VILIS LĀCIS

Zīmējumi perekonā

VILIS LĀCIS

Zīmējumi perekonā

Robert

Haridus on aare,
töö on võtmeks
tema juurde.

Klassijuhataja

21. juunil 1988. a.

VILIS LĀCIS

Zitarite perekond

1

TOLKINUD VALLI HELDE

TALLINN
KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
1987

N (Läti)
L07

Originaali tiitel:
Vilis Lacis
ZITARU DZIMTA
KOPOTI RAKSTI
PIEKTAIS SĒJUMS
Izdevniecība «Liesma»
Rīga 1971

KUNSTILISELT KUJUNDANUD KERSTI TORMIS

Lācis, V.
L07 Zitarite perekond. 1. kd. — Tln.: Eesti Raamat, 1987. — 432 lk.

Läti rahvakirjaniku (1904—1966) kolmekümnendate aastate teisel poolel kirjutatud suurromaan läti laevakapteni perekonna käekäigust. Esimeses raamatus kirjeldatakse kapten Zitarsi perekonna elu Lätis enne Esimest maailmasõda ja sõja algul, läti küttide võitlusi Saksa okupatsioonivägede vastu ning vanima poja Ingu teenistust ookeanilaevadel sõja ajal.

L $\frac{4702340200-259}{901(15)-87}$ TL—10—14—86 84.3 Läti

© Tõlge eesti keelde. Kirjastus «Eesti Raamat», 1987

ESIMENE OSA

VANA MEREMEESTE PESA

Esimene peatükk

1

Liivimaa rannas, kus luidete vöönd lahe kalda ääres jääb kitsamaks ja madalikel hakkab paistma kivide lagipäid, asuvad ridamisi üksteise taga väikesed rannakülad. Arvukad jõekesed, mis merre voolavad, muudavad liivaste männimetsade ja soode üksluise pildi meeldivalt elavamaks oma rohetavate kallastega ja niitudega käärudes. Jõesuudmete läheduses on metsas rohkem lehtpuid, siin-seal kasvab pärni ja sekka juhtub nägema ka mõnd üksikut tamme. Nüüdseks on seal paljugi muutunud ja teiseks saanud. Tee ääres on näha palju uusi maju ja iga aastaga kohtab järjest rohkem võõraid nägusid. Mere äärde on ehitatud suvilaid. Mõnes kohas seisab veel püsti mõni vana teeäärne kõrts, paksude kiviseintega ja pikkade lasipuudega. Need on endise elu tunnismärgid, kus kunagi kõmasid sügiseti teeliste hääled — kaugete paikkondade asukad ööbisid siin, poolel teel Riiga. Mõnes vanas kõrtsihoones on avatud trahter või vürtspood, teistesse on ehitatud korterid ja käsitööliste värkstoad, aga mitmed seisavad tühjalt. Seal, metsviinapuuväätide varjus, kerkib endine koolimaja, kust enam ei kosta laste lõbusat vadinat vahetundidel, taamal on kapten Ziemelise väike suvila ja jõe ääres paistab õunaaiast endise reederi kapten Zītarsi maja — suur vanaaegne hoone, punakaspruun, ärklikorrusega, lagunenud kivikatusega. Vana kelder ei ole veel kokku langenud, kuid nõgestesse kasvanud, mätaslagi näeb rohkem välja loodusliku künkana kui inimeste kätetööna. Ka lipumast, mille kapten Zītars oli kord talvel, kui oli merelt koju pääsenud, üles seadnud, seisab veel õuel, kuigi sellest on palju aastaid mööda läinud. Purjekakujulise tuulelipu on läänetorm maha paisanud, ka raa on kadunud, kuid tugev traadist vant hoiab pooleldi pehastunud masti üleval ja pidupäevil lehvib selle otsas lipp.

Rahva jutu järgi tulnud Zītarid siia neli põlvkonda tagasi ja praeguse põlvkonna vanaisa olnud mõisas kubjas. Pika ustava teenistuse eest andnud krahv talle rendile praeguse Zītari talu. Tema poeg aga ei tahtnud maad tuhnida ja oli hakanud meresõitjaks. Mõni aeg sõitnud võõrastel laevadel alguses madrusena, pärastpoole kapteni abina, lõpuks aga ehitanud oma suguvõsa esimese laeva — kahemastilise purjeka «Anna Katrīna». Kuna ta olnud kokkuhoidlik ja hea meremees, toitnud ta oma laeva meeskonda soolaräime ja kartuliga ning sel kombel kogunud raha mitte ainult uue, suurema laeva ehitamiseks, vaid ka talu päriseksostmiseks ja uute hoonete püstitamiseks. Tema lastest kõige vanem poeg läks kodunt ära, asus elama Austraaliasse, kaks tütart läksid mehele kaugesõidukaptenitele — Ziemelisele ja Kalnietisele —, aga noorem poeg, ärivaimuga poiss, valis kõrtsmikuameti. Isa elukutse ning ühtlasi talu ja laevad päris keskmine poeg Andrej, kelle ajal Zītarite perekond sai siinpaigus peaaegu või kõige jõukamaks.

Noorpõlves oli Andrej Zītars ülemeelik ja uljas poiss, samal ajal aga ka asjatundlik ja tubli meremees. Esimesena oma suguvõsast sõitis ta mitu aastat aurikutel ja lõpetas merekooli. Kurjad keeled rääkisid küll, et kaptenidiplom, mis andis õiguse juhtida laevu kõigil maailmameredel, olevat saadud üpris imelikul teel: esimesel aastal kukkunud Andrej eksamitel läbi, järgmisel aastal aga õiendanud eksamid ühes teises merekoolis, kus teda ei tuntud ja kümne rubla eest teinud eksamid tema nimel ära hoopis üks teine poiss, kellel need asjad olnud hästi käes.

Raske öelda, kuipalju neis juttudes tõepõhja oli, aga päris tuulest võetud need vist siiski ka ei olnud. Olgu kuidas tahes, igal juhul näitas Andrej Zītars hiljem ennast tubli tüürimehe ja kipperina. Mitu aastat sõitis ta isa purjekatel rannavetes, siis läks kapteniks Riia reederi Jirgensi laevale ja juhtis seda, kuni vana Zītars ehitas pojale kolmemastilise «Merevaigu». See oli laev, millega võis julgesti sõita üle Atlandi Lääne-India saartele värvilise puu ja suhkru järele. Esimene sõit võttis aega kolm aastat. Sel ajal käis «Merevaik» paljudes sadamates — Antilli saartel, Mehhikos, Kesk-Ameerikas ja Brasiilias. Kui kodumaale tagasi jõuti, pani noor kapten laeva talvekorterisse, ise läks kevadeni koju. Noor, kolmekümneaastane jõukas mees, nägus ja huvitav jutukaaslane, oli kodupaigas talv läbi tähelepanu keskpunktis. Eriti suurt huvi tundsid tema vastu pruudieas tüdrukud ja nende emad.

Andrej oleks võinud hiilgava partii teha ja äiaks saada mõne laevaomaniku või isegi pastori, kellel kirikumõisas mitu tütart tanu alla saamist ootasid, kuid ta oli küllalt jõukas, et mitte väljavalitu veimevakka sihtida. Õige hellake ei olnud keegi muu kui Suurnõmme peretütar Alvine. Miks just tema — raske öelda, sest see perekond polnud kuigi lugupeetud. Peremees ise armastas napsitada, perenaine sõbrustas üsna avalikult metsavahiga. Alvine oli kümme aastat Andrejst noorem, nägus ja terve tüdruk. Jõulude ajal tõi Andrej ta oma koju. Vana Zītars alguses küll torises, et minia on kerglast sorti, aga ema hoidis Andrej poole ja vanamehel ei jäänud muud üle kui järele anda. Pulmad olid uhked ja kärarikkad ning kestsid terve nädala. Külaliste hulgas oli kapteneid ja reedereid. Noorpaar sai hulga hinnalisi kingitusi ja rohkesti õnnesoove ümbruskonna silmapaistvamatelt inimestelt.

Kevadel läks Andrej Zītars jälle merele. Tema elu sarnanes paljude teiste meremeeste eluga: kodus, meresõitude vahepeal, oli ta hea, sõbralik abikaasa, tulles tõi kõigile kingitusi, reisidel aga elas samuti kui varem, võib-olla ainult selle vahega, et nüüd kirjutas igast sadamast naisele kirja, isale aga andis aru laeva seisukorrast, prahtidest ja agentide ettepanekutest. Viimane kohustus langes peagi ära, sest ühel talvel, kui «Merevaik» Port of Spainis värvilist puud peale võttis, suri vana Zītars südamerabandusse. Andrej sai nüüd täiesti iseseisvaks, sõltumatuks, võis ise otsustada, kuhu laev sõidab ja kui palju teenib, ning seetõttu muutusid sõidud pikemaks. Koduste pärast polnud tarvis muret tunda — puudust nad ei kannatanud. Pärast iga koduskäiku oli Alvinel perekonna juurdekasvu oodata, ja ka kapten Zītars ei tundnud, et tal oleks kaugetel meredel millestki puudus olnud. Kas võiski nõuda, et ta võõrsil oleks närtsinud igatsusest kodu, naise läheduse ja muude heade asjade järele, mis meremees peab peast välja viskama, kui ta tahab olla see, kes ta peab olema, — tõeline mees, maailmarändur ja väärtuste looja? Oh ei, seda keegi temalt ei nõudnudki, nii palju aru oli Alvinel küll. Sellest polnud üldse kombeks rääkida. Ainult vanad merekarud viisid mõnikord semude seltsis viinapitsi taga jutu endistele vallatustele. Nii see juba kord oli, küllap see oli vajalik ja vist ka õige. Kui üks või teine asi ei tahtnud õieti Vana Testamendiga klappida, kui kapten Zītarsil oli Cardiffis üks juhuslikku laadi tutvus ja Trinidadis teine sõbranna, siis see oli ainult pisiasi, mille pärast polnud mõtet närveerida. Andrej ei närveerinudki, ta isegi ei kujutanud ette, mida võisid nii lihtsatest ja endastmõistetavatest asjadest mõelda teised inimesed, nälteks tema naine. Talle ei teinud muret, mida võis Alvine tunda pikkadel üksinduskuudel. Naisel oli ju kari lapsi ja suur majapidamine. Las kasvatab poisse ja kamandab peret — naisterahva jaoks tegemist küllalt, mis sellest, et ta on kõigest kolmekümne viie aastane, terve noor naine ja eluröömsa vaimuga. Kapten Zītars võttis kursi lõunasse . . .

2

1907. aasta sügisel saabus Zītarsi laev «Merevaik» pärast kaheaastast eemalviibimist Riia sadamasse, laadungiks sepasüsi. Cardiffist olid nad välja purjetanud septembri lõpul ja lootnud Riiga jõuda mitte varem kui oktoobri teisel poolel, kuid kogu aeg oli püsinud hea pärituul, mis võimaldas purjekal mõnikord isegi aurikutega kiiruses võistelda. Tänu sellele kerkis kodumaa rand «Merevaigu» meeste silme ette vähemalt kümme päeva varem, kui ette nähtud. Kapten Zītarsil oli see lausa rekordiline sõit. Selge, et keegi kodustest polnud teadnud talle sadamasse vastu tulla. Laev paigutati Uus-Mīlgrāvisesse, pärast lossimist aga viidi Daugavgrīvasse talvepuhkusele. Zītars maksis meeskonna maha, vana pootsmani Kadiķise jättis laevale valvuriks, ja kui sadamas olid kõik asjad jutti aetud, hakkas kojuminekut seadma. Kirja polnud ta kirjutanud — tahtis naisele ja lastele väikese üllatuse valmistada. Kapteni kohvrites ootasid kingitused, ostetud nii siin- kui sealpool Atlandi ookeani. Kedagi polnud unustatud, isegi mitte kõige väiksemat Zītarite peres. Iga mees, kes on pikemat aega kodunt ära olnud, muutub kergelt unistajaks. Kui kohtumispäev läheneb, kujutab ta seda juba enne vaimus ette, näeb pisiasjugi, ka meeleolu, mida tema tulek äratab. Eks see ole pisut teatraalne, on seal omajagu poosi ja teesklust, aga seeest — milline rõõm, milline sügav südamlikkus, naise õrnus, laste rõõmuhõisked ja naabrite uudishimu! Andrej Zītars kujutles, et ta jõuab koju hilja õhtul, kui õu on juba pime ja lapsed just teki alla pugenud. Keegi ei maga veel. Kusagil, kas köögis või suures toas, põleb lamp ja perenaine kohendab laste riideid. Kõik on vaikne ja rahulik — tavaline argipäev. Ja siis järsku! Keegi koputab uksele, sisselaskja küsimusele vastab võõra, muudetud häälega . . . «Issi on kodus!» kõlab hele hüüe läbi kogu maja, ja otsekohe on kõik vooditest väljas,

lastel on uni nagu peoga pühitud. Sel ööl ei saa keegi enam sõba silmale — tundub, et on alanud suur püha...

Nõnda mõtiskles kapten Zītars ja igatses ruttu koju jõuda, enne kui sõnum tema saabumisest ette jõuab. Kuid nagu kiuste sai ta sadamas kokku mõnede tuttavatega merekooli päevilt — kahe kapteniga ja tüürimehega, kes nagu temagi olid oma laevad talvekorterisse pannud ja kavatsesid ise ka kevadeni «pollari külge jääda». Mõnda neist polnud Zītars ligi kümme aastat näinud.

«Nii ei saa, Andrej,» lausus kapten Jēkabsons, kahemastilise puujantsi omanik. «Seesugust kokkusaamist tuleb korralikult tähistada.»

«Kes teab, kunas me jälle kokku juhtume,» arvas ka teine kapten, Bērziņš.

Zītarsi sumadanid viidi tüürimees Ārgalise poole, kellel oli Riias korter, ja seejärel seati sammud tuttava meremeeste joogikoha poole. Pikkade aastate jooksul oli igaühel kogunenud nii palju seiklusi ja juhtumusi, et ühe õhtuga polnud lootustki kõigest pajatada. Kogu maailma sadamates ja laevadel leidus palju ühiseid tuttavaid. Kuidas nende käsi käib? Kas Londonis Charley Browni juures on lõbu ikka laialt? Kas lätlane Pētersons peab Barry-dockis ikka veel meremeeste kodu? Ja kuidas on praegu lood santsudega Inglise laevadel?

Kirevad jutulõngad põimusid risti-rästi, tuli meelde minevik, muretud, lõbusad nooruspäevad. Ega nad praegugi olnud veel vanad, ja kui ainult juhus tuleks, oleks igaüks valmis kunagisi ülemeelikusi kordama. Märjuke aitas keelt lahti sulatada. Ohetaval näol, klaasi sõrmede vahel pigistades rääkisid mehed asjadest, mida kaine peaga igaüks endale hoiab. Kapten Zītars oli elus kõige kaugemale jõudnud, teised õieti ei kõlvanudki talle kambameesteks. Aga päris meeldiv on mõnikord seisusevahed unustada, tunda sõprade sõnades varjatud, meeldivat kadedust ning heita pilk tagasi nondele aegadele, mil kõik olid ühetaolised: noored meremehed, tulvil lootust ja usaldust. Seesama Ārgalis... Ei maksa unistadagi, et ta võiks kunagi kapteniks saada, sest pole olemas seesugust reederit, kes talle oma laeva usaldaks. Krooniline joodik ja kaardimängija, kui hasarti läheb, ei kahetse viimast pennigi, — inimene, kes ei suuda enda üle valitseda, ei saa ka laeva valitseda. Ja kapten Bērziņš — kes ei tunne tema ihnsat loomust! Meeskonda toidab haisva liha ja halvaks läinud räimedega, ise käib sadamates igal pool jalgsi asju ajamas, aga kontorile esitab seesugused arved, sõidulehed ja esinduskulud,

nagu ei ole ühelgi teisel kaptenil. Bērziņši ihnsusest räägiti lausa anekdoote. Tolli- ja sadamaametnike kostitamiseks hoidis ta laevas valmis spetsiaalselt tehtud jooki: lahjendatud piiritus, mille hulka oli segatud pipart ja muid teravaid maitseaineid. Kes jõi, see maigutas suud ja teist klaasi enam ei küsinud. Kord olnud tal laevas reisijad, kes söönud ühes lauas kapteniga. Söögi ajal vaadanud Bērziņš järele, kui palju keegi võid leivale määrib. Juhtunud seal teiste hulgas olema üks laevaomaniku enda sõber, kes armastanud paksemalt võid määrida. Bērziņš vaadanud ja vaadanud, kuidas härrake kallist rasvainet raiskab, lõpuks ei pidanud vastu, kiskunud leivaviilu tollel käest, kaapinud noaga või maha, nii et ainult läbipaistev kiht jäänud järele, ja ulatanud siis tagasi: «Nõndaviisi määritakse laevadel...» Aga ta oli veerandi osaga laeva kaasosanik ja lahti lasta teda ei saadud. Pärast iga sõitu laskis kogu meeskond ennast maha maksta. Ja Jēkabsons — noh, tema on seesugune väike vend. Kahemastiline puujants, juba isa ehitatud, vana, läbisõidetud vrakk — ainult tõrv ja jumalasõna hoiavad veel koos. Ise nägi ta välja rohkem keskmise taluniku kui kapteni moodi: seljas hallid kodukootud riided, paks maavillane kampsun, nina nuuskas sitsist taskurätiga, mida vahetas kord kuus.

Tahtmatult libises Zītarsi pilk omaenda sinisele inglise ülikonnale. Kuldkell vestitaskus, jäme kett brelokkidega üle kõhu, puhas moodne päevasärk ja siidlips, kõva kaabu ja bambuskepp — kõik nägus, kombekas ja seisukohale vastav. Ametlikuks puhuks tressidega kaptenimunder või *cutaway*, visiitkuub — ta võis minna igasse kohta, konsulite ja agentide juurde, ning kui vaja, isegi eksootiliste saarte kuberneri ette — igal pool esindas ta väärikalt oma firmat ja riiki. Aga seepärast ta ju oligi Andrej Zītars, «Merevaigu» ja kahe teise laeva omanik. Sellisel mehel oli sõpru Cardiffis ja Port of Spainis. Täidlasevõitu keha, kraemõõt number nelikümmend kaks ja pruun kiilhabe — kõik vastas tema seisundile. Andrej Zītarsi isikus võis nentida väljapeetud stiili — tugev mees ja tugev laev, punetav nägu ja julge süda. Kui teda täna õhtul nähakse koos väiksemate vendadega, siis see on puhas viisakus — kapten Zītars ei tahtnud, et teda uhkeks peetakse. Aga ka igal viisakusel on oma mõõt ja piir, ei või nõuda, et keegi oma lahkust lõpmatuseni raiskaks. Kell üksteist tõmbas Zītars kella välja ja tähendas, et oleks aeg koju minna.

«Kuhu sul kiiret?» lällutas Jēkabsons, kes oli rohkem purjus kui teised. «Nüüd alles õige timm tuleb.»

«Tinnn tinnniks,» mühatas Zītars, «aga ma tahan homme koju sõita.»

«Issake, kuhu temal kiire!» naeris Jēkabsons. «Küll jõuad kogu talve kodus istuda. Tüdined ise ja tüütad teised ärä. Kodusedki hakkavad mõtlema, et läheks see põrguline ometi rutem minema. Arvad, et neil sind nii väga vaja?»

Jēkabsonsi nali ei leidnud pinda, keegi ei naernud.

«Ma arvan, et mina küll ei ole veel oma kodurahvast ära tüüdanud,» ütles Zītars. «Või millal oleks jõudnudki — kogu aeg merel oldud. Lapsed kasvavad suureks, ei ole neid õieti näinudki.»

«Ära arva, et neil on seal aega sinu peale mõtelda,» ajas Jēkabsons oma joru. «Kui meie ise ennast nälga ei jäta, ära siis loodagi, et keegi hakkab meie pärast nälgima. Kapteniprouad ei jää oma meestest sugugi maha.»

«Kas sinu oma on säärane?» naljatas Zītars vastu.

«Ja sinu oma ei ole või? Naine nagu maasikmari, see hakkab sul nüüd nukrutsema. Vaata aga, et ei jõua parajasti ristsetele.»

«Võid ristiisaks hakata,» rappus Bērziņš naerust, vaimustatud oma teravmeelsusest.

Zītars naeris viisakusest kaasa.

«Miks mitte, võib ka sedamoodi.»

Aga tegelikult ei olnud üldse naerutuju. Sõprade toorevõitu huumor justkui mõnitas tema äsjaseid mõtteid, rüvetas midagi armast, mida ta heledana ja puhtana oli oma südames hoidnud. Nõnda mõtelda Alvīnest? Ei, see oli paljalt õrritamine, ja niimoodi pidi ta sellele ka vastama — samal toonil rääkima, naerma ja nalja heitma.

«Jah, eks selline ole meremeeste saatus,» ohkas Jēkabsons naljatamisi. «Ja seesugune on ka naiste saatus. Nii nagu sa oled välja kukkunud, säärasena pead kogu eluaeg elama. Vanasõna ütleb: käbi ei kuku kännust kaugele. Ja kui ema võib metsavahiga, miks siis tütar ei või metsavahi pojaga? Ha-ha-haa!»

Zītars tõmbas otsaesise kortsu. Nali läks liiga kaugele. Kui nad oleks kahekesi, siis poleks midagi, aga siin on veel Bērziņš ja Argalis, igavesed lobasuud ja latatarad. Tusaselt vaigistas ta Jēkabsonsi:

«Jäägu nüüd see jutt, mind see ei huvita.»

Ta kutsus ettekandja ja maksis arve, siis tõusis ja ulatas sõpradele käe.

«Teie jääte veel siia? Noh, teie endi asi, aga mina pean ära minema.»

«Kuhu sa lähed, tule maga minu pool,» kutsus Argalis.

«Pole viga, mul on linnas sugulasi. Hommikul sõidan asjade järele.»

Zītars võttis kepi ja astus tänavale. Öö oli pime, tähitu, taevas pilves. Gaasilaterna valgel konutas voorimees pukis.

«Sõida «Metropoli» võõrastemajja!» hüüdis Zītars pehmele istmele laskudes. «Lobamokk, latatara!» mõtles ta vihaselt Jēkabsonsi meenutades. «Alvīne ja metsavahi poeg! Ei, see ajab küll naerma!»

Ja ometi Zītars ei naernud. Morn süngus, tusameel ja ohtu aimava inimese rahutus haarasid teda üha rohkem oma võimusesse. Alvīne on kolmekümne seitsme aastane... Metsavahi poeg on alles kollanokk... «Merevaik» on kaks ja pool aastat ära olnud. Kui äkki on tõepoolest midagi säärast juhtunud? Zītars trummeldas sõrmedega vastu troska serva ja pahvis närviliselt sigarit. Mõtles arutule oletusele ja hakkas vihastama. Sel ajal kui tema on kaugetel meredel, võib naine... Tema hulgub mööda maailma, heitleb tormidega ja teenib raha, et pere võiks muretult elada, aga samal ajal... Iga kord, kui tema mõttelõng jõudis nende sõnadeni: samal ajal, justkui rebenes midagi, ta hoidus mõtlemast oma tusa peamisele põhjusele, kuid justkui tema tahtmise kiuste kandus mõte ajas tahapoole, kaugetesse sadamatesse. Väike Dolly Cardiffis, brünett hispaanlanna Barcelonas, pruun metiss Port of Spainis — palju ja mitmesuguseid toredaid neiukesi oli kõigis maailma kantides. Nad naeratasid, nad tantsisid, võtsid kaela ümbert kinni ja suudlesid põsele — tahtmatult pidi temagi oma mälestuspiltide üle naeratama. Ja siin ainult mingi metsavahi poeg! Oleks pidanud pahaseks saama, tundma solvumist ja mehelikku viha, kuid ta ei suutnud vihastada. See polnuks enam loomulik. Võib-olla Jēkabsons tegi ainult nalja? Ta tahtis uskuda, et see oli ainult nali, aga nagu inimese loomusele omane, kahtlustel ja umbusul on rohkem jõudu ja võimet pinda leida kui usul ja usaldusel.

Kapten Zītarsil ei tulnud sel ööl und. Hommikul otsis ta võõrastemajas üles ühe sama küla peremehe, kes oli õunu Riiga toonud ja lubas ta kaasa võtta. Õhtupoolikul asuti teele.

3

Zītars tundis Galdiņšit veidi, sest nende heinamaade piirid puutusid kokku ja kunagi aastaid tagasi oli tekkinud isegi väike tüli piirikraavi pärast. Sääraseid lugusid juhtub tihti isegi kõige paremate naabrite vahel, aga kui riiakas loomus ei ole just külge sündinud, siis unustatakse pahandus peagi ja saadakse jälle hästi läbi.

Galdiņši hobune oli noor ja laskis maanteel kena traavi.

«Kas jõuame õhtuks koju?» küsis Zītars, kui nad mereäärsele teele pöörasid.

«Valgega kindlasti, härra, mis siin ära ei ole,» vastas Galdiņš ja sähmas hobusele piitsaga. «Mu hobu on kuuma verega, kui veidikegi säpsad, nii paneb või lendu.»

Mees oli ilmselt uhke, et tal on nii hea traavel, ning püüdis aeg-ajalt Zītarsitki vestlusse kaasa tõmmata. Kaptenil oli rannas lõbusa ja muretu mehe kuulsus, aga seekord tundus ta olevat tusane, viisakuse pärast küll vastas Galdiņši küsimustele ja päris ka ise üht-teist, kuid enamasti vaikis. Paistis, et tal on kiire. Küllap mõni tähtis asi.

Kui tee kõrval kerkis nähtavale kõrtsi punakashall hoone, mitu vankrit väljas ootamas, laskis Galdiņš hobusel sammu astuda. Kas Zītars tõesti ei taha kinni pidada, juua teed ja ehk ka midagi kangemat? Eks küüdimehelgi saaks suu seks.

«Te vist Riias juba sõite lõunat?» küsis Galdiņš, vaadates paljutähendavalt kõrtsi ukse poole, mille ees kaks meest arutasid midagi, kringlid käes.

«Jah, sõin kõvasti,» vastas Zītars hajameelselt. Siis taipas Galdiņši vihjet ja käskis hobuse kinni pidada. Otsis rahakoti ja ulatas mehele hõberubla. «Pool toopi ei teeks siiski paha. Ülejäänud raha eest võtke suupistet.»

«Vesikringleid ja silmu!» vastas Galdiņš kähku. «Selle eest saab hea portsu.»

Mõne minuti pärast sõitsid nad edasi. Zītars võttis ohjad ja mängis kutsarit. Galdiņš tegi pudeli lahti ja seadis suupiste valmis.

«Ega ta nii ole kui toas laua ääres,» muheles ta, kui paber silmudega ähvardas ühtepuhku põlvedelt maha libiseda. «Klaase meil ka ei ole, tuleb juua pudelist.»

«Mis tühja!» naeris Zītars. «On igatmoodi joodud!»

Pudelist joomisel on oma ebamugavused ja oma eelised: ebameeldiv, et tuleb huultele tõsta nõu, mille teine suu on just süljeseks teinud, aga teiselt poolt jälle see kasu, et teine

ei saa kontrollida, kui palju sa jood. Zītarsile endale viin ei istunud. Ta tõstis küll pudeli suu juurde ja kummutas tükk aega, kuid kastis ainult huuled märjaks; pärast Galdiņši korda oli aga märjuke märgatavalt kahanenud. Selge, et samal mõõdul mõjus viin ka joojate mõistusele. Kui tühi pudel kraavi visati, oli Zītars niisama kaine kui ennegi, Galdiņš aga lällutas ja kõikus lõdvalt vankril. Ja siis sai hobune valu. «Ta on mul seoke kuuma verega ja tuline,» kiitis Galdiņš ja püüdis ka tegudega oma traavli häid omadusi näidata. Piits vihises ühtesoodu, kõlasid ergutavad hõiked ja vanker kihutas hüpeldes üle männijuurte. «Küll näete, härra, õhtu ei ole veel käes, kui oleme juba koduṣ. Nõõ, las käia!»

Kui mees kukkus lobisema ja hakkas Zītarsit pikkade nigelate kangelaslugudega tüütama, andis kapten talle sigari. Sigarijunn on suus nagu kork: seda tuleb mõnuga pahvida, pea kuklas, nägu pidulik — lontis mehikegi tundis end saksana. Verst versta järel kahanes kodutee, varjud metsas venisid pikemaks, ning kapten Zītarsi pilk muutus üha mornimaks ja süngemaks. Veel mõned tunnid, siis on ümberringi kottpime ja hiline külaline koputab Zītarite maja uksele. Ei, ta ei koputa: tasakesi nagu äikesepilv tuleb ta teelt, võimas ja ähvardav oma raevuse jõuga. Päästku ennast, kes saab!

Hämaruse tulekul sõitsid nad mööda tuttavast veskist. Veel tund — ja nad on päral. Kas pole liiga vara? Kell on praegu pool kuus. Enne kaheksat ei ole veel keegi magama läinud. Zītars pakkus Galdiņšile teise sigari ja alustas ise juttu. Et kuidas kartulid on tänavu kasvanud? Kas lestapüüdjad ka midagi said? Mis on kuulda maantee ehitamisest, kas hakatakse varsti tegema?

Galdiņš paistis olevat just seda oodanud ning alustas kohe pikka ja segast seletamist, sel ajal aga käis hobune sammu. Zītars ei kuulanud Galdiņši juttu, ainult aeg-ajalt poetas vahele mõne sõna, mis pidi tema huvi tõendama: «Kas tõesti? Ah, või nii? Jajah . . . Nojah . . .»

Kuuma verega hobune vaevalt liikus veel. Rataste all kõmises viimane sild. Ülevalt mäe otsast paistsid juba Laane kõrtsi seinad. Seal oli kõrtsmikuks Zītarsi vend Mārtiņš.

«Peame nüüd kinni . . .» ütles kapten. «Vaatame järele, mis see vend siin mässab. Minu asjad võib siia jätta, mis te nüüd öösel hakkate nii suurt ringi tegema.»

«Ega mul midagi, mis see nüüd . . . Võin küll pärale viia.»

«Pole vaja, hommikul sulane sõidab järele, mis te nüüd öösel hakkate nii suurt ringi tegema.»

Zītars ei tahtnud minna läbi kõrtsitoa, sest seal on kindlasti tuttavaid mehi, neist ei saa enam lahti. Ta tasus Galdiņšile küüdi eest ja mehe pikki tänuepistleid kuulamata läks kohvritega ümber maja nurga hoovi poole.

Vennanaine praadis parajasti köögis kalu. Lõi käsi kokku ootamatut külalist nähes. Ümarik nägu tõmbus rõõmsalt naerule.

«No ütle siis! Andrej! Mīce, Mīce, tule siia, onu tuli meile! No kuidas sa siis niiviisi, kõigi asjadega . . .? Vist otse reisilt? Mīce, tütreke, miks sa ei tule juba? Mul käsi rasvane, määrin su ära . . .»

Kalad läksid kõrbema ja ajasid köögi suitsu täis, sel ajal kui elevil kõrtsiemand mehevenda teretas. Lõpuks ilmus ka Mīce, kolme-nelja-aastane tüdrukutirts. Kohmetult vaatas ta võõrast meest ja tahtis kohe tuppa tagasi putkata. Ema hoidis teda kinni.

«Lolliike, kas sa ei tunne enam onu Andrejd ära? No seda, kes sõidab laevadega ja tõi sulle papagoi . . . Lõö nüüd onule patsi, ta ju su ristiisa. Vaata, Andrej, kui suureks su ristitütar on kasvanud. Mine aga sisse ja võta pealmised rõivad maha, ma lähen kutsun Mārtiņši. Mīce, mine sa onuga kaasa!»

Zītars mõistis, et ristitütrele tuleb midagi anda. Ristiisa-au maksab raha. Alguseks aitas kommidest, kuigi laps oli nendega harjunud, sest kõrtsis käis igasugu onusid, kes sageli pakkusid väikesele preilnale maiustusi.

Sel ajal kui käli meest otsis, astus Zītars venna korterisse, võttis mantli maha ja istus vanale kušetile. Mīce jälgis tagasihoidlikult võõrast onu, aga kui too võttis kohvrist kireva karbi, mis mängis ja mille kaanel kaks päkapikku kummardasid teineteise poole, muutus laps julgemaks. Peagi istus ta ristiisa süles. Vanemad nägid sisse tulles südantliigutavat pilti, kõrtsiemanda nägu läks rõõmust punaseks: kui hea, et lapsel on nii rikas ristiisa, alati võib midagi oodata.

«Kust sa nii äkki siia said?» küsis Mārtiņš venna vastas istet võttes pärast teretamist. «Me ootasime sind alles kuu lõpuks.»

«Hea pärituul. Saime kiiremini. Kas kodus on kõik terved?»

«Jah, tänu jumalale. Ainult ema on veidi põdur.»

«Pole ka ime — vana inimene. Ma sain ühe naabriga kaasa. Kas ma ei võiks oma asju hommikuni sinu juurde jätta?»

«Las aga seisavad. Aga võib ka hobu ette panna ja kohe ära viia, kui sa tahad.»

Ei, seda Andrej ei tahtnud, see ei klappinud üldsegi tema

plaanidega, aga egas Mārtiņšile võinud kõike välja laduda.

«Las jäävad praegu siia, ma ise sõidan järele. Siis võime ka pikemalt kõnelda.»

Mārtiņš oli kuus aastat vennast noorem, aga kui võrrelda tema tüsedat, kõhukat keha, mis oli heast õllest ja vähesest liikumisest lühikese ajaga priskeks paisunud, kapteni sihvaka koguga, siis võinuks arvata, et kõrtsmik on vanem. Habet tal küll ei olnud, kuid kohevad kollakad vuntsid andsid näole küpse mehe ilme. Ka hääl oli madalam, liigutused väärikad, täis iseteadvust.

Priske naine, sama vana kui kapteni Alvīne, kollane puhvetkapp toanurgas, suur kummipuu tünnis — kõik oli soliidne ja andis tunnistust selle perekonna jõukusest.

«Anna, vaata midagi söögipoolist,» ütles Mārtiņš puhveti juurde minnes.

«Jah, Andrej, sa ju sööd koos meiega õhtust?» küsis vennanaine kärmelt.

«Suur tänu, mul oli küll plaanis kohe minema hakata. Tulen homme, siis olen kauem külas. Saate isegi aru . . .»

«Nojah, eks ta õige ole, nii kaua kodunt eemal oldud,» nõustus Anna. «Aga veidike ikka võib maitseda.»

«Olgu peale, vennanaine. Ära näe vaeva!»

Andrej ajas veel natuke aega vennaga juttu, rääkis oma meresõitudest ja plaanitsetavast taglase remondist talvel, siis tuli meelde, et temalt ju oodatakse midagi..Jah, muidugi, meremees, kes väljamaalt tuleb, toob ikka midagi kaasa. Andrej ei olnud kedagi unustanud. Kingitused asusid väiksemas kohvris. Kapten tegi selle lahti ja võttis välja paar väikest pakki. Ühes oli kena väljatõmmatav pikksilm Mārtiņšile. Teises narmastega hispaania sall Annale. Need olid väärtuslikud kingitused, mitte iga meremees ei toonud niisuguseid oma sugulastele. Anna passis salli kohe peegli ees õlgadele, punastas ja surus naeratades Andrej kätt.

«Sa oled hull! Nõnda raisata . . .»

Ka Andrej naeratas, ta oli vennanaise rõõmuga ehk veel rohkem rahul kui Anna saadud kingituse üle. Kui ilusad õlad on Annal ja kui kõrge rind . . . Ta oli küll pisut tüse, kuid veel värske. Andrej tuleb tingimata kõrtsirahvale külla — talv on pikk ja Mārtiņš sõidab aeg-ajalt Riiga . . .

Veidi aja pärast jättis Andrej hüvasti, võttis väiksema kohvri kaasa ja asus teele kodu poole.

Laane kõrtsist oli Zītari taluni paar versta. Andrej ei rutanud. Käies mõtles ta veel kord läbi oma olukorra ja edasise käitumise. Ehk on kõik ainult väljamõeldis, lobasuu nali? Kui kergesti võib ta oma ootamatu, salapärase ilmumisega naeruväärseks muutuda! Justkui salanuuskur pimedas, justkui kütt, kes ajab tundmatu jahilooma jälgi, kellest ei tea, kas teda olemaski on, — nõnda pöördus ta koju tagasi pärast kaht ja poolt aastat. Ainult kahtlustused. Peaks nii tegema, et keegi tema kahtlustusi ei aimaks — ilma liigse kärata. Kui miski ei ole siiski nii, nagu peaks olema, küll ta seda märkab. Silmad ja kõrvad lahti, suu kinni. Ja leebe naeratus huultele, kuigi tahaks virutada.

Terve tund aega kõndis ta neid kaht kilomeetrit. Soe öö, udune, sügisene pimedus, mere vaikne kohin teisel pool luiteid rahustasid kapten Zītarsi ärevat meelt. Jõe äärde jõudes pööras ta piki kallast vasakule. Pimeduses võis juba märgata kodumaja tuttavaid piirjooni. Laudast kostis vahel ininat ja kettide kõlinat, kui lehmad ennast pöörasid. Vaikselt pubistas oinas. Teisel pool elumaja haukus koer võidu naabrite koertega. Aknad olid pimedad, küllap kõik magasid juba. Zītars astus väravast sisse ja pöördus aeda. Kruusatatud teerada läks ümber nurga. Õu oli mere poole. Veranda juures jäi Andrej seisma, surus vaikselt lingile ja püüdis ust avada, kuid see oli lukus. Veranda kõrval olid mõnedel akendel luugid ees. Kikivarvul läks Andrej akna alla. Sees oli pime ja vaikne, midagi kahtlast polnud märgata. Teerajale oli millegipärast raputatud musta mulda, mis oli risti-rästi jooni täis: ühes kohas labida jälg, teisal rattarööbas — küllap lapsed on mängukäruga sõitnud. Luuk ei olnud krampi pandud nagu teistel akendel, mõlemad pooled olid ainult tihedasti kokku lükatud.

«Või nii!» mõtles Zītars süngelt. «Tee on alati lahti, et jõuaks plehku pista, kui vaja. Egas midagi, üsna ettenägelik.»

Mis oleks, kui ta praegu luugid krampi paneks ja kohe majja sisse läheks? Mees oleks lõksus ja paari minutiga oleks kõik klaar.

Aga kui seal polegi mingit meest? Kas ei või olla, et luugid on kogemata krampi panemata jäänud?

Pikkamisi läks Zītars ümber majaotsa õuele. Koer haukus valjusti, larinal. Zītars hüüdis teda nimepidi ja rääkis lahkelt, kuid Ami ei tundnud peremeest enam ära. Üks nägu ilmus

köögiaknale. Klähvivat koera kepiga eemale tõrjudes läks Zītars ukse juurde ja koputas.

«Kes on, mis vaja?» kostis teenijatüdruku Ilze pahane hääl.

«Kes on?» Zītars mühatas naerda. «Kas sa, Ilze, ei tunne enam peremeest ära? Lase nüüd sisse, muidu see elukas pistab mu elusalt nahka.»

«Peremees kodus! Oh heldeke, kuidas ma siis ei tunne! Otsekohe, härra, otsekohe!»

Võti klõbises ja ise häbelikult ukse taha varjule hoides laskis Ilze Andrej eeskotta.

«Me kõik juba magasime. Minge aga sisse. Ma võtan midagi selga, siis vaatan tuld.»

«Pole vaja, küll saan hakkama. Mine aga magama, Ilze, ja ära teisi üles aja. Küll hommikul jõuab teretada.»

«Aga kuidas te siis näete?»

«Mul on taskulamp.»

Zītars läks sisse. Ta sammus meelega valjusti, astus täie tallaga, kõhis ja kolistas. Pani kohvri kolksti maha ja süütas söögitoas lambi. Ootas veidi aega, siis koputas magamistoa uksele.

«Alvīne, kas sa magad?»

Seest kostis käginat ja kahinat. Kiired patsuvad sammud, uks avanes ja taevasinises kimonos ilmus Alvīne oma isanda ja käskija ette. Järgmisel momendil rippus ta juba mehe kaelas ning sosistas nagu suur laps seosetuid sõnu suurest üllatusest, ootamatust tulekust, õhtusöögist ja kes teab millest veel. Pärast jällenägemise õrnutsemist muutus ta väga toimekaks. Pani magamistoas lambi põlema, kohendas voodit ja küsis, kas Andrej ajab läbi piimaga või peab midagi sooja tegema.

«Ükspuha mida,» vastas Andrej. «Ega isu suurt ole.»

«Otsekohe . . .»

Ja Alvīne ruttas kööki. Andrejl oli palav. Ta astus akna alla ja tegi selle lahti. Kummardus välja ning vaatas pimedusse. Ja talle paistis, et ta näeb kaht suurt jalajälge, astutud paljaste jalgadega otse akna all mustale mullakihile. Olid need juba enne seal või on alles nüüd tekkinud? Seda ta ei teadnud. Kapten pani akna kinni ja istus raskelt pehmesse tugitooli. Vasak käsi rippus lõdvalt alla, parema käe sõrmed näpitsesid uuriketi brelokke. Ta ei mõelnud midagi. Huulte ümber tõmbles närviline muie.

«Andrej, kas sa tuled söögituppa või sööd siinsamas?»

Klaas piima ning saia mee ja keedisega . . . Magusalt võeti sel õhtul kapten Zītarsit vastu. Nõnda juhtub vahel, kui meremees kaugelt reisilt koju tuleb.

Teine peatükk

1

Kui perekonnapea on kaua kodunt ära olnud, siis peetakse teda mõne päeva jooksul külaliseks: lastakse hommikuti kauem magada, niisama ringi hulkuda ja naabrite juures külas käia, ei koormata majapidamismuredega — las harjub, las kohaneb koduse eluga ja alles seejärel võtab vähehaaval ohjad enda kätte.

Kapten Zītars oli millegipärast selle kombe unustanud. Järgmisel hommikul tõusis ta ühel ajal koos muu majarahvaga, pani selga argisemad rõivad — kantud tumesinise bostonülikonna, päevasärgi asemel sooja meremehekampsuni —, seadis piibu tossama ja astus õue. Alvīne imestas mehe harjumatu virkuse üle ja sättis end soojas voodis mugavamini sisse — oli veel vara, võis tunnikese magada.

Õuel sai Zītars kokku Ilzega, kes oli lehmad ära lüpsnud ja tuli laudast. Talli ees pani sulane Krišus hobust ette. Ta teretas mõlemaid, rääkis veidike kodustest töödest ja seejärel vaatas oma majapidamise üle. Nagu peremees kunagi, tundis ta huvi kõige vastu, mis tema äraoleku ajal oli juhtunud. Verandal olid poisid mänguhoos kaks värvilist ruutu puruks löönud, vihmaveetorud olid merepoolses küljes läbi roostetanud ja vihma ajal tilkus vett akende peale; korstna otsas olid mõned telliskivid murenenud; kaevukett oli kahest kohast katki läinud ja traadiga kokku seotud. Pisiasi siin, teine seal — igal pool torkas midagi silma justkui ohakas, justkui okas ja näis ütlevat: «Nii see on, kui majas pole peremeest.»

Sama lugu oli põldudel. Hea seegi, et Krišus enam-vähem teadis, mida ja kuidas tuleb teha. Aga mis muret temal, kas talu toob midagi sisse või ei ja kuidas põllud on jaotatud! Miks pole ristikheina külvatud — vanad põllud surevad varsti välja, aga uusi asemele ei tule? Miks pole kraave roogitud, heinaküüni katust parandatud, sildu kohendatud — küll hobune kord jala murrab.

Ja kuidas on loomadega? Kakskümmend lammast, aga ainult viis siga. Lammaste suhtes oli Zītarsil vana eelarvamus, sigu aga pidas ta kindlamaks sissetulekuallikaks. Kas ei võiks olla vastupidi — kakskümmend siga ja viis lammast? Aga kes tahab hakata sigadega jändama — neile raiu loomapeete, keeda sööki, lambaga pole mingit muret, lase karjamaale, ja kõik.

Meele tegi mõruks, nähes, kuidas talu valesti peetakse. Alvinel polnud õiget perenaisesoont. Mis temal muret: ega talutööst elata, mees sõidab merd ja teenib raha.

Varasel hommikutunnil kõndis Andrej Zītars mööda oma väikest riiki. Teisel pool jõge suitses ühe maja korsten. Seal elab metsavaht Silzemnieks. Tal on poeg. Metsavahi poolt on Zītari taluni poole tunni tee. Andrej jäi põlluservale seisma ja vaatles kauget korstnat. Kui metsa ees ei oleks, võiks pikksilmaga näha, mis metsavahi õuel tehakse. Lõpuks pööras ta ümber ja sammus pikkamisi tagasi kodu poole. Kanad olid nisuhaki otsa roninud ja nokkisid peadest teri. Hall kass luuras haovirna taga varblasi. Vana Ami lakkus maja ees piimakurna.

«Kas ema on üleval?» küsis Andrej Alvīnelt, kes söögitoas nõusid lauale seadis.

«Jah. Sa võid minna temaga juttu ajama, seni kui me siin kõik korda teeme. Ta teab juba, et sa oled kodus.»

Andrej riputas mütsi varna, koputas ja astus ema tuppa. Sumbunud, imalat vanainimesehõngu lõi talle vastu. Mitu lillepotti mingite plebeilike lilledega, mille nimesid Andrej ei suutnud meelde tuletada, seisid aknalaual ja hoolitsesid selle eest, et päevavalgus ei pääseks väikesse kambrisse, mille sisustus koosnes raskest vanaaegsest kapist, pruunist, lohakalt värvitud voodist, vanast lauast, mille peal oli mustade nahkkaantega piibel, ja kahest eelmise sajandi tugitoolist, mis vana Zītars oli Riiast täituru tagant endale ja naisele vanapõlve uhkuseks ostnud. Ühel toolil istuski vana kapteniemand Anna Katrīna Zītara, sündinud Rubene. Korpulentne, rasvunud keha näis olevat istmega kokku kasvanud, hambutu, sisselangenud huulenurkadega suu matsutas ja imes midagi — vist kompvekki või suhkrutükki. Paistis, et ema ei ole Andrej tulekust ei imestunud ega eriti rõõmus. Rahulikult võttis ta poja käe ja pööras põse ette suudlemiseks.

«Sina ka jälle kodus...» Vanaeit haigutas ja kohendas prille.

«Jah, seda küll. Jään kevadeni siia. Kuidas sul tervis on?»

See oli õige teema, millest kapteniemand võis igal ajal kõnelda. Nagu paljud vanad inimesed, pööras ta oma tervisele väga suurt tähelepanu, rohkem kui millelegi muule maailmas. Oh, mis hädad ja vead tal küll küljes olid! Pealaest jalatallani tõbesid täis. Kondid, ihu, süda, kõht ja rind — kõik valutas, kirvendas ja pakitses; pea käis ringi ja süda oli paha, käed-jalad surid ära ja hinge mattis, higistamine ja halvad unenäod — kõik piinas teda; ei olnud tõbe, mida ta oma kehast ei leid-

nud, samuti nagu ei olnud niisuguseid arstirohte ja arstimisviise, mida ta poleks proovinud. Soolapuhujad, külatargad ja soonetasujad lähedastest ja kaugematestki valdadest olid käinud vana Anna Katrīnat tohterdamas, nüüd aga rääkis ta mingist imearstist, kes pidi parandama kõikviimasedki hädad ja haigused nii loomadel kui inimestel, isegi haiget ennast nägemata: «Minge aga koju, ta käib juba ringi, rõõmus ja terve . . .» Nii oli ta öelnud naisele, kelle mees oli kondivaluga kolm aastat sängis lamanud. Ja nii juhtunudki.

«Ma tõin sulle väljamaa rohtusid,» ütles Andrej, kui ema silmapilguks oma nutulaulu katkestas. «Peapöörituse ja südamenõrkuse vastu.»

«See on hea, et sul oli meeles osta. Kas sisse võtta või pealt määrida?»

«Opetus on peal, kuidas pruukida. Küll ma pärast loen ette. Aga kuidas te siin ilma minuta hakkama saite? Kas midagi juhtus ka?» rutt̃as Andrej küsima, enne kui ema oleks jõudnud jälle meditsiinist rääkima hakata.

Ei, midagi erilist polnud juhtunud. Mullu suvel oli välk naabrite rehte sisse löönud. Kalnietisel oli koer marru läinud ja tulnud maha lasta. Ziemelise Zelma sõitnud Limbažisse õmblemist õppima.

«Aga siin kodus? Kuidas elu läks, kuidas pidasid ennast üleval lapsed ja täiskasvanud?»

Kapteniemand vaatas ükskõikselt poja otsa, ja justkui poleks küsimuse mõttest õieti aru saanud, hakkas rääkima, kuidas Elza oli leetreid põdenud ja kuidas väikesel Jankal esimesed hambad tulid. Mitte sõnagi Alvīnest ega metsavahi pojast . . .

«See on alles meheema . . .» mõtles Andrej tusaselt. «Miniaga ühel nõul, oma lihase poja vastu. Mis aitavad kõik kallid väljamaa rohud ja maiustused, kui ei ole õiget avameelsust ega südamesoojust.»

Asjata ootas ta, et ema hakkaks rääkima minia üleaisalöömisest. Suisa küsida oli piinlik, aga kui ema ise ei räägi, siis peab selleks vist olema mingi põhjus. Mõlemad ühesugused, laulavad ühe noodi järgi. Kas Andrej ei mäleta noid aegu, kui Anna Katrīna oli veel noorepoolne naine ja kudus kindaid loomade ülesostjale Karstenisele? Kui mitu korda oli too mees põiganud vasikakoormaga nende tallu just sel ajal, kui vana Zītars oma kahemastilisega kusagil väljas purjetas? Ja kas Anna Katrīna ei teadnud, mispärast vana Zītars talvel nii sageli Laane kõrtsi läks ja kuidas meremehed lõbutsevad võõrastes sadamates? Kõik puha ühesugused. Patune rõõm ja elukirg on sellele suguvõsale sisse sündinud. Seni kui oldi noored, ei löödud risti ette, elati ise ja lasti teistel elada, vanuigi aga loeti piiblit ja hõõruti jalgu igasugu salvidega.

Istunud pool tundi ema umbses kambris, mida tõmbetuule kartusel ei tuulutatud, läks Andrej minema, pettunud ja rahulolematu.

2

Söögituppa astudes kuulis Andrej, et Alvīne tõreleb verandal lastega.

«Ärge salake, ma tean küll teie vempe. Parem tunnistage üles, kes see tarkpea oli. Ingu, sina oled kõige suurem ja arukam, kas sina ei näinud, kes teeraja peale mulda raputas?»

«Ma õppisin kogu õhtupooliku . . .»

«Aga sina, Ernest, olid ometi teistega koos?»

«Jah, me mängisime aias.»

«No näed, seda ma arvasingi. Kes see siis oli?»

«Ma ei tahaks ütelda . . .»

Zītars astus veranda uksele lähemale.

«Kui sa tead, siis pead ütlema,» käis Alvīne peale. «Valetada ei tohi. Isa on praegu kodus, ja kui ma temale ära räägin, saate kõik sugeda. Ernest, kes raputas mulda?»

«Väike Janka . . .»

«Ja teie, suured, lasksite tobukesel . . .»

«Mina ei näinud midagi, Ernest üksipäini,» ajas Elza vastu.

«Sel ajal kui mina olin aias, askeldas Janka kompostihunniku otsas,» ütles kolmas poiss Kārlis. «Võib-olla Ernest ise pärast õpetas Jankat. Seda ta oskab.»

Igaüks õigustas ennast, kuidas mõistis, ainult süüdlane, viieaastane Janka, jälgis tüli ükskõikselt, justkui see ei puudutakski teda.

«Teile mõlemale, Jankale ja Ernestile, kuluks nahatäis ära. Oodake te, ma ütlen isale, ja ta ei too enam ühtegi kingitust.»

Zītars kõhatas ja läks verandale.

«Mis koosolekut siin peetakse?» küsis ta naljatades. «Kas jälle mõni ruut katki lööduid?»

Lapsed tormasid kisades isa poole, ainult Janka, kes võõrast meest ära ei tundnud, jooksis ema juurde, peitis enda tema selja taha ja piilus umbusklikult Zītarsi poole.

Ingu, neljateistaastane poiss, ema poeg, ulatas mehelikult

isale käe ja näis häbenevat oma rõõmu näidata. Ta käis tänavu viimast talve kihelkonnakoolis, luges Jules Verne'i romaane ja mõtles juba merekoolist.

Elza, aasta noorem õde, lükkas teised kõrvale, haaras isal käe alt kinni ega lasknudki enam lahti, justkui kuuluks isa ainult temale. Ta ei varjanud oma vaimustust ja kiindumust, suudles isa põsele ja ruttas küsima, mida paps on temale toonud.

Üheteistaastane Ernest naeratas, kui isa tema poole vaatas, — taibukas poiss, püüab alati meele järele olla, kuid pikaldane ja kinnine, kui vanemaid ligiduses polnud.

Kārlis oli kümneaastane, kuid kasvult peaaegu sama suur kui Ernest, paistis isegi tugevam olevat. Punased prisked põsed, suured hallid silmad, ilme alati mõtlik.

Väike Janka ei tahtnud kuidagi isale kätt anda. Nagu väike Napoleon jälgis ta altkulmu võõrast meest, keda ema nimetas tema isaks. Lõpuks nihkus ta ligemale ja laskis ennast sülle võtta, kuid ei pidanud kaua vastu, vaid kiskus suu nutuvõrule.

Zītars tahtis kohe kohvri avada ja kingitused kätte anda, kuid Alvīne laitis selle mõtte maha: siis poisid üldse ei söö, saavad juba rõõmust kõhu täis.

See oli lustakas, harjumatu hommikusöök. Alguses lapsed veel häbenesid isa ees, sõid ilusti igaüks oma kohal, aga vähehaaval tuli julgus tagasi, hakati nägelema ja üksteist müksima. Ernest oli Kārlise lusika ära võtnud, Janka jänkudega kohvitass oli kogemata Elza ette juhtunud ja väikemees protestis ägedalt tema omandi puutumise pärast. Igaühel oli laua taga oma kindel koht, oma tool ja omad lauanõud. Nüüd trügisid suuremad lapsed isale lähemale ja väiksemad pidid oma positsioone kaitsma. Naeratades jälgis Zītars oma peret. Märkamatult libises tema pilk ühe juurest teise juurde, peatus igaühe kohal ja uuris. Pärast sööki jäi ta veel veidikeseks laste juurde. Jagas välja kauaoodatud kingitused: bengali tikud, väikesed päästerõngad sadamate ja laevade piltidega, Elzale ilus teokarpidest käsitöökast, Ingule purjekamudel ja kompass kõigi kursijaotustega, Ernestile korgipüstol, Jankale suupill.

Lapsed tõttasid kodurahvale näitama, mis keegi oli saanud, ning kõik pidid nüüd ilusaid asju imetlema ja kiitma. Aga egas suuredki ilma jäänud: Krišus tossutas uhkelt merevahust piipu, Ilze proovis peretoas pähe kirevat, laevade ja rooliratastega rätikut. Ainult kapten ise, kogu selle rõõmu põhjus ja looja, oli mõtlik ja mõrn. Ingu, Ernest ja Elza läksid kooli, peites enne kingitused ära, et väikesed laiali ei tassiks. Ernest

oli kogu hommiku õues korgipüstoliga plõksutanud, hirmutades kassi ja vana Amit. Nooremad vennad mängisid meremehi, ja isa pidi appi minema ning nõu andma, kuidas laeva sadamasse juhtida ja kai kulge kinnitada. Kārlis oli mängult kapten, Janka aga puksiir. «Puk-puk-puk!» jäljendas ta mootorit, põsed punnis. Suures toas ahju kõrval seisis vana meremehekast, rohelise vahariidega üle löödud, kummaski otsas ümmargune trossikõverik sangaks. Pärast iga reisi läksid noored merekarud kasti juurde ja näitasid teineteisele toodud asju: tubakat, piipe, rosinaid ja bengali tikke. Nad vahetasid neid, kinkisid vastamisi, ostsid ja müüsid. Mõnikord äriasju ajades läksid merekarud ka kõrtsi, jõid tühjadest pudelitest ja maksid vanade nööpidega. Kui Elza oli kodus, siis tema mängis meremehe kurja naist, kes otsis oma vanamehe kõrtsist üles ja ajas koju. Ernest mängis kõige sagedamini kardavoid või tollivahti. Kõik käis tõsiselt ja üsnagi teravmeelselt, vastavate žestide ja dialoogidega. Kangelaste osad said suurematele, kuna Kārlis ja Janka pidid leppima saamatute lollikeste osadega — kõik peaaegu niisama kui elus.

Sel hommikul oli Jankal suupill käes ja muidugi mängis ta moosekanti: kõndis uhkelt mööda tube, puhus pilli nagu oskas ega kartnudki enam isa. Ronis ise sülle ja mängis sealgi edasi, siis äratas tema huvi ankru tätoveering käel ja ta püüdis seda maha kraapida. Ja isa oli kogu aeg hea, lobises Jankaga, rõõmustas tema mängu üle.

Pärast lõunat käskis Andrej Krišusel hobuse troska ette panna. Kapten lõi enda üles, otsis välja uue inglise mütsi ja sõitis Laane kõrtsi. Seekord oli ta õhtuni venna pool külas, ja kui Mārtiņš pidi minema kõrtsi kundesid teenima, ajas Andrej Annaga juttu. Kord lõi Anna talle kergelt käe pihta ja ütles punastades:

«Aga Andrej! Kui Mārtiņš seda kuuleks...»

Andrej naeris.

«Mārtiņš? Arvad, et ta ise on parem? Ei, Anna, meie, Zītarid, oleme kõik ühesugused. Ja seal pole midagi parata — see on päritud. Sul ei maksa astla vastu üles lüüa.»

Siis ta ohkas, vaatas nukralt Anna otsa ja painutas pea alla, justkui alistuks saatusele. Puna kadus Anna näolt, ta muutus rahulikuks ja tõsiseks.

«Nõnda siiski ei või,» ütles ta. «Sa pead ettevaatlikum olema. Järsku keegi näeb.»

Kui Mārtiņš tagasi tuli, rääkisid nad uuest kurkide hapendamise moodusest.

Elza elas vanaema toas, et võiks õhtuti Anna Katrīna läheduses olla ja talle midagi kätte anda või suuri inimesi appi kutsuda, kui vaja. Inimene, kes on nii täis igasuguseid haigusi nagu vanaema, vääris ülimat tähelepanu. Anna Katrīna ei olnud küll kõige sobivam seltskond kolmeteistaastasele tüdrukule, kuid Elza ilmselt ei pannud seda tähelegi. Ta oli energiline, enesearmastaja tütarlaps, mõistis vendade vempe ohjes hoida ja teistele oma tahtmist peale suruda. Kõik alistusid talle, välja arvatud Ernest, kellega tal käis alaline võistlus: kumbki tahtis olla vanemate silmis kõige parem laps. Elza püüdis seda saavutada armsusega, lapseliku teenistusvalmidusega ja meelitustega. Kui isa oli kodus, siis mängis ta issi tütrekest, muul ajal püüdis olla ema meele järgi. Selle vaeva tulemusena sai Elza alati esimesena uued saapad, kleidi või mantli ning temale lubati rohkem vabadust kui teistele. Ernest püüdis ennast vanemate silmis näidata sõnakuuleliku ja korraliku poisina; kunagi ei olnud ta teiste üleannetustesse segatud, ja kui Kārlis või Ingu vallatust tegid, rääkis Ernest esimesena sellest vanematele. Ta ei sallinud vana Amit ja kassi, ajas neid taga, pildus kividega, ja talle meeldis pealt vaadata, kui teisi lapsi karistati. Mõnikord õpetas ta meelega väiksemaid vendi mingit üleannetust tegema ja siis ruttas seda kohe emale teatama.

Poistel oli peretoa kõrval ühine magamiskamber. Õhtupoolikuti, kui Ingu ja Ernest õppisid, hullasid teised väljas, aga õhtuti tegid nii suurt lärmi, et Ilze pidi tulema luuaga. Ega keegi teda küll kartnud, aga veidike siiski tõmbuti tagasi, sest ta võis ema appi kutsuda ja siis läks lugu tõsiseks. Isa polnud kunagi ühtegi last löönud, aga teda kardeti kõige rohkem, sest tal oli lai meremeheriihm raske pandlaga — hoidku jumal sellega tutvust tegemast! Kõige suurema häda korral, kui polnud enam pääsu, otsisid poisid pelgupaika vanaema toast: Anna Katrīna andis kõik vallatused andeks, olgu need või tema enda vastu sihitud, ja nii mõnigi kord päästis väikesed hullajad karistusest.

Egas poiste tembud polnudki alati halvad, tihtilugu ainult õrritamine ja lapselik ülemeelikus. Veidi teistmoodi oli juhtum vana kassi Džimiga. See sarnanes juba ehtsa vandenõuga, mis kuude kaupa pani kõiki täiskasvanud kodakondseid imestama. See algas sügisel, kui väljas sadas vihma ja mõirgasid sügistormid, aga ilmsiks tuli alles jõulude paiku ja ka siis

ainult tänu Ernesti teenistusvalmis keelele. Vandenõusse olid segatud Ingu ja ka mõlemad nooremad vennad — Kārlis ja Janka. Nad kõik armastasid vana kiisut, igaüks oli teda omal ajal kaissu pigistanud, riietesse mähkinud, äiutanud, nööri otsas vedanud, vette kastnud ja oma voodisse magama pannud. Ja kuigi on teada, et selline mängimine kassidele eriti ei meeldi, talus Džim heasüdamlikult kõike, raskemate katsumuste puhul palus vaid abi haleda näugumisega. Kuigi teda oli nii palju solgutatud ja sakutatud, oli ta siiski kasvanud suureks toredaks kassiks, lausa kassihiiglaseks, kellele kõik koerad teed andsid. Kui lapsed väljas mängisid, sõelus kass neil jalus, hõõrus ennast säärte vastu ja justkui palus ennast ka kampa võtta. Jooksuajal kadus Džim mitmeks päevaks, kiskles naabrikassidega ja tuli koju alati mitmete haavadega. Sügisel ja talvel aeti ta ööseks välja, aita ja lauta rotte püüdma. Noorusaastail oli Džimile selline sport meeldinud, siis jooksis ta pimedatel õhtutel ise Ilze ees, kui teenijatüdruk läks lauta lehmadele heinu sõime panema. Vanaduspäevil muutub iga olevus tasasemaks ja arukamaks, kired taltuvad, endised vallatused tunduvad arusaamatud. Ka Džimi tüütasid jahirõõmud ajapikku ära, samuti värisemine väljas külmadel talveöödel. Soojas toas oli palju mõnusam. Õhtu eel, kui väljaajamise tund lähenes, püüdis Džim kuhugi peitu pugeda, ahjuauku või voodi alla. Ta oli nii tark, et ei tulnud lagedale, kui Ilze teda hüüdis. Pärast, kui kõik olid magama läinud, puges Džim peidukohast välja, sirutas oma vanu luid-liikmeid ja kõndis nurru lüües mööda tube. Kui laual juhtus olema mõni maitsvam pala, pistis ta sellegi pintslisse. Džim oskas praeahju vaadata ja köögiriiuleid revideerida. Kord keset ööd ärkas Ilze müra peale üles: Džim oli moosipurgi riiulilt maha ajanud. Sellest peale torkis Ilze igal õhtul luuavarrega ahjuaugu ja voodialused läbi, ja hiirekütt pidi tahes-tahtmata välja pugema. Siis asutasid kolm noort Zītarit — Ingu, Kārlis ja Janka — kassi kaitsmise seltsi. Õhtuti, veidi aega enne kriitilist tundi, peitsid nad Džimi kuhugi ära. Alguses võttis üks neist kassi oma voodisse, aga selle kavaluse avastas Ilze peagi ning kutsus Alvīne appi. Kass võeti poiste käest ära ja kihutati õue. Seejärel mõtlesid nad välja targema plaani. Peretoas ahju kõrval seisis leivamõhe. Poisid toppisid kassi kummuli mõhe alla ja seejärel aitasid Ilzel teda otsida: pöörasid kogu toa pahupidi, hõikusid ja meelitasid, aga Džim kükitas mõhe all ja ootas pimedust. Siis tuli Ingu teda vabaks laskma. Viimaks avastati ka see peidukoht: ühel õhtul oli Džim unustanud sabaotsakese mõhe

nurga alt välja ning Ilze terane pilk märkas seda kohe. Nüüd andis poistel pead murda, enne kui leiti uus sobiv peidukoht. Aga kui on vaja sõpra päästa, siis ei ole miski võimatu. Peretoas oli seinale riputatud vana kast, kus Krišus hoidis mitmesuguseid võrguparandamise asju: piiritsaid, lõngapunte ja nöörikerasid. Kasti ühel küljel oli ülemine laud ära võetud. Kass võis ennast seal mugavasti kerra kiskuda ja magada. Ingu tõstis ta kasti, kui täiskasvanuid ega Ernestit ligiduses polnud, ja Džim oli nii tark, et ei löönud nurru, enne kui kõik olid magama heitnud. Öösel hüppas ta põrandale ja valis endale mugavama magamiskoha. Nõnda oleks ta end seal terve talve varjanud — Ilzele suureks mõistatuseks —, kui Ernest poleks ühel õhtul läbi akna vandenõulaste askeldamist pealt näinud. Kohe ruttas ta ema juurde. Kassi kaitsmise selts sai kurjalt tõrelda ja Ingut kui kõige suuremat häbistati selle pärast, et ta ikka veel käitub nagu poisike. Džim pidi nüüd ööd lageda taeva all mööda saatma. Järgmisel päeval pärast seda reetmist Ingu kakles Ernestiga.

Nii elasid ja kasvasid kapten Zītarsi lapsed, kui isa polnud kodus. Selleks talveks oli ta koju tulnud — võib-olla nüüd läheb teistmoodi?

4

Kui rannavetes sõitvad purjekad navigatsiooni lõpetasid, ilmus lähikonda üsna palju meremehi, kes talvel elasid kuival maal. Nende hulgas olid Andrej kälimehed Ziemelis ja Kalnietis, üks tüürimees ja mõned vanemmadrused. Vanad merekarud otsisid pikkadel talveõhtutel üksteist üles, mängiti kaarte, joodi grokki ja aeti juttu. Kuidas muidu oleks jõudnud kevadet oodata? Talv on pikk, elu kuival maal nii vaikne ja üksluine — meremehel hakkab igav. Ei ole laeva, ei ole tööd, talid ei krägise, ei loksu vesi akende taga. Aga kuidas on elatud tormis ja tuulevaikuses, udustel merelagendikel ja võõrastes sadamates! Meie, vanad semud! . . .

See elu, mille järele nad igatsesid ja mida meelde tuletasid, oli karm, täis tööd ja ohte; lipendavate purjedega olid nad sõitnud magamata ja puhkamata, maganud märgades koides, närinud vanu kuivikuid — ja siiski poleks nad seda elu mitte mingisuguste kuivamaa mugavuste vastu vahetanud.

Kui Ziemelis ja Kalnietis kapten Zītarsi poole tulid, oli Ingul iga kord pühapäevatunne. Sel õhtul jäid kooliraamatud

lahti tegemata, ükspuha, kui palju poleks ka järgmiseks päevaks teha antud. Kolm kaptenit suures toas — ja Ingu ei saaks seal juures olla! Sinised suitsupilved hõljusid ruumis, joodud grokist hakkasid meeste näod punetama ja kaarte mängides raksatas Zītarsi sõrm nii kõvasti vastu lauda, nagu tahaks ta seda puruks lüüa. Mida kõike poiss ei kuulnud nondel õhtutel: reisid Põhjamerel, passaattuuled, Lääne-India, Golfi hoovus, vesipüks Mehhiko lahes, hull kokk, kes Biskaias üle parda hüppas, hiigelmadu, kes oli mööda ankruketti «Merevaigu» pardale roninud, kuivdokk ja Thamesi sild, «pannkoogireid» Daugava suudme juures . . .

«Isa, mis see on — pannkoogireid?» ei kannatanud Ingu enam välja, kui kuulis seda kuulsat kohta mainitavat.

«Oo, see on tähtis asi, poeg. Pannkoogireidiks kutsutakse ankrupaika Daugava jões, peaaegu otse mere ääres. Purjekad, mis on valmis reisile asuma, sõidavad sinna kokku, heidavad ankrusse ja ootavad pärituult. Mõnikord tuleb neil seal konutada nädalate kaupa, eriti suvel põua ajal või sügisel, kui puhuvad tugevad tormid. Sel ajal kui laevad soodsat tuult ootavad, käivad mehed üksteisel külas, küpsetatakse pannkooke ja pakutakse külalistele. Seepärast ongi sellele reidile säärane nimi pandud.»

«See on seal keisri kivide juures,» täiendas Kalnietis ja nuuskas kärinal oma sinist nina.

«Mis need keisri kivid on?» küsis poiss jälle.

«No need on sihukesed suured graniidimürakad,» seletas Kalnietis. «Need on tammile pandud Venemaa keisri ja troonipärija auks, kes ükskord tammil käisid. Kummalgi oma kivi, keisril suurem, troonipärijal väiksem, ja mõlema peale on raiutud nimi koos kuupäevaga. Küll sa kord ise näed.»

Need olid imetoredad, unustamatud õhtud. Meeste juttu kuulates tundus Ingule, et tema silme ees avaneb kogu suur, ilus maailm. Kord näeb ta kõike oma silmaga — temastki saab meremees, kapten, samasugune kui isa, ja ta sõidab «Merevaiguga» lõunamaale värvilist puud tooma. Võib-olla ronib ka mõni hiigelmadu mööda ankruketti üles. Tema lööks selle maha. Kanaari saartel ostab ta ilusaid linde, merel püüab lendavaid kalu ja kütib harpuuniga haikalu. Emale toob ta siidrätiku, Elzale teokarpe, vendadele ehtsad inglise mütsid ja rosinaid. Käsivarrel on tal samasugused tätoveeringud kui isal. Küll see oleks alles elu!

Mõnikord otsitakse igavusest mingit tegevust, mis iseenesest polegi eriti vajalik, kuid aitab täita tühjust elus. Mööö-

dunud korral talvel kodus elades oli Zītars tervelt kaks kuud lihvinud ja lakkinud uut saani. Lõpuks läikis see nii, et rõõm vaadata — teist seesugust saani polnud kogu vallas. Seekord otsustas ta poiste rõõmuks teha majale lipumasti — mitte mingit ritva, mille otsa pidupäevil lipp üles tõmmata, vaid ehtsa masti, nagu on laevadel: vantidega, raadega ja tuulelippki otsas. Selleks otstarbeks valis ta välja sobiva sirge männi. Kaks nädalat töötas kapten ise kirve ja liimeistriga, kuni puu oli ümarikuks ja siledaks lihvitud. Sel ajal unustasid poisid kõik mängud ja vallatused. Kogu päev seisid nad ustavate assistentidena isa kõrval, imetlesid tööd ja püüdsid aidata, nii nagu suutsid: tõid kiilusid, koristasid laastud ära, andsid tööriistu kätte ja pühkisid kindaga märgi ninaaluseid. Kui isa ühel päeval töö seisma jättis ja Laane kõrtsi läks, käisid poisid nukra näoga ringi ja kisklesid üksteisega.

Masti püstiseadmine toimus kohe pärast jõulupühi. See oli tähtis sündmus. Kõik kohalikud meremehed kogunesid juba hommikul kapten Zītarsi poole nagu seatapule. Pärast pikka ja igakülgset arutamist valiti välja koht, kus peab lehvima kapten Zītarsi lipp, siis kaevati auk ja ühisel jõul aeti mast püsti. Möödus mitu tundi, enne kui mast oli sirgelt seisma seatud ja vandid pingule tõmmatud. Raapuuni oli tehtud redel. Meremeestest kõige noorem — Galdiņši Miķelis, uljas poiss, kes eelmisel suvel oli Ziemelise laeval madruseks olnud, — ronis üles ja jäi raalatile seisma nagu vahimadrus barkantiini saalingul. Ta ajas lipunööri plokkidest läbi ja kinnitas masti tippu kolmemastilise purjeka kujulise tuulelipu. See oli täpne ja vastutusrikas töö, mida tuli teha kompassi järgi, sest tuulelipp ei tohtinud valetada — põhi pidi asuma põhjakaares ja teised ilmakaared seal, kus nad astronoomiaseaduste järgi pidid olema.

«Tuul nordnordwest!» hüüdis Galdiņši Miķelis raalt.

Allseisjatele näis, et ta määrab suuna üpris pealiskaudselt.

«Ei, tuul puhub tsutike rohkem lääne poolt,» arvas Kalnietis. «Nordwest ten nord.»

Zītars kinnitas, et õige tuulesuund olevat nord ten west, peaaegu puhas põhjatuul — otsekurss Laane kõrtsi. Selle praktilise vihjega olid kõik nõus. Mast seisis nüüd püsti — uhkuseks õuele, rõõmuks poistele, aga Alvīnele ja vanale kapteniemandale mureks ja vaevaks: ei olnud meremehed veel maanteelegi jõudnud, kui Ingu seisis juba raa peal ja Kārlis kuuendal redelipulgal. Isegi väike Janka oli kelgu peale roninud, et sel kombel taevale lähemale pääseda. Ernest jooksis tuppa.

«Emm, emm, Ingu ronis masti otsa! Janka juba ronib ka!»

Alvīne pani kohe oma peene käsitöö kõrvale ja ruttas õue. Ingut raal nähes ta peaaegu minestas.

«Roni otsekohe alla! Tegi võllapuu, et poisid võiks kaela murda. Tule aga alla, küll sa siis saad!»

Ingule paistis, et raa peal ei ole tal midagi karta, seepärast otsustas oodata, kuni ema tüdineb all ootamast. Alles siis, kui ema lubas, et ta ei pahanda ega otsi vitsa, ronis ta alla nõtkelt nagu kass.

«No nii see küll ei jää,» ähvardas Alvīne. «Redel tuleb maha saagida, muidu seisa kogu aeg siin teibaga vahti pidamas.»

Redelit siiski maha ei saetud ja sihvakas mast seisis veel aastaid Zītari õuel. Juhtus küll vahel, et mõni poistest istus raapuul, ema tõreles ja Anna Katrīna nuttis hirmust, kuid midagi halba siiski ei juhtunud.

5

Jaanuaris sadas palju lund. Hommikuti olid teed umbe tuisanud ja lastel oli raske kooli pääseda. Siis käskis Alvīne Krišusel hobuse saani ette panna ja ta ise viis lapsed koolimaja juurde. Sõita tuli ainult kolm kilomeetrit, kuid halb tee, sügavad hanged ja pimedus raskendasid liikumist, seepärast jõudis Alvīne tagasi tavaliselt alles paari tunni pärast. Ega kiiret ju olnud, kodusteks töödeks jäi teine hobune ja kellelgi polnud põhjust imestada noore perenaise kauaksjäämise üle. Aga koolitee läks läbi metsa, otse metsavahimajast mööda. Kapten Zītars teadis seda. Sügisel, kui ta koju tuli, oli ta näinud jalajälgi magamistoa akna all...

Ühel hommikul, kui Alvīne seadis ennast lapsi viima, tähendas kapten:

«Ma peaks ehk ise sõitma. Mis sa, Alvīne, ennast nii palju vaevad. Mul ei ole niikuinii midagi teha...»

«Milleks nüüd sina, mul üks tee ja kaks asja, pean poodi ka minema ja seda-teist ostma.»

Selle peale ei öelnud Andrej enam midagi. Kui saan oli tuisusesse hommikuhämarusse kadunud, tõmbas ta kasuka selga, võttis jahipüssi ja läks metsa — sooserva kaskedel ööbisid mõnikord tedred. Pikad vildid jalas, kasukakrae üles tõstetud, sumpas Zītars tuisatud teel ja teisel pool jõge keeras soo poole. Varsti hakkas läbi hämu paistma metsavahi maja.

Andrej tegi ringi ja jõudis kaasikusse. Ta ei näinud kohevil sulgedega linde, kes kaskede ladvas konutasid, ega tahtnud kuulda nende vaikset kudistamist. Kord hüppas jänes laskekaugusel põõsast välja, aga kapten laskis tal minema joosta. Kaasiku teisel serval jäi ta seisma ja tegi suitsu. Siinsamas, noorte kuuskede taga oli tee. Kui Andrej oli veerand tundi paigal seisnud, läks mööda keegi noor poiss, püss õlal. Kuid ka poisil polnud jahipidamist mõttes. Tõsise, sihikindla näoga tõttas ta mööda reeroopaid koolimaja poole, nagu läheks mingile kindlale tööle. Kapten Zītars istus kännule ja võttis püssi sülle. Ilus kaheraudne, ühes torus haavlid, teises kuul juhuks, kui mõne suurema loomaga kokku juhtub — mine sa tea, mis sind metsas ees ootab.

Möödus pool tundi. Zītars toppis piibu teist korda täis, tõusis püsti ja peksis kätega vastu külgi, sest ilm oli külm. Varsti kuulis ta hobuse puristamist teekäänu taga. Pikkamisi, sammu ligines saan. Sees istusid kaks inimest — Alvīne ja noormees, kes pool tundi tagasi oli Zītarsist mööda läinud. Nüüd oli juba valgem ja sõitjate nägusid võis selgesti näha. Naeratades ajasid nad tasakesi juttu. Hobust juhtis metsavahi poeg. Ta võis olla paar aastat üle kahekümne. Rõõsad põsed, kollakad vuntsid ja sirge nina — nägus poiss, Alvīne jaoks küll pisut liiga noor . . .

Zītars nihkus teeäärsele kraavile lähemale, ja kui saan libises mööda noorest kuusest, mille taga ta seisis, surusid tema sõrmed tugevamini püssipära. Momendiks tahtis ta püssi kõrgemale tõsta, rinna vastu suruda — silmad tõmbusid kissi süngest muigest —, kuid see läks kohe jälle üle.

Kui saan oli kaasikunurga taha kadunud, tuli kapten Zītars põõsaste varjust välja, raputas lume riietelt maha ja läks üle tee. Ta sammus mereranda, luidetel laskis jänese maha ja nagu õige jahimees kunagi viis selle koju, et pere saaks õhtusöögiks värsket praadi.

. . . Kuu aja pärast, kui õhus oli juba tunda kevade lähenemist ja meremehed hakkasid lugema, mitu päeva on veel jäänud selle ajani, kus nad võivad oma laevade peale minna, põikas Zītars Laane kõrtsi. Ta tahtis saksakambrisse minna ja vaadata, kas Anna pole ehk üksi, kuid suures kõrtsitoas oli mitu poissi, kelle hulgas kapten märkas ka tuttavaid. Galdiņši Mikelis, üsna purjus, teretas teda ja tuli vastu.

«Härra kapten, kas hakkate varsti «Merevaigule» meeskonda munsterdama? Siin on üks,» — ta näitas enda peale —,

«kes võiks tulla madruseks. Kui vaja, võib saada ka teisi korralikke poisse.»

Galdiņši Mikelise kambas oli ka noor Silzemnieks. Zītars näis noormehe ettepanekut kaaluvat.

«Mehi on mul vaja küll,» sõnas ta valjusti. «Ja ma olen alati meelsamini sõitnud tuttavatega kui võhivõõrastega. Aga praegu on veel liiga vara. Laevasõit läheb lahti alles aprillis.»

«Merevaigul» oli meremeeste hulgas hea kuulsus: tugev laev, hea söök ja kapten selline, kes oskab meestega läbi saada. Vanast meeskonnast olid mõned juba teistele laevadele läinud, üks pidi minema sundaega teenima.

«Härra kapten, kui te pahaks ei pane, me tahaks teid oma lauda kutsuda,» söandas Mikelis pakkuda.

Mõni teine kord oleks Zītars seda jultumuseks pidanud, kuid täna see ettepanek meeldis talle.

«Ainult veidikeseks, härra kapten, olge nii hea . . .»

Ta oli nii hea. Teretas venda, kes seisis leti taga, ja ütles, et tuleb pärast juttu ajama, siis istus noormeeste juurde. Zītars ei kaotanud kapteniväärikust ka ühise pudeli taga. Galdiņši Mikelisega leppis ta kohe kokku ja poiss võis end pidada tulevaseks «Merevaigu» madruseks.

«Ja teie?» pöördus kapten metsavahi poja poole. «Tahate ka merele tulla?»

Noor Silzemnieks, samuti nagu paljud teised rannapoisid, oli kunagi unistanud laevadest ja kaugetest reisidest, kuid tal oli väljavaateid pärida isa amet ja talu.

«Ma soovitan kõigil noortel meestel mõne reisu kaasa teha, saab maailma näha ja elu tundma õppida,» jätkas Zītars. «Siin rannas näevad nad ikka ühte ja sedasama ja jäävad ruttu vanaks. Mis inimene see on, kes pole kordagi väljamaal käinud.»

«Eks ta ole,» nõustus Silzemnieksi Jānis. «Siin ei ole midagi näha. Ma plaanitsen juba ammu mõnd tiiru teha, aga vanamees toriseb vastu.»

Ta oli üsna palju joonud, kuid siiski võrdlemisi kaine ja uuris Zītarsit, justkui ei usaldaks teda hästi. Aga Zītars rääkis nagu mees muiste — lahkelt, avameelselt ja lihtsalt. Jutustas oma laevast, uutest purjedest, mis sel talvel «Merevaigule» tehakse, viimasest kaugest reisist lõunamaadele ja järgmisest «tripist». Kõigepealt lähevad nad Inglismaale, siis Hispaaniasse ja vist toksuvad jälle üle Atlandi. Lääne-India saartel pole praegusel ajal purjekatel laadungitest puudus. Mereelu toredusest polnud kaptenil tarvis kõnelda, seda teadis Jānis juba

sõprade juttudest. Ta oli täisealine ja ainukese pojana sõjaväekohustusest vaba. Miks mitte teha üht tiiru mööda maailma? Mida isa ikka teha saab?

«Mulle meeldib omakandi meestega sõita,» rõhutas Zītars. «Siis tunned ennast nagu kodus. Saab kellegagi vahel juttugi ajada.»

Tulevikuväljavaated olid nii ahvatlevad ja elu kaldal nii ära tüüdanud, et Jānis ei pidanud enam vastu ja palus end «Merevaigule» võtta.

«Merd ma veel sõitnud ei ole, aga laeva tunnen, ei ole vaja igat asja sõrmega näidata.»

Et noormehe usaldust suurendada, tegi Zītars näo, justkui kõhkleks veel, justkui ei tahaks hakata rohelisega jändama, aga kui Galdiņši Mikelis hakkas kiitma Jānise virkust ja pealehakkamist, andis ta järele.

«Hea küll, olgu peale! Kuu või poolteise pärast sõidame Riiga laeva korda seadma.»

«Aga kui te äkki ümber mõtlete?» kahtles Jānis.

«Mina inimesi ei loobi,» vastas Zītars. «Kui ma kellelegi sõna annan, siis see jääb ka püsima.»

Ta jõi mõlema tulevase madrusega kokku, vabandas siis ja läks venna korterisse. Seal ei olnud parajasti mitte kedagi. Kapten Zītars muheles, silmad kissis, tema rind võbises vaiksest naerust. Teda oli haaranud sünge rõõm. Kui Anna natukese aja pärast tuppa tuli, tõmbas kapten ta muretult endale sülle ja suudles. Anna läks näost punaseks, rabeles tema käte vahelt lahti ja kohendas seelikut.

«Mis sulle täna on sisse läinud?» imestas ta. «Mis nali see olgu?»

«Nali . . .» Kapten Zītars naeris. «Jah, Anna, sellest tuleb alles nali. Peab ainult veel natuke aega ootama.»

Ta tõusis üles ja tahtis Annat kinni püüda, kuid köögist kostsid Mārtiņši rasked sammud. Kapten istus kähku toolile ja otsis piibu välja. Anna tõmbas puhvetkapi ukse lahti ja pühkis kohvikannu. Aga Mārtiņš oli ainult tulnud küsima, kas vennal pole vaja midagi linnast tuua — homme sõidab ta linna jookide järele. Ei, Andrejl polnud praegu midagi vaja, aga kui Mārtiņšil ehk aega jääb, siis võtku üks punt korke, Krišus tuleb panna võrke korda tegema.

«Kuulsid?» ütles kapten vennanaisele, kui kõrtsmik oli ära läinud. «Ta sõidab homme Riiga.»

«Mis siis sellest?» küsis Anna, õrritades meest oma üksikõiksusega. Aga naise silmis välgatas kelmikas naer.

«Ära homme õhtul seda ust kinni pane.»

Talve lõpul pühendas Zītars rohkem tähelepanu majapidamisele. Korraldas kalapüügiasju ja seletas Krišusele järgmise suve tõid: mida tuleb kuhugi külvata, kuidas teha sigadele jooksuaed ja kuhu panna aias uued pingid. Pärast jõude logeldud talve haaras inimesi reibas tegutsemistung. Rahutus ja igatsus valdas vanu meremehi. Need, kellest oli veel mereleminejaid, otsisid välja oma merekotid, pakkisid sumadane ja õlitasid vihmamantleid. Ingu lõpetas kevadel kihelkonnakooli ja tahtis minna isaga kaasa «Merevaigule», et sõita ära esimesed praktikakuud, sest sügisel pidi ta merekooli minema. Poiss oli lausa tiivustatud ega jõudnud kuidagi ärasõidupäeva oodata. Kõik ümbruskonna poisid kadestasid teda.

Lõpuks, pärast suuri ettevalmistusi, pärast paljusid ärevaid ja ootusrikkaid päevi ütles meremeeste salkkond kodustele hüvasti ja sõitis Riiga. Koos Ingu ja Zītarsiga sõitsid ära ka Mikelis Galdiņš ja Jānis Silzemnieks. Alvīne sai alles viimasel silmapilgul teada, et metsavahi poeg on enda «Merevaigule» madruseks munsterdanud. See oli talle suureks üllatuseks ja raskeks pettumuseks, kuid ta ei ütelnud midagi, sest poleks olnud tark tegu oma tundeid kogu maailmale näidata. Aga kui temani pärastpoole jõudsid kuuldused, otsekui oleks kapten Zītars Jānise meelega merele meelitanud, et kodus valitseks rahu ja kord, siis oli Alvīnel tunne, nagu oleks teda paljaks varastatud.

Ja jälle jäi küla vaiksemaks, elu veeres aeglasemalt. Külvati ja niideti, viidi võrke merre ja kuivatati kalu, ja kusagilt Hullist või Lissabonist tulid kirjad, mis algasid sõnadega: «Tere, kallis kodurahvas! Mina olen praegu, tänu jumalale, täie tervise juures, mida soovin kõigest südamest ka teile . . .»

Kaks nädalat pärast jaanipäeva tuli Zītarite perele täiendust sinisilmse tüdrukukese näol. Isa soovil pandi talle nimeks Elga Pauline. Teise nimega austati ristiema — kapten Ziemelise naist, kes oli Andrej õde.

Kolmas peatükk

I

Tol hommikul vana pootsman Kadiķis, kes talvel pidas vahti barkantiinil «Merevaik», magas veidi sisse — uskumatu lugu, sest vanadel inimestel harilikult ei ole eriti und, iseäranis sellistel, kelle hoolde on usaldatud kolmemastiline laev kogu taglasega. Talv läbi oli Kadiķis hoolega kapten Zītarsi varandust valvanud, mitte ühtki, mitte kõige väiksematki asja polnud kaotsi läinud, kuigi pimedatel öödel olid nii mõnigi kord kahtlased tüübid laeva ligiduses ringi luusinud. Kadiķis ei maganud samal ajal kui teised inimesed. Öösiti küttis ta kambüüsis ahju, vana Tseesar aga valvas tekil. Hommikul, kui lähedases dokis töö algas, tukkus barkantiini valvur mõne tunni. Pärast lühendas ta aega mitmesuguste väikeste töödega: paikas vanu purjesid, jätkas trosse ja pumpas vett. Paar korda nädalas läks Kadiķis kaldale toidukraami tooma. See oli meeldiv, vaikne elu. Läheduses seisid teised purjekad, aeg-ajalt tuli mõne teise laeva valvur pudeliga, lobiseti mõnda aega. Märkamatult läks talv nõnda mööda. Aga tol päeval oli ühele Kadiķise sõbrale külaline tulnud. Purjekate valvurid tulid kõik «Merevaigule» kokku ja üheskoos tehti põhi peale mitmele viinapudelile. Kui seltskond pärast keskööd laiali läks, jäi Kadiķis üksi ja hakkas Tseesariga inglise keeles rääkima. Koer kahjuks ei aidanud vestlust üleval hoida ja Kadiķis pidi oma keeleoskust demonstreerima kajuti tummadele seintele. Varsti jäi ta magama. Kambüüsis jäi lauale üsna suur hulk tühje pudeleid.

Hommikuhämaruses ligines barkantiinile paat. Galdiņši Miķelis sõudis, kaheksa-üheksa meest — kui Ingu ka meheks lugeda — seisid paadis püsti. «Merevaigule» lähenedes jättis Miķelis paadi liikumise aeglasemaks, kapten Zītars pani peod suu ette torru ja hüüdis: «*Watchman*, ahoi!»

Ainult koer haukus vastu, ent kaptenit ära tundes toetas esikäpad reelingule ja niuksus rõõmsalt.

«*Watchman*, ahoi!» kordas kapten. «Lase falrep alla!»

Kadiķist ei ilmunud nähtavale.

Siis üks madrustest, vana «Merevaigu» inventar, ronis tekile ja viskas nöörredeli üle parda. Mehed ronisid üles, andsid käest kätte oma kotid ja sumadanid ning lasksid paadi-

mehe minema — see oli ühe teise laeva valvur, kes oli Zītarsi hõigete peale neile kaldale vastu sõitnud.

«Ennäe vanapaganat, kuidas ta laeva valvab!» pahandas Zītars. Madruste kajutist — ruhvist — kostsid võimsad norsked nagu tõusulained vaikse ilmaga. «Mine sa tea, vöör on äkki päris lagedaks tehtud.»

Murelikult käis ta laeva läbi, kuid kõik uksed olid lukus ja tekil iga asi omal kohal. Võtmekimp oli Kadiķise kois padja all. Valvur pomises midagi pahaselt, kui Zītars võtmed ära võttis, kuid ei ärganud ja norin jätkus.

«Noh, poisid, pange oma asjad ära ja riietuge ümber,» ütles kapten. «Täna läheme dokki. Kokk keedab kohvi ja võtab toiduained vastu — varustaja peaks varsti tulema.»

Mehed valisid endale koid kogu tulevase reisi ajaks, tüürimees seadis end sisse eraldi kajutis kapteni salongi kõrval, Ingu aga, merekott õlal, järgnes isale. Poole tunniga said kõik valmis ja ootasid kapteni korraldusi.

«Kas Kadiķis pole veel ärganud?» küsis Zītars, kui mehed olid jälle tekile kogunenud.

«Seda ei ärata praegu ei tule ega veega,» vastas kokk. «Magab nagu nott.»

«Las magab enda klaariks,» muheles kapten. «Pange uks lukku ja keerake illuminaatorite klapid kinni. Enne õhtut ärge laske Kadiķist tekile ja ärge tehke temast väljagi.»

Seda polnud tarvis kaks korda öelda. Kadiķis pandi kajutisse luku taha, illuminaatorite katted keerati väljastpoolt peale — tema seal sees ei teadnudki nüüd, kas on öö või päev.

«Mis mina pean tegema?» küsis Ingu isalt.

«Sina? See põrguline on enda purju joonud. Kuhu ma peaksin su panema? Käi täna niisama ringi ja vaata kõik järele. Homme alustad tööd.»

Ingule oli see üpris meeltmööda. Ta käis kogu laeva läbi, uuris kõiki ruume, vööri ja trümmi, ning vaatles igast küljest rooliratast. Kompass oli maha võetud ja kapteni kajutisse hoiule pandud. Kui madrused hakkasid vöörist rasket trossi välja kiskuma, puges Ingu marsspurje juurde ja ronis masti otsa. Saalingult võis ta hiljukesi jälgida madruste askeldamist laevalael. Varsti tuli puksiir ja võttis purjeka trossi otsa. Käsivintsiga — ankrupilliga — keerasid madrused mudase ankru pikkamisi üles. Barkantiin liigatas ja hakkas talvesadama suudme poole libisema.

Sel silmapilgul läks ruhvis lärm lahti. Kõigepealt kostis

kumedaid samme, vaikset kirumist, siis energilist kloppimist uksele ja illuminaatoritele.

«Laske välja! Kes seal on?» hüüdis Kadiķis. «Tehke uks lahti, muidu ma lasen!»

Talle vastas madruste mürisev naer.

«Kannata, vana, ei ole veel õige aeg,» vastas kokk. «Kui merele jõuame, küll siis lastakse sind välja.»

«Merele? Hulluks olete läinud või?»

«Ole rahulik ja pea suu kinni!» manitses kokk. «Laev on ära röövitud ja praegu me purjetame Daugava suudme poole.»

Justkui nende sõnade kinnituseks vajus «Merevaik» pöördel pisut külje peale. Veidi aega valitses pootsmani kajutis vaikus. Kadiķis vist püüdis ohtlikku olukorda endale klaariks teha: ilmselt on laev röövlite võimuses ja teda viiakse ei tea kuhu. Praegu on nad veel Daugava jõel. Võib-olla on loots laeval? Loots? Kas-siis mereröövlid võtavad lootsi? Ajavad niisama läbi, kaugel siit on mereni!

Metsikud mõirged kerkisid isegi marsspurje saalinguni, kus Ingu kükitas. Ruhvi seinad kõmisesid nii kõvasti, et iga silmapilk võis kuhugi auk tekkida ja nähtavale tulla raevunud pootsmani pea.

«Hei, sina seal!» hüüdis kokk. «Kui sa rahu ei jää, siis ma käsen su üle parda visata.»

See ähvardus mõjus — Kadiķis jäi vait. Sel ajal viidi laev dokki ja hakati ellingule vinnama. Ingu tüdines saalingul konutamisest ja ronis alla. Pootsmani kajuti ukse juures seisis Tseesar ja haukus — vastuseks Kadiķise needustele. Keegi ei teinud neist väljagi. Läks veel paar tundi, seni kui laev oli kohale paigutatud ning tugede abil ellingule kinnitatud. Siis laskis kapten mehed lõunale. Aga enne tuli Kadiķise vangikongi uks lahti teha. Zītars sosistas midagi tüürimehele, mõlemad muigasid, seepeale läks kapten oma kajutisse, tüürimees aga andis madrustele valju häälega käsu ruhv sisse piirata.

«Kas püssid on laetud?» küsis tüürimees. «Tõmmake kuked vinna! Teie kaks võtate kirved kätte ja seisate otse ukse kõrval. Kui ta tahab põgeneda, ärge siis halastust tundke. Ja nüüd tähelepanu — ma lasen ta välja.»

Tüürimees, noor poiss, alles merekooli lõpetanud ja veel koolipoisivigureid täis, keeras võtit, tõmbas kajuti ukse lahti ja hüüdis vihase häälega:

«Tule välja!»

Kadiķis tuli ettevaatlikult ukse juurde, pistis pea välja ning piilus ühele ja teisele poole — vist kartis näha püssitorusid ja lõõgiks tõstetud kirveid. Nii hull see lugu siiski polnud. Väljas seisis ainult salkkond madruseid, sünge näoga küll, kuid ilma püssideta.

«Tule aga tule välja, ära kohmerda nii kaua!» käsutas tüürimees. «Mehed, viige ta kapteni juurde!»

Neli madrust piirasid Kadiķise igast küljest sisse ja viisid teda kähku kaptenisilla poole, laskmata ringi vaadata.

«No hoia nüüd oma nahk,» hirmutas üks madrustest. «Meie kapten on kuri mees, see võtab su nii pihtide vahele, et sa ei saa enam piiksugi teha.»

«Kapten?» Vana meremees kihvatas. «Mis kapten see on, kes teiste laevu röövib? Samasugune mereröövel nagu teiegi. Püüt!»

«Kas tõesti, Kadiķis?» Pootsmani ette kerkis äkitselt Zītarsi kogu. Kapten laskis madrused minema ja vaatas Kadiķisele karmilt otsa. «Ah siis nõnda valvad sa mul laeva? Siin võib kas või orkester mängida ja suurtükid paukuda, aga sina ei kuule, sa ei liiguta kõrvagi! Vöör on tühjaks tehtud, kõik purjed minema tassitud, ei ole ühtegi kõiejuppi isegi falrepi kinnisidumiseks. Mis sa selle kohta ütled?»

Mida võis Kadiķis öelda? Silmad maha löödud, maigutas ta tummalt suud, justkui ahmiks õhku, lõpuks vajus päris kokku ja pomises vapustatult:

«Siis ei jää küll muud üle kui pane nöör kaela!»

«Sellest räägime hiljem, kes teab, kas ongi enam alles mõnd nöörijuppi isegi silmuse jaoks. Aga nüüd lase kuulda, kuidas see juhtus.»

«Ma ei tea, härra kapten . . . Ma pole ühelgi ööl maganud. Aga eile oli «Britta» Kalniņšile naaber külla tulnud. Noh, pärast tulid nad «Merevaigule» . . .» Järsku läks Kadiķise nägu punaseks, vihast peaaegu lämbudes raputas ta rusikaid ja arglik sosin muutus raevunud röögatusteks. «Kalniņš on süüdi! Küll see raisk saab! Saadetagu mind või sunnitööle, aga terve nahaga ma teda minema ei lase!» Sõimuvaling mitmes keeles täiendas seda pahameelepurset. Kui Kadiķis hakkas võõraid keeli rääkima, siis emb-kumb: ta oli kas purjus või maruvihane. Emakeeles ei osanud ta kunagi nii täielikult oma sügavamaid tundeid väljendada. «Ma murran tal jalaluud puruks, katsugu ta siis veel «Merevaigule» ronida! *Sacramento! Saatana perkele! Son of a bitch!*»

Zītarsil oli raske tõsiseks jääda. Ta pöördus kõrvale, et Kadiķis tema muhelust ei näeks, ja ütles:

«Seekord annan andeks, aga ühel tingimusel.»

Kadiķis oli nüüd üleni üksainus tähelepanu.

«Tead, Kadiķis, mul on sellel reisil kaasas tekipoiss, viieteistaastane naakmann. Sa pead temast meremehe kasvatama. Saad aru? Tõelise meremehe. Ta on viimane vemmal ja käest ära lastud, aga kui sa tahad veel «Merevaigul» sõita, siis sa pead temast inimese tegema. Tead, nagu vanal ajal.»

Kadiķise nägu lõi särama, keha tõusis sirgu, vana merekaru lõi endale rusikaga vastu rinda ja lubas:

«Andke aga siia, härra kapten, ja juba homme käib ta mul justkui nööri mööda. Nooh, seesuguste kollanokkadega olen ma alati hakkama saanud. Vana laevakass on ka veel narmaiks harutamata. Kui vaja, annan talle igal hommikul säärase koosa, et ta lendab mul kahe hüppega marsspurje raale, ja tormi ajal rehvib ta mul topseli ja eesmised kliivrid. Noo-oh, andke ta aga minu kätte!»

«Ingu, tule siia!» hüüdis kapten, tõmmates kajuti ukse lahti. Poiss tuli välja. «Näed, siin on pootsman Kadiķis, tema annab edaspidi sulle töö kätte ja sina pead teda sõnapealt kuulama. Kadiķis, seesama on see sell.»

Kadiķis noogutas tähtsa ilmega.

«Oolrait! Jongster, mis seismine see on kapteni ees? Käed taskust välja! Ja mitte naerda, kui ülemus sinuga räägib! Küll ma sul kõik vigurid küljest võõrutan, olgu mul või iga nädal vaja uut laevakassi!»

Suures õhinas oli ta valmis otsekohe dressuuri alustama. Ingu vaatas imestusega vihast vanameest, seejärel küsivalt isa otsa. Kapten muheles rahulolevalt.

«Kõik on korras, Kadiķis. Ma näen, et sa tunned asja. See on kena, sest see noor sell on minu poeg. Mis juhtus, pootsman, kas sul hakkas halb? Ah jah, mul läks täiesti meelest ära: sa ei ole täna ju veel süüa saanud, aga kell on juba pool neli. Mine sööma, Kadiķis. Homme hakkab poiss tööga pihta.»

Ja kapten läks kajutisse. Ingu järgnes kohmetult isale. Aga Kadiķis? Kukalt kratsides sülitas ta ühtejärge ja pomises vaikseid needusi: «No on jamps, no on lugu! Aja nüüd säärasega asju! Ah sa sarviline saatan, kuidas ma sisse kukkusin!»

Kapteni poega oli ta ähvardanud «laevakassiga»!

2

Esimese öö magas Ingu isa kajutis. Hommikul pool kuus, kui tüürimees madruseid üles ajas, äratas kapten ka Ingu: «Noh, tee kähku! Ei ole enam mingit logelemist. Säh, siin on tunked ja tööpluus.»

Ingu polnud harjunud nii vara tõusma, sel tunnil oli uni kõige magusam, kuid teadmine, et ta on nüüd laeval ja võib teha kaua igatsetud meremehetööd, pühkis une nagu peoga. Kiiresti pani ta riidesse ja oli valmis isale järgnema. Kapten uuris poega pealaest jalatallani, käskis pluusinööbid kinni panna ja ütles:

«Nüüd jäta endale meelde: tänasest päevast alates oled sa «Merevaigul» tekipoiss ja pead täitma kõiki oma kohustusi samuti nagu iga madrus. Sa ei ole enam kapteni poeg, vaid harilik meeskonnaliige, seejuures laeval kõige noorem. Seepärast pead sa kuulama kõigi nende sõna, kes on sinust vanemad, aga eriti pead tähele panema, mida ütlevad pootsman ja tüürimees. Kui oled usin ja püüdlik, ei tee keegi sulle liiga, aga kui hakkad seanahka vedama ja virisema, siis ei ole su elu magus. Ka mina alustasin kõige alt, ja sinagi pead selle kooli läbi tegema, kui tahad saada tõeliseks meremeheks ja kord ise laeva juhtida. Saad aru, mis ma sinult tahan?»

«Jah, isa, ma pean kõik tööd laeval selgeks õppima.»

«Õige. Nüüd võta oma asjad ja tule minuga kaasa. Edaspidi elad ruhvis madruste juures.»

Ingu viskas merekoti üle õla ja järgnes isale. Madrused tulid parajasti kajutist välja — oli vahi vahetuse aeg. Nad teretasid kaptenit ja vaatasid uudishimulikult Ingut. Zitars avas ruhvi ukse ja libistas pilgu üle koide.

«Pane oma asjad sinna tühja ülemisse koisse. Lõuna ajal küsid tüürimehelt madratsi. Aga nüüd las pootsman näitab sulle töö kätte. Kadiķis, siin on sulle veel üks töömees.»

«Hea küll, härra kapten.»

«Ära sa teda hellita. Kui tekil ei ole midagi teha, las läheb kokale appi.»

Zitars arutas veel tüürimehega selle päeva pakilisemaid töid ja läks siis ära. Ingu jäi tekile.

«Mis ma pean tegema?» küsis ta pootsmanilt. Kadiķis segas parajasti mingis potis värvi.

«Võta luud ja pühi tekk üle, aga korralikult, muidu kapten tõreleb. Kõigepealt tule, ma näitan sulle, kus iga asi seisab. Pane kõrva taha, et teist korda poleks vaja seletada.»

Kümmekond minutit näitas ta Ingule laeva ruume, ütles tähtsamate asjade nimetused ja seletas nende otstarvet. Sel ajal kui madrused valmistasid vööris ette takku laeva tihtimiseks ja puusepp parandas päästepaadi rooli, pidi Ingu tekki pühkima. See töö ei olnud talle küll kuigivõrd meele järele, kuid mis parata, kui midagi paremat veel ei usaldata. Tunni aja pärast käskis Kadikis tal ühe kõie kokku lapata, ikka üks sõõr teise järel. Siis pidi ta kinni hoidma trossiotsast, mida pootsman jätkas. Mitte ainult kinni hoidma, vaid ka vaatama, kuidas jätkatakse, kuidas üks keere teisest läbi pistetakse ja kuidas kaks trossiotsa ühendatakse siledaks põiminguks, mida ei jõua keegi katki rebida. Korra laskis Kadiķis isegi Ingul endal proovida, sest üksnes vaatamisest ei saa keegi ametit selgeks. See oli juba midagi muud, tõeline meremehetöö, ja kui viimaks õnnestus õige võte selgeks saada, läks Ingu uhkusest punaseks.

Märkamatult jõudis kätte lõunaaeg. Kapten tuli aeg-ajalt tekile kontrollima, kuidas töö edeneb, ja siis muutus Kadiķise hääl iga kord karmimaks: «Mitte nii, ma ju näitasin sulle, kuidas tuleb teha . . .» Kui Zītars ära läks, muutus pootsman palju lahkemaks ja kutsus Ingut pojaks.

Lõunaks oli hernesupp pekiga. Ingule tundus, et ta pole kunagi elus maitsvamat sööki saanud. Ta sõi kaks taldrikutäit ja madruste eeskujul heitis koisse leiba luusse laskma. Meeste käed olid kaetud pruunide tõrvaplekkidega, sest enne pragude vahele toppimist kasteti narmapundid tõrva sisse. Galdiņši Miķelis lamas alumises kois otse Ingu all.

«Kes nõud peseb ja kajuti koristab?» küsis ta.

«See on junga töö,» uratas üks madrustest.

«Hm . . . jaa . . .» pomises Miķelis. «Harilikult on küll nii, aga . . .»

Ingu mõistis, mida tähendab see «aga». Tema peaks nõud pesema, kuid madrused tahavad kapteni pojale erandit teha. See veel puudus! Et isa hiljem pilkaks ja poriseks! Ei, nii otsas ta veel ei ole, et peaks laskma teistel ennast ümmardada.

«Kas kambüüsis on veel sooja vett?» küsis Ingu koist alla ronides.

«Küsi kokalt.»

Kambüüs ehk köök asus madruste ruhvi kõrval, ainult sein oli vahel. Väike luuk ühendas mõlemat ruumi, nii et söögi sai otse köögist ruhvi anda.

«Puhka aga, küll ma pärast pesen ära,» ütles kokk. «Pühi sa ainult põrand üle ja kalla lampi petrooli.»

Kokk Robi oli tore poiss, umbes kahekümneaastane, väheldast kasvu, punapõseline ja muretu meelega. Juba esimesest päevast peale hakkas ta tüürimehe arvel nalja viskama, kuigi too oli tema hea tuttav ja venna sõber. Kambüüsis kõlas ilmastõma laul. Isegi merel kõige hirmsama tormiga ei kaotanud Robi eluröömu.

Pimedus me peale vajub,
tuul lööb keema mereveed,
aga läbi tormiraju
särav täht mull' näitab teed.

Nõnda laulis ta, justkui kutsuks nimme märatsevat stiihiat välja, ning kolistas lõbusalt padade-pannidega. Ingu sai temaga kiiresti sõbraks, eriti tugevaks aga kasvasid nende sõprussidemed pärast seda, kui Robi viis oma sõbra laoruumi ning lubas taskud rosinaid ja kuivatatud ploome täis toppida.

Pärast lõunat kadusid kõik jälle laiali. Madrused läksid dokki maha kraapima adrut ja teokarpe, mis olid paksu kihina laeva põhja külge kleepunud. Pootsman värvis purjesid, Ingu aga pidi koos Silzemnieksi Jānisega illuminaatorite messingist raamid ja ukselingid läikivaks hõõruma. Kapten oli hommikul linna sõitnud, et agendiga rääkida laeva laadungist. Tagasi tulles teatas ta meeskonnale, et «Merevaik» läheb Inglismaale Cardiffi, seejärel Hispaaniasse. Ingu süda väreles rõõmust. Hispaania, apelsinid ja härjavõitlus! Kõike seda näeb ta oma silmaga!

Õhtul, kui Ingu oli koos madrustega söönud ja kajuti ära koristanud, pesi ta end puhtaks, pani puhtad riided selga ja läks kaptenisillale isa juurde. Kapten istus parajasti laua taga ja täitis laevažurnaali. Kui Ingu sisse astus, tõstis kapten silmad üles ja vaatas imestunult poja otsa.

«Mis on juhtunud?»

«Ei midagi, tulin ainult sinu juurde.»

«Mis sul vaja on?» Isa hääl kõlas teravalt, peaaegu pahaselt.

«Mitte midagi, ma ainult niisama . . .»

«Noo?» Zītars tõusis püsti. «Kui sul ei ole midagi vaja, mida sa siis siit otsid? Mis on tekipoisil kapteni juurde asja? Marss välja! Mine ruhvi ja ära tüki sinna, kus ei ole sinu koht! Noh, mis sa veel ootad? Ära nüüd pista tõnnima, siis pean su otsekohe tagasi koju saatma.»

Ingu puges kajutist välja. Ta polnud oodanud, et isa temaga niimoodi käitub — justkui võhivõõras inimene. Südamepõhjani

solvununa ronis Ingu masti otsa ja istus tervelt tund aega saalingul, mõeldes oma elust. Oma isa laeval pidi ta nüüd olema nagu täiesti võõras inimene, nagu vaenelaps. Ei ole kedagi, kellele oma muresid kurta... Sünge näis saatus noorele meremehele. Ta kallutas end üle saalingu serva, vaatas alla Daugavale, kus puksiirid tõttasid pargastega, ja merele, kus veevälja kohale kerkisid aurikute suitsusambad. Ka seal on samasugused inimesed — nagu siin «Merevaigulgi» —, kõik ihuüksi, võõraste inimeste hulgas, nad teevad, mis kästakse, ja siiski ei lase nina norgu. Kambüüsis nühib kokk katelt ja vilistab. Ruhvis mängib lõõtspill. Miks tema üksi on nii kurb?

Ei, piripill ei saa meid sõita; kes tahab maailma näha, see peab pea püsti hoidma. Ega see elu nii hull ka ei ole!

Ingu ronis alla tekile ja läks ruhvi. Kohe ümbritses teda eriline meeldiv soojus. Tema kaaslased mõistsid nii huvitavaid lugusid pajatada, isegi huvitavalt sõnelda ja üksteist õrritada. Üks uljas seiklusjugu järgnes teisele. Siin oli igal pool tunda tõrvalehka, kuid ometi oli õhk värskem kui kusagil mujal maailmas. Ingu oli jälle rõõmus, et oli laevale tulnud. Alles õhtul enne uinumist mõtles ta kodule, meenutas ema, Elzat ja vendi, ja tal hakkas neist kahju. Kuidas nad nüüd elavad seal rannas üksipäini, ilma temata, mahajäetuina, kuna tema rändab maailmas ringi? Muidugi, see oli temast julm ja andestamatu tegu, kuid mis parata. Süda oli raske. Ingu siiski ei nutnud. Hommikuks olid nukrad mõtted ununenud.

3

Nädala aja pärast sõitis «Merevaik» dokist välja, üles mukitud uuteks reisideks. Puksiir vedas ta Milgrāvisesse, kus barkantiin võttis peale laadungi — liiprid ja plangud. Sadamas oli veel vähe laevu, sest navigatsioon oli alles alanud. Riia lahes ujus veel jääpanku. Kannatamatult ootas Ingu merelemineku.

Viimasel päeval enne ärasõitu kirjutas ta kodustele kirja. Kui ta seda üle luges, oli ta ka ise üllatatud, kui südamliku tooniga ta on vendade ja ema poole pöördunud. Kui ta kord reisilt tagasi tuleb, ei ütle ta kindlasti ei Ernestile ega Kārlisele «kallis vend», vaid kutsub neid lihtsalt nimepidi. Imelik, kuidas lahusolek võib inimese tundeid muuta!

Oma kaaslastega sai ta hästi läbi. Alguses oli madrustel veidi nagu piinlik — ikkagi kapteni poeg. Aga kui nad olid

Ingut lähemalt tundma õppinud ja näinud, et ta ei püüa oma ametlust laeva omanikuga ära kasutada, kadus nende võõristus. Tõde ju meeldiv, kui kajutis viibib keegi, kes iga viimase kui oma kaptenile edasi kannab: ei saa siis enam vabalt ülemusi sõimata, toidu ja töö pärast nuriseda; kui on midagi südamele kogunenud, siis kanna vaikselt endas või sosista salaja sõbrale, nii et nuhk ei kuule. See pole elu ega midagi. Ingut aga polnud tarvis karta, tema kapteni kajutis ei käinud ja ka tekil hoidus talle jalgu jäämast. Kui kokk mõnikord õhtusöögiks kuivade kartulite juurde andis liha asemel räimi, porises Ingu esimesena, et vana on kitsiks läinud. Seda etteheidet oli kapten Zitars küll kõige vähem ära teeninud — kokk ise võis seda tunnistada. Toiduga polnud «Merevaigul» kunagi koonerdatud, sest kapten sai aru, et inimesel peab laskma kõhu täis süüa, kui tahetakse, et ta täie jõuga töötaks. Süüdlaseks osutus tüürimees. Vist laeva peremehele meeldida tahtes käis see noormees tihtipeale koka juures ja andis nõu, missugust toitu meremeestele valmistada. Robi aga võõrutas tal selle kombe pikapeale küljest ära, sest iga õpetuse kohaldas ta kogu laeva personalile, kaasa arvatud ka tüürimees ja kapten, ja vahel isegi ainult neile. Kui tüürimees ütles, et ärgu õhtusöögiks liha andku, siis praadis Robi räimi kõigile, ka ülemustele. Kui tüürimees tähendas, et hakklihasousti portsjon võiks olla väiksem, siis pani ta tüürimehe ja kapteni taldriku põhjale vaevalt paar lusikatäit. Arusaadavalt jäi tööinimesele sellest väheks, selles veendus tüürimees ise peatselt. Lõpuks hakkas Zitars huvi tundma, mis apteegi tahab Robi «Merevaigul» sisse seada. Siis rääkis kokk tüürimehe nõuannetest. Seejärel toimus kaptenil kõnelus oma abiga ja sestpeale oli tüürimehe ülemäärasel agarusel lõpp.

Maikuu esimesel laupäeval hiivas «Merevaik» ankru ja Ingu nägi esimest korda laeva arvukaid purjesid tuules paisumas. Seekord polnud neil vaja «pannkoogireidil», «keisri kivide» juures seisma jääda, sest tuult oli küllalt — puhus mõõdukas kagutuul. Päikeseloojanguks oli barkantiin juba kaugel ulguva poi taga. Kergelt parema parda poole kallakil, libises valge laev loode suunas, vastu udustele merelagendikele. Roolis seisis Galdiņši Miķelis. Teine roolimees oli Jānis Silzemnieks, kes pidi roolimist veel õppima, ja kolmas oli eestlane Tomson. Ingut kui laevapoissi polnud ühtegi kindlasse vahti määratud. Koos pootsmani, puusepa ja kokaga kuulus ta päevaste töötegijate hulka: tõusis hommikul määratud ajal ja õhtul lõpetas töö, kuna vahtide mehed olid rakkes nii päeval kui öösel.

Järgmisel päeval lõuna paiku sõitis «Merevaik» mööda Kolka säärest. Ja kohe muutus meri teistsuguseks: tuul teravamaks, lained kõrgemaks, kuigi tormist ei olnud juttugi. Laev purjetas üle Läänemere Bornholmi saare suunas. Tuul oli vastu, nii et tuli üsna palju pautida, halssi muuta. Noored meremehed — Ingu ja Jānis Silzemnieks — tegid tutvust merehaigusega. See on üldiselt ebameeldiv tõbi, meremeeste silmis veidi häbistav. Ega see ilus pilt ole, kui noor traksis mees peab tuigerdama, kuigi ei ole tilgakestki viina joonud. Süda läigib, nii et tahaks surra, ükski toit ei maitse, elu on kaotanud kogu võlu. Aga sealsamas su kõrval teevad teised vilistades tööd ja vitsutavad süüa, otsekui ei asukski nad kõikuval tekil, vaid isakodu kindlal põrandal.

Kolm päeva käis Ingu ringi, näost kahvatu ja suu sülge täis, ei söönud raasugi ja mõtles, kui tore oleks kodus vana paadiga jõel sõuda ja vendadega hullata. Ta kadestas neid ega suutnud mõista, kus ta enda aru oli, et valis hirmsa meremeheameti. Mis näiteks poodnikul viga leti taga seista, leiba ja suhkrut kaaluda? Ei saja sulle vihma pähe ega ole tarvis tuule käes lõdiseda. Isegi kingsepp ja rätsep on õnnelikumad, kuigi peavad päevad läbi toas istuma.

Jānis Silzemnieksi pettumus polnud väiksem. Otse vastupidi: ta oli kaotanud sellisedki elumõnud, millest Ingu veel midagi ei teadnud. Tema kui jõuka isa poeg võinuks praegu metsas kõndida, püss kaelas rippumas, lasta linde, istuda Laane kõrtsis õllekruusi taga ja õhtul salakesi minna üle jõe üksildase naise juurde, kelle nimi oli Alvīne. Kõik see oli meeldiv, harjunud ja igati mõnus. Aga nüüd... Keset ööd tõuse üles, olgu ilm missugune tahes, mine ja seisa roolis, pumpa vett ja jookse ühe purje juurest teise juurde, kui kapten käsib soote pingule tõmmata. Kui miski pole päris nii nagu vaja, kohe möirgab vana nagu lõvi, ja iga tattnina võib sinu üle irvitada, nii et küll saab. Mis kasu on kaugetest maadest, musta- ja punanahalistest inimestest, tuldpurskavatest mägedest ja suhkrupilliroost, kui sa pead ringi käima nagu viimane näljavares, kõht tühi ja süda paha. Ja laeval on puha meesterahvad, mitte ühtegi lõbusat näitsikut...

Need olid sünged päevad. Kuid ei ole midagi jäädavat siin päikese all, igal asjal on algus ja lõpp. Nädala lõpuks said mõlemad tõbised söögiisu tagasi ja vähehaaval kadus ka südamepööritus. Ingu ei kadestanud enam poodnikku leti taga ega kingseppa tema töötoas, ning Jānisel tuli tagasi eneseusaldus

ja meheuhkus. Ah, kas Inglismaal ja Portugalis ei leidu siis ohti ja vemi, ja kas maailmas rohkem naisi ei olegi kui...

Nähes, et ta on nüüd teiste madrustega üheväärseks saanud, ei rahuldunud Jānis sellega, et kuulata vanemate seltsiliste jutte suurtest ja väikestest prassimistest, seiklustest nii- ja naasuguste naistega, vaid soovis ka ise teisi oma seiklusrikka minevikuga üllatada. Ta ju nägi, millise lugupidamisega kõik siin vaatasid kapten Zītarsit, kuidas tema sõna kuulati ja tahtmist täideti. Aga kui nad teaksid, kui nad ainult teaksid...

Siiski oli piinlik sellest rääkima hakata. Kuidas alustada ja kas usutakse? Aga Jānise keel sügeles juba ammu. Galdiņši Mikelis teadis üht-teist, aga temal oli oma arvamine: seesugustest asjadest ei maksa rääkida, sest Zītars on tubli mees. Aga kuidas sa vaikid, kui teised kiitlevad ja luiskavad, nii et suu suitseb? Võivad veel mõtelda, et tema ei olegi elus midagi näinud. Igatsus donžuani kuulsuse järele oli nii suur ja see kuulsus tundus nii austav, et Jānis ei suutnud lõpuks enam suud pidada.

See juhtus ühel õhtul Sundis, enne Kattegatti sissesõitmist. Ingu oli läinud kambüüsi nõusid pesema, Robi kaptenile õhtusööki viima. Luuk, mis kambüüsi ruhviga ühendas, seisis lahti. Jānis kuulis, kuidas seina taga kõlisesid lusikad ja sööginõud, kuid arvas, et seal askeldab kokk, ning sellepärast rääkis julgesti.

«Mul juhtus ka ühekorra põnev lugu ühe maadamiga. Mees ei näidanud aastate kaupa kodus nägu, aga naine oli noor, kõige paremais aastais. Alguses katsusin küll alt ära hüpata, aga prouake oli justkui ära nõiutud. Lõpuks mõtlesin, et mis see siis ikka ära ei ole, mispärast mitte inimesele heameelt teha. Ja nii ma hakkasingi käima. Sisse sain aknast. Nõndaviisi tuuris see üle aasta. Järsku ühel õhtul, kui ma olin jälle seal, kuulsin, et keegi kõnnib aias. «Alvīne, mulle paistab, et keegi käib aias,» ütlesin maadamile. «Mis sa kardad, see vist koer. Sa oled väga kartlikuks muutunud.» Mina ei ütelnud midagi, aga meel ei olnud enam rahulik. Korraga kuulen: teisel pool maja klopitakse uksele. No oli see alles lops! Mina kohe püsti ja aknast välja. Ja teate, kes see oli? Härra abikaasa oli ootamatult koju tulnud.»

«Ja mida tema tegi, see Alvīne?» küsis keegi.

«Mis temal häda! Mees ei tea tänini õhkagi.»

«Kas sa pärast ka veel selle naise juures käisid?»

«Ei, me saime mujal kokku.»

Sel momendil põrutas vahimadrus uksele: «Torn tu!» * — kapteni vahetus pidi tekile minema. Ka Jānis tõusis üles, tõmbas vihmamantli selga ja järgnes kaaslastele.

Ingu oli kambüüsis nõude pesemise lõpetanud. Ta läks välja ja istus laeva vööri ankru kõrvale. Imelikud mõtted ei andnud talle rahu, poissi vaevasid häbi ja pahameel. Ta ei olnud enam nii noor, et poleks aru saanud, mida tähendas Jānise jutt, kuid ta ei suutnud omaks võtta, et seesugused asjad võisid juhtuda nende kodus. Ema... Tal oli häbi sellest mõeldagi. Häbi oli ka isa pärast, kes ei teadnud midagi ja kelle üle tema enda laeva mehed võisid tagaselja irvitada.

«Hei, Ingu, mis sina siin lukaudis seisad?» hüüdis Silzemnieks, kes oli märkamatult ligi astunud.

Ingu vaatas talle otsa, nägi Jānise ilusat, naeratavat nägu, ning järsku lämmatas teda viha ja vastikus, oleks tahtnud Jānisele vastu kõrvu virutada. Aga ta ei teinud seda, ainult raputas Jānise käe oma õlalt maha, tõusis üles ja läks minema.

«Hmh, vaata naljatilka...» pomises Jānis ja vaatas imestunult talle järele.

Sellest peale hoidus Ingu Jānisele otsa vaatamast. Oli nagu häbi sellele poisile silma vaadata, justkui oleks Ingu talle midagi halba teinud. Kui Jānis midagi küsis, vastas Ingu järsult ega teinud kunagi pikemat juttu.

Järgmisel hommikul purjetas «Merevaik» Greneni neemest mööda ja sõitis Põhjamerre. Vana kombe kohaselt pidid mõlemad noored meremehed läbi tegema mereristsed: nad topiti veetünni, määriti tõrvaga kokku ja kaabiti puust noaga puhtaks. Neptuni osa täitis vana Kadiķis. Kui Ingu ja Jānis olid sel kombel meremeheseisusse vastu võetud ja nad olid vastava lõivu maksnud, ütles üks madrustest Jānisele, kelle põsed olid veel tõrvaga koos:

«Kui nüüd sinu Alvīne näeks, missugune sa välja näed, kas ta seesugust moorlast veel aknast sisse laseks?»

Paar meest naersid. Jānis vahtis kohmetult maha, kapten Zītars aga, kes samuti oli ristimistalitust pealt vaadanud, pöördus pikkamisi kõrvale ja läks oma kajutisse.

«Ah või nii...» pomises ta masendatult. «Sulle ei aita sellest, mis on olnud, sa räägid veel teistele... kiitled oma tegudega. No hästi...»

---

* Torn tu — tööle! (meremeeste keeles), mugandus ingliskeelsest väljendist *turn to*. (*Tõlk. märkus.*)

Mai lõpul jõudis «Merevaik» Cardiffi. Sõit oli kestnud kolm nädalat — rahuldav aeg purjeka kohta. La Manche'i väinas oli Ingu näinud palju mitmesuguseid laevu. Loendamatud aurikud ja purjekad ilmusid nende vaateväljale, merekitsus lausa kubises laevadest. Hiigelsuur Trans-Atlandi liini laev hõljus üle ookeani, kolm korstnat tossamas. Viiemastiline purjelaev liugles uhkelt nagu valge loss kalakutrite keskel. Hallid, kindlustega sarnanevad sõjalaevad lõikasid barkantiini teed. Väikesed lootsilaevad, puri ainukese masti küljes, sõitsid avamerele ootama aurikuid ja purjekaid, et neid sadamasse juhtida.

Ei, praegu Ingu ei kahetsenud, et hakkas meremeheks.

Valge laeva võttis vastu sõetolmust mustjashall sadam. Tahmane taevas laotus linna kohal. Dokkides krigisesid vintsid, laevaluukidest langesid sisse sõed, üks vagun teise järel; igal pool kilin-kõlin, askeldamine ja liikumine; mustad inimkogud hõiklesid kaldal, laevade sireenid huilgasid. Aga linna taga, siinsamas sadamasuu ligidal, haljendasid põõsad tumedatel kaljujärsakutel. Ingu nägi paljusid võõraste maade lippe — Hispaania, Itaalia, Belgia, USA. Juba esimesel päeval märkas ta üht neegrit ja rühma tumedanahalisi mehi, imelike riietega, punased mütsid peas. Galdiņši Miķelis seletas, et need on hindud, kes teenivad suurtel asumaa-aurikutel kütjatena.

«Merevaik» paigutati doki kõrvalisemasse kohta, mille juures asus puude laoplats. Samal päeval hakati laadungit lossima. Purjed polnud sõidu ajal kannatada saanud, seepärast polnud madrustel tarvis parandamiseks nõelu välja otsida. Ohtul andis kapten igale mehele palga arvel ühe naelsterlingi. Poisid ajasid habet, panid selga puhta pesu ja oma paremad riided ning läksid maale. Laevale jäid ainult kapten, vana Kadiķis, kokk ja Ingu — isa ei lubanud tal linna minna.

«Sa oled kõrtse mööda hulkumiseks liiga noor.»

Kõrtse mööda! Kas Cardiffis muud ei olegi kui kõrtsid? Kas siin ei ole siis kino, meremeeste poode ja puuviljamüüjaid? Naeruväärselt odava raha eest võis siin osta apelsine, banaane ja kookospähkleid — puuvilju, mida oli kunagi söönud Robinson Crusoe. Ingu arvates oli isa liiga kõva südamega. Mis tal endal viga: kajutis pauguvad pudelikorgid, ta trimpab seal koos sadamaametnikega ja räägib inglise keelt.

Hiljem hakkas Ingu koka eeskujul oma pesu pesema. Nii möödus aeg rutem ja polnud mahti mõtelda keelatud linna-

lõbudele. Ent kui poisid keskööpaiku tagasi tulid, kõik kõva auru all, jutukad ja lärmakad, oli Ingu rahu kadunud. Ta puges koisse, selg ruhvi poole, kuid kuulas ahnelt madruste juttu. Ainult üks õhtu Inglismaal, aga nad olid rohkem näinud kui Ingu kogu oma elu jooksul.

Järgmisel päeval, kui lõuna oli söödud, pistis Robi pea kambüüsi luugist sisse:

«Ingu, mine vahetekile. Kapten käskis sind kutsuda.»

Ingu tõmbas käiseotsaga üle suu ja läks kohe isa juurde.

«Sa kutsusid mind?»

Kapteni pilk mõõtis poega pealaest jalatallani, ta astus ligemale ja esimest korda kogu reisi ajal naeratas Ingule.

«Nii, poeg. Ma lähen kohe kaldale. Kas tahad tulla minuga kaasa linna vaatama?»

Isa raske käsi laskus hellalt poisi õlale. Ingul hakkas üsna imelik tunne. See, mis isa ütles, oli hea ja meeldiv, aga Ingul kerkis ometi klimp kurku ja ta oleks tahtnud nutta. Kogu tigedus isa vastu tema senise käitumise pärast oli kadunud. Ingul hakkas isegi häbi oma varasemate mõtete pärast.

«Mine pese ennast puhtaks ja pane oma sinine ülikond selga,» jätkas isa. «Ütle pootsmanile, et sul on täna vaba päev.»

Poole tunni pärast läksid nad maale. Ingu rõõmul polnud piiri, aga mis kõige veidram: ta nägi, et ka teised — vana Kadiķis, Robi ja madrused — jagavad tema rõõmu. Kõigile meeldis, et kapten viis Ingu linna.

Imeline tunne, kui inimene esimest korda tõstab jala võõra maa pinnale. «Ma olen välismaal,» mõtles Ingu, «kõnnin mööda Inglismaad, ja need, kes mulle vastu tulevad, on kõik inglased.» Talle tundus uskumatu, et see pole unenägu, vaid tõelisus. Ja kuigi Cardiffis polnud midagi erilist näha — kitsad tänavad, kahe- ja kolmekordsed punastest telliskividest majad ning suurt kasvu politseinikud —, siiski tundus poisile, justkui asuks ta mõnel võõral planeedil.

Isa viis ta pennipoodi, kus kõik asjad maksid ühe penni, ostis tuututäie apelsine ja kaks kookospähklit, siis astus ühte galanteriikauplusse ning valis Ingule uue sonimütsi ja rohelise, siniste ruutudega siidrätiku, mida kanti kaelas lipsu asemel. Muidugi pidi selle otsekohe kaela siduma, et iga vastutulija näeks: siin on meremees «Merevaigult». Kui oli küllalt kõnnitud linna tänavatel ja kõik silmapaistvamad kohad ära vaadatud, läksid nad lõpuks kinno, kus Ingu nägi esimest korda elus «udupilte».

«Merevaigu» mehed olid juba õhtust söönud, kui noor mere-

mees laevale tagasi jõudis. Ta oli nii palju näinud, et ei teadnud, kust otsast jutustamist alustada. Ja kuigi kaaslased seda kõike juba teadsid, kuulati Ingu juttu pennipoest ja kinoimedest siiski nii suure huviga, nagu kuuldaks seda kõike esimest korda. Robi oli isegi nii lahke, et toetas sõbra jutustust küsimuste ja asjatundlike märkustega.

Paari päeva pärast juhtus veel üks märkimisväärne sündmus, millel olid ettenägematud tagajärjed. Ühel õhtul tulid Jānis Silzemnieks ja Galdiņši Miķelis linnast tagasi värskete tätoveeringutega käsivartel ja rinnal. Need olid ilusad mitmevärvilised joonistused: süda, madu, lipp ja purjekas. Jānisel oli lausa terve pilt üle kogu rinna: kaks inglit, laialilaotatud tiibadega kotkas ja maakera. Nüüd ärkas Ingu südames kustumatu igatsus. Ta oli ammu unistanud, et temagi käsivarrel võiks olla rooliratas, Põhjanael või vähemalt väike ankur. Kodurannas olid kõigil meremeestel sellised tätoveeringud ja kõik poisikesed kadestasid neid, kuid kohapeal ei osanud keegi tätoveerida. Kui vahel mõni püüdiski nahka torkida tavalise nõela ja nõrga tušiga, siis tulemus oli nii nigel, et häbi teistele näidata. Aga siin oli olemas meister, lausa kunstnik oma ametis, kes töötas elektrinõelaga ning sinise, rohelise ja punase värviga.

«Robi, kas sul on mõni tätoveering?» küsis Ingu pärast kokalt.

«On üks paremal õlal.»

Robi kääris särgivarruka üles ja näitas üsna suurt tätoveeringut. Selle oli ta lasknud teha Kopenhaagenis ja see kaunistus oli maksnud kaks krooni.

«Kas sa siin ei lase endale midagi torkida?» küsis Ingu.

«Eks näis. Peaks ühel õhtul minema vaatama.»

«Tead mis, Robi . . . võta siis mind ka kaasa.»

«Kas isa lubab sind?»

«On siis vaja talle ütelda?»

Ingul oli veel alles neli šillingit sellest rahast, mis isa oli andnud talle taskurahaks tol päeval, kui nad kaldal käisid. Hindade järgi otsustades võis nelja šillingi eest lasta teha kaks üsna suurt joonistust. Apelsine tahaks küll ka, aga ilma nendeta võib läbi ajada, sest mis on apelsin ehtsa tätoveeringu kõrval!

Ühel õhtul, kui kaptenit polnud laeval, lõid sõbrad end vurhvi ja läksid linna. Robi oli Galdiņši Miķeliselt aadressi saanud, nõnda leiti vajalik asutus hõlpsasti üles. Tätoveerija aken oli näidispilte täis. Keskel oli alasti mees täies pikkuses,

üleni tätoveeringutega kaetud. Sees leidus mitu albumit hinnakirjadega. Nii suurt valikut polnud isegi Robi lootnud siit leida. Pool tundi lehitsesid nad albumeid, ei suutnud otsustada ei ühe ega teise näidise kasuks, sest egas see olnud naljaasi: see joonistus tehakse ju eluksajaks, seepärast peab ette vaatama, et ei määri oma keha väheväärtuslike soperdistega. Mõne pildi eest nõuti ainult kuus penni, aga oli ka sääraseid maale rinna ja selja dekoreerimiseks, mis maksid terve naelsterlingi. Lõpuks valis Ingu välja kaks näidist, kumbki kahe šillingi eest, ja istus laua juurde. Ilus päästerõngas neljamastilise purjekaga keskel kasvas tema parema käe küünarvarrele. Teisele käele ilmus sihvakas palm, mille tüve ümber oli keerdunud suur madu, ning okstekrooni kohal paistis türgi poolkuu ja üks täht. Robi laskis oma vasakule õlale tätoveerida alasti naise ja nime «Alma» — see oli ühe tüdruku nimi, kellele ta kirju saatis.

Alles nüüd tundis Ingu end tõelise meremehena. Laeval kääris ta särgivarrukad üles ja heitis koisse, käed risti kukla taga. Kõik märkasid kohe tema kaunistusi, tulid kordamööda vaatama ja hindama. Puusepp tunnistas, et Ingul on hea maitse ja joonistused on toredaks ehteks, ainult . . . ärgu särgivarrukaid siiski üles käänaku, kes teab, mis kapten asjast arvab.

Jah, isa . . . Mõnikord oli ta oma tätoveeringutest üsna kummalisel toonil rääkinud ja kahetsenud, et nooruse järelemõtlematuses oli lasknud need teha: peenemas seltskonnas olevat piinlik, kui käsivarrelt vahib vastu roheline ankur — olevat metslaste komme oma keha peale joonistada.

Ingu käänas varrukad alla. See oli ebamugav, sest nõusid pestes said varrukad märjaks. Ja mis kasu on ilusatest piltidest, kui keegi neid ei näe!

Ühel õhtul, kui ta tekil nägu pesi, tuli isa kaldalt. Ta oli kodunt kirju saanud, üks oli ka Ingule. See võis olla juhus, kuid võib ka olla, et keegi oli kaptenile midagi sosistanud: niipea kui ta laevale jõudis, jäi ta Ingu kõrvale seisma ja vaatas veidi imelikult, kuidas poiss kaela ja kõrvu nühkis.

«Ingu, oled sa tita või?» küsis ta. «Kes siis nõnda peseb — varrukad all? Vaata, käised on küünarnukini märjad. Kääri otsekohe üles!»

Isa toon oli nii range, et viivitada ei tohtinud. Ingu tegi alt nööbid lahti, käänas käiseid tolli võrra kõrgemale ja lootis, et nüüd on küllalt, aga isa ei olnud veel rahul.

«Kõrgemale, poiss, küünarnukini! Nonoh, ära kohmitse nii kaua!»

«Mul on käed märjad, ei taha särki märjaks teha . . .»

«Aga see on juba niikuinii märg.»

Ingu lõi silmad maha ja näost punasena keeras varrukad üles. Nüüd oli kõik avalikuks tulnud. Tätoveeringutel koordus parajasti kolmas nahk maha ja just sel ajal õilmitses joonistus nagu kirev lill kogu oma värviehtes.

«Ah või nõnda, poiss!» vangutas kapten pead. «Sellepärast sa ei näidanud oma käsi.»

Kaks sõrme näpistasid Ingu kõrva, tirisid ühele ja teisele poole ning sakutasid.

«Oota, vennike, me räägime sellest veel teinegi kord,» sõnas isa ja läks minema, jättes poja kõige süngemasse meeleollu. Komandosillal pöördus kapten veel ümber ja ähvardas sõrmega, siis läks trepist alla oma kajutisse. Aga kohe, kui Andrej Zītars üksi jäi, kadusid vihakortsud ta otsaesiselt ja ta naeris vaikselt omaette: «Poisist kasvab õige mees! Juba praegu viskab vempe ja viib oma tahtmise läbi. Või ma ise parem olin!»

Kogu see aeg, kui «Merevaik» Cardiffis puid lossis ja uut laadungit peale võttis, ootas Ingu kõnelust isaga. Aga seda ei toimunud, kapten Zītars oli vist oma ähvarduse unustanud. Või keerlesid ta mõtted millegi muu, tõsisema ümber . . .

5

Cardiffist sõitis «Merevaik» kivisõega Põhja-Hispaaniasse, Bilbaosse. Bristoli lahes hakkas vihma sadama ja valas terve nädala, sadu saatis laeva kuni Inglise kanalini. Ööd olid pimedad ja tontlikult sünged. Märjad purjed plaksusid raskelt tuulehoogudes. Roolimadrus ei näinud isegi besaanmasti ning oli veesaabastest ja õliriietest hoolimata üdini läbi ligunenud. Atlandi ookeani poolt veeresid kaldale nii suured lained, et «Merevaik» kadus koos kõigi mastidega veeorgudesse. Tuul tugevnes. Biskaia lahes tabas laeva üks neid torme, mis selles ääremeres on ohtlikud isegi suurtele aurikutele.

Juba reisi hakul jäi Jānis Silzemnieks uuesti merehaigeks ja seekord olid haigushood palju hullemad kui esimesel reisil. Süüdi oli vist enesesisendus: meenutades tollaseid piinu Läänemeres, vaatas poiss hirmuga vastu ookeaniavarustele, ja niipea kui laev tuntavalt kõikuma hakkas, läks tal süda pahaks. Mitte sellepärast, et laev kõigutas, vaid sellest, et Jānis seda ootas ja kujutas esimesi haigusemärke ette juba siis, kui neid

veel üldsegi ei olnud. See otsustaski asja. Kohe kui torm algas, ei söönud Jānis enam, käis ringi kaamena, suu sülge täis, ning üha sagedamini puges parda äärde. Paari päevaga muutus ta päris haletsusväärseks. Kuna ta elas samahästi kui ilma toiduta, kadus tal jõud, ja kui ta suutis veel jalul püsida ja pumbavart tõsta, siis ainult jonni ja häbi pärast.

Kapten Zītars jälgis tähelepanelikult poisi olukorda. See ei üllatanud teda, kuid ei äratanud ka kaastunnet. Ülepea oli kapten sellel sõidul tugevasti muutunud. Ta ei maganud peaaegu üldse. Oma vahi ajal viibis tekil, vaatles merd ja jälgis purjesid. Kui roolis seisis Jānis Silzemnieks, siis käis Zītars iga viie minuti tagant kompassi kontrollimas ning alati leidis põhjuse öelda midagi salvavat. Ta ei kärkinud, ei sõimanud ega lükanud roolimeest rooli juurest eemale, kui laev oli mõne kriipsu võrra kursist kõrvale kaldunud. Muigas irooniliselt, sülitas ja keeras rooli vajalikku asendisse.

«Sa tahad vist Brasiiliasse seilata!»

Veidi aja pärast: «Inimene, kas sa oled rooli juurde magama tulnud?» Ja mõni minut hiljem: «Galdiņš, tule sa roolima, seda siin ei jõua välja õpetada.»

Kui oli Jānise kord purjede eest hoolitseda, leidis kapten alati midagi tegemist. «Mine lase esimene kliiver lõdvemaks... Tõmba besaani ots sisse... Kes siis sedasi sõlme seob? See on koera pea, mitte sõlm. Kas ma pean appi tulema? Mis säärane laevale otsib, kes midagi selgeks ei saa?»

Väikeste teravate pistetega torkis ta noort madrust, pilkas ja häbistas teiste laevameeste silme all. Kui tuul tõusis ja oli vaja mõnd ülemist purje rehvida, siis oli Jānis esimene, kelle kapten saatis raale või tengile. Alt andis veel korraldusi, justkui herilane sumises lakkamatult ümberringi ja vahel ajas poisi nii segadusse, et too tõesti enam ei taibanud, mida peab tegema. Kui inimeselt algatusvabadus ära võetakse, muutub ta tuimaks, ei usalda enam ennast ja kahtleb isegi õigesti tehtud töö väärtuses. Need napid kogemused, mis Jānis oli esimesel sõidul omandanud, kadusid nüüd nagu katkirebitud purjeräbalad tormis. Kehaliselt ja vaimselt kurnatuna oli ta puhuti hullumeelsuse äärel. Aga kaptenile oli sellestki vähe. Ta pressis Jānisest välja viimasegi energiajäänuse, kuigi ei tõstnud kunagi häält ega nõudnud sääraseid asju, mida meremeeste eluolu traditsioonide järgi poleks vaja olnud. Ta ise, kollane vihmamantel seljas, süüdvester peas, kõndis piipu popsides sirgelt mööda komandosilda, nagu oleks oma laevaga kokku kas-

[illegible] ja ükski murdlainete löök ei suudaks teda vankuma [illegible]. Teda võis vihata, kuid pidi ka kadestama: voh, tõeline [illegible], tormide trotsija, kelleks Jānis kunagi ei saa. Kui [illegible] seda neetud merehaigust! Küllap tal siis oleks jõudu [illegible] kõik kapteni käsud niisama hästi, kui teised seda tegid. Aga ta oli nõrguke, haletsusväärne vrakk, nälginud kass — ja kõik meretuuled naersid tema üle. Tahes-tahtmata tekkis Jānise südames austus nende tugevate meeste vastu, kellele ookean oli vaid tohutu häll. Talle paistis, et need on imetlusväärsed üliinimesed, võimsad ja võitmatud, nende päralt on kõik maailma avarused, põhja- ja lõunamaad, elurõõm ja vabadus.

Kõik aimasid, et kapteni ja Silzemnieksi Jānise vahel käib kahevõitlus, kuid ainult kaks inimest teadsid selle põhjust. Ja need kaks — väike Ingu ja Galdiņši Miķelis — jälgisid seda pineva huviga, oodates, mis sellest välja tuleb.

Vana Kadiķis, kes küll ka ei sallinud saamatuid madruseid, tundis siiski, et kapteni nõudmised lähevad vahel liiale. Kord võttis ta julguse kokku ja ütles Zītarsile:

«Härra kapten, see poiss on merehaigusest segane. Kui talle armu ei heideta, hüppab ta üle parda...»

Zītars vaatas ükskõikselt pootsmanile otsa.

«Oleks see siis nii suur õnnetus?»

Pärast sellist vastust tegi Kadiķis, et minema sai.

«Kapteniga ei ole kõik korras,» sosistas ta pärast puusepale. «Ma ei saa aru, mis temaga on juhtunud. Varem oli hoopis teine inimene.»

Mehed võisid mõtelda, mida tahtsid, kuid kapten oma käitumist Jānise suhtes ei muutnud. Ja oli silmapilke, kus noor madrus oli valmis oma kiusajat tapma, tükkideks rebima, üle parda viskama. Nagu vihale õrritatud kiskja, silmad verd täis valgunud, luuras ta öösiti kaptenit. Kuid tal ei olnud jõudu, polnud väiksemaidki väljavaateid võita — üksnes lõmastatud ussike vingerdas kontsa all. Võib-olla ta nüüd taipas, miks Zītars teda nii innukalt laevale kaasa tahtis?

Seitsmendal ööl, kui nad asusid keset Biskaia lahte, jõudis torm haripunktile.

hüüdsid midagi. Ta ei saanud enam millestki aru, see kõik oli nagu sonimine, hallutsinatsioon. Kuskil üleval pea kohal ragises miski. Siis Jānis nägi, et puusepp ronib grootmasti otsa, kirves käes, ja hakkab murdunud tengi raiuma. All ronisid madrused komandosillale ja pakile, jälgisid puusepa töötamist ja ootasid, millal teng alla kukub. Keegi ei pannud Jānist tähele, alles viimasel silmapilgul, kui lahtiraiutud mastiots juba keereldes allapoole kukkus, röögatas keegi:

«Alt ära! Otsa kukub!»

Kui teng poleks kukkumisel kahvelpurje vastu põrganud ja vasakule nihkunud, siis ei oleks ka põgenemine Jānist päästnud. Tal oli õnne — raske mastitükk kukkus merre. Tuimalt vahtis Jānis sellele järele. Lõpuks jõudis ka tema teadvuseni, kui suur oht — surm ise — oli temast mööda läinud. Praegu teda ei oleks enam, ta oleks surnud. Selja tagant kostis karm, etteheitev hääl:

«Ei kõlba sa kuhugi!»

Ta ei teadnud, kes seda ütles, võib-olla mitte keegi, võib-olla ta ise mõtles valjusti, sest just nõnda oli tal läbi pea käinud: ma ei kõlba mitte kuhugi.

Haige noormees komberdas kaptenisilla trepi juurde, haaras käsipuust kinni ja vajus kokku. Kogu tema keha hakkas tõmblema, paljas pea vajus vastu treppi ja sõrmed püüdsid kramplikult käsipuu raudvarvast kinni haarata.

Puusepp, kes oli tekile tagasi tulnud, vaatas mööda minnes Jānise poole ja tahtis midagi ütelda, midagi põlastavat ja õelat nagu tavaliselt, kuid ei öelnud. Krimpsutas nägu ja pöördus kõrvale. Mõni madruski vaatas sinnapoole, sosistas midagi kaaslastele, ja meeste nägudel oli justkui häbikohmetus. Siis astus kapten Zītars trepi ülemise otsa juurde ja vaatas veidi aega alla. Esimest korda ilmus tema süngele näole naeratus, helge, võidurõõmu ja uhkust kiirgav naeratus: tugev noormees, memmepoeg ja kuivamaa kangelane, nuttis valjusti, vappus nuuksetest ja pühkis pisaraid märja punase käega. Põrmu paisatuna, viimseni alandatuna, unustanud mehisuse, solvatud uhkuse ja trotsi, oli ta lõpuks selles võitluses alla andnud ja oma nõrkust tunnistanud. Ja kõik nägid seda. Kapten Zītars mõtles endamisi: «Kui Alvīne teda praegu näeks . . .» Ja naeris lühidalt. Siis astus alla ja raputas Jānist õlast.

«Ära nüüd ulu justkui tita. Mine ruhvi ja heida pikali. Ma käsen kokal sulle klaasitäie rummi viia.»

Kui see oli öeldud, läks võitja tagasi oma kohale, ja jälle kõlas üle barkantiini teki tema käskiv hääl ning rahulik pilk

puuris pimedust: läbi tormi ja öö juhtis Andrej Zītars oma tugevat laeva vaiksesse sadamasse.

Märjas kois aga lebas kägaras haige noormees. Ta oli täna nutnud. Mehed ei nuta.

7

Bilbao sadamas ei antud «Merevaigu» meestele vabu päevi. Isegi pühapäeval tuli laevale jääda ja puruksrebenenud purjesid paigata. Ingule kui tulevasele merekooli kursandile oli see heaks merepraktikaks. Iga päev õppis ta midagi uut ja vanad teadmised kinnistusid tugevamini mällu. Aga kui kapten märkas, et õhtuti piinab poega igavus, andis ta isalikult nõu:

«Ma ostan sulle mõne pilli. Õpi parem mängima, selle asemel et kaldal hulkuda.»

Tegelikult ei teinudki Zītarsile eriti muret see, kuidas Ingu laeval aega veedab, sest siin oli ta alati silma all. Ta mõtles merekoolile, elule noorte, muretute poiste hulgas: kui pojal ei ole peale kooliraamatute midagi, mis teda kodus hoiaks, siis hakkab ulakusi tegema. Seepärast on hea, kui temas aegsasti häid harjumusi arendada. Paljudel meremeestel olid pillid — kitarr, mandoliin, viiul või bajaan. Kas pole parem, kui noored poisid löövad kampa ja mängivad mõnd tuttavat marssi või tantsulugu, kui et hulguvad tänavatel ja teevad ulakusi?

Isa ettepanek meeldis Ingule. Aga mida õppida, kui pole veel ühtegi pilli käes hoidnud? Eks oleks hea küll, kui oskaks mängida mandoliini nii nagu «Merevaigu» tüürimees, aga see pill tundus Ingule siiski liiga tühine. Kui õppida kitarri mängima, siis peab oskama ka ilusti laulda, aga kui ei ole häält? Viiulimängijal on vaja head õpetajat — kust sa laeval sellise võtad? Bajaan — see on hoopis teine asi, ja kui selle mängimine korralikult selgeks õppida, siis oled tehtud mees nii merel kui kuival maal.

Ingu valis bajaani. Isal polnud midagi selle vastu, ja kui «Merevaik» uue laadungiga Inglismaale jõudis, ostis kapten pojale ilusa pilli. Kohe algas õppimine. Mõne lihtsama lauluviisi sai Ingu maha mängitud juba esimestel päevadel, aga bassid ja kõigi sõrmedega mängimine — noo, see nõudis harjutamist. Galdiņši Mikelis, kellel oli endal ka bajaan, tuli Ingule appi ja aitas mängimise saladusi selgeks saada.

Inglismaal oleks Zītars võinud oma laevale saada mitu tulusat laadungit Lõuna-Aafrikasse või Lääne-India saartele, aga

ta valis sepasõe Riiga viimiseks ja sõitis koju. Ainult selle pärast, et Ingu sel sügisel merekooli saaks, poleks tarvis olnud seda teha, sest poiss oleks võinud Riiga sõita mõne Vene aurikuga, kus kapteniks Zītarsi sõber. Ilmselt oli kaptenil mõni muu põhjus kodumaale minekuks.

Septembri keskpaiku lähenes «Merevaik» kodurannale. Laevameeste elus algas tavaline ümberkohanemine: kõik olid nüüd üksteise vastu sõbralikumad, justkui oleksid sugulased, ühe pere liikmed. Madrused ei õrritanud ega lollitanud enam oma nooremaid kaaslasi, kokk Robi hakkas tüürimehega paremini läbi saama ja vana Kadiķis ei torisenud enam Silzemnieksi Jānisega. Kui mehed olid sõidu ajal olnud ülemustega sõjajalal, siis nüüd kõik tasandus, teravused kadusid ja kõik, mis oli laeval juhtunud, võttis meremeeste tavalise naljatlemise värvingu, mida hiljem meelde tuletades nii madrused kui juhtkond mõnusalt naersid ja kõigest oma sõpradele pajatasid. Pärast tormiööd Biskaial oli kapten Zītars Jānis Silzemnieksi rahule jätnud, aga et ta oleks oma võitluse unustanud, seda ei saanud küll öelda. Tekil kokku saades hoidusid nad teineteisele otsa vaatamast. Viimasel sõidul oli Jānis arvatud tüürimehe vahti, sest Zītars tahtis reisi lõpul lasta Ingul roolimist proovida ja oma järelevalve all poega madrusekohustuste kõige vastutusrikkama tööga tutvustada.

Lõpuks heitis «Merevaik» kodusadamas ankrusse. Pärast laadungi lossimist maksis kapten meeskonna maha, pani laeva talvepuhkusele ja sõitis koos Inguga koju. Silzemnieksi Jānis oli kohe lõpparve võtnud, niipea kui «Merevaik» sadamasse jõudis, ja juba varem ära sõitnud. Galdiņši Miķelisel oli õnnestunud ühel aurikul töökoht leida ja sel kombel talvisest tööpuudusest pääseda. Nõnda ei olnud Zītarsil pojaga ühtegi teekaaslast, kui nad koju läksid.

Neljas peatükk

1

Zītars ja Ingu sõitsid koju meritsi liini-mootorpaadiga. Oli veel valge päev, kui nad maale astusid. Kaluripaate täis rand, vabede read, tühjad räimekastid, sammaldunud võrguõmnid, madal jõesuue ja pohlavartega kinnikasvanud kaldakünkad — see kõik oli Ingule kord paistnud nii suur ja võimas, see oli olnud kogu maailm. Nüüd oli tal tunne, otsekui oleks ta kääbuste riiki sattunud: nii vaikne igal pool, pikaldased sõnaahtrad inimesed, kõik justkui kitsamaks ja väiksemaks muutunud, tee üle luidete kui ahtake liivarada. Kes on küll selle maailma nii pisikeseks kokku pigistanud, kes jõekaldad koomale lükanud, nii kitsaks — kord oli siin ometi võimas mustendav veevool ja vana paat sõudis voogudes nagu laev?

«Ingu, kuidas tuju on?» küsis Zītars, kui eestpoolt hakkasid paistma kodutalu hooned. «Kus sulle rohkem meeldib — laeval või kodus?»

Ingu tõesti ei teadnud, kumba ettepoole seada. Laeval oli elu lõbusam, kirevam, sai palju näha, siin aga oli kõik niisama nagu enne. Mäekülje sisse kaevatud suitsutuskoda, rohtunud keldriküngas ja prügiauk vanade kalosside, tünnivitsade, klaasikildude, katkise rattarummu ja paljude teiste asjadega, mis kunagi olid mängimiseks kõlvanud. Kas need pole Janka ja Kārlis, kes on vankrikuuri taha pugenud ja kopsivad vana kuldnokapuuri. No muidugi! Haamrit neil ei ole, löövad niisama kiviga, naelad aga on vanad, roostetanud. Lollikesed, kas praegu mõni kuldnokk pesakasti otsib?

Mereranna rada viis vankrikuurist mööda. Väikesed meistrimehed olid nii töösse süvenenud, et ei märganudki tulijaid, ja kui isa muheldes poegadele jõudu soovis, siis nad ehmatasid ega osanud algul kohmetusest midagi öelda ega teha.

«Kas te kätt ei tulegi andma?» küsis Zītars.

Kārlis toibus esimesena ning lähenes häbelikult, varjates jällenägemisrõõmu. Lõi vapralt käe isa pihku, aga ise vaatas kõrvale. Väike Janka astus ligi raskel sammul nagu suur mees ja piilus umbusklikult Ingu otsa: oleks justkui suur vend, aga ei ole ka. Riided nagu suurtel poistel, uus müts, ruuduline siidrätik kaelas ja merekott õlal, aga muidu ikka endine. Isa küll kahtlust ei äratanud, teda võis juba eemalt ära tunda.

Ka Ingule oli see harjumatu tunne. Kui ta oli päevast päeva vendadega koos olnud, polnud ta kunagi neid teretanud. Täna pidi seda tegema, aga see oli nii naljakas, et peab tere ütlema ja omaenda vennale käe ulatama. Ka väikesed poisid said aru, kui veider see on, ja kõigil paistis häbi olevat: tundus, nagu jäljendaksid nad täiskasvanuid.

Lõpuks oli piinlik teretamine möödas ja kõik läksid sisse Ingu Kärlisega ees, Zitars nende taga, Janka käekõrval.

«Noh, kuidas oli?» küsis Kärlis. «Kas Põhjameres on nii kõrged lained nagu kirikutorn?»

«On veel suuremaidki,» vastas Ingu vaikselt, enne ringi vaadates, et ega isa nende jutuajamist ei kuule. Siis lisas sosinal: «Ma nägin delfiine. Hüplevad vee peal ja puhuvad veejugasid õhku.»

«Kas sa kalu ka söötsid?»

«Mitte mõhku! Ma kannatan hästi merd. Tead mis, mul on siin midagi...» Ingu viitas oma käsivarte poole. «Pärast näitan sulle. Ära ainult Ernestile ütle.»

«Ei ütle. Ernest on veel koolis, jäeti vist jälle kinni. Aga Elza joonistas meie «Merevaigust» pildi.»

Nende jutuajamise katkestas vana Ami. Tegemata väljagi Ingu uuest ülikonnast, ajas ta end tagakäppadele püsti, õhkatas ja püüdis sõbra nägu lakkuda. Poleks ilus täna Amiga tõrelda, aga ei või ka lasta riideid ära määrida — mine sa tea, kus koer on paterdanud.

«Jäta nüüd järele, sa oled hea kutsa, väga hea, ainult tsutike rumal!» lükkas Ingu koera sõbralikult eemale. Tema pilk peatus nüüd lipumastil. Äh, kui visata merekott minema ja joosta mööda redelit üles kuni raani, näidata poistele, kuidas madrused teevad! Kui isa poleks ligiduses... Pole viga, küll pärast jõuab. Ja hea oleks, kui ka ema seda näeks.

«Mis see neljakandiline asi sul seal kotis on?» küsis Kärlis.

«Oota, kohe saad näha.» Ingu punastas rõõmust, mõeldes bajaanile. Kurat võtaks, kui hea on siiski tulla koju nii paljude heade asjadega! Kahju, et ei õppinud suitsetama ega ostnud kõverat inglise piipu. Ernest oleks kadedusest lõhki läinud. Stopp, noor meremees! Sa ei kuulu enam ainult endale. Kogu pere on lävele kogunenud: Ilze, Krišus, ema ja teised. Kõigil on hea meel, kõik naeratavad ja häbenevad veidike, ja sina ise oled kõrvuni punane.

No nüüd on vesi ahjus! Teistega pole midagi, lööd käe pihku ja ütled «tere», aga emale tuleb suud anda. Ega sellest midagi, ema on hea, parem kui kunagi, aga kuidas sa, meesterahvas, teda suudled, kui kõik teavad, et sa varem pole niimoodi teinud, ja nüüd ei pööra sinult silmi. Kas ei võiks niisama nagu teistega, või kui just on vaja, siis pärast, kui teised ei näe. No vaata, ka Elza plaksatab sulle musi põsele — küllap on kõigil naisterahvastel selline nipp. Aga mis head temal sellest? Naistel ei mingit muret, mida mees üle elab.

Lõpuks on see läbi ja noor meremees võib lauda istuda. Justkui oleks meresõitjate tulekut ette aimanud, on ema keetnud kanasuppi klimpidega.

«Sõõ kõht hästi täis, poeg!» õhutab ema. «Ma tõstan sulle veel.»

Ema naeratab kogu aeg... naeratab ja vaatab uhkelt oma suurt poega. Kui pruuniks on Ingu päevitanud, tugevate punetavate sõrmedega, Inglismaa ja Hispaania läbi sõitnud. Ema süda läheb soojaks, silmad tõmbuvad niiskeks. Ingu näeb seda ja tal hakkab päris imelik, ta peab maha vaatama, maitsev kukekints jääb kurku kinni ega lähe enam alla. Kõik on ju hästi, midagi halba pole juhtunud, peaks rõõmustama ja naerma, aga naer ei tule. Ja jälle seesama küsimus:

«Kus siis parem on — kodus või laeval?»

Milleks on vaja nõnda küsida? Kas nad ei tea, et kusagil pole nii soe, nii armas ja meeldiv kui kodus, aga kuidas seda ütelda? Ingu kehitab ainult õlgu.

«Meil oli laeval terve tünnitäis rosinaid,» sosistab ta Kärlisele. «Ma võisin süüa nii palju kui tahtsin.»

«Kas sa kaasa ka võtsid?»

«Ei, mul polnud kuhugi panna. Aga see-eest on mul üks purk kondenspiima.»

Jankal löövad silmad särama: ta mäletab veel hästi seda magusat venivat, paksu piima, mida isa oli kord kaasa toonud.

Pärast lõunasööki teeb Ingu oma merekoti lahti. Seekord on tema see, kes kingitusi jagab. Ema saab esimesena oma traditsioonilise siidsalli — poja esimese kingituse. «Suur tänu, suur tänu, pojake...» Ta rõõmustab salli üle nii väga, justkui poleks Zitaritel raha, et osta ära kas või kogu rõivapood. Ja peagi särtsuvad bengali tikud, helgib teokarpide pärlmutter. Elza peegeldab ennast käsipeeglist, väike Janka aga proovib veevannis mootorlaeva, mis sõidab omal jõul. Alles siis võtab Ingu välja bajaani ja mängib marssi, äratades üldist vaimustust oma moosekandivõimetega.

«Nüüd võid minna mõisatesse pidudele mängima,» ütleb Krišus tunnustavalt.

«Parem ikka laevadele,» naerab Ingu ja tõmbab meremeeste

valssi. Palju aastaid hiljem meenub talle see kõnelus, siis, kui Salfordis suurel Kanada aurikul juhtub õnnetus teise tüürimehega. See juhtub hiljem, palju hiljem. Praegu heliseb meremeeste valss rõõmsalt ja lõbusalt, presentkotis ootab oma korda kondenspiima purk ja väike Janka aina tiirleb selle ümber.

«Ingu, kunas sa välja võtad?»

«Oota, Janka, enne ma mängin veel vanaemale.»

Lõpuks, kui ka vanaema on teda kallistanud ja minema lasknud, võtab Ingu piimapurgi välja, peidab taskusse ning viipab Kārlisele ja Jankale. Ükshaaval poetuvad nad toast välja, et Ernest ei märkaks, ja saavad kokku keldri taga. Kārlisel on kaasas vana viil, Ingu lööb purgi sisse augu, maitseb magusat siirupit, seejärel ulatab vendadele. Kas võib maailmas olla veel midagi maitsvamat? Kordamööda imevad nad välismaa piima, limpsivad magusaid huuli ja vahivad ringi, ega kusagil ei ole Ernestit nuhkimas näha.

Tühi purk antakse Jankale, siis käärib Ingu salapärase näoga kuuevarrukad üles ja näitab vendadele oma kõige väärtuslikumat saaki — ilusaid pilte käsivartel. Kahju, et neid ei saa teise kohta panna, peale kleepida nagu vesipilte, siis oleks ka Kārlisel ja Jankal kummalgi pilt käe peal. Nüüd jääb üle vaid venda imetleda. Ei uus müts, ei laevamehe kaelarätik ega isegi ilus bajaan ei tõsta Ingut vendade silmis nii kõrgele kui need tätoveeringud käte peal. Nüüd on ta tõepoolest meremees, tõeline madrus ja roolimees, ja väikesed poisid tunnevad, et Ingu näitab neile üles suurt au, kui jagab nendega seda saladust. Igaüks poleks nõnda teinud.

...Õhtul rääkis Ingu vendadele «udupiltidest» ja pennipoest. Järgmisel päeval külastas ta tuttavaid naabripoisse ja hiilgas täies ilus nende silme ees, ülejärgmisel hommikul aga istus kapten Zītars koos pojaga rannaaurikule ja nad sõitsid suurde rannikualevisse, kus asus merekool. Ja jälle pidi Ingu olema kuude kaupa kodunt eemal, üksi võõraste inimeste hulgas. Isa tuli nädala pärast koju ja rääkis, et Ingu oli sisseastumiseksamid edukalt ära teinud ja ta oli pannud poja elama tuttavasse perekonda, vana merekaaslase Kurzēnsi juurde. Ema nuttis mõne pisara, kui muu majarahvas ei näinud, poisid parandasid vana kuldnokapuuri ära, ja elu veeres vanas meremeeste pesas edasi vaikselt ja rahulikult. Siin oli see harjunud asi: kui linnupoeg on suureks kasvanud, tõuseb ta lendu, jätab pesa maha ja lendab oma teedele. Teised aga jäävad paigale ning ootavad oma aega.

Zītarite lastest jäid sel sügisel koju ainult kaks kõige väiksemat — Janka ja Elga. Kõik teised — Ingu, Elza, Ernest ja Kārlis — käisid koolis.

Väheke aega pärast seda, kui kapten Zītars merekoolialevist tagasi jõudis, elas perekond üle suure ärevuse. Süüdi ei olnud keegi muu kui Ernest. Kes oleks võinud mõtelda, et sellest poisis peitub nii palju kangust ja jonni: õppinud kaks aastat kihelkonnakoolis, otsustas ta, et rohkem ei tasu õppida, parem aidata Krišust kodustel töödel ja kalapüügil kui raamatute kallal higistada. Kui sügis kätte jõudis ja oleks pidanud kooli minema, keeldus Ernest seda tegemast. Olgu või mis, ainult mitte kooli! Kogu hommiku püüdis ema teda mõjutada, rääkis, kui tore on koolis — palju sõpru, ilusad raamatud —, aga miski ei aidanud. Vana kapteniemand omakorda koputas auahnusele: ta on ju kapteni poeg, isal on kolm laeva ja Ernest võib hiljem ka ise kapteniks saada. Kuhu see kõlbab, kui isa ja vennad on targad, haritud mehed, aga tema üksi jääb rumalaks.

«Ma ei taha üldse kapteniks saada, parem kokaks. Kokk võib süüa, mida ise tahab.»

Lõpuks katkes Alvīne kannatus. Ta plaksas oma põikpäisele võsule kõrvakiilu, sundis kõrvu pesema ja uusi riideid selga panema ja viis ta siis ise kooli.

«Härra õpetaja, olge tänavu talvel tema vastu hästi range,» ütles ta vanale koolmeistrile, kelle käe alt oli pedagoogielus läbi käinud juba kaks randlaste põlvkonda. Alvīne ise ja ka Andrej olid tema juures õppinud, ning vana Asniņš võis kogu randa pidada oma kasvandike pereks. «Kui ta ei õpi ja teeb üleannetust, siis karistage, kuidas vaja. Me oleksime teile tänulikud.»

Paljud vanemad andsid koolmeistrile sellise vabaduse ja Asniņš kasutaski seda meeleldi, kui tegemist ei olnud just mõne «parema» perekonna järglasega. Miks mitte karistada sulase või vaese kalamehe jõnglast — vanemad ise tahavad ja olukord nõuab, sündigu teie tahtmine. Vajalikul momendil seadis Asniņš ise väikese patuse kateedri istepingile ja kogu klassi ees mõõtis kindlaksmääratud arvu hoope sileda koolmeistrikepiga. Iga lõõgi järel julgustas ta karistusalust kaastundlikult: «Kannata ära, mu laps, üks hoop tuleb veel!»

Jah, mõningatega võis küll nõnda talitada. Aga kuidas sa võtad käsile siinsete suurmeeste poegi, kaptenite, suurtalunike,

vallakirjutaja ja kaupmehe järeltulijaid? Austus isa vastu kandub tahes-tahtmata üle ka poegadele, kuigi just nemad olid koolis kõige vallatumad. Kõrvast tirida, nurka panna, häbistada ja tõrelda — seda veel kuidagi võis, kuid karmusega kaugemale minna polnud Asniņšil julgust, seepärast polnud tulu ka Alvīne palvest, Asniņši käsi ei tõusnud kapten Zītarsi poja vastu. Ernest oli küllalt tark seda taipama. Ta ei olnud laisk oma olukorda ära kasutama. Koolis talle ei meeldinud, suurtele poistele temast vastast ei olnud, aga väikestega polnud mõtet kakelda. Kord kuulis ta, kuidas Asniņš ähvardas kedagi koolist väljaviskamisega. Kohe otsustas Ernest teha kõik, et selle tulemuseni jõuda. Ta ei õppinud, määris vihikuid tindiplekkidega, kiskles kaaslastega ja puudus tundidest. Kui Asniņš ikka veel väljaviskamisest juttu ei teinud, ei läinud Ernest mõnel päeval üldse kooli. Hulkus metsas, tiirutas luidetel ja sõi soos kuremarju. Lõpuks saatis Asniņš Alvīnele sõna, et ta ei saa Ernestiga enam hakkama.

Mida võis naisterahvas seesuguse põikpeaga peale hakata? Vitsu anda, isaga hirmutada — see oli kõik. Aga Ernest lootis ka isaga toime tulla. Koolist pidi ära pääsema, olgu või mis. Tema, noor inimene, ei hakka ometi oma parimatel aastatel umbses klassitoas konutama ega pead igasuguste lollustega vaevama, ilma milleta laevakokk võib väga hästi läbi saada.

Ühel hommikul läks Ernest koos Elzaga harilikul ajal koolimaja poole. Kārlis oli veidi varem üksipäini minema läinud. Poolel teel, kui oli jõutud metsa vahele teispool metsavahitalu, ohkas Ernest raskelt ja ütles Elzale:

«Kaugemale ma ei tule.»

«Tahad jälle hulkuma minna?» ärritus Elza. «Ma ütlen isale, küll sa siis saad!»

«Ütle, ma ei karda. Sa võid otsekohe koju minna ja ütelda, et ma läksin metsa ennast üles pooma. Kui mind sunnitakse koolis käima, siis ma parem poon enda üles.»

Enne kui Elza jõudis teda tagasi hoida, hüppas ta üle kraavi ja kadus puude taha. Raamatukott jäi teele — märgiks, et Ernestil pole seda enam kunagi tarvis.

Veerand tunni pärast jooksis Elza lõõtsutades ja valju häälega nuttes Zītari õuele. Kõik, kes kodus olid, ruttasid kohe välja.

«Mis sul on, mis sa nutad?» küsis Alvīne.

«Ernest . . .» Elza nuuksus nii, et ei saanud rääkida. «Ernest!»

Kapten tõmbas mornilt otsaesise kortsu.

«Kas ta tegi sulle midagi?» küsis ta.

«Ernest . . . poob enda üles . . . Metsas . . . Metsavahimaja taga . . . Ta ei taha koolis käia.»

Elza traagilise soologa ühines kohe Alvīne ja Ilze duett. Zītari õu kajas halinast. Isegi vana Anna Katrīna ei kannatanud välja ja esimest korda üle pikkade aastate unustas hirmu tõmbetuule ees. Ta tegi akna lahti, ja kuigi ta veel millestki aru ei saanud, hakkas naiste nuuksete mõjul kaasa nutma. «Mis on juhtunud?»

«Ernest on enda üles poonud!» halises Alvīne. «Andrej, miks sa ei tee midagi? Võib-olla on veel elus . . .»

Kapten Zītars ruttas palja peaga, kuueväel üle õue talli ette, kuhu Krišus oli hobuse sugemiseks välja toonud. Ühe hüppega nagu noor poiss kargas ta hobuse selga ja lõi säärikutega vastu külgi. «Nõõ, Hall, nõõ!» Kätega haaras ta mingitest jõhvidest kinni, talle endale näis, et lakast. Hobune hakkas nõõtamise peale liikuma, aga imelik: Zītarsile tundus, et ratsu jookseb tagurpidi nagu vähk.

Siis kostis Alvīne imestunud hõige:

«Aga meheke, see ei ole ju pea, see on saba!»

«Kuidas — saba?» hüüdis Zītars jahmunult ja vaatas alla hobuse peale. Suure kiiruga ja ärritusega oli ta hobusele tagurpidi selga hüpanud ja laka asemel Halli saba pihku kahmanud. Harjumatust talitusviisist üllatunud hobune tantsles paigal. Aga sel süngel tunnil, kus Ernesti elu rippus juuksekarva otsas, ei olnud kellelgi tuju naerda naljaka eksituse üle. Kapten hüppas maha ja ronis õigetpidi hobuse selga, võttis Krišuselt oheliku ja kihutas galopiga mööda teed minema.

Möödus mitu tundi. Zītari majas olid kõik murest murtud. Naised käisid punaseks nutetud näoga ning Anna Katrīna rääkis vanemate kõvast südamest ja laste piinamisest koolis. «No mis te sundisite teda? Kui ta ei tahtnud, lasknud siis olla kodus. Õppis paar aastat, ja aitab küll. Kas siis kõik peavad olema koolitatud?»

Õhtu eel, kui kõik metsakolkad olid läbi ratsutatud, tuli Andrej koju. Ühest pilgust tema süngele näole oli selge, kui asjatud olid olnud koduste lootused. Ning uuesti algas Zītaril Soodom ja Komorra. Vanemad süüdistasid teineteist kalgi südame pärast, Anna Katrīna rääkis hukkamõistvalt uuest ajast.

Pimedus laotus üle murest murtud maja. Krišus ainukesena sõi natuke sel õhtul. Tavalisel ajal pani ta kuue selga ja läks talli hobustele heinu ette panema. Heinad olid tallilakas. Kui

ta redelist üles ronis, kuulis ta kahtlast müra: tallilakast kostis sahinat, justkui kergeid samme, vargset hiilimist. Krišus ronis üles, jäi redeli ülemisel otsal seisma ja vahtis pimedusse. Järsku jooksis tal külmavärin üle keha, kohkunult tõmbus ta tagasi: laka nurgas, katuseräästa all, läikisid kaks silma. Võibolla on tõhk tulnud kanu varitsema?

Krišus ronis tagasi alla ja tõttas pooljoostes tuppa.

«Peremees, peremees, keegi on talli peal. Kas varas või tõhk. Peaks püssi võtma . . .»

«Või nii?» Zītars otsis välja kaheraudse, Krišus pani laternasse tule ning Ilze ja Alvīne saatel läksid nad talli.

«Andrej, vaata ette, viimaks kargab vastu silmi,» hoiatas Alvīne meest, kui see laskevalmis püssiga redelit mööda üles ronis. Krišus näitas tuld.

Heintes kahises jälle midagi.

«Kes seal on? Tule välja, muidu lasen!» hüüdis Zītars.

Heinahunnik hakkas liikuma, justkui ärkaks karu talveunest, ja jahimeeste silme ette ilmus heinapepri täis Ernest.

«Ära lase, see olen mina.»

Kapten Zītars ähkis raskelt, vajutas kuke maha ja andis püssi alla Krišuse kätte. Siis ronis tallipealsele ja võttis pükste pealt laia, raske ankrupandlaga rihma.

«Tule aga siia, noorsand!»

Seesugust nahatäit polnud Ernest veel kunagi saanud. See esimene kord, kus kapten oma käega lihase poja läbi peksis, jäi kõigile kauaks meelde. Keegi ei julgenud vahele segada. Alvīne süda kiskus küll vahel krampi, kui ta kuulis rihmaplaksatusi ja Ernesti ahastavat kisa, aga kui ta meelde tuletas, kuidas see üleannetu oli kogu majarahvaga nalja teinud ja kapten, nii soliidne mees, oli tagurpidi hobuse selga karanud ning nõnda ennast inimeste silmis naeruväärseks teinud, siis sai ta aru, et praegu on parem vaikida.

«Katsu sa mul veel mööda metsi hulkuda!» hoiatas kapten poega. «Ma pargin su pehmeks nagu leotatud pastlanaha.»

Ernest sai aru, et isa ähvardus on tõsine. Ankruga pannal oli siiski mõnevõrra ebameeldivam kui raamatud. Ja see oli tema viimane mäss, pärast seda hakkas ta õppima ja käis iga päev koolis.

3

Koduste talitustega oli juba vana Zītarsi ajal nõnda sisse seatud, et kapteni naine lihtsamaid töid ei teinud. Kuigi Alvīne — samuti nagu Anna Katrīna — pärines talupojaperest ning oli noorpõlves lehmi lüpsnud, heina niitnud ja sigu söötnud, askeldas ta Zītaril ainult toas ja lilleaias. Üksnes mõnikord heinaajal võttis ta reha kätte ja läks niidule. Krišuse hooleks olid põllud ja võrgud, Ilze talitas laudas, ja kõik, mis Alvīne lehmadest teadis, olid nende nimed. Aga nõnda peab rikkal kapteniproual olemagi: kui mehele kuulub kolm laeva, siis pole naisel vaja karjaaias jalgu määrida. Kui Alvīne oleks seda teinud, oleksid naabrid teda välja naernud.

Kuusteist aastat oli see nõnda kestnud, kuni selle äreva päevani, kui Ernest oli kõiki ehmatanud oma enesetapuähvardusega. Üldse oli see Zītari peres murranguline päev: kapten peksis poega esimest korda, Ernest otsustas õppima hakata, Alvīnel aga tekkis huvi loomade ja lauda vastu. Tugevate vapustuste korral võib inimese iseloom ajuti muutuda. Kes ise on seda läbi elanud, see ei imesta, kui seda juhtub ka teistega. Kui Alvīne ühel õhtul läks koos Ilzega lauta loomi söötma ja järgmisel õhtul käskis teenijatüdrukul kööki koristada, öeldes, et laudas saab ta üksigi hakkama, siis ei olnud keegi sellest eriti üllatatud. Kas pikemat või lühemat aega, igatahes tahtis Alvīne praegu tõelise perenaise osa mängida. Ilzel üks talitus vähem, Zītars oli õhtuti harva kodus — keegi ei imestanud kapteniproua äkilise tööinnu üle. Kui ta laudas nii kiiresti valmis ei saanud kui Ilze, siis see oli päris loomulik: peenemat sorti inimene, ei ole harjunud kiirustama.

Igaüks võis näha, et loomade söötmine valmistab Alvīnele rõõmu. Laudast tulles oli ta alati heas tujus, põsed punetasid kargest sügisõhust ja silmad särasid nagu noorel neiul. Eks ole ju tervislik värskes õhus liikuda — oled tublisti reipam ja elurõõmsam. Sedasama arvas ka Andrej, seepärast kõndis igal teisel õhtul Laane kõrtsi. Mõnikord, kui Mārtiņš oli Riias, läks ta sinna ka päeval, et Annal igav ei hakkaks. Igal inimesel omad käigud, ja õnnelik on see, keda keegi selle juures ei sega.

Ühel õhtul tuli Zītars Laane kõrtsist tagasi varem kui muidu. Ta oli veidi tusane, sest kõrtsis oli olnud vähe inimesi ja Mārtiņš oli alatasa leti tagant ära tulnud vennaga juttu ajama. Seepärast ei saanud Annaga õieti kõnelda, ja kaptenil ei jäänud muud üle kui tõusta ja minekut teha. Pettunult

ja rahulolematult sammus ta pikkamisi mööda pimedat teed. Kas Mārtiņš on tõesti haisu ninna saanud? Mispärast ta nõnda jalus vedeles? Ja mispärast ta Riiga sõites jätab alati Annale abilise — kingsepa naise? Justkui Anna ei mõistaks üksipäini läbisõitjatega hakkama saada.

Kui kapten Zītars oma talu tanumale pööras, segasid ta mõtisklusi sammud, mis pimedas talu poolt lähenesid. Võibolla oli Kalnietis kälimehele külla tulnud, aga kuna peremeest kodus polnud, läheb nüüd ära? Kui vastutulija oli veel ainult paari sammu kaugusel, Zītars kõhatas ja hüüdis meremehe kombel: «Ahoi!»

Tulija ei vastanud, vaid tõmbus tee servale ja sammus kähku kaptenist mööda.

«Hei, kes on?» hüüdis kapten veel kord. «Kes seal nõnda ruttab?»

Ta pöördus ümber, et järele minna. Vastutulija ei oodanud, vaid kadus joostes pimedusse.

«Etskae pimelooma...» kehitas kapten õlgu. Miks ta ei vastanud, miks pööras kõrvale, justkui kardaks, et tema nägu võidaks ära tunda. Igasuguseid hulgub siin ringi...

Oues jõudis Zītars järele Alvīnele, kes oli loomad ära söötnud ja läks laudast tuppa.

«Kas keegi käis täna õhtul siin?» küsis Andrej kohe.

«Siin?» imestas Alvīne. «Mina ei ole kedagi näinud.»

«Keegi tuli mulle tanumal vastu.»

«Tõesti? Aga siis ma oleks ju näinud. Võib-olla keegi oli pimedas teed segi ajanud.»

Segi ajanud... Võib-olla küll. Zītarsi mõtted sähvisid jälle risti-rästi, kuid ta ei öelnud enam midagi. Alles hiljem, kui lapsed olid magama läinud ja nad Alvīnega kahekesi jäid, hakkas kapten justkui juhuslikult eelmise suve reisidest rääkima.

«Olgu see esimene ja viimane kord, kus ma tuttavaid mehi laevale võtan. Sel suvel sain õpetust, teine kord enam ei taha.»

«Tõesti?» Ükskõikselt tõstis Alvīne silmad üles pintsakult, millele ta nööpi ette õmbles. «Kas need ei taha sõna kuulata?»

«Kuulamine kuulamiseks, aga kui laeval on seesugune vasikas nagu see Silzemnieksi poiss, siis ei ole sõidust enam õiget mõnu. Küsi Ingult, küll siis kuuled.»

«Oli ta laisk?»

«Laisaga saaks veel hakkama, aga mis sa kobakäpaga peale hakkad? Merd ei kannata mitte üks raas — nii kui väheke

lainet tõstis, oli pikali maas ja oksendas kõik välja. Käib ringi, lõug ilaga koos, näost kahvatu nagu surnu, hädavaevalt veab jalgu järele. Tuttav inimene, ei tahtnud kurjustada ka. Arvasin, et põdegu pealegi, küll läheb üle ja hakkab tööle. Sadamas ehk on poisist rohkem tolku. Aga kus sa sellega! Nagu sadamasse saime, oli rohkem kaldal kui laeval. Mõnikord oli tagasi tulles nii otsas, et häbi vaadata, ja muudkui küsib raha. Ühel õhtul oli isegi pruudi kaasa toonud. Siis ma küll ütlesin, et kasigu oma daamiga minema, mina oma laeval seesugust asja ei luba.»

Alvīne põsed olid muutunud veidi kahvatumaks kui enne. Nööpi õmmeldes ei saanud ta kuidagi sõlme tehtud. Kui see lõpuks korda läks, küsis ta mehe otsa vaatamata:

«Ega ta siis pärast enam nõnda teinud?»

«Või ei! Niikaua kolas ringi igasugu urgastes, kuni sai halva haiguse külge. Mulle paistab, et ta ei ole veel praegugi terve. Ei, tuttavatega ei maksa jännata. Esimene ja viimane kord.»

Seejärel haigutas Zītars pikalt ja läks magama.

Kogu järgmise päeva oli Alvīne väga tõsine ja vaikne. Paistis, nagu rõhuks teda mingi mure. Pärast lõunat, kui Andrej randa läks, otsis ta raamatukapist «Suure koduarsti» ja uuris seda kaua aega. Lugemine ilmselt rahustas, sest pärast ei paistnud ta enam nii murelik. Õhtul, kui oli aeg lauta minna, ütles Alvīne Ilzele:

«Mine sina täna. Ma ei ole päris terve. Ära ka tüütab see laudatöö.»

Ilze oli seda juba oodanudki. Kaua nüüd saksasorti inimene loomadega jändab, kui vajadus tagant ei sunni. Armasta oma loomi kui palju tahes — laut jääb laudaks.

4

Halb on inimestel, kes ei oska elus kaugemale ette näha. Liiga hõlpsasti alluvad nad tahteimpulssidele ja pimeda kiirusega teevad mõndagi, mida peavad kohe kahetsema. Zītari Alvīne sai seda tunda samal õhtul, kui ta esimest korda mitme nädala järel lauta ei läinud. Nagu kiuste oli ka Andrej kodus ja nägi kõike pealt.

Looduses tekib tavaliselt enne tormi vaikus, tuule täielik seisak — ei ühtegi lainesäbrukest, mitte pilveraasugi selgel taeval. Kapten luges suures toas ajalehte, Alvīne istus teisel

pool lauda ja heegeldas padjapüürile pitsi, lapsed olid vaikselt oma toas. Ahjus põlesid praksudes puud. Väljas oli pime. Ühesõnaga — tõeline sügisõhtu idüll. Äkitselt paiskus eeskoja uks lahti ja Ilze tormas oma sõnnikuste saabastega otse pererahva poolele. Ärritatud, juuksed salkus, näost viimane kui verepiisk kadunud.

«Peremees, varas on lauta pugenud! Hiilib laudapealsel, ma nägin oma silmaga. Puges heinte sisse peitu.»

Zītars pani ajalehe käest ja vaatas küsivalt naise otsa.

«Kas Ernest on kodus?»

«Jah, Ernest õpib teises toas,» vastas Alvine, rahutu hirmsast aimdusest. Tema näol vaheldusid punased ja valged laigud, värisevad sõrmed otsisid laualt tuge. Ah, miks ta ei läinud ise lauta ütlema, et . . . «Ega sa äkki viirastusi ei näinud?» pöördus ta kähku Ilze poole ja naeris kuivalt. «Või on ehk peigmees sulle külla tulnud?»

Ilze krimpsutas solvunult nägu.

«Teil kerge pilgata, perenaine, aga mina kohkusin päris kangeks.»

«Kas laudauks jäi lahti?» küsis kapten.

«Ei, peremees, panin haagi väljastpoolt kinni. Ta ei saa kuhugi põgeneda.»

«Hea küll . . .» Zītars tõusis üles ja võttis seinalt jahipüssi, siis otsis padrunid ja laadis relva. «Vaatame järele, mida sa seal nägid.»

Alvine pani näputöö kõrvale.

«Andrej, ega sa ometi ei lase püssist laudalakka?»

«Miks mitte? Kas ma pean paljaste kätega röövlile vastu astuma?»

«Aga sa võid heinad põlema panna. Põleb laut maha ja elumaja ka veel takkaotsa.»

«Eks võta veeämber kaasa. Kui põlema läheb, kustutame ära.»

Silmapilkugi viivitamata asus Zītars ohtlikule käigule. Ilze järgnes talle laternaga. Alvine sammus kõige taga, teiste varjus.

«Ami, Ami!» hõikas Andrej õues valjusti. «Tule, kutsa, lähme vargaid püüdma. Sina passi peale, et ta plehku ei pista.»

«Auh, auh!» vastas koer rõõmsalt.

Lauda juures tõmbas Zītars püssikuked vinna, siis tegi ukse lahti ja astus julgelt tundmatule hädaohule vastu.

«Ilze, kuhu sa kadusid? Tule näita tuld!»

«Ma kardan, peremees . . .» sosistas teenijatüdruk.

«Mul on ju püss.»

«Minge aga teie ees!»

Zītarsil ei jäänud muud üle kui latern enda kätte võtta. Ponisedes midagi naiste argusest, tõstis ta tule üles ja valgustas lauta. Seal ei olnud kedagi. Siis ronis ta redelit mööda üles. Naised jäid teineteise vastu surutult uksesuhu seisma, et vajaduse korral oleks hõlpsam põgeneda.

«Andrej, ma palun sind, ära heinte sisse küll lase!» hüüdis Alvine mehele järele. Tema süda oli hirmu täis, ja miks ka mitte: palju seal vaja, kui ongi õnnetus käes. Heinad on purukuivad, üks sädemeke — ja uus laut on läinud. Ah, mispärast ta ise ei tulnud täna õhtul loomi talitama . . .

Kapten Zītars seisis juba lakas ja silmitses kõiki nurki. Heinavirna otsas, peaaegu katuseharja all kükitas noor poiss ja jälgis erutatult kapteni tegevust. Zītars pani laterna maha ja võttis püssi mõlema käe vahele.

«Hei, noorsand, mis sina siin teed?» küsis ta. «Tule aga alla ja seleta, kuidas sa siia said!» Naerdes kummardus ta üle redeliluugi serva ja ütles naistele: «Küll leidsite varga, ha-ha-haa! See on ju meie naaber, metsavahi Jānis. Ha-ha-haa! Roni alla, naabrimees. Miks sa oled nii kohkunud?»

Silzemnieksi Jānise hirmunud pilk tardus. Masendatult ähkides libistas ta enda virna otsast alla, kuid ei suutnud tükil ajal jalule tõusta. Joobnu kombel vaarudes astus ta lõpuks Zītarsi poole, siis aga lõi vankuma ja langes raskelt heintele. «Kus ma olen? Kas see on metsavahi tall?» lällutas ta pehme keelega.

Zītars muigas, mõeldes: «Mängi aga mängi purjus meest, sõbrake, küll me usume!»

«Ei, sõber, siin on Zītari laudapealne. Sa oled valel kursil sõitnud. Oleks pidanud rohkem põhja poole hoidma.»

«Zītari laudapealne?» Jānis põrnitses pärani silmil ringi. «Kuidas siis nii? Ma tulin koju sealt . . . noh, Galdiņši poolt . . . Sai veidi võetud . . . Kas siin ei ole siis metsavahi maja? Kuidas ma võisin nii segi ajada?»

«Seda ma ei tea. Sa ei ole oma kompassi õigesti rihtinud. Liiga suur deviatsioon lääne suunas. Võib-olla on siin mõni tugev magnet?»

«Nõndaviisi ära eksida . . .» pomises Jānis. «Härra kapten, kuidas ma siit metsavahi tallu pääsen?»

«Kõigepealt siit redelist alla.»

Kuidagimoodi ronisid nad alla lauta. Alvine ja Ilze olid ära läinud. Ikka veel vaarudes komberdas Jānis õuele ja jäi

vankri juurde seisma, kõikudes ette ja taha. «Kuhupoole ma nüüd pean minema?»

«Jäta aga ennast oma jalgade hoolde, küll need su koju viivad.» Zitarsi hääl oli järsku karmiks muutunud. «Kui sa oskasid Zitarile sisse eksida, küll siis oskad ka väljapääsu leida. Siin ei ole La Manche ega Biskaia . . .»

Ami keerles kogu aeg Jänise ümber, liputas saba ja lakkus käsi nagu vanal tuttaval.

Zitars naeris süngelt.

«Kas sa ei seletaks, mis jook see oli, mida sa jõid? Ise maani purjus, aga suust ei tule kõige vähematki viinalehka.»

Janis tegi, nagu ei kuulekski Zitarsi sõnu. Ta paistis värskes õhus toibuvat ja hakkas väledasti tanuma poole astuma. Mida kaugemale ta jõudis, seda kindlamaks ja kiiremaks muutus ta samm.

Kapten Zitars jäi mõtteissevajunult seisma, latern ikka käes. Tänavu talveks on nüüd ehk rahu majas. Aga mis saab hiljem, järgmisel suvel, kui «Merevaik» sõidab lõunasse? Mis küll Alvinega peale hakata? Võtta laevale kaasa, nagu teevad teised kaptenid? Aga siis oleks ka tema ise kogu aeg valvẽ all — ei Cardiffis ega Port of Spainis ei saaks vabalt liikuda.

Raske on inimesel, kui ta peab paratamatu pahega leppima. Andrej ohkas ja läks tuppa.

Pärast seda õhtut ei eksinud purjus mehi enam Zitari laudapealsele. Aga ümbruskonnas läks peagi liikvele uusi jutte sündmustest kapteni majas. Inimesed rääkisid üksteisele ja naersid. See naer, ehkki kuuldamatu ja kauge, ulatus ka Zitarsi kõrvu, kuid tema ei leidnud selles midagi lõbusat. Ei ole meremehel kuival maal õiget elu, ainult merel võib tema rind vabalt hingata. Kärsitumalt kui teistel aastatel ootas kapten Zitars kevadet.

5

Paar nädalat ilmus Ernest hommikuti korralikult kooli ja istus kuidagi oma tunnid ära. Õppimisega oli lugu siiski kehvavõitu, sest tal puudus auahnus, mis aitas Elzal saada parimaks õpilaseks klassis. Ernest ei ihaldanud koolmeistri kiitust, õe edu ei äratanud temas kadedust, ja kui vana Asniņš teda üha sagedamini laiskuse näitena ette tõi, siis Ernest vastupidi koolmeistri lootustele ei häbenenud, vaid uhkustas oma erilise seisundiga. Tal olid hoopis teistsugused huvid ja rõõ-

muallikad kui kaasõpilastel. No kuidas sa istud terve tunni koolipingis, kuulad Asniņši laulvat häält ja mõtled sellest, mida ta räägib? Väljas on nii ilus ilm, maantee ääres metsas on mustlased oma telgid üles seadnud ja mustlaspoisid käivad viilutades talust tallu, mangudes toitu ja rõivaid. Mis neil viga? Ei ole vaja kirjutamist õppida, ei igal hommikul nägu pesta — vabad nagu linnukesed taeva all. Seevastu tema . . . Ernestil tõusis hinges viha sellise ülekohtu vastu. Ta kobas oma pinginaabri püksse ja näpistas teda kintsust. Naaber, Segliņši Rudis, röögatas ja tõstis käe üles: «Õpetaja, Zitars näpistab mind!»

Asniņš jutustas parajasti oma lemmikteemal — Noa laevast ja veeuputusest. Pahaselt vaatas ta poiste poole. Kohe tõstis ka Ernest käe.

«Õpetaja, Segliņš ise näpistas esimesena.»

«Mõlemad tahvli taha nurka!» kuulutas Asniņš otsuse.

Nurgas seistes näpistas Ernest Rudist veel kord ja näitas keelt: «Katsu sa kaevata, küll siis näed!»

Enne tunni lõppu heideti neile armu. Niipea kui nad pinki istusid, otsis Ernest haaknõela, valis paraja silmapilgu ja torkas Rudisele kõige pehmemasse kohta. Seejärel hakkas süütu näoga koolmeistri juttu kuulama, nagu poleks midagi juhtunud. Pärast kella, kui lapsed ukse poole ruttasid, pani ta jooksjatele jala ette, ja kui komistajad lubasid kätte maksta, haaras Ernest sulepea ja ähvardas torgata igaüht, kes talle ligineb. Klassis polnud tal ühtegi sõpra. Mõnikord suuremad poisid klobisid teda, kuid ta ei karjunud kunagi — paistis, nagu valmistaks valu talle naudingut.

Ühel hommikul kooli minnes märkas Ernest männikus oravat. Loomake hüppas rõõmsalt oksalt oksale ja kuivanud käbid kukkusid rabinal alla. Ernest otsis roikaid ja hakkas oravat taga ajama. Tal õnnestus loomake peletada raiesmikule, kus kasvas vaid väikesi mände. Kord läks üks roigas oravale pihta ja loomake karjatas oma keeles valusalt. Ernest tundis sellest rõõmu. Kui veel kord pihta saaks, kõige parem ninale, siis oleks vast pilt! Orav põgenes ühelt männilt teisele, lagedatel kohtadel jooksis mööda maad. Koolile mõtlemata kihutas Ernest teda taga, kuni sai orava ajada üksikult kasvava puu otsa. Kohe korjas jahimees sületäie oksatoikaid ja kukkus oma saaki pilduma. Orav vaatas kõrgelt oksalt oma tagakiusajat pahase ja meeleheitliku pilguga. Poisile näis, et loomake õrritab teda, ja ülemeelik jahirõõm muutus vihaks. Ta vihkas seda väikest pruuni loomakest, sest et see oskas nii osavasti roigaste

eest kõrvale hoida ega lasknud ennast tabada. Äh, oleks Ami siin! Kui orav siis maha hüppaks, oleks kohe koera hambus.

Lõpuks ei pidanud orav enam vastu ja hüppas männi otsast maha. See oli suurepärane, imetlusväärne hüpe, lausa lend läbi õhu. Ja talle ei teinud see midagi viga. Orav kukkus pehmele samblale, kuid suund läks algul siiski pisut segamini ja ta jooksis Ernesti poole. Siis õnnestus poisil teist korda tabada, aga ainult peenikese oksaga... Varsti seejärel kadus orav männikusse. Ernest ootas küll, kas pruun kasukas ei ilmu jälle kusagil nähtavale, aga lõpuks läks tusaselt minema. Kooli polnud enam mõtet minna, seepärast läks ta mereranda ja hulkus seal ringi.

Järgmisel päeval, kui lapsed vahetunnis õuel hullasid, peatas keegi õunamüüja oma koorma koolimaja ees. Kohe kogunes vankri ümber koolilaste parv. Zitaril oli oma õunaaed ja lastel polnud kunagi õuntest puudus, siiski tõttas Ernest esimeste hulgas koorma juurde ja ostis mõned õunad. Kui müüja kaalumise ajal teisele poole pöördus, turgatas Ernestile mõttesse, kui kerge oleks nüüd kamalutäis kahmata ja teiste hulka kaduda. Võib-olla mees ei märkagi? On veel aega. Süda peksis ägedasti, sõrmed värisesid, tundus, nagu lükkaks keegi Ernestit vankri poole. Aga ta kõhkles liiga kaua, ja kui lõpuks oli valmis katset tegema, pöördus müüja juba ümber.

«Miks ma rutem ei teinud!» heitis Ernest pärast endale ette. «Nii ilusad õunad, vanamees poleks märganudki...» Kibestunud oma saamatusest, ei tundnud ta enam rõõmu ostetud õunte üle. Suur mahlane õun, mis oli kõige peal seisnud, kummitas kogu päeva ta silme ees nii ahvatlevalt, et Ernesti kurk kuivas ettekujutatud janust. Ja ta oleks võinud selle saada...

Paremini vedas tal pagaripoes, mis asus kooli lähedal, paar minutit joosta. Vahetundidel ruttasid lapsed sinna kringleid ostma, rikkamad ostsid ka kooke. Alvine andis oma koolilastele igal hommikul mõne kopika taskurahaks. Alguses kulutas Ernest oma jao alati ära, aga kui oli olukorraga tutvunud, leidis parema viisi kookide saamiseks. Poepidaja ei seisnud kogu aeg kaupluses, vaid tuli sinna alles kella peale. Mõnikord võttis see tükk aega. Kui vahetunni algul virk olla ja esimesena poodi joosta, siis võis iga kord letilt midagi kahmata ja taskusse pista. Kui poemees kohale jõudis, seisis Ernest juba vaikselt leti ees. Kui üks kord õnneks läks, kordas Ernest seda võtet iga päev. Teised poisid teadsid seda, ja kuigi ise ei püüdnudki Ernesti eeskujul talitada, siiski imetlesid tema osavust ja julgust. Pikapeale hakkas pagar kahtlustama — võib-olla oli

keegi ära rääkinud — ja nõnda juhtus, et ühel päeval kukkus noor Zitars haledasti sisse. Harjunud kombel jooksis ta pärast kella esimesena poodi, haaras jälle letilt kaks õunakooki ja toppis pluusipõue. Aga ta ei jõudnud veel kätt välja võtta, kui pagar tuli poodi ja haaras tal natist kinni:

«Näita, mis sul seal on!»

Nüüd tõusis skandaal. Pagar ähvardas koolimajja minna ja koolmeistrile ära rääkida. Siis saaksid ka vanemad juhtunust teada ja isa ankruga pannal tantsiks Ernesti turjal. Ja kus selle häbi ots! Võib-olla nüüd visataks ta tõesti koolist välja. Veidi varem poleks sellest midagi olnud, aga praegu, kui isa on kodus, oli see liiga ohtlik.

«Andke andeks, onu, ma enam ei tee...» palus Ernest. «Ärge minge koolmeistri juurde, ma maksan kõik kinni.»

«Ei lähe läbi,» ütles pagar. «Sind tuleb õpetada, seni kui on veel õige aeg. Alustad nõelast ja lõpetad hobusega. Mine aga tundi, kuuled, kell juba heliseb.»

«Oi, onu...» Ernesti hääl hakkas värisema ja pisarad, suured kui oad, veeresid üle põskede. «Ma ei tee enam... mitte ialgi... Palun, ärge minge koolmeistri juurde!»

Ei tea, kuidas lugu oleks lõppenud, kui pagari naine poleks Ernestile appi tulnud. Nuttu kuuldes ilmus ta poodi ja tal hakkas poisist hale.

«Jäta nüüd seekord niisama, ta ju veel väike. Praegu aitab hirmustki, teine kord enam nii ei tee.»

Pagar torises ikka veel, aga lõpuks andis järele:

«No lase siis jalga, aga olgu see sulle õpetuseks. Kui veel kord pihku jääd, siis enam halastust ei ole, jalamaid koolmeistri juurde.»

«Suur tänu, onu!»

Ernestil veeres koorem südamelt. Kareldes tõttas ta kooli. Aga pagari ees oli tal nüüd nii häbi, et ta kogu talve ei läinud enam tema poodi. Kui tahtis midagi saada, siis andis raha teiste kätte ja laskis endale tuua.

Kas ta sellega oli oma halvast kalduvusest terveks ravitud? Ei. Ta oli ainult muutunud kartlikumaks, osavamaks ja ettevaatlikumaks. Kui pagaripoodi ei tihka enam minna, siis siinsamas koolimajas on ju abiõpetaja tuba. Mõnikord oli õpetajal vaja midagi tuua teisest klassitoast, mis asus alumisel korrusel, ja siis saadeti mõni poiss järele. Ernest pakkus sellisteks käikudeks meelsasti ennast, sest tee alumisse klassiruumi läks abiõpetaja toast mööda ja seal olid riiulil mõned saksakeelsed raamatud. Saksa keelest ei saanud Ernest sõnagi aru, kuid

iga käigu ajal toppis mõne raamatu põue. Lisaks võttis ta kord sulenoa, teine kord tuhatoosi, kolmas kord punase tuši pudeli. Kõik need olid tarbetud asjad ja kodus ei tohtinud neid kellelegi näidata, aga ometi valmistas see mingit kummalist rõõmu, kui sai mõne asjakese ära näpata ja kuuri peita. Kord, kui vendi läheduses polnud, puges Ernest puuriida taha ja imetles oma salajasi aardeid, mille hulk aina kasvas. Väärtuslikumate asjade kõrvale oli kogunenud sulepäid, kustutuskumme, kindaid, sinist kriiti ja tüdrukute juuksepaelu. Kõige väärtuslikum saak oli kipskuju, mis varem oli seisnud koolis klaveri peal. Ega Ernest ei varastanud väärtuse pärast, vaid teda meelitas riskivärin keelatud tegu tehes. Ja kui hakati otsima ja pärima, üht või teist kahtlustama — milline rõõmus tunne teada, et sina oled väljaspool kahtlust ja tabamatu. Kui innukalt kaitsesid ennast need, keda süütult kahtlustati, kuidas nad nutsid ja jumala nimel vandusid, aga tema teadis kõike ja mängis ohtlikku mängu edasi.

Kui kuuris jäi puid vähemaks, viis Ernest oma kogu üle põllule vanasse kartulikuhja-auku. Seal ei olnud küll nii mugav, sest vaatama võis minna ainult pimedas, aga see-eest kindlam.

6

Tol sügisel pidid Zītari poisid kaua lund ootama. Novembri alguses tuli külm palja maa peale ja jõgi kattus ühe öö jooksul nii tugeva jääga, et võis üle käia. Kārlis otsis kohe vankrikuurist kelgu ja koos Jankaga läksid nad jõe äärde. Seal lasksid nad mitu tundi liugu, unustades kõik muu maailmas, sealhulgas ka õpperaamatud.

Igavene nuhtlus nende raamatutega! Seni oli ainult Kārlisel vaja õppida, aga nüüd ei antud enam ka Jankale rahu: iga päev pidi paar tundi aabitsa ja väikese kirjutustahvli taga istuma, lugemist ja kirjutamist õppima. Juba möödunud talvel oli ta veerima õppinud, kuid suvel oli paljugi peast välja lennanud. Nüüd sundis isa teda veel ükskordühte tuupima ja ka käske pähe õppima. Hommikuti oli kukk aabitsa vahele viiekopikalise munenud — tasuks usinuse eest.

Ohtuti hakkas Zītars Janka teadmisi kontrollima. Nad istusid laua taha, Janka vedas sõrmega aeglaselt üle aabitsalehe ja veeris:

«Ka-a-ka . . . en-a-na . . . ka-na . . .»

Mõne aja pärast oskas ta juba lugeda ilma veerimata ja mitte ainult aabitsast, vaid igast raamatust, kus olid suuremad tähed.

«Vaata ette, Kārlis, et Janka sulle õppimises järele ei jõua,» õrritas Zītars mõnikord teist poega.

«Ta vaatab ju piltide järgi,» kaitses Kārlis ennast. «Mis viga lugeda: lõvi mõirgab, kui raamatus on pilt suure lakaga lõvist.»

Aga kontrollimisega tehti kindlaks, et Janka oskab sõnu õigesti välja lugeda ka siis, kui pilti ei näe.

«Hea pea, kasvab targaks meheks . . .» arvas ema.

Zītars oli sellega päri. Tõtt-öelda ei pakkunud kaptenile eriliist huvi, kuidas elab ja kasvab tema noorem poeg. Võibolla seepärast, et majas oli veel üks noorem laps — väike Elga? Linnud, kes hauvad suve jooksul kaks korda, unustavad oma esimese pesakonna, kui uued pojad kooruvad. Vanemate armastus kuulub eelkõige pesamunale, suuremad lapsed peavad leppima sellega, mis üle jääb.

Janka ei märganud isa jahedust, ja kuigi teda sageli eemale tõrjuti ja tõreldi, keerles ta ikka igal võimalikul juhul isa jalus, tuli oma mänguasju näitama ja mõnikord püüdis teda isegi mängu kaasa tõmmata. Ja kui Zītarsil oli hea tuju ning ta hullas poisiga paar minutit, siis särasid Janka silmad kohe uhkes rõõmus, sest nagu igale poisile, oli isa ka temale imetlusobjekt — kõige suurem, kõige tugevam inimene maailmas. Lühike silmapilk lahkust ja tähelepanu tegi heaks nädalatepikkuse tõreduse ja hoolimatuse. Seepärast ei saanud Janka sugugi aru, kuidas üldse keegi võib isa vastu halb olla, teda sõidelda, temaga pahandada. Kui Zītars läks mardipäeval Laane kõrtsi venna nimepäeva pühitsema ja ei tulnud kahel päeval koju, siis Janka ainukesena ei võtnud osa kampaaniast, mille ema korraldas isa vastu. Kogu maja kandis vimma, kõik olid vaenulikud. Alvīne käis nutetud näoga, vanaema nägi välja nagu tumm etteheide, Elza pead silitades ohkas ta nukralt: «On teil alles isa, vaesed lapsukesed . . .»

Isegi suuremad lapsed said aru, et isa on midagi halba teinud, kui nii kauaks kõrtsi jäi, ja et ema peab ülekohut kannatama. Kui Zītars lõpuks koju tuli, vaevu jalul püsides, hoidsid kõik temast kõrvale. Alvīne ei tahtnud alguses üldse rääkidagi, lükkas Andrej käe vihaselt kõrvale, kui mees tahtis teda puudutada, ja ütles imeliku häälega: «No mis sa koju tulid? Mine aga tagasi sinna, kus sa kogu aeg lõbutsesid. Eks sind juba oodatakse . . .»

«Aga, Alvine, kas ma ei tohi siis minna oma venna nimepäevale?» Zītars püüdis naise kätt silitada — märk, et ta tõepoolest tunneb end süüdlasena.

Alvine tõmbas käe ära, otsekui oleks uss seda puudutanud.

«Ah venna poole?» Ta naeris külmalt. «Ära parem proovigi puru silma ajada. Kuidas sul häbi ei ole? Kogu vald juba räägib, mis sa Laane kõrtsis teed. Keda sa pimedaks pead?»

Ja naine puhkes nutma.

«Endal lapsed kodus... Arukas, täiskasvanud inimene, aga jookseb mingi kõrtsivuhva järele... Häbeneks vähemalt lastegi ees. Kas nad ei näe, missugune isa neil on? Ma ei saa aru, millega ta sind küll ära on teinud...»

Ja justkui poleks sellest veel küllalt, tõusis ka Anna Katrīna armastatud istmelt üles ja tuli oma toast välja.

«Seda ma küll ei oodanud, poeg, et sa niimoodi elad. Sinu isa oli hoopis teistsugune mees.»

Zītars seisis keset tuba nagu jahimeestest ümber piiratud karu. Naise nutt ja ema etteheited hakkasid teda ärritama. Küll on kohtumõistjad väljas! Teise silmas näevad pindu, aga palki oma silmas ei näe. Justkui ise oleksid ei tea kui suured pühakud. Paari sõnaga võiks ta neil suu kinni toppida, üheainsa viitega lõpetada Alvīne etteheited ja Anna Katrīna tema tuppa tagasi saata — kui ainult tahaks. Aga kuidas sa räägid, kui lapsed seisavad toa nurgas ja kuulavad pealt. Solvatud mehe uhkus kobrutas Zītarsi hinges, kuid ta hoidis end vaos ega öelnud midagi. Lõi käega ja pööras naistele selja.

«Noh, poeg, kuidas sul täna koolis läks?» küsis Zītars Ernestilt. Ernest vaatas uurivalt ema otsa ja nihkus isast kaugemale. Elza, sünge näoga, pea kuklas, läks vanaema juurde. Kārlist ei olnud toas. Ainult väike Janka, rumaluke, seisis ahju juures ja naeratas.

Zītars läks magamistuppa ja heitis kõigi rõivastega voodisse, kuigi õhtuni oli veel palju aega. Tulvil kibedust kogu perekonna vastu, haudus Zītars trotslikke mõtteid. Tänamatud, kes teie eest hoolitseb, kes külmetab ja liguneb merel tormides ja tuiskudes, sel ajal kui teie istute kodus ahju taga ja kuulate kilkide laulu? Kui palju kordi on tema elu juuksekarva otsas rippunud ja laev olnud põhja vajumas? Kas ta pole raha saatnud, rohkem, kui nad jõuavad ära kulutada; kas ta pole kotitäite kaupa kingitusi toonud, ise hulkudes võõrsil justkui väljakihutatud koer? Ja nüüd, kui ta korra väheke lõbutseb teises kohas... isegi seda ei lubata talle, seda piskutki mitte, seda

tühipaljast. Tänamatus on maailma palk. Anna küll ei ole selline...

Säärased mõtted ajasid meeli ärevile, Zītarsil hakkas endast kahju, peaaegu pisarad tulid silma. Sel momendil puudutas keegi tema kätt ja sellest kinni hoides ronis üles voodisse. Väike kogu puges osavasti teki alla ja seadis end Zītarsi kõrvale. See oli Janka. Ta ei öelnud midagi, ainult vaatas isa otsa ja naeratas sõbralikult. Ja sellest vaikivast sõbralikust naeratusest hakkas Zītarsil järsku nii soe, et isegi ennistine tüli ununes.

«Nii palju on mul veel sõpru...» mõtles kapten liigutatult ja surus poisi enda ligi. «Kõik on minu vastu nagu koerad, suured ja väikesed, ainult sina oled minu sõber.»

Üksinduses ja alanduses vajab inimene ainult väikest tuge, et jälle oma jõudu ja võimu tunda. Janka tulek hajutas Zītarsi sünged mõtted, uhkus ja julgus leidsid tee tagasi, tulid sisse samast uksest, mille väike poiss oli lahti teinud. Kahekesi kõigi vastu näitavad nad nüüd, mis mehed nad on. Üha kõvemini poisikest enda vastu surudes hakkas Zītars talle tulevikust rääkima:

«Sa kasvad suureks ja siis sõidame kahekesi välismaale. Läheme neegrite juurde, sööme banaane ja kookospähkleid, ja meil on kummalgi oma ahvipärdik.»

«Jah, jah,» kiitis väike Janka tasakesi järele.

«Minu oma on suurem, sinul selline väike. Ahv ronib masti otsa, jookseb raal edasi-tagasi, meie aga põmmutame kajakaid ja püüame delfiine.»

«Jah, jah...»

«Ameerikas ostame väikese kilpkonna ja mitu papagoid. Ja sina saad sellise kiikri, millega näeb kaugele-kaugele.»

«Isegi Ameerikat!» hüüatas Janka rõõmsalt.

«Jah, isegi Ameerikat.»

«Ja Džimi võtame kaasa.»

«Jah... kaasa...»

«Las püüab hiiri.»

Nõnda juttu ajades jäi kapten Zītars peagi magama. Käsi, mis oli poisi ümber pandud, muutus lõdvaks, suust hoovas haisvat lehka. Janka küsis veel üht-teist, aga kui vastust ei tulnud, hakkas tal peagi igav. Lõpuks ronis ta voodist maha ja läks Kārlisele seletama, mida kõike isa oli talle lubanud.

Sellest päevast saadik Zītarsi suhtumine kõige nooremasse pojasse muutus. Janka hakkas talle meeldima, sageli vaatles ta vaikse rõõmuga poja askeldamist, muheles tema lapselikult

tõsise jutu üle. Aga avalikult südamlikkust näidata keelas Zitarsit kummaline ujedus. Talle tundus, et see näiks kõigile naeruväärne, kui temasugune mehine mees on poja vastu õrn. Kui teisi ligidal ei olnud, lobises kapten Jankaga üsna meelsasti ja hellitas teda. Aga niipea kui keegi tuli, lükkas ta poisi eemale, mõnikord isegi üsna järsult, sest ta häbenes oma tundeid. Sellisel puhul Janka kohmetus ega saanud aru, millega ta küll on isa ära pahandanud.

7

Kord ütles Alvine, et vanal Džimil oleks aeg jõkke minna, ta on küllalt elanud ega viitsi vanul päevil enam hiiri püüda. Ernest oli kohe valmis Džimi kõrvale toimetama. Aga kui teised lapsed kuulda said, milline saatus nende lemmikut ootab, nurusid nad ema nii kaua, kuni see kassi peale armu heitis. Ernest siiski taipas, et vanemad poleks pahased, kui ta omapead selle asja ära õiendab. Ühel õhtupoolikul, kui Kārlis istus aabitsa taga ja Elza õppis vanaema toas, otsis Ernest vana koti ja meelitas kassi puukuuri. Seal püüdis ta kiisu kinni ja toppis kotti, seejärel hiilis ümber vankrikuuri nurga jõe äärde. Džim sai vist aru, mis teda ootab, ja näugus pööraselt kogu tee. Sel ajal kui Ernest jää sisse auku raius, läks kassil korda kott katki rebida ja välja pugeda. Ernest tormas põgenikku püüdma. Kass jooksis tükike maad edasi, järsku pööras ümber ja vahtis kiiskavate silmadega oma tagaajaja otsa, selg ähvardavalt küüru tõmmatud justkui koera tõrjumiseks. Kui Ernest, katkirebitud kott käes, kassile ligines, siis Džim sisistas ja hüppas poisile vastu rinda. See ei olnud enam rahulik nurruja, vaid kiskja loom. Õieli küüned puurdusid tugevasti Ernesti kuue sisse, ulatusid ihuni. Paistis, et kass võib tal sedamaid silmad peast kraapida. Kohkunult haaras poiss kassil peast kinni ja püüdis teda maha raputada, aga Džim oli otsekui tema külge kleebitud. Kui Ernest lõpuks sai ta rinna küljest lahti kiskuda, kraapis kass tal käed lõhki. Ta viskas kassi maha, kuid loom ei põgenenud, susistas ähvardavalt ja peksis sabaga vastu maad. Ernestil hakkas hirm. Ta andis jalgadele valu. Džim ei ajanud teda taga, ainult saatis oma vaenlast pilguga ning needis teda kassikeeles.

Sellest peale hoidus Ernest kassi teelt kõrvale. Aga Džim ei andnud ennast enam kellelegi kätte ega tulnud tuppa isegi kõige külmematel päevadel. Heasüdamlik koduloom oli muu-

tunud metsikuks kiskjaks, kes oli igal ajal valmis küünte ja hammastega oma elu kaitsma.

«Tuleval aastal vaja uus kass kasvatada, muidu ei ole Elgal hetkegi solgutada,» ütles Alvine. «Vanad kassid ei mõista enam lastega mängida.»

Keegi ei teadnud, mis on Džimi nii kurjaks teinud. Üha harvem ilmus ta õuele, varjas ennast laudalakas, hulkus nurmel ja mõnikord kadus mitmeks päevaks. Lõpuks ei tulnud enam üldse tagasi. Hiljem leidis Krišus ta pöösastest lõpnuna. Kārlis otsustas kohe, et vana sõber tuleb ilusasti maha matta. Ta otsis labida ja koos Jankaga läksid nad kassi matma. Nurmel oli muld külmunud, kõva kui kivi. Poisid poleks omal jõul suutnud auku kaevata, seepärast otsustasid nad Džimi matta vanasse kartuliauku, mis tänavu tühjalt seisis. Pidulikus rongkäigus kandsid nad riidekaltsudesse mähitud kassi augu juurde, tõmbasid kõdunenud õled kõrvale ja panid Džimi augu põhja. Siis katsid ta õlgedega kinni ja kraapisid mulda peale. Sel ajal kui Kārlis hauakohta tasandas, uuris Janka augu nurki.

«Tule vaata, mis siin on!» hüüatas ta järsku, sest oli näinud augu küljeöönes tervet kuhilat imelikke asju.

Kārlis viskas labida käest ja tuli ligemale. Pliiatsid, kustutuskummid, kindad, juuksepaelad, tuhatoos, küünlajalg, mitu raamatut — milline rikkus!

«Mõni röövel on siia peitnud,» arvas Kārlis. «Tead mis, Janka, ärme neid asju puutume, lähme ütleme isale.»

«Siis isa võtab püssi ja püüab röövli kinni,» rõõmustas Janka. «Lähme jah.»

Zitars ei tahtnud õieti uskuda poiste juttu varanduselaost vanas kartuliaugus. Aga kui Kārlis kõike väga täpselt kirjeldas, ärkas kapteni uudishimu ja ta läks poistega nurmele kaasa.

«Imelik, kes võis küll need asjad siia peita?» mõtiskles Zitars, kui oli Ernesti aaretega tutvunud. Viimasel ajal oli siia uusi asju juurde tulnud — noodiraamat, okslik kepp ja veekarahvin. Muude asjade hulgas nägi Zitars ka oma bensiinitulemasinat, mille kadumist oli märganud mõni päev tagasi. Vene- ja saksakeelseid raamatuid lehitsedes leidis ta omaniku nime — see oli abiõpetaja. Mida kauem ta imelikust leiust mõtles, seda süngemaks ta muutus.

«Korjake kõik kokku ja viime koju, aga nii, et keegi ei näe,» ütles ta poistele. «Ja ärge kellelegi rääkige. Saate aru — mitte kellelegi. Siis saame varga kätte.»

Asjad viidi koju ja pandi ühte kasti. Kapten kõndis mööda tuba ja kompas taskuid.

«Ei tea, kuhu mu välgumihkel on saanud? Kas keegi teist ei ole näinud?»

Ernest läks kohe näost punaseks ja lõi pilgu maha. Kapten ei lasknud teda nüüd enam silmist. Kui poiss õhtu eel toast välja hiilis, läks ka isa õue ja nägi, et Ernest läheb nurmele sinna, kus oli vana kartuliauk. Tüki aja pärast läks ta poisile järele. Kui kapten augu äärde jõudis, tuhnis Ernest erutatult õlgedes.

«Mis sina siin teed?» hüüdis isa.

Ehmunult pistis Ernest midagi taskusse.

«Mina ... ma ... niisama ...»

Zītars haaras tal natist kinni ja tõmbas august välja, seejärel otsis Ernesti taskud läbi. Maha kukkusid kirju sulepea ja taskunuga.

«Kust sa need said?»

«Ma ... ma leidsin tee pealt.»

Zītars ei öelnud enam midagi, haaras poisil käsivarrest justkui tangidega kinni ja hakkas kodu poole astuma. Tema kurjakuulutav vaikimine, süngelt kortsus otsaesine ja üha kõvemini pitsitavad sõrmed täitsid Ernesti südame halbade aimdustega: on oodata midagi hirmsat. Mida lähemale nad kodule jõudsid, seda suuremaks kasvas Ernesti hirm. Kord püüdis ta ennast lahti kiskuda, aga isa sõrmed olid otsekui rauast. Nagu koer madu raputas ta poissi ja tiris ähvardava tõtuga kaasa.

«Paps, ma ...» püüdis Ernest selétada.

«Suu kinni!»

Zītars viis poisi tuppa, käskis teistel lastel välja minna ja kutsus ema.

«Alvīne, kas sina oled kunagi midagi näpanud?»

«Mina? Ei, mitte kunagi. Miks sa nii imelikult küsid?»

«Mina ka ei ole teiste asju varastanud. Aga kust on meile tulnud säärane tõbras?»

Zītars tõmbas kasti keset tuba ja puistas sisu põrandale. Ise põrnitses vihaselt poja otsa.

«Kas sa selle kõik leidsid tee pealt? Kelle omad on need raamatud? Kust sa said selle küünlajala?»

Ernest taganes kahvatades. Zītars vaatas otsivalt ringi, mõõtis püksirihma, kergitas ratsapiitsa. Kõik tundus liiga tühine, liiga kerge. Viha lämmatas kaptenit, ta oli arukaotuse piiril.

Alvīne mõistis, et läheneb midagi hirmsat, kõike purustav torm, ja et poisile võib midagi parandamatult halba juhtuda,

kui ta appi ei tõtta. Sel ajal kui kapten löögiriista otsis, läks ta Ernesti juurde ja jäi tema ette seisma.

«Andrej, hull, mis sinuga on?» pöördus ta mehe poole. «Ega sa ei taha ometi teda maha lüüa? Mõtle järele, mis sa teed!»

Zītars vaatas süngelt naise otsa, kuid ei öelnud midagi.

Ja teist korda hakkas ankrupandlaga rihm Ernesti turjal tantsima. Nii palju aru kaptenil siiski veel oli, et mitte raskemat löögiriista võtta. Ernest ei kisendanud, ei palunud armu, ainult vahetevahel inises raskelt. Kui kaptenil käsi väsis ja viha pisut järele andis, laskis ta poisi lahti ja vajus ähkides toolile. Mis nüüd peale hakata? Kas peks midagi aitab? Kas ei oleks tarvis veel rängemat karistust, avalikku häbistamist, nii et Ernestil igaveseks kaoks isu võõraste asjade järele?

«Viimane krants ... On sul millestki puudus? Kas sa muidu ei või kõike saada? Mis sa teiste taskutega käsi määrid?»

Ühelt poolt sai Zītars aru, et peaks Ernestit sundima varastatud asju kooli tagasi viima ja omanikele kätte andma. Vähemalt kõige tähtsamad — kooliõpetaja raamatud. Teiselt poolt aga hirmutasid võimalikud tagajärjed: kogu ümbruskond saab teada, missugune poeg on Zītarsil, ja Ernesti häbi langeb kogu perekonna peale. Niisugust häbi ei suudaks kapten üle elada. «Häbi ei kuku kännust kaugele,» ütleks maailm. «Kui poeg on varas, siis isa ...»

Ei, seda ei võinud teha, asi peab omavahele jääma, ükski sõna ei tohi majast välja minna.

Zītars rääkis pojaga tol õhtul nii kaua, kuni see lõpuks enam midagi aru ei saanud, siis pani suures toas ahju küdema ja põletas kõik kartuliaugust leitud asjad ära.

Ja aeg veeres edasi, Zītaril kasvas uus põlvkond — kasvas omapäi, kõigile juhustele altina. Suurtel inimestel polnud aega jälgida, kuidas uus vahetus kujuneb, — igaühel omad mured, kired ja võitlused. Igaüks elas oma elu. Kuid ega see lõbus ei olnud.

Viies peatükk

I

Andrej Zītars oli kunagi õppinud samas merekoolis, kuhu sügisel astus Ingu.

Vanematel klassidel algas õppetöö veidi hiljem, seepärast oli siin esimestel nädalatel näha ainult ettevalmistuskursuse kasvandikke. Kohe, kui Ingu oli sisseastumiseksamitel läbi saanud, ostis Zītars pojale merekooliõpilase vormiriietuse, millest Ingu oli kogu suve unistanud: mundrikuuel ja sinelil ees läikivad ankrutega nööbid, õlakutel suur vasest rooliratas, paeltega madrusemütsi peal kiri: «Morehodnoje Utšilištše». Sellises mundris tundis ta ennast kohe suuremana ja tähtsamana — ta juba tähendab elus midagi.

Ingu pandi korterisse ja toidule Kurzēnite juurde — vaiksesse kaluriperekonda, kus oma kooliajal oli elanud ka Andrej Zītars. Kurzēns oli kunagi «Merevaigul» madruseks olnud, hiljem aga meremeheelust tüdinenud ja isaisade tööpõllule tagasi pöördunud. Tal oli väike maja alevi serval, neljakümne vakamaa ringis maad ja korralik mootorpaat, millega sõitis kord nädalas Riiga.

Suvel oli alevis võrdlemisi vaikne ja igav — nagu maakolkas kunagi. Tõeline elu algas alles sügisel ja kestis tormiliselt ning lärmakalt talve läbi, et kevadel jälle vaibuda kuni järgmise oktoobrini. Elavnemist tõid siia merekoolipoisid, lõbusad rändlinnud, kes lendasid siia põhjakanti kokku siis, kui teised linnud rändasid päikesepaistelisele lõunamaale, ning lasksid tuiskude ja pakase kiuste kõlada oma muretul laulul. See oli kirev, elurõõmus ja ülemeelik noorukite seltskond. Esimestena ilmusid lapselikult ümarate nägudega poisid, kellel veel habemeudemedki polnud tärkama hakanud. Häbelikult astusid hallides omakootud vammustes maapoisid, kes olid talumajas kasvanud, kuid adra asemel valinud oma tööriistaks rooliratta, lahjad põllulapid vahetanud mere vastu. Tulid pruuniks päevitanud kaluripoisid, kelle saabastelt polnud kalasoomused veel maha langenud. Kärarikka saginaga andsid endast teada linnapoisid. Seal oli vaeste käsitööliste poegi, aga ka kaptenite, rikaste kaupmeeste ja pürjelite võsukesi igast Lätimaa kandist ja isegi kaugetest Venemaa kubermangudest. Mõned polnud veel üldse laevaga sõitnud, teised aga aastaid meredel seilanud. Kuigi kõik olid üksteisele võõrad, käituti juba esimesel

päeval vanade sõpradena, räägiti oma purjekatest ja aurikutest, tuletati meelde ühiseid tuttavaid, kapteneid ja tüürimehi, üleelatud torme ja seiklusi välismaa sadamates. Kellel ei olnud millestki rääkida, need kuulasid. Aga tõelist merehõngu hakati tundma alles siis, kui saabusid vanemad õpilased, need, kes õppisid eriklassides ja valmistusid lõpueksamiteks. Nende hulgas oli mitmeid, kes olid juba tüürimeestena sõitnud või rannavetes iseseisvalt purjekaid juhtinud. Neil kõigil oli üks eesmärk ja ühesugune tee selle eesmärgi saavutamiseks. Ükspuha, olid sa puupaljas või rikka laevaomaniku poeg — kui tahtsid kaugesõidutüürimehe diplomit saada, pidid peale õpingute läbi tegema meremehetöö karmi kooli: sõitma laeval tekipoisina, paikama purjesid ja tegema kõiki madrusetöid. Kellele see karastus liiga raske tundus, see kapituleerus ja otsis mugavama tegevuspõllu, aga ega kool sellega midagi kaotanud, sest meri vajab tugevaid mehi, siidkäsi ta oma perre ei võta.

Koolil ei olnud internaati, iga poiss pidi ise korteri ja söögi eest hoolitsema. See oli küllaltki keeruline. Mitte iga perekond ei tahtnud lärmakaid poisse pansionile võtta. Nende eluviis hirmutas rahulikke kodanikke, kes varakult tõusid ja vara heitsid magama. «Lase selline majja, siis ei ole endal enam elu,» kurtsid vaikuse ja korra armastajad. Neile võis lubada teab mida toapugeriku ja toidu eest — eelarvamus merekoolikursantide vastu oli nii suur, et sai jagu kõigist ahvatlustest. Aga oli ka teistsuguseid perekondi, kus ei peljatud lärmi ega sekeldusi. Need võtsid poisse heameelega ulualla, mõnes kohas isegi terve rühma. Seal, kus elas neli-viis poissi koos, meenutas elu tõepoolest väikestviisi põrgut. Õhtuti, kui tähtsamad õppeained olid kiiruga ära õpitud, otsiti välja pillid, mängiti, lauldi, tehti nalja. Ühel õhtul koguneti ühte majja, teisel õhtul mujale. Vaikne alev muutus Soodomaks ja Komorraks: kassikontserdid tänaval, kaklused kohalike poistega, igavene sõda urjadnik Treimanisega. Muidugi, ega tõsisest õppimisest saanud sellises olukorras juttugi olla.

Teades seda isiklikest kogemustest, oli Zītars nimme pannud Ingu eraldi elama, Kurzēnite juurde. Alguses Ingu veel ei taibanud isa kaugenägelikku kaalutlust ja elu rahulikus kaluriperes meeldis talle üsna hästi: omaette tuba, puhas, koristatud, keegi ei seganud õppimisel, söök alati õigel ajal valmis — mis noorele poisile rohkem vaja? Aga kui ta oli nõnda juba mõni aeg elanud ja oma olukorda teistega võrdles, siis ei olnud Ingu enam nii rahul — elu kalurimajas tundus liiga vaikne ja üksluine. Noor inimene ei taha ju igal vabal minutil raa-

matute taga istuda. Ja mis lõbu pakub üksipäini lõõtsmoonikut kääksutada, kui keegi ei kuula ega hinda su kunsti? Vana Ķurzēns askeldas päevad läbi võrkudega, parandas ja paikas poja püüseid, ja kui temaga juttu alustasid, ega siis ei saanud ise sõnakestki sekka öelda — kuula aga lugusid vanast ajast, eestlastest ja pikkadest talvedest, Ģiiga sõitmisest ja kaklustest suurtes maanteeäärsetes kõrtsides. Ingut need lood ei huvitanud. Noor Ķurzēns oli päeval harva kodus ja tema naine ei osanud muud kui vaid hoolitseda: ega Ingul midagi ei puudu, ega supp ei olnud liiga mage, tuba liiga külm. Oma hoolitsuses Ingu eest läks ta isegi nii kaugele, et ei lubanud teda segada oma lastel, Fricisel ja Lilijal, ehkki nemad ainukestena oleksid Ingule seltsiks kõlvanud. Fricis oli seitseteist. Suvel sõitis ta puujantsil, nüüd aga aitas isa kalapüügil. Lilija oli noorem, Inguga ühevanune, lõpetanud kihelkonnakooli ja nüüd õppis saksa keelt apteeker Hausmanise proua juures, sest ilma hariduseta elab inimene justkui paksus metsas. Inguga kokku juhtudes vaatas Lilija maha, ja kui Ingu teda kõnetas, kerkis tüdruku põskedele sügav puna ja ta vastas vaikselt, kiiresti, justkui poleks tal ilmaski aega. Võib-olla teda pimestasid Ingu mundri läikivad nööbid ja roolirattad?

Mõne nädala pidas noor õppur vastu. Kuid kuulates koolivendade juttu lõbusalt veedetud õhtutest, pillimängust, tantsimisest ja urjadniku õrritamisest, hakkas ta kahetsema, et isa on ta teistest eraldi elama pannud. Mis viga oleks elada ühes korteris koos paari-kolme korraliku poisiga? Võiks aidata üksteist õppimisel, harjutada inglise keelt ja häid kombeid, mis tulevasele kaptenile on niisama vajalikud kui sekstandi käsitsemise oskus. Kombeid võis lihvida ainult heas seltskonnas, kus kohtuti neljateist- kuni kuueteistaastaste daamidega. Seal õpiti ütlema: palun, preili, tänan, vabandust, nägemiseni. Seal said selgeks kavalerikunsti ülimad tarkused, kojusaatmise ja huvitava lobisemise saladused. Peab noorest peast õppima, kui tahad täiskasvanuna midagi osata. Kõik Ingu kaaslased tegidki nii. Ta ei tohtinud teistest maha jääda, seepärast hakkas seltsi otsima. Tänu bajaanile, millega ta oskas nüüd üpris kenasti ümber käia, ei olnud Ingul raske sõpru leida.

«Ma lähen teistega kokku mängima,» ütles ta pererahvale, kui läks õhtu eel kodunt välja, bajaan kaenla all. See oli hea ettekääne. Mõnikord kestis kokkumängimine üle keskööd ja kandus suletud ruumist lageda taeva alla, kus pillide asemel said heliallikaiks plekk-karbid, aiateibad, poesildid ja muud musikaalsed esemed. Järgmisel päeval ajas Treimanis pale-

higis taga avaliku rahu rikkujate jälgi. Pärast suuremaid «sõõmfooniaid» käis nii mõnigi kontserdist osavõtja ringi, plaster põsel, või palus korteriperenaisel rebenenud sineli ära parandada. Ja kui alevielanikud leidsid, et nende residentsi välimus on mõnevõrra muutunud, siis majaperenaised ohkasid: «Jälle need merekooli poisid . . .» Pereisad võtsid piibu suust ja raputasid rusikat: «Kui ma nad kätte saan . . .»

Aga mine sa püüa tuult väljal! Mida saab teha tirtsuparvedele, kapsaussidele ja noorukite eluröömule, mis nuhtlusena oli langenud vaikse alevi peale? Küsige urjadnikult, tema teab kõige paremini.

Ükski tänav, ükski maja ei olnud kaitstud merekoolipoiste rüüsteretkede eest. Ainult seal, kus elasid õpetajad, tegid nad ringi ja käitusid vaiksemalt. Direktor Aizups teadis kõigest, mis alevis sündis, mõnikord isegi püüdis oma kasvandikke paremate teedele suunata, kuid tal ei jätkunud järjekindlust ning kõik jäi vanaviisi. Isegi inspektor tunnistas ennast jõuetuks võitluses paratamatu pahega. Oma kooliaastail polnud ta ise ka parem olnud. Küll elu õpetab igaühte, praegu oli tähtsam, et poisid õpiksid korralikult selgeks navigeerimistarkused ja lastikirjad, tähistaeva kaardi ja mereseadused. Neis asjades ei tehtud kellelegi järeleandmisi.

«Kokkumängimisel» käies tutvus Ingu noormehega, kes kõigil järgnevail kooliaastail oli tema kõige lähem sõber ja seltsiline ning hiljemgi mängis tema elus suurt osa. See oli Gandrise Voldis, kes õppis merekoolis esimest aastat samuti kui Ingu, kuid tänu oma iseloomuomadustele ja andekusele oli omandanud suure populaarsuse ja austuse, nõnda et isegi lõpuklassi poisid sõbrustasid temaga.

2

Voldis Gandris oli üks kehvemaid, võib-olla isegi kõige vaesem koolipoiste suures peres, aga kahtlemata ka kõige suurem naljahammas. Enne merekooli astumist oli ta kolm aastat merd sõitnud, kõigepealt jungana aurikul, seejärel nooremmadrusena purjekal. Esimese aasta poistest oli temal kõige rohkem kogemusi, praktikat isegi nii palju, et see oleks au teinud ka vanale merekarule. Paljuke neid siin oli, kes olid näinud Panama kanalit ja Hea Lootuse neeme, kes olid maabunud Norra kaljustes skäärides ja sõitnud reisilaevaga kodumaa vetes! Voldise vanemad olid karjased ühes mõisas Liivimaal ega saa-

nud oma poega kuigi palju aidata, sest kodus oli teisigi sööjaid, kes oma osa nõudsid. Noorel meremehel oli kere mõnikord üsna hele.

Voldis elas koos kahe vanema kursandiga väikeses majas apteegi juures. Pansioni seal ei olnud, igaüks pidi ise toidu eest hoolitsema, see-eest oli kogu korter — kaks tuba ja köök — täielikult poiste käsutuses. Tule ja mine, millal iganes soovid, keegi sind ei sega, keegi ei loe sulle õpetlikke epistleid. Seda vabadust mõistsid nad väärikalt hinnata. Suuremad kokkutulekud, tantsupeod ja mänguharjutused leidsid alati aset Voldise pool, seal oli justkui staap, kus töötati välja kõige lärmakamate seikluste plaanid. Iga ürituse puhul oli eestvedajaks ja tooniandjaks Voldis, see seitsmeteistaastane, väheldast kasvu, õlakas poiss. Õppimisega tal muret ei olnud: mida kord läbi luges, see oli tal peas. Nagu mängeldes sai ta hakkama ka kõige raskemate ülesannetega ja oli klassi priimus. Õhtuti, kui toakaaslased veel õpperaamatute taga higistasid, oli tema juba valmis ja tegi kõigile õhtusööki. Voldise hooleks olidki jäetud kokakohustused, teised muretsesid enamjaolt toiduained. Voldis rääkis üsna hästi inglise keelt, mõistis mandoliini mängida ja võimles kui akrobaat, aga kõik need anded kahvatasid ühe teise võime ees, kus Voldisele ei leidunud võistlejat: ta oskas järele teha kasside purelemise kisa, keerulist näugumise, sisistamise ja urisemise lärmi. Kui ta oma kunsti demonstreeris, siis tundus, et oma pool tosinat kõutsi on surmaheitluseks karvupidi kokku läinud. Nii mõnigi kord oli Voldis pimedatel talveõhtutel tänaval käijaid surmani ehmatanud, lastes äkitselt valla oma õudse kontserdi. Seda oli tõepoolest õudne kuulata, nii õudne, et urjadnik Treimanis oli ühel õhtul revolvrist õhku paugutanud, kui ta täies purjes alevi trahterist välja astus. Kassidele ei saanud protokolli teha ega neid avalikus kohas lärmamise pärast vastutusele võtta. Ebausklikud naised läksid õhtul värisedes poodi ja hoidsid kodus suhkruvett valmis.

Ingu sai Voldisega sõbraks ühel neist suurtest retkedest, mille järel alevi tänav meenutas kohta, kust keeristorm on üle käinud. See oli üks kuulsamaid «kokkumänge» tol talvel. Kaheksa-üheksa poissi läksid kella kümne paiku õhtul Voldise juhtimisel välja lõbutsema. Esmajoones võeti käsile siltide ümberseadmine. Lihuniku punane härg riputati arsti ukse ette; laste ilmaleaitaja, ämmamoori Saukuma nimetahvel kinnitati tuntud vanapoisi ja naistevihkaja väravale. Apteegi ja viinapoe sildid vahetati omavahel ära, osutades sellega nende asu-

tuste lähedasele sugulusele. Trahteripidaja uhke embleem asus lõunnikul lahkusu palvemaja «Sinine Rist» uksel ja lugupeetud jutlustaja härra Actings kaebas hiljem trahteripidaja kohtusse tema ettevõtte blameerimise pärast.

Egas igakord kõik libedasti läinud. Merekoolipoistel oli alevis hulganisti vaenlasi, eriti noormeeste hulgas. Oma nägusate mundritega ja hiilgavate tulevikuväljavaadetega jätsid nad kohalikud poisid varju. Iga tüdruk püüdis endale kavaleriks ja austajaks saada poissi, kellel rooliratas õlakutel ja läikivad nööbid palitu ees, unistades oma lihtsameelsuses kapteniproua aust. Talvel ei olnud kohalikel poistel lööki, nad olid unustatud ja kõrvale tõrjutud. Seetõttu vihkasid nad jultunud sissetungijaid ihust ja hingest, kogunesid õhtuti salkadesse ja varitsesid oma võistlejaid. Kui käeulatusse juhtus mõni üksildane kursant, peksti ta läbi ja tema sinelil lõigati kõik säravad nööbid eest. Kui kohtusid kaks vaenulikku salka, siis tekkis suurem kähmlus. Ingu ei läinud pimedas kunagi tänavale, peitmata sineli alla tublit löögiriista. Mõnedel vanematel kursantidel olid isegi revolvrid, Voldis aga otsis kriitilistel momentidel abi korgipüstolist. Sõda käis ainult pimedas, päeval valitses vaherahu. Ja nii kestis see aastast aastasse, igal talvel. Uustulnukad võtsid eelkäijate traditsioonid peagi omaks, sest eks hüvad voorused läheikka ühelt põlvkonnalt üle teisele.

3

Jõuluvaheajaks sõitis Ingu koju. Ainult mõni üksik kursant jäi alevisse — need, kelle vanemad elasid liiga kaugel, ja kõige kehvemad, kellel polnud sõiduraha. Viimaste hulgas oli ka Gandrise Voldis. Enne ärasõitu käis Ingu talle peale, et tulgu temaga kaasa Zītarile, kuid lõbus vembumees oli liiga uhke, et sõbra pakkumist vastu võtta.

Noore Zītarsi süda peksis rõõmust, kui ta esimest korda merekooliõpilasena isamajale lähenes. Ja mitte ilma põhjuseta: ilus munder ja hea poolaastatunnistus oleksid iga poisi uhkeks teinud. Seiklusrikkale eluviisile vaatamata olid Ingul esimesel poolaastal kõigis ainetes head hinded — paremad, kui isa oli oodanud. Vist sellepärast koheldi teda kodus austusega, peaaegu nagu täiskasvanud meest. Jõululaupäeval pidi ta minema koos vanematega kirikusse, kus samuti põletati jõulukuuske. Elza, Ernest ja Kārlis laulsid õpilaskooris — neidsamu laule, mida Ingu omal ajal oli laulnud. Kui ta pärast kirikust välja

tuli, sai ta kokku vana Asniņšiga. Koolmeister, see kuri mees, keda poisid kartsid nagu tuld, õnnestas oma endist kasvandikku käepigistusega ja päris, kuidas õppimine merekoolis edeneb. Kuhu sa ka ei lähe, igal pool aiva meeldivad muljed: sinuga käitutakse kui võrdsega, sa ei ole täiskasvanute silmis enam laps, tühipaljas poisike, vaid tulevane kapten. Ja ise sa ei märkagi, et oled muutunud. Rõivad on küll teised, aga vaim ikka seesama vana, ja kui sa kiriku ees vanade semudega kokku juhtud, siis unustad oma mundri ja hakkad poistega rüselema.

Järgmisel õhtul oli ette nähtud minna kuusepuule Laane kõrtsi. Alvīne ei tundnud end päris tervena ja jäi koju, kuid Zītarsit see asjaolu ei kurvastanud. Ta oli väga heas tujus ning rääkis lõbusaid lugusid jõulupühadest, mis ta oli välismaal veetnud. Kõige valjemini naeris kapteni jutustuste üle kõrtsmiku Anna ja Ingu vastu oli ta väga lahke. See oli tore õhtu.

Uut aastat võtsid mõlema venna pered vastu Zītaril. Ingut üllatas ema jahe suhtumine kõrtsmikuemandasse. Ta küll räägis Annaga ja vahel isegi naeratas, kuid igas tema sõnas võis märgata tõrget, uhkust, kõrkust. Miks? Kõrtsi-Anna oli ju nii lahke ja sõbralik. Ema ei olnud vist tõesti päris terve.

Kui Ingu hakkas ära sõitma, ei jätnud vennad teda enne rahule, kui ta oli igaühele andnud ühe sinelinööbi — poistel oli neid vaja nööbimänguks, mis just moodi läks.

Alevisse tagasi jõudes märkas Ingu, et Ķurzēni Lilija on veidi teistsuguseks muutunud kui enne. Inguga kohtudes ei löönud ta enam pilku maha ega punastanud, kui Ingu talle midagi ütles. Tuli ise tema tuppa ja rääkis, kui lõbusalt ta oli pühi pidanud.

«Me käisime onu pool külas ja seal oli pidu. Tehti ringmängu. Poisid õpetasid mind valssi tantsima. Kas sina oskad tantsida?»

Ei, Ingu ei osanud.

Kui Ingu õhtul nagu tavaliselt «kokkumängimisele» läks, ütles Lilija: «Ma tean küll, kus sa käid. Teil on seal pidu. Ja sina räägid, et ei oska tantsida.»

«Ah, mine nüüd oma jutuga!»

«Ja kohtamas käid sa ka. Küll ma tean . . .» Lilija naeris, kuid silmad olid tõsised. Ingu aga ei saanud temast aru.

Järgmisel päeval tuli Lilija Ingu tuba koristama.

«Mulle ei meeldi merekoolipoisid,» ütles ta järsku.

«Mispärast?» küsis Ingu.

«Sellepärast, et nad on hirmsasti ennast täis. Mõtlevad

endast ei tea mida. Samasugused poisid nagu teisedki, ainult läikivad nööbid ees . . .»

Ingu kehitas õlgu. Mis plikale küll pähe ei tule! Kui sulle merekoolipoisid ei meeldi — mis see minu asi, milleks sa tuled seda mulle rääkima?

Teine poolaasta möödus kiiresti. Kevade poole oli poistel rohkem õppimist. Vanemad kursused valmistusid lõpueksamiteks, nooremad pidid mõtlema järgmisse klassi pääsemisest. Ei olnud aega vaadata jääminekut jõel ega esimesi lilli metsaserval. Pärast lõbusat talve muutusid poisid nüüd tõsiseks. Aga ühel päeval oli kõik see läbi ja lärmakas salkkond pudenes igasse ilmakaarde laiali. Mõni ütles alevile igaveseks hüvasti, mõni ruttas Riiga laeva otsima, mille peal saaks praktikakuudel merd sõita, mõni läks koju raskest vaevast puhkama. Gandrise Voldis tahtis sügiseni aurikul sõita ja järgmiseks talveks kooliraha koguda. Ingu aga ootas isa barkantiini. Äraõidupäeval, sel ajal kui Zītars Ķurzēnitega poja ülalpidamise arveid klaaris, aitas Lilija Ingul asju kokku panna.

«Kas sa ei kirjutaks midagi mu salmialbumisse?» avaldas Lilija soovi.

«Mõnd salmi või? Võib küll.»

Ja ilusa, kalligraafilise käekirjaga kandis ta Lilija salmikusse kaks kustumatut rida:

Kaugel mere veteväljal
*süda vabalt, rõõmsalt lööb!**

Prl. Lilija Ķurzēnale mälestuseks
Indriķis Zitarsilt.

Lilija pani albumi ära ja ütles:

«Sa oled ju uhke, ega sa merelt ei kirjuta . . .»

«Küll näed, et kirjutan. Saadan sulle kirja Inglismaalt.»

«Aga fotot sa ikkagi ei saada . . .»

«Kui sa mulle oma pildi annad, siis saadan.»

«Mul ei ole ühtegi suuremat, ainult õpilaspilt.»

«Anna seesama.»

See oli esimene tüdruku näopilt, mille Ingu tol päeval oma taskuraamatu vahele pani, — pika patsi ja väikese ümariku näoga tütarlaps. Hiljem oli tal palju sääraseid pildikesi, suuremaid ja väiksemaid, mitmetest linnadest ja sadamatest.

---

* Need read on pärit Vilis Lacise 1923. aastal kirjutatud luuletusest, mille ta omistas triloogia «Tiivutud linnud» tegelasele Voldis Võtolsile. (*Tõlk. märkus.*)

Merekoolipoisid sõitsid minema. Alevirahvas hingas kergendatult ja urjadnik Treimanis võis esimest korda üle hulga aja õhtul rahulikult puhkama heita. Sügiseni on nüüd rahu majas. Kui lehed kolletuvad ja haneparved lendavad soojale maale, ootavad randlased taas lõbusaid poisse. Nad pahandavad, nimetavad neid jumala nuhtluseks, aga siiski rõõmustavad, et nad jälle tagasi tulevad. Sest inimene harjub kõigega, ja kui ta on millegagi ära harjunud, siis ei oska ilma selleta enam elada. Äike ja torm on niisama vajalikud kui päikesepaiste.

4

Tol suvel teenis Ingu viis kuud «Merevaigul» nooremmadrusena. Sügisel sõitis ta ühe Riia aurikuga koju, Zītars aga läks oma laevaga üle ookeani Lääne-India saartele ja tuli koduranda alles kahe aasta pärast. Igal kevadel andis Ingu isale aru oma hinnetest koolis ja sellest, kuidas ta kavatseb suvevaheaega veeta. Ingul ei tulnud ühtegi klassi teiseks aastaks jääda. Sellal kui «Merevaik» seilas lõunameredel, sõitis Ingu suvekuudel aurikutel, sest purjelaevapraktikat oli tal juba külldaselt. Kiiresti lendasid aastad, tuisupäised poisikesed kasvasid õlakateks noormeesteks, ja koos tumeda triibukese ilmumisega ülahuulele muutus mehisemaks ka nende iseloom. Enne viimast, lõpuklassi sõitsid Gandrise Voldis ja Ingu ühe aasta tüürimeestena — Voldis vanal aurikul, Ingu «Merevaigul» isa käe all. Vana Zītars oli rangem koolmeister kui merekooli õpetajad. Peaaegu iga päev laskis ta pojal laeva asukoha välja arvestada, kronomeetri korrektsiooni kontrollida ja signaliseerimist harjutada. Vähehaaval tutvustas ta Ingut ka tähtsamate juriidiliste sätetega, mõningate sadamate erimäärustega ja tšarteri — laeva rendilepingu klauslitega, et teda hiljem, kui tuleb iseseisvalt välismaa maakleritega prahilepinguid sõlmida, ei saadaks päris kotti toppida.

«Üks valesti koostatud lause konossemendis — lastikirjas — võib sulle terve prahi hinna maksta,» õpetas Zītars. «Kui sa silmi lahti ei hoia, tüssatakse sind igal sammul. Seepärast õpi keeli ja ära pimesi mitte kedagi usalda.»

Lõpuks jõudis kätte viimane kooliaasta. Pooli poistest, kellega koos Ingu oli merekoolis õpinguid alustanud, polnud alevis enam näha: mõned olid läinud teistesse koolidesse, teised õppimise pooleli jätnud, kolmandad rahuldunud tüürimehediplomiga

ja hakanud leiba teenima. Oli neidki, kes olid kaugematele sõitudele läinud ega jõudnud õppeaasta alguseks kohale. Ka Gandrise Voldis tuli paar nädalat hiljem, kui õppetöö juba käis, aga ta jõudis teistele hõlpsasti järele ja kandis jälle teenitult klassi priimuse nimetust. Viie aasta jooksul polnud poisikesellikust vallatlemislustist suurt midagi järele jäänud ei Voldisel ega Ingul. Nüüd ei kandnud nad enam paeltega madrusemütsi, vaid tüürimehe läikiva noka ja kokardiga peakatet. Koos sellega olid nad ka ise muutunud tõsisteks, hästikasvatatud noormeesteks, kes vahetundides ei kõnelnud enam siltide äravahetamisest ja alevipoistega kaklemisest, vaid arutasid maailmasündmusi, Balkani sõda ja teenistusväljavaateid Venemaa Vabatahtlikus Laevastikus. Viimase klassi õpilaste koosseis oli kõige kirjum: siin oli noori poisse nagu Voldis ja Ingu, kes olid koolikursuse ühe jutiga läbi teinud; oli hädavareseid, laiskvorste ja napsitajaid, kes olid igas klassis kaks aastat istunud ning läksid kaptenieksamitele juba teist-kolmandat korda; siia tuli habemikke keskealisi mehi, kes olid aastaid sõitnud tüürimeestena, abiellunud ja lõpuks võtnud nõuks kaptenipaberid saada. Mõnigi õpetaja oli õpilasest noorem. Üks lõpuklassi kursant oli juhtinud kalalaeva Kaspia merel, teine sõitnud neli aastat Inglise parklaeval. Mitmetel oli sel aastal viimane võimalus lõpueksamitele pääseda — kui ka seekord läbi kukub, siis tuleb eluaeg tüürimeheametiga leppida. Võib ette kujutada, millise ärevusega nad eksameid ootasid. Mida lähemale kevad jõudis, seda suuremaks kasvas erutus. Nädalate kaupa ei võtnud Ingu lõõtsmoonikut kättegi, ööd läbi puuris raamatuid ja jooniseid. Ta ei käinud kusagil — koolist otse koju ja oma tuppa, muutus üha kahvatumaks ja kõhnemaks.

«Nii ei pea sa kaua vastu, poeg,» ütles vana Kurzens. «Saad tõsikuse ja asjata kõik see õppimine.»

«Ega enam kaua tule kannatada,» vastas Ingu. «Veel mõni nädal, siis on see mahtra läbi.»

Tervis oli tal hea, kuid unenälg ja pingeline õppimine jätsid oma jäljed. Närvid tinisesid nagu pingul traadid, kõige tühisemgi asi ärritas ja senisele edule vaatamata oli tuju alla nulli. Nädal aega enne eksameid tõstis Ingu mässu.

«Saagu mis saab, aga rohkem ma ei suuda . . .»

Ta viskas raamatud nurka ja heitis õhtul koos kanadega magama. Järgmisel päeval läks ta Kurzeni Lilijaga mere äärde jalutama. Nad kõndisid mitme versta kaugusele, lobisesid, korjasid lilli ja jooksid võidu. Lilija ei öelnud enam, et merekooli-

poisid ei meeldi talle. Nüüd mõistis ta üsna hästi saksa keelt rääkida ja möödunud kevadel oli leeris käinud. Ingu aga oli alles kahekümneaastane. Liiga noor veel, et ... Zitari mehed ei abiellunud kunagi enne kolmekümnendat eluaastat. Siiski, kui võib teisele rõõmu valmistada — miks mitte panna kätt Lilija õlgade ümber, miks mitte sosistada talle kõrva armsaid rumalusi? Lilija oli ju täiskasvanud neiu ja tema rinnus tuksus elav süda. Ta polnud enam nii okkaline kui esimestel aastatel — aeg muudab inimesi leebemaks. Lilija ei hoidunud kõrvale, ei rebinud end lahti, kui Ingu teda kõvemini enda vastu surus, tundus isegi, nagu vastaks ta Ingu embusele. Aga kas Ingu sellest aru sai? Täna ei tahtnud ta eksamitele mõelda, tal oli vaja meelt lahutada, närve puhata, et võiks külmaverelisel eksamitele minna. Jookseme, Lili!

Ei, Ingu on siiski liiga noor. Ise ta sellest muidugi ei räägi. Aga Lilija ei oska ette kujutada, mis siis saab, kui Ingu päriselt ära läheb. Sellega on nii ära harjutud, et ta sügisel tuleb ja asub kambrisse elama. Viimasel ajal ei käi ta enam «kokkumängimistelgi». Miks Ingu ei või abielluda? Lõpetab kooli, võib sõita tüürimehena. Tüürimeestel pole vaja sõjaväeteenistusse minna. Miks ta ei või? ...

... Nad jõuavad koju alles õhtul, näod õhetamas kevadisest tuulest. Värava juures võtab Ingu Lilija käe oma pihku ning paitab kaua, ise häbelikult kõrvale vaadates.

«Lili ... ega sa ei ole minu peale pahane?»

«Mine oma jutuga ...» Tüdruk naeratab ja surub pea Ingu meelekoha vastu. «Miks sa nii naljakalt mõtled? Ära praegu räägi sellest, praegu lähme parem sisse.»

«Ma käin veel Voldise pool, tulen varsti tagasi.»

«Ainult ära sa õhtusöögile hiljaks jää.»

Ingu tuli tagasi paari tunni pärast. Kõik olid magama läinud, ainult Lilija tikkis veel oma toas padjapüürile monogrammi. L. K. — ilusti tikkis ta neid punaseid tähti. Lilija veimevakas pidi kõigil asjadel olema peal see monogramm, ta tikkis neid juba teist aastat. Nüüd pani ta padjapüüri kõrvale ja tõi Ingule õhtusöögi.

«Tead sa,» ütles ta, kui Ingu oli sööma hakanud. «Ma juba rääkisin emale.»

Ingu läks kõrvaotsteni punaseks ja pani kahvli käest.

«Sina ... rääkisid?»

«Sa saad jälle valesti aru. Ma ütlesin ainult, et me oleme kihlatud. Kas siis ei või seda ütelda? Kord saavad kõik nagunii teada.»

«Ja mis ema ütles?» Ingu hingas kergemalt.

«Ta ei öelnud midagi. Et see on meie endi asi.»

«Tõesti? Noh, muidugi. Kui ta ainult ei hakka teistele rääkima.»

«Ma ei saa aru, miks on vaja seda varjata?»

«Ma pean veel oma vanematega rääkima. Oleks parem, kui nad kuulevad seda minult, mitte võõrastelt inimestelt.»

«Seda küll.»

«Ja kõigepealt tahaksin rahulikult eksamid ära teha.»

«Sul on õigus. Ma ütlen emale, et ta veel kellelegi ei räägiks. Kas sa täna õhtul õpid?»

«Ei, pea on raske. Teen veel ühe tiiru väljas.»

«Sõõ siis kõht täis ja lähme. Ma võtan palitu.»

Ingu Zitars, kas sa ei näe veel lõksu? Eevatütred on targad vaata ette, meremees!

Ah, olgu peale! Ta on Zitarite suguseltsist, tugeva, mahlase puu võsu. Miks ta ei või? Zitarid pole ristteedel kunagi kõhelnud. Neid ei saa küttida, sest nad ise on jahimehed.

«Lähme, Lili!»

5

Alamates klassides oli õppetöö juba lõppenud ja kasvandikud laiali sõitnud, kui lõpuklassis algasid eksamid. Riiast tulid kohale suured mehed, laevaomanikud ja vanade kaptenite esindajad. Tuli ka lõpetajate omakseid, isasid ja vendi, et juba niigi erutatud noorukeid oma kohalolekuga veel enam närvi ajada. Kapten Zitars, kes sel talvel oli jälle kodus puhanud, talitas arukamalt: ta saatis Ingule kirja ja lubas tulla hiljem, «kui see märul läbi saab». Tegelikult ei tulnud ta üldse, saatis ainult raha, ise läks Riiga oma laeva uueks sõiduks korda seadma.

Pärast suurt närveerimist oli Ingut vallanud sügav, lausa loomuvastane rahu. «Saagu mis saab,» mõtles ta endamisi eksamitele minnes. «Ega see eluküsimus ole. Halvemal juhul passin veel ühe aasta merekoolis.»

Kõige külmaverelisemalt suhtus eksamitesse Gandrise Voldis. Kas suur enesekindlus või täielik ükskõiksus tulemuste vastu tegid teda nii muretuks, et isegi kõige julgemad kaaslased hakkasid teda hoiatama. Ööl enne viimast eksamit läks ta alevist kuue versta kaugusele ühte tallu nimepäevale. Seal oli õlut pruulitud ja naabritüdrukuid kokku tulnud. Voldis vih-

tus hommikuni tantsu. Siis tuletas keegi talle meelde, mis päev täna on. Ta pesi ennast külma veega ja üks poiss viis ta hobusega alevisse. Voldise silmad olid küll magamata öösi pisut punased, aga ega teistelgi olnud paremad. Kõik arvasid, et see on õppimisest.

«No kuidas tuju on?» küsisid poisid üksteiselt ja suitsetasid rohkem kui muidu. Paljudel oli selline tunne nagu enne operatsioonilauale heitmist. Võib-olla läheb kõik hästi, aga mine sa tea . . .

Lõpuks oli kõik läbi. Voldis Gandris lõpetas merekooli kuldmedaliga. Talle pakuti kohe merekoolis õpetaja kohta, tehti ettepanek valmistuda auväärseks pedagoogiametiks. See oli austav ettepanek, kuid lõbus sulasepoeg ei tahtnud maarotiks jääda ja keeldus. Noorel kaptenil, kes merekooli kuldmedaliga lõpetanud, olid kõik teed lahti. Seda tõendas ühe eksamikomisjoni liikme, laevaomaniku kärme ettepanek: ta kutsus Voldist tüürimeheks oma suurele aurikule. Seekord Voldis ei keeldunud.

Üsna hästi vedas ka Ingul. Ta lõpetas merekooli küll ilma medalita, aga siiski esimese järguga — vana Zītars polnud omal ajal selleni küündinud.

Läbikukkunud korjasid oma kimpsud-kompsud kokku ja sõitsid vaikselt minema. Õnnelikud noored kaptenid klappisid oma viimased rublad ja korraldasid lahkumispeo. See oli lärmakas ja ülemeelik, kära rohkem kui ühelgi varasemal «kokkumängimisel» või peoõhtul. Koguneti ühe poisi poole, kellel oli mugavam korter, ja tehti niisuguseid poisikeselikke vempe, mis kuidagi ei sobinud nende vastse ühiskondliku positsiooniga. Uljad meremehelaulud kajasid üle kogu alevi ja terrassil tantsiti kooliaegsete sõbrannadega. Peaaegu igaühel oli oma südamedaam. Täna olid need neiud tulnud siia oma sõprade rõõmu jagama ja neid tõsisele töömeheteele saatma. Väljas tänaval tunglesid uudishimulikud. Poisikesed ronisid aiapostide otsa ja ootasid, et ehk keegi endistest merekoolikursantidest viskab minema vanad ankruga nööbid. Emad, kelle tütreil oli õnn peost osa võtta, jälgisid eemalt, kuidas nende silmaterakesed terrassil lõbutsevad. Naabrinaised aga, kes olid sellest õnnest ilma jäänud, kogunesid salkadesse ja sosistasid kadedalt:

«Ega nad ära võta, oota sa! Lõbutsevad niisama ja kaovad merele. On ennegi nähtud. Mis neil tüdrukutel küll arus on?»

«Aga ehk see Zītars võtab Ķurzēni Lili ära . . .»

«Säält võib peaaegu midagist välja tulla. Olevat juba kihlatud. Ķurzēni proua ise rääkis mulle.»

«Ah või nii kaugel juba? Nojah, eks tüdruk rippus ka viimasel ajal tal kaelas jusku hull.»

«Zītars nüüd seda võtab, ha-ha-haa! Kas tal paremaist puudus?»

«Aga kui on juba kihlatud . . .»

«See niisama hea kui mustlasega põõsa all . . .»

«Jah, mine sa tea. Lili oleks küll kohe hakkamas. Nii ilus noormees, ja isal olevat mitu laeva.»

«Ma mäletan veel, kui tema isa siin koolis käis. Lõbus poiss oli.»

Ja nüüd tuli päevavalgele ammu unustatud asju. Poegi võrreldi isadega, tütreid emadega, ja tarkade naiste otsus kõlas skeptiliselt: ei tule sellest midagi välja.

Järsku kostis õudne kisa. Kogu alevi kassid olid vist aias kisklema läinud. Naistel rebenes jutulõng katki, kohkunult sülitasid nad üle õla. Aga lärmi allikas — Gandrise Voldis — jooksis väravani, demonstreerides viimast korda oma kunsti ja avaldades alevirahvale vana saladuse. Nüüd said kõik teada, kes oli neid talveõhtutel pimedatel tänavatel hirmutanud.

«Ah sa pagan! Säärasele kuluks küll nahatäis ära!»

Väikeste poiste rõõmuks kargas Voldis — värske kuldmedaliga kapten — aia peale ja hakkas mööda latiotsi kätel käima. Kui publik oli küllalt lõbu saanud, tõusis ta osavalt jälle jalgadele, lendas ühe hüppega veranda juurde ja ronis nagu kass rõdule. Sealt pidas ta kutsumata peovõõrastele kõne.

Pidu kestis öö läbi. Gandrise Voldis oli tänaval urjadnik Treimanise kätte saanud ja vastupunnimisele vaatamata kaasa tirinud. Enne lahkumist tuli rahu sõlmida, unustada vana ülekohus, mis poisid olid Treimanisele teinud, et jääksid ainult sõbralikud mälestused. Tuli välja, et Treimanis polnudki väga vihane olnud, — kui poisid oleksid temaga sõbramehe moodi rääkinud, oleks ta nii mõnegi vembu heaks käänanud. Aga mis seal ikka, mis olnud, see läinud, võta napsi, Treimanis, ja unusta vanad patud, aga uusi merekoolipoisse hoia kõvasti ohjes!

Hommiku poole võttis väsimus võimust — nagu pärast iga tormi. Mõnes üksikus pudelis oli veel tilgake põhjas. Uniselt koogutades üritas keegi laulda: ««Johanna», Vene purjelaev . . .» Aga keegi ei aidanud viisi üleval hoida ja laulja jäi peagi vait.

Hommikuhämaruses seisis siin-seal väravate juures paarikesi. Tüdrukutel oli nukker nägu.

«Kas sa võõrsil veel minu peale ka mõtled?»

«No muidugi mõtlen.»

Raske ohe, seejärel kurb sosin:

«See on paljas jutt. Küllap hakkad mõnd teist armastama ja unustad minu.»

«Seda ei juhtu iialgi. Kui mina juba ütlen . . .»

Pika pausi järel sõnab tüdruk veidi rõõmsamalt:

«Ja kunas me pulmad teeme?»

«Kui ma raha teenin . . .»

See on vana laul, midagi traditsioonilist, niisama nagu kõik muu siin rannaalevis. Kõrvalistes kohtades loob olukord elus peagi kindla seaduspärasuse. Mida räägiti ühe värava juures, seda korrati teise kõrval, võib-olla veidi varieerides; mida Andrej Zītars oli kakskümmend viis aastat tagasi öelnud kellelegi Matildele, seda ütles nüüd tema poeg Lilijale.

Järgmisel päeval sõitsid noored kaptenid minema, laiali üle kogu maailma. Mõni kadus igaveseks kaugetele maadele, mõni kaldus meremeheametist kõrvale, hakkas lootsiks, sadama- või tolliametnikuks, aga enamikku ootas merekündjate karm argipäev. Kaugetest sadamatest saadeti veel mõni kiri kooliaja sõbrannadele, siis ei kirjutatud enam, ja tüdrukutel jäi üle vaid otsida uued austajad või abielluda ärapõlatud rannapoistega. Aga veel aastate pärast, kui nad juhtusid kohtama mõnd laevakaptenit, ohkasid nad õnnelikult ja näitasid ulja merekoolikursandi fotot:

«Minu kunagine kavaler. Oli õudselt armunud . . .»

Ja nende sõnades polnud vähematki õelust ega kibedust, üksnes pisinatuke nukrust — jah, kunagi oli kohisenud rõõmurohke noorpõlvekevad.

Kuues peatükk

1

Enne Riiga sõitmist oli Zītars öelnud, et käigu Ingu leeris ära ja tulgu siis talle järele. Tegelikult oleks Ingu pidanud juba ammu leerist läbi olema, sest maal mindi leeri üsna varakult, kohe pärast kihelkonnakooli lõpetamist, aga temal polnud kunagi aega jätkunud.

Nende aastate jooksul, kus Ingu merekoolis õppis, oli ka Zītaril üht-teist muutunud. Vana maja oli väljastpoolt punnlaudadega üle löödud ja ookerkollaseks värvitud. Tubadesse oli pandud uus tapeet ja ülemisele korrusele, mis varem oli tühjalt seisnud, ahi sisse ehitatud, sest pojad kasvasid ja igaühele oli vaja omaette tuba. Pere jõukus oli viimastel aastatel märgatavalt kasvanud ja nüüd haripunktile jõudnud. Nii rikas kui Andrej praegu polnud ükski eelmiste põlvkondade Zītaritest. Seda tõendas iga pisiasi eluolus. Kapten oli kasvatanud mõniku täku, keda kasutas üksnes lustisõiduks. Vankrikuuris seisis kaks vedruvankrit ja mitu saani. Aeda oli ehitatud lehtla, teeradade servale ja lillepeenarde ümber tehtud valged kipsist pilrded, majas oli uus mööbel ja puhvetkapp täis ilusaid välismaa nõusid. Saalis rippus uhke laelamp. Keisri ja keisrinna raskeis raamides värviliste portreede vastas olid Andrej ja Alvine suurendatud näopildid ja akna juures nurgas seisis massiivne trümoo. Ja kus veel tore uhiuus klaver, mille kapten oli ostnud Elzale leerikingituseks mullu kevadel! See oli palju raha maksnud, aga oli ka seda väärt: poleeritud kaas läikis nii, et selle pealt võis ennast peegeldada.

Elza oli nüüd üheksateistkümneaastane. Pärast kihelkonnakooli lõpetamist oli ta veel kaks aastat õppinud progümnaasiumis, siis olid vanemad otsusele jõudnud, et naisterahva kohta on tal küllalt haridust — hea mehe saamiseks. Elza elas kodus jõuka preili elu: tegi käsitööd, tikkis, võttis pastori tütrelt klaveritunde ja samas harjutas saksa keelt, sest tol ajal peeti jõukamate lätlaste majades heaks tooniks kodus saksa keelt rõnelda. Paljud saksastasid oma perekonnanimed, lisades lõppu ing. Iga pürjelimaadam ja turueitki püüdis saksa keelega hiilata, kus aga võimalik. «Väljavalitud» rahvusele oli see suur austusavaldus, ja iga ehtne sakslane mõistis seda hinnata: ülevalt alla vaatas ta lipitsevat papagoiparve, tema iseteadvus kasvas koogutavate läti väikekodanlaste enda mahasalgamise arvel. Isegi sünnipäraselt lätlastest kirikuõpetajad rääkisid kantslist tugeva saksa aktsendiga, saksu ümmardavad köögitüdrukud ja toaneitsid hõikasid koeragi saksa keeles.

Zītari Elza polnud nii õnnelik kui mõni teine preili. Kodus polnud tal võimalik saksa keelt harjutada, sest ema polnud noorpõlves saksu teeninud, vennad ei toetanud õe püüdlusi, isale aga meeldis rohkem inglise keel. Alguses lootis ta veel Ingu peale, aga ka suur vend valmistas talle pettumuse. Kuueseitsme aasta jooksul oli Ingu õppinud küll ladusalt vene ja inglise keeles rääkima, aga peenemat saksakeelset konversatsiooni polnud harjutanud. Mis seesugune peene naisega peale hakkab, kui kord abiellub?

Muidu oli Elza nägus tüdruk, sale, terve, korrapäraste näojoontega, heledate juustega ja säravate silmadega, pilgus aegajalt vilksatamas Zītarite suguvõsa hõõgus. Tal oli mitu austajat, kelle hulgast ta ise eelistas apteekriabilist Rutenbergi, kes alles õppis farmakoloogiat ja suviti oli oma onu apteegis praktikal. Rutenberg oli küllaltki sentimentaalne, puhuti aga ülbe, ta pidas lugu õllest ja buršilauludest. Paremal põsel oli tal rapiiriarm kahevõitlusest. Õhtuti Elza kohtus Rutenbergiga ja nad jalutasid mererannas, kaugemal jõesuudmest, sest seal võis kokku juhtuda mõne vennaga ja siis oleks piinlik, sest poisid alatasa irvitasid õe austaja üle. Eriti häbematu oli selles suhtes Ernest.

Ernest oli nüüd seitsmeteistaastane. Kuna ta oli igas klassis kaks aastat istunud, ei olnud ta veel kihelkonnakooli kursust lõpetanud. Lõpuks jõudsid vanemad järeldusele, et ei tasu poega piinata. Kui õppimine on talle nii vastumeelt, las elab siis kodus ja teeb tööd— üks poegadest peab kord nagunii Zītarile peremeheks jääma. Ega ta ka põllutööl ega kalapüügil eriti virk olnud, aga küll harjub ära.

Kārlis oli juba kolm talve Riias reaalkoolis õppinud. Kunagi oli ka tema merest ja laevadest unistanud, kuid mitte nii kirglikult kui Ingu. Kas nüüd just kõik Zītarsi pojad peavad isa jälgedes käima — mõni võis ka kuivale maale jääda ja inseneriks hakata.

Riiast suvevaheajale tulles tõi Kārlis kaasa hulk mitmesuguseid raamatuid, kuid osa neist peitis ta kasti, mida hoidis voodi all ega näidanud kunagi ei isale, ei Elzale ega vendadele — küllap tal oli põhjust nõnda talitada. Seal olid ajakirja «Vestnik Znanija» vihikud vene keeles, Darwini surematu teos liikide tekkimisest, mõned brošüürid filosoofiast ja poliitökonoomiast. Mõnd neist raamatutest polnud poest üldse saada, need oli Kārlisele andnud üks üliõpilane, kellega ta oli tutvunud salajasel koosolekul linnast väljas metsas. Reaalkoolis oli neil oma ring, millest ei teadnud ükski hing peale osavõtjate endi. Milliseid vaidlusi, milliseid kirglikke sõnalahinguid oli seal maha peetud! Ei, Zītaril ei tohtinud sellest iitsatadagi — kaptenile poleks see Kārlise harrastus küll vist sugugi meeldinud.

Jankal oli veel üks talv kihelkonnakoolis õppida. Ta ei mõelnud veel sellest, kus edasi õppida, kuid kõik märgid näitasid, et Zītaril kasvab teinegi meremees. Keegi ei oodanud Ingut merekoolist koju nii pikisilmi kui Janka, keegi ei kuulanud suure venna jutustusi nii suure huviga kui tema. Kui

kahju, et tal on kihelkonnakool veel lõpetamata ja isa ei võta teda merele kaasa. Jääb üle ainult Jules Verne'i lugeda ja geograafiaatlast uurida, aga kas seda saab võrrelda reisimisega!

Seekord oli Ingu koju tulles selline, et raske ära tunda. Esimese järgu kaugesõidukapteni diplom taskus, oleks ta pidanud rõõmust särama ja lausa pilvedel hõljuma. Tema aga oli vaikne, kummaliselt mõtlik ja rõhutud ning rääkis vähe oma seiklustest merekoolis. Elza püüdis teda alguses turgutada, kord viis isegi mereranda ja tutvustas Rutenbergiga, kuid noorele kaptenile see mees ei meeldinud. Viisakuse pärast kannatas pool tundi välja, siis vabandas ajapuudusega ja kõndis minema, laskmata õel oma suure, koolitatud vennaga uhkeldada. Kui Elza teda jälle kaasa kutsus, ütles Ingu mornilt, et jätku teda rahule oma Rutenbergidega. Mis neil kõigil küll on selle nägusa noormehe vastu? Ja miks on Ingu nii sünge?

Kord sai Ingu alevi templiga kirja. Seejärel muutus ta veel vaiksemaks ja oleks peaaegu leeri pooleli jätnud, kippudes otsemaid Riiga. Suure vaevaga sai Alvīne ta niikaugele, et poiss lubas ikka lõpuni vastu pidada.

«Mis sul on, poeg, kas mõni mure või pahandus?» küsis ta.

«Ei midagi... Saan ise hakkama,» vastas Ingu ja läks kodunt minema.

Lõpuks jõudis leeritamise päev kätte. Ka kapten tuli selleks päevaks Riiast koju ning läks koos naise ja Elzaga armulauale. Selle sündmuse tähistamiseks peeti Zītaril suur pidu. Tulid kokku kõik sugulased ja lähemad naabrid. Andrej vanem õde, kapten Ziemelise naine, kinkis ristipojale kalli kella, teised tõid sõrmuseid, ilusaid albumeid ja hõbeasju. Ingu tänas kõiki, kuid õiget rõõmu ta kingitustest ei tundnud.

«Millal «Merevaik» laadimise lõpetab?» küsis ta isalt, kui kirikust koju sõideti.

«Laadung on juba peal. Ainult sinu pärast jäime veel kaheks päevaks sadamasse.»

«Siis peab täna õhtul Riiga sõitma.»

«Las nüüd olla, poeg, ega nii kiire ei ole. Küll jõuab ka hommikul. Üksainus kord on elus selline päev, seda tuleb pühitseda nagu kord ja kohus.»

«Aga laev seisab ilmaasjata.»

«Kas sind on kuivamaaelu nii ära tüüdanud, et ühte päevagi ei pea enam vastu?» naeris kapten. «Küll jõuad sõita, kogu elu ees.»

Kui nad oleksid teadnud, mis noort poissi võõrsile kihutas!

Missugust ärevust oli temas tekitanud alevi templiga kiri! Mitte kellelegi ei võinud ta sellest rääkida. Kui kõik lauas istusid, kuulatas Ingu rataste mürinat teel ja vaatas aeg-ajalt aknast välja, justkui ootaks kedagi, kes võib iga silmapilk nähtavale ilmuda. Kuid kedagi ei tulnud.

Hommikul sõitis Zītars koos pojaga Riiga.

2

Laev oli täiesti sõiduvalmis: tekilaadung kettide ja trossidega kinnitatud, proviant poolteiseks kuuks peale võetud. Aga tuult ei olnud, ja juba kolmandat päeva seisis «Merevaik» ankrus Daugava suudmes, otse mere ääres. Aurikuid tuli ja läks, puksudes sõitsid mööda kalurite mootorpaadid, valge laev aga sädeles üksildasena vaiksel veel nagu tukkuma jäänud kajakas. Mõtlikult vaatas kapten Zītars väljasõitvatele laevadele järele.

«Tuleb vist ikkagi «Merevaigule» mootor sisse panna,» ütles ta pojale. «Üsna kalliks küll läheb, aga aja jooksul teenib tasa. Mis sina sellest arvad?»

«Mootor?» Ingu kiskus end oma mõtetest lahti. «Jah, kuluks ära küll. Mõtle, isa, kus me praegu juba oleksime — peaaegu Sundi juures.»

Meeskonnal polnud midagi teha, nad olid pundi kokku kogunud ja mängisid ankrupilli kõrval kaarte. Ankrus seismine oli kõiki ära tüüdanud. Hakkaks tuul ometi rutem puhuma! Mis elu see on: kaldale ei pääse, ehkki kallas on siinsamas nina all, kogu aeg oled justkui teel, aga ometi ei pääse paigastki. Kapten muutub järjest mornimaks, noor tüürimees käib ringi, tumm nagu kala, kogu aeg mõtteis, nina norus, nägu nii sünge, nagu seisaks seatapp ees. Küllap vist poisile ei meeldi sõita isa järelevalve all.

Ka Zītars hakkas poega jälgima. Niisugusena polnud ta Ingut kunagi näinud. Raskemeelne otsekui vana hobune, endasse sulgunud, ükskõikne muu maailma vastu. Mitu korda tahtis kapten Ingult suisa küsida, kuid uhkus hoidis teda tagasi: kui Ingut miski rõhub, siis peaks ta ise isa poole pöörduma ja tuge otsima. Kui ta seda ei teinud, küllap siis on selleks põhjust. Võib-olla on midagi niisugust, mida on piinlik teisele usaldada. Võlad? Haigus? Armastus? Mine sa tea. Aga kuhu kõlbab selline tüürimees, kes ei mõista muud kui ohkida

ja nägu krimpsutada — ei ole tal endal tööröömu ega suuda teisigi innustada.

Zītars ei aimanud, et puhuti oli Ingu ise vägagi valmis temaga rääkima. Poeg ainult ei teadnud, kuidas alustada, sest jutt polnud hõlbus. Ja iga kord, kui sõnad olid juba keeleotsal, lõikas kapten ootamatu käeliigutusega või ütlusega poja avameelsusel tee läbi. Lõpuks kujunes nii, et kapten ise pidi siiski esimese sammu astuma.

See juhtus neljandal ööl pärast seda, kui «Merevaik» oli Daugava suudmes ankrusse heitnud. Pärast õhtusööki suitsetas Zītars sigarit ja luges tunnikese inglise merendusajakirja. Seal oli juttu probleemidest, mis Zītarsit viimasel ajal huvitasid: pikk artikkel purjelaevade ümberehitamisest mootorpurjekateks, koos kõigi kalkulatsioonidega. Kapten luges selle läbi ja jäi mõtisklema autori seletuste üle. See asi oli talle südamelähedane ja ta arvestas juba, kus ja millal laeva ümberehitamine ette võtta.

«Peaks Inguga rääkima, neile õpetati merekoolis palju uut.»

Zītars tõmbas pehmed toasussid jalga ja läks vahekäiku, mis eraldas tema kajutit tüürimehe kajutist. Koputas tasakesi uksele:

«Ingu, oled sa veel üleval?»

Vastust ei kostnud. Zītars paotas ust — Ingu ase oli tühi. Siis läks kapten tekile. Soe varasuvine öö. Daugava vesi silerdas kuupaistes, muuli taga helkles kahkjas merelagendik. Põhja pool katsid taevast harvad heledad pilved. Kapteni pilk muutus rõõmsamaks: on loota tuult, head päituult. Komandosillal tüürpoordi küljel seisis Ingu reelingule nõjatudes ja luges midagi laternavalgel, vist kirja. Ta ei kuulnud isa vaikseid samme ega aimanud, et pole tekil enam üksi. Laternakumas paistis tema nägu kahvatu, otsaesisel sügavad kortsud. Lõpetanud lugemise, Ingu ohkas ja vahtis tühja pilguga pimedusse. Käsi kirjalehega vajus alla.

Kapten köhatas. Ingu võpatas ja pistis kirja kähku taskusse.

«Sa ei maga veel, isa?» küsis ta, kui oli tulija ära tundnud.

«Niisama nagu sina.»

«Ma ei võigi magada. Praegu on minu vaht.»

«Jajah...» Zītars astus otse poja juurde ja pani käe talle õlale. «Ingu, ma tahaks sinuga rääkida. Sa näed viimasel ajal päris imelik välja. Ütle, mis sul on, mis sa alalõpmata ohid ja puhid?»

Ingu lõi isa uuriva pilgu all silmad maha.

«Kas sul on pahandusi?» jätkas Zītars. «No räägi ometi, mulle võid ju kõnelda. Me oleme alati hästi läbi saanud. Olen ma sind kunagi läbi nahutanud, kui sa oled mõne supi kokku keetnud?»

«Ei ... Aga kuidas ma niisugustest asjadest ... Sa niikuinii saad pahaseks.»

«Ja see peab olema meremees!» naeris kapten. «Lõpuks on mul isegi õigus kõike teada. Ma nägin, sul oli käes mingi kiri. Kas see on süüdi? Võib-olla mingi plika?»

«Jah ...» pomises Ingu punastades.

«Ja mulle ei või seda näidata?»

Ingu vaikis kaua, lõpuks vaatas isa otsa.

«Ma ise tahtsin seda sulle näidata.»

«No anna siis siia. Ära ole nii hellik. Kes ma siis olen, haikala või, et minuga ei julgeta enam rääkidagi.»

«Ma kardan, et sa saad minust valesti aru. Mina ei olnud süüdi, tema ise tahtis. Kui sa lubad, et sa üleliia ei pahanda ...»

«Oled sina alles naljatilk, Ingu! Mis jutt see olgu!»

Ingu kõhkles veel pisut, siis võttis taskust kirja ning ulatas isale.

«Loe läbi ja mõtle järele!»

«Hea küll, hea küll ...» pomises kapten ja sammus pikkamisi kajuti poole.

«Ja veel üks asi!» hüüdis Ingu talle järele. «Kui oled läbi lugenud, siis ütle mulle, mida ma pean selle kirja peale vastama.»

«Eks me vaata!»

Zītars läks sillalt alla kajutisse, seadis end mugavasti pöördtooli istuma ja pani sigari tossama. Siis võttis ta kirja lahti.

«Kallis Ingu!

Ainult kaks nädalat on sellest möödas, kui sa ära sõitsid ja lubasid teatada, kuidas sul vanematega läks. Meil teavad nüüd kõik, et me oleme kihlatud. Naabrid pärivad, kunas on pulmad ja kas ma pärast pulmi jään koju elama või kolin Zītarite poole. Sa tead ju, kuidas me kokku leppisime: sina sõidad veel merel ja kogud raha, ja siis me abiellume. Ma olen nõus ootama, kui ainult kõik oleks selge. Kallis Ingu, kas meil on siis vaja ei tea mida? Ma võin mõne aasta ema juures elada, seni kui sa raha teenid — paljud noored naised elavad niiviisi.

Mööblit ei ole meil praegu vaja ja pulmad võib pidada õige vaikselt, ainult üks kord lasta kantslist maha kuulutada, sest sa oled meremees ja pead ära sõitma. Miks sa ei kirjuta mulle? Ootan iga päev teateid sinust. Oled sa juba kodustega rääkinud? Mõtle järele ja võta midagi ette. Ema ütleb, et ega isa ei saagi sul abiellumist keelata, sest sa oled täisealine. Ingu, ootan sind järgmisel nädalal. Kui sa ei tule, siis ma ei tea, mis minust saab. Sõida ruttu, ja kui su laev ei saa oodata, siis sa võid ju maale jääda ja hiljem teise laeva peale minna, tüürimeestel pole praegu kohtadest puudus. Nägemiseni, kallis Ingu!

Sinu Lilija.»

Mornilt silmitses Zītars kirjalehte, trummeldas sõrmedega vastu lauda ja pahvis sigarit. «Kurat seda teab, kust meil kõigil on külge tulnud ühesugune viga — ennast ära määrida seal, kus poleks vaja ... See Lilija on vist üsna tark — aga kes neist seelikukandjaist ei ole ... Poiss on kakskümmend, võiks alles hakata elama ... ja kuidas veel elama, aga nüüd ole lahke, seo ennast säärase plikuskaga. Mis sellel mõtet? Varsti on nad teineteisest tüdinenud, purelevad nagu kass ja koer. Ja milleks oli tal vaja hakata jändama just Kurzēnsi tütrega? Head tuttavad, peaaegu sõbrad ... Kuidas sa ütled «ei»? Hakkavad viha kandma, mustama. Vastik olukord ...»

Kaua-kaua mõtiskles kapten Zītars tol ööl. Ja vist jõudis midagi ka välja mõelda, sest kui ta üles tõusis ja tekile läks, oli ta nägu üpris enesekindel. Ingu nägi teda tulemas ja jäi erutatult kaptenisilla trepi juurde seisma. Isa teab nüüd kõik. Mis ta ütleb, mis nõu annab? Nende pilgud kohtusid — üks ärev ja kohmetu, teine rahulik ja kindel. Kerge tuulepuhang kandis sigarisädemed pimedusse, laeva külgede vastu loksusid väikesed lainevirved. Kapten pööras pilgu kõrvale, mere poole, vastu tuulevinule, silmitses mõtlikult hämust kaugust ja kuupaistes veiklevaid pilvi. Järsku võttis ta sigari hambust ja üle barkantiini teki kaikus käskiv hõige:

«Kõik see mees tekile! Kohtadele! Ankur hiivata, purjed üles!»

Laternavalgel algas järsku askeldamine. Käilas kriiksus läbilõikavalt ankrupill. Kägisesid plokid, kahinal tõusid purjed piki maste. Hallid palakad paisusid tuules, pikkamisi keeras laev end voolu suunas ja hakkas mere poole libisema. Madrused ronisid mastide otsa ja lasksid lahti ka ülemised purjed; uhkelt ajasid rinna õieli raade tuulepüüdjad. Kui kõik oli kor-

ras ja vabavaht koidesse lubatud, tuli Ingu komandosillale vahti üle võtma.

«Kas sa said mahti mõtelda, mida ma peaksin vastama?» küsis ta isalt areldi.

Kapten Zītars viitas purjedele, mis olid pungile paisunud ning kandsid barkantiini läänekaare poole:

«See on meie vastus!»

3

Kurzēni Lilija oli tõepoolest tark tüdruk, aga veel targem oli tema ema, sest temal oli kogemusi.

«Ootamise ja häbenemisega sa mehele ei saa, liiati veel kaptenile,» ütles ta, kui Ingu ärasõidust oli üle nädala aja möödas, aga kirja ei tulnud. «Ära sa mõtle, et tema tuleb sind otsima.»

«Mis ma pean siis tegema? Kas Riiga jooksma ja ennast talle kaela riputama? Meil ei olnud ju üldsegi nõnda kokku lepitud, et otsekohe . . .»

«Lase aga lase minema, küll pärast kahetsed. Arvad, et siin keegi ei tea, kuidas te rannas patseerisite? Kas mul silmi peas ei ole? Kui palju kordi leidsin öösel su voodi tühjana. Ma ainult ei öelnud midagi. Et las käib kohtamas, ehk läheb kõik hästi. Aga kui sa nüüd ei mõista teda kinni hoida, siis oled hani mis hani. Mina su isa küll käest ei lasknud. See tahtis ju ka sügisel ära merele pageda. Aga mina: ei lähe sa kuhugi! Tule aga kirikumõisasse kaasa! Ja nii ta ei sõitnudki enam kuhugi. Alguses ikka turtsus ja perutas, aga peagi jäi taltsaks. Ja kas me pole elanud paremini kui nii mõnigi teine abielupaar?»

«Aga meil ei olnud kokku lepitud . . .»

«Noojah, teie tahate muudkui saksa moodi. Niikaua eputad, seni kui jääd pika ninaga. Mispärast ta siis ei kirjuta? Kas ei ole aega või ei ole raha postmarke osta?»

Jutuajamine vältas kaua. Selsamal õhtul kirjutas Lilija Ingule selle kirja, mis noormehele nii palju peavalu valmistas. Kaks nädalat oodati Kurzēnite majas vastust. Me teame, millise vastuse andis kapten Zītars. Ühel päeval tuli ema jälle tütre tuppa seda asja arutama.

«No kuidas nüüd on? Kas ei läinud nii, nagu ma ütlesin? Nii kaua ootasid ja targutasid, kuni poiss jõudis merele putket teha. Näed, et kirja ei tule.»

«Võib-olla pole ta minu kirja kätte saanud.»

«Kas siis enne ärasõitu ei oleks võinud ka muidu pruudile kirjutada? Kui kuvi on, siis kirjutatakse ilma käsutagi.»

Lilija vaikis. Ema jutt oli küll karm ja jämedavõitu, aga tal oli õigus.

«Kui ta on su kirja kätte saanud ja ometi vaikib, siis on selge, et tahab jalga lasta.»

«Jah, aga mis saan mina parata? Ma ju kirjutasin nii, nagu sa käskisid. Kui ta sellest välja ei tee, siis rohkem ei mõista ma midagi.»

«Kas ta meeldib sulle?»

«Jah, muidugi . . .»

«Ja siis sa veel ei tea, kuidas sundida teda sõna pidama! Kust sa mujalt veel säärast elu leiad kui Inguga!»

«Ma ei saa ju talle välismaale järele joosta.»

«Sa võid sõita Zītarile ema juurde.»

«Mis ma seal teen — võõras inimene?»

«Poja pruut ei ole võõras. Nad ei või sind minema ajada. Kardavad häbi ja teevad kõik, et seda varjata.»

«Aga sa ju tead, et . . . ei ole midagi.»

«Nemad seda ei tea.»

«Hiljem saavad ikkagi teada.»

«Mis sellest? Kas sa ei ole küllalt hea, et ka niisama ära võtta? Kes nad siis õige on? Kui me tahaksime, meie Fricis võiks ka niisama kapteniks saada kui Ingu.»

Seekord polnud Lilijat nii kerge nõusse saada. Aga kui ema veel teisel ja kolmandalgi päeval järele ei jätnud, hakkas segadusse aetud tütar alla andma. Miks mitte proovida? Emal on õigus — ootamise ja häbenemisega kaugele ei jõua. Igaüks võitleb oma eluõnne eest, nii nagu oskab. Kõigil on õigus õnnele; kellele ta ise sülle ei lange, see peab võitlema.

Kui liiniaurik järgmine kord Riiga sõitis, asus Kurzēni Lilija teele, et Zītarilt selgust nõutada. Tal oli kaasas väike pamp riiete ja pesuga, sest ta kavatses kauemaks jääda. «Merevaiku» kiigutasid sel silmapilgul Kattegati lained ja noor tüürimees muutus järjest elurõõmsamaks, arvates, et ähvardav oht on temast nüüd mööda läinud.

Paadimees, kes oli mõningate reisijate ja kalakastidega laevale vastu sõitnud, viis Lilija kaldale. Oli vaikne ja soe juunikuu õhtupoolik. Kalurid korjasid võrke vabedelt, üks vanamees värvis rannas paati ja salkkond lapsi vahtis tema töötamist pealt. Lilijale tundus, et ta on sattunud tummade riiki, sest inimesed tegid vaikides oma tööd, lapsed ei käratsenud, isegi kajakad näisid kuivadel tukkuvat, pea tiiva alla pistetud, ja vaanes meres ei hinganud ainuski lainesäbru. Ta tasus paadimehele vaeva eest, küsis temalt teed Zītarile ja ronis siis üles mööda liivast rada, mis viis üle luite. Vasakule jäi jõgi. Pöösastes sädistasid linnud, kiilid hõljusid tasakesi voolava jõe kohal, põrinal lendasid põrnikad. Luiteharjalt nägi Lilija jõe ääres maja. Kirjelduste järgi tundis ta ära, et see on Zītari. Pardiparv pladistas jõel kõrkjates; lauda taga, kus kanep oli üles tõusnud, tatsas oma pere keskel isakalkun, saba uhkelt laiali aetud. Lipumastis seisis tardunult väike purjekas, kuuri ees magas vankri all koer, lõõtsutades, keel suust väljas.

Lilija kohendas seelikut ja silus juukseid. Kogu tee oli ta rahulik olnud, aga nüüd, kus sihtpunkt oli silme ees, hakkas süda kiiremini tuksuma ja vapper tüdruk lõi araks. Ta oli ainult kahekümneaastane, kuid see, mis ta oli ette võtnud, nõudis tugevat, karastatud iseloomu. Emal oli kerge nõu anda — ega temal olnud vaja Zītarile tulla. Oleks Lilija vähemalt pahanegi olnud, vihane juhtunu pärast — see olnuks raevunarkoos. Ja miks ilm on täna nii vaikne? Kui sajaks vihma või meretuul painutaks luitemände ja rebiks halle pilvi, siis oleks mõttedki karmimad ja julgust rohkem. Polnud kerge joobuda õnnetu armastuse valust, kui sind juhib arvestus. Rada viis mäest alla, kuid Lilijale tundus, et tal tuleb mööda järsku, konarlikku kaljut üles ronida.

«Komm, Ami, komm!» kostis alt hääl. Lilija nägi noort tüdrukut, kes tuli üle õue luite poole. Koer ajas end vastutahtmist jalule, ringutas ning järgnes apaatselt hüüdjale, kes rääkis temaga saksa keeles.

«Vist mõni suvitaja . . .» mõtles Lilija ning sammus pikkamisi tulijale vastu. Kanepipõllu juures said nad kokku. Elza manitses urisevat koera. Lilija teretas saksa keeles ja küsis, kas see on Zītarite maja.

«Jah, on küll,» vastas Elza lahkelt. Üheainsa lausega võõras keeles oli Lilijal õnnestunud tema austust ja poolehoidu võita. «Kas soovite midagi?»

«Kas proua Zītara on kodus?»

«On küll. Tulge, ma viin teid ema juurde. Tal peaks olema lõunauinak juba tehtud. Tasa, Ami! Ärge kartke, preili, ega ta ei hammusta.»

Niisiis see sale neiu oli Ingu õde. Elzale järgnedes uuris Lilija teda salamahti. Oli küll Inguga veidi sarnane. Ingul ei olnud siiski nii upsakat kõnnakut ja ta ei mananud kunagi näole nii peent ilmet. Tema õde on vist uhke preili. Kitsas viltane seelik, valge pluus ja kõrge kontsaga kingad reetsid kohe, et ta ei ole lihtne maatüdruk. Juuksed olid kuklasse sõlme keeratud ja kinnitatud ilusa kammiga, mida kaunistasid väikesed läikivad kivid, parema käe randmel oli kullast käevõru, vasakus käes kirju päevavari. Lisaks veel kõnelemine saksa keeles, isegi koeraga. Lilija rõõmustas endamisi, et oli proua Hausmanelt tunde võtnud, nüüd oli tal sellest esimest korda kasu.

«Te olete vist mujalt pärit?» küsis Elza, libistades pilgu üle Lilija riiete. Õhuke helesinine seelik, õlgkübar kahe kunstliku kirsiga, mustad nöörsaapad kitsaste ninadega — kõik oli nägus ja iga asi iseenesest küllaltki hea, ainult nad justkui ei sobinud kokku. Niisiis linnast ei võinud see tüdruk olla ja arvatavasti pole tulnud suveks tuba üürima. Aga komps käes?

«Jah, ma sõitsin siia laevaga . . .» vastas Lilija ja millegipärast punastas. «Meil ei ole tänavu õunu loota. Kärsakad sõid oled ära.»

«Tõesti? Ma ei tea, kuidas meil on. Kas olete kaugelt?»

Lilija ütles vaikselt alevi nime.

«Tõesti?» lausus Elza huvitatult. «Mu vend käis seal merekoolis.»

«Jah, ma tunnen teda. Ta elas meie pool.»

«Oi, kui meeldiv! Siis võite palju jutustada! Ingu ise ei räägi midagi.»

«Kas ta on veel kodus?»

«Ei, sõitis ära. Praegu on vist juba kaugel. Kui tore, et te meid üles otsisite. Ega te kohe tagasi ei sõida?»

«Eks näe. Võib-olla ma . . . ma ehk võin mõni aeg siin olla.»

«Kelle poole te lähete?»

«Mul on siinkandis tegemist.»

«Ah nii. Palun tulge sisse. Kutsun kohe ema. Katsuge nii seada, et saate veidi aega meil ka külas olla. Ma õpin saksa keelt, aga kodus ei ole kedagi, kellega võiks rääkida.»

Elza viis Lilija saali ja palus istet võtta, ise läks kõrvaltuppa ema juurde. Üksi jäädes istus Lilija vaikselt pehmel toolil ja silmitses toa sisustust. Plüüsistmed, raske siidist laud-

lina kullatud narmastega, maalid ja fotod seintel, kallis tapeet, laiad põrandariided maas — kõik oli sootuks teistsugune kui nende kodus ja andis tunnistust Zītarite perekonna jõukusest. Niisuguseid eesriideid, kus keskele oli purjelaev sisse kootud, polnud isegi alevi arstil, niisugust kullatud pendliga seinakella arssinakõrguses kapis nägi Lilija esimest korda. Ahi oli värvilistest pottkividest, laelambi ümber rippusid igal pool sillerdavad klaasnarmad nagu jääpurikad külmal talvehommikul pärast sula. Siin oleks hea elada . . .

Lilija polnud kõike veel üle vaadata jõudnud, kui Elza tagasi tuli. Talle järgnes täidlasevõitu keskealine naine, silmalaud unest punakad, parem põsk ära magatud — selle peal võis veel näha padjapüüripitsi jälge.

«Siin on see preili, ema,» ütles Elza.

Lilija tõusis püsti ja surus kohmetult proua Zītara kätt. Alvīne heitis umbuskliku pilgu pambu poole, mida Lilija kogu aeg käes hoidis, siis naeratas ja palus külalist istuda.

«Ah teie olete preili Ķurzēna? Me oleme teist juba üht-teist kuulnud, minu mees tunneb hästi teid kõiki. Elza, sa võiksid külalisele teed keeta. Ega te kohe ära ei lähe? Võtame natuke kehakinnitust ja siis ajame juttu. Kuidas teie alevis elu läheb?»

«Jah, ema, ma vaatan köögist, tee on ehk veel soe,» vastas Elza ja läks välja.

«Teil pidi siinkandis asja olema?» jätkas Alvīne diivanile istudes. «On teil siin sugulasi?»

«Ei, ma niisama . . . Proua Zītara . . . ma tulin . . .»

Alvīne haigutas parajasti ega kuulnud õieti Lilija kogelevaid sõnu. «Mis te ütlesite?» küsis ta uniseid silmi pilgutades.

Lilija põsed õhetasid nagu mooniõied. Heitnud kartliku pilgu ukse poole, mille taha oli kadunud Elza, lõi ta silmad maha ja näpitses oma paki sõlme kallal. «Proua Zītara, ma pean teile midagi rääkima. Tahaksin teiega rääkida nii, et teised ei kuule.»

Alvīne haigutas veel kord, siis vaatas palju suurema tähelepanuga külalise otsa.

«Jah? Siis lähme teise tuppa. Ma ütlen Elzale, et ta sinna ei tuleks.» Ta avas eestoa ukse, hüüdis Elzat ja ütles: «Pane kõik lauale ja oota saalis, me preili Ķurzēnaga lähme ajame veidi juttu. Tulge, siin ei sega meid keegi.»

Lilija järgnes Alvīnele magamistuppa. Kas midagi aimates

või lihtsalt austusest külalise salapärasuse vastu kapteniproua ei naeratanud enam. Tema tõsidus andis Lilijale julgust. Ta istus akna alla, kõhkles ainult mõne sekundi, siis võttis end kokku ja rääkis kõik ühe ropsuga lühidalt ära.

«Teie poeg elas meie pool. Ma olen tema pruut ja kevadel enne eksameid me kihlusime. Kui te ei usu, vaadake seda pilti.»

Värisevate sõrmedega võttis Lilija käekotist foto, kus ta oli pildistatud koos Inguga. Lilija istus, Ingu seisis püsti, käsi Lilija õlal. Alvīne vaatas fotot ja lausus vaikselt:

«Meile pole ta sellest midagi rääkinud. Nojah, mis siis? Mis te veel tahtsite ütelda?»

«Ta lubas minuga abielluda. Ma uskusin teda, sest ta on aus poiss, ja minu vanemad ei öelnud ka midagi. Aga nüüd . . . Ta ei kirjuta enam. Ema ajab majast välja, keegi ei salli mind, ja ma tõesti ei tea, mis ma nüüd peale hakkan.»

Nüüd oli kõik ära öeldud ja Lilija süda muutus palju kergemaks. Saagu mis saab, kõige raskem on juba seljataga. Salamahti silmitses ta proua Zītarat. Pärast pikka vaikimist rebis Alvīne end murelikest mõtetest lahti.

«Miks sa varem ei tulnud, kui Ingu oli veel kodus?» küsis ta rahulikult, ilma teravuseta.

«Ma ei teadnud, et ta nii ruttu ära sõidab.»

Nüüd oleks pidanud nutma, kuid Lilijal ei tulnud nuttu. Seepärast ta vaikis. Kapteniemand vaatles tüdrukut kõrvalt, ikka ja jälle. Ei näinud sugugi halb välja, liiga lihtlabane ka ei olnud, samasugune kui Alvīne ise paarkümmend aastat tagasi. Kuid Andrej oli temast kümme aastat vanem ja juba hulk aega kaptenina sõitnud, kui pulmadest juttu tegi, kuna Ingu ja see tüdruk on ühevanused. Oma esimesele, kõige armsamale pojale soovis ta veel mõned aastad vabadust.

«Ütelge, mis ma pean nüüd tegema?» küsis Lilija, suutmata vaikust taluda. «Mul ei ole kusagile minna . . .»

Alvīne ohkas.

«Mul ei ole midagi selle vastu, kui Ingu sinuga abiellub — muidugi, kui ta seda soovib. Aga siis pead sa otsekohe oma vanemate juurde tagasi sõitma ja ootama, kuni Ingu välismaalt koju jõuab. Siis võite abielluda . . . kui see on teie mõlema tahtmine. Praegu on enneaegne sellest rääkida.»

Lilijale oli selge, et tema mäng on kaotatud vähemalt sellel käigul, seepärast ei püüdnudki enam enda eest võidelda.

Kui oli einestatud, jättis Lilija hüvasti ja lahkus. Elza tahtis teda maanteeni saata, kuid proua Zītara mainis targu, et

Ernest olevat rannas näinud härra Rutenbergi. Seejärel pidi Elza muidugi hoopis teisale tõttama.

«Mis tal asja oli?» küsis Elza emalt pärast, kui Lilija oli ära läinud.

«Ah, mis tühja. Ingu olevat ära sõites mõned asjad sinna unustanud. Ma ütlesin, et jätku endale mälestuseks.»

«No muidugi, on meil igasugu rämpsu vaja. Aga see tüdruk meeldis mulle. Miks sa ei ütelnud, et jäägu hommikuni siia?»

«Hm...» lausus proua Zītara.

Kui Elza randa jõudis, polnud Rutenbergi enam kusagil näha. Võib-olla Ernest oli vaatamisega eksinud.

5

Tol sügisel sõitis «Merevaik» jälle üle Atlandi ookeani. Järgmisel suvel lõppes laeval klassifikatsioonitähtaeg ja tuli teha kapitaalremont, mis nõuab palju raha, pealegi oli Zītars otsustanud igal juhul barkantiinile mootori sisse ehitada, seepärast oli nüüd vaja kõvasti teenida.

Kogu talveks jäid nad teisele poole ookeani, vedasid suhkrut ja tubakat Kuubast Ühendriikide kagupoolsetesse sadamatesse. Galvestonis lasksid laevalt jalga kokk ja üks madrus. Zītars võttis nende asemele kaks neegrit. Märtsi lõpul sõitis «Merevaik» välja Põhja-Brasiilia Pará sadamast, lastiks toorkautšuk, mis tuli Londonisse viia. Piki Ameerika idarannikut purjetasid nad põhja poole, et Golfi hoovuseni jõuda ja mööda suurt laevateed üle ookeani seilata. Ees seisis pikk ja ohtlik reis, tormine Golf, udu ja jäämäed ookeani põhjaosas.

Ingu oli esimest korda kodunt nii kaugel ja tema harmoonika kõlas üha nukramalt. Soojadel troopikaöödel unistas noor tüürimees lumega kaetud kodumaast. Kuidas seal praegu jää jõgedel tõmbub tumedaks, kuidas räästad tilguvad, kuidas varsti tormleb suurvesi ja vennad panevad jõkke pajuvitstest mõrrad. Haugid ja lutsud, jäätükkidega ülekuhjatud mererand, ent põhjamaa päike paistab üha eredamalt ja inimesed aimavad joobumusega uue kevade lähenemist. Siin ei tunta lund ega kargeid koidutuuli. Öösiti sirab meri tuhandeis tuledes, lained veiklevad kui hõbedased maod ja iga veepiisk hõõgub nagu sulametall. Üksildane laev sõidab otsekui muinasjutus. Mööda libisevad rohelised saared, kookospalmisalud liivafuidetel, harva mõni vastusõitev laev. Kunagi seilasid siin julged mehed — mereröövlid, kostis võitluskära ja paljaksröövilud kaupmeeste needusi. Surnupealuu mustadel purjedel, suurtükitorud vaheteki luukidel, piraatide mahakeeratud säärtega saapad, vein, veri ja kuld.... Kuhu oled sa jäänud, muistse aja romantika — Morgan ja van Straaten, Püha Elmo tuled «Lendava Hollandlase» mastides, merevaim kotermann ja laev hõbedalastiga Hispaania kuningale? Inimkonna noorusaeg on mööda, vabad uljaspead ja seiklejad ei valitse enam mereavarusi. Suomusristlejad, auruturbiinid ja telegraaf on mineviku varjud laiali ajanud, unistaja asemele on astunud ärimees, mereröövliurkaid asendavad börsikontorid ja maakleribürood. Inimene on vanemaks ja targemaks saanud. Aga meri on seesama mis vanasti, «Merevaigu» kohal säravad needsamad tähed, mis saatsid Philip van Straatenit tookord, kui ta suurreede öösel ruttas Kap Hoorni poole. Vesi uhab ära plekid, troopikatormid ajavad laiali suitsu ja tahma, ning igavesti puhas, igavesti neitsilik ookean sillerdab jälle oma ürgses ilus.

Nõnda unistas Ingu Zītars vahis seistes. Roolimadrus rooli taga, marsspurje saalingul lukaudi-madrus ja vana Tseesar kägaras trossipuhil. Vana Tseesar... Kogu oma koeraelu on ta elanud «Merevaigul», kõigil reisidel on saatnud kapten Zītarsit. Nüüd on ta vana, halliks läinud, hambad välja kukkunud, täiesti pime. Aga kindlalt käis ta kaptenisillalt käilani, teadis, kus on kambüüsi uks ja kuskohal seisab sadamas maabumissild. Kui laevale tuli võõras inimene, tundis ta seda lõhnast ja hakkas kohe haukuma. Aga sellest peale, kui Zītars oli Galvestonis kaks neegrit meeskonda võtnud, oli Tseesari elus kõik segamini läinud: üht neegrit nimelt kutsuti samuti Cesariks ja tihtipeale said need nimekaimud — koer ja inimene — kapteni kutsest valesti aru. Kapten arutas, et järgmisel sügisel tuleks vana laevavalvur Zītarile jätta, niisiis oli see Tseesaril viimane reis.

Isa ja poja vahekord oli väga hea. Zītars nägi, et Ingu pole asjata koolis käinud. Tööd ta ei kartnud ja oma kohustusi täitis eeskujulikult. Ainult üks asi ei meeldinud kaptenile: poja õrn, peaaegu naiselik loomus. Kui vaja, võis ta küll mõnikord olla tõeline mees, oskas meeskonda käsutada ja lastikandjaid sadamas isegi sõimata, aga vabal ajal vajus sageli unistustesse. See polnud hea. Laevajuht peab olema praktilise meelega, kaim ja range teoinimene, tähti võib ta vaadelda ainult navigatsiooni seisukohalt, tuult hinnata pallidega ja purjede vastupidavust astmetega. Kui sul süda hakkab niuksuma ja ruma-

lad ettekujutused pesitsevad rinnas, siis tuleb need alla loputada pudeli rummiga, aeg-ajalt end kaldal välja märatseda ja umbunud aju tuulutada. Su unistuste allikaks olgu sekstant ja loginöör, mitte naiste näopildid...

Nädalad möödusid. Tulikuumast troopikavöötmest sõitis «Merevaik» Põhja-Atlandi udustele veeväljadele. Roolimadrustel hakkas öösiti roolis seistes külm. Tuulte valitsejanna — Golfi hoovus — kandis barkantiini ida poole kiirusega üheksa sõlme tunnis. Veel paar nädalat ja «Merevaiku» kiigutavad juba La Manche'i lained. Siis veel üks nädal, ja nad võivad laulda vana kuulsat laulu:

Sääl Thamesi ääres Londonis...

Aga tuulte valitsejanna teab, mida ta peab tegema. Küllalt on ta lasknud laevukestel edasi-tagasi sõeluda, küllalt tukkunud kevadisel ajal. Ühel ööl alustab tuul laulu «Merevaigu» taglases ja laev kihutab edasi kiirusega kaksteist sõlme tunnis. Hommikul on taevas kahkjashall ja jäine põhjatuul kõrvetab laevameeste nägu. Ookean hällib võimsa jõuga, ikka kõrgemale ja kõrgemale tõusevad üheksandate lainete harjad ja väike laev sõidaks justkui mööda mägesid. Vapralt peab ta vastu, tõuseb üles ja vajub alla, rehvitud purjedega hüppab lainelt lainele. Ent öösel algab tõeline raju, lausa orgia. Põhjatuul peab pulmi tormide valitsejannaga. Ühe ropsuga kisub ta barkantiinil kõik purjed maha, rebib räbalateks ja paiskab pimedusse. Siis murdub marsspurje mast. Justkui hiiglasekäsi haarab laeva ja kallutab seda: vöör alla, vöör üles õhku, pakpoord vee alla, pakpoord õhku. Meri keeb, sisiseb nagu tuhat madu, kohinal veerevad veekeerised üle teki ja kahmavad kaasa mõlemad päästepaadid. Meeskonna kajutid on vett täis, piigardid sülitavad rohelisi veejugasid. Ja löök löögi järel nagu röövel, kes tormab õlaga vastu suletud ust, peksavad lained trümmiluuke, löövad välja kiile ja püüavad tugevaid kaasi sisse murda. Süüdvestrid peas, päästevestid seljas, võitlevad mehed võitmatu vastu. Igaüks mõistab, et neile on määratud see võitlus kaotada. Must Cesar on besaanmasti vantidele roninud ja seob enda masti külge kinni. Tema suguvenda pole enam kusagil näha.

«Joe, kus sa oled?» kisendab Cesar.

«Ha-ha-haa!» mõirgab ookean vastu ja matab tekilt minema uhutud meremehe veepööristesse. Miks ei jäänud ta Galvestoni?

Tuul on nii tugev, et lööb hinge kinni. Laeva murtud mastid lurritavad taeva poole justkui hirmukrampides laialiaetud sõrmed halastust paludes. Kapteni kajutis ulub pime koer, juba peaaegu uppunud. Ja barkantiin ägab, liitekohad vinguvad, kogu laevakere vappub agoonias.

«Ha-ha-ha-haa!» lõõtsub tuul kähedalt, ise väsinud oma jõust. Enda lõpuni välja märatsenud, jätab ta võitlustandri sinnapaika ja taandub puhkides suurelt laevateelt. Suur kiskja võib rahul olla: neli põhjaaetud kaubaaurikut, kaks puruks pekstud Cunardi reisilaeva, pool tosinat vigaseks materdatud purjekat ja hukkuv «Merevaik», mis ujub nagu lõpnud kajakas, pea küljele painutatud. Ujub vaikseks jäänud ookeanis, ujub ja kiigub pimeduses. Kuus inimest on vantidele roninud ja ootavad hommikut. Ainult kuus... Aga oli üheksa...

... Järgmisel päeval vastu õhtut märgati «Merevaigu» vrakki postiaurikult, mis kiirusega kaheksateist sõlme tunnis sõitis Southamptoni poole. Kapten käskis mootorpaadi vette lasta. Poole tunni pärast tuli paat tagasi kuue poolsurnud mehega. Nad olid nii ära külmanud, et ei suutnud ise oma rõivaste nööpe lahti teha, kuivi rõivaid selga panna. Kapten Zitarsil oli kaenla alla surutud kastike laeva dokumentide ja rahaga. Neeger Cesar pomises lakkamatult oma hukkunud sõbra nime ja sõdis vihaselt vastu, kui laeva arst tahtis talle klaasi konjakit suhu kallata. Nende hulgas ei olnud vana Kadikist ega nooremmadrust. Ingu Zitarsi näol püsis kramplik naeratus. Aeg-ajalt raputasid teda külmavärinad, kuigi kajut oli väga soe. Ilmselt viirastusid talle ikka veel selle hirmsa, jääkülma öö õudused.

6

Zitari tallu jõudis teade barkantiini hukkumisest juuni algul. «Kapten ja viis meeskonnaliiget on päästetud, ülejäänud hukkunud...» — nõnda seisis ajalehtedes. Mis on Inguga, on ta elus või hukkunud? Kaks nädalat piinlesid kodused teadmatuse küüsis. Alvine ja vana kapteniemand nutsid igal hommikul ja õhtul, kuid kõik hellitasid isekat lootust, et Ingu on õnnelike hulgas ja hukkunud on teised, võõrad inimesed. Alvinele meenus nüüd noor tüdruk, kes oli aasta tagasi Zitaril käinud, ja teda hakkasid piinama südametunnistuse etteheited: kas poleks parem olnud, kui oleks Lilija siiski poja pruudina siia jätnud? Poleks maksnud teda minema ajada, ta oli üsna meeldiv ja

aval tütarlaps ning temast oleks Ingule hea naine saanud. Kui Ingu nüüd on uppunud, kas see ei või olla jumala karistus halva teo eest? Ei oleks tohtinud selle õnnetu tüdruku vastu nii kalk olla . . .

Lõpuks tuli Inglise postmargiga kiri. Selle oli kirjutanud Ingu. Alvine unustas võõra tüdruku, ei haletsenud enam tema saatust ega lugenud õhtuti vaikselt palveid.

Pärast jaanipäeva jõudsid merehädalised koju. Kaptenil oli seljas seesama kulunud ülikond, vihmamantel ja kampsun, mis ta oli tol tormiööl ülle tõmmanud. Ingu oli Inglismaal uued riided ostnud. See oli kõige vaiksem ja kurvem jällenägemine, mida Zītaril nähtud, kuid vist ka kõige südamlikum. Kapten nägi välja kõhnunud ja vana. Hallid juuksed olid meelekohtadelt üle läinud ka otsmiku paksudesse salkudesse, valgeid niite oli habemessegi põimunud ning suunurkade ümber võis näha sügavaid kortse. Varem nii punetav ja tervist õhkuv nägu tundus tume ja hall, lõua all lotendasid lõdvad nahavoldid. Zītars ei tahtnud «Merevaigu» hukkumisest kõnelda — küll Ingu räägib. Parima laeva kaotus oli mehele kõvasti südamesse läinud. Ta oli tugevasti raputada saanud, mitte enam see uhke mees, kes varem. Oli küll veel jäänud kaks purjelaeva, kaks puujantsi — vanad, läbisõidetud laevukesed, olid veel talu, püüsed ja panka pandud raha, kuid segamini oli löödud kavatsus, mille oleks pidanud tänavu täide viima: pärast kapitaalremonti ja mootori sisseehitamist oli Zītars tahtnud barkantiini anda poja kätte, et ta võiks sõita kaptenina oma laeval. Nüüd tuleb Ingul võõraste juurest tööd otsida, sest ega ta ju taha sõita Riia lahel väikese puuvedamislaevaga. Peab käima sedasama teed, mida käisid paljud vaeste isade pojad: teenida aastaid tüürimehena, ajada läbi väikese palgaga ja võib-olla alles keskeas saada kaptenikoht. Kas ta selleks oli üles kasvatanud hea poja ja tubli meremehe? Kahe põlvkonna jooksul polnud Zītarid võõraid teeninud, kolmandal aga tuleb ühel neist, võib-olla kõige võimekamal, palgaliseks hakata. See mõte rusus Zītarsit rängalt. Ta tundis end süüdlasena ja märkas etteheiteid endale seal, kus neid polnudki. Ta ise hoidus inimestest kõrvale, kuid kujutas ette, et kõik on teda maha jätnud. Omaste kaastunne näis varjatud pilke ja põlgusena — ta ei olnud enam kõige võimsam mees oma keskkonnas. Vana, külmunud inimene, kes maailmast hüljatuna otsib tuulevarju ja sooja.

Alvine mõistis, mis Andrej hinges toimub. Esimest korda võimaldas olukord naisel täita sõbra osa. Tormised aastad olid

möödas läinud, õhtupoolne väsimus maad võtnud. Oli kätte jõudnud aeg, kus inimene hakkab kartma tõmbetuult ja kõrvale hoidma päikeselõõsa eest, kus ta paneb aknad kinni ja tõmbab villased sokid jalga ning pühapäevahommikuti läheb kirikusse. Alvine mõistis seda. Kaks eluõõmsat inimest, keda noorusõhin oli kokku viinud, selleks et hiljem elu keerdkäikudes võõrastele teedele eksida, tulid teineteise juurde tagasi ja veendusid veel kord, kui vajalikud ja sobivad nad teineteisele on ja et ka kõik vähepealne pole neid lahku viinud. Andrej ei käinud enam Läane kõrtsis. Alvine ümbritses teda vaikse hoolitsuse õhkkonnaga ja valmistas talle selle tuulevarju, mida ta praegu otsis. Ohtuti rääkis naine talle kodustest asjadest, majapidamisest.

«Vaata, kui ilus rukis meil tänavu kasvab ja kuidas kartulid lokkavad! Mardipäevaks saab viis kesikut ära tappa, teised viis võib ületalve pidada.»

Kas neil polnud kõike külluses? Kus talus on veel nii hea piimaanniga lehmad, niisugused majapidamishooned ja nii palju kalapüüseid? Kui kõva peremehekäsi ohje hoiaks, jätkuks jõukust kogu perele ka ilma laevade teenistuseta. Suuremad lapsed olid koolitatud, ka ülejäänuile suudavad nad korraliku hariduse anda. Ja kui Ingul on oma laeva vaja, kas siis ei või päris uut ehitada? Siin rannaski leidub häid meistrimehi, kellel materjal varutud teab kui suurte laevade jaoks. Selsamal sügisel võib ehitama hakata, nii palju raha on neil veel pangas küll. Sõna sõnast ühel ja teisel õhtul, ning kapten Zītarsis ärkas uus eluõõm. Viiskümmend neli aastat — mõni vanus nüüd karastatud mehele!

«Ingu, me ehitame sel sügisel uue laeva, uue «Merevaigu», aga nüüd nelja mastiga,» ütles ta pojale. «Ja sellest tuleb kõige suurem purjelaev Läti kaubalaevastikus. Sa pead uue laeva ehitamisest osa võtma, sest sa ise hakkad seda juhtima.»

«Aitäh, isa!»

Kapten Zītars tõmbas kodukootud rõivad selga ja koos muu majarahvaga niitis heina jõeäärsetel niitudel. Noor kapten aga võttis kätte aerud ja läks koos vendadega merele kala püüdma. Tema pikad veesaapad ja laevameeste läikiv õlijakk kleepusid kokku soomuste ja adruga, suvepäike kõrvetas näo vaskpruuniks. Zītarid ei lasknud pead norgu. Pärast saadud hoopi raputasid end, hõõrusid kirvendavat kohta ja ajasid end taas sirgu. Ja kellelgi polnud põhjust nende üle irvitada. Igaühel oli elus oma eesmärk, oma lootus: Ingule ehitatakse uus laev ja ta hakkab jälle maailmameredel sõitma; Ernest saab kalapüügiks mootorpaadi ja jääb kunagi tallu peremeheks; Kārlis

lõpetab reaalkooli ja astub polütehnikumi; Janka läheb merekooli; Elza leiab endale peene mehe. Kellelgi polnud üleliia kõrgeid soove, taheti ainult seda, mis elu tõepoolest suutis anda — see rahulik, pisiasjadeni läbi uuritud ja tuntud elu. Seepärast heliseski kapten Zitarsi vikat jõekäärudes nii heledasti, seepärast jäid Zitari poisid ööseksi merele ja kaldale sõites rõõmustasid hea saagi üle. Elza aga jalutas õhtuti härra Rutenbergiga ja laulis saksa keeles laulukest, mida nüüd Lätimaa igas kandis leierdati:

Piippchen, du bist mein Augenstern . . .*

See lööklaul kummitas igal sammul justkui leierkastiviis. Seda laulsid noormehed ja neiud, ümisesid vanad inimesed ja vilistasid poisikesed. Ja «Piippcheni» kõlades ligines midagi sünget ja hirmuäratavat — õel kummitus, mis tõmbas kõigile lootustele kriipsu peale, purustas miljoneid häid kavatsusi ja helgeid unistusi ning pani vaikima ka naiivse «Piippcheni». Lähenes 1914. aasta august. Ühel päeval kõmatas nagu haamrilöök alasile karm, vapustav sõna: sõda!

Algas uus saatus niihästi üksikinimestele kui ka rahvastele.

---

* Kallim, sa oled mu silmaterake... (Saksa k.)

TEINE OSA

SÕDA

Esimene peatükk

1

Ingu Zitars polnud aastaid veetnud suve kuival maal ja esimesest meresõidust peale oli seitsme aasta jooksul elanud perekonna hulgas ainult mõned nädalad. Nõnda oli ta kodupaigast mõnevõrra võõrdunud. Merekoolis ja laevadel oli ta leidnud uusi sõpru ja kaaslasi, kellega teda sidus uus, ühine olukord, uued huvid. «Merevaigu» hukkumine küll katkestas tema uue elurütmi ja tõi ta ajutiselt tagasi lapsepõlvemaailma, kuid see oligi ainult katkestus, mitte lõpp — Ingu vaim püüdles tagasi võõrasse ellu, eemale randlaste vaiksest argipäevast. Haridus ja tulevikuväljavaated polnud noort poissi siiski upsakaks muutnud: kui ta vanade sõpradega kokku juhtus, ei hoidnud ta neist kõrvale, ajas juttu, mõnikord läks isegi kohalikele pidudele, kuid kõik see polnud enam sama kui enne. Puudus endine südamlikkus, siirus ja ühtsustunne, igaühel olid omad huvid, millega teistel pistmist polnud.

Nõnda juhtuski, et tol suvel ei leidnud Ingu endale sobivat seltskonda ning vabal ajal tundis igavust. Kui hakataks ometi rutem uut laeva ehitama! Paar korda läks Ingu lähedasse parki tantsupeole. Peale noorsoo kogunes sinna kohaliku seltskonna koorekiht: kooliõpetajad, vallaametnikud, kirikumehed, mõned gümnasistid. Aga ühed olid liiga elutargad, teised väikekodanlikult piiratud ja ahvisid sakslasi järele, kolmandad kandsid pikki vanunud juukseid ning rääkisid kirjandusest diletantliku kirega. Tõelist, lihtsat südamlikkust ja eredamaid isiksusi Ingu siit ei leidnud. Ometi oli igal pool tunda ärevat elevust, ähmast, ootusrikast rahutust. Kadakasakslaste narruste kõrval võis märgata mõnd tugevamatki hoovust — loomulikku vastulööki võõrale mõjule. Midagi küpses, miski kogus mahla ja voogas rahva teadvuse sügavusest nimetuna ülespoole. Oli veel ainult tarvis selle vallapäästmist. Murelikult ja loomaliku

vihaga jälgis neid ilmseid märke võõras pärishärra — saksa parun, aimates, et peagi raputatakse ta turjalt ning parandatakse ajaloo ülekohus, — 1905. aasta oli rohkem kui tõsise hoiatuse andnud.

Ingu oli mõnes mõttes muust seltskonnast maha jäänud. Meremehe hariduses oli ajalool kõrvaline osa, eriained ja iselaadsed tööotingimused olid teda suunanud kõrvale probleemidest, millega üldiselt tegeles läti intelligents. Sel suvel võttis ta esmakordselt kätte lätikeelsed luuletuskogud ning oli vaimustatud Rainise «Kaugetest kajadest». Riias nägi ta «Tuld ja ööd» Uue Teatri ettekandes. Kārlis andis Ingule «Mõtte» * aastakäigu ning soovitas lugeda mõningaid artikleid uuemast läti kirjandusest ja ühiskondliku elu sündmustest. Üldse oli Kārlis Zitarite peres ainuke, kellega Ingu võis aeg-ajalt kõigest kõnelda. Noorema venna soovitusel luges ta mõned raamatud läbi, ja imelik: imestusega pidi Ingu tunnistama, et isegi teda, meremeest ja seiklusteotsijat, võisid kaasa kiskuda kirjandusliku vaidlused ja väitlused, mis toimusid läti ühiskonna erinevate rühmade vahel. Tema vaimusilma ees avanes uus maailm, tulvil ennetundmatut sisu ja pinevust. Kārlis orienteerus ühiskondliku elu sündmustes ja probleemides üsna hästi ning püüdis ka Ingu huvi nendele suunata, kuid peagi nägi ära, et vanemale vennale muutusid need igavaks, kui suuremal hulgal pakuti, — oli vaja aega ja kannatust, et tema huvi äratada, teda ümber kasvatada. Ingu oli nagu noor lind, kes on kõrgele oksale laskunud ning kuulatab kaugusest kostvaid võõraid helisid. Need olid justkui kutse, sõbralik vihje tegutsemisele ja uuele teele. Aga ta oli ainult meremees kuival maal ja ootas silmapilku, mil võib kaugustesse kaduda. Ta kuulis kutset, kuid ei vastanud sellele.

2

Kui Ingu ühel päeval rannast koju tuli, ootas teda ees väike üllatus: apteekriabiline Rutenberg istus Zītarite külalistoas, lehitses fotoalbumeid ja luges sissekirjutusi Elza salmikust. Elza istus teisel pool lauda ja seletas Rutenbergile üht-teist:

«See on minu paps, tol ajal sõitis ta veel tüürimehena. See on tema laeva meeskond. Aga see on minu ema leeripäeval . . .»

«*Ach so . . . so . . .* Väga kena, väga huvitav . . .» Rutenberg

* «Mõte» («Domas») — progressiivne ajakiri, mida toimetas kirjanik A. Upits. (*Tõlk. märkus.*)

kergitas kulme ja iga seletuse puhul tõmbas justkui üllatunult hinge. «Aga millal teie mulle oma foto kingite?»

«Siis, kui olen teie oma saanud,» vastas Elza kelmikalt.

Sel silmapilgul astus Ingu sisse. Kergelt riides: õhuke suveülikond, päevasärk eest lahti, peas hele sonimüts, mille noka alt kippusid välja sõnakuulmatud juuksekahlud, — ta lausa kiirgas tervist ja jõudu. Teretamisel Rutenbergi peened valged sõrmed päris kadusid Ingu laia pihku. Tahtmatu imetlusega silmitses Rutenberg nägusat noormeest. Missugused õlad ja rind, päevitanud kael otsekui pronksist valatud, kõnnak elastne nagu noorel loomal, silmad aga unistavad otsekui noorel neiul. Sinised silmad ja mustad juuksed — hm...

«Võta istet ja räägi, mis uudist,» ütles Elza, märgates, et vend tahab kohe ära minna. «Kedagi pole kodus, kõik on heinamaal.»

Ingu viskas mütsi hooletult lauale ja istus diivaninurka. Ta mõistis, et peab külalise vastu viisakas olema, ise midagi rääkima ja kuulama, kuid aju tõrkus ühtainsatki küsimust välja mõtlemast. Kui siin oleks istunud keegi teine, mõni naabripoiss või meremees, poleks Ingul sõnadest puudus olnud. Oleks lõbusalt õlale laksanud, käed rinnale risti pannud ja lasknud aga tulla. Aga see oli Rutenberg, punakate juustega, seljas moodne särk, lai hall rihm piha ümber, jalas valged, terava ninaga kingad. Varnas rippus tema kõva õlgkübar, nurgas seisis lakeeritud kepp, ja ta ise lehitses albumilehti sõrmeotstega nii kergelt, nagu oleksid need haprad kristallist liblekesed, ning istus nii korrektselt, sirge seljaga, justkui Egiptuse jumal vanadel bareljeefidel.

«Suitsetate?» Ingu lõi portsigari lahti ja pakkus külalisele sigaretti.

Rutenberg naeratas.

«Tänan, ei.»

«Kahju, see on hea mark.»

«Tõite vist välismaalt?»

«Jah. Salakaup.»

Elza näppis kohmetult laudlina narmaid. Rutenberg vaatas imestunult Ingu otsa, siis naeratas jälle ja kõhatas kohmetult.

«Jah, teil, meremeestel, on igasuguseid võimalusi. Mitte nii nagu meil, kel tuleb kõige eest kallist raha maksta. Öelge, kus on kõige odavam vein?»

«Vist Hispaanias,» vastas Ingu hajameelselt. Keelel kipitas küsimus: «Kus on kõige kallimad arstirohud?» Ta isegi muigas, kujutledes Rutenbergi hämmeldunud nägu sellist küsimust kuuldes. Aga milleks inimest vihastada. «Te peate lugu veinist?» küsis ta. «Elza, meil peaks vist kodus olema?»

«Jah, vist küll. Eks sa vaata.»

«Ei, suur tänu, pole vaja, pole vaja,» ruttas Rutenberg Ingut tagasi hoidma. «Ma niisama muidu küsisin. Ma ei joo mitte midagi. Olen antialkohoolik.»

«Ah nii...» Ingu muigas. «Antialkohoolik, antinikotiinik — te olete kõiges «anti». Kas te teate anekdooti skeptikust, kellele ükski asi ei meeldinud?»

«Ei, aga oleks huvitav kuulda.»

«Praegu ma ei saa rääkida, mõni teine kord.»

«Väga huvitav. Millal te jälle merele lähete?»

«Siis, kui laev valmis saab.»

«See läheb vist palju maksma?»

«Eks ikka, kokku tuleb kena summake.»

«Aga vist saab ka kenasti teenida?»

«Kuidas õnne on.»

«Jah, kuidas õnne on...» kordas Rutenberg vaikselt.

See viisakas noormees äratas Ingus millegipärast vastumeelsust. Iga kord, kui oli vaja temaga kohtuda ja juttu ajada, pidi ta ennast sundima, et mitte muutuda järsuks ja ebaviisakaks. Samal ajal Rutenberg tundis Ingu vastu kummalist austust, peaaegu hirmu. Teistele Zitaritele, isegi kaptenile, vaatas ta ülevalt alla, üleolekutundega, aga selle noore poisi ees tundis kohmetust. Võib-olla ta aimas, et Ingu põlgab teda. Milleks ta üldse käib siin, püüab sellesse perekonda tungida? Siin rannaski on palju peresid, kus Rutenbergi võetaks vastu kui kallist külalist, eriti suvekuudel, mil siia sõidab kokku rohkesti suvitajaid. Apteekrist onu on tuttav kõigi siinsete silmapaistvamate meestega: kirikuõpetaja, mõisavalitseja, metsaülem, arst. Rutenbergi ees olid kõik uksed valla. Aga tema oli hakanud käima läti tüdrukuga, kelle omaksed ei mõistnud neile osutatud au väärilisel hinnata. Ilma tõelise kultuurita inimesed, talupojaverega, orjade järeltulijad. Aga kuidas oskavad nina püsti ajada — justkui maailmas poleks kedagi nendest tähtsamat.

Eks mingi põhjus oli ikka ka. Elza ilu üksipäini ei lugenud midagi, sest peale tema oli rannas palju ilusaid tüdrukuid. Aga tema isal oli suur talu, kaks merelaeva, ja nagu kuulda, pangas hea patakas raha — küllap niipalju ikka, kuipalju õpingud lõpetanud farmatseudile vaja, et apteek avada ja korteriase mööbel muretseda. Rutenberg oli vaene nagu kirikurott, ülikoolis õppis sugulaste armust, ja apteekri abilisena talle töö-

tada ei meeldinud. Seepärast käiski ta juba teist suve preili Zītaraga jalutamas, ja kuid nad kuupaistel luitel istusid, sosistas ta innustunult neiule kõrva:

«Fräulein Elza, ma armastan teid...»

Juba tükk aega murdis ta pead tähtsa probleemi kallal: kas kosida Elzat või oodata veel? Vahel näis talle, et pole mõtet viivitada, sest egas Elza teistsuguseks ei muutu, aga kui sügiseni oodata, siis hakkavad Zītarid laeva ehitama, mis neelab palju raha. Kuid siis võtsid jälle kahtlused võimust ja hakkas hirm tuleviku ees: tema ja need inimesed, väljavalitud rahvuse poeg ja mingisugused talumatsid? Seesugustel kordadel ei rääkinud ta Elzale enam oma tunnetest. Praegu aga sundis üks asjaolu otsust tegema. Provintsis, kuid väga elavas keskuses, oli apteek müüa. Varasem omanik tahtis Riiga asuda. Kui see võimalus mööda lasta, siis tuleb uut ehk kaua oodata. Täna oli Rutenberg-tulnud Zītarite poole enam-vähem kindla kavatsusega: mingu nii või naa, kuid selgus peab olema. Tema pilk libises uurivamalt kui muidu üle hoonete, mööbli ja inimeste. Ta kujutles Elzat Rutenbergi prouana lillelistes toatuhvlites ja kirevas kimonos hommikusöögilaua taga. Pole viga, oleks üsna kena. Vaimusilmas vaatles kaptenit kui äiapapat, kes on suurte pühade ajaks külla tulnud. Kui ta tressidega mundri selga tõmbaks — samuti poleks viga, üsna väärikas härra. Ammaga oli pisut kurvem: tee missugust nägu tahes, pane selga mida paned — läti talunaine paistab ikkagi läbi. Seevastu Ingu, kui temaga võiks sõbraks saada, ei teeks häbi üheski seltskonnas. Ta käitus küll pisut liiga vabalt — nagu kunagi meremees, kes on harjunud meeste hulgas liikuma, kuid intelligentsi ega välimuse suhtes ei olnud talle midagi ette heita. Teised Zītarid ei tulnud arvesse.

Ei Elza ega Ingu ei aimanudki, kui saatuslik on see silmapilk ühele neist, ei tundnud, et neid kaalutakse nähtamatul kaalukausil ja selle kaalumise tulemus otsustab ühe saatuse. Kui nad oleksid seda aimanud, siis Elza ehk ei oleks enam teadnud, kuidas istuda ja mida rääkida, Ingu aga oleks arvatavasti apteekrinoorsandile ust näidanud. Nad ei aimanud seda, seepärast ei moondunud Elza loomulik graatsia eputamiseks ning Ingu lobises peaaegu terve tunni, tagasihoidlikult küll, kuid korrektselt, rõõmustades punapäist noormeest oma teadmiste ja taktitundega. Ja kõik olnuks tore, punkt — ja aitab. Aga siis üks õel deemon — või ehk hoopiski hea haldjas — sosistas Ingule, et kell saab juba neli. Ta tõusis kohe püsti.

«Võrgud peaks olema ära kuivanud. Tuleb vabedelt maha võtta.»

Ta läks teisele korrusele, ajas üles Ernesti, kes öösel polnud maganud, ja pani kalapüügirõivad selga. Poole tunni pärast nägi Rutenberg kaht Zītari poega, oma võimalikke naiseevendi, suurde tuppa astumas. Ernesti silmad olid veel magamisest tursunud, mornilt pomises ta teretuse ja Rutenbergile enam tähelepanu pööramata ütles õele:

«Vaata meile jooki ja leiba. Üles me enam ei tule.»

«Hea küll, ma toon korvi paadi juurde.»

Kalameeste paksud puldanpüksid olid kuivanud tõrvaplekke täis, siin-seal helkles soomuseid, kampsunid olid lihaselistest käsivartest kummis. Jalad olid mõlemal paljad nagu suvel ikka, ja Ernestil võis lõikamata küünte all näha mustusetriipe.

«Hm...» mõtles Rutenberg jälle skeptiliselt. See toores jõud, see raskepärasus ei meeldinud talle, see tundus primitiivne, ebaesteetiline. Sellega ei harju ta kunagi. Ja ometi — kaks laeva, apteek heas provintsikeskuses...

Vennad läksid minema. Natukese aja pärast, kui õhtusöök oli korvi pandud, läksid Elza ja Rutenberg neile randa järele. Alguses tahtis Rutenberg kavaleri mängida ja korvi enda kätte võtta, kuid siis tuli talle meelde, kellele seda viiakse, ja tal hakkas häbi oma meeldidatahtmisest. Temast ei saa teenrit mingitele kaluripoistele, ja kuidas see välja näeks, kui keegi märkaks teda korvi kandmas — justkui jooksupoiss või teenijatüdruk, kes poest tuleb. Ja ta laskis Elzal endal korvi kanda.

Kaldal vaatasid nad pealt, kuidas poisid võrke paati tassisid, pullud külge sidusid ja siis üleskeeratud püksisäärtega paadi vette lükkasid. Jõudnud üle leetseljaku, istusid vennad paati, haarasid aerud ja sõitsid merele. Igal aerutõmbel kallutasid nad end tagasi, pooleldi lamaskile, ja nende turjalihased tõmbusid pingule. Rutenberg uuristas kepiotsaga mõtlikult liiva. Pisikesed liivaterad laulsid jalge all, luited helklesid juulipäikeses ja üleval sahisesid vaikselt sammaldunud männid. Elza vaatas vendadele järele, kuidas nad põhjakaarde käänasid, siis pöördus ta minekule.

Rutenberg astus talle ligemale ja ulatas käe.

«Väga kahju, aga ma pean koju minema. Vaja onu aidata.»

«Aga te ju tulete õhtul jälle?»

«Ma ei tea... Võib-olla... Püüan tulla, kui ainult saan mahti.»

Õhtul ta ei tulnud.

3

Zītarsi pojad ei kartnud tööd. Mõnele naabrile oli see imeasi, sest inimest, kes oli koolis käinud, peeti saksaks, kellele ei sobi kehaline töö. Kui nüüd sel suvel kapten ise töötas heinamaal, pani heinu kuhja ja ristikut rõuku, koolitatud pojad aga sõitsid kalu püüdma, siis tegid taibukamad pead kohe järelduse: Zītaritel on peenike pihus. Ei ole enam niigi palju, et töölisi palgata — miks nad muidu nii ahnitsevad.

Heinaajal käisid kalal ainult Ingu ja Ernest. Hiljem ühinesid nendega ka Kārlis ja Janka. Võrke ei olnud nii palju, et kahe paadiga püüda, seepärast andis naabritel jälle imestada, kui ühel õhtul Zītari poisid jagunesid kahte rühma ja kumbki paat sõitis merel omale poole. Põhjuseks oli üks õine sõit juuli keskel. Tol õhtul läksid nad merele kolmekesi: Ingu, Ernest ja Janka kivide sisselaskjaks. Paadis oli mitu jada räimevõrke. Puhus kerge kaldatuul. Poisid tõstsid purje üles ja sõitsid vilistades merele. Ingu istus tüüri taga, Ernest sidus kive võrkude külge, Janka pidas purje silmas. Igaühel oli oma kohustus, oma koht väikeses laevas, aga vanemate vendade vahekord polnud päris selge: kumb neist on paadis käsutaja? Ingu arvas, et tema on Ernestist vanem ja jäme ots peab järelikult tema käes olema, Ernest arvas risti vastupidi. Palju sellest aega tagasi, kui Ingu alles hakkas kalal käima? See, et ta on merekooli läbi teinud ja mõni aasta vanem, ei loe midagi — peremees on see, kes on kauem selles ametis töötanud. Kumbki mõtles omi mõtteid, aga valjusti midagi välja ei öeldud. Väga võimalik, et vaadete vastuolu poleks väljendunud ka tegudes, mõlemad oleksid läbi saanud nagu seni, kui paadis poleks olnud kolmandat — tunnistajat. Võim ja positsioon on nulli väärilised, kui ei ole seda kellelegi demonstreerida. Seni kui Ingu ja Ernest kahekesi kalal käisid, polnud neil kunagi pähe tulnud teisele oma tahtmist peale suruda. Nad arutasid omavahel, kaalusid väljavaateid ja tegid tööd, tundmata, et oleksid teineteisele järele andnud. Janka juuresolek äratas enesearmastuse- ja auahnusekuradi.

Algas see nõnda: kui oli jõutud mereseljale seitsme sülla sügavusele, ulatas Ingu purjesoodi Jankale ja ütles:

«Lappa puri kokku. Ernest, kas sul ei ole veel kivid külge seotud?»

Ernest pomises hooletult:

«Ei. Aega ju on veel.»

Ingu: «Kus see aeg enam? Kohe peab sisse heitma.»

Ernest: «Sisse heitma? Kas sa tahad siin tühjalt jännata? Eile öösel pani Segliņš siia sisse ja sai ainult paar-kolmkümmend tükki võrgu peale.»

Ingu: «Aga üleeile öösel oli Rubenisel võrgulina valge.»

Janka ei teadnud, mida teha: lapata puri kokku või mitte?

«Rehvi aga sisse,» käsutas Ingu. «Me laseme võrgud siin vette.»

Tema kindel, käskiv toon riivas Ernestit.

«Ei maksa lolli mängida. Me sõidame edasi, kümne sülla sügavusele.»

«Ei sõida. Ma lähen aerudele, aga sina, Ernest, lased pullud sisse.»

«Lase ise. Mina ei pane kättki külge, enne kui jõuame õigele kohale.»

«Sa lased seal, kus ma käsen,» sõnas Ingu ja läks aerudele.

«Ei lähe läbi. Sa oled veel liiga roheline mind käsutama.»

Sõna sõnast, ja sai selgeks, et sel kohal ei tule võrgulaskmisest midagi välja. Puri tõmmati jälle üles ja paat purjetas edasi, sügavama koha poole. Mõne aja pärast laskis Ernest loenööri vette ja ütles, et nüüd ollakse õigel kohal.

«Sina, Ingu, mine aerudele, mina viskan sisse . . .»

Seekord ei olnud Ingu püügikohaga rahul:

«Parem sõidame kaldale ja riputame võrgud vabedele. Niikuinii midagi ei saa.»

«Paljuke sina kalapüügist tead — kass viib sabaga ära.»

«Noh, sina pead veel tulema minu juurde aabitsat õppima. Janka, tõmba puri üles, me sõidame mujale.»

«Narr ikka narr,» pomises Ernest vihaselt.

«Narri suust ma seda kuulen,» sähvas Ingu vastu.

Ja jälle sõitsid nad risti-rästi mööda merd, kord rannast kaugemale, kord kaldale lähemale. Päike libises aina madalamale, teised kalurid olid juba ammu võrgud sisse lasknud ja nüüd kas randa läinud või ööbimiseks ankrusse heitnud, Zītarite vennaksed aga ei jõudnud ikka veel püügikohas kokkuleppele. Kumbki ei tahtnud valimisõigust teisele jätta, meresügavikud aga olid tumedad ja räimeparve polnud võimalik märgata. Siis otsis Ernest õnge ja laskis vette. Niipea kui õnnestus esimene räim välja tõmmata, otsustati, et kaugemale ei maksa enam sõita. Ingu oli vaidlemisest tüdinenud.

«Olgu peale,» ütles ta. «Aga ainult sinu vastutusel. Kui midagi ei saa, kuivatad homme üksinda võrke.»

Päikeseloojangu ajal visati võrgud lõpuks merre. Paat

seoti märgi külge kinni. Ingu võttis riidest lahti ja suples meres. Seejärel vennad sõid ja siis otsustati merel mõni tund ringi purjetada. Tehti üsna suur tiir ja videvikus tuldi võrkude juurde tagasi. Ernest seadis end magama, heitis põhjalaudadele pikali ja mähkis kasuka endale ümber, Ingu meel aga ei jäänud ikka veel rahule:

«Vaatame korraks võrke, kas on ka midagi sisse tulnud. Võib-olla sõelume siin tühja vett.»

«Ei tasu mässata,» torises Ernest.

«Sa võid rahumeeli magada, me Jankaga saame kahekesi hakkama.»

Ingu tõstis jada ankru üles ja hakkas võrku paati tõmbama. Ernestile voolas vett peale ja tahes-tahtmata pidi ta üles tõusma.

«Justkui ogar. Öösel hakkab võrke katsuma.»

Ingu ei teinud venna pahandamisest väljagi, vaid kiskus kogu jada paati, ühe keeru teise järel. Võrgud olid tühjad — hea, kui paarkümmend kala iga jada kohta.

«Noh, kas näed nüüd?» Ingu näitas võrguhunnikut. «Küll leidis õige koha. Tule nüüd aga platsi ja hakka tirima! Peame kõik võrgud välja kiskuma ja teisele kohale viima.»

Puhisedes, üksteisele sõnagi lausumata töötasid nad õhtuhämaruses. Kui kõik võrgud olid välja võetud, sõideti teise kohta. Seekord jäi valimine Ingu mureks, Ernest ei lausunud sõnagi. Seitsme sülla sügavusel heitis Ingu ankru ja kuidagimoodi lasksid nad segamini aetud võrgud pimedas vette. Nüüd oli hommikuni rahu. Teineteisele selja keeranud, tukastasid vennad paar tundi. Koidikul algas merel igal pool kibekiire askeldamine. Ilm oli vaikne ja õhk nii selge, et mitme versta kaugusele oli kuulda, mida mehed teistes paatides rääkisid. Kui ankur oli üles tõstetud ja esimesed räimed sädelesid hallil võrgulinal, viipas Ingu pilklikult Ernestile:

«Ei tea, misasjad need seal läigivad?»

Ernest vaikis mornilt.

«No vaata ometi! Justkui pärlid üksteise kõrval,» ei jätnud Ingu teda rahule. «Ernest, haruta nüüd lõpuks kivid lahti!»

«Ära kamanda mind!» käratas Ernest. «Siin ei ole laev, kus sa võid käsutada, ja ma ei ole sul mõni madrus. Orjaperemeestega ma enam merele ei tule.»

«Küsitav, kas ma sind üldse kaasa võtan.»

«Mis sul võtta või jätta. See on minu paat ja mina olen siin tüürimees. Kui ma tahan, kõnnid sa kallast mööda.»

See oli nende viimane ühine sõit. Kaks kassi ühte kotti ei

mahu — see vana tõde pääses veel kord maksvusele Zitari poiste puhul. Kapten püüdis küll oma tulipäiseid võsusid lepitada, kuid tulutult, ja järgmisel õhtul läks Zitari valgmalt merele kaks paati: ühes Ingu Kārlise ja Jankaga, teises Ernest Krišusega ja ühe väikese poisiga, kes oli nõus kahekümne kopika eest kivid sisse viskama. Nüüd oli kummaski paadis oma käsutaja, kelle autoriteedile keegi ei püüdnud vastu vaielda.

4

Kusagil Euroopa teises servas kõlasid lasud, Austria troonipärija oli terroristi kuuli läbi surma saanud ja Habsburgide väed Serbiasse tunginud. Diplomaadid töötasid palehigis, kuid igal pool täristati juba relvi. «Mis küll saab?» arutlesid need, kes tundsid huvi rahvusvahelise poliitika vastu. Talupojad aga kündsid ja külvasid, meremehed sõitsid võõrastesse sadamatesse, töölised seisid tööpinkide taga — elumasin töötas edasi tavalises rütmis, kuigi õhk oli raske ja ähvardas äikesega. Inimesed töötasid ja puhkasid, armastasid ja vihkasid, sündisid ja surid, igavene ringkäik jätkus nagu ennegi, ja mitte ükski prohvetlik häirekellahelin ei kuulutanud, et maailmale läheneb verine katastroof — suurim kõigist, mida inimkonna ajalugu siiani oli tundnud. Kusagil sõditakse? Kusagil kõlavad ähvardused ja valitsused vahetavad noote? Aga millal pole sõditud, millal pole ajalehed teatanud arusaamatustest riikide vahel? Peaaegu igal silmapilgul valati kusagil maailma kandis verd ja kõmises lahingumürin.

1914. aasta suvel juuli keskpaiku, kui Balkanil pragisesid juba kogupaugud, rääkisid Zītarsi pojad laeva ehitamisest ja käisid pühapäeviti pargipidudel, Galdiņši Miķelis aga tegi pulmad ja tõi koju Segliņši Vilma. Kapten Zītars koos naisega kutsuti pulmavanemateks ja ka Ingu kui Miķelise meresõidukaaslane pidi tingimata pulma minema. Maal peetakse pulmi tavaliselt sügisel ja talvel, aga Galdiņši Miķelisel olid omad põhjused, mis ei lasknud aega valida. Juba mitu aastat oli ta Vilmaga sõbrustanud, kogunud raha ja ehitanud randa Zītari talu ligidale väikese maja. Nüüd tahtis ta meresõiduga hüvasti jätta ja kalapüügiga teenida. Paat tal juba oli, ka võrgud olid kootud, nüüd oli ainult perenaist majja vaja, ja võis elama hakata.

Kuderäimede parved olid merest kadunud ja kalurid tõid

välja uued püüsed. Mõned püüdsid lutsu ja lesta, aga kellel olid vimma- ja lõhepüüsed, need said ka vääriskala. Seesugusel püügil saab läbi kahe mehega. Zītari Ernest laskis Krišuse koduseid tõid tegema ja võttis merele kaasa puusepp Vītiņši kolmeteistaastase poja Fricise. Poiss, nagu välja tuli, oli küll kehvavõitu meremees — ei kannatanud kõvemat lainet, aga Ernestil polnud sellest suuremat muret. Otse vastupidi: tuulise ilmaga jäi ta sihilikult kauemaks merele ja sõitis edasi-tagasi, kuni Fricisel läks süda pahaks ja ta pidi hakkama «kalu söötma». Ernest, kellele endale merehaigus külge ei hakanud, tundis isevärki mõnu, kui nägi teist vaevlemas. Üleolevalt muiates küsis ta pilklikult, mis Fricisega küll on juhtunud, on ehk midagi halba sisse söönud. Justkui tahaks poissi karastada, juhtis Ernest paadi kõige kõrgematese lainetesse.

«Kannata ära, küll harjud...»

Kuid Fricis ei harjunud ja polekski Ernestiga merele kaasa tulnud, kui poleks tahtnud teenida neid kahtkümmend kopikat öö pealt, mis talle oli lubatud.

Vimmavõrgud olid Zītari kahe paadi vahel pooleks jagatud. Alguses olid ka saagid enam-vähem võrdsed, aga siis paistis õnn Ernesti poole kalduvat. Igal hommikul oli tema sumbas rohkem kalu kui Ingul ja teistel kaluritel. Ja ega temal polnud kombeks oma õnnest vaikida.

«Egas igamees mõista kala püüda,» sõnas Ernest, näidates isale oma saaki. «Siin on oskust vaja.»

Paistis, et tal on õigus. Ta oli kõige edukam kalur kogu rannas ja tema saake nähes hakkasid teised tema eeskujul tegema: panid võrgud niisama sügavale kui tema, sidusid pullud täpselt samal kombel ja valisid niisama suurte silmadega vimmavõrgud. Aga ei see aidanud midagi — Ernest jäi ikka peale. Lõikava sarkasmiga tervitas ta Ingut igal hommikul:

«Ega siin ei ole nii nagu laevas. Kompassi ja loodiga pole midagi peale hakata — siin on ka ajusid vaja.»

Ernest läks merele juba hommikul pimedas, kui ükski teine paat polnud veel püügile sõitnud. Enne kui oma võrgud välja võttis, vaatas ta järele, mis on naabrite püüstesse läinud. Sõitis märkide juurde ja liikus piki võrgulina. Kui kalu oli rohkem, võttis osa välja, siis seadis võõra jada jälle korda ja sõitis edasi. Enne kui teised paadid kohale jõudsid, oli Ernestil juba palju võõraid võrke läbi vaadatud ja ta askeldas rahulikult oma võrkude juures. Kuna ta tegutses väga ettevaatlikult, ei ajanud võõraid võrke segamini, siis ei tekkinud ka kahtlusi. Vītiņši

Fricis sai suupidamise eest väiksemaid kalu, lobisemise korral aga oli talle lubatud korralik nahatäis.

Kord vaatas Ernest järele, kuhu Segliņš oma sumba peidab. Järgmisel hommikul oli see tühi. Aga ilmnes, et sumbal oli ots tahti jäetud, järelikult olid kalad välja läinud. Segliņš kirus oma hooletust ega rääkinud kellelegi midagi. Ja jälle võis Ernest rinna õieli ajada ja Ingut õrritada — edukama kaluri õigusel.

5

«Mis teiega on juhtunud, tülli läksite või?» küsis Zītari Alvine ühel päeval Elzalt. «Rutenbergi pole tervelt nädal aega näha olnud.»

«Tal on palju tööd,» vastas Elza. «Onu sõitis Riiga, ta peab praegu apteegis üksipäini toime tulema.»

Järgmisel päeval pärast seda jutuajamist kuulutati välja tagavaraväelaste mobilisatsioon. Sõda polnud veel kuulutatud, kuid kõik aimasid, et olukord on tõsine, ja igaüks teadis, kelle vastu see mobilisatsioon on sihitud. Läänes Neemeni ja Visla taga asus vaenlane, rahvas, kes oli lätlastele andnud parunid, orjastajad, alandajad ja 1905. aasta karistussalgad. Vaenlasteks olid nad olnud sadu aastaid, paljude põlvkondade vältel, nüüd aga nimetati seda olukorda esmakordselt õige nimega.

Sel ajal olid Lätimaal paljud inimesed rumalas olukorras. Läti soost papagoid, kes olid oma perekonnanimesid väänanud ing-lõpuga ja omaks võtnud võõra aktsendi, õppisid järsku selgeks puhta läti keele. Keegi ei püüdnud enam välja näidata oma laenatud kadakasaksa-peenust, kangekaelsemad kapseldusid justkui teod karpi ja vaikisid. Enesekaitseinstinkt lõi uue metamorfoosi. Ainult sosinal-posinal heade tuttavate hulgas, kus polnud karta oma sõnade halbu tagajärgi, kiitles mõni kadakasakslane veel vaikselt: «Saksamaal on kõige parem sõjavägi maailmas ja kõige kõrgem tehnika... Paari kuuga on Venemaa puruks löödud.»

Rutenbergil — samuti nagu paljudel teistel tema suguvendadel — ei olnud elu enam sugugi kontimööda. Kus ta ka ei liikunud, igal pool kostis torkavaid märkusi ja võis näha iroonilisi muigeid. Kõige talumatumad olid selles suhtes noorukid. Mida säärane tattnina teab poliitikast ja kultuuriväärtustest? Aga irvitada faaterlandi ja kaiseri üle, visata näkku mõni väänatud saksakeelne fraas — seda mõistab küll. Ja kõige hul-

lem, et ei saa tal suud kinni toppida, peab vait olema, hambad ristiti pigistama ja rinnas solvatud uhkust taluma: «Oot-oot, irvitage aga, küll saate õpetust...»

Kohalik kirikuõpetaja, sajaprotsendiline parunite tallalakkuja, oli veel hullemas olukorras kui Rutenberg: apteekriabiline võis vähemasti vaikida, aga pastor pidi kantslist kõnelema ja kuulutama asju, mille vastu kisendasid tema süda ja veri; palvetama tsaari ja tema sõjaväe eest! Jumal üksi teab, kuidas ta seda suutis!

Vaene Rutenberg! Apteegiseinte vahel, pudelite ja leti kõrval möödusid ta päevad, õhtuti aga tuli konutada onu väikeses aias, sest jalutuskäigud põhjustasid alati südamevalu ja ajasid sapi keema. Kui kaua peab noor meesterahvas säärast elu välja kannatama? Nüüd tuli talle jälle Elza meelde ja ühel õhtul videvikus hiilis ta Zītarile. Kibe pettumus ootas seal noormeest. Viisakalt, kuid siiski ainult viisakalt võeti teda selles majas vastu, päriti, kuidas tal töö edeneb, kuid ei palutud kauemaks jääda, kui ta tõusis, et lahkuda. Elza otsis välja mõned saksakeelsed raamatud, mis Rutenberg oli kord lugeda andnud, ja ulatas need poolenisti loetuina tagasi.

«Te võite veel enda kätte jätta, mul pole praegu vaja,» lausus noormees.

«Ei, tänan, mul pole enam aega lugeda.»

«Mis teil siis nii erilist teha on?»

«Noh, niisama. Hakkasin lugema Puškini «Kogutud teoseid» vene keeles.»

Enne äraminekut võttis Rutenberg veel julguse kokku.

«Preili Elza, mul oleks vaja teiega rääkida. Kas te ei tuleks vähekeseks välja?»

Elza kõhkles ja oleks ehk läinudki, kui ema poleks vahele seganud.

«Teate, härra Rutenberg, oleks parem, kui te enam meie poole ei tuleks. Võib pahandusi tulla. Praegu on niisugune aeg, inimesed mõtlevad ei tea mida.»

Ja Rutenberg läks minema. Talle oli ust näidatud. Zītari Alvīne aga võttis samal päeval tütrega tõsise kõneluse ette:

«Sa lõpeta see semmimine. Ei ole sellest võtjat ega kedagi. Kui nähakse, et me sakslasega läbi käime, hakatakse meie peale viltu vaatama. Aga meie oleme keisri truud alamad.»

Ega see asi nüüd nii hull ka just ei olnud, aga mis parata — ajad olid niisugused. Arukas inimene talitas nii, nagu talle parem paistis. Ja ega Zītari Elza Rutenbergi väljaviskamisega suurt kaotanudki: apteekriabiline saadeti peatselt koos teiste sakslastega kuhugi kaugemasse Venemaa kubermangu.

Teine peatükk

I

Tagavaraväelaste mobilisatsioon Ingut veel ei puudutanud, kuid paljud rannakülade mehed ja poisid pidid värbamiskomisjoni ette astuma, seepärast võis noil päevil igal pool märgata ettevalmistusi pikaks lahusolekuks ja kaugeks teekonnaks. Mõni ruttas veel majapidamist korda tegema, naised ja õed pesid äraminejate pesu, suitsutasid liha ja küpsetasid leiba tee peale kaasa, paljud külastasid sugulasi ja palusid koduseid abistada raskemate tööde juures. Kõik olid süngelt ärevil ja tõsised.

Ingu teadis, et järgmine väkkekutsumine haarab ka teda ja ta peab minema sõjalaevastikku. Laeva ehitamisest ei tule praegu midagi välja — asjata oli ta suveks maale jäänud. Sõjaõhkkond, esimeste päevade paatos erutas pisut ka teda. Nähes, kuidas tuttavad poisid üksteise järel minema sõitsid, tundis ta ajuti kiusatust selle võitlejate massiga kaasa minna, vastu tundmatule saatusele, teadmata seiklustele. Oma unistajaloomusega kujutles ta sõda ülla, karmi romantika hõngulise, mehise seiklusena: lippude lehvides marsivad väesalgad edasi, ikka aina edasi, võidetud linnad teevad oma väravad valla, marsihelide saatel lähevad diviisid pealetungile, suurtükid mürtsuvad, püssirohusuits kerkib pilvedena õhku ja müriseb kõrvulukustav, vastupandamatu venekeelne hurraa! See on võimas ja ilus vaatepilt justkui torm merel — see rahvaste lainetus, ajaloo sünd. Võib-olla pannakse teda ristleja pardale ja avamerel toimub kuulus lahing Saksa laevastikuga. Pärast võitu sõidavad nad sadamasse, laevad lippudega ehitud, ja toovad kaasa vangivõetud sakslaste eskaadri. Kõige parem oleks teenida mõnel allveelaeval: nähtamatuna sõidab see vaenlase laevastiku keskel, hiilib ligi kõige suuremale drednoodile ja laseb selle miiniga põhja. Seejärel lähenevad nad teisele sõjalaevale, kolmandale, neljandale, lasevad need üksteise järel põhja ja tekitavad vaenlase laevastikus paanikat; hiljem, kui lahinguülesanne on täidetud, tulevad nad eskaadrisse tagasi ja raporteerivad admiralile võidust. Admiral jagab kangelastele ordeneid ja auastmeid.

Nõnda ta unistas, kuid ega ta isegi neid unistusi ei uskunud, sest nii lihtsameelne ta ei olnud, et poleks teadnud: praegusaegne sõda pole enam nii lihtne. Meredel oli ta ka sõjalaevu näinud ja teadis, kuidas näevad välja moodsad ristlejad

ning drednoodid. Mis loeb meeste kangelaslikkus sõjamasinate vastu? Täägitorked ja hurraa-hüüded purunevad nende vastu nagu lained kaljul. Kuid Ingu hing oli rahutu, täis imelikku igatsust.

Sellele kahevahelolekule tegi lõpu Gandrise Voldis, Ingu vana koolivend. Ootamatult ilmus ta Zitarile ja kiskus Ingu tema unistuspilvedest tagasi maa peale.

«Noh, vanapoiss, kas mõtled sõtta minna ja lasta ennast isakese tsaari eest maha tappa?» küsis Voldis otsekohe pärast teretamist. «Tahad kaevikutes täisid sööta, kuni mõni suurtükikuul su tükkideks kisub?»

«Aga kui tuleb minna, ega siis saa midagi parata,» vastas Ingu. «Keegi ei küsi, kas sa tahad või ei.»

«Ah, Ingu, kas me selleks koolis käisime, et kaevikutes kopitada? Ja mille nimel? Mis õigluse, mis õilsate aadete eest? Ei, suur-tänu, sellest aust ütlen ma alandlikult lahti.»

Viimasel ajal oli Voldis sõitnud aurikul esimese tüürimehena. Nüüd oli tee Lääne-Euroopasse kinni ja tema laev kavatseti uputada Liepāja sadamasuus, et sissepääsu tõkestada.

«Kahju, et see jama ei hakanud peale pisut varem, siis, kui ma olin veel laevaga Inglismaal,» jätkas Voldis. «Praegu sõidaks ookeanil ja laseks vilet. Nüüd tuleb veidi vaeva näha, enne kui jälle puhtasse õhku pääseb.»

«Mis sa mõtled ette võtta?»

«Mulle paistab, et me võime oma isamaale kasulikud olla teisel viisil. Keegi peab ju laevadega sõitma ja riigile vedama, mis vaja. Läänemeri on laevasõiduks suletud, kogu ühendus Lääne-Euroopaga toimub põhja kaudu. Minu reederei kontor kolib üle Arhangelskisse, ja kõigile laevadele, mis on väljaspool Läänemerd, on antud korraldus sinna sõita. Kui me ei taha oodata sõjaväkke värbamist, peame kohe sinna minema. Meremehed, kes töötavad transpordilaevadel, on mobilisatsioonist vabastatud ja sõiduaeg loetakse sõjaväeteenistuseks. Saad aru? Keegi ei nimeta sind väejooksikuks ega võta laevalt maha. Aga me peame ruttu tegema, et saaks siit minema ja leiaks laeva. Sul pole lugu veel nii hull, sinu aastakäik ei lähe veel mopi alla, aga mina peaks sel nädalal komisjoni ette astuma.»

Samal päeval arutas Ingu vanematega Voldise ettepanekut. Kapten Zitars kiitis Voldise plaani kohe heaks — see on kõige arukam, mis praegu saab ette võtta. Ema küll kartis, et pojal tuleb kogu sõjaaeg olla kodust kaugel, aga merel siiski julgem kui sõjaväljal.

Aega polnud palju, kui tahèti koos sõita, seepärast hakkas

Ingu end kohe reisiks valmis seadma. Pakkis sumadani, otsis dokumendid välja ning käis sugulastel külas. Ja siis tuli viimane õhtu perekonna keskel enne pikaks ajaks lahkumist. Gandrise Voldis naerutas mahajääjaid kogu õhtu lõbusate lugudega, flirtis kergelt Elzaga ja oskas isegi pahura Ernesti sõpruse võita. Meeleolu oli niisugune, nagu alati siis, kui meremehed lähevad pikale reisile.

Hommikul andis kapten pojale sada rubla sõidurahaks ja toidu ostmiseks, ja kui rannaliini aurik kaldale lähenes, viisid nooremad vennad Ingu laeva juurde. Gandrise Voldis lubas hüvastijätul emale, et hoolitseb Ingu nagu venna eest, ja sai ühakorda Elzalt lubaduse, et neiu vastab tema kirjadele.

2

Kui Zitari paat oli silmist kadunud, samuti tuttav luide jõesuudme ääres, süütas Ingu paberossi ja hakkas tekil edasitagasi kõndima. Laeval oli palju reisijaid — enamikus nekrutid ning nende saatjad kottide-kompsudega. Ingu hoidis neist eraldi, kartes, et tedagi peetakse mobiliseeritavaks ja hakatakse pärima. Voldis oli läinud kas laevameeste juurde või puhvetjase. Ingu tahtis juba teda otsima hakata, kui ta nähtavale ilmus, muretu naeratus huultel. Ta tuli väikese salongi poolt, kus esimese klassi reisijad leidsid varju kõrvetava keskpäevapäikese eest.

«Ingu, kas sul igav ei hakka?» küsis ta. «Tule salongi. Ma leidsin tuttavaid.»

«Nonoh?»

«Tegelikult küll ainult ühe. Sina peaksid teda paremini tundma kui mina.»

«Kes see siis on?»

«Küll näed. Mine aga alla, ma tahan tüürimehega rääkida. Tunnen teda väheke.»

Voldis, liikuv kui elavhõbe, ei kärsinud minutitki paigal olla. Ikka leidis ta midagi, mis ta huvi kõitis. Lõbus ja jutukas poiss ajas teistelegi elu sisse. Mõtlikud nekrutid unustasid oma mured, mornid üksiklased seltsisid lõbusalt lobisevate salgakestega, mis piirasid Voldist kord ühes, kord teises laeva otsas. «Kui hea, et inimene suudab igas olukorras leida helge külje,» mõtles Ingu, kuulates oma sõbra teravmeelsusi.

Tuttav laeval... Kes see võiks olla? Ees oli veel mitu tundi sõitu, peaks järele vaatama — ehk lühendab teed. Ingu

viskas paberossikoni merre ja läks alla vahetekile, kus asus salong puhvetiga. Kui tekilgi oli tuuletus leitses raske vastu pidada, siis all, kus ahjude lõõsk masinaruumist kajutitesse tungis, oli õhk lämbe nagu saunas. Ingu ei mõistnud, kuidas inimesed võivad sellise ilmaga salongis istuda. Aga ega siin inimesi olnudki. Puhvetinäitsik luges leti taga raamatut, keegi paks kaupmees jõi laua taga limonaadi ja nurgas istus noor naine, seljaga ukse poole. Kui Ingu sisse astus, vaatas naine korraks selja taha, keeras aga näo kähku ära ja näis sügavalt mõtteisse vajuvat. Ingu ei jõudnud tema nägu silmata. Kes siin võiks olla see tuttav? Puhvetimüüjat ja kaupmeest nägi ta esimest korda. Jäi üle kolmas isik, kuid riietuse ja ettepoole vajunud keha järgi polnud võimalik ära tunda, kes see on. Ingu kõhatas, lootes, et naine vaatab uuesti taha. Aga ei vaadanud. Siis läks ta illuminaatori juurde, vaatas ükskõikselt välja ning võttis siis naise vastas istet, heites talle kärme pilgu. Ja kahetses kohe oma uudishimu. Temast paari sammu kaugusel istus Kurzeni Lilija, vaadates tardunud pilgul temast mööda, justkui ei näekski Ingut. Aga tema põskedel olid ärritusest punased laigud ja sõrmed näpitsesid närviliselt käekotti. Ingu rinnas hakkas süda raskelt taguma. Ta oli nii jahmunud nagu kuriteopaigalt tabatud kurjategija ning tundis, kuidas veri kuumab kõrvades ja otsaesine muutub niiskeks. Automaatselt võttis ta taskuräti ja pühkis higi. Lilijast välja tegemata polnud enam võimalik ära minna. Aga mida teha, kuidas käituda? Nad pole ju võõrad, lahkumisel olid isegi väga lähedased... väga lähedased... Aga praegu? Üle aasta pole ta Lilijale kirjutanud, vaatamata tüdruku ahastavale kirjale, ja vahepeal võib ju olla teab mida juhtunud. Teretada ja ära minna? Ei, see oleks naeruväärne, poisikeselikult arg. Juurde astuda ja rääkida nii, nagu poleks midagi erilist juhtunud? Selliseks mänguks läheks vaja rafineeritumat meest, tema on veel liiga roheline, liiga hell ja otsekohene.

Ingu tundis, et mida kauem ta sedaviisi istub ja vaikib, seda rumalamaks olukord muutub. Võimatu, et Lilija pole teda märganud.

Areldi vaatas ta Lilija otsa. Korra, teise. Salamahti, pööras kohe silmad kõrvale, kui Lilija hakkas tema pilku tundma. Ja juhtus nõnda, et ka Lilija vaatas Ingu poole ja nende pilgud kohtusid. Seda vältida oli hilja, ja kumbki ei soovinudki seda. Ingu naeratas lihtsalt ja südamlikult, Lilija samuti. Sellest rahulikust, sõbralikust naeratusest hakkas Ingul kohe soe ja hea. Ta tõusis ja astus pikkamisi Lilija juurde.

«Tere! Sõidad ka Riiga?»

«Tere! On jah vaja sõita.»

Lilija käepigistus tundus nii rahulik, et Ingul kadus viimanegi kahtlus: ta on sõpra kohanud. Ikka veel Lilija kätt oma pihus hoides istus ta tüdruku kõrvale ja vaikis tükk aega. Kajuti lae all pinises üksik kärbes, puhvetileti taga kahises lahtilõõdav ajaleht, kaupmehe klaasis kihises äsja kallatud limonaad. Kusagil seina taga müdisesid masinad ja läbi laeskere võis tunda kerget võbinat justkui suure südame tuksumist. Kummalise õndsa tundega surus Ingu kergelt Lilija sõrmi, surus ja laskis lahti, ning kogu aeg nad mõlemad naeratasid.

Rahakõlin virgutas Ingut. Kaupmees maksis arve kinni ja läks tekile.

«Kuidas siis alevis elu läheb?» küsis Ingu. «Kas Fricis on veel kodus?»

«Ei, ta sõidab tänavu puujantsil pootsmanina. Ah jah, ma kuulsin, su laev olevat põhja läinud?»

«Jah, Lilija, ma olen laevahuku läbi elanud...»

«Jajah...»

Ingul kipitas keelel üks küsimus, aga julgusest tuli puudus ja ta ütles hoopis muud:

«Siin on nii palav, et hinge matab kinni. Kas me ei võtaks limonaadi?»

«Arvad, et see aitab? Hakkab veel rohkem janu.»

«Miks sa tekile ei tule?»

«Niisama...» Neiu punastas. «Seal on liiga palju rahvast.»

Ingu ei teadnud, et Lilija oli alla tulnud alles jõesuudme kohal, kui oli paadis uusi reisijaid silmanud. Ingu võttis kaks pudelit limonaadi ja kallas klaasid täis. Jook oli nii külm, et võis ainult pisikeste sõõmudega juua.

«Lili...» võttis Ingu jälle julguse kokku.

«Noh?» Lilija ei vältinud tema pilku.

«Kuidas sul käsi käib?»

«Niisama. Elan kodus. Aitan ema ja parandan võrke.»

«Ma sain su kirja kätte...» jõudis Ingu lõpuks peamise juurde välja.

«Aga mina vastust ei saanud.» Seekord vaatas Lilija maha ja ohkas vaikselt.

«Ma ei jõudnud kirjutada, sest me läksime merele.» Ka Ingu ohkas. «Sa vist mõtled minust nüüd väga halvasti?»

«Mispärast? Muidugi, sa oleks siiski võinud mõne rea kirjutada, aga kui kirja ei tulnud, mõtlesin, et mis parata. Ega

meil ei olnud ju ka kindlalt kokku lepitud.» Lilija naeratas nukralt. «Kas su ema ei rääkinud sulle midagi?»

«Millest?»

«Nii et sa ei tea? Parem ongi. Kuhu sa praegu lähed?»

«Arhangelskisse. Otsin santsu mõnele laevale.»

Aga ikka ja jälle pööras Ingu jutu tagasi möödunud ajale, nagu otsiks sihilikult raskusi. Paitavalt libises ta pilk üle Lilija näo, käte, nõtke keha. Kui kena ja armas ta siiski on, praegu veel rohkem kui varem. Kuidas Ingu võis teda unustada? Ei, teda ei pannud enam ei imestama ega häbenema, et ta oli tookord vahekorra katkestanud, — pigem tulnuks imestada, kui seda poleks juhtunud. Poolteist aastat oli mööda läinud, täis enesesüüdistusi, trotsi ja kahtlusi, ja suured sündmused olid sundinud teda seda tüdrukut unustama. Ta ei tundnud tarvidust neiule mõtelda, meeled ja tunded olid lepitust leidnud ja vaimupilk vaatas häirimatult tulevikku. Aga midagi puudus selles poolteises aastas, kuhugi oli jäänud tühi koht, ja samasugune tühjus on . . . oleks tema tulevikus, kui nad poleks täna kohtunud. Ühel ja samal ajal rõõmsalt ja kurvalt vaatles Ingu Lilijat, ja mingi mõte äratas temas uhkust, süütas tulukese, mis joovastas ja maalis tema kujutlusse ahvatlevaid pilte. «Ma ju võisin ja võin ehk veel praegugi teda saada . . . Ja miks ka mitte? Kui ainult tahaks . . . Aga praegu pean ma ära sõitma, tuleb teadmata ajaks lahkuda, ja keegi ei tea, mis meist saab . . .»

Ingu nägu läks pilve, ta tundis hirmu, et võib Lilija kaotada. Uus järeldus erutas teda senitundmatu soovini: ta ei tohi nõnda ära minna, ta peab teadma ja olema veendunud, missuguse mulje ta on jätnud.

«Lili,» ütles Ingu ja pigistas tüdruku kätt, «mul oleks sulle palju rääkida, aga praegu ei saa. Aga ühte pead sa mulle avameelselt ütlema: kas sa tõepoolest ei mõtle minust halvasti?» Ja vastust ootamata jätkas ta kiiresti: «Sa pead minust aru saama. Ma ei ole sugugi selline, nagu minust võis arvata. No kujuta ette, kes ma tookord olin? Alles kooli lõpetanud, täiesti tuule peal. Mul oli hirm oma kavatsuse pärast ja mõnda aega ma ei uskunudki ennast, pidasin seda lapsikuks tujuks. Aga nüüd ma tean, et see ei olnud tuju, ei, see oli päris tõeline soov. Ja ma ei ole midagi unustanud — niisugune nagu ma olin, olen veel tänagi. Lili, mul ei ole kedagi peale sinu . . .»

See oli hea, et seina taga müdisesid masinad ja tekilt kostsid madruste hõiked, kuna laev ligines uuele peatusele, — puhvetipreili ei võinud kuulda üllitegi sõna Ingu tasasest jutust.

Aga ta nägi, et võõras tüdruk naeratab kohmetult ja lõpuks pisut toibununa vastab midagi, mille peale noormees surub ta kätt. Siis tõusid nad üles ja läksid tekile.

Ohtu eel jõudis laev Riiga ja peatus Daugava kaldal turu juures. Gandrise Voldis läks kohe Ülejõe linnaossa, kus ühe sugulase juures olid ta asjad. Ingu lubas hiljem tema poole sõita, andis oma sumadani Voldise kätte ja saatis Lilijat kesklinna. Lilija pidi ostma võrgulõnga ja üht-teist muud ning ühelt kalakaupmehelt saama raha eelmise nädala kalasaadetiste eest. Kui kõik asjad olid korda aetud, oligi õhtu käes. Ingul oli aeg Voldise poole minna, sest Peterburi rong sõitis välja öösel ja nad tahtsid juba täna Riiast ära minna. Lilija läks oma ostudega jälle laevale, sest Riias tal tuttavaid ei olnud ja võõrastemajja ei tahtnud minna. Lahkudes naeratasid nad sõnuti nagu kohtumisel. Kaldal tühjade kalakastide ja laadungihunniku taga Ingu suudles Lilijat.

«Ma kirjutan sulle Peterburist, ja kui Arhangelskis saan mõne laeva peale, saadan sulle oma aadressi.»

Lilija naeratas ja tahtis Ingule meenutada üht varasemat lubadust, mida noormees polnud täitnud, kuid mõtles siis, et silmapilk on naljatamiseks liiga tõsine, ega öelnud midagi. Ei, praegu pole enam tarvis seda meelde tuletada. Midagi helget oli vilgatanud nende mõlema argipäevas, kui nad sel õhtul kumbki oma teed läksid. Nad teadsid, et midagi teise olemusest on nendesse jäänud. Mitte hirmu ega tundmatute hädaohtude ähvardust, vaid rõõmus aimdus, mis veel kaua-kaua annab neile jõudu kannatlik olla ja loota.

Öösel sõitsid Ingu ja Voldis minema. Järgmisel päeval sõitis Lilija laevaga koju. Jõesuudme kohal, kus Zitari poisid olid paadis laeva oodanud, ei läinud ta enam kajutisse peitu.

3

Juba järgmisel päeval ei läinud Galdiņši Miķelis enam võrkudega merele. Ülehomme pidi ta värbamiskomisjoni ette astuma ja ta ei teadnud mingit põhjust, mille pärast teda oleks võidud koju lasta. Vanal Galdiņšil oli veel kaks poega, niisiis ülalpidajaks ei saanud Miķelist lugeda. Ja ta oli nii terve, et valgele piletile polnud vähematki lootust. Tuleb sõtta minna, seal polnud kahtlust — just nüüd, kui oled elu alustanud, pead maha jätma pooleli maja, uued võrgud ja naise, kellega oled just äsja pulmi pidanud.

Miķelis tõmbas oma paadi kaldale ja toppis praod kinni. Kiiresti, niivõrd kui aeg lubas, vaatas ta üle võrgud, õmbles külge mõne pullu ja parandas nööre. Vabedel tõrvas otsad üle, et need ära ei mädaneks, vaid vastu peaks, kuni peremees koju tuleb. Aerulabad lõi plekiga üle, tullide ümber mähkis nööri — siis ei kulu nii kiiresti. Järelejäänud paari päevaga tahtis ta ära teha osagi sellest, mis oli plaanitsetud ja vajalik. Küünis seisis valmis materjal tuulekoja ehitamiseks. See peab nüüd mõni aeg ootama. Tänavu suvel oli kavas katus ära värvida ja akendele luugid ette panna. Kõik jääb pooleli, poole tee peale nagu purunenud rattaga vanker, kõik tuleb katkestada ja sinnapaika jätta, justkui oleks helisenud tulekahjukell ja mehed peavad kustutamisele tormama. Niipalju Miķelis veel jõudis, et lõhkus Vilmale puid umbes kuuks ajaks ette ja seadis majapidamise vähemalt esialgseks korda. Ega nüüd just nii olnud, et Vilmal poleks olnud kuhugi jääda. Ta oleks võinud vanemate juurde minna ja seal elada, kuni Miķelis tagasi tuleb. Ka Galdiņšitel poleks midagi selle vastu, kui minia nende poole tuleks. Aga Vilma ei tahtnud ühte ega teist. Saanud kord iseseisvaks, ei tahtnud ta perenaiseaust loobuda.

«Kes ma oleksin ema juures või sinu peres?» ütles ta. «Teenijatüdruk, palgata teenija. Lõpuks ütlevad veel, et on mind üleval pidanud.»

Ei, parem ajada napimaga läbi ja teha meestetööd. Kas ta polnud kaluri tütar ja koos vendadega merel käinud? Kui ta seni võis koos Miķelisega merele minna, kas ta ei või seda edaspidigi teha mõne teisega, näiteks oma noorema venna Rudisega? Vilma ei olnud selline, kes nina norgu laseb. Tema pärast pole Miķelisel vaja muretseda. «Küll näed, ma võin sulle veel kodunt üht-teist järele saata. Ja mis saab uuest majast, kui ma selle tühjalt seisma jätan? Sõjaaeg, igasuguseid inimesi hulgub ringi — ühekaupa tassivad kõik viimseni laiali.»

See oli õige — elaniketa maja on hukkumisele määratud. Miķelis nõustus Vilmaga ja leppis sellega, et ta jääb üksi päini nende endi majja elama. Aga ega see talle siiski ei meeldinud, sest küllalt hästi tundis ta oma noore naise iseloomu. Ta meel oleks palju rahulikum, kui naine jääks kindlamasse kohta, — veidi järelevalvet ei teeks Vilmale kahju. Kahekümne kolme aastane nägus ja tuline naine, seljataga rohkem kui üks tormiline seiklus... Mine sa tea!

Sel ajal kui Miķelis elamist-olemist kohendas, pakkis Vilma tema reisikotti ja küpsetas kooke. Siis palus ta Zītari Elzal, kellega oli pulmadest saadik sõbrustanud, maja järele vaadata

ja läks Riiga meest saatma. Kolme päeva pärast tuli ta üksinda tagasi. Miķelis oli määratud ühte jalaväepolku ja ta oli sõitnud Poolamaale, kus seda polku formeeriti. Et Vilma end mahajäetuna ei tunneks ja uue olukorraga kiiremini harjuks, käis Elza nüüd veel sagedamini tema pool. Alvīne oli kogu hingest selle sõpruse poolt, sest see oli õilis tegu, isamaa-armastus ja heategevus. Igaüks peab tooma ohvri isamaa altarile. Keda sõda otseselt ei puudutanud, selle kohus oli sõja läbi kannatanute saatust kergendada.

Iga päev tõi nüüd kaasa midagi uut. Rannast kadus palju tuttavaid nägusid, asemele ilmus teisi, võõraid. Nii mõndagi meest ja poissi polnud enam näha. Laane kõrtsis möödusid õhtud ebatavaliselt vaikselt. Ajalehed tõid sõnumeid esimestest lahingutest ja võitudest. «Vaenlane kandis raskeid kaotusi, meie poolel on kaotused tühised...» Uljalt põrisesid trummid Karpaatidest kuni Läänemereni, kodanlaste seltskonnas valitses ülev meeleolu ning asjaarmastajatest strateegid arvestasid juba välja nädalaid ja päevi, mil purukslöödud vaenlane rahu palub. Kapten Zītars laotas õhtuti lauale Euroopa kaardi ja jälgis optimistlikult Vene sõjaväe võidukat marssi Ida-Preisimaal. Rennenkampfi kiitlev lubadus — mõne nädala pärast Berliinis olla — leidis palju kuuljaid kõrvu ja kergeusklikke südameid. Zītarsile läks see optimism maksma mitu tuhat rubla. Sõja algul ei kiirustanud ta oma hoiusummat ühest erapangast välja võtma. Kui ta lõpuks taipas, oli juba hilja. Tannenbergi katastroof tuli nagu välk selgest taevast. Ida-Preisi metsades hukkus Samsonovi armee. «Berliini vallutaja» Rennenkampf kihutas ülepeakaela tagasi Kaukaasiasse, jättes oma armee saatuse hooleks. Jah, nüüd kustus uhke muie ka Zītarsi näolt, ja ühel päeval sõitis ta Riiga. Seal elas ta üle uue, isikliku Tannenbergi: pank ei maksnud hoiuseid välja.

Läinud kõik säästud, läinud uus parklaev! Sõida koju ning ela kalapüügist ja põllusaagist... Nõnda Zītars tegigi. Ei olnud enam jõukat laevaomanikku ja uljast meest, oli jäänud lihtne talumees jõesuudme lähedal. Üks troost oli Zītarsil siiski neil murepäevil: teiste olukord polnud parem. Mis parem — mõnele oli sõda andnud säärase lopsu, et ära loodagi enam jalule tõusta. Ihne Bērziņš oli koos laevaga Saksamaale jäänud — laev ära võetud, ise vangis. Mõni suur laevakontor oli pooled laevadest kaotanud. Need aga, kes sõja algul kodumaisles sadamates asusid, olid nüüd jõudeolekule määratud. Laevad seisid kai ääres ja kaptenid elasid kodus. Õnnelikud olid need, kes sellel segasel ajal olid kaugematel reisidel — need said

sõita ja raha kokku ajada. Sel ajal kui kodumaal möllas sõda, elasid nemad seal eemal head elu, mõni läks isegi rikkaks.

«Me peame katsuma kokkuhoidlikumalt läbi ajada,» ütles Zītars naisele.

Seda oli kerge öelda, aga raske teha. Perenaisel, kes on laialt elama harjunud, pole mõnus iga kopikat kümme korda näppude vahel veeretada. Lapsed kasvavad suuremaks, kasvavad ka vajadused — rõivad, koolid, kõik muu; kust seda kõike võtta?

4

Septembri algul levis rannas sõnum: mõisasse on tulnud Doni kasakad. Rahva hulgas valitses rõõmus elevus: igaüks saab nüüd oma silmaga näha kuulsaid Doni kasakaid, kelle kangelastegudest ajalehed pajatasid igasugu imelugusid. Kõigil oli suus esimese Georgi risti kavaleri Kozma Krjutškovi nimi; mõni oli Riiast ostnud raamatukese, kus oli üksikasjalikult kirjeldatud tema kangelastegu: kuidas ta üksipäini sai jagu üheteistkümnest sakslasest, mõned torkas piigi otsa, teised võttis vangi. Seesuguste poistega võib juba sõdida! Üks üheteistkümne vastu! Mõelda ainult, mida võib korda saata terve polk seesuguseid kartmatuid sõjamehi!

Jah, nad olid täies lahingukorras siia ratsutanud, üks sotnja teise järel, omakasvatatud hobustel, piikide välkudes, kannuste kõlinal, pükstel punased pikitriibud, käharad juuksetutid mütsinoka all. Noortel poistel väikesed vuntsid nina all, vanemad mehed musta habemega, ohvitserid sihvaka, nõtke pihaga. Olgu vana või noor, kõigil oli pea püsti nagu kullil, mõne mütsi ehtis lillekimp.

Egas see nüüd nõnda olnud, et siinne rahvas poleks sõjamehi enne näinud. Rannas liikusid kogu aeg piirivalvurid ehk randrüütlid, nagu neid nimetati. Ka nemad olid nägusas mundris ratsamehed, mõõk puusal. Aga need olid rahuaja sõdurid, pigem sandarmid või politseinikud, seepärast tekitas sõnum kasakate tulekust kõigis meeldivat elevust.

Galdiņši Vilmale rääkis sellest juba teisel päeval vend Rudis. Rannas võrke seades mõtles Vilma kogu aeg sellest. Mõisasse oli neli versta. Mis see siis noortele jalgadele ära ei ole! Paar tundi sinna ja tagasi, ja ongi nähtud suurt imet. Mis siin kodus on huvitavat? Lappa võrke, õhtul vii merre, hommikul võta välja — teed meeste tööd ega näe mingit rõõmu.

Mikelis sõdib kusagil Galiitsias, vahel harva saadab kirja — jumal teab, kas tuleb kunagi tagasi, kas temast üldse on tulijat. Aga Vilma on kõigest kahekümne kolme aastane — noor inimene, parimas õitseeas.

«Kas siis mõisasse mahtusid ära?» küsis ta vennalt.

«Kõik muidugi mitte. Osa pandi taludesse. Laane kõrtsis olevat ka kasakad sees.»

Laane kõrtsis... See ju siinsamas lähedal. Vilmale tuli kohe meelde, et vanadele kingadele oleks uusi pooltaldu vaja. Kingsepp elas kõrtsi kõrval. Õhtul viis ta võrgud merre varem kui teistel päevadel, lõi enda üles, mähkis kingad ajalehe sisse ja läks kingsepale. Nüüd võis ta oma silmaga näha elusaid kasakaid. Jah, need olid alles poisid, hoopis teist sorti kui randrüütlid. Kannused kõlisevad, mõõk lööb vastu puusa! Juuksed süsimustad, silmad nagu kotkastel — pilk leegitseb ja pillub sädemeid! Kõrtsi suures toas kääksus lõõtspill ja ratsameeste saapad kolksusid tulises tantsurütmis. Tantsu vahele huilati, karati õhku, tehti kükktantsu ühel jalal. Kaaslased seisid ümberringi ja plaksutasid taktis naeru saatel.

Paari päeva pärast ütles Vilma Zītari Elzale:

«Kas sa ei saaks minuga õhtul kingsepale kaasa tulla? Üksi ei taha minna — Laane kõrtsis on kasakad.»

«Aga see on ju huvitav. Ma nägin kahte eile rannas. Sümpaatsed poisid.»

Ohtul läksidki nad kingsepa poole. Pooltallad olid küll veel kingadele alla löömata, aga Vilma ei pahandanud, sest teada need meistrimehed — egas nemad kunagi tähtajast kinni pea. Pärast rasket tööpäeva oli mõnus metsas kõndida. Tagasi tulles ei olnud nad enam üksi. Misjaoks, kui kahel sotnja allohvitseril oli sel õhtul aega preilisid saata. Vilma oli oma laulatussõrmuse koju jätnud, sest see on nii vanamoeline — käia igal pool, rõngas sõrmes. Kalapüügil ei saanudki seda kanda — paljuke seal vaja, kui libiseb sõrmest maha ja kukub merre.

Üks nende saatjatest oli pikk ja sihvakas, pagunitel kolm paela — vanemallohvitser Kostja Kandaurov. Teisel oli üks lai pael ja kaks medalit. Ta oli väiksemat kasvu, ülespoole keeratud vurruotstega ja vetruva kõnnakuga — Pavel Gureikin ehk Pavluša, nagu kaaslane teda kutsus. Vilmale valmistas jutuajamine raskusi, sest ta ei osanud õieti vene keelt, seepärast tuli Elzal üksipäini saatjatega juttu üleval hoida. Alguses ta küll häbenes rääkida, sest ei usaldanud oma teadmisi, aga kui Kostja Kandaurov kiitis tema hääldamist, muutus Elza julgemaks. Sõna sõnast, esiti ilmast ja loodusest, siis igavast

sõdurielust, mis mõlemat kasakat rusus, kompavad naljad, pinda sondeerivad kahemõttelisused — ja juba oli väike Pavluša pannud käe Vilma piha ümber. No kuidas sa teda eemale tõrjud — ta on ju nii lõbus ja huvitav, ja võib-olla on neil seal Doni ääres säärane komme. Vilma vaatas Elza otsa ja naeris, ise näost punane. No kui need kaks sedasi kõnnivad, kuidas see siis välja näeks, kui Elza ei lubaks Kostjale sedasama? Egas see teab mis uudis ole, mõnikord tegi ka Rutenberg samuti.

Sümpaatsed poisid . . . Miks mitte lobiseda, nalja heita vaiksel sügisõhtul? Midagi halba siin ei ole, keegi ei näe, ja kasakapolk ratsutab mõne aja pärast jälle minema.

Vilma kodu juures mindi lahku. Pavluša küsis, kas siin pidusid ka peetakse. Praegu mitte? Kahju. Siis peavad nemad kõrtsis tantsuõhtu tegema. Temal on balalaika, Kostja mängib kitarri ja laulab hästi.

«Kui huvitav!» rõõmustas Vilma. «Neil olevat kangesti ilusad laulud, ma tahaks kuulda. Elzake, ütle, et nad järgmine kord pillid kaasa võtaks.»

«Kas homme õhtul?» küsis Pavluša, kui Elza oli Vilma soovi ära tõlkinud.

«Võib ka homme õhtul,» vastas Vilma.

Pikk Kostja enamasti vaikis, ainult vaatas unistaval pilgul Elza otsa. Ja neis pilkudes oli niisugune palang, niisugune tagasitõrjumatu võlu, et Elzal hakkas imeliselt hea.

«Noh, kuidas sulle meeldib Kostja?» küsis Vilma, kui kasakad olid ära läinud. «Nägus poiss, eks ole? Aga see Pavluša on naljakas. Kahju, et ma ei oska veel õieti kõnelda.»

«Küll õpid ära.»

Vilma pool polnud õhtuti enam igav. Teistest eraldi, luite varjus seisev maja helas hilise ööni, ja ükski võõras ei kuulnud seda. Nukrad laulud, mustlasromansid, balalaika ja kitarr . . . Elza kladesse sugenes palju uusi laule. Tulised sõnad, tunderikkad viisid . . . Ei, sõda oli siiski tore!

Peaaegu igal õhtul läks Elza Galdiņši Vilma poole, koju tuli hilja, mõnikord alles vastu hommikut. Kui vana Zītars porises, kaitses Alvīne tütart:

«Las lõbutseb, mis ta siin kodus kopitab. Kas sa ise ei käinud küla peal, kui olid noor . . .»

«No aga vaadaku ette . . .»

«Oh, mis sa muretsed! Noored inimesed tahavad ikka vahel meelt lahutada.»

Ja sellega jäigi. Keegi ei mõelnud midagi halba. Ainult kui

Zītari Ernest nüüd rannas Galdiņši Vilmaga kokku juhtus, vaatas ta noort naist uurivalt ja tunnustavalt, just nagu oleks alles praegu märganud, kui ilus ja kütkestav ta on. Kõik, mis ta oli kuulnud ja tähele pannud, äratas Ernestis uue mõtte: kui Vilma kasakatega mehkeldab, miks siis mitte ka temaga? Päeval käis ta ringi, justkui näeks lahtiste silmadega und, ainult see üks mõte meeles. Ja ettekujutused, mis võiks teda Galdiņši Mikelise majas oodata, kui ta oleks julgem ja teaks, kuidas Vilmale läheneda, panid tema südame kiiremini tuksuma. Kas ta on halvem kui kasakad? Mida Vilma nendes leiab? Nad ju ei mõista muud kui kannuseid kõlistada. Seevastu tema . . . Ei, midagi peab ette võtma.

Zītaril saadi kiri Ingult. Ingu kirjutas, et oli pärast kirevat reisi jõudnud Arhangelskisse ja saanud teise tüürimehe koha Vene kaubalaeval. Varsti alustatakse reisi Inglismaa poole, vist sõjamõona järele. Gandrise Voldisel oleks Peterburis äärepealt kehvasti läinud — kontroll tulnud peale ja tahtnud kinni pidada, aga Voldisel oli korda läinud vehkat teha ja edasi sõitnud jänest. Nüüd on nad mõlemad ühel laeval.

Elza sai veel eraldi kirja Voldiselt, kuid nüüd ta ei rõõmustanud selle üle nii, nagu oleks rõõmustanud paar nädalat varem.

Kolmas peatükk

I

Sügisel tuli Zītari peres pead murda kahe noorema poja saatuse pärast. Kārlis pidi Riiga minema, et jätkata õpinguid reaalkoolis, — oli jäänud ainult viimane klass, see tuleks kuidagi ära lõpetada; seejärel, kui perekonna materiaalne olukord ei parane, peaks Kārlis tööle minema ja ise õpinguteks raha hankima. Aga mis saab Jankaga? Pärast kihelkonnakooli lõpetamist rääkis poiss üha kindlamini merekoolist, aga sinna astumiseks oli ta veel liiga noor, puudus ka mõni kuu madruse-praktikat. Normaalses olukorras võinuks Janka nüüd ühe aasta merel sõita. Praegu ei maksnud sellest mõeldagi. Kas peab poisi koju jätma? Koolitarkused läheksid meelest ära, kaotaks asjata aega.

Kui raha oleks jätkunud, poleks tarvis olnud pikalt mõelda

kuni ajad rahunevad, võinuks Janka paar aastat õppida keskkoolis ja hiljem, kui vajalikud praktikakuud laeval sõidetud, astuda kohe merekooli eriklassi. Kuid kas kapten Zītarsi tasku kannataks välja kahe poja üheaegset koolitamist?

«Mis sa ise arvad?» küsis ema Jankalt.

«Mul ükspuha, võin sel talvel koju jääda,» vastas Janka. «Aga oleks küll parem, kui saaks õppida.»

Tema saatuse otsustas Ingu, kes saatis kakskümmend viis rubla ja lubas saata samapalju iga kuu, niikaua kui tal teenistust jätkub. Pärast igakülgset arutamist otsustasid vanemad, et Janka peab astuma progümnaasiumi — sellessesamasse, kus oli õppinud Elza. Progümnaasium asus Riia ligidal. Seal elas Zītarsi onupoeg, kelle juures mõlemad vennad saaksid elada.

Augusti lõpul sõitsid Kārlis ja Janka kooli.

Septembri keskpaiku sai Galdiņši Vilma kirja Miķeliselt. Pärast ägedaid lahinguid Galiitsias oli nende polk Kaukaasiasse üle viidud. Kaugel on küll ja ei tea, kas enne sõja lõppu saab koju käima tulla, aga see-eest on tagalas elu parem ja lootus ellu jääda.

«Tänu jumalale,» ütles Vilma. «Paha lugu küll, et Miķelis niipea koju ei saa tulla, aga parem ikka seal kui sõjaväljal surmaohus. Ja või sellest rõõmu oleks, kui tuleb vigasena, jalg alt ära kistud või silm peast välja lastud.»

Nõnda ta siis leppis oma saatusega, elas edasi, kohanes uue olukorraga ega hakanud kellegi pärast südant valutama. Kasakad polnud veel ära läinud ja õhtuti tuli Pavluša Laane kõrtsist talle külla. Ka Kostja tuli, kuid temaga polnud Vilmal asja — talle aitas Pavlušast. See lõbus, elava loomuga, mustaverd poiss oli Vilma maitse järgi. Nüüd mõistis ta juba ka pisut vene keelt purssida ja sai läbi ilma Elza vahetalituseta. Mõnikord ei olekski tõlkimine üldse kõlvanud, sest egas iga mõtet või teisele inimesele usaldada, olgu ta või kõige parem sõber. Vilma väänatud hääldamine võis kasakate kõrvus ehk küll üsna naljakas kosta, aga kas polnud veel naeruväärsem, kui Pavluša üritas midagi läti keeles öelda?

Egas ainult sõnade varal teineteisest aru saada. Vahel aitab pilgust, naeratusest või ohkest, et aimata teise inimese mõtteid ja tundeid üpriski põhjalikult. Mõnikord on sedaviisi veel paremgi.

Sõduril, kes võib iga silmapilk saada käsu rindele minna, ei ole aega viivitada. Kõik arenes nii nagu vaja. Laulude järel tulid suudlused, suudluste järel sinasõprus ja üha südamlikum lähedus.

Kostjal ja Pavlušal olid head armsamad. Nende pärast võis oma kasakadki unustada, lasta soldatid käest ära, püssilukud rooste. Aga aastate pärast tuletab kunagine allohvitser oma sõjaaegseid seiklusi meelde, ohkab muheldes ja raputab pead: «Seal Riia külje all tundsin ma üht tüdrukut... No oli alles piiga...»

2

Kes teab, kuidas see õieti juhtus, kas hakkasid kasakad ise Laane kõrtsis kiitlema oma eduga armurindel või oli keegi Galdiņši Vilma akendest sisse piilunud, aga varsti käisid rannas ringi kuulujutud. Miķelise ema nuttis, kui sai kuulda, mis teed käib poja naine. Ämmad on tavaliselt nagunii minia vastu pahatahtlikult meelestatud ja Galdiņši-ema polnud selles suhtes erand. Ühel päeval nägi ta poes Zītari Alvīnet, ootas, kuni too oli oma ostud teinud, ja saatis teda ristteeni. Kohe läks lahti kurtmine ja ohkimine: «Muudkui vaata ja imesta, mis kõik ära tehakse!» Lõpuks ütles Galdiņši-ema:

«Minu häbi ei ole kuigi suur. Egas minia ole oma laps. Aga kuidas teie võite nii rahulikult pealt vaadata? Ilmahulgus häbistab tütart siinsamas silma all, aga teie ei lausu sõnagi.»

Alvīnele tundus, et rahvasuu liialdab.

«Kas siis meie ajal ei kurameeritud?» vaidles ta vastu. «Laupäevaõhtuti käisid poisid ehal, öö otsa oldi aidas tüdrukute juures, ja ikkagi ei juhtunud midagi halba. Noortel on vaja lõbu ja meelelahutust, igaüks peab ise mõõtu teadma.»

Pärast sellist vastust polnud Galdiņši-emal enam midagi kosta. Nojah, mis siis ikka... Ta mäletas küll Alvīne enda seiklusi. Ise pole parem, mis seesugune võib teisteltki nõuda.

Aga ega Zītari Alvīne polnud kaugeltki nii ükskõikne, nagu tema vastusest järeldada võis. Galdiņši-ema sünged ennustused tegid teda rahutuks. Ega Elza eest ei võinud pead anda, ja Vilma oli juba varem hästi tuntud — ime, et Miķelis ta üldse ära võttis.

Jah, aga mis siis teha? Keelata Elzal Vilma pool käimine, kui tema, lihane ema, oli ise tütart selleks õhutanud? Kuidas seda selgeks teha? Võib-olla peaks Andrej oma sõna maksma panema? Meesterahvale kõlbaks see paremini ja Elza võtaks isa arvamust rohkem arvesse. Aga kas Andrejle tohtis sellest üldse hingata? Võib-olla ütleb, et ah nüüd on asi niikaugel,

sinul hakkab ka hirm või? Ise tahtsid, vaata nüüd ise, kuidas hakkama saad!

Kui Alvine oleks varem nõudlikum olnud, siis oleks praegu võinud Elza kurjemini käsile võtta. Kuid ta polnud veel kordagi püüdnud tütre käitumist mõjutada ja sai aru, et iga harjumatu nõudmine näib Elza silmis naeruväärne. Ta võib-olla isegi muigab ja küsib: mis ajast sa nii karm oled, ema?

Kui saaks kuidagi kavalusega kurjale piiri panna?

Õhtu eel, kui Elza hakkas end minekule seadma, kutsus Alvine väikese Elga teise tuppa, silitas tüdruku pead ja kõnelesi:

«Väike tibupojake, sul ei ole kodus ühtegi sõpra, elad üksi nagu vaenelaps... Kas sa, tütreke, ei tahaks veidike väljas kõndida?»

Esialgu jäi Elga ema ettepanekust lausa tummaks. Kas ta ei taha? Miks siis mitte, aga kes teda kaasa võtab? Iga kord, kui ta läks randa paatide juurde ja vaatas pealt, kuidas võrke korda seati, hakkas Ernest porisema: «Vedeleb siin jalus...» Paati ka ei lasknud minna, et ajab liiva täis. Teistelgi polnud aega temaga tegelda, ainult Janka oli vahel mänginud, aga nüüd oli ta ära sõitnud ja väike Elga sädistas üksi kodus nagu linnuke, kellelgi polnud aega teda kuulata ega tähele panna. Tegi liivakooke, korjas pohli ja tassis kassi ühest toast teise — mis muud kuueaastasel lapsel üle jäi?

«No kuidas on, tütreke?» käis ema peale.

Elga peitis näo häbelikult ema põlle sisse ja noogutas tummalt. Oleks tahtnud küll minna, aga häbi oli tunnistada.

«Väga kena, tibupojake, kui sa tahad, siis mine aga Elzaga kaasa. Tule peseme näo puhtaks ja paneme puhta kleidi selga.»

Sel ajal kui Elza oma toas ennast peegli ees puuderdas ja juukseid kammis, mukkis Alvine köögis Elgat. Tüdrukuke säras rõõmust ja lubas emale, et on pai ega tee võõras kohas vallatust.

«Pärast sa ju räägid mulle, kus te käisite ja mida seal tehti?» küsis Alvine.

«Jah, emme.»

«Aga ära kellelegi ütle, et ma seda sulle kõnelesin.»

«Ma ei ütle mitte kellelegi.»

«Ja ära tule koju, kui Elza ei tule. Mine temaga igale poole kaasa. Ainult siis ma luban sind.»

Kui tüdruk oli riides, läks Alvine Elza juurde.

«Sa võta Elga ka kaasa, tütar. Ta ei pääse muidu kuhugi.»

Elza otsaesine läks pahaselt kortsu.

«Aga, ema, kuidas see välja näeb? Mida väike laps võõraste pool teeb?»

Elga, kes ema seelikust kinni hoidis, vedas juba suu viltu.

«Kas sa ei näe, ta nii väga tahab! Võta aga kaasa, muidu hakkab nutma.»

Ja nagu oleks küsimus sellega otsustatud, pühkis Alvine Elga pisarad ära ja rahustas pisikest:

«Ära enam nuta, Elza võtab su kaasa!»

Elza muigas närviliselt, kuid ei öelnud midagi. Natukese aja pärast läksid nad minema. Väike Elga käis õe kannul, tundes end süüdlasena, ei julgenud midagi ütelda ega küsida. Nõnda käisid nad pool teed ära — Elza pilves näoga, huult närides, Elga ärevalt õde jälgides. Kui Galdiņši Vilma maja paistma hakkas, muutus Elza leebemaks ja võttis Elgal käest kinni.

«Kas sa ei võinud varem öelda, et tahad kõndida? Ma oleksin su päeval randa viinud. Õhtul niikuinii ei näe midagi.»

Galdiņši Vilma kergitas imestunult kulme, kui külalised tuppa astusid. Sõbrannad vahetasid paljutähendava pilgu, Vilma kehitas õlgu, Elza naeratas süüdlaslikult:

«See pole minu süü, Vilma.»

«Rumal lugu siiski,» lausus Vilma. «Kuidas me siis nüüd...?»

Elga ei saanud nende salapärasest jutust midagi aru. Kui Vilma andis talle kompvekke ja pani enda kõrvale voodiservale istuma, oli tüdrukul väga hea meel. Tore siiski, et ta kaasa võeti. Siin oli kõik hoopis teistsugune kui kodus — ainult üks tuba ja kõõk, kollane kapp, kirjud omakootud põrandariided ja kummutil kell, mis mängib. Voodis aga lööb nurru hallitriibuline kiisu, paks nagu põrsas, enda kaladest rasva söönud, kaks suurt kurdu jämedal kaelal. Kui teda silitati, hüppas ta kohe püsti ja tõmbas selja küüru, aga ta ajas karva ja Elga seelik oli peagi üleni karvu täis.

Sel ajal kui Elga kassiga sõprust sõlmis, läks suur õde koos Vilmaga kööki. Seal hakkasid nad murelikult sosistama.

«Egas ma teda kaasa kutsunud,» õigustas Elza ennast. «Plika ise oli selle mõtte pähe võtnud ega jäänud mingi hinna eest maha.»

«Võimati su vend saatis nuhkima?»

«Ei, selleks on ta liiga rumal. Peab kuidagi läbi ajama. Teine kord ma enam ei lase ennast alt tõmmata.»

Pimedas tulid kasakad. Väikest tüdrukut nähes jooksis vari

üle Pavluša näo, kuid ta kogus end kiiresti ja küsis Vilmalt naerdes:

«Sinu tütar või? Näe, kui suur juba . . .»

Saanud teada, et see on Elza õde, küsisid kasakad Elgalt midagi vene keeles, püüdsid käeliigutustega talle midagi selgeks teha, naersid väikese tüdruku kohmetuse üle ja unustasid ta peagi.

Kuid siiski . . . Lapse juuresolek lõi harjunud korra segamini. Pavluša ei pannud kätt Vilma piha ümber, Kostja istus laua taga vaiksena ja pettununa. Ei olnud enam nii nagu teistel õhtutel. Isegi jutt ei laabunud, ehkki Elza püüdis kõigiti tuju tõsta. Vilma oli üsna õnnetu moega. Kui suurte lootustega oli ta õhtut oodanud, pluusi triikinud ja tuba koristanud — kõik ilmaasjata. Ja puha väikese plika pärast, kellel just täna tuli tuju väljas kõndida. Hellitatud laps . . .

Ligi tund aega sunniti end naeratama ja ükskõikseid lauseid vahetama. Siis hakkas Pavluša haigutama ja Kostja vahtis seinakella. Sel silmapilgul oleks Vilma heameelega väikesele Elgale laksu andnud. Küll on marakratt, ei lase suurtel inimestel elada!

Mine tea, kuidas õhtu oleks lõppenud, kui Elzal poleks pähe tulnud hea mõte.

«Teate mis,» ütles ta. «Mis me siin toas istume. Väljas on nii ilus ilm — lähme mereranda jalutama.»

«Täiesti õige, eks ole!» Vilma silmad lõid särama uues lootuses. «Nii soe ja vaikne õhtu.»

Ka kasakad elavnesid. Kostja sünge nägu muutus jälle unistavalt naeratavaks, Pavluša hakkas kannuseid täristama ja laulu ümisema.

Elza läks Elga juurde.

«Istu sa siin ja mängi kassiga. Me saadame külalised ära ja tuleme kohe tagasi.»

«Tõepoolest, Elgake,» soovitas ka Vilma. «Ole toas ja vaata pilte. Ma annan sulle ühe raamatu.»

Elgale tulid meelde ema sõnad: «Mine Elzaga igale poole kaasa.»

Võib-olla Elza jätab ta üksi siia ja ise läheb koju? Mis ema siis küll ütleb?

«Ei, ma ei taha, ma tulen sinuga kaasa,» ütles Elga ja haaras kõvasti õe käest kinni.

«Kui sa tuppa jääd, siis ma annan sulle kommi,» meelitas Elza.

«Ma ei taha kommi.»

«No küll on väänkael,» sosistas Vilma vihaselt ja tõmbas selga suvemantli, mida Pavluša teenistusvalmilt lahti hoidis.

Ja jälle polnud mingit rõõmu ei toredast sügisõhtust, ei lähisest taevast ega tasa kohisevast metsast. Vaikselt, rusutult kõndisid neli inimest tühjal rannal. Viies jõlkus igale poole kaasa nagu saba.

Kui oli tükk maad mööda randa jalutatud, jäid nad seisma. Seal olid mõned paadid ja pingid kalapüügitarvetega. Elza pani Elga võrgupingile istuma ja ütles vaikselt, et teised ei kuuleks:

«Oota meid siin. Me saadame külalisi näe selle luiteni ja siis võime koju minna.»

«Ma ei taha istuda . . .» puikles Elga vastu.

«Tead mis, kui sa mu sõna ei kuula, siis ma ei võta sind enam kaasa,» ähvardas Elza. «Aga kui sa hea laps oled, siis võid homme jälle tulla.»

See lubadus avaldas Elgale mõju. Ilma puiklemata lubas ta siin istuda ja õde tagasi oodata. Elza läks teiste juurde ja väike salkkond hakkas edasi liikuma. Elga saatis neid pilguga kuni luiteni, seal aga keerasid nad metsa poole ja kadusid pimedusse. Elga oli nüüd rannas ihuüksinda. Aga ta ei kartnud, sest läheduses oli ju ka teisi inimesi. Ta ootas, istus pingil ja vahtis tumeda metsaserva poole, kuhu olid kadunud õde ja tema sõbrad. Tüki aja pärast kuulis Elga metsast vaikset naeru. Kohe ilmusid nähtavale ka naerjad — õde ja Galdiņši Vilma. Nad rääkisid millestki lõbusasti, järsku aga jäid vait, sest olid märganud Elgat, kes tuli kärsitult neile vastu.

«No näed, kas me ei tulnud tagasi!» hüüdis Elza. «Aga sina lollike kardad. Nüüd võime koju minna.»

Minnes võttis ta taskupeegli välja ning uuris kuuvalgel oma nägu, hõõrus taskurätiga huuli ja korjas mõned okkad riietelt. Vilma läks peagi üle luite oma maja poole. Jäänud kahekesi õega, võttis Elza tal käest kinni ja käitus väga lahkelt.

«Ära sa kodus ütle, et me rannas käisime. Kui ema küsib, siis ütle, et me istusime kogu aeg Vilma pool toas. Siis ma võtan sind jälle kaasa.»

Elga lubas kõike, mida temalt nõuti, sest lootus õega veel kord kaasa saada oli nii ahvatlev.

Järgmisel hommikul, kui muu majarahvas oli oma töidtegemisi toimetamas, võttis Zītari perenaine Elga sülle, kallistas teda ja hakkas küsitlema:

«No mis head sa eile õhtul nägid?»

«Mitte midagi.»

«Kas Vilma-tädi ei olnud kodus?»
«Oli küll.»
«Ja kas sõdurid olid ka seal?»
«Nemad tulid pärastpoole.»
«Ja mis nad tegid?»
«Ei midagi. Rääkisid vene keeles.»
«Kas nad musitasid ka?»
«E-ei, ei musitanud.»
«Kas tõesti? Kas üldse ei musitanud, mitte ükski kord?»
«Mitte kordagi. Ma ju nägin, et ei.»

Kapteniemand laskis tüdruku sülest maha ja ohkas kergendatult. Niisiis rahvas räägib tühja juttu. Nojah, tema oli algusest saadik kindel olnud. Iga inimene tunneb oma mõõtu ja piiri. Galdiņši-eite ei maksa kuulata, see on algusest peale minia vastu okkaline. Rääkigu nüüd, mis tahavad, minu meel on rahulik jā teistega pole mul asja.

3

Kui oli kaks kuud rannas oldud, saadeti kasakapolk teise kohta, rindele lähemale. Äraminek tuli ootamatult, häirekorras. Veel õhtul ei teadnud Pavluša ja Kostja sellest midagi, seepärast jäi ära südamlik hüvastijätt sõbrannadega. Öösel tuli käsk sadulasse istuda ja hommikuks oli polk juba tüki maa taga.

Esimestena said sellest teada poisikesed. Ettevõtlikumad tõttasid soldatite tühjaks jäänud elupaikadesse, tuhnisid asemeõlgedes ja hobusetallides. Mõni leidis mahaunustatud kateloki või plekk-kruusi, mõni padrunikesti või presentpauna, üks, kõige õnnelikum, sai Laane kõrtsi lasila juurest koguni ratsanikunuudi.

Rand tundus nüüd olevat välja surnud. Ei kostnud enam kannuste kõlinat, uljad poisid ei ratsutanud ringi ja vaiksetel hommikutel ei kõlanud sõdurilaulud. Kusagil undasid viljapeksumasinad ja suitsesid rehed, kuid see polnud midagi erilist. Zītari Elza hulkus mahajäetuna metsas, luges Puškini luulet, ja tema elu kohale laskus midagi nukrat, nukramat kui sügis. Kostja Kandaurov oli ära läinud... Oli siin, aga enam ei ole. Oli nii lähedane, armas ja harjunud, kuid ei tule tagasi, võib-olla ei kuule temast enam kunagi. Imelik — inimesed kohtuvad, saavad sõpradeks, ja siis kaovad teineteise silmist nagu kivi vette.

Kui nukrusekoorem hakkas üle jõu käima, otsis Elza üles Vilma ja kahekesi kõneldi lahkunud sõpradest, meenutati möödaläinud päevi, suuri ja väikesi juhtumusi. Süda läks pisut kergemaks, vähemalt selleks puhuks, kaotsiläinu tuli tagasi, helkles veel kord vaimusilma ees kauni vikerkaarena, justkui kestaks praegugi. Armsana ja tähtsana näis iga pisemgi asi, millest pilk oli tollal ükskõikselt üle libisenud. Tähele panemata jäänud sõna, märkamata puudutus kasvas mälestusprisma suureks ja tähtsaks sündmuseks. Elzal oli tunne, nagu istuks ta suletud silmil ja kardaks neid avada, sest seni kui silmad olid kinni, nägi pilk olematut, soovunelmaid, armsaid pilte, aga niipea kui laud lahti teha, on see kõik kadunud ja vastu vahib tühi tegelikkus.

Seesugune enesepettuse mäng kestis terve nädala. Kasakatelt ei tulnud mingit teadet — ära minnes polnud nad oma sõbrannade aadressi üles kirjutanud ega enda oma andnud. Ühel päeval aga kõmises maantee taas sõdurite sammudest ja pikas reas venis voorikaravan. Mõisasse asus uus ratsapolk. Vilmal oli jälle vaja kingi kingsepale viia, jälle Elza saatis teda, ja uude majja luite jalamil tulid õhtuti külalised. Need ei olnud küll kasakad, kuid neil läiklesid mundril kullatud pagunid, mille peal säravad tärnid. Pavluša ja Kostja asemele astusid lipnikud Lebedev ja Panteleimonov, allohvitsere vahetasid välja tõelised ohvitserid — sõbrannad olid karjääri teinud.

Muidugi mõistsid kõik seda ka hinnata. Ohvitseripagunitel oli kaalu isegi kapten Zītarsi silmis ja Elza võis oma Panteleimonovi isegi koju kaasa tuua, ning kui nad välja jalutama läksid, siis Alvīne väikest Elgat kaasa ei saatnud. Ainult Ernest sõngestus: mingi vahtmeister Pavlušaga oleks ta veel võistelda saanud, aga mida hakata peale kullatud pagunite ja ohvitserimõõga vastu? Ah, miks ta oli vaheaja maha maganud, selle tühja aja, kus Vilmal polnud ei Pavlušat ega Lebedevi? Nohikluse on inimesele needuseks. Edaspidi talitab ta energilisemalt.

4

Iga kord lõunasöögi ja õhtueine ajal kogunes mõisasse polgu köökide ja soldatite eluasemete juurde kehvemate perede lapsi ja naisi, käes piimakannud, plekkpurgid ja savikruusid — ootama supi ülejääke. Võidunud tööpluusides prisked kokad käisid ringi uhkelt nagu vaud ja iga nende sammu saatsid

paljud näljased pilgud. Otseselt küll ei saanud näljast veel rääkida, sest leiba maal sügisel siiski jätkus, aga soldatisupp tähendas nii mõneski peres üsna palju. Kui isa või mees oli sõjas, pere ise taluteenijad või vabadikud, siis oli soldatite kapsasupil ja tangupudrul suur väärtus.

Õnnelikud olid need, kes oma supiportsjoni said otse köögist. See oli puhas kraam, samasugune kui soldatitel: peal läikivad rasvasaared ja põhjas supipaksu sees lihatükikesi. Aga paljuke neid oli, kes köögist said! Kokad hindasid näo järgi, ei võtnud sugugi iga ulatatud nõu vastu, kõigepealt andsid tuttavatele — neile, kes tõid paberosse või kellel oli kodus täiskasvanud õde, kellele võib ehk kunagi külla minna. Teised pidid minema kasarmu ukse juurde ja ootama läbilobistatud supipära, mis soldatid pärast söömist välja tõid.

Ja ometi oodati, seisti justkui auvalves, närvilise, näljase salgana. Keegi selles rüsinas ei teadnud, keda täissöönud soldat välja valib, keda õnnestab mõne lusikatäie supileemega.

«Onu, andke mulle! Ma ei ole veel midagi saanud! Onu, onu!»

Kümned käed sirutusid vastu, kümned silmapaarid vahtisid ühe inimese otsa nii paluvalt, meelitavalt kui ka häbelikult. Kes oli jultunum, kisas kõvemini ja trügis ette, see sai esimesena oma nõu täis ja võis koju minna. Mõnel oli isegi lusikas kaasas, et juba tee peal oma saaki maitsta. Vedel pära, kust paremad palad välja korjatud, harva lihakilluke, mõni üksik hernetera — aga milline maiuspala!

Talulapsed supi järel ei käinud, nii et supipära jagamisest võtsid osa ainult väikesed maaproletaarlased. Neil polnud tarvis oma vaesust häbeneda, teha nägu, nagu oleksid küllalt söönud, kuigi kõht korises ja nõudis oma osa. Ehkki võideldi iga raasu pärast nagu hundikutsikad, siiski ei kadestatud neid, kes rohkem said, vaid püüti ka ise osavamaks saada. See oli paljudele nagu sport — järjekordne lõbus õhtu kaaslaste seltsis.

Aga kui ühel õhtul ilmus köögiukse juurde kapten Ziemelise poeg, kaheteistaastane Juris, siis käis salgast läbi imestuskahin. Poisikesed eriti ei imestanudki, nemad võtsid seda lihtsamini: kui nemad suppi otsimas käivad, miks siis ei võiks tulla ka Ziemelise Juris? See-eest naiste hämmastus oli suur: «No vaata aga, isegi kapteni lapsed tulevad kerjama! Kas see pole häbi? Isal on purjelaev ja suvila mererannas, kogu aeg on saksa mänginud, aga poja saadab soldatite köögi juurde!»

Paistis, et Juris aimab neid mõtteid ja häbeneb. Köögi juures ei trüginud ta kunagi ette, vaid ootas häbelikult teiste

selja taga. Isal purjelaev ja suvila... Jah, oli küll, aga kas sellest siis aru ei saada, et laev on kogu suve paali küljes seisnud, sest meri on miine täis ja puuvedamise purjekatel pole enam tööd? Kas nad ei taipa, et kapten Ziemelisel pole mingit rahakuhja tagavaraks korjatud, suvila vundamenti närida ei saa, aga maad ega loomi ei ole? Olgu peale saksasorti inimene ja Zitarsi kälimees, egas ta saa elada oma seisuseuhkusest, aga tööd tal ei ole, kogu pere hoiab hinge sees sellega, mis Zelma õmblemisega teenib. Kellelgi ei tulnud seda mõttesse, sellest see imestus ja õlgade kehitamine.

Ziemelise Juris oli juba varem tahtnud supi järele tulla, aga isa oli veel uhke, ei lasknud. Ent paljuke suutis Zelma üksipäini teenida, mis õmblustöid praegu üldse oligi? Ta oli küll virk ja tõsine tüdruk, aga neljale sööjale jäi ühe inimese virkusest väheks. Kapten pidi järele andma. Ema pesi piimakannu puhtaks ja Juris hakkas mõisas käima.

Seal vedas tal üsna kehvasti. Teised olid osavamad ja said enne jaole. Köögist sai Juris midagi väga harva. Aga kui ta läks kasarmu juurde, sosistasid kadedad keeled soldatitele kohe, et ta on rikka isa poeg ja viib supi sigadele, säärasele on patt paremat kraami anda. No kui nii, siis aitab Jurisele lagast küll. Ta leppiski sellega. Igal õhtul korjas kannutäie, mis oli kümnete katelokkide põhjast kokku kallatud, ostis mõne kopika eest soldatileiba ja ruttas rõõmsalt koju. Seni kui ta randa jõudis, oli supp jahtunud ja ema pidi seda uuesti üles soojendama.

Kui Juris tuli, kattis ema kohe aknad kinni, ajas supi soojaks ja pere istus lauda. Kapten püüdis asjale vaadata naljaka külje pealt: segas leent, maitses ja silus rinda: «Võib süüa küll. Merel ei ole mõnikord seesugustki.»

Et külarahvas ei mõtleks, nagu oleks neil tõesti nälg majas, ütles Ziemelise perenaine naabritele, et nad tõepoolest toovad suppi sea jaoks. Uhkus oli sellega päästetud, aga liiga kalli hinna eest, sest nõnda pidid nad nüüd ise seasolki sööma. Aga seda keegi ei teadnud.

Ziemelise Zelma oli kahekümne kuue aastane. Kuna ta päevad läbi toas istus, nägi ta välja haiglane, kahvatu ja õbluke. Zitaritega ta läbi ei käinud, ehkki need olid lähikonnas kõige ligemad sugulased, vältis ka võõraid, ja paistis, et Zelmal polnud rannas ühtki tõelist sõbrannat. Imelik ujedus, millest tema ees pidanuks juba lahti saama, ei lasknud tal ka kavaleri leida. Muidu oli ta meeldiv tüdruk, üsna kena näoga ja naiselik, soldatid vahtisid talle tulise pilguga järele. Siis ta punastas ja püüdis kaduda, enne kui keegi jõudis teda kõnetada.

Kord oli tal vaja Zitarite poole minna, et Elzale õmmeldud pluus kätte viia. Onutütre toas leidis ta eest noore ohvitseri — polsterdatud frentši, valgete kinnaste ja läikivate säärikutega. Mehel olid väikesed vuntsid ja keskelt lahku kammitud, libedaks silutud tumedad juuksed. Kui Elza täditütrele lipnik Panteleimonovi tutvustas, pistis Zitari Alvine pea ukse vahelt sisse, varjamata üleolevat naeratust — et kas näed nüüd, missugune kavaler on minu Elzal!

Kui Zelma pärast suurde tuppa tuli, pidas Alvine teda kinni, et tüdruku ees uhkustada selle uue auga, mis on Zitarite majale osaks langenud.

«Kuidas sulle meeldib see ohvitser? Ilus mees, eks ole? Isal olevat Rostovis vabrik ja mitu suurt maja. Rikas mis hirmus, koeragi viskab rublasega. Ja oma vanemate ainus poeg.»

«Jajah . . .» nõustus Zelma kohmetult.

«Aga ütle, kas sul on ka juba peigmees?» küsis Alvine nii rahulikult, otsekui oleks jutt silkude soolamisest või nuumsea tapmisest. «Mis? Mitte kedagi? Kuidas siis nii? Elzal käib siin küll igasuguseid. Ei saa kuidagi lahti. Lausa ära nõiutud, justkui teisi tüdrukuid enam polekski. No mis teha — noorus!»

Kusagil lahinguväljal purustasid granaadid maju, maad ja inimkehi. Kaugel tagalas näris sõjauss vaikselt vana elu, inimeste harjumusi ja kombeid. Igal pool võis näha inetuid haavu, sandistatud inimesi. Sest säärane on sõda . . .

5

Meres olid miinid. Kalurite kasutada jäi ainult kitsas riba ranna ääres ja kaugem avameri. Paljudesse kohtadesse ei tohtinud enam võrke heita. Sõnakuulmatuid ähvardas surm varjatud lõhkekehade läbi või õnnelikumal juhul trahv. Aga kas kalur võis läbi saada sellega, mida andsid madalad kaldaveed? Ahvenate ajal, kui kudekalad tulid kaldaäärsetele madalikele, ja sügisel, kui soodsate tuulte korral vimmaparved hoidusid ranna lähedusse, — siis veel sai üht-teist. Aga kalamees pole selline inimene, kes seisab ühes kohas paigal ja ootab, millal kalad tulevad ja tema võrgud üles otsivad. Ei, ta on harjunud ise kalaparve otsima, kaladele vastu minema, risti-rästi merd kündma ja oma õnne jälgi ajama. Kui kala on madalikud ära põlanud, läheb kalurgi sügavamatele vetele, sõidab küll põhja,

küll lääne poole, ja nagu jahimeeski ei jäta jälitamist seni, kui on vähegi lootust midagi saada.

Nüüd ei olnud see enam võimalik. Kartlikumad ja need, kellele kalapüük oli ainult kõrvalteenistuseks, tõmbasid paadid kaldale ja panid võrgud aita paremaid aegu ootama. Julgemad ja vaesemad, keda häda tagant sundis, rehitsesid merd kohtades, kus see oli veel lubatud. Aga suurt rõõmu sellisest püügist polnud. Pärast tugevamaid tuuli käisid vanad kalamehed rannas ringi justkui haiged: nad teadsid selgesti, kus praegu asuvad vimmad ja lestad, tundsid kala lähedust, kuid ei tohtinud sirutada kätt üle nähtamatu tara, mille oli püstitanud sõda.

Kui Galdiņši Vilma kuulis, mis ohud lahevees ähvardavad, ei tõstnud ta enam jalgagi paati. Kes sai talle midagi ette heita — ei võidud ometi nõuda, et ta leivakõrvase pärast oma elu surmaohtu paneks.

Vilmal oli nüüd palju rohkem vaba aega. Päeval parandas ta võrke, kartulivõtmise ajal aitas mehevanemaid, õhtuti aga oli prii. Läbi ikka kuidagi sai. Riigi toetusest jäi muidugi väheks, aga vanemad aitasid omalt poolt, ja iga kord, kui Vilma Galdiņšite poole läks, pistis ka ämm midagi korvi. Peale selle oli Vilma hakanud ohvitseridele pesu pesema, mis tõi ka mõne rubla sisse. Ometi pidi napimalt läbi ajama kui enne; millal sai igal hommikul kalu turule saata. Tuli nii mõnestki asjast loobuda, oma vajadusi piirata.

Zitari Ernest mõistis Vilma olukorda vajalikul määral hinnata ja poisi südames tärkas uus lootus. Aeg-ajalt püüdis ta Vilmale läheneda, alustas juttu, tegi nalja ning andis mõista, et pole nooriku vastu ükskõikne. Kuid Vilma hoidus kõrvale, tal paistis Ernesti seltsis igav olevat. Kas tema, Ernest, on tõesti nii hall ja tähtsusetu? Kas lipnikupagunid on Vilma meelest rohkem väärt kui tubli noormehe sõprus, mille eest võiks saada nii mõndagi head . . . kui Vilma ainult tahaks.

Südamepõhjas Ernest vihkas kõiki lipnikke. Kes kurat neid just nüüd siia randa tõi? Ei olnud Ernesti võimuses neid minema ajada, veel vähem tõkestada neile teed Vilma majja. Ole trumbata, alustada võistlust peenes armumängus? Ei tuleks midagi välja. Naised ei hooli tõelistest väärtustest, kunstlik sära on nende jaoks peamine. Justkui sõgedad kärbsed tükivad nad tule juurde, tiirutavad selle ümber ja kõrvetavad tiivad ära.

Ernest vaagis nii ja teisiti. Seda ei tulnud talle mõttessegi, et maailmas võiks olla mõni meesterahvas, kes oma olemuselt võiks olla väärtuslikum kui tema. Kui tema vaevast pole tulu,

siis vist ainult sellepärast, et ta ei mõista ennast vajalikus valguses näidata, ei tunne õiget teed oma ahvatlusobjektile lähenemiseks. Aga ta peab selle leidma, maksku mis maksab, tulgu või ronida läbi põrgu.

Enese teadmata Vilma ise näitas talle kätte õige raja. Ühel õhtul, kui Ernest rannas kalu sumpa laskis, juhtus Vilma sealt mööda minema.

«Kas sa käid ikka veel kalal?» küsis noorik ja jäi paadi kohal seisma.

«Teen veidike vigurit,» vastas Ernest. «Ega suurt mõtet ole, aga mis parata — päris ilma tööta ei taha ka logelda.»

Asjatundliku pilguga silmitses Vilma hõbejaid kalu.

«Rasvased vimmad,» lausus ta. «Head praetult...» Ja põgusa, vaevukuuldava ohkega lisas: «Mul tuleb nüüd mõni aeg ilma läbi ajada.»

Ernest tahtis just sumba otsa kinni siduda. Vilma sõnad tõid talle pähe uue mõtte.

«Sulle maitsevad vimmad?» küsis ta.

«See on ju kõige parem kala. Ma ei vahetaks isegi lõhe vastu.»

Ernest võttis sumbast neli suuremat kala, sidus rätikusse ja ulatas punastades Vilmale: «Säh, võta!»

Vilma vaatas poissi imestunult.

«Mul ei ole millegagi maksta. Nii kalleid kalu ei saa ma osta.»

Ernest naeris kähisevalt.

«Kes sinu käest raha küsib? Võta aga!»

«Aga kuidas siis nii...» mängis Vilma veel kohmetust. «Nii ometi ei või... ma tõesti ei tea...»

Kuid rätik kaladega oli juba vastu võetud. Ernest hakkas hoolega põhjalaudu üle uhtma.

«Suur tänu, Ernest!» Vilma hääl muutus päris mesiseks. Tänutundest seisis ta veel tükike aega paadi juures, ajas Ernestiga juttu, ja tema sõnades oli nii siiras huvi, et noormehe süda hakkas rinnus üha tugevamini taguma.

Kui Vilma oli ära läinud, vilistas Ernest läbi hammaste ja muheles võidurõõmsalt: «Varsti on käes. Nüüd ma tean, mis tuleb teha. Talle ei aita sõnadest ja välimusest, on vaja midagi hinnalisemat... Lipnikud arvatavasti ei tule tühjade kätega. Järelikult Vilma üldsegi ei armasta neid, tal on vaja ainult seda, mis nad toovad. Ja kui nemad võivad tuua, miks siis mitte mina? Raha või kala — ükspuha.»

Võib-olla Ernest liialdas, oma enesekindluses tõlgendas

kõike liiga lihtsalt, kuid Vilma edasine käitumine näis tema järelduste õigsust kinnitavat. Noorik oli nüüd Ernestiga kohtudes palju lahkem, ei läinud ringiga mööda ega hoidunud kõrvale, kui Ernest talle lähenes. Kuid Ernestil endal polnud julgust sirget teed käia. Sünge ihalev poiss ei mõistnud leida sõnu oma soovide väljendamiseks, Vilma aga, kui ta ka taipas poisi olukorda, ei püüdnud küll Ernesti lootusi purustada, kuid ei pakkunud talle ka tuge sel raskel teel.

Vaene närukael! Kas ta üldse taipas, et kalad, mida Vilma aeg-ajalt tema värisevatest kätest vastu võttis, läksid lipnike söögiks ja et Vilma rõõmustas Ernesti kingituste üle ainult seetõttu, kuna nõnda sai valmistada rõõmu ühele teisele, võõrale mehele, kelle heaks Ernest poleks lillegi liigutanud, saati siis elu ohtu pannud.

Jah, ta tõepoolest pani oma elu ohtu. Kuigi oli loomult südametu ja arg, suutis ta koguni oma iseloomu trotsida. Õhtuti, kui piirivalvurid paati kaldalt teisel pool kuivasid ei näinud, läks Ernest võrkudega keelatud tsooni — tal oli vaja kalu, millega üht naist õnnelikuks teha, oli vaja raha, mille eest osta maiustusi Vilma kostitamiseks. Kuid kalad asusid miinide vahel.

Ernest teadis, et miine pole järjest pandud. Kui ettevaatlikult talitada, siis võib vahepeale võrgud täiesti vabalt sisse lasta. Keegi ei tohtinud sellest teada, seepärast töötas Ernest ainult pimedas.

Ühel päeval valmistas Vilma talle suurt heameelt, sest tuli ise paluma, kas Ernest ei saaks homseks pisut kalu tuua. Et oleks vaja, külalised tulemas, tahaks neile midagi head pakkuda.

«Hea küll, ma vaatan,» lubas Ernest. Vilma sõnadest mõistis ta, et seekord ei jäeta talle vaeva eest tasumata. Õhtuhämarikus kutsus ta Krišuse randa ja viis varem kui teistel õhtutel võrgud merre. Krišus ei teadnud, et nad kalastavad miinide vahel, sest Ernest kinnitas, et tõke on tükk maad kaugemal. Ilma laternata, sõnagi rääkimata, riidetükid aerude ümber mähitud — nõnda askeldasid nad vaikselt seal merel.

Vastu hommikut, veel sügava pimedusega, sõudsid nad jälle merele ja tõmbasid võrgud paati. Ernest õpetas sosinal Krišust, kuidas paati tüürida, sellal kui ta ise loomust vedas. Esimestes võrkudes polnud midagi suuremat — vimmad hakkasid kaduma. Mõned merihärjad, üks tursk, paar kiiska — seesugust prügikala ei võinud Ernest Vilmale näidatagi. Eilne saak oli müüdud ja sump tühi. Rumal lugu küll — just nüüd,

kui ränga vaeva eest lubati tasuda, peab ta tühjade kätega jääma. Kannatamatult ootas Ernest viimast jada.

Krišus suunas paadi ujuki juurde. Ernest tõstis ankru üles ja tõmbas võrgu sisse, ühe jada teise järel. Võrgulinal sädeles hõbedasi soomuseid, üks, teine, kolmas kala visklesid juba paadi põhjalaudadel. Mõnus soojus pulbitses poisi rinnas, ta töötas rõõmsalt, märkamata, et sõrmed kangestuvad külmas vees. Siis tundis ta, et võrk muutub raskemaks ja koos linaga kerkib ülespoole ka midagi muud — mõni puuront või kivi. Ettevaatlikult, kergete tõmmetega, et võrku puruks ei rebiks, jätkas ta tööd. Raskus muutus järjest suuremaks ja lõpuks ei jaksanud Ernest võrku enam edasi tõmmata.

«Kinni . . .» sosistas ta Krišusele. «Keera paat kaugemale . . . mitte nii, paremale poole . . .»

Kui paat pöördus, nägi Ernest midagi musta ja ümmargust, sõrmed tundsid suurt metallkera. See oli miin. Võrgusilmad olid miini servade taha kinni jäänud ja hirmsa tapariista veepinnale tirinud. Võrgus olid kalad, terve rodu vimmasid — nende läikivad kehad helkisid igal pool miini tumeda kesta ümber, veest välja tõstetud kalad aga siplesid lämbudes ning peksid vastu miini külgi.

Kuum juga jooksis läbi Ernesti keha. Ta seisis nüüd silmsilma vastu kohutava surmatoojaga — üks ettevaatamatu puudutus, ja ei ole enam Ernest Zitarsit, kõrvulukustav plahvatus ajab kogu ranna jalule, kahest uljurist ja paadist jäävad järele vaid räbalad ja laastud. Aga Ernest ei lasknud võrgunööri lahti. Tardunult põrnitses ta miini ja kuulas, kuidas kalad vees laksu lõid. Krišus, kes ei teadnud töö seismajäämise põhjust, küsis midagi, Ernest aga tegi, nagu poleks kuulnudki, ja vaikis.

Siin oli miin, aga olid ka kalad . . . Vilma ootab Ernesti saaki. Mis ta peab tegema? Lasta võrk tagasi merre ja päästa oma nahk või riskeerida ja saada hea saak? Eluinstinkt ja arutu iha pidasid omavahel nähtamatut võitlust. Mõistus käskis ohtlikust kohast eemale rutata, aga sellele kõmises vastu vere käskiv hüüe: «Jää siia!»

Ja Ernest jäi. Krišusele midagi ütlemata kummardus ta üle paadi serva ja hakkas värisevate sõrmedega võrgusilmi miini sarvede otsast lahti näppima. Lina ei olnud sassis, silmad libisesid hõlpsasti maha, mõned katkesid. Ja järsku veeres kivi poisi rinnalt: kui kaks sarve olid lahti tehtud, kaldus miin külili ja vajus pikkamisi vette. Võrk muutus kohe kergemaks.

Ernest tõmbas ka ülejäänud jadad paati, võrguankru aga jätlis merre.

«Sõida kaldale,» ütles ta Krišusele ja teda valdas minestusetaoline väsimus. Raskelt vajus ta aerupingile, tundes, et kogu keha läheb märjaks. Otsaesiselt voolas higi suurte piiskadena üle näo. Kuid öö oli jahe, Ernesti sõrmeotsad kirvendasid külmas vees ligunemisest, otsekui torgiks neid tuhat nõela.

Ernest laskis Krišusel koju minna, ise otsis mõned paremad kalad Vilma jaoks, teised laskis sumpa, ja sammus kohe Galdiņši Mikelise maja poole. Alles nüüd hakkas ta taipama, kui suures ohus ta oli täna öösel olnud. Hädaoht, mis oli temast väga lähedalt mööda läinud, oli nii õudne, et ta ei söandanud sellele mõteldagi, ning väike komps, mida ta käes hoidis, omandas järsku nii suure väärtuse, millist ei või olla ühelgi teisel kingitusel kogu maailmas. Oma elu, oma ohus olnud, kuid päästetud olemasolu viis ta kingituseks sellele naisele — sääraste hinna eest võib küll ära osta mitte üksnes Galdiņši Vilma . . .

Lähenes hommik. Mändide vahel võis juba näha vilksatamas mõnd tulukest kalurimajade aknais, kusagil krägises uks ja varajased tõusjad läksid lauta, kõikuvad laternad käes. Vilma majake oli pime ja vaikne, akendel luugid ees.

Ernest tegi tiiru ümber maja ja koputas otsaaknale. Sees jäi kõik endiselt vaikseks. Ernest koputas kõvemini, kogu rusikaga. Peagi kuulis ta vastust: keegi puudutas seestpoolt kergelt aknaruutu. Ernest läks trepipealsele ja ootas ukse juures. Pimedas võis ta nägu väänata ja irvitada, nagu tahtis. Irve paljastas ta valged hambad, mingi võõras, väljastpoolt tema olemusse tunginud energia sundis teda liikuma, paigal tammuma ja end sirutama. Võib-olla tuli see ainult närvilisusest.

«Kes seal on?» Vilma küsimus peaaegu ehmatas teda. Naine oli eeskotta tulnud, kuid ei teinud ust lahti.

«Mina . . . Ernest . . .» vastas ta sosinal. «Tõin kalu.»

Uks avanes praokile. Unine Vilma, palitu õlgadele tõmmatud, võttis kompsu ükskõikselt vastu ja tahtis ukse juba kinni tõmmata, siis nagu toibus ja taipas, et peab midagi ütlema sellele poisile, kes oli ta magamast üles ajanud.

«Suur tänu, Ernest. Sa pidid nüüd küll öö läbi töötama . . . Kas sul külm ei ole?»

«Ei!» Ernest heitis pea uhkelt kuklasse, mida pimedas küll näha ei olnud, kuid kahetses kohe oma sõnu. Kas tal ei ole külm? See oli ju vihje, samahästi kui selge kutse tulla tuppa soojendama. Kuidas ta kohe aru ei saanud? Oma kinni-

tust ei saanud enam tagasi võtta, aga kui Vilma oma kutse nii selgesti esitas, siis võis ometi ka Ernest endale üht-teist lubada.

«Vilma, ma tahaks sulle midagi ütelda, ühest asjast rääkida,» ütles Ernest ja kallutas enda läbi ukseprao eeskotta.

«Tsst, tasem!» Vilma vaatas kartlikult köögiukse poole. «Ämm tuli eile külla ja jäi ööseks. Sa ju tead, ta kipub kahtlustama, seepärast mine parem ära, muidu mõtleb veel ei tea mida.»

Ernest tõmbus tagasi, nina norus.

«Me võime kõnelda mõni teine kord,» jätkas Vilma. «Mõni teine kord, Ernest, küll jõuab, küll...»

Ja polnudki enam Vilmat. Võti krigises, kääksatas uks kusagil seespool ja majas võttis maad vaikus. Raskelt saapaid mööda külmunud liiva järel lohistades sammus Zitari Ernest kodu poole. Männioksad jäid riiete taha kinni, kuid Ernest ei kummardunud madalamale ega hoidunud neist kõrvale. Järsku jäi ta seisma, ajas end sirgu, nägu kiskus vihast virilaks. Ta pöördus tagasi Vilma maja poole, raputas rusikat ja sisistas: «Neetud mutt! Just täna öösel oli sul vaja ennast siia vedada! Igavene saatan inimese näol!»

Raev tegi teda reipamaks, kärmel sammul astus ta koduõue. Põrutas tigedalt rusikaga vastu ust, ja kui keegi ei rutanud teda sisse laskma, hakkas luuke kolistama.

«Mis lahti?» pistis Ilze pea vööruseukse vahele.

«Mis lahti...» ahvis Ernest. «Ma taon siin tervelt tund aega, aga teie kõik magate justkui karud pesas. Öö läbi külmeta, vaevle merel, ja siis konuta õue peal nagu koer.»

«Mis sa nüüd, Ernest...»

«Mis sa siin kokutad!» Ernest lõi ukse paugatades kinni ja trepist üles minnes kolistas nimme saabastega. Las kõik kuulevad, las ärkavad üles — kes nad õige on! Tema teeb tööd, sel ajal kui nemad magavad, tema vaatas surmale silma — las tuleb keegi ja ütleb kas või ühe sõna. Eks siis näe!

Aga keegi ei tulnud ärritatud poissi rahustama. Ta võttis riidest lahti, pildus rõivad laiali maha, siis viskus voodisse ja jäi kohe magama. Kuid uneski ei leidnud ta rahu. Päevased igatsused elustusid sonimispiltides, Vilma lendles linnukesena tema ümber, kord tuli lähedale, kord põgenes eemale, kui Ernest juba käe tema järele välja sirutas, ja mitu korda lendas Ernest miiniga õhku. Kui ta pärast lõunat ärkas, leidis ta end põrandalt — ilmselt oli magades voodist välja kukkunud.

6

Zitari Ernest polnud loomult sugugi lobiseja, pigem iriseja ja poriseja, kes seltskonnas rohkem kuulab, mida teised ütlevad, kui ise räägib. Aga mõnikord juhtub iga inimesega midagi seesugust, mis ei vasta tema iseloomule. Me nägime juba, kuidas Ernest tol ööl hirmu unustas ja külmavereliselt võrgu miini küljest lahti harutas, kuigi kangelaseks ei saanud teda nimetada. Kahtlemata oli see ime. Nüüd järgnes ühele imele teine: sõnaaher poiss ihaldas nii palavalt Galdiņši Vilmaga rääkida — nelja silma all, kõige parema meelega Vilma maja juures —, et päevast päeva mõtles aina sellest ja iga kord, kui Vilmat nägi, tuletas seda meelde. Aga nagu kiuste kukkus alati nii välja, et ei olnud võimalik nelja silma all rääkida.

Päeval oli Vilma harva kodus. Ühtepuhku oli tal igasugu käimisi: poodi, ema juurde, mehevanemate poole, ohvitseridele puhast pesu ära viima. Kui ta polnud kuhugi läinud, jätkus tal kodus askeldamist: pesi pesu, kuivatas ja triikis ohvitseride särke, ja tihtipeale istus tema pool Zitari Elza, näputöö süles, nagu truu sõbranna kunagi. Õhtuti aga — ah, sellest ei tahtnud Ernest mõteldagi! — õhtuti pandi väikeses majas aknaluugid kinni ja salapärane, varjatud elu kestis keskööni, elu, millest Ernest osa ei saanud, millest ta võis ainult mõtelda ja igatsusest piinelda.

Vilma kasutas endiselt Ernesti lahkust ja siiski hoidis temast kõrvale, aga tegi seda nii osavasti ja veenvalt, et Ernest ei saanud talle midagi ette heita. Kogu sügise see naine mängis temaga justkui suur inimene väikese lapsega, ja kuigi laps oli tujukas ja järeleandmatu, oskas Vilma temaga hakkama saada: andis näiliselt lootust, õhutas rusutud poissi, ent hoidis teda alati kindlas kauguses, mis naisele pakkus täielikku ohutust, Ernestil aga ähvardas aru peast võtta. Ei ole võimalik, et Vilma ei taibanud Ernesti püüdlikkuse põhjust ja eesmärki. Teatud mõttes poisi visadus isegi meeldis talle. Kui ta seda teades ometi põikles kõrvale, siis mitte sellepärast, et Ernest talle ei meeldinud, vaid sellepärast, et kohaliku poisiga oli ohtlik vahekorda luua. Keegi võõras, Pavluša või Lebedev, tuli, olas siin mõni aeg ja läks jälle minema, ja koos temaga kaduvad kõik jäljed, ükski kukk ei kirenud enam tagantjärele. Kohalik poiss aga jäi siia, temaga võis iga päev kokku juhtuda ja tema nägemine meenutas kõike ka siis veel, kui oleks tahtnud seda ammu unustada. Kohalik võis ka kõik välja lobiseda, sõp-

rade ees oma eduga kelkida ja tüüdata ka siis veel, kui tema sõprus on liigseks muutunud. Just sellepärast hoidis Vilma kõrvale.

Ernest arvas, et naise tagasihoidlikkusel on teine põhjus. Mis need kalakesed ära ei ole, vimmade ja latikatega kaugele ei jõua, aga šokolaadi tassivad talle küllalt kokku nood tärnidega sõbrad. Arvatavasti eelistaks Vilma mingit väärtuslikumat kingitust.

Ja Ernest otsustas Vilma vallutada suurejoonelise žestiga. Parajasti näis avanevat soodne juhus. Isa oli hiljutí maininud, et laseb sel talvel paadimeistril teha uue merepaadi, ühe vana võiks ära müüa, kui ainult juhtub hea ostja. Ernest hakkas kohe tegutsema. Vana paat oli üsna hästi säilinud, ja kui veidi kohendada, võis seda veel mitu aastat kasutada. Ostja oli Ernestil juba teada — keegi mees, kes oli mineval suvel randa elama asunud, nime poolest Līpacis. Isale sõnagi lausumata läks Ernest Līpacise poole ja küsis, kas ta ei taha merepaati osta. Līpacisel oli sõiduriista vaja, ta tahtis kohe paadi üle vaadata ja tuli Ernestiga randa kaasa. Kiiresti leppisid nad hinnas kokku — kakskümmend neli rubla, mis tuleb kohe ära maksta, ainult Ernest peab veel andma kaks paari aere ja veekühvli, hauskari.

Tehti maha, et järgmisel päeval toob Līpacis raha ja viib paadi oma valgmale, paar versta jõesuudmest põhja poole. Kakskümmend neli rubla sularahas! Vilma pea hakkab ringi käima, kui Ernest rahapataka lauale paneb, ei, viskab põlastava žestiga, justkui see puru ei tähendaks talle mitte kui midagi. «Võta, see on sinu oma, ma kingin selle sulle. Kas sul nüüd on aega minuga rääkida?» Kahtlemata siis on... Ja nad räägivad kaua, hommikuni, ning ei meheema ega lipnikud ei tohi neid segada — kakskümmend neli rubla on seda väärt.

Järgmisel hommikul tassis Ernest aerud salamahti paati, nii et kodused ei näinud. Tehes näo, nagu korrastaks ta võrke, askeldas ta kogu hommikupooliku rannas, kartes, et isa tuleb nii vara sinna, et Līpacis pole veel jõudnud paati ära viia.

Līpacis tuli kokkulepitud ajal. Ta vaatas paadi veel kord üle, otsis vigu ja püüdis neli rubla maha tingida, kuid Ernest ei jätnud alla.

«Teie asi, kas ostate või mitte, aga odavamalt ei saa,» ütles ta. «Mul on veel teisigi ostjaid. Paat on tegelikult oma kolmkümmend rubla väärt.»

See oli õige, vana Zītars poleks odavamalt andnud, kuid

Ernestil polnud aega kaubelda. Lõpuks andis Līpacis järele ja luges kakskümmend neli rubla krabisevaid paberrahasid peo peale. Ernest keeras rahad korralikult kokku ja pistis tasku, seejärel hakkas Līpacist ärasõiduga kiirustama. Kuid alles nüüd märkas ostja, et paadis ei ole hauskarit. «Kuidas siis nii? Ma ju ostsin koos hauskariga.»

Tasus nüüd sellise tühja asja pärast lärmi tõsta? Ernest läks pahaselt koju hauskarit tooma. Līpacis askeldas sel ajal peremehelikult paadi juures: toppis tullid aukudesse, pani aerud kohale ja sättis põhjalaudu. Kui see oli tehtud, pani ta piibu tossama ja istus paati pingile, ise ostuga väga rahul.

Kui Ernest jõudis luiteharjale, nägi ta isa: koos ühe võõra mehega tuli vana Zītars ranna poole. Ernestit märgates ütles Zītars midagi võõrale ja viis poja kõrvale.

«Ma müüsin just vana paadi maha,» ütles kapten. «Eile käis vaatamas. Ta annab kakskümmend kaheksa rubla. Mis sa arvad, poeg, ega ei ole liiga vähe?»

Mõnel muul korral oleks Ernest sellest küsimusest meelitatud olnud, kuna isa kõneles temaga kui võrdsega, kuid praegu põles maa ta jalge all. Neetud Līpacis oma hauskariga! Oleks parem minema läinud, seni kui oli veel õige aeg.

«Rohkem vaevalt keegi maksaks,» vastas Ernest kärsitult. «Anna aga ära, kui ta võtab.» Ja ta pöördus minekule.

«Sa võiks kaasa tulla ja aidata vette lükata,» ütles kapten. «Ta tahab näha, kuidas vees ujub.»

«Otsekohe... Ma pean ainult korraks koju jooksma.»

«Ära jää kauaks,» hõikas isa veel, sammudes koos võõra mehega luitelt alla.

Ernest ei läinud koju. Ka randa ei tohtinud ta tagasi minna. Aimates, milline skandaal seal tuleb, tahtis ta vähemasti eemalt pealt vaadata, kuidas kõik toimub, seepärast keeras rajalt kõrvale ja kükitas põõsaste taha, kust paistis kogu rand. «No nüüd on supp, siga ka ei söö...» mõtles ta.

Ehee, läheb juba lahti! Ernest nägi, kuidas isa vaatas imestunult Līpacist, kes istus rahulikult paadis pingil. Küsis temalt midagi. Līpacis tõusis püsti ja vastas. Siis vaatas kapten teise ostja otsa ja kehitas õlgu. Ta ütles Līpacisele veel midagi, kuid seekord oli kapteni hääl teravam ja kulm kortsus. Līpacis maigutas hämmastunult suud, tükk aega ei leidnud sõnu, siis hakkas rääkima ja ägedalt kätega vehkima.

«Roni paadist välja!» kuulis Ernest isa käratust. «Roni välja kui sulle öeldakse!»

«See on minu paat, sa ei saa mind käsutada!» vaidles Lipacis vastu.

«Ma kutsun politsei!» ähvardas kapten.

«Ma sõidan minema!» vastas Lipacis. Ta hüppas paadist välja ning püüdis seda vette lükata. Kapten hoidis paadi ankrust kinni. Siis lõikas Lipacis ankruköie läbi ja haaras aerud pihku. Zītars näitas näpuga teise ostja poole ja kisendas näost punetades: «Näe, omanik on siin, vaata ise! Temale ma müüsin!»

Kisa kestis veel tükk aega, lõpuks mehed taltusid ja hakkasid rahulikumalt rääkima. Küllap Lipacis seletas, mis viisil ta paadi oli saanud, sest kapten ei öelnud enam midagi. Ernest nägi, et isa viipas ostjatele ja kõik läksid Zītari talu poole. «Nüüd otsivad mind,» taipas Ernest. Oodanud, kuni mehed rajal mööda läksid, tõusis Ernest üles, ringutas mõnuga ja vaatas rahapakki. «Äh, kus ka asi! Saagu mis saab!»

Muretult lõi ta käega, nagu tahaks kõiki muresid metsa ajada, ning hakkas läbi puhmastiku Galdiņši Vilma maja poole minema. Kas nüüd või ei iialgi!

7

Vilma pani köögis ohvitseride äsja triigitud pesu kokku ja ladus korvi. Ega eriti palju olnud, kuid siiski korralik vannitäis. Õhtu eel tahtis ta selle mõisasse viia.

«Sina, Ernest?» Vilma vaatas oma töö juurest hooletult üle õla taha. Ernest ei näinud, et naine pigistas huuled kokku ja otsaesine tõmbus murelikult kortsu. Kohmetult tammus ta ukse kõrval, kägardas mütsi sõrmede vahel, lõpuks istus palumata soemüürile.

«Jah, ma tulin korraks... Täna ei ole suurt midagi teha.»

«Kas sa merel enam ei käi?» Vilma vaatas talle otsa. Ernesti siinolek segas teda. Peab kohe hakkama ennast korda seadma, nägu pesema ja teised riided selga panema, aga poiss istub siin, ei taipa ära minna, enne kui peab käskima tal koju kõmpida. Ei ole just meeldiv...

«Merel?» kordas Ernest. «Mis sinna minna, kui midagi ei ole. Ei ole tahtmist alati ilmaasjata vaeva näha.»

«Eks ta ole,» mõõnis Vilma. Ah, misjaoks oli tal vaja just nüüd tulla! Lebedev ootab maanteel soo taga kell viis. «Nii et sul on nüüd priius?» (Mine omett minema, kui sul ei ole midagi öelda!)

«Tuleb nii välja,» vastas Ernest. Teel siia oli ta kõik hästi läbi mõelnud, mida ütelda ja teha, aga tundus, nagu oleks üle läve astudes kõik sõnad väljapoole jäänud. Miski ei läinud enam plaani järgi. Nüüd oleks pidanud jutu osavasti ja häbematult vajalikus suunas juhtima, astuma teisele poole lauda Vilma vastu, et näeks, kuidas tema sõnad naisele mõjuvad, ja Vilma ei saaks vastamisest kõrvale põigelda. Aga ta oli juba maha istunud ega suutnud üles tõusta, justkui hoiaks müür teda nähtamatute kombitsatega kinni. Ja aega oli nii vähe. Varsti teeb Vilma juttu äraminekust, viimati tuleb veel Elza ka siia. Miks tal ei jätku julgust? Ei ole ju mingit riski, ta tunneb Vilmat liigagi hästi, naise vastuses ei ole kahtlust.

«Kas pesupesemisega teenib ka midagi?» küsis ta, ajas end püsti ja läks akna juurde.

«Suhkru ja petrooli jaoks ikka saab.»

Suhkur ja petrool... Räägi nüüd oma tunnetest, kui Vilmal on meeles vaid suhkrunaelad ja petroolitoobid! Ernest keeras naisele selja, vaatas aknast välja, siis tuli talle meelde, et taskus on paberossid, ja ta tegi suitsu. Suitsetama oli ta õppinud alles tänavu suvel, mitte nii väga isu pärast, vaid et mehelikum välja näha: kui ninaalust ei ehi veel vurrud, siis peab vähemalt pabeross tõendama, et poiss on leerist läbi käinud ja tal on õigus meheteid tallata.

Vilma pani viimase pesutüki korvi ja laotas vana ajalehe peale.

«Ma pean nüüd minema hakkama,» ütles ta.

«Millal sa koju tuled?» küsis Ernest.

«Ei tea... Tuleb kortereid mööda laiali kanda ja uus pamp kokku korjata. Peab ka Galdiņšite poole minema, vaatama, kuidas vanad seal elavad. Võib-olla jään isegi ööseks sinna.»

«Ah nii...» Ernesti nägu venis pikaks. Ja järsku, tundes, et plaan ähvardab nurja minna ja kaua oodatud võimalus libiseb käest, sundis ta end tegutsema. See oli nagu joobumus, sihilik eneseunustus, hüpe pimedusse hea õnne peale.

«Kas sa pead pesu tingimata täna ära viima?» küsis ta punaseks minnes ja lõi silmad maha.

«Oodatakse. Võib-olla mõnel ei ole puhast pesu selga panna.»

«Aga kui sa viiks homme?»

«Mispärast? Kui mul on kõik valmis, milleks siis enda käes hoida? Raha on ka vaja.»

Ernest muigas.

«Kui lugu on sedasi, siis pole sul üldse tarvis minna. Ma

müüsin just vana paadi maha. Vaata!» Ta tõmbas rahapaki välja ning näitas Vilmale. «Kõik, mis ma sain, on siin. Kakskümmend neli rubla.»

«Kakskümmend neli rubla . . .» kordas Vilma mõtlikult.

«Aga minul ei ole seda raha vaja,» jätkas Ernest. Vaatas põleva pilguga Vilmale otsa ja lisas: «Kui sa täna õhtul jääks koju, siis . . . siis ma annaks selle raha sulle.»

Nii, nüüd oli see välja öeldud. Kui Vilmal on pea otsas, siis ta peaks aru saama. Et aidata naisel otsustada, pani Ernest rahapataka lauale ja lükkas rahatähti pisut laiali — nõnda muutus raha väärtus veelgi nähtavamaks.

«Kui sa oled nõus, siis võta kõik ja tee sellega, mis tahad.»

«Aga Ernest . . .» sosistas Vilma kohmetult. «Kuidas siis nii? Kuidas ma nii . . . mille eest sa mulle . . .?»

Poiss vahtis maha ja vaikis.

«Ernest, ma ei saa üldse aru,» jätkas Vilma. «Mida sa õieti mõtled?»

Poiss ei vastanud.

«Sa kingid selle mulle? Aga ma ei või ometi sedasi . . . mitte millegi eest raha võtta. Ernest . . .»

«Ära mine mõisasse ja luba mul sinu juurde jääda, see on kõik,» surus Ernest hingeldades suust. «Jah, see on kõik. Siis ei ole mitte millegi eest. Kui sa teistelt võid võtta, miks siis mitte minult? Kas mina olen halvem kui teised? Või kas nemad maksavad sulle rohkem?»

Nii teravalt polnud ta sugugi kavatsenud öelda, aga talle tundus, et Vilma meelega õrritab teda. See ajas vihale ja seepärast kukkuski nõnda välja. Mis parata, kui inimene pole harjunud peenelt rääkima.

Aga see oli väga paha ja Ernestile äärmiselt ebasoodne. Oleks ta mõistnud oma mõtteid väheke peenetundelisemalt väljendada, kõike veidi diplomaatilisemalt korraldada, siis võinuks tulemus olla hoopis teistsugune, sest kakskümmend neli rubla oli Vilma-sugusele kergemeelsele naisterahvale ikkagi suureks ahvatluseks. Ja milleks oli tal vaja neid teisi meelde tuletada?

«Närakas! Tattnina!» karjus Vilma suure ärritusega kiledalt. «Välja! Minema mu silme alt, viimane põrsas!»

Ernest vihastas.

«Kas ei ole õige või, mis ma ütlesin? Kes siis ei tea, kuidas sa elad? Võõrastega võid küll, aga kui oma inimene . . .»

«Välja, välja! Ma karjun külarahva appi! Mis kohtumõistjat sina endast kujutad, sigudik? Noh, mis sa veel vahid, võta oma raha ja tee, et kaod!»

«Aga mina ei lähe,» jonnis Ernest. «Lipnikke sa küll minema ei ajaks.»

«Ole vait! Nemad on inimesed, aga sina oled tõbras.»

Rahuliku häälega, kus lihtsameelne imestus segunes naiivse loodusega, küsis Ernest midagi nii häbematut, et Vilma näol tõi lõkkele isegi tume häbipuna. Järgmisel momendil laksatas Ernesti põsele tugev kõrvakiil.

«Ah sa tikud kätega kallale?» käratas poiss ähvardavalt ja tahtis naisele oma jõudu näidata.

Vilma haaras seinalt väikese liharaiumiskirve ja võttis hoogu. Ernest virildas suud, nagu peaks midagi vastikut alla neelama, nohistas läbi nina, kahmas raha ja läks minema. Lävelt põrnitses ta veel tagasi ja nõksatas ähvardavalt peaga:

«Seda sa veel kahetsed!»

«Ma lähen räägin su isale ära, missugune sa oled,» sähvas Vilma vastu.

«Katsu sa! Kas sa seda tunned?»

Ja Ernest näitas rusikat. Kogu tee kuni koduni vandus ta tasakesi omaette. Loll . . . Upsharakas . . . Mõtleb endast ei tea mida! No küll ma talle näitan! Nii see ei jää! Ringitõmbaja! Ah, kui saaks praegu kellegagi isu pärast kakelda!

Ões ootas teda isa. Vahepealse ärritusega oli Ernest täiesti unustanud oma tehingu paadiga, seepärast pani kapteni karm toon teda esialgu ainult imestama.

«Räägi nüüd, noorhärra, kuidas sa paadi maha müüsid? Kui palju sa said ja kuhu raha jäi? Ja kes sul käskis ära müüa?»

«Paat?» Lõpuks Ernest taipas ja naeris, kuid naer kukkus välja katkendlik, sest poisi rinnas mässas veel pahameel. «Sa ise ütlesid, et otsigu ostja. Ja kui ma nüüd otsisin, siis ei ole enam hea. Ei saa tõesti aru, kuidas meele järgi olla. Tahetakse müüa, aga kui müüd, siis pistetakse kisama.»

«Kisama?» pomises kapten, teadmata, mida teha: pahandada või järele jätta, sest teatud mõttes oli Ernestil õigus. «Aga miks sa minuga ei rääkinud? Toimetab nii salaja, et keegi ei tea midagi, ja teeb mind veel naerualuseks.»

«Jah, kust mina võisin teada, et sa ise otsid ostja.»

«Kus on raha?» küsis kapten.

«Siin. Loe üle!» Ernest ulatas rahapaki. «Ma ei ole kopikatki puutunud. Muud te ei mõista kui minu peale karjuda. Kes ma teil olen, koer või? Tee tööd nagu hobune, päevad ja ööd läbi, aga kui midagi juhtub, kohe — Ernest, Ernest!»

«Mis sa vigurdad, kes sulle on midagi teinud?» sõnas isa juba leplikumalt.

Ernest oli nüüd juba kannatajaosasse sisse elanud ega langenud sellest enam välja. Kuulamata, mis isa veel ütleb, läks ta upsakalt ja trotslikult üles oma tuppa. Lõpuks kukkus välja nii, et teised on temale liiga teinud. Tema on ennastunustav töörassija ja hoolitseja, teised kiusavad teda taga.

Kui Zītari pere õhtusöögilaua ümber kogunes, näis kapten poja ees häbenevat, end süüdlasena tundvat. Ja kõik olid Ernesti vastu lahked. Näete, mida tähendab range, mehelik tegutsemine! Naiste juures see ei kõlvanud, kuid igas muus kohas — vägagi hästi.

8

Sügisel hakkas Ernestit rõhuma uus mure: järgmise mobilisatsiooni ajal tuleb tal värbamiskomisjoni ette astuda ja võib-olla sõtta minna, kuid poisil polnud vähematki tahtmist rindele sattuda. Iga päev tuli randa teateid langenutest ja haavatutest — vähe oli rannas perekondi, kes otseselt või kaudselt poleks juba kedagi kaotanud. Hiljuti oli Vilnost kirstuga koju toodud kooliõpetaja Asniņši ainuke poeg, lipnik — ta oli surnud hospidalis pärast rasket haavatasaamist. Matustele tuli kokku peaaegu kogu kihelkond, mõisas peatuv polk saatis orkestri ning rühma sõdureid viimset saluuti paugutama. Pastor kõneles kangelassurmast, tsaarist ja isamaast, rohkem austas kui lohutas vanemaid ning püüdis veenda, et leina asemel peaksid nad tundma uhkust au üle, mis on neile osaks langenud. Siis raksatas kogupauk, sõdurite rühm võttis kahekaupa ritta ja ulja marsi saatel sammuti surnuaialt minema. See kõik oli üpris ilus ja meeltliigutav, kuid need tavalised inimesed ei saanud sellest aru. Oli elanud noor ülemeelik poiss, vaeva näinud, koolis käinud, ennast eluks ette valmistanud, ja nüüd teda enam ei ole. Mispärast? Kellele seda vaja? Mis õigustust võib leida sellele ja paljude teiste surmale? Kus on see kõrge aade, mille nimel inimesi muudetakse sandiks ja põrmuks?

Ernest neist probleemidest ei mõelnud, ei otsinud ideelist põhjendust oma vastumeelsusele sõtta minna. Ta mõistis ainult seda, et see on surm ja kannatused, väsitavad marsiroodud ja kaevikutes virelemine, elu ilma igasuguste mugavusteta ja allumine lugematute ülemuste tahtele. Siin kodus oli tal omaette tuba, seal oleks aga kas läppunud kasarmud või rõsked muldonnid. Siin võis ta vabalt talitada, magada ja töötada omaenda äranägemise ja vajaduse järgi, seal peab ta elama ja tegema

nii, kuidas tahavad teised — võõrad inimesed. Mingi unter mõne paelaga pagunitel võib tema peale kisendada, sõimata ja tagant sundida, aga tema ei tohi vastu hakata. Ei, seesugune väljavaade Ernestit ei kütkestanud.

«Miks ma ei sõitnud Inguga kaasa?» mõtiskles ta. «Mis temal praegu viga? Elab nagu miška — kõht täis, riided selljas, ja teenib nii palju, et võib iga kuu kahekümneviielise koju saata.»

Mõni aeg kaalus ta tõsimeeli Arhangelskisse sõitmist. Seda võimuks küll teha, kohapeal otsiks ta üles venna, kes aitaks teda mõne laeva peale munsterdada. Ka vanematel poleks midagi säärase sammu vastu. Aga kogu sügise pidas Ernestit kinni totter seiklus Galdiņši Vilmaga. Ta oli sel ajal justkui purjus, ei arvestanud mitte millegagi, ei mõelnud ei mobilisatsioonist ega pagemisest, kuni registreerimisaeg kätte jõudis ja ära sõita polnud enam võimalik. Nüüd paistis, et kõik on kaotatud: vabadus, mugav elu, isakodu ja lootus Vilma lahkusele. Täpselt ei olnud küll veel teada, millal uus mobilisatsioon välja kuulutatakse, aga igaüks mõistis, et kaua ei tule seda oodata. Kui juba maakaitseväelased ja nekrutid enneaegu väkke võeti, siis peab Ernestki varsti reisipauna pakkima.

Aga ta ei tahtnud minna, kohe mitte sugugi. Kadedusega vaatas ta kohalikke vigaseid: lonkurit puuseppa ja poodniku kurttumma poega — neil kahel polnud midagi karta, valge pilet oli kindel. Aga kes Ernestile sellist annab? Kuulmine terav nagu rebasel, silmad selged ja kondid terved — õnnetu inimene, õnnetu tervis. Kui saaks oma tervise kuidagi ära rikkuda!

Ernest kaalus mitmeid plaane. Jalg ära murda, parema käe nimetissõrm maha raiuda? Valus, ja pärast on endal vastik sandina ringi käia. Teeselda, et üks kõrv ei kuule? Aga siis peab suu lahti hoidma, kui üldse midagi kuulda tahad, ja see ei näe kuigi ilus välja. Närvid, süda, kopsud? Nendega võiks küll midagi ette võtta, kui teaks, kuidas seda teha. Tuleb rääkida vanemate poistega, kes on valge pileti kätte saanud, võib-olla need oskavad nõu anda.

Näiteks Jānis Silzemnieks. Poiss terve kui purikas, aga täielikult välja praagitud. Kuidas ta sellega hakkama sai?

Esimesel sobival juhul läks Ernest Jānise poole. Sõbrad nad just ei olnud, aga nii tõsise asja korral võis isegi võõralt abi paluda. Selgus, et Jānis tõepoolest teab häid enese ärarikkumise abinõusid. Oma teadmistega lausa uhkustades õpetas ta Ernestit tervelt tund aega. Rahulolevalt tuli Ernest koju.

«Kas meil ei ole mõnd vana siidriidekaltsu?» küsis ta emalt.
«Milleks sulle seda vaja?» imestas ema.
«Oleks jah natuke vaja,» põikles Ernest vastusest kõrvale.
Ema tuhnis kummutisahtlites ja leidis vana pluusi, mis oli tükkideks lõigatud.

«Käib küll,» ütles Ernest ja oma toas lõikus siiditüki samal õhtul väikesteks ribadeks — nii peenikesteks, et sai koos tubakaga hülssi toppida. Nüüd suitsetas ta tubakat koos siidiga, suitsetas palju, kaks korda rohkem kui seni. Hea abinõu andis peagi tulemusi: Ernesti rind hakkas ragisema, tekkis limane röga ja näovärv muutus kollakaskahvatuks. Poiss vahtis sageli peeglisse ja uuris rahulolevalt oma muutunud välimust. Ta rögistas justkui mõni vanataat, aga kui ema hakkas poja tervise pärast muretsema ja soovitas arsti juurde minna, siis Ernest ei läinud.

Kevade poole, veidi enne mobilisatsiooni, võttis Ernest kasutusele veel teisegi Jānis Silzemnieksi nõuande. Mis kindel, see kindel — kahe veaga on alati rohkem väljavaateid kui ühega. Ernest kiskus hobuse sabast jõhvi ja lõikas paar lühikest juppi, siis otsis vana, roheliseks tõmbunud vasest kolmekopikalise ja õhtul tegi väikese operatsiooni. Varsti tabas tema paremat jalga imelik, arusaamatu tõbi: jalg paistetas üles nagu pakk, muutus sinakaspunaseks, ja puusale ilmus hirmus mädanev haavand. Ernest pidi voodisse heitma ja laskma arstil end läbi vaadata. Vana, kogenud maa-arst kirjutas välja nii rohtusid kui plaastreid, kuid miski ei aidanud. Isegi õiget diagnoosi polnud võimalik panna.

Varsti kuulutati välja mobilisatsioon. Ernest pandi kasukaisse mähituna saani ja viidi Riiga. Isa sõitis kaasa, rohkem mures Ernesti tervise pärast kui poeg ise. Värbamiskomisjoni arstid uurisid haiget jalga kaua ja põhjalikult, kuulasid rinda ja vaatasid limast röga, siis ütles kõige vanem neist, hallipäine polkovnik, Zītarsile kaastundlikult: «Viige aga koju. Tal on jäänud elada kõige rohkem paar kuud.»

Valge pilet taskus, alatiseks välja praagitud, tuli Ernest randa tagasi. Paistis aga, et ta põrmugi ei kurvastanud oma sünge saatuse pärast. Kodused olid nüüd Ernesti vastu kaastundlikult lahked, teda hoiti, hellitati nagu väikest last ja taluti kannatlikult tema tujukat jõhkrust. Isegi Galdiņši Vilma oli kord Elzaga haigele tervisi saatnud — tundis end vist süüdlasena poisi tõbedes. Ernest püsis oma kannatajaosas tõelise kunstnikuna. Mõistes, et nüüd võib oma hinda üles kruvida, kirjutas ta Vilmale mõned read:

«Vaata nüüd, mis Sa oled minuga teinud! Olin terve, tahtsin elada ja olla õnnelik niisama nagu Sina, aga Sa röövisid minu elult rõõmu ja ma pean nüüd hukkuma. Võib-olla võiksin terveks saada, kui elul oleks mingi mõte, mingi väärtus. Aga ma ei taha enam elada, sest Sina lükkasid mu tagasi ja olid minu vastu ülekohtune. Jumalaga, Vilma! Ma annan Sulle kõik andeks ja jään lõpuni sõbraks . . .»

Järgmisel päeval tõi Elza Vilmalt vastuse.

«Kallis Ernest!

Mu süda ei leia enam rahu, kui Sa pead minu pärast nõnda kannatama. Võib-olla ma olin tõesti ülekohtune ja kärsitu, aga miks Sa pead ennast nii tühise asja pärast hävitama? Kui see on nii, nagu Sa kirjutad — kui Sa võiksid terveks saada ja ainult minu pärast ei tee seda —, siis ometi päästa ennast ja kõik on hästi. Ma tahan, et Sa elaksid, ja Sa võid minu poole tulla, kui Sa ei ole enam pahane. Kas ma võisin teada, et Sul on nii tõsised mõtted? Nüüd saan sellest aru. Saa terveks, Ernest, ja ära tee endale kahju!»

Ernest muigas rahulolevalt ja peitis kirja lauasahtlisse — küll kunagi kõlbab tõendiks, kui Vilma peab antud sõna juurde jääma. Jah, nüüd võis ta julgesti jälle terveks saada. Ja see polnudki eriti raske. Oli vaja ainult puusast kaks hobusejõhvitükikest välja tõmmata ja mõneks ajaks suitsetamine maha jätta.

Nädala aja pärast oli jala paistetus täielikult kadunud. Rind ei krägisenud enam, kopsud ei ajanud välja limast röga ja haige nägu muutus jälle punapõsiseks. Lehtede puhkemise ajal, mil Ernest oleks värbamiskomisjoni arstide otsuse kohaselt pidanud hinge heitma, oli ta samahästi kui terve ja võis võrkudega merele minna. Ainult vanamehelik rögistamine jäi veel kauaks püsima — tõenduseks, kui nässus oli olnud noore Zītarsi tervis.

Neljas peatükk

I

Meri oli samasugune nagu ennevanasti ja samasugused olid ka kaldad, aga silmapiir oli tühjaks jäänud ja rannas oli harjumatult vaikne. Ei kerkinud enam tumedaid suitsulehtreid aurikute korstnatest, ei valendanud kutsuvalt purjed; hall, väljasurnud vetelagendik kuni taevaservani, mõni üksik paat, harv kajakahõige ja soldatite valvsad vahipostid kaldal. Meri ei olnud enam vaba tee maailmaavarustesse, vaid sügav kindlusekraav — mitte väärtuste kandja, vaid lahingutanner. Miinitõkked muutsid mustendavad sügavikud süngelt ohtlikeks, põhjalastud laevad sadamasuus ähvardasid oma liiva sisse vajunud keredega — sihvakad mastid, korstnad, kaptenisillad ja tekid kattusid mudase adruga.

Kapten Zītars käis ringi justkui vang, kellele on karistuseks mõistetud kaldal elada. Kaotanud niihästi laeva kui ka panka protsendi peale pandud raha, oli ta otsinud lohutust kodustes töödes, hakanud hoolitsema põldude ja hoonete eest, kohendanud üht-teist, seadnud mõne asja teistmoodi. Jalas hallid, kodukootud riidest püksid ja lontis säärikud, vedas kapten sügisel sõnnikut põllule, parandas kraavidel sildu, juhatas viljapeksu ja käis küüdis. Harvem ajas ta nüüd habet, kuhu iga päevaga ilmus järjest rohkem halle karvu — ümbruskonnas kutsuti Andrejd juba vanaks Zītarsiks, ja samuti nagu palju muuga, leppis ta ka selle muudatusega. Mis ta muud enam oli kui vana Zītars! Pojad suureks kasvanud, tütar neiuks sirgunud, elujõgi voolanud õhtuvarjude hämarasse sängi. Mine halliks ja kasvata sammalt, vana merekaru!

Mõnda aega näis Zītars olevat päris taltunud, tundus, et on kätte jõudnud aeg, kus maailmarändur hakkab igatsema vaikset sadamat kodurannal — küllalt on ringi hulgutud, küllalt mürtsu tehtud maailma kõigis servades, nüüd hari maad ja pühapäeviti kuula jumalasõna. Ent vähehaaval, kui sõda pikale venis ja elu järjest raskemaks muutus, ärkas kaptenis jälle vana igatsus mere järele.

Sageli kõndis ta lahe äärde, istus võrgupingile ja vahtis mõtlikult merele. No mis ta nüüd ära ei ole — soolase vee lahmakas, ei muud midagi, aga kuidas kutsub, kuidas hüüab hall silmapiir, milliste õnneaimdustega täidab mehe rinda! Teised sõidavad merd... vanad semud ja oma poeg... Nad

kirjutavad kirju, pajatavad oma elust seal väljas; maailma reibas, armas hingus voogab nende ümber, tuletornid vilguvad, dokid müdisevad, ning janune meremees viskab šillingi *barman*'i letile: «*One bitter! One whisky!*» *Boarding-house*'is istuvad madrused oma rohelistel merekastidel ja ootavad head saatsu. Aga tema?...

Hea seegi, et Zītarsil polnud armastatud keskkonnaga kõik sidemed kadunud. Pärast iga sõitu saatis Ingu kirja — kord Arhangelskist, kord South Shieldsist, kord Hullist, mõnikord ka paar fotot, pildi meeskonnast või postkaardi kauge sadama vaatega. Kirjad olid üpris lihtsad, justkui raport laadungist, reisitingimustest ja edasistest sõitudest, aga just see lihtsus, need praktilised märkmed nõidusid kõige täielikumalt silme ette endisaegse vilka ja tegevusrohke elu. Meremehele pole vaja rääkida albatrossidest ja delfiinidest, päikeseloojangust merel ja sadamate panoraamist. «Norra skäärides oli tihe udu. Sõitsime vähendatud kiirusega. Põhjameres saime vatti, tuul üksteist palli. Uhtis minema tekilaadungi ja lõhkus reelingu puruks. Vints nr. 2 murdus katki ja Hullis esitas kapten mereprotesti...» Seda lugedes teadis Zītars kohe, missugused näevad välja Norra kaljud udu ajal, kuidas läbi valgete looride paistavad ähmaselt mäetippude mustad siluetid; sireenid undavad, kellad helisevad ja vesi loksub poole käiguga sõitva auriku parraste vastu. Ölikuubedes madrused seisavad käilas lukaudis, vahtkonnaohvitser kõnnib mööda kaptenisilda närviliselt edasi-tagasi, kapten aga tõttab iga veerand tunni järel kajutist roolimehe juurde ja tagasi. Jah, Zītars teadis seda, teadis veel paljugi, millest poja kirjas polnud sõnakestki mainitud. Võrgupingil istudes saatis ta vaimus laeva läbi fjordide labürindi ja Põhjamere tormitsevate murdlainete, ning sadamasuus valdas teda lausa laupäevaõhtune rahu. Dokid, kauged dokid, lootsikaatrid ja käsikaupmehed igasugu imeilusate kaupadega meremeeste jaoks, kes laevas on pidanud kõigest ilma olema... «*Hallo, boys!*» ja «*Son of a bitch*», mastide vahele kuivama riputatud pesu ja mandoliinihelid õhtuvaikuses... Imeilus karm elu! Kapten Zītars, kas sinu ankur on juba igaveseks vaiksele reidile heidetud?

Ta tundis end pagulasena, väljasaadetuna, üksikule saarele jäetud meremehena. Ja kodukohas ei olnud enam miski talle meele järgi. Tema igatsuses polnud märkigi noorusaja romantikaõhmast — tema vaim ihkas harjunud tegevust, kuhjuv energia tõstis mässu, kiskus ohjad pingule ja ähvardas teda oma jõuga lämmatada. Veel ei olnud ta vana Zītars. Ka varem

võis pärast kodus oldud talve kevade poole rahutust märgata, aga mitte nii teravat, sest siis oli alati teada, et vabanemistund ligineb. Kõige masendavam on, kui inimene teab, et olukorda ei saa muuta — tardunud, sisutu elu on peaaegu võrdne surmaga.

Ning Andrej hakkas jälle Laane kõrtsis käima. Seal oli nii mõndagi muutunud. Kõrtsides ei müüdud enam viina ega õlut. Kuna sissetulekud vähenesid, oli Märtiņš tublisti kõhnemaks jäänud: kõht sisse tõmbunud, paks kael peenemaks muutunud, ümarik nägu võtnud tumedama tooni, põskedel lõtendasid lõdvad nahavoldid. Ei olnud enam magusat kesvamärjukest, mis keha priskeks ajas, ja kõrtsmik nägi välja kümme aastat vanem kui kevadel. Palja teeveega suurt ei teeni.

Annat oli olukorra muutumine vähem puudutanud — ta oli endiselt valge ja priske nagu nuumatud mardihani, talitas köögis, küpsetas ja keetis, pesi nõusid ja kasvatas oma Mīcekest. Kui Andrej tuli, ilmus Anna näole niisama lahke naeratus kui vanadel headel aegadel ja põsenukkidel lõid õhetama roospunased laigud. «Soe, armas olevus...» mõtles kapten, ja tema kurbus kasvas veel suuremaks, kui ta tundis, et tema enese rinnas ei ole enam endist tuld ega patust kihu. Vist siiski vanaks jäänud.

Zītars polnud ainuke, kes mälestuste ajel aeg-ajalt Laane kõrtsi üles otsis. Märtiņši vanadel kundedel oli kombeks õhtuti koguneda «saksakambrisse». Kuid nende masendust ei olnud võimalik kuidagi leevendada. Kõrtsmik tegi küll kõik, mis tema võimuses, et luua oma sõpradele kui mitte varasemat head äraolemist, siis vähemalt selle illusiooni. Peidetud jookide tagavara oli tilkhaaval otsa saanud, kaardimängu juurde jõid ranna peremehed justkui enesepetteks lahjat ning lääget puuviljaveini. Pärastpoole, kui oli õpitud uue olukorraga kohanema, hankis Märtiņš kusagilt uut sorti, piiritusetäidisega šokolaadikompvekke. Pisut koomiline küll oli vaadata, kuidas habemikud mehed magusat lastemaiust mugisid, aga neil kõigil oli ühesugune saatus — keegi ei naernud teise üle. Ja kui sedaviisi oli kompvek ja teinegi ära lutsitud, siis läksid sünged näod tihtipeale naerule ja veri liikus soontes kärmemini — jäädi purju. Aga ega sellel mõnul olnud siiski ei tegu ega nägu, seda tunnistas isegi kohalik urjadnik Paipals, kes samuti käis õhtuti Laane kõrtsis kaarte mängimas ja kompvekke söömas.

«Mis kõrtsmik sa oled, kui ei mõista vanadele kundedele piiskagi õiget keelekastet muretseda,» õrritas ta Märtiņšit. «Vaata ette, viimaks jääd üksipäini siia leti taha istuma!»

Urjadniku jutust julgustatuna ja vanade sõprade palve peale võttis Märtiņš südame rindu, hankis vaadi ja ostis otri. Kui õlu oli pruulitud, kolisid kaardimängijad «saksakambrist» kõrtsmiku eluruumidesse. Esimesele vaadile järgnes teine ja kolmas, Märtiņši äri lõi õitsema ja koos sellega kosus ka ta ise. Jooma tulid kõik ümbruskonna silmapaistvamad mehed: taluperemehed, kaptenid, võimuesindajad ja mõisas peatuva polgu ohvitserid.

«Nüüd võib jälle hingata,» ütles Märtiņš naisele, kui kummutisahtlisse hakkas kogunema roheliste kolmerublaliste ja siniste viieliste pakke. Aga sedasama ütlesid ka need, kes talle raha kokku kandsid. Kõigil oli hea ja mõnus. Janune inimene sai kange õllesõõmuga oma janu kustutada, töökas trahteripidaja aga teenis mõne kena kopika oma vaeva eest. Ainult urjadnikut tuli muidu joota, aga paljuke nüüd üks inimene ära joob. See-eest võis julge olla, ei pruukinud karta ebameeldivaid üllatusi ega ohtu.

Joodi öösel luukidega kaetud akende taga, ettevaatlikult, ilma tavalise lärmi ja lauluta, ja siiski sai rahvas peagi õllest haisu ninna. Naised tulid Märtiņšit sõimama, et ta teeb meeste taskud tühjaks, nad häbistasid ja ähvardasid. Märtiņš aga vandus jumala nimel, et kõik on vale, ja jätkas endist rada.

Siis oli üks perenaine politseisse kaebama jooksnud. Urjadnik Paipalsile anti käsk Laane kõrtsis läbiotsimine teha. Ühel hommikul tuli ta koos kahe veltveebliga, kes juba varemgi olid Märtiņši elutoas külas käinud. Nad vaatasid kõrtsitoas ringi, käisid läbi küüni ja sahvri ning kõrtsmiku saatel ronisid isegi keldrisse. Seal seisis suur vaat.

«Mis teil seal on?» küsis urjadnik.

«Taar,» vastas Märtiņš. «Naine korjas leivakoorikuid ja tegi säärast jooki. Olge lahked, härrad, maitske!»

Märtiņš kallas igale läbiotsijale pool toopi. Urjadnik jõi ahnelt oma jao ära, pühkis vuntse ja sõnas:

«Taar mis taar.»

Veltveeblid ütlesid sedasama. Siis kirjutas urjadnik läbiotsimise protokolli, kõik panid käe alla ja asi oli kenasti kombes. Kõrtsmik pruulis edasi oma «taari», mehed jõid, ja üks kord kuus otsis urjadnik keldri läbi, leidmata midagi keelatut. Ja paljudele oli sõjaaja pimeduses justkui päikesekiir paistma hakanud — vahutav, kange, toitev ja magus päikesekiir. Kes oli kord seda maitsta saanud, see himustas uut sõõmu.

Jälle oli kevad käes. Jalameeste polk läks pärast lihavõtteid rindele, selle asemele ilmusid randa 7. Siberi korpuse ratsaväelased. Rinne oli kaugel — Lõuna-Kuramaal ja Daugava ülemjooksu kandis, suurtükimürinat siiani veel ei kostnud ja seni oli siin valitsenud tüüpiline tagalaõhkkond. Siberlased tõid randa veidi rohkem ehtsat sõjameeleolu. Polk oli kogu möödunud talve lahingutest osa võtnud, paljude sõjameeste rinda ehtisid Georgi ristid ja medalid, ühel lipnikul olid isegi kõigi nelja järgu Georgi ristid ja medalid.

Zitari Ernest oli oma salapärastest sõjaaja tõbedest jagu saanud ja hakkas jälle eluasjades kaasa lööma. Tema põdemise ajal olid võrgud seisnud aidas ja paadid kaldal. Kevadel, kui rüsijää kalda äärde ajus, olid mõned miinid plahvatanud, üks kogunr koos jäätükkidega liivikule kandunud. Kohalik komandant kutsus välja sapöörid, kes ohtliku mereanni minema viisid, enne kui uudishimulikud võhikud jõudsid seda näppima hakata. Lõhkenud miinide asemele uusi enam millegipärast sisse ei pandud. Ernest jättis vabaks saanud kohad meelde ja hakkas seal kala püüdma.

Ja siis koputas ta ühel õhtul Galdiņši Vilma uksele, teda lasti sisse ja võeti üsna lahkelt vastu. Vilma päris Ernesti haiguse ja praeguse tervisliku seisukorra järele. Ernest tuletas Vilmale meelde üht varem kirjutatud kirja. Ent jälle — selle asemel et oma õrna kiindumust ja südamlikke tundeid näidata — käitus Ernest väljakutsuvalt ja karmilt, sest arvas, et Vilma kiri on talle selleks õiguse andnud. Ernestit tervena nähes jäi Vilma südametunnistus vait, tal polnud enam tarvis ennast ohverdada, et haiget poissi päästa.

«Sul on vist jälle lollused peas?» küsis Vilma, kui Ernesti vihjed päris ühemõttelisteks läksid.

«Sa ise lubasid,» kähvas Ernest, kes oma kärsituses muutus järjest teravamaks ja pealekäivamaks.

«Siis sa oled valesti aru saanud,» naeris Vilma. «Ma mõtlesin ainult, et me võiks jälle sõbrad olla ja vana tüli unustada. Aga kui sa säärane oled, siis on küll parem, kui jääme võõraiks.»

«Miks sa mind ei taha? Kas ma olen halvem kui teised?»

«Sa ei saa sellest veel aru. Kui kunagi armud, küll siis tead, kuidas sellega on.»

«Kas ma siis ei armasta sind?»

«Ei, see pole see, nõnda võid sa armastada kümmet naist

korraga. Aga kui sul oleks üksainus tõeline, siis sa ei vaataks enam minu poolegi.»

«Aga ma juba praegugi ei vaata teisi, ainult sind.»

«No kuidas sulle seletada?» Vilma kehitas õlgu. «No kujuta endale ette niiviisi. Teil on teenijatüdruk Ilze. Ta on samasugune inimene nagu meie kõik, samasugune kui sina ja mina . . .»

«See vana harakas nüüd . . .» võbistas Ernest.

«Oota, oota! Vana või noor, ilus või inetu, aga ikkagi inimene. Tal on samuti süda ja tunded. Nojah, ja kui nüüd see Ilze hakkaks äkki sinu peale mõtlema ja ei jätaks rahule . . . Kas sa võiksid ennast sundida teda armastama?»

Ernest läks vihast ja häbist punaseks.

«Nii et mina olen sinu meelest samasugune kui vana Ilze?»

«See on ainult võrdlus. Ilze on vana, sina oled noor, aga ühtemoodi kukub välja.»

Ernest ei lausunud enam sõnagi, toppis mütsi pähe ja läks hüvasti jätmata minema. Tema süda kees jõuetus vihas. Võrdlemine Ilzega alandas teda. Kuidas võib sedasi rääkida? Kes on Ilze ja kes on tema, Ernest? Ta klammerdus täht-tähelt võrdluse külge ega püüdnud seda sügavamini mõista. Et sada inimest võivad ühte armastada ja ihaldada, aga see üks ei saa kõigile samaga vastata. Ei, Ernest ei süvenenud tunnete psühholoogiasse. Ta mõistis ainult seda, et Vilma ei ole temast kunagi hoolinud, võib-olla on ta Vilmale isegi ebameeldiv, vastik olnud (ega Vilma asjata Ilzest rääkinud), ja see teadmine solvas teda — ta tundis, et teda on välja naerdud, mõnitatud, nii nagu iganes võib mõnitada noort tulipäist armunut. Nüüd ta teadis, et iialgi, mitte iialgi ei saa ta Vilmale lähedaseks. Ta võib vaeva näha nagu kivi kallal, taguda ja märatseda — kivi aina vaikib, ei halasta. Aga tulevad teised, võõrad, nii- ja naasugused, ja Vilma naeratab neile. Miks see küll nii on? Mis Ernestil puudub, miks teda nii madalaks hinnatakse?

Seda ta ei teadnud, sest iga võrdlus ükskõik millise mehega paistis Ernesti enese silmis tema kasuks olevat — keegi polnud temast etem. Noor poiss, nii hakkaja, hea välimusega ja nii meelitavalt Vilmasse kiindunud! Kuidas küll Vilma seda ei märka? Teine naine oleks uhke austaja visaduse üle. Midagi halba pole Ernest teinud, ei kakelnud ega sõimanud, otse vastupidi: ta on kalu tassinud ja isegi raha lubanud. Mida Vilma veel tahab?

Ah, mis sellest kasu, kui tema, Ernest, kõigest aru saab,

aga Vilma ei saa! Ei saa aru sellepärast, et ei taha aru saada. Sellepärast, et teistel on kannused ja Georgi ristid, osav jutt ja häbematu silmakirjalikkus. Ja Ernest peab vesise suuga pealt vaatama, teisi kadestama? Ei, nüüd aitab! Prouake, ma andsin teile oma südame, aga teie sülitasite selle peale. Nüüd kuulutame sõja. Kui ei ole minul, ärgu olgu ka teistel!

Ernest haudus kättemaksu. Oli kaks abinõu, kuidas Vilma elu raskeks teha. Esimene: saata Galdiņši Miķelisele kiri ja seletada, kuidas tema naisuke elab. Aga sellest plaanist ta loobus, eelistas teist. Ernest teadis, et sõjaväeasutused kimbutavad Vilma-taolisi naisi, saadavad rinde lähedusest ära kaugemale tagalasse. Aeg-ajalt ilmus ajalehes teateid selliste naiste väljasaatmisest.

Ja ennäe, kohalik politseijaoskond ja ratsaväepolgu komandör said kumbki nimetu kirja, kus oli kirjeldatud Vilma seiklusi sõjaväelastega. Paari päeva pärast ilmus Galdiņši Miķelise maja juurde patrull ja seadis üles lõksu. Koos Vilmaga langes lõksu noor allohvitser, kahe Georgi risti kavaler. Unter pandi arestikambrisse loata lahkumise pärast eskadronist, Vilmat aga ootas reis Rostovisse Doni ääres. Ei aidanud pisarad ega palved, samuti mitte lubadused ennast parandada. Sõjaväesaksad ei tundnud halastust. Tapiga saadeti Vilma Riiga. Seal peeti mõned päevad kinni, kuni kogunes terve partii väljasaadetavaid naisi, ja koos paadunud uulitsatüdrukutega pandi ka noor sõdurinaine rongile, mis viis võõrsile, vastu tundmatule saatusele.

Zītari Ernest oli endale hüvituse muretsenud. Nüüd võis ta rahumeeli edasi elada.

Vilma väljasaatmine lõi ümbruskonnas suuri laineid. See oli hoiatuseks ka teistele naistele. Kapten Zītars ütles rangelt, et ärgu tema majas enam ükski sõjaväelane oma nägu näidaku, olgu ta lihtlabane reamees või tärnidega ohvitser. Paljuke puudus, et Elzat oleks tabanud samasugune saatus!

Jäänud üksi, ilma sõbrannata, elas Elza mõnda aega üsna vaikselt. Ei olnud enam kusagil huvitavalt õhtuid veeta. Pärast Panteleimonovi äraminekut ei olnud Elza veel uut austajat välja valinud, sest ohvitseri tutvuse järel polnud tahtmist alamate sõjaväelastega sõbrustada, aga ohvitseridega polnud võimalik tutvust sobitada, kui päevad läbi kodus istusid. Elu polnud kerge. Et oma päevadele mingisugust sisu saada, alustas Elza taas kirjavahetust Voldis Gandrisega. Mundris tüürimees — tressidega kätised, ülekullatud tammelehtedest kokard müt-

sil — ei näinud sugugi viletsam välja kui sõjaväeohvitserid. Aga Voldis oli kaugel, metsade ja merede taga, ning Zītari Elza ei kuulunud nende naiste kilda, kellele meeldib Solveigi osa.

3

Kõrtsi-Mārtiņši käsi käis hiilgavalt. Ta laiendas oma äriettevõtet, võttis uue patendi ja avas lisaks kõrtsile koloniaalkaupluse. Ollepruulimine tasus end nii hästi ära, et kõrtsmiku kapital kasvas lausa silma nähes ja ärivaimuga mees võis mõtelda selle mahutamisest uutesse tulusatesse ettevõtmistesse. Võimalustest polnud puudus. Möödunud talvest saati oli hakatud märkama petrooleumi ja suhkru nappust, ja mida lähemal Riiale, seda tuntavamaks see nappus kasvas. Mārtiņš ostis endale teise hobuse, palkas sulase ja sõitis igal nädalal Põhja-Liivimaale petrooli järele. Seal võis seda imekombel saada veel tervete vaatide kaupa. Need sõidud tõid tublisti sisse, sest Mārtiņš võis määrata sellise hinna, nagu tahtis: inimestel polnud valikut, konkurentide poed olid tühjad, aga petrooli oli kõigil vaja.

Mārtiņšile ei aidanud veel sellestki, liikuma pandud energia nõudis mitmekülgset tegevust. Ta hakkas sõduritelt üles ostma kroonu vara — rõivaid, jalanõusid, pesu. Võileivahinna eest kanti talle kokku säärikuid, vatipükse, pluuse, lambanahast poolkasukaid. Tuli ainult sõjaväeosa tempel maha hõõruda ja kauba võis turule lasta. Osa müüs Mārtiņš oma petroolisõitudel Põhja-Liivimaal, osa siinsamas rannas, enamiku aga võtsid ära tuttavad äritsejad Riia täiturul.

Kui mõisasse tuli diviisi intendantuur, sobitas Mārtiņš kähku tutvust mõningate laohoidjatega, ja nüüd polnud tal enam tarvis kaupu ükshaaval korjata. Koormate viisi käis kroonu vara kõrtsmiku käest läbi. Spekulatsioonist kasvas ta kõht veel kumeramaks, vana mööbli asemele muretseti uus sisustus. Aga ikka veel ei olnud tal küllalt. Iga suutäis suurendas isu, koos kapitali kasvamisega kasvas ka spekulandi tegutsemissfäär. Midagi pidi veel tulema, mis oleks lasknud Mārtiņši andel täielikult välja areneda.

Ja see miski tuli. Tuli suurtükimürinaga, tulekahjude kumaga Kuramaa tasandikel, oiete ning pisaratega ja sõjapakku aetud inimeste viletsusega. 1915. aasta juuli tõi Mārtiņš Zītarsile niisuguseid rikastumisvõimalusi, millest ta pol-

nud undki näinud. Kuramaa lõi kohuma: nagu tohutu tulvavesi voogasid mööda kõiki teid ja välju põgenike lained. Rahvarändamine algas juba Zemgale tasandikelt, Abava ja Venta jõgede kallastelt. Põhja poole, Daugava ülesõidukohtade suunas liikusid lõputud veokite ja jalakäijate voorid, vanker vankris kinni. Ülekäigukohtade juures tuli järge oodata, Daugava kaldal tekkisid tohutud põgenike leerid. Lehmade ammumine, hobuste hirnumine, relvade tärin ja inimeste meeleheide segunesid üheksainsaks kõikehaaravaks oigeks, mis kajas vastu kogu Liivimaal. Läbi Riia kandus see ka põhja poole ja ulatus Märtiņš Zītarsi kõrvu. Ja seda sünget signaali kuuldes tärkasid ettevõtliku mehe hinges uued lootused.

Sedamaid rakendas ta hobused ette, toppis tengelpunga paberraha täis ning ruttas koos sulasega Riiga põgenike karavanidele vastu. Lakkamatult, päeval ja ööl kõmisesid Daugava sillad, mis otsekui hiiglasuured arterid paiskasid Liivimaa väljadele raskesti haavatud Kuramaa vereojasid. Põgenike hulgas oli palju abituid inimesi: lapsi, vanakesi, meesteta naisi, palju ärevil ning meeleheitel olevusi, kes ei teadnud, kuhu minna ja mida peale hakata oma loomadega, kraamikoormatega ja iseendaga.

Märtiņš Zītars ja terve kari temataolisi said noil päevil suurt saaki. Märtiņš ostis kokku, kust aga sai, ja kõike, mida vähegi tasus osta, et hiljem mitmekordse kasuga maha müüa: lehmi, lambaid, hobuseid, seljariideid ja vankreid. Maksis sedavõrd, kui ise tahtis maksta, ei käinud müüjatele peale, vaid õngitses tohutust pakkumiste virnast välja ainult kõige kõlblikuma ja tulusama. Vaene sõjapagulane pidi veel tänulik olema, et Märtiņš vabastas ta oma karja eest hoolitsemisest ning andis pisut raha, millega võis esialgu läbi saada.

See oli kaasakiskuv mäng. Märtiņš Zītars laskis kogu oma kapitali käiku. Kodunt sõitis välja kahe hobusega, tagasi Laane kõrtsi tuli terve vooriga. Kolm abilist ajasid väsinud loomakarja. Karavani lõpus tulid kaheksa noort hobust, paarikaupa vankrite taha seotud. Ostetud asjad laoti küüni, loomade jaoks rentis Märtiņš ühelt naabrilt suure tüki karjamaad ja tegi sinna kopli.

Kuu aja jooksul jõude elades põgenike kurnatud hobused kosusid, karv hakkas läikima. Paremad lehmad müüs Märtiņš talunikele, ülejäänud sõjaväele. Mõned hobused sai ratsaväele maha müüa, teised läksid kõva hinna eest eraisikutele. Paarikolme nädalaga oli Märtiņš Zītars oma jõukust mitmekordselt suurendanud. Nagu rikkale mehele kohane, hakkas ta

nüüd mõne kopsakama omandi järele ringi vaatama. Tulevikule mõeldes ostis ta ära oma õemehe Ziemelise purjelaeva — äärmises puuduses virelev Ziemelis ise pakkus seda talle. Laevaga praegu küll teenida ei saanud, kuid Märtiņš taipas, et pärast sõda, kui meresõit jälle lahti läheb, aga laevad on sõjaajalest hävinenud, toob purjekas talle puhast raha sisse.

Vend Andrej nägi Märtiņši edusamme. Aga temal olid teised vaated. Kord, kui Märtiņš õlleklaasi taga oma äriasjadest juttu tegi, sõnas kapten:

«Sa võid teha, mis tahad, aga ilus see ei ole.»

«Iluga praegusel ajal kaugele ei jõua,» vastas Märtiņš. «Kui ei tee seda mina, leidub kümme teist, kes teevad, ja tulemus on seesama. Äri on äri.»

«Spekulatsioon ei ole äri, vaid...» Andrej jättis lause lõpetamata, et mitte vennaga tülli minna, sest koos jõukuse kasvuga näis Märtiņš olevat ka uhkemaks ja upsakamaks muutunud — oma võimu teadmine muudab iseloomu.

Mis Märtiņšil muret ilust ja teiste arvamisest, kui elu oli nii hea nagu mitte kunagi varem. Anna elas justkui suur proua, tal oli teenijatüdruk, poes müüjanna, neil oli ka sulane ja Micele oli suveks võetud guvernant.

Kuramaalasi oli ka mereranda tulnud ja kõigisse suurematesse taludesse asunud. Zītarilgi oli peavarju leidnud üks pagulaste perekond — ema, poeg ja tütar. Alvīne ei tahtnud küll alguses võõraid inimesi majja lasta, kuid Kārlis, kes pärast reaalkooli lõpetamist ajutiselt kodus elas, sai ta nõusse. Põgenikud olid pärit Kuramaa keskosast, Talsi kandist. Isa surnud, üks poeg sõjaväkke mobiliseeritud, teine Kārlisega ühevanune. Neile anti üks tuba ülemisel korrusel ja lubati lehm Zītari karja hulka lasta. Nende viletsus, nende kurnatus kõlbas Zītari rahvale peegliks, kust nad võisid näha omaenda võimalikku tulevikku. Sõda polnud veel lõppenud, keegi ei osanud öelda, mis ootab ärevil rahvast — neid, kes olid juba kodupaiga kaotanud, ja ka neid, kes veel oma majades elasid.

4

Kuramaa neiul olid sinised põhjamaalanna silmad tumedate kulmukaarte all, kitsas, kuid mitte kõhn nägu, mille päevituse kohevad pruunikad juuksed veel tumedamaks muutsid. Tema pilgus ja harvades naeratustes oli veel lapselikkust, mida rasked läbielamised polnud hävitada suutnud. Oma kuueteist-

kümne aasta kohta oli ta hästi arenenud, liikmed omandanud sametise ümaruse ja elastsuse, mis eraldab naist tütarlapsest. Nimeks oli tal Sarmīte. Sarmīte Valtere — Kārlis Zītarsile tundus, et ilusamat nime pole ta eales kuulnud. Seda võis häälidada kuidas tahes: karmilt, tõrelevalt, pisut muutes, näiteks Sarmuk, Sarmuli (nii hüüdsid teda mõnikord ema ja vend), kuid alati kõlas see paitusena.

Venna nimi oli Ansis — üks levinumaid nimesid Kuramaal. Kui ta polnuks Ansis, siis kindlasti Fricis või Žanis, sest peaaegu igas peres kandis mõni meesterahvas üht neist nimedest. Kuna isa oli varakult surnud, oli Ansis pärast venna sõjaväkke minekut perekonnas ainsaks meeshingeks jäänud.

Valteritel oli kogu elamisest-olemisest alles jäänud hobune vankriga, lehm, paremad rõivad, pisut lauanõusid, kotitäis nisuteri ja kaks suitsusinki. Zītarid andsid mõne asja mööbliks tuppa, lauā ja pingi klopsis Ansis ise kokku, ja nii nad nüüd elasid võõra katuse all, käisid võõrastel põldudel tööl ja mõtlesid oma mahajäetud talule, kus varsti oleks võinud nisu lõigata ja suveõunad oleksid küpseks saanud. Vend ja õde talusid pagulaselu hõlpsamini ja kohanesid võõrastes oludes üsna kiiresti, aga ema mitte. Temal olid silmad sageli punased, iga vihje kaotatud kodule, kodupaiga meeldetuletamine tõi pisarad silma. Perekonnapea ja otsustaja osa langes Ansisele, kuigi poiss oli alles kaheksateistaastane.

Ansis leidis endale tööd kroonu tee-ehitusel. Hobusemehena teenis ta kolm rubla päevas. Neljanda rubla teenis lisaks Sarmīte. Niisiis vähemalt esialgu polnud puudust karta, aga inimesele, kes on harjunud oma tööd tegema, tundub iga kergemgi pingutus võõra järelevalve all alanduse ja piinana. Seepärast oligi Sarmīte õhtul töölt tulles nii rõhutud ja kurb, et Kārlisel teda vaadates süda iga kord valusalt tuigatas, ja see valutuige ei kadunudki enam — imelik kaastunne ja haletsus võõra pagulastüdruku vastu. Oleks tahtnud talle ütelda midagi head, südamlikku, teha nii, et ta oleks võinud jälle naeratada. Aga Kārlis ei suutnud ühtki taolist sõna üle huulte kuuldavale tuua, ehkki muidu oli julge ja hakkaja poiss. Ingu äraminekust saadik isa lemmik ja uhkus. Ernestist oli ta noorem, kuid peaaegu poole pea võrra pikem, võis uhkustada oma keharammu ja kujunevate atleediõlgadega, mis juba praegu andsid talle meheliku toekuse ning liigutustele ja käitumisele rahuliku, pikaldase väärikuse, mis tuleneb oma jõu teadmisest. Reaalkoolis oli teda peetud oma klassi jõumeheks, maadluses talle vastast ei leidnud, ja üksipäini suur kalapaat liivalt vette lükata oli tema jaoks tühiasi.

Gümnaasiumiplikad, kellega koolivennad olid Kārlist tutvustanud, pidasid teda kohmakaks, häbelikuks ja samal ajal uhkeks. Koju tulles oli ta jälle kaasa toonud kastitäie raamatuid, osa neist niisugused, mida ei võinud võõrastele näidata, kui polnud tahtmist politseiga sekeldada.

Selline oli Kārlis Zītars, uje, tundliku südamega poiss, kes Sarmīte juuresolekul punastas ja kõnevõime kaotas. See, mida ta tundis ja millest vaikselt unistas oma ülemise korruse kambris, tundus talle endale nii hulljulge ja uskumatu, et ta kartis sellest teiste hulgas isegi mõtelda — viimati mõni tahtmatu žest või ilmevarjund annab ta välja.

Ent ükskord ta ikkagi ei suutnud end pidada. See juhtus ühel õhtul, kui ta koos Ernestiga heinamaalt koju tuli. Sarmīte ja Ansis tulid just samal ajal teetöölt. Kārlis viipas neile vemalt tervituseks, seejärel sammus venna kõrval edasi, ise maha vaadates. Ernest vahtis Sarmītet kaua ja pingsalt, lõpuks mõksas venda küünarnukiga:

«Kas ei ole maru tots?»

«Kes nimelt?» küsis Kārlis võpatades.

«No see kuramaalane. Silmarõõm. Peab proovima külge jõua, äkki näkkab.» Ta väänutas paljutähendavalt nägu.

Kārlise pilk tumenes, ta jäi seisma ja pani käe Ernesti õlale nii raskelt, et vanem vend selle surve all kokku vajus, ning ütles:

«Katsu sa! Tee proovi, küll siis näed!»

See oligi kõik. Kuid neid sõnu öeldi nii väljendusrikkalt ja ühemõtteliselt, et Ernest edaspidi hoidus venna juuresolekul Sarmīte poole vaatamastki, muust rääkimata.

...Kas sellepärast, et polnud veel ununenud lapsepõlves mängitud mängud, või seetõttu, et mineval talvel olid nad elanud kahekesi ühes kambris, eraldi muust perest, aga sel suvel hoidsid Kārlis ja Janka tihedamalt kokku kui kunagi enne. Niihästi heinaniidul ja kalapüügil kui ka vabal ajal nähti neid ikka koos. Tundus, et neid ei ühenda mitte üksnes sugulus, vaid ka ühised mõtted ja eesmärgid. Õhtuti ajasid nad oma toas üle keskööjuttu, mõnikord üsna valjusti ja avameelselt, nii et üht-teist ulatus läbi seina ka Ernesti kõrvu. Nad rääkisid kirjandusest, kirjanikest ja raamatutest, alati ägedalt ja erutatult. Ernestit need probleemid ei huvitanud ja ta ei pannud nende juttu tähele. Aga kui Kārlise hääl madaldus sosinaks ja Janka vastas talle niisama tasakesi, siis ajas Ernest ennast

oma voodis istukile ja surus kõrva seina vastu: ehk kõnelevad plikadest? Kahju, et ei kuule...

Ernestile ei pakkunud huvi kauge äikesetaoline kõmin, mis vaiksetel õhtutel lõunakaarest kostis. Ei huvitanud teda ka uued nädalalehed, mis Kārlis oli Riiast toonud, ega ajakirjad, mille piltidest ja tekstist õhkus kõrvetavat sõjahingust. Sõjapõgenike elu kujutavate piltide kõrval ilmus seal fotosid silmapaistnud sõjaväeosadest, langenud ja autasustatud võitlejatest, trofeedest, lahinguvaateid, näopilte vabatahtlikult sõtta läinud noorukitest, poisikestest ja naistest.

Aga Saksa aeroplaanid lendasid juba Riia kohal, õhutõrjepatareid Juglas ja Mīlgrāvises tõrjusid neid tagasi ja Daugava vasakpoolsel kaldal mürtsusid suurtükid. Piki merekallast kaevati kaitsekraave ja tehti teid sõjaväe tarvis, Riia restoranides aga prassisid tsaariarmee ohvitserid ilusate kurtisaanidega, kelle süda tuksus «väljavalitud» rahvusele ja uljalt kikki keeratud vuntsidega keisrile. Riia kubises saksa nuhkidest. Sündmused rindel sundisid mõtlema, et pole kaugel päev, kus Liivimaad tabab õnnetu Kuramaa saatus. Liivimaa suurtalunikel, vabrikantidel, majaomanikel ja kaupmeestel kiskus süda krampi halvas eelaimduses, kui nad kujutlesid, et Saksa okupandid võtavad ära kogu nende varanduse ja majad ning teenivad kõvasti lätlastelt rekvireeritud vabrikute ja äridega. Need, kelle rikkuseallikad asusid Kuramaal ning kes ise virelesid praegu Riias või Liivimaal, unistasid varanduse tagasisaamisest ega jõudnud ära oodata, kunas tsaariarmee lõpuks ometi alustab pealetungi ja vabastab Kuramaa Wilhelm Teise vägede käest.

Paljud suured rahvuslased polnud veel unustanud 1905. aasta revolutsioonitormi ning nende südamed värahtasid hirmust ja pimedast vihast, meenutades noid aegu ja ette nähes, et samuti nagu 1905. aastal Vene-Jaapani sõjale, võib ka sellele sõjale järgneda revolutsioon. Nad ei tahtnud kaotada midagi sellest, mis neile praegu kuulus — olgu see omandatud mis teel tahes —, ning ihaldasid lisaks sõjasaaki; sülg valgus neil saamahimus suhu ja nende ahnusel polnud piiri. Läti kodanlus ja tema esindajad riigiduumas — Goldmanis ja Zālītis — tahtsid iga hinna eest endale majanduslikku ja poliitilist kapitali välja pressida, kas või kogu läti rahva arvel. Niisugustel meestel nagu Goldmanis ja Zālītis pani pea ringi käima unistus kõrgetest riigiametitest kahepäise kotka tiiva all, võib-olla nägid nad endid juba aadliseisuses, rind ordeneid täis.

Siis kuuldi kahe läti maakaitsepataljoni edukatest lahingutest Saksa ratsaväe tohutu ülekaalu vastu 1915. aasta mais

Plungjani ja Jelgava all. See oli suurepärane ettekääne šovinistliku sagina tekitamiseks, ja läti kodanlus polnud laisk seda ära kasutama. Maakaitsepataljonide edule viidates pasundas kodanlik ajakirjandus «patriootiliselt»: kui lätlastel lubatakse moodustada oma vabatahtlikud rahvuslikud väeosad, siis tõõakse vaenlane üsna pea Kuramaalt välja. Goldmanis ja Zālītis ruttasid läti natsionalistliku kodanluse õhutusel seda ettepanekut sõjaväe kõrgemale ülemjuhatusele esitama. Ja ennäe: 29. mail 1915. aastal sõjaväe ülemjuhataja suurvürst Nikolai Nikolajevitš andis oma nõusoleku läti vabatahtlike üksuste moodustamiseks. Paari nädala pärast, kui tingimused vabatahtlike pataljonide organiseerimiseks olid välja töötatud, pöördusid Goldmanis ja Zālītis läti rahva poole rõkkava, variserliku, läbi ja lõhki natsionalistliku üleskutsega:

«Kogunegem Läti lipu alla!

... Seitsmesaja aasta järel on jälle kaalukausil meie rahva saatus... Uskuge Venemaa vankumatusse võimsusesse, uskuge läti rahva helgesse tulevikku! Kogunegem oma rahva lippude juurde kahepäise kotka tiiva all! Kas nüüd või mitte iialgi!»

Sel ajal kui Saksa sõjavägi ähvardavalt edasi liikus, kui laiades rahvamassides hõõgus sajanditepikkune viha saksa parunite vastu, kui Kuramaa põgenikud kandsid Riiga ja Liivimaale teateid Saksa sõjaväe ennekuulmatust metsikusest ja hirmutegudest okupeeritud aladel, rahulike Kuramaa talupoegade hulgalisest tapmisest, mida olid endale lubanud verejanulised balti parunid, — sellisel ajal oli Lätimaa elanikel raske kõrvale põigelda, vastu seista sellele šovinismivingule, aga veel raskem oli lihtsal inimesel näha rahvusliku kodanluse «patriootiliste» üleskutsete alatut, äraandlikku olemust. Ja just seda oligi suurtel aatemeestel vaja.

Kārlis luges ajalehest üleskutset, mille läti kodanlus oli välja haudunud, ja samuti nagu paljud teised noorukid unustas sel hetkel, et selle patriootliku üleskutse taga peitub jõukate rahvuskaaslaste puhtäriline arvestus: oma rahva verega teenida isevalitsuse silmis tunnustust, võib-olla pärast sõda saab tsaari käest mingi autonoomia surrogaadi, mis siiski annaks rahvuslikule kodanlusele võimaluse tulusat poliitilist ja kommertsäri ajada. Kārlis mõistis, et kui mitte otsekohe, siis mõne aja pärast ootab teda nagunii mobilisatsioon, niisiis varem või hiljem tuleb rindele minna. Pealegi oli illusioon rahva saatuse muutmisest, mida võivad saavutada läti sõjamehed, võideldes avalikult, relv käes, oma ajaloolise vaenlase

vastu, nii ere ja ahvatlev, et noormees ei suutnud selle võlujõule vastu seista.

«Praegu otsustatakse minu rahva saatus,» mõtles Kārlis. «Kas ma võin sellisel silmapilgul kõrvale jääda ja pealt vaadata? Ei, ma ei või ega tohi!»

Ühel õhtul, kui Zītaril oli hein juba tehtud, ütles Kārlis isale:

«Ma sõidan Riiga.»

«Misjaoks?» küsis kapten.

«Astun läti küttide pataljoni.»

Vana merekaru vaikis kaua. Vaikis ja vaatas oma rühikat poega.

«Nojah ... no mis mul seal ütelda,» lausus ta lõpuks. «Eks sa ise tead. Oleksid küll võinud ülikooli minna. Aga tee, nagu paremaks pead.»

Alvīne oma emalikus egoismis ei tahtnud Kārlise plaanist kuuldagi. Pisarsilmil, mesise häälega tuletas ta pojale meelde tolle tulevikukavatsusi. Kas need ei tõmba teda enam, kas soldatiranits on rohkem väärt kui insenerisirkel?

«Kui sul kodus on liiga igav ja vaikne, kas sa siis ei või teha nii nagu Ingu? Sõida tema juurde ja mine laevale, jääd vähemalt ellu.»

Kārlis naeratas, kuid ei lausunud sõnagi.

Ernest pilkas venda:

«Medaleid ihaldab. Tahab saada teiseks Krjutškoviks. Nojah, hulludest pole kunagi puudus olnud, nüüd on meie peres ka üks.»

«Sinuga ma üldse ei räägi,» kähvas Kārlis. «Mine topi siidi paberosside sisse ja aja jalg mädanema.»

«Küll sinu jalad mädanevad veel rutem,» ei andnud Ernest alla. «Seal tuleliinil on sakslastel sinu jaoks juba rohud valmis.»

Ernestil oli lõpuks ükspuha, mis saatus venda ootab. Kui Kārlis minema läheb, on temal kodus vabam elada — ei ole kedagi, kes talle teele risti ette astuks. Ka Sarmīte jääb üksi, ja siis ... Jajah, käigu Kārlis kus kurat!

Hoopis teistsuguseid tundeid äratas Kārlise teade Elzas.

«Sa oled reaalkooli lõpetanud ja võid sõjakooli astuda,» ütles ta. «Lipnikkudel ei ole teenistuses ikkagi nii raske. Oma tentsik on ka.»

Ta nägu läi rõõmust sārama, kui ta kujutles venda ohvitserimundris. Kui vend puhkusele tuleb, lähevad nad kahekesi jalutama ja kõik soldatid annavad vennale au. Ja keegi ei saa ette heita, et ta käib ohvitseriga.

Kaks päeva pidas Kārlis emaga vaikimissõda: ei küsinud temalt midagi, kuid ei kuulanud ka, mis ema talle ütles.

«Sa oled hull, muud midagi,» sõnas Alvīne lõpuks. «No mine siis, muidu ei jõua pärast etteheiteid ära kuulata.»

Kolmandal päeval pani vana Zītars hobuse ette. Koos Kārlisega sõitis minema ka Valteri Ansis. Ka temal oli jagelemist ulnud, enne kui ema järele andis, kuid ta oli siiski hõlpsamini nõusoleku saanud. Elza ja Sarmīte saatsid neid maanteeni. Janka tuli vankri peale ja sõitis veel tüki maad kaasa. Oed suudlesid vendi ja surusid vaikides ka teise äramineja kätt. Esimest korda kuulis Kārlis Sarmīte hääles soojust ja nägi tema silmis küsivat, paitavat hellust, kui tüdruku tööst karedad sõrmed hüvastijätuks tema pihku puudutasid.

«Nägemiseni!»

Kas Sarmīte naeratas talle või oli see ainult vennale määratud naeratuse järelkuma?

Seal nad seisavad majatee otsal — kaks õde, kaks teineteisele võõrast tüdrukut — ja lehvitavad taskurätiga. Rõõmus ja uhke on suurema naeratus, teise silmis aga sädelevad kaks läbipaistvat piiska, ja sa näed ainult teda, seda võõrast, oma õest vaatad sa mööda. Ja veel näed sa, et maja poolt järgneb tüdrukutele Ernest, su vend. Näe, ta jääb juba Sarmīte kõrval seisma, ütleb midagi, ja siis kaovad kõik kolm käänaku taha.

Midagi sünget, ähvardavat ängistas Kārlise südant.

«Nii et nüüd on meil siis minek, Kārlis!» äratas Ansis teda nukratest mõtetest.

«Minek jah,» noogutas Kārlis. Ja järsku tundus see kuramaalasest poiss talle nii armas, nii lähedane ja omane, sest ta on Sarmīte vend ja tuletab talle tüdrukut meelde. «Katsume saada ühte väeossa, Ansis. Vabatahtlikel kindlasti lastakse valida.»

«Lastakse küll.»

Veel üks verst, ja nüüd peab Janka tagasi minema.

«Vaata et sa kirjutad, ja korralikult kõigest,» õpetas ta jumalagajätul Kārlist. «Ja uuri järele, kuidas seal on, äkki saan ka mina ...»

«Ma uurin järele, Janka.» Kārlis kummardus noorema venna kõrva juurde ja sosistas: «Tervita Sarmītet ... minu poolt ... Ainult ...» Ta pani sõrme paljutähendavalt huultele.

Janka noogutas, et on aru saanud. Sellest, et Sarmīte saab veel kord tervituse, mida üksnes tüdruk üksipäini teab ja mõistab, läks Kārlise süda jälle rõõmsamaks, nii rõõmsaks, et ta hakkas lauluviisi ümisema.

Läti kütipataljonide moodustamine käis täie hooga. Esimesed suuremad vabatahtlike rühmad olid juba saadetud formeerimispaikadesse Daugavgrīvasse, kuhu erinevatest Vene sõjaväe polkudest saabus ohvitsere ja instruktoreid.

Vihmasel augustikuu õhtupoolikul tõi Daugava valge reisilaev Mīlgrāvisesse nelikümmend kaks tulevast kütti. Nende hulgas olid ka Kārlis Zītars ja Ansis Valters. Keskealine veltveebel juhatas seda rühma — kõige kirevamat ja mitmekesisemat sõjameeste salka, mida võib ette kujutada. Vuntsidega meeste kõrval sammusid noored, lapsenäoga poisid; linlaste ülikondade ja pehmete kroomnahast kamasside kõrval võis näha kodukootud vammuseid ja raskeid säärsaapaid; riialaste nobe, tõtlik jutt vaheldus kaugete kolgaste karedate murretega. Maakündjad, vabrikutöölised, koolipoisid, ametnikud, lihtinimesed ja haritlased astusid üksteise kõrvale ritta ja ilma igasuguse rivisammuta vantsisid raskelt läbi pehme luiteliiva.

Sünge ja kõle nägi Mīlgrāvis välja sel vihmasel päeval — liivamägede vahele vajunud, igalt poolt ümbritsetud veekogude ja metsaga. Üle madalate majade kerkis ühkelt «Põhjavalguse»* kunagi valge, nüüd aga kollakashalliks suitsunud korpus, kuhu olid paigutatud mõned uute pataljonide roodud. Kõrge luite taga sirutus taeva poole pikk korsten. Seal oli hiljuti ehitatud laevatehas, mis nüüd oli muudetud laskurüksuste formeerimise kohaks. Sinna vuntsidega veltveebel vabatahtlike rühma viiski.

Tumedana ja vaiksena mustendas sadama sügav vesi laagri ees. Kārlis Zītars tundis siin iga viimast kui sopikest, sest kooliajal oli ta mitu talve Mīlgrāvises elanud. Kunagi tossasid siin aurikute korstnad, kolisesid kraanad, kihas kibekiire töösagin. Palgiparved jäid laevade parda all seisma, veest tilkuvad prussid ja plangud kadusid merehiiglaste trümmidesse. Vastaskalda ääres seisid mustad söepargased, tolmupilved keerlesid teki kohal ja piki kogu kallast kõrgusid söemäed. Seal mäe all oli kord seisnud «Merevaik», enne kui asus kaugele reisile lõunasse, ja seal, Sarkandaugava harujões, oli tohutu tanklaev naftat tsisternidesse pumbanud.

Nüüd oli see kõik minevik. Laevatehase madalad laiad korpused, klaaskatustega ja paksude telliskiviseintega, ümbrit-

* «Põhjavalgus» — karskusseltsi maja, kultuurikeskus, ehitatud 1904. a., edendas Mīlgrāvise tööliste hariduse omandamist. (*Tõlk. märkus.*)

sesid hoove, kus laskurrühmadele tehti riviõppust. Suuremad rühmad marssisid Ķiši järve ääres männikus.

Pataljoni adjutant, noor alamporutšik, kes esialgu täitis ka pataljonikomandöri kohustusi, kuulas veltveebli raporti ära ja libistas pilgu üle saatekirja. Nelikümmend kaks vabatahtlikku, enamik seitseteist kuni üheksateist aastat vanad. Kes vanemad, need kõik üle kolmekümne, sest vahepealsed aastakäigud olid juba mobilisatsiooniga ära võetud.

Uued mehed jaotati roodudesse. Kārlis ja Ansis määrati teise roodu, kuid ühte rühma nad siiski ei sattunud, sest Kārlis oli kaaslasest pool pead pikem.

Ning algas soldatielu argipäev, raske, ebameeldiv õppuste järel väsitav marssimine okkavaibal männikus ja liivamägedel, nii et õhtuti jalalihased valutasid; määrustikutunnid kasarmus ja elementaarne lahinguõppus, täägivõitlus ja püssi tundmaõppimine. Ohvitsere oli veel vähe, nende kohustusi täitsid esialgu vanemallohvitserid, jagusid ja rühmi õpetasid välja lihtsad kaadrisoldatid. Õppuste kursust oli miinimumini lühendatud ja lihtsustatud, et uued soldatid võiksid võimalikult kiiresti lahingusse minna.

Iga päev tuli uusi vabatahtlike rühmi, saabus ka mõningaid ohvitsere ja allohvitsere jalaväepolkudest, samuti tuli reamehi, kes olid tuleliinil juba lahingukarastust saanud. Ja vähehaaval kujunesid sellest kirjust karjast sõjaväeüksused, kulunud erariiete asemele saadi selga rohekashall kroonumunder. Lõpuks saadeti ka püsse ja roodud hakkasid käima laskeõppustel Vecaki luidetel. Pragisesid paugud, tuul kandis laiali püssirohusuitsu lõhna ja vaikne Mīlgrāvis kajas sõdurilauludest. Lähenes rindelesaatmise aeg, ees seisid lahingud — see tõeline, ohtlik ja vastutusrikas, mille pärast need noorukid ja mehed olid siia kokku kogutud.

Kui pataljonis moodustati õppekomando, määrati sinna ka Kārlis Zītars koos mõnede teiste poistega roodust. Need olid väljavalitud mehed, kellest taheti ette valmistada uusi jao- ja rühmaülemaid. Kõike tuli teha suure rutuga, sest keegi ei teadnud, kas pataljoni juba homme rindele ei saadeta.

«Mis siin nii palju tuupida,» arutasid soldatid. «Kui oskad püssi lasta ja täägiga torgata, siis aitab küll. Muu eest hoolitsevad ohvitserid.»

Aga kärsitud sõjamehed pidid tõelise lahingu asemel igavat sõjamängu jätkama.

«Hakataks ometi kord liikuma!» kurtis Kārlis Zītars kaaslastele. «Saaks värske õhu kätte. Konuta siin kasarmutes!»

«Küll saad liikuda, nii et ära tüütab,» muigas rühmakomandör. «Ei maksa närvitseda.»

Kasarmuelu ei meeldinud kellelegi. Soldatitel hakkas igav, tehti ulakusi, seisti karistuseks püssi all, ja kui oldi karmi distsipliiniga ära harjutud, hakati vempe viskama: narriti üksteist, aasiti madalamate ülemustega ega kardetud enam karistusi. Igas rühmas oli mõni uljaspea, kes hoolitses nalja ja naeru eest.

Kärlisel jäigi nägemata päev, mil pataljon esimest korda rindele saadeti: oktoobri algul komandeeriti ta koos kolme teise poisiga Petrogradi lipnikkude kooli, sest läti lahinguüksustele tuli aegsasti varuda uusi ohvitsere, kes võiksid astuda nende asemele, keda lahinguväli ära võtab. Kärlis oli komandeeritute hulgas kõige noorem ja vana polkovnik silmitses viimasel ülevaatusel enne ärasõitu mõtlikult tema komandeerimistunnistust. Kaheksateist aastat... Kuid reaalkooliharidus ja poisi rühikas kasv hajutasid jälle tema kahtlused. Küll saab hakkama!

Paar nädalat pärast Kärlise lahkumist läks pataljon eesliinile, vastu esimestele ägedatele lahingutele.

6

Augusti lõpul, kui Kärlis Zītars marssis veel koondrivis mööda Mīlgrāvise tänavaid, tuli sinna ka Janka, sest kool hakkas jälle peale. Kapten Zītars oli kaasa sõitnud, et Janka elamist korraldada ja ühtlasi ka teise pojaga kokku saada.

Roodukomandör, kes ise pärines ka meremeeste suguseltsist ja pisut koguni tundis vana Zītarsit, lubas Kärlisel hommikuni omaste juures olla. Sellel külastusel olid ootamatud ja ebameeldivad tagajärjed, millest Zītars hiljem ei armastanud rääkida, sest ta oli tookord käitunud nagu poisike ja lasknud ennast mõjutada säärasteks asjadeks, mis arukale mehele au ei tee. Kumb oli rohkem süüdi, kas Kärlis oma juttudega ja rohekashalli sõdurimundriga või Janka oma poisikeseliku õhina ja innuga, või ehk kapten ise, et laskis ennast pehmeks rääkida? Vist küll kõik koos, sest muidu poleks seda võinud ilmaski juhtuda.

Kärlis nimelt rääkis, et võib-olla avaneb nüüd läti rahvale tee uue, õnnelikuma tuleviku juurde ja kaua kannatatud ajaloo ülekohus saab heaks tehtud. Ei ole võimalik, et pärast sõda jääb kõik vanamoodi, et Lätile ei anta autonoomiat. Kas säärase

vesimärgi nimel ei või südameid sütitada, ohvreid tuua, võideldä, ja kui vaja, ka surra? Hale argpüks ja äraandja on see, kes niisugustel päevadel ükskõikseks jääb.

Janka kiitis usinasti Kärlisele järele. Argpüks ja äraandja, kes võiks oma kohust täita, kuid siiski ei täida. Kes võiks püssi kanda, kuid hoiab kõrvale. Kellel on pojad, keda sõjaväljale saata, aga kes hoiab neid kodus ahju taga... Kurjategija ja egoist, kes tahtjat keelab...

Kapten võttis koos poegadega tuld: nooruslik rõõm, uhkus millegi ilusa ja meelierutava üle ärkas korraks vana merekaru südames. Läks hoopis meelest, et sõjatanner on surmaareen, et aatlejaid võivad oodata rängad vigastused ning vennashaud, et uljas, atleetlik nooruk, omaenda poeg ja lemmik, võib lahinguväljalt üldse mitte tagasi tulla.

«Kuluks küll ära neile sakslastele säru teha,» ütles Zītars ja lisas mõtlematult: «Kahju, et ma ise olen juba liiga vana.»

«Isa!» hüüatas Janka kohe: «Kui Kärlis võib minna, miks siis mitte mina?»

«Sina?» Zītars naeris südamest. «No sina oled küll alles võitleja, ha-ha-haa!»

«Ära naera midagi,» sõnas Janka solvunult punastades. «Veel nooremaidki poisse on soldatite hulgas. Ma ise nägin Riias vene polgus kaht poisikest, need olid igatahes veel väiksemad kui mina. Eks ole, Kärlis?»

«Mõned on tõepoolest,» kinnitas Kärlis. «Peaaegu igas polgus on mõni poisike.»

«Sa pead veel koolis käima ja õppima,» arvas Zītars.

«Kas Kärlis ei oleks pidanud koolis käima?»

«Kärlis oleks niikuinii varsti mobiliseeritud.»

«Aga mina ei taha enam õppida, kui teised sõdivad.»

«Kes sind praegu vastu võtab ja kuhu sind pannakse?» Isa nägu muutus tõsiseks.

«Kui vanemad lubavad, siis võetakse küll vastu,» käis Janka peale. «Kui sa tuled pataljonikomandöri juurde kaasa, siis võetakse mind vastu. Ma tean seda surmkindlalt.»

«Ära nüüd hakka janditama. See oleks küll sõjavägi, kui lapsed pannakse sõdima, ha-ha-haa!»

Aga Janka, kes märkas, et isa ei mõtle sugugi nii rangelt seda, mida räägib, ei jätnud enam järele. Mis koolipoiss ta enam on, kui mõtted uitavad hoopis mujal? Miks isa ei või polkovniku juurde kaasa tulla, on see siis nii raske?

«Aga mida ütleb ema, kui ma su soldatiks annan?» tõrjus

kapten veel, juba poja keelitustele järele andes. «Ma ei jõua etteheiteid ära kuulata.»

«Ütle emale, et ma ise...» õpetas Janka teda. «Et kui mind kodunt ei lasta, siis ma niikuinii põgenen rindele.»

Selline plaan tal tõepoolest oligi.

«Häbiasi,» mõtles kapten järgmisel hommikul, minnes oma noorima pojaga pataljoni staapi. Poiss on ei tea mis narrusi pähe võtnud, ja tema, täismees, täidab poisikese tahtmist. Ta mõistis, et käitub rumalasti, teeb end teiste inimeste silmis naeruväärseks, kuid ei suutnud ära ütelda. Küllap vanadus on tahtejõudu nõrgestanud, võib-olla ka miski muu...

Janka põsed õhetasid rõõmust, kui pataljoni adjutant kantseleisse tuli. Mispärast kirjutajad välja ei lähe? Küll oleks hea, kui jutuajamine toimuks ilma tunnistajateta. Kui vastu võetakse, siis poleks veel midagi, aga kui tagasi saadetakse...

«Mis teil oli?» pöördus adjutant Zītarsi poole.

Nüüd tundis kapten veel selgemini kui enne, kui naeruväärsesse olukorda on Janka teda meelitanud. Kuid taganeda enam ei saanud.

«Mul see sell siin, härra ohvitser, tahab vabatahtlikuks hakata,» alustas ta naljatamisi. «Ma ei tea, kuidas teil siin on. Kui sääraseid vastu võetakse, las siis teenib pealegi.»

Adjutandi pilk peatus Jankal, kes kohe ajas end sirgu, esiteks, et rohkem soldati moodi välja näeks, ja teiseks, et paistaks pikem ja vanem. Noore ohvitseri tõsine pilk andis poisile julgust. Näe, ohvitser küll, aga ei naera tema plaani üle, nii siis pole lugu sugugi lootusetu.

«Kui vana?» küsis adjutant.

«Kolmteist, härra alamporutšik!» vastas Janka uljalt. Adjutant mõtles natuke, siis küsis Zītarsilt:

«Ja teie lubate teda?»

«No mis teha, ta on selle plaani endale pähe võtnud, ei jõua vastu sõdida. Mul üks poeg juba teenib teie juures.»

«Hm...» Noor ohvitser kaalus jälle midagi mõttes. Siis viipas ühele käskjalale: «Viige nad polkovniku juurde.» Kui isa ja poeg minema hakkasid, lisas ta veel: «Seesuguseid küsimusi otsustab pataljonikomandör ise. Rääkige temaga.»

Zītars ja Janka järgnesid käskjalale. Pataljonikomandör elas väljaspool laagrit, paarisaja sammu kaugusel vabriku väravast. Teel tegi käskjalg kapteniga juttu. Rääkis lahingutest Poolamaal, väsitavatest marsirännakutest vihma käes ja kõrvetava päikese all ning sellest, kuidas mõnikord pidi tuleliinil mitu päeva olema ilma söömata ja magamata.

«Luiskab, tahab mind hirmutada,» mõtles Janka. «Kui tema jõudis seda kõike välja kannatada, miks mina siis ei jõua?»

Pataljonikomandöriga oli jutt väga lühike.

«Vabatahtlikuks? Kui vana? Nii noori ei ole meil lubatud vastu võtta.»

Ta ütles seda rahulikult, tõsiselt, ilma vähimagi irooniata. Ning Jankal ei jätkunud julgust väita, et teistesse polkudesse on veel nooremaidki poisse vastu võetud. Vaikselt, noruspäi kuulas ta vana polkovniku lahket rahustamist, et tema aeg seisab alles ees, oma isamaale võib kasulik olla ka muul viisil, mitte ainult püssi käes hoides. Ilus unelm varises kokku, kuid näheneda polnud siiski tarvis, sest kõik need sõjamehed, kellega täna kokku puututi, näisid Janka tundeid mõistvat ja suhtusid temasse lugupidavalt. Keegi ei naernud tema üle, isegi ei muianud, justkui polekski tegemist lapsiku uiuga, vaid tõsise ja auväärse mõttega.

«No nägid nüüd,» ütles Zītars pojale, kui nad pataljonikomandöri juurest ära tulid. «Sa pead veel oma aega ootama.»

«Jah, aga siis on ehk kõik juba läbi,» õhkas Janka.

Nad ei rääkinud kellelegi oma äpardunud käigust. Janka vaikis mure pärast, kapten häbenes oma kergemeelsust. Ometi said mõne aja pärast nii Janka korteripererahvas kui ka Zītari inimesed teada, mis tol hommikul oli juhtunud. Ning kapten pidi vaikides kuulama naise etteheiteid:

«Hull vanamees! Kas sul enam aruraasugi peas ei ole — oma lapse tahtis soldatiks ajada!»

Viies peatükk

1

Karlis Zītars tuli pataljoni tagasi talve lõpul. Pärast lipnike kooli lõpetamist oli teda komandeeritud Tartusse, kus asus läti tagavarapataljon, mis arvuliselt oli tublisti suurem sõjaaegsest polgust. Sinna jäi Kārlis kaheks kuuks ja õpetas noorsõdureid. Märtsi algul saadeti ta koos ühe marsirooduga Riia rindele veristes lahingutes rängalt kannatada saanud pataljonide ridade täienduseks. Rood, kus Kārlis oli esimese õppuse läbi teinud, oli kaotanud kõik ohvitserid ja kaks kolmandikku sõduritest, aga

oli ka sääraseid roode, kus kahesajast täägist oli rivisse jäänud vaid paarkümmend meest.

Peotäiest lahinguis karastatud sõjameestest oli liiga vähe, et endi hulka sulatada ja tõelisteks võitluskaaslasteks ümber vormida äsja saabunud sadu soldateid. Sama lugu oli ohvitseridega. Sõjakoolist tulnud noortel lipnikel polnud mingeid lahingukogemusi, seepärast oli päris loomulik, et nii mõneski roodus noored komandörid, ohverdades oma ohvitseriprestiiži, usaldasid allohvitsere rohkem kui iseendid.

Kārlis Zītars, kes oli määratud teise roodu juurde subalterniks, oli mõnevõrra paremas olukorras kui nii mõnigi koolivend. Tema roodukomandör porutšik Rubenis oli kogenud ja karastatud ohvitser, sõja algusest peale mitmel rindel olnud ja lahinguteenete eest mitu ordenit saanud. Rubenis oli õppinud samas reaalkoolis kus Kārlis ja lõpetanud paar aastat enne sõja algust. Niipalju kui võimalik, aitas ta Kārlisel uutes tingimustes sisse elada. Rubenis tundis hästi sõdurite psühholoogiat ja õhtuti ühises muldonnis teeklaasi taga jutustas ja arutles lahingute käiku ning iseloomulikke episoode sõjameeste elust.

«Oma südames iga sõdur tahab ülemust austada, temaga ühist keelt leida,» seletas Rubenis. «Kahetsusväärne on selline ohvitser, kes ei oska või ei taha sellele püüdele vastu tulla. Käitu sõduriga inimlikult — ja ta armastab sind nagu isa või venda, aga katsu sa vaid upsakaks muutuda ja liiga teha — mitte mingite karistustega ei jaksa sa tema kangekaelsust murda.»

Niisuguste vestlustega aitas Rubenis Kārlisel kiiresti oma roodu soldatite poolehoidu ja allohvitseride lugupidamist võita.

Öösiti võttis Rubenis Kārlise luurekäikudele kaasa, õpetas rindetingimustes orienteeruma, andis väikesi iseseisvaid ülesandeid, harjutades nõnda ohuga ja iseseisva tegutsemisega. Pärast kaheksanda märtsi ägedaid lahinguid valitses rindel vaikus, mida aeg-ajalt katkestasid vaid suurtükiväe proovilaskmised ja tavaline positsioonide tulistamine. Kogu rindelõigus valmistasid väeosad ette platsdarmi tulevasteks juulilahinguteks. Ainult luurekäigud tõid pisut vaheldust positsioonisõja üksluisesse argipäeva. Vahel tõid patrullid kaasa mõne vangi või trofee, vahel ei tulnud mõni mees öiselt käigult tagasi või saadeti mõni hospidali. Kirved ja labidad kõlisesid soistes metsades ja aeg-ajalt kõmises laulgi, kui roodud viisid õppusi läbi lähitagalas. Tõelist sõjategevust, tõelist hirmu ja suurtükikanonaade polnud Kārlis veel tunda saanud. Ainuke juhtum, kus ta vaenlasega otseselt kokku puutus, oli üks luurekäik, kui tema patrull põrkas kokku saksa luurajatega. Lühike tulevahetus, osav manööver pimeduses, ja vaenlaste rühm oli ümber piiratud. Saksa kaprali visatud käsigranaat haavas raskesti kaht soldatit, see kapral pisteti täägiga läbi, teised kolm saksalast aga võeti vangi. Pisitilluke, tavaline saavutus, samaga kui jaht ohtlikule kiskjale, kuid pataljoni ohvitserid hakkasid pärast seda noort lipnikku tõeliseks ja võrdväärseks võitluskaaslaseks pidama.

Platsdarmi ettevalmistamise eeltööd tõotasid suuremaid sündmusi suvel, kuid Kārlise pataljon neid ei näinudki — aprilli algul viidi nad üle Surmasaarele.

Kevadisel ööl, mille muutsid valgeks saksa granaatide lakkamatud plahvatused Daugava kohal, läks pataljon üle jõe ja jäi kogu muust maailmast äralõigatuna kolmeks nädalaks väikesele maalapile, mille pärast võitlesid kaks armeed. Kolm nädalat suurtükiväe turmtules, miinirahe ja kuulisaju all; kolm nädalat gaasidest mürgitatud vanglas, mille jooksukraavides tuul kandis edasi laibalehka; kus õhust ähvardasid lennukipommid; ja kuna ei suudetud vaenlast hävitada maa peal, kaevati maa-aluseid käike vastaspoole kaevikute alla. Peaaegu iga päev tuli Saksa sõjavägi rünnakule ning iga kord tõmbus verest tühjaksjooksnuna tagasi. Pikapeale sai läti küttide kaevikutest ehtne kindlus.

Surmasaarel polnud ühtegi kohta, kus poleks granaat lõhkenud ja surm üle käinud. Iga jalatäis maad oli seal verega niisutatud.

Ja ometi isegi siin, kus taevas mürises ja maa oigas justkui ülemaailmses agoonias — isegi siin ei suutnud inimene oma maa-aluses peiduurkas kükitada. Rakettidest valgustatud öödel puges ta urust välja, püss käes, granaadikimbud taskus, ning hiilis ligi vihast vahutavale koletisele, kes raevunult luuras eikellegimaa taga. Roomas ligi, varastas ta nina eest toidu, sõlitas näkku tulekogupaugu, viskas lõugade vahele puruksrebiva granaadiherilase — otsekui elukas ei oleks niikuinii küllalt vihale ärritatud ega märatseks veel piisavalt. Siis pages minema, puges oma urgu varjule ja vaatas pealt, kuidas koletis märatseb, kuidas paiskab suurtükikõridest tuld üle saare, kuidas maad materdab.

Igal ööl tegid luurajad retki eikellegimaale, mis mõnes kohas ei olnud isegi granaadiviske laiune. Uuriti vastase liikumisi, lõhuti okastraataedu ja peeti jahti saksa luurajatele. Jah, nüüd Kārlis Zītars teadis, mis on sõda. Iga päev sai roodudes keegi surma või haavata. Langenud kaaslaste surnukehad sei-

sid pimedani kaevikuis elusate kõrval, alles öösel, valgetel sõjaväljaöödel, viidi nad teisele kaldale, et seal maha matta.

Kolm nädalat saarel, kolm nädalat tagavaraväes teisel pool Daugavat, kus Surmasaare hullunud vang võis tagalamugavustes verisest sonimisest toibuda ja taibata, missugusest põrgust ta on pääsenud. Siis tuli jälle öö, kus palgiparved viisid roodud üle jõe võikale valvepostile, kust paljudel polnud enam määratud tagasi tulla.

Ansis Valters teenis esimeses roodus, ta oli jefreitor, jaokomandör. Sloka lahingute eest mullu sügisel oli ta saanud Georgi risti. Mõnikord läks Kārlis Zītars temaga juttu ajama, eriti siis, kui oli posti toodud. Auastme vahe ei saanud siin, lahinguväljal, nende sõprust segada. Kārlis sai rohkem kirju kui Ansis. Janka kirjutas igal nädalal, vahel harva ka isa, Elza aga küsis igas kirjas, millal vend koju käima tuleb, ja heitis ette, miks ta ei saada ühtegi fotot. Ent olgu tänamatu või mis, ometi tundis Kārlis neist kirjadest vähem rõõmu kui lühikesest ujedast tervitusest, mille Sarmīte talle venna kaudu läkitas. Need tervitused, millele ta samuti Ansise kaudu vastas, andsid talle õiguse ise Sarmītele kirjutada, ja mõnikord ta tahtiski seda teha, kuid jättis siiski kirjutamata — lihtsalt sellepärast, et ei teadnud, kuidas kirjutada. Tavalises, viisakalt tagasihoidlikus toonis, nagu tema tutvusele kohane, ei tahtnud ta kirjutada. Kuid kõik avameelselt välja laduda, nii nagu ta tundis ja mõtles, — seda keelas asjaolu, et ta ei teadnud, kuidas Sarmīte õieti temasse suhtub. Nad ei olnud ju omavahel kunagi korralikult rääkinudki. Seepärast jäi Kārlisel üle ainult vaikida, endamisi unistada ja oodata tulevasi päevi, mil võib Sarmīte endaga rääkida ... kui ülepea saab veel rääkida; kui on, kes räägib, — Surmasaarel ei saanud ohvritest iial isu täis.

Mai lõpul tuli Kārlise patrull tagasi ühelt taoliselt hulljulgelt öiselt retkelt, millest võitlejad veel aastate pärast ükstelisele pajatasid, kahe vangiga ja trofeekuulipildujaga. Kārlise aga sai sel luurekäigul haavata. Käsigranaadi kild oli tabanud Kārlise puusa. Enne koitu viidi ta paadiga üle Daugava ja esimese sanitaarrongiga edasi Riiga. Selle luurekäigu eest anti talle Georgi rist ja ülendati alamporutšikuks.

Nädala aja pärast jõudis Zītari tallu Kārlise kiri, kus ta kirjutas oma haavatasaamisest ja palus, et kui keegi juhuslikult Riiga sõidab, tooks talle mõned raamatud.

Kes peaks minema Kārlist vaatama? Kõik oleksid tahtnud minna, kuid olukord oli nii kujunenud, et keegi suurtest inimestest ei saanud sõita. Ernestil parasjagu vedas kalapüügiga — ei tahtnud head teenistust pooleli jätta. Üks Zītari hobustest töötas tee-ehitusel, teisega käis kapten Cēsises kroonu küüdis. Jala Riiga minna ja tagasi tulla oli naisterahvastele liiga raske, seepärast ei võinud ei ema ega Elza Kārlise palvet täita.

«Siis tuleb minul minna,» ütles Janka, kes elas jälle kodus, sest koolitöö oli lõppenud. Täis uhkust, et talle on usaldatud nii tähtis ja meeldiv ülesanne, hakkas ta kohe teeleminekuks valmistuma, otsis Kārlise raamatud üles ja pani pakki. Ema andis veidi raha ja purgi moosi, mida oli talv läbi hoidnud selleks puhuks, kui Kārlis külla tuleb. Elza soovitas Riias osta veel rulli biskviite ja tahvli piimašokolaadi — haigele niisugused asjad maitsevad.

Järgmisel hommikul asus Janka juba enne koitu teele. Kui ta õue läks, kuulates ema lõputuid nõuandeid, kuidas teel käituda ja mida Kārlisele rääkida, nägi ta, et ülemisel korrusel pandi akna taga lamp põlema. Talle meenus kohe Sarmīte: tüdruk hakkab vist tööle minema. Kahju, et eile ei saanud talle rääkida Kārlise kirjast ega Riiga-minekust. Võib-olla Sarmīte laseks Kārlisele midagi edasi ütelda või üle anda, ja Kārlisel oleks kindlasti hea meel Sarmītest kuulda. Jankale meenus, kuidas vend oli lahkumisel käskinud Sarmītele salaja tervituse üle anda ja kui imelikuks oli seda kuuldes muutunud Kuramaa tütarlaps — rõõmus ja häbelik, ning häbelik seepärast, et oli rõõmus. Kas mitte üles minna ja rääkida?

«Hakka nüüd minema, poeg, siis jõuad õhtuks Mīlgrāvisesse,» katkestas ema ta mõtteid. «Hulk maad minna ...»

Ei, siiski ei saa Sarmītega kokku. Kahju küll, aga mis parata. Kārlis muidugi ootab ...

Janka sättis kandami mugavamalt turjale, et käimist ei segaks, ja hakkas astuma. Maanteel vaatas ta veel tagasi, justkui ootaks kedagi, kuid polnud ühtegi hingelist näha. Ja raskevõitu südamega, ühel ajal rõõmus ja nukker, sammus poiss edasi. Nii tita ta enam ei olnud, et poleks aru saanud, mida tähendas Kārlise tervitus Sarmītele ja Sarmīte häbelik rõõm selle üle. Mis ta peab vennale ütlema? Kas vaikida või

rääkida, kuidas kõik oli juhtunud? Ei, Janka, nii ei või, vennas on pettunud ega tunnegi rõõmu sinu külaskäigust. Parem valetada, sest hea eesmärgiga vale pole kuritegu.

Päikesetõusu ajal jõudis Janka väikese jõeni, mille kaldail kirendasid lilleehteis niidud. Ta keeras teelt ära ja korjas suure kimbu siniseid ja valgeid lilli. Sidus lõngaga kinni, mähkis hoolikalt ajalehe sisse ja pani ettevaatlikult pampu teiste asjade peale.

«Need on Sarmītelt . . .» otsustas ta endamisi, ja tuju paranes kohe. Jalad astusid nobedamini ja verstapostid libisesid kiires taktis mööda. Pärast juhtus ta kokku voorisõduritega, kes sõitsid tühjalt Riia poole. Need viisid teda peaaegu Mīlgrāviseni. Päike polnud veel loojunud, kui väike teekäija jõudis plaanitsetud öömajani — oma endise korteripererahva juurde — ja võis väsinud jalgu puhata.

Järgmisel hommikul läks ta linna.

. . . Georgi hospidal asus ühe gümnaasiumi hoones punaste ladude lähikonnas, täituru kõrval. Koridorides kõndisid tervemad haiged, seljas hallid halatid, pea või käsi kinni seotud, mõnel kargud kaenla all. Koristajad ja sanitarid askeldasid usinasti, igal pool kostis vene keel.

Janka küsis ühelt haigelt venna järele. Too ei osanud täpselt öelda, kust ruumist Kārlist otsida, ja soovitas ühte suuremasse palatisse vaadata. Janka astus suurde saali, kuhu oli kolmes reas paigutatud umbes sada voodit. Õhk oli raske ja imelikult uimastav arstimite lõhnadest, siit-sealt kostis oigeid ja haavatute sonimist. Paljud kahvatud näod vaatasid ükskõikselt Jankale vastu ja pöördusid pettunult kõrvale. Läbi marlisidemete oli imbunud verelaike. Mõned lugesid või vaatasid ajakirjadest pilte, mõned ajasid juttu, palati nurgas oli salgake haavatuid ühe voodi peale istunud — seal mängiti kaarte. Kõigi voodite peatsis võis palavikukõverate kõrval näha ordeneid, medaleid ja lintidega Georgi riste, mõnel üksainus sõõrike, teisel terve rida. Kõik need amputeeritud liikmetega, väljalastud silmadega, kinniseotud peadega, põrutatud ajudega, kuulidest ja granaatidest katkirebitud ja plahvatuslainest halvatud mehed olid surmale silma vaadanud. Teadmine, et ka Kārlis asub selles hospidalis, täitis Janka südame uhkusega: tema vend ei ole harilik soldat, vaid kangelane, samuti nagu on kangelased kõik need habemikud mehed ja ka noored poisid, kelle näol pole veel udemeidki märgata.

Jah, aga kus on siis Kārlis? Janka pilk libises otsides üle voodite. Võib-olla on haav venda nii muutnud, et ei tunne

enam ära? Võib-olla on ta üks neist lõhkirebituist, kelle nägu on üleni marliribadega kinni seotud? Kārlis arvatavasti tahtis koduseid säästa ega kirjutanud oma haavast täit tõtt.

«Keda te otsite?» küsis vanapoolne halastajaõde Jankalt vene keeles.

«Mul peab siin olema vend, Kārlis Zītars,» vastas Janka samuti vene keeles, mõtles pisut ja lisas: «Lipnik Zītars läti kütipataljonist.»

«Siis peate minema ohvitseride palatisse, sest siin lamavad ainult reamehed,» ütles õde ja viipas ühele sanitarile: «Semjonov, viige ta ohvitseride palatisse lipnik Zītarsi juurde.»

«Lipnik? Neljandas palatis on küll üks Zītars, aga tema on alamporutšik,» vastas sanitar.

«Lätlane?» küsis Janka.

«Jah, lätlane.»

«No siis on seesama.»

Ohvitseride palat asus hoone teises otsas. Põksuva südamega järgnes Janka sanitarile.

«Siinsamas.» Sanitar avas ukse, pöördus paremale ja ütles kellelegi, kes lamas uksele kõige lähemal: «Teie ausus, teile on külaline.»

«Las tuleb sisse,» kuulis Janka venna selget, justkui järsemaks muutunud häält.

Järgmisel silmapilgul surusid nad juba kätt ja vaatasid teineteisele naeratades otsa.

«No võta platsi, külaline,» näitas Kārlis toolile. «Räägi, kuidas kodus elatakse.»

Janka tegi kompsu lahti ja hakkas külakosti välja võtma.

«See on Elzalt, selle saatis mamma. Ja siin on sulle veidike raha, ehk läheb vaja . . .»

«Suur tänu, aga ajaks ka ilma läbi, ma saan ju palka,» ütles Kārlis. «Vaata aga, šokolaad ja moos! Janka, sa ise ei ole ju vist veel lõunat söönud?»

«Sõin hommikul Mīlgrāvises, praegu ei tahagi.»

«Ei ole midagi, külalist tuleb kostitada!» Kārlis surus kellanupule, ja kui õde tuli, palus teed tuua. Ei, ta ei olnud sugugi kõhnemaks jäänud, ainult nägu paistis veidi kahvatum, aga muidu endiselt tugev, turske poiss, võimsate õlgade ja musklis kätega. Ainult kui oli vaja end voodis pöörata, tõstis ta haavatud jalga väga ettevaatlikult ja surus huuled kõvemini kokku.

Kõik muu oli lauale pandud, aga lilled oli Janka unustanud. Kui need meelde tulid, läks Janka näost punaseks, kuid

ei suutnud ennast kokku võtta ega kimpu vennale ulatada. Hall kott süles, silmitses ta ruumi, suuri aknaid, kaht teist voodit, kus lamasid kaks võõrast ohvitseri, ja suurt portreed seinal, mis olid kooliajast siia jäänud. Pilk peatus venna ohvitserirentšil. Tumedatel kaitsevärvi pagunitel oli tõepoolest kaks tärni, rinnal aga uus orden must-kuldse paela otsas.

«Mille eest sa selle said?» küsis Janka.

«Ah, niisama, pärast räägin, praegu aga einetame.»

Polnud midagi parata, Jankagi pidi maitsma enda toodud biskviite ja šokolaadi. Need olid üsna maitsvad. Kārlis rõõmustas venna isu üle ja muudkui pakkus veel. Nõndá tuli välja, et Janka ise kostitas ennast vennale mõeldud maiustustega. Kui talle see hiljem meelde tuli, hakkas tal häbi, praegu aga polnud tal mahti sellele mõelda, sest biskviidid olid maitsvad ja venna sõjalood nii huvitavad, et neid kuulates läks kõik muu meelest. Kārlis meelega ei ilustanud midagi, et mitte Jankas uut igatsust õhutada. Rääkis, kuidas sõjamehed ligunevad sohu rajatud kaevikuis, kuidas satikad piinavad neid kitsastes muldonnides, mis tunne on siis, kui mitu päeva järgemööda pole midagi süüa saanud, kui tuleb olla mitu ööpäeva ilma magamata, marssida raskel rännakul, kogu «elamine» turjal. See pole kerge elu, kedagi ei hellitata, ja iga silmapilk ähvardab ümberringi surm.

«Ja kuidas oli Surmasaarel?» küsis Janka.

Seepeale kirjeldas Kārlis talle niisuguseid pilte, millest jooksis värin üle kogu keha. Inimestel pea otsast kistud, küljed puruks rebitud, nii et sisikond vajub välja, noortel poistel nägu purustatud, ei nina ega suud enam, gaasist mürgitatud kopsud ära kõrvetatud, väänlevad hirmsates valudes, verine vaht huultel, ja aidata ei saa neid mitte keegi muu kui ainult surm. Varesed ja laibarotid ründavad langenuid, keda kaaslased pole jõudnud maha matta. Elusatelgi on mullalõhn küljes — kõik elavad otsekui painajalikus unes. Isegi ohuga harjutakse ära — pole mõtet karta, kui ohust niikuinii ei saa kõrvale hoida.

«Aga ära sa sellest kodus räägi,» hoiatas Kārlis. «Seda räägin ma ainult sulle, et sa teaksid, mis on sõda.»

«Ja sina ise — kas sulle endale meeldib sõjas olla?» küsis Janka.

«Ma kujutasin küll kõike veidi teistmoodi ette, aga kui ilmnes, et nii ei ole... Tuli harjuda. Aga harjumine pole kerge, oh ei, ma ei soovita sinul seda proovida. Ei maksa, Janka, ei maksa... Aga räägi nüüd kodust. Kas kõik on vanamoodi?»

Janka rääkis, mida igaüks teeb, missuguse tunnistuse ta

kodust oli saanud ja mida oli kästud Kārlisele edasi ütelda.

«Kas Valterid elavad veel meie pool?» küsis Kārlis, näpitsedes haavatud jala kallal. «Ah ikka seal? Pagan, mis selle sidemega lahti on? Neetud... ja Sarmīte... Kas ta käib ikka jootõõdel? Peab õe kutsuma, las seob uuesti.» Kārlis pööras hõõgiseks muutunud näo venna poole.

«Sarmīte...» Jankale tuli jälle lillekimp meelde ja nüüd lõpuks võttis ta julguse kokku. «Sarmīte andis selle, käskis sulle tuua. Ja saatis tervisi.»

«Ah nii? Suur tänu!» Kārlis nuusutas lilli, püüdes naeratust maha suruda, kuid silmad särasid rõõmsalt ja rind kerkis kiiremini. «Tervita teda minu poolt.»

«Hea küll.»

«Kuidas ta elab? Kas teenistust jätkub?»

«Ta käib nüüd hobusega tööl.»

«Ah nii... Ja Ernest... kas tema käib ikka kalal? Pruuti ei ole otsinud? Ta nüüd juba suur poiss.»

«Vist mitte, ma ei ole midagi märganud.»

«Ah nii! Peab värsket vett paluma, muidu lilled närtsivad ära.»

«Küll on hea, et mul see mõte pähe tuli,» mõtles Janka, jälgides venna rõõmu, mida too asjata varjata püüdis. Ja ehkki see oli eksirõõm, esile kutsutud valetamisest, oli Janka süda oneti rahulik: egas Kārlis saa eluilmaski tõtt teada.

Seda lootust aga tabas kohe ootamatu hoop.

«Tead mis, ma kirjutan talle kirja ja sa annad selle üle,» lausus Kārlis. «Ma teenisin Sarmīte vennaga ühes pataljonis ja Ansis palus mul üht-teist õele teatada, kui ma ehk juhtun kokku saama.»

«No nüüd olen ma plindris,» muretses Janka, kui vend kirjaploki välja otsis. «Kirjutab midagi neist lilledest ja kõik tuleb ilmsiks. Mis Sarmīte sellest arvab? Tuleb ikka vist talle kõik ära rääkida.»

Janka istus venna juures veel ligi tund aega, siis tegi minekut, et saaks viimase laevaga Mīlgrāvisesse ja hommikul võiks koduteele asuda.

Tagasiteel ei juhtunud kedagi, kes oleks peale võtnud, ja surmani väsinuna jõudis Janka kolmanda päeva õhtul koju. Kui kodustele oli kõik ära räägitud ja ema küsimuste vool otsa saanud, läks Janka välja ning tiirutas niikaua õues, kuni tuli Sarmīte.

«Ma käisin Riias venda vaatamas,» ütles Janka. «Ta on haavatud ja lamab hospidalis.»

«Ma tean. Aga mispärast sa mulle midagi ei ütelnud, kui hakkasid Riiga minema?»

«Mis siis?»

«Sa oleks võinud teda tervitada . . .»

Janka pidi rõõmust äärepealt naerma pahvatama.

«Tegin seda niikuinii. Ega sa ei ole pahane?»

«Mispärast? Ainult oleks võinud mulle enne ütelda.»

«Ei olnud juhust. Ja siis veel . . . ainult ära pahanda . . . Ma viisin Kārlisele lilli.»

«Mis sellest?» naeris Sarmīte. «Kas ei tohi viia või? Oled sina alles naljatilk.»

«Aga ma ütlesin talle, et sina saatsid, arvasin, et sinult on tal neid meeldivam saada kui minult.»

«Oh sind võrukaela!» Sarmīte läks näost punaseks ja ähvardas Jankat sõrmega. «Oota sa, ma räägin talle ära . . .»

«Jumalapārast, ära seda küll tee! Kui sa seda lubad, siis ma annan sulle midagi.» Janka näitas Kārlise kirja.

Sarmīte punastas veel rohkem.

«Aga kui see on ka sinu kätetöö?» naeris ta.

«Ausõna, see on õige.»

«Sind ei saa ju enam uskuda.»

«Noo-oh, kui ma ütlen . . . Ja kas see on minu käekiri?»

Kui Sarmītelt oli vaikimislubadus välja pressitud, andis Janka kirja talle üle ja kadus ise kähku minema. Lõpuks oli meel rahulik ja väike diplomaat võis pärast ränka vaeva end voodis välja sirutada. «Kõik on korras,» mõtles ta. «Õigesti sai tehtud. Egas ma loll ei ole, et aru ei saaks, mida need kaks mõtlevad. Küll ükskord ütlevad mulle veel aitäh!»

3

Pärast kuut nädalat hospidali oli Kārlis Zītarsi puus jälle korras. Peaaegu terve aasta oli sellest mööda läinud, kui ta oli omastest lahkunud — raske, lahingutes ja õppustel veedetud sõjameheaasta, seepärast on arusaadav Kārlise rõõm, kui hospidali peaarst lubas talle kaks nädalat puhkust tervise parandamiseks. Pataljon oli ikka veel Surmasaarel, aga kuuldavasti pidi varsti puhkusele tulema koos teiste läti kütipataljonidega, mida sel sügisel kavatseti ümber formeerida polkudeks.

Kuidagimoodi — vahel sõjaväe voorivankriga, vahel talumeeste pära peal, vahel jala — sai ta jagu meile juba tuttavast teest Riiast Zītarile. Kaasa oli ta võtnud ainult kõige hädavajalikumad asjad, muu jätnud Mīlgrāvisesse tuttavate juurde. Oli see aeg suvest, mil meri hommikuti auras, udulaamad rullusid üle luidete ning tungisid piki madalaid jõesänge rannakülade põldudele.

Pruukosti aegu sammus Kārlis mööda Laane kõrtsist. Tallist kostis soldatite hääli, kuid siinsest rahvast polnud udusel maanteel kedagi märgata. Kukkede kiremine kandus valges pimeduses ühest talust teise, kusagil haukus koer, kusagil ammusid lehmad karjamaal ja oli kuulda karjaste hõikeid. Teisel pool luiteid kohises meri.

Kārlisele meenusid taolised hommikud ühel teisel suvel — kui kalamehed sõitsid pärast öist püüki mereseljalt tagasi randa. Meri aurab, veepind sile nagu tiigis, rütmiliselt kerkivad aerud jõulistest tõmmetest, ning kusagil paremal ja vasakul kostab meeste hääli teistest paatidest. Uduga looritatud avarus on täis nähtamatut elu, järsku hakkab valge aur ühes kohas justkui hõõguma, sädelema, üksikud aatomid läiklevad valevkuldses sillerduses — seal tõuseb päike, seal on hommikukaar, ja sinna juhib kalamees oma võrke täis kuhjatud paati, kuni kuuleb kaldalt vastuvõtjate hääli: «Hei, kas meie omad?» Ja siis võib läbi uduvaalude näha juba luidete piirjooni, mis hämmeldunud silmale paistavad ebaloomulikult suured, kõik justkui ripuks õhus, ja inimkogud seal rannal tunduvad eelajalooliste hiiglastena. «Hei, poisid, kes sealt tuleb?»

Jõe ääres luhtadel helisesid vikatid. Kolm valget selga diagonaalses reas, kümmekond sammu üksteise taga, niitsid kaari mäest üles. Kārlis istus niidu servale kivi otsa ja pani paberossi ette. Ligemale, ikka ligemale tulevad niitjad, udust ilmub nähtavale isa kogu, tema taga niidab Ernest, kõige lõpus luiskab vikatit vana Krišus. Pead on neil kõigil alla painutatud, nad ei näe Kārlist, enne kui isa kaar on juba tee äärde välja jõudnud. Siis jääb ta seisma, sirutab küüruvajunud selga ja pühib käeseljaga otsaeest higi. Kārlis kuuleb kerget ohet.

«Jõudu tööle, isa!» ütleb ta ja tõuseb püsti. «Kas vikat võtab hästi? Abilist ei ole vaja?»

«Vaata aga, sõjamees kodus!» Kapten paneb vikati teeservale ja naerul näoga tuleb poja juurde. Rahulikult nagu mehed kunagi suruvad nad kätt, isa aevastab ja hõõrub põidlaga silmanurka, Kārlis aga püüab rõõmsat naeratust maha suruda.

«Säh, pane ka sõdurisuitsu!»

Sel ajal kui nad suitsu teevad, on ka Ernest oma kaarega tee äärde välja jõudnud, tunneb venna ära, kuid ei tõtta tere-

tama. Ta pühib vikatit rohutuustiga, luiskab tera ja alles siis tuleb kätt andma. «Tere, ohvitser! Õigel ajal tulid — üks niitja meil rohkem. Teadagi, frentši pead koju jätma, muidu soldatid mööda minnes näevad, et ohvitser teeb matsitööd.»

Kārlis märkab irooniat venna hääles, kuid see ei riiva teda — Ernest on juba kord niisugune, kes ei mõista nalja teha.

Tuleb ka Krišus. Kõik võtavad istet, teevad suitsu ja räägivad heinateost, kalapüügist ja õunasaagist, kuid keegi ei pari peamist: kuidas Kārlise käsi on käinud ja mis ta on sõjas läbi elanud. Kārlis mõistab, miks seda praegu ei puudutata: see on nii tähtis asi, et sellest ei taheta teepeenral rääkida. Seda tuleb teha toas laua ääres rahulikul õhtutunnil, kui kogu perekond on koos, — väike rõõmus pidu, kus kõik peavad kohal olema, et igaüks tunneks: perekonna rüppe on tagasi pöördunud armas, lähedane inimene, kes on kaasa toonud suure ilma hoovusi, kaugete sündmuste kaja.

«Mine nüüd praegu koju, me teeme siin ka varsti lõpu,» ütleb isa ja võtab vikati kätte.

Kodus, kus praegu askeldavad ainult naised ja Janka, võetakse Kārlist palju häälekamalt vastu. Nutetakse, silitatakse, silmad säravad ja küsimusi langeb nagu rahet. Lõpuks Elza võtab end kokku ja ruttab venna tuba korda seadma, ema tormab kööki, Janka aga kõnnib häbelikult Kārlise kannul. Kuuldes, et vend on kodus tervelt kaks nädalat, jääb ta rahulikumaks: nad ju magavad ühes toas ja võivad, niipalju kui süda soovib, rääkida kõigest, mis neid huvitab.

«Vennas, ma andsin sinu kirja üle,» sosistab Janka, märgates, et vend piilub vargsi ülemise korruse akende poole.

«Siis on kõik korras . . .» naeratab Kārlis. Ta käib kogu õue läbi, vaatab seda ja teist, läheb aeda ja silmitseb rohelisi pabulaid õunapuude okstel, ent ikka ja jälle lipsab ta pilk, arglik ja igatsev, mansardkorruse akende poole. Aga Sarmītet pole näha, ta on tööl, ja Kārlisele tundub, et maja on jäänud otsata tühjaks, tühi on ka see päev, kauge ja arusaamatu näib omaste rõõm tema kojutuleku üle. Söögilauas püüab ta end kokku võtta, aru saada ema küsimustest ja isa sõnadest ning jutustada sellest, mis on aasta jooksul juhtunud, kuid ta mõtted ei ole siin, vaim hulgub väljas, ta näeb üht nägu, mida ei ole Zītarite suures toas.

Pärast lõunat läheb Kārlis Ziemelite poole külla, istub seal paar tundi ja sammub siis Laane kõrtsi lelle poole. Kõrtsi-Mārtiņš laseb kalkuni praadida ja keldrist tuua magusat õlut, millist ei ole üheski teises kõrtsis maantee ääres. Lelletütreke

Mice koketeerib lapselikult suure lellepojaga ja näitab oma joonistuste vihikut. Siin on kõik nii kirev, elu rõõmus ja päikesepaisteline, alates uutest tapeetidest ning lõpetades Mice kleidiga ja kullast kellaketiga kõrtsmiku imposantsel vatsal. Siin sädistab hellitatud laps, keda kõik kutsuvad preiliks, täissöönuna vaatab otsa tervisest lõkendav isa ja sigarit popsides ohkab sõjaõurduste üle: «Jajah, poistel annab vastu pidada . . .» Üksnes perenaine Anna leiab mõne sooja, südamliku sõna, ja kuulales Kārlise jutustusi Tīreli soost ja Surmasaarest, helgivad ta silmis pisarad.

Kui Kārlis minema hakkab, surub Mārtiņš talle pihku üsna suure rahatähe: «Võta aga, ristipoeg, küll kulub ära. Teie seal sõdite ju meie kõigi eest.»

Ta ostab ennast priiks rahaga, see asine mees, maksab sõjameeste vereohvrid kinni suure krediitpiletiga, ja seejärel tunneb ennast nendega võrdsena, võrdõiguslikuna nende oodatava võidu puhul. Üks Zītars on sõjas — tema teened, tema ohver kuuluvad kõigile Zītaritele.

Kodus võtab Kārlist vastu Elza, üleni särav, otsekui tulvil õnnelikke aimdusi: «Ma tõin sulle pesukausiga vett. Ehk sa pesed ennast puhtaks ja tuled alla juttu ajama.»

Kārlis naerab õe hoolitsuse üle — ta ei ole end täna tõepoolest veel pesnud, teetolm alles näol. Ah, kuidas tahaks siruli visata oma voodisse, mille peatsisse on pistetud värsked kaseoksad ja lauaserval kruusis lõhnavad lilled! Panna käed pea alla ja unustada kogu see õudus, mis rindele jäi: unustada lahingukära, vereojad ja meeletu heitlus, kuhu tal ühel päeval tuleb tagasi minna. Siin on nii hea, rahulik, vaikne. Õunapuud värelevad aias sooja tuule käes, luidete taga mühiseb meri, põldudel küpseb vili, kari sööb jõe ääres — igal pool vaikne askeldamine, viljakas õhk ja kasulik töö. Igaüks võib ise oma tulevikku plaanitseda: kas künda maad või tarkusi õppida, väärtusi luua ja elu ilusamaks muuta. Siin ei kosta öösel häiresignaal, siin ei purustata müüre ega lõhuta seda, mis on inimeste higi ja vaevaga üles ehitatud.

Sarmīte . . . väike Sarmīte! Kārlis kõnnib aias ja jälgib maanteed. Aga kui seal ilmub nähtavale vanker tuttava sõitjaga, läheb ta üles oma tuppa ega söanda end pimedani õues näidata. Kõige rohkem tahaks ta näha Sarmīte silmi, kuulda tema häält, aga miski hoiab tagasi. Mis see on — poisikeselik ujedus või unistaja hirm vaadata näkku tegelikkusele, mis võib teda petta?

Esimene puhkusenädal möödus Kärlisel kibedas tööhoos. Hommikul niitis ta koos teiste meestega heina, õhtupoolikul veeresid suured koormad Zitari õuele, ja kuni katuseharjani topiti heinu täis laudapealne, elumaja pööning ja vana küün. Lõuna ajal läksid poisid merre suplema, õhtuti aga, pärast töö lõppu, vedas Elza Kärlise jalutama. Ning iga kord pidi vend selga panema oma ohvitserimundri. Elzale oleks meeldinud, kui ka mõõk oleks puusal rippunud, kuid Kärlis naljatas, et nii kaugel tagalas tunneb ta end kindlana ka ilma relvata.

Sarmitet oli ta ainult paar korda õhtuti kohanud, ja alati oli ümberringi liikunud teisi inimesi. Ernest tolknes meelega jalus, otsides selleks igasugu ettekäändeid. Ka Elza ei taganenud vennast sugugi, võib-olla mõtles egoistlikult, et ainult tema üksi on võimeline Kärlisele sobivat seltskonda pakkuma, või kartis, et selle lühikese aja jooksul võtab keegi teine tal käest eesõiguse venna sõprusele. Kiivalt kaitses ta Kärlist iga kutsumatu ligineja vastu, pahandas isegi Jankaga, et poiss ei anna Kärlisele asu, ei lase puhata. Ometi oleks ta ise pidanud lõpuks aru saama, et vend on täiskasvanud inimene ning oskab ise oma rahu ja mugavuse eest hoolitseda. Kuid Elza ei taibanud ja Kärlise iseloom ei lubanud seda ka õele ütelda.

Võib-olla olekski kogu puhkuseaeg nõnda mööda läinud, kui Elza ei oleks ühel õhtul Kärlise kannatuse piirist üle astunud. See juhtus teise nädala keskel. Hein oli juba ära tehtud ja Kärlis oli õhtuti vaba. Ära nähes, et kodus ei lasta tal Sarmitega rahulikult rääkida, küsis ta Jankalt, kuskohas teetöölised töötavad, ja tahtis õhtul Sarmitele vastu minna. Kui õnnestuks temaga kokku saada kaluriküla taga metsas, siis saaks koju sõites vähemalt tund aega kahekesi olla ja kõigest rääkida. Õhtupoolikul pani Kärlis end riidesse ja tahtis kõndida mere poole, et kodustes oma käigu eesmärgi suhtes mitte kahtlusi äratada. Kuid Elza märkas teda kohe oma toa aknast.

«Lähed randa?»

«Jah. Tahaks kord kaugemale kõndida, naaberkülani.»

«Oota mind ka.»

«Pagan võtaks,» pahandas Kärlis endamisi. «Kuidas nüüd lahti saaks?»

«Lähed sa suplema?» küsis ta Elzalt, kui õde talle luite juures järele jõudis.

«Ei, ma ennist käisin meres. Ma ei ole tänavu külast üldse välja saanud, tore, et sul on plaanis kaugemale minna.»

Kärlis näris närviliselt huuli.

«Kas see ei ole sulle liiga raske, väsid ehk ära? Ma kõnnin soldati moodi, pika sammuga.»

«Ära karda, vennas, eks me näe, kumb käib kiiremini,» naeris Elza. Reipalt pidas ta vennaga sammu ega ilmutanud mingeid märke väsimusest. Ei, nii temast lahti ei saa, silkab naaberkülasse kaasa ja siis on hilja Sarmitele vastu minna. Kui nad olid küla võrguonnidest mööda jõudnud, jäi Kärlis seisma.

«Mis me tormame nagu tulekahjule, istume parem siin ja vaatame merd,» lausus ta ja otsis pilguga mõnd siledamat kivi istumiseks. Ta lootis, et õde tüdineb konutamast tühjal rannal, kus keegi neid ei näe.

Kuid möödus pool tundi ja Elza näis olukorraga üsna rahul olevat. Kärlisel oli viimane aeg edasi minna, kui ta tahtis Sarmitega teel kokku saada.

«Kas me ei läheks tagasi?» küsis Kärlis.

«Võiks ka,» vastas Elza ja tõusis varmalt.

«Tead mis, ma lähen õige korraks külasse ja vaatan, kuidas Ziemelid elavad. Muidu peavad veel uhkeks.»

«Võiks küll sinna minna, ma ei ole ka kaua nende pool käinud,» nõustus Elza. Vennale järgnedes hakkas ta oma tavalisel nipsakal toonil, veidi läbi nina ja pealiskaudse rutuga — justkui ei oleks nii tühistest inimestest mõtet tõsisemalt kõnelda — Ziemeli Zelmat taga rääkima. «Teeb ennast õudselt pühaks, kes ei või kärbestki nina pealt minema ajada. Aga tegelikult on igavene nohik. Ei mõista õieti tantsida ega inimestega kõnelda. Ükski poiss ei ole ka temast veel hoolinud. Vahib küll ühte ja teist, aga ei näkka. Ootab vist, et mina võtaks ta oma sõbrannaks peole kaasa, aga mina teen näo, et ei saa aru. Kuhu sa säärasega lähed? Istub tummalt nagu kala ja kõigil on piinlik. Ta on õudselt kade, et ma tunnen mõnd ohvitseri . . .»

«Kuidas sa seda tead?»

«Silmadest on ju näha.»

Mõistes, et selleõhtune jalutuskäik on asjatu, ei kiirustanud Kärlis enam. Pikkamisi sammus ta läbi metsa, korjas mustikaid ja kuulas õe upsakalt iroonilist vaterdamist. Ükskõik millest Elza ka ei rääkinud, ikka kukkus jutt tal välja pilklik, mõnikord isegi õel, justkui oleks maailm temasuguse täiusliku inimese kõrval puha täis väetikesi ja napakaid.

Mändide vahelt paistis juba maantee. Kostis vankri kolinat. Sarmite sõitis koju. Sel silmapilgul Kärlis lausa vihkas oma

pealetükkivat õde ja mõttes sõimas teda kõige rängemate sõnadega. Elza aga lobises edasi, aimamata venna pahameelt.

Ka Elza oli Sarmītet märganud ja kõverdas kohe huuli uueks ironiseerimiseks.

«Meie maja pruun tuvike,» muigas ta. «Nii pai laps oma emale, et hirmu ajab peale. Käib tööl, teenib leiba, ha-ha-haa!»

«Mille üle sa naerad?» küsis Kārlis ja vaatas Elzale otsa.

«Niisama. Mulle ei meeldi niisugused inimesed, kes peavad ennast teistest paremaks.»

«Sa tahtsid öelda: kes on sinust paremad,» mõtles Kārlis.

«Peavad?» küsis ta valjusti.

«No muidugi. Igal õhtul koristab tuba, kirjutab vennakesele kirju ja emaga ei mõista muud kõnelda kui ainult oma Ansisest. Aga ennast seal teetöödel sapöörid näpistavad ja käperdavad, teada puha.»

«Kas sa oled pealt näinud?»

«Aga nii see elu seal ju käib. Metsas oksi raiudes rohkem kurameeritakse kui tehakse tööd.»

«Oled sa ise näinud või?» kordas Kārlis karmimal toonil oma küsimust.

«Ei, mis mul sealt otsida. Aga kes siis seda ei tea.»

«Sa hindad inimesi üsna omapäraselt.»

«Peab oskama neid vaadelda. Seesama Sarmīte on tegelikult veel nii nooruke, et ema peaks teda käekõrval talutama, aga juba maias nagu kass. Oskab salamahti juba poistele õrnu pilke saata. Sind ennastki on juba ei tea kui palju sihtinud. Ükskord sai teada, et ma kirjutan sulle kirja, ja tegi ennast kohe hirmus suureks sõbraks: tervitagu tema poolt. Hea küll, ma lubasingi, aga pärast mõtlesin ümber, ei pannud seda kirja. Sa ole ettevaatlik, vennas, ta on salalik.»

Pärast seda Kārlis vaikis kuni koduni. Ziemelite poole nad sisse ei läinud, aga kui Zītarile jõuti, läks Kārlis kohe oma tuppa ja kirjutas Sarmītele kirjakese:

«Kui Teil on võimalik, tulge täna õhtul mere äärde viimase võrguonni juurde Riia pool. Ootan kl. 11—12. K. Z.»

Kirja üleandmise usaldas ta Jankale, ja juba poole tunni pärast võis see teatada, et on oma ülesande täitnud.

«Kas ta luges kohe läbi?» küsis Kārlis.

«Ei, peitis pluusi alla.»

«Kas tahtis üldse võtta?»

«Imestas veidike, aga ei öelnud midagi.»

«Siis on hästi.»

Pruun tuvike... Kui hästi sulle sobib see nimetus, palju

paremini, kui seda mõtles minu pilkehimuline õde. Tuled või ei tule, saad tulla või ei?

...Öösel ootas ta Sarmītet pimedal rannal. Sarmīte tuli, naeratas juba tüki maa tagant ja vaatas maha, häbenedes, et on noormehe kutset kuulda võtnud. Kui Kārlis tüdruku käe oma pihku võttis, tundis ta, et Sarmīte väriseb üleni. Väriseb ja naeratab, ja häält ei ole. Peanoogutustega vastas ta Kārlise küsimustele, ja talle vastasid ka õnnelikud ohked, tütarlapse kogu noor olemus. Kuid Kārlis ei rääkinud sellest, mis südant põletas, oma tunnete väljendamiseks ei leidnud ta ühtegi sõna.

«Ansisel on nüüd Georgi rist ja üks pael pagunitel,» ütles Kārlis.

«Jah, ta on vist üsna tublí,» vastas Sarmīte. «Aga teil on ka rist. Mille eest te selle saite?»

«Luurekäigu ja vangide eest. Aga öelge, kuidas seal metsas on, teetöödel, kas kümnikud ei aja hirmsasti taga, kas ei karju tööliste peale ja ei sõima toorelt?»

«Kuidas keegi. Mõnel ei ole kunagi küllalt, vea kas või kümme täiskoormat välja, ikka kisendab, et laisklevad ja varastavad kroonut. Aga on ka häid inimesi. Tehnik ise mõnel päeval ei tulegi tee peale, see-eest tabelipidaja jookseb iga paari tunni tagant ja karjub kõikidega. Tahab näidata, et tema on inseneristki võimsam. Vene soldatid ühtepuhku õrritavad teda.»

Nad rääkisid läti küttidest, oodatavast Kuramaa vabastamisest ja mitmesugustest sõjaaja muljetest. Kārlis pahandas endaga, et liiga tõsiste teemadega tõkestab ta ise teed intiimsemale jutule, ning vaatles ärevalt koidupuna metsalatvade kohal. Hommik jõuab kätte, aga tema ei saa sõnagi lausutud... Teist korda ei või Sarmītet enam kohtamisele kutsuda...

«Te peate varakult tõusma,» sõnas Kārlis. «Ei saa kuigi palju magada.»

«Sellest pole midagi. Kui ainult ema üles ei ärka sel ajal, kui ma ära olen.»

«Ta on teil kuri?» küsis Kārlis naeratades.

«Mitte põrmugi. Ta tunneb mind.»

«Siis olete vist teie ise väga range?»

Sarmīte naeratas, kuid ei ütelnud midagi. Ta istus võrgupingil, kergelt värisedes hommikujahedusest, rätik õlgade ümber tõmmatud, ja vaatas merele, kus jälle kerkis udu. Vaikides vaatles Kārlis tütarlapse profiili, tema kühmus keha ja väikesi käsi, mis olid vastu rinda surutud. Mida Sarmīte mõtleb sel varasel tunnil, kuidas saab aru Kārlise kutsest, mida loodab või kardab?

Öö läheb mööda, nad ei saa teist korda enam kahekesi olla, mõne päeva pärast peab Kārlis ära sõitma. Ja kes teab, kas lahingutanner seekord laseb teda veel tagasi koju... Aga kui armas on Sarmīte, alandlikult vaikne, see väike tore olevus. Ütle talle ometi, mida sa tahtsid ütelda, seni kui on veel aega!

Kārlis pani paberossi ette, tõmbas paar mahvi ja viskas minema. Kohe hakkab ta rääkima, kõik saab selgeks — kas õnn või õnnetus haua ääreni. Aga miks tal järsku on nii palav, miks süda ähvardab seisma jääda?

«Sarmīte!» Kas see on üldse tema hääl ja kus ta on, miks ümbrus on nii irreaalne, miks kõik kõlab nii võõralt — mere kohin, mets, hommikutuul? Tundub, et mitte tema, Kārlis Zītars, pole Sarmīte kätt oma pihku võtnud ega vaata piinatud naeratusega tütarlapsele otsa, vaid keegi võõras, tema ainult vaatab pealt, mida too teeb. «Sarmīte!» Justkui unes embab ta kergelt tütarlapse õlgu ja tema nägu paindub madalamale, üha madalamale Sarmīte õhetava põse poole. Ta surub oma põse Sarmīte näo vastu, tardub ootuses ega saa aru, miks teda eemale ei lükata, miks see soe põseke ei põgene minema tema oma juurest. Kas tõesti ka Sarmīte...? Ta ei suuda seda uskuda, kuid unenägu kestab edasi, Kārlise huuled on midagi leidnud, ja see miski vastab kergelt tema suudlusele. Ta võiks praegu nutta ja naerda, end Sarmīte jalge ette kerra kiskuda ja suure mootorpaadi kummuli lükata. Õrnus ja jõud lainetavad temas vaheldumisi, tema tugevad käed paitavad Sarmīte sõrmi nii hellalt nagu hingeõhk, aga ikka veel tundub talle, et see puudutus on liiga tugev ja võib Sarmītele valu teha.

«Sarmīte, väike Sarmike, ega sa ei ole minu peale pahane?»

Sarmīte raputab eitavalt pead, ja siis näeb Kārlis kahl säravat silma ning kelmikat naeratust. Kust võtab ta küll nii õrna, paitava tooni — kunagi varem pole ta nõnda rääkinud.

«Sarmīte...»

«Jah, Kārlis...»

Kārlis suudleb tütarlast veel kord, ja siis jäävad nad istuma, pead kokku surutud, justkui kaks külmunud lindu, kuni luite taga algab kukkede hommikune äratus. Siis kisub Sarmīte end Kārlise embusest lahti, hüppab püsti ja silub juukseid.

«Peab koju minema, kohe tõustakse üles...»

«Aga homme õhtul... Sarmīte? Veel ainult kolm õhtut...»

«Oota mind. Aga nüüd — nägemiseni!»

Veel viimane suudlus, tugev käepigistus — ja Sarmīte jookseb üle luite, vaatab tagasi, naeratab ja kaob siis Kārlise pilgu

eest. Kārlis aga hulgub joobununa hommikuni mererannal, räägib iseendaga, naeratab oma mõtete üle ja pillub kive kaugele merre nagu poisike. Midagi uut, enneolematut on tema ellu astunud.

Keegi ei olnud nende äraolekut märganud, võib-olla ainult Janka, kuid tema tegi näo, et ei tea midagi. Veel üks õhtu, siis veel üks, seejärel küttis Zītars sauna, et sõjamees võiks ennast enne surmatandrile minekut puhtaks pesta. Esmaspäeva hommikul sõitis Kārlis minema.

5

Janka õppis jälle — sel sügisel progümnaasiumi viimases klassis. Kārlis oli pärast puhkust läinud tagasi pataljoni, mis asus endiselt Surmasaarel. Septembris oli sakslaste gaasirünnak täielikult hävitanud terve jalaväepolgu ja 2. Riia pataljon oli kaheksa päeva gaasivingu käes olnud ning palju mehi kaotanud. Vaenlase turmtule all, mürgitatud õhus, gaasimaske näolt võtmata võitlesid ja surid läti kütid, lüües tagasi ühe rünnakulaine teise järel. Ja Surmasaar pidas vastu, kogu sakslaste visaduse ja üha korduvate pealetungilöökide kiuste jäi ta püsima otsekui väike, kuid ohtlik okas Saksa armee kehas, lõkestades teed Riia tagalasse ja ähvardades Wilhelm II vägede rinnet läbi murda. Kolm nädalat saarel, kolm tagavaraväes — nii oli möödunud kogu 1916. aasta suvi selles põhjarinde lõigus, mida nimetati teiseks Verduniks.

Pärast veriseid, kuid edutuid Ķekava lahinguid juulis, kus tsaarikindralid mingi lahingueksperimendi nimel ohverdasid kolmekümne tuhande sõjamehe elu või tervise, oli sõjaväe meeleolu madalale langenud ja rindel tüdimus tekkinud. Siin-seal kõneldi juba äraandmisest. Riia kubises spioonidest, armeestaapides ja sõjaväeasutustes istusid reeturid, ja 12. armee tagalas oli kujunenud teine, nähtamatute vaenlaste rinne, palju julmem ja ohtlikum kui too, mis tungis peale lõunast ja läänest. Äraandmiskombitsad sirutusid tipuni, õukonnani ja sõjavägede ülemjuhataja leerini. Põlevail südameil läksid surma võitlejate polgud, aga varju pugenud sadistide salgake spekuleeris nende vaimustusega, müüs maha nende vere ning elu ja tegi tühjaks iga saavutuse lahinguis veel enne, kui selleni oli jõutud.

Lõpuks tõmmati läti kütipataljonid tagalasse, et neile puhkust anda ja nad polkudeks ümber formeerida.

Ühel õhtupoolikul, kui Zītari Janka istus oma kambris ja

õppis, kuulis ta kaugeid lauluhääli. Sadadest rindadest voogas jõuline laul, mis kogu äärelinnas vastu kajas. Janka lõi raamatu kinni, jättis märja tindikirjaga vihiku lauale ja jooksis välja.

Piigid säravad päikesetules,
ja tervitab suur rahvahulk —
nõnda linna väravaist tuleb
sisse läti küttide polk.

Maa müdises tuhandete jalgade marsisammu all. Kusagilt kaugelt, mööda peatänavat lähenes hall kolonn, kiikusid tääkide read, taktis tõusid jalad ja liikusid käed ja katelokid helkisid sügispäikeses. Rood roodu järel, rühm rühma järel, näod hallikaspruunid, mõned ohvitserid ratsa, voorivankrite rodu kõige lõpus — nõnda pöördus tagasi oma loomiskohta pärast aastast äraolekut läti pataljon. Aasta tagasi läksid siit ära lõbusad, muretud poisid, nüüd tulid tagasi lahingutes karastatud sõjamehed. Paljusid polnud enam nende hulgas, nii mõneski reas hakkas silma võõraid nägusid, kuid Janka tundis neid kõiki, olgu ta neid enne näinud või mitte. Jälle kerkis kuum laine ta rinda, ja teadmata, kuidas neile sadadele tulijatele naeratada, seisis ta õnnelikuna tänavaserval ja lehvitas tervituseks käega.

Näe, seal kõnnib oma jao kõrval Ansis Valters, Georgi rist rinnal, pagunitel kaks allohvitseripaela. Ja seal marsib roodu ees üpris noore näoga, suurt kasvu ohvitser, vasak käsi sinelipõue topitud. Heledad juuksekahlud kipuvad mütsiserva alt välja, napilt naeratades vaatab ta otse ette. See on Kārlis! Janka ei suuda enam tänava ääres seista, ta jookseb vastu, viipab vennale tervituseks, aga kui too ei näe, astub ligi ja haarab Kārlisel käest kinni.

«Tere! Kas sul silmi peas ei ole või?»

«Aa! Sina!» Kārlis naeratab marsisammu katkestamata. «Tere, tere! Sa oled jälle Mīlgrāvises? Sealsamas kus varem? Tulen täna õhtul sinu poole, ära kodunt kuhugi mine.»

Janka läheb veel natuke maad kaasa, kuid tunneb, et segab rivis, ja tänavanurgal, kus roodud pöörduvad oma majutuspaikade poole, taganeb ta plangu äärde ja vaatab, kuidas kütid mööda marsivad — suurem osa «Põhjavalgusesse», kuulipildurid ja luurajad aga vallamaja poole. Orkester mürtsub, laul heliseb, uus elu täidab kogu vaikset äärelinna. Ja Janka teab: nüüd algavad uued, ilusad, unustamatud päevad.

Laskuritel algas puhkus, kuid samal ajal ka töö. Pataljoni kaadreid täiendati uute marsiroodudega, tääkide arv suurenes ja kujunes polk — üks neist, kes tegid läbi kõige rohkem lahinguid ja pidid kõige rohkem ohvreid tooma. Kārlis Zītars oli nüüd roodukomandör. Iga kord, kui ta oma poistega hommikusele marssimisele või männiku alla õppustele läks, tuli Janka venna rooduga kaasa. Asjata tuletas Kārlis talle kooli meelde.

«Ega õppimine eest ära jookse, küll ma järele õpin,» ütles Janka. Praegu õppida, istuda klassis ja kuulata õpetajate juttu, kui tänavail kõlavad sõjameeste laulud ja sõjahingus on küttidega Surmasaarelt kaasa tulnud? Seda annab neil oodata!

Nähes, et vennal on roodu väljaõpetamisega niigi tegemist küllalt, püüdis Janka teda mitte tülitada ning otsis endale kiiresti sõpru nooremate sõdurite hulgast. Polgus oli ka kolm alaealist poisikest. Nendega tegi Janka juba esimesel päeval tutvust ja viibis tihtilugu kasarmus. Kuulas sõjameeste jutte, sõi nende suppi ja geomeetria asemel õppis püssi tundma.

Asjata üritasid õpetajad koolis poiste indu ohjeldada. Poisid puudusid tundidest, päevade kaupa ei tulnud üldse kooli ega hoolinud vähematki karistustest. Neil päevil oli õpetaja ümmargune null, paljas õhk, võrreldes nende sitkete poistega, kes väljas marssisid. Niipea kui tänavalt kostsid sõjaväeorkestri helid ja kõmises marsisamm, jooksid poisid kohe akende juurde vahtima. Ühel päeval, kui värske polk läks esimesele paraadile, kadusid klassist keset tundi minema pooled poistest. Ei aidanud õpetaja keelamine, ähvardused ega meelitamine — poisid kahmasid õpikud kaenlasse, haarasid pingisahtlisse peidetud mütsid ja tormasid tagasi vaatamata trepist alla. Kas paraad peaks toimuma ilma nendeta? Paraad, kus antakse kätte ordenid ja Georgi ristid ning loetakse ette aukõrgenduse saajate nimed! Visatagu või koolist välja, saadetagu vanematele teade ja karistatagu kuidas tahes — seda rõõmu ei võinud keegi neile keelata.

Alaliste ulakate üle õpetajad ei imestanudki, aga kui Janka Zītarsile, kes oli klassi parim õpilane, tuli nädala käitumishindeks panna ainult kolm, siis jäid kõige rangemadki pedagoogid mõttesse.

«See on epideemia, sõja mõju.»

Kõige hullem oli see, et selle vastu ei saanud midagi ette võtta, samuti nagu ei saanud sõda lõpetada ega ära keelata läti küttide uljaid laule, mis nii mõnelgi lugupeetud mehel

südant salvasid. Kirikumõisast mööda marssides ei jätnud nad ilmaski hõiskamata:

Kas ei ole naljajutt, naljajutt, naljajutt —
kirikhärral silmas nutt, silmas nutt — jaa!

Mine kaeba ohvitseridele, kui tahad — kasu mitte kõige vähematki.

6

«Kunas polk rindele läheb?» küsis Janka Kärliselt.

«Ei tea. Seda teatatakse alati viimasel silmapilgul. Arvatavästi kõige hiljemalt novembris.»

«Ma tulen teiega kaasa,» kuulutas Janka. «Jah, seda ma teen, saagu mis saab.»

«Ma ei tea, kuidas see läbi läheb,» kahtles Kärlis.

«Küll ma ise tean, ära sa minu pärast muretse. Sind ma ei tülita!» Janka häälest kostis halvasti varjatud tigedust.

«Mispärast sa minu peale turtsud?» muheles Kärlis.

«Sellepärast, et sa ei ole enam õige semu.»

«Nonoh!»

«No muidugi!» läks Janka põlema. «Mäletad, kuidas me mineval suvel sõjast rääkisime. Kui sa ära läksid, lubasid järele kuulata ja nõnda seada, et mina ka võiks... Aga nüüd ei tee enam väljagi!»

«Aga, kallis Janka, see ei olene ju minust. Mul ei ole õigust sind oma roodu võtta ja polkovnikut ma käsutada ei saa.»

«Kui sa talle sõnakesegi ütleksid, siis võetaks küll. Aga sul on kahju. Või häbi, et sinul, ohvitseril, on vend paljalt reamees.»

«Ära räägi rumalusi!»

«Miks sa siis ei taha mind aidata?»

«Sellepärast, et seda, mis sul on mõttes, ei tasu teha. Mul ei jää muud üle kui alustatud teed edasi käia, aga sul ei maksa seda teha. Ja ka sellepärast...» Venna hääl muutus vaiksemaks, samal ajal aga ka soojemaks ja hellemaks. «Ka sellepärast, et koduseid ei või jätta ilma ühegi pojata. Ingu on ära, minust ei tea, kas ma tulen sõjast tagasi või ei, aga Ernest... Sa tead isegi, kuipalju Ernestist on tolku. Rahune maha, Janka, sa ei kaota midagi, kui jääd koju. Ilma sinutagi

on rohkem kui küllalt seda verd, mis me tahes-tahtmata valame isakese tsaari rõõmuks.» Ta naeris süngelt.

Janka ei öelnud enam midagi, kuid oma plaanist ta veel ei loobunud. Võib-olla on vennal tõesti õigus, kuid ega sellepärast või lasta ennast pehmeks rääkida.

«Kui Kärlis sedasi mõtleb, siis ma teda enam ei tülita,» arutas Janka endamisi. «Ma ei räägi talle enam üldse mitte midagi, aga teen ikkagi, mis vaja. Kui ainult polk läheks rutem eesliinile. Novembris? Hapne veel tervelt kuu aega koolis!»

Polgus oli kolm Janka-vanust poissi. See vist oligi peamine põhjus, mis teda rahutuks tegi. Miks nemad võivad, aga tema mitte? Miks neid vastu võeti, aga teda ei võeta? Lora, peab ainult õige kõvasti tahtma, siis läheb läbi. Polkovnik ei ole sugugi nii kuri, nagu välja paistab. Ka need kolm olid läinud staapi ennast kirja panema, aga vana komandör vastanud justkui lõvi: «Ei miski hinna eest, lapsed ei sõdi!» Aga kas nemad lõid vedelaks? Mitte sinnapoolegi. Läksid rahumeeli pataljoniga eesliinile kaasa. Nad saadeti tapiga Riiga tagasi. Seejärel pagesid nad teist korda rindele, otsisid läti sõjamehed Daugava äärest üles, ja kui pataljon öösel Surmasaarele läks, pugesid salaja soldatite hulka. Saarel elasid nad kolm nädalat sakslaste tule all, ja lõpuks andis polkovnik järele, lõi käega ja lubas poistel jääda. Ainult visadusega, ükspäinis visadusega võib midagi saavutada. Nüüd tuleb peale passida, et polgu äraminekut maha ei magaks. Seepärast peab kogu aeg valvel olema.

Kuna polgu äraminek paistis siiski veel üsna kahtlane, hakkas Janka jälle koolis käima ja tegi näo, nagu kavatseks vana, korrapärast elu jätkata. Käitumishinne tõusis kahelt neljale ja lühikese ajaga oli ta ka õpinguis teistele järele jõudnud. Aga see oli vaid strateegiline manööver, et venna ja koduste tähelepanu kõrvale juhtida ning vajalikul momendil kavatsetud vemp välja mängida.

...Soldatite päevad möödusid pingsate õppustega. Luitemetsas surnuaia ja «Põhjavalguse» taga harjutasid nad granaadiviskamist ja okastraataedade läbilõikamist. Ohvitserid tutvustasid uusi lahinguvõtteid ja viisid roodudega läbi taktikalisi õppusi. Kõik tundsid, et on tulemas tähtsad lahingud. Seda näitasid ka arvukad peod, mida peeti peaaegu ülepäeviti. Sõjameestel lasti veel lõbutseda, veel mõni päev muretult elada ja unustada Surmasaare põrgu, et seejärel saata neid raskele tööle, kust paljud enam tagasi ei tule. Need vaprad sadakonnad, need uljad mürtsumehed, müts kuklasse lükatud, need elegantsed lipnikud ja karastatud rooduülemad — kui palju

tuleb neist tagasi pärast jõulupühade veresauna? Kui palju jääb lamama Tireli sohu ja Kuulipildujamäe alla? Väga paljud, suurem osa neist, see on viimne rõõm, viimsed tantsud «Põhjavalguse» avaras saalis ja viimsed suudlused, mida kingivad lahked näitsikud pimedatel sügisõhtutel.

Pasunad hõiskavad, trummid mürtsuvad ja flöödid laulavad rütmilisi unelmaid, tantsupaarid keerlevad põrandal — ohvitserid segamini lihtsoldatitega, ja vana polkovnik silmitseb oma polku. Eesriie avaneb, lavalt puistatakse teravmeelsusi, kõlavad kupleed, ja siis jälle muusika — kohab viimane karneval, või ehk avamäng süngele sangaridraamale?

Ühel päeval jagati soldatitele välja uued lambanahast poolkasukad ja talvemütsid. Kõik puhkuselolijad tulid tagasi. Üha sagedamini räägiti polgus eesliinile minekust. Juba teati kuupäeva, üht pidu nimetati viimaseks ja sõjamehed korjasid kokku külanaistele pesta antud pesu. Ja siis ühel hommikul ütles tuttav allohvitser Jankale:

«Räägitakse, et täna on meil minek.»

Janka läks otsemaid Kärlise juurde.

«Kas on tõsi, et polk läheb täna minema?»

«Ei tea veel,» vastas Kärlis põiklevalt. «Arvatavasti mitte, muidu oleks polgukomandör ohvitseridele öelnud.»

Aga kui Janka, öeldes, et hakkab kooli minema, vennaga hüvasti jättis, hajutas Kärlise pikk, tugev käepigistus ja hell pilk tema viimasedki kahtlused: see oli lahkumine, nad lähevad minema ... «Aga mitte ilma minuta!»

Tol päeval Janka kooli ei läinud. Kogu päeva ulas ta ühe roodu ruumides, kus soldatid pidasid teda oma poisiks ja ilmselt olid valmis roodu koosseisu võtma. Kasarmus sõi Janka ka lõunat ja tahtis õhtukski sinna jääda, aga siis tuli üks jefreitor teatega, et täna õhtul on «Põhjavalguses» jälle pidu. Sõdurid võtsid teate rõõmuga vastu, kohe hakati saapaid viksima ja habet ajama. Janka aga võttis nördinult oma kooliraamatud ja kõmpis koju. Milleks seesugune viivitamine, misjaoks on veel seda pidu vaja? Oota ja vaevle, silmapilkugi ei või kindel olla, et polk salamahti ilma sinuta rindele ei lähe. See oleks küll niisugune lops, et eluilmaski ei saaks andeks anda!

Kurvalt istus ta tol õhtul raamatute taha. Ent kaua polnud Jankal enam oodata vaja. Sõdurite ärevus, ohvitseride kahtlane sagimine ja Kärlise salapärane ilme tunnistasid, et saatuslik tund on lähedal.

Ja siis ühel ööl ...

Kuues peatükk

I

Miski ei näidanud, et see päev on teisem kui paljud eelnevad, mil Janka oli asjatult polgu teeleasumist oodanud. Hommikul läksid sõdurid täpselt niisama metsa alla marssima, hiljem kostis luidetelt puist klobinat, mis jäljendas kuulipildujatärinat, väliköögid suitsesid ja õhtul seisid sõdurid katelokkidega supisabas. Keegi ei teadnud midagi, ei rääkinud midagi, ja tavalisel ajal kostis kasarmutes õhtuse loenduse signaal.

Janka õppis kella kümneni, siis tahtis magama heita. Vaatas järele, kas salaja pakitud moonakott on korras, peitis selle voodi alla, siis puhus lambitule ära. Nagu viimasel ajal enamasti, ei tulnud Jankal kaua und. Ta mõtles kodunt põgenemisest, jutuajamisest polgukomandöriga, sõduri kohustustest. Mõnikord, kui ta kõiki üksikasju lähemalt vaagis, haaras teda kahtlus, kas tema plaan võib täide minna. Kuid ta hoidus sellele mõtlemast, püüdis oma tuju tõsta fantaasiapiltidega: kujutles elu kaevikutes kütkestavates värvides, nägi ennast vaimusilmas juba sõdurite hulgas muldonnis, luurekäigul, ohtlikul valvepostil — valge hõlst seljas ja kerge karabiin käes. Veidi aja pärast kihutas ta koos rooduga tormihoona üle okastraataedade, peitis end osavalt mändide taha, heitis pikali ja andis tuld vaenlase aheliku pihta. Iga kuul tabas märki. Samuti tabasid ka sõprade kuulid, sõdurite kogupaugud niitsid sakslaste ridasid, käsigranaadid purustasid vaenlase kaevikuid ja blindaaže.

Näe, seal on sakslaste kuulipilduja betoonist pesas; seda ei saa niisama ära võtta, iga rünnak lüüakse tulerahega tagasi. Ent Janka hiilib selja tagant ligi, läbi metsa või puhmastiku (pöösaid on seal igal juhul), ja viskab käsigranaadi. Kuulipilduja meeskond on omadega läbi, surmakülvav masin vaikib, ja roodule, kogu polgule on avatud tee vaenlase teise liini juurde. Polgukomandör ise lööb Jankale patsu õlale ja ütleb: «Küll on hea, et ma su vastu võtsin. Mis me oleks ilma sinuta peale hakanud — sa oled rohkem väärt kui terve rood. Võta, poeg, kanna seda ordenit! Tänasest peale oled jaokomandör. Vaatame, kuidas sa hakkama saad, võib-olla paneme sind isegi rühma juhtima ...»

Ja niisuguseid momente on palju. Kus teistel nõu napib, seal leiab Janka paugupealt õige tee, ta on harukordselt taip-

lik, sest tema mõte töötab virgalt, kõigi ajurakkudega, ja hirmu ta ei tunne.

Nõnda unistades vajus ta unne, kuid fantaasiakujud tegutsesid edasi, samad pildid liikusid poisi alateadvuses. Raketid vihisesid öiste lahinguväljade kohal, lennukid lendasid justkui kiilid juulikuu põuastel päevadel, šrapnellid undasid, «sumadanid» paiskasid mulda üles, ja hiiglasuur tsepeliin murdus keskelt pooleks otsekui läbilõigatud vorstirõngas. Ja siis oli öö, kottpime, ja kaugusest kostis sõdurite laul. Tulid uued pildid, uued raginad ja leegisähvatused, aga kauge laul kõlas ikka edasi, kord valjemini, kord vaevalt kuuldavalt.

Järsku ärkas Janka üles. Tuba oli pime, ainult vasakul kumas aknast kahvatut valgust — need olid tähed. Kusagil öös kõlas tõepoolest laul ja rataste kolin külmunud teel. Kas tõesti . . .

Ühe hüppega oli Janka akna all. Kuulatas pinevalt. Jah . . . laulsid sõdurid, lahkuv polk. Mitme tänava taga, võib-olla juba silla juures. Kell näitas esimest tundi pärast südaööd.

Suur silmapilk oli käes. Kas nüüd või ei iialgi! Janka kiskus kiiresti riided selga, peitis kompsu palitu alla ja hiilis kikivarvul eeskotta. Ukseriiv kriiksus õudselt, ka link kägises. Aga keegi ei ärganud ja Janka pääses segamatult välja. Kohe tormas ta kõrvaltänavale ja pistis silla poole jooksu. Pehme liiv, mida ka kõige käredam pakane ei jõudnud kõvaks külmetada,. kammitses jalgu, samm jäi lühikeseks ja vastumäge ei jõudnud üldse joosta. Rutem, Janka, tee kiiresti, enne kui nad õhe kaovad!

Ta peaaegu ulus kärsitusest, meeleheitlikus tõtus näis tema vaim kehast ette tõttavat, sinna, kus sõdurite kolonnid pimeduses jõe poole liikusid. Õnn, et ta siiski üles ärkas! Näe, sealt juba paistavadki hallid read, kuupaistel välguvad täägiotsad ja kostab katelokkide plärinat.

Janka ruttas kõige otsemat teed polgule vastu ja jõudis silla otsa juurde, kui esimese roodu sammud pontoonidel kõmasid. Kott õlal, püss risti üle selja — nõnda marssisid poolkasukais ja sineleis soldatite read. Aga tee äärde oli juba kogunenud saatjaid — tütarlapsi, poisse, vanemaid inimesi. Siin-seal võis näha mõnd hilist lille, paljud käed viipasid hüvastijätuks, palavikuline läige ilmus naiste silmadesse — nii ere ja kõrvetavkuum, et silmad hakkasid sulama ja niiskus valgus alla üle naeratava näo. Traagiline ülevus ja kurbus sulasid kokku kummaliseks meeleliigutuseks.

Mõni soldat saatis ulja õhusuudluse, mõni ütles sõnakese,

paljud naersid, lükkasid papaaha kuklasse ja vaatasid väljakutsuvalt ööle silma, teised aga sammusid vaikselt ja tõsiselt, huuled kokku pigistatud, ja igaüks mõtles oma mõtteid.

«Nägemiseni! Head teed ja õnne lahinguis!»

Nii nad läksid minema novembriöös, saadetud headest soovidest ja lootustest, — uljal sammul, sitked ja noored nagu kehastunud kevad. Sügistähed kallasid rohekat valgust üle tumeda kolonni, tuhandete jalgade marsitakti saatis kauge suurtükikõmin edelakaares. Ja keegi ei teadnud, et nad lähevad vastu oma kõige suuremale lahingule ning et igast reast on määratud tagasi tulla ainult ühel. Aga nad laulsid . . .

Janka seisis saatjate hulgas, kus keegi talle tähelepanu ei pööranud. Laskis mööda ühe roodu teise järel, ja kui nägi venda marssimas oma üksuse eesotsas, puges veel rohkem inimeste varju. Siis tuli tema rood, esimene rühm läks mööda, ning Janka, kes oli aegsasti trüginud saatjate summa esimesse riita, lipsas osavalt teise rühma vahele.

«Hei, kes seal jalgu jääb?» hüüdis jaokomandör Ansis Valters rea paremalt servalt.

«Kas sa siis ära ei tunne?» ütles Janka tasakesi.

«Janka? No vaata, et ohvitserid ei näe.»

«Tulen ainult üle silla, siis lähen kõrvale.»

Soldatite rea vahel, hallid kogud varjamas sillavahtide valvsa silma eest, pääseski Janka teisele kaldale. Seal pimedas puges ta kahe rea vahelt paremale tiivale ja hakkas sammuma Ansise kõrval.

«Mis ma nüüd teen?» küsis ta. «Kas ma ei peaks polgust maha jääma?»

«Mine voorisoldatite juurde ja katsu mõnele vankrile saada,» sosistas Ansis. «Sa ju tunned kutsareid?»

«Suur Kauliņš on mu sõber.»

«Siis passi peale, kui tuleb mõni pimedam koht, ja karga ligi. Muidu saadetakse sind otsemaid tagasi. Kas Kārlis teab?»

«Jumalapärast, temale mitte sõnakestki!» sõnas Janka kohkunult.

Ta kadus pimedusse ja laskis polgu mööda minna. Kohe roodude ja eriüksuste taga tulid voorivankrid. Mine võta kinni, millisel vankril sõidab Kauliņš — pimedas kõik ühesugused. Juurde minna oli ohtlik: võis juhtuda mõni õel laterdis, kes annab veltveebli kätte. Õnneks voorisoldatid aeg-ajalt nõõtasid hobuseid, ja kusagilt voori keskpaigast kuulis Janka Kauliņši sügavat bassihäält. Ta ootas, kuni vanker ligemale jõudis, siis tormas selle juurde ja ronis tagant üles suurele kaa-

rikule, mis oli igasugu asju täis laotud ja presendiga kinni kaetud.

«Hei, kes seal on?» porises Kauliņš kurja häälega, kuuldes presendi kahinat. «Tee, et sa kaod!»

«Ära kisenda, Kauliņš, see olen mina,» sosistas Janka. «Kas ei tunne ära või?»

Soldat kummardus ligemale, tundis Janka ära ja pomises: «Ei tohi, ma saan sõimata.»

«Peida mind ära, ma istun väga vaikselt ja rahulikult.»

«Sulle oleks küll vaja piitsaga nähvata, mitte ära peita,» tõreles Kauliņš. «Viimane väänkael, ei viitsi õppida.»

«Kauliņš, mul on paberosse. Säh, tee suitsu!»

See pehmendas voorisoldati südant. Janka rõõmustas, et oli nii tark ja ostis paberosse, ehkki ise polnud veel kordagi suitsetada proovinud.

«Poe siia alla ja ära liiguta.» Kauliņš lükkas mõned kompsud tihedamini kokku ja tegi Jankale pesa. «Tõmba ennast kägarasse ja kisu jalad konksu. Nõnda ... Ja nüüd mitte üks sõna, kui ma ise midagi ei küsi.»

«Vist läheb läbi,» mõtles Janka, lamades kägaras oma peidukohas. Ja sel ajal kui vankrirattad üksluiselt Sarkandaugava uulitsail kolisesid, unustas ta kõik mured, koduste ärevuse ja kooliõpetajate pahameele, kui teda homme koolis ei ole. Tuleliinile, lahingusse! helisesid rõõmukellad. Koos läti küttidega keelatud maale! Nüüdsest algab tõeline, täisväärtuslik elu. Sellest pole midagi, et mõni tund tuleb lamada vankris ebamugavas asendis, luud-liikmed kanged. Ei maksa muretseda ka selle pärast, et teekonna lõpus on oodata polguülema pahandamist — see kõik läheb mööda. Kannatlik meel on kangelaslikkuse esimene aste.

2

Öösel läks polk Riiast läbi ja keskpäeva paiku tehti puhkepeatus metsas. Sõdurid sõid lõunat. Paari tunni pärast liikus kolonn edasi rinde poole. Janka lamas kogu aeg vankris. Puhkepeatuse ajal pidi ta olema veel ettevaatlikum kui rännakul, sest soldatid ja küüdimehed kõndisid voori kõrval edasi-tagasi, mõnikord kogunes Kauliņši kaariku juurde terve salkkond mehi. Kord astus üks soldat otse vankri ligi ja toetus küünarnukiga Janka õla vastu. Õnn, et ta läks kohe jälle ära — pläru keerama Kauliņši tubakast, mida too tõttas pakkuma, muidu

poleks Janka võõra küünarnuki kõditavat puudutust välja kannatanud ja oleks ennast liigutanud.

Pärast pikka ja piinavat ootamist kuulis Janka kaugelt tuttava veltveebli häält: «Rood, valvel!» Lühike sagimine, hõiked, siis silmapilk vaikust ja jälle käsklus: «Vabasammu, marss!»

Roodud läksid minema. Varsti hakkas ka voor liikuma. Alles nüüd sai Kauliņš Jankale anda leivaviilu ja tükikese liha. «Söö nüüd, aga ära üles tõuse. Ja kui ma ütlen: kuus, siis ole päris kuss!»

Pärast söömist mõtles Janka oma olukorrast. Praegu Riias juba teatakse, kuhu ta on läinud. Ei tea, mida nad ette võtavad? Perenaine on vist juba koolimajja rutanud ja tema põgenemisest rääkinud, peremees on politseisse teatanud. Olgu pealel Ta on praegu sealt nii kaugel, et ei kooliõpetajate ega politseinike hammas tema peale ei hakka. Siin valitsevad teised seadused ja teine võim. Ainult kodu meenutades muutus Janka süda nukraks. Kodustest hakkas kahju, ta tundis end süüdlasena ema ees.

«Küll rahuneb, harjub ära ...» lohutas ta ennast. «Kui Kārlis sõtta läks, polnud ka sugugi parem. Aga näe, harjus ära ja rahunes.»

Ikka ligemale jõudsid nad rindele. Harvad suurtükipaugud löid juba kõrvad lukku ja vahetevahel kostis ka püsside pragina. Tundus, nagu peetaks kaugel metsas jahti — ilma ajajateta, ilma pasunatuututamise ja koerte klähvimiseta, sest seda kiskjat, keda siin taga aeti, ei saanud heidutada jahikubjaste hõigetega ega hurtade haukumisega: tige ja turris, kükitas ta oma koopas, irevil hammastega ootas kallaletungijat — ei olnud tal plaanis eest ära minna, vaid ta varitses momenti, et ise kallale tormata ning oma terasküüntega kimbutaja puruks rebida.

Õhtu eel, kui varane sügisvidevik männivõserikus juba tihenes, jõudis polk ettenähtud sihtkohta. Õhtul pidid roodud minema kolme versta kaugusele positsioonidele ja välja vahetama Siberi kütipolgu. Voor jäi tagalasse. Välikköögid, mis olid juba varem kohale jõudnud, jagasid nüüd soldatitele sooja suppi. Kauliņš ajas oma kaariku mahajäetud talu küüni ja läks samuti supi järele. Kui ta tagasi jõudis, tõstis ta esimest korda presendi üles ja ütles:

«Roni nüüd välja, poja, kaugemale me ei sõida. Sa pead ise nõu leidma, kuidas edasi pääseda.»

Janka ronis maha ja sirutas kangestunud liikmeid.

«Söö kõht suppi täis,» ütles Kauliņš, «ja siis lase jalga,

enne kui poisid eesliinile lähevad. Muidu ei pääse sa ealeski sinna.»

Ta näitas Jankale, kus roodud männimetsa all õhtust sõid. Palju lõkketulesid põles tee ääres, nende kumas võis näha sõdurite kogusid ja hakki pandud püsse. Kuid taamal, metsa taga, elas sõjatanner oma salapärast elu: vahel vaikne ja liikumatu, vahel plõksatas üksik püssipauk või pani õhtuse rõskuse värelema kuulipildujatärin. Neid hääli oli Janka juba Vecāki luidetel ja Daugavgrīva kindluses kuulnud.

«Tee nüüd ruttu, enne kui teised küüdimehed siia jõuavad,» õhutas Kauliņš. «Vooris on küll tublid poisid, ei lobise, aga kui veltveebel tuleb, siis on kõik mokas.»

Tummine oasupp maitses Jankale hästi ja muus olukorras oleks ta terve katelokitäie kinni pistnud, aga teadmine, et kohe otsustatakse tema saatus, võttis söögiisu ära. Kiiruga rüüpis ta mõne lusikatäie, pühkis suu puhtaks ja seadis minekut. Kauliņš näitas, kuskohas võiks olla Ansis Valtersi rood, hoiatas veel, et kaarikus sõitmisest ei tohi kellelegi hingata, ja siis hakkas Janka astuma.

Rooduni oli minna umbkaudu nelisada sammu. Õnneks oli videvik juba nii tihe, et eemalt ei saanud inimese riietusest õieti aru. Jankal oli seljas Kārlise endine reaalkooliõpilase palitu, peas hall, tortis karvaga, ilma kokardita papaaha, mille ta oli targu täikalt ostnud. Teel liikus siin-seal sõdureid, kuid Janka mõistis neist kõrvale hoida, ning peagi varjas teda männivõserik. Praegu võis ta julgem olla kui kunagi enne, sest ohvitserid olid läinud polgukomandöri juurde korraldusi saama. Kui Janka oli ringiga kuulipildurite meeskonnast mööda läinud, nägi ta peagi tuttavaid poisse ja ühe lõkke ääres ka Ansis Valtersit. Sealsamas istusid küll ka mõned allohvitserid, kuid see oligi veel parem — siis pole Ansisel tarvis vastutust Janka siiajätmise eest üksipäini enda kaela võtta.

«Tere õhtut!» sõnas Janka tulele lähenedes. Ansis teeskles üllatust, täiesti asjata küll, sest teised sõdurid ei imestanud sugugi ja üks vanemallohvitser lausus rahulikult:

«Ah jõudsid ikka siia? Me juba mõtlesime, et oled sisse maganud või viimasel silmapilgul ümber mõtelnud.»

Kogu roodul oli ammu teada, et Janka kavatseb eesliinile kaasa tulla, seepärast tundus tema ilmumine täiesti loomulik. Teise rühma soldatid kogunesid tema ümber, sekka juhtus mõni uudishimulik ka teistest rühmadest, ja Jankal andis vastata kõigile küsimustele: kuidas ta nii kaugele jõudis? Kas vahipostid teda teel kinni ei pidanud? Kas ta ei taha ehk suppi süüa?

Allohvitserid arutasid, mis nüüd peale hakata. Maha vaikida, salaja kaevikutesse viia? Võib pahandusi tulla. Aga kui ohvitserile ette kanda, jõuab teade peagi ka polgukomandöri kõrvu ja lühike on Janka rõõm eesliinist. Lõpuks otsustati, et Jankast räägitakse roodukomandörile, kui ollakse teel kaevikutesse. Öeldakse, et teda alles praegu märgati, ja siis tuleb poiss tahes-tahtmata hommikuni sõdurite juurde jätta, sest ei saa teda ometi öösel minema ajada.

Nii lepiti kokku, ent kukkus välja teisiti. Rooduülem oli polgukomandöri juurest tagasi tulles juba kõigest kuidagi teada saanud, ja niipea kui ta roodu asukohta jõudis, küsis veltveebliit kohe seda «omavolitsejat» näha.

Teise rühma allohvitser viis Janka tema juurde.

«Kuidas siis nõnda, poja?» küsis noor porutšik, kes oleks Jankale kõlvanud pigem vennaks kui isaks. «Niiviisi ikka ei või. Vabatahtlikke võetakse vastu polgu staabis või Tērbata tänaval, ja siis tuleb mõni aeg tagavarapolgus õppusi teha, aga sina tahad otsekohe eesliinile saada.»

«Ma juba käisin polgu staabis... mullu sügisel,» vastas Janka.

«Aga öeldi, et oled veel liiga noor?»

«Just nii, härra porutšik. Mul oli isa kaasas ja ta lubas minna, aga nemad ei võtnud seda arvesse.»

«Seda nad mõistavad,» muheles porutšik. «Aga võib-olla seekord on lahkemad. Mine aga staapi ja räägi ära, mis lugu sinuga on, ja kui polkovnik lubab, siis tule julgesti roodu. Meil ei ole midagi sinu vastu, aga seadus on seadus. Zivtiņš, mine sina temaga kaasa polgukomandöri juurde,» hõikas ta ühele soldatile.

«Härra porutšik!» haaras Janka kinni veel viimasest abinõust. «Kas ma ei võiks enne rääkida oma vennaga, alamporutšik Zītarsiga?»

«Ükspuha. Zivtiņš viib sind tema roodu juurde.»

«Ei ole mul õnne,» mõtles Janka sõduri kannul sammudes. «Ei ole siin nii nagu Surmasaarel. Oleks ma mullu suvel sinna saanud, siis poleks mul nüüd enam vaja manguda.»

Mõne minuti pärast rääkis ta juba vennaga. Kārlis vangutas ainult pead, kui Zivtiņš Janka tema juurde tõi. «Üleannetu, üleannetu! Oli seda vaja?»

«Samasugune kui sina,» sähvas Janka vastu. «Kas sina üksipäini võid sõdida? Mina tahan ka. Ja kui sa oled täitsa-

poiss, siis kõnele polkovnikuga. Muidu ma ei ole enam su sõber.»

«Tasem, tasem, vennas,» muheles Kärlis. «Räägime nüüd ikka arukat juttu. Kujuta veidike ette ka minu olukorda. Võib ju olla, et ma suudaks muretseda sulle loa polku jäämiseks, kui räägiks polkovnikuga ja võtaks su oma roodu. Aga . . .»

«Miks sa siis ei taha seda teha?»

«Sellepärast, et siis peaksin mina vastutama sinu saatuse eest.»

«Ma ise vastutan, mis sinul sellega asja?»

«On ikka küll. Mõtle selle peale, kui sinuga juhtub õnnetus — lastakse maha või jääd vigaseks, siis heidab ema kõigepealt mulle ette, et mina kiskusin su hätta. Ja tal oleks õigus. Saad isegi aru, see oleks hirmus. Ma ei võiks enam nägugi kodus näidata.»

«Ei ole see asi sugugi nii hull.»

«On küll. Ja oma tuleviku rikud sa ka ära. Sul oli ju plaanis merele minna?»

«No ja mis sellest?»

«Siis sinust ei saaks enam meremeest. Ei näe sa ühtegi võõrast linna ega saart, ei saa teada, mis tähendab sõita lõunameredel. Ükskord on sellel sõjal lõpp ja igaüks võib jälle oma elu edasi elada, nii nagu ta on mõelnud. Aga sinust ei ole enam elajat, mädaned kuskil soos või komberdad karkudel.»

«Aga kui ma jään ellu ja terveks?»

«Sõjas tuleb arvestada kõige halvemaga.»

Sõbralikult rääkis ta oma väikevennaga, see noor sõjamees, kes oli Surmasaare põrgust läbi käinud ja kõigile sõjaõudustele silma vaadanud. Niikaua manitses ja masseeris, kuni Janka kangekaelsus lõi vankuma. Aga ta tahtis siiski veel polgukomandöri juures õnne katsuda. Seda Kärlis ka lubas, hästi teades, mis vastuse vana polkovnik Jankale annab.

«Tapiga tagasi Riiga,» kõlas polkovniku otsus.

Kõigist neist üleelamistest väsinud Janka ei tajunudki õieti nende sõnade saatuslikku tähendust. Need ajasid ta tagasi vanasse ellu, suunasid tema tuleviku teise voolusängi, mitte sinna, kuhu ta ise oli tahtnud.

Läheduses hingas sõjaväli haige, koriseva rinnaga. Vend läks võitlustandrile, et seista vahipostil ja olla valvel nende eest, kes rahulikult elasid oma kodudes, aga tema pidi tagasi minema. Mispärast? Milliseks saatuseks teda hoiti, missugusteks tegudeks ja piinadeks säästeti tema jõudu?

3

Järgmise päeva õhtuks jõudis Janka Riiga, väsinud ja masendatud. «Kui hea, et praegu on pime,» mõtles ta, kui sammus mööda kitsaid äärelinnatänavaid oma korteri poole. Kindlasti teavad kõik tema põgenemisest, sest iga uudis levis siin kiiresti — mis eile juhtus, sellest lõksutati täna juba nii poodides kui tänaval. Tänades pimedust, mis varjas teda vastutulijate uudishimulike pilkude eest ja vähemalt esialgu hoidis ära pilked, tegi Janka värava tasakesi lahti, veel vaiksemalt pühkis ukse taga jalgu ja puges eeskojast kohe oma kambrisse, pidades tarbetuks kellelegi oma saabumisest teatada.

Ta toppis pambu voodi alla ja võttis palitu seljast, siis pani lambi põlema ja istus laua äärde. Raamatud, vihikud, sirklid ja joonlauad . . . Kõik nii, nagu olid olnud, samal kohal. Võta kätte ja tööta, kuni veel võid . . .

Käginal avanes uks. Korteriperenaine vaatas sisse, ei maltanud jätta ütlemata: «Vaata aga, noorhärra jälle kodus!»

Tema häälest kostis õelat rõõmu, kättemaksumõnu vastutasuks murele, mis Janka oli neile valmistanud.

«Ah või tagasi küll! Ei tea, kus siis ära sai käidud, kui tohib küsida?»

«Käisin venda saatmas,» vastas Janka tõredalt.

«Või nii! Ah ei võetud kaasa ühti? Öeldi, et kasva suuremaks, ha-ha-haa!»

Janka lükkas tooli kolinal eemale ja pöördus perenaise poole.

«Mis see teie asi? Mis teie sellest aru saate? Kas teil on poeg või vend sõjas?»

Perenaisel jäi hämmastusest suu lahti.

«Võeh, kui ninakas!» lausus ta, kui oli pisut toibunud. «Meil viist ei olegi õigus teada, mis sa teed? Me tahtsime juba vanematele teatada ja politseisse minna. No on ajad, lastel lastakse teha, mis aga pähe tuleb!»

Tuli ka peremees, piip hambus, veidi rahulikum kui naine, kuid irooniline muie tegi teda Jankale veel vastikumaks kui perenaise lobisemine. Mida nad tahavad, mis neil asja tema käikudega? Jankal polnud mingit tahtmist nende irvitamist kuulata. Et ebameeldivat jutuajamist lõpetada, küsis ta:

«Kas ei võiks teed saada?»

«Vitsu oleks sulle vaja, mitte teed,» porises perenaine. «Aga mis sa teed, kui ei ole oma laps. Jookseb ei tea kus ringi, nüüd anna talle teed. Kui lapsi nõnda kasvatatakse . . .»

Lõpuks leidus siiski teed ja Janka rüüpis tigedalt sooja vedelikku, hammustades juurde soolakashaput sõdurileiba, mis oli ostetud Daugavgrīva kindluse suurtükimeestelt. Ent seina taga, meelega valjusti, et Janka kõike kuuleks, rääkis perenaine pilkavalt «väljapraagitud sõjamehest». Janka meele tegi mõruks nende inimeste väiklus.

Järgmisel hommikul läks ta kooli ja otsis kohe juhataja üles: parem asi aegsasti korda ajada kui oodata avaiikku küsitlemist klassi ees.

«Zītars, eile ja üleeile te puudusite koolist,» alustas juhataja esimesena, kui Janka oli tema kabinetti läinud. «Kus te olite?»

«Härra direktor, mu vend läks eesliinile ja ma saatsin teda.»

«Nii kaua?» muigas direktor.

«Ma läksin kuni positsioonideni kaasa ja ... tahtsin nende juurde jääda, kuid ei lubatud. Tulin tagasi ja tahan nüüd jälle õppima hakata.»

«Viimane aeg seda teha. Tänavu sügisel olete olnud väga lohakas õpilane, me hakkasime juba mõtlema teie väljaviskamisele koolist.»

Janka vaikis. Tehku, mis tahavad — paluma ta ei hakka. Kui tal jätkus julgust sõjaväljale minna, siis kannatab ära ka koolist väljaviskamise. Üks pahandus vähem või rohkem, mis see enam loeb!

«Nii et te lubate end parandada?» küsis direktor.

«Jah, härra direktor, ma õpin, nagu suudan.»

«Noh, proovime. Ainult ärge enam korrake neid nalju nende sõjaasjadega.»

«Ei!»

Janka pööras sõduri moodi ringi ja väljus kabinetist. Mitte alla anda, ainult mitte alla anda! Olgu süüdi, aga mitte alandlikult pead painutada — ainult nii võib elus midagi saavutada.

Ja ta ei andnud alla. Esimesel vahetunnil kogunesid poisid tema ümber justkui mõnd eksootilist imelooma vahtima, mõned sõbraliku uudishimuga, teised aga püüdsid välja naerda, näitasid näpuga ja hüüdsid: «Meie sõjamees Krjutškov number kaks!»

Lõpuks ei jäänud Jankal muud üle kui kaklus maha pidada. Kui kaks kõige suuremat irvhammast olid tema osavaid rusikaid ja paar nädalat lõikamata küünte teravust tunda saanud, oli õrritamisel lõpp ja Janka võis rahulikult edasi elada. Ta pidas direktorile antud sõna ja õppis hoolega. Kogu selle vaimse energia, mis seni oli raisatud tulututele unistustele, sõdi-

niisest, mahutas ta õpinguisse. Tema usinuses väljendus lausa viha, lapsik fanatism, ja tal endal ei olnudki õiget rõõmu headest hinnetest koolis, kuid see oli ainuke rohi raskemeelsuse ja kibestumise vastu, mis aeg-ajalt poisi hinge rõhus, kui ta mõtles sõpradele rindel.

4

Võrdlemisi vaikselt ja rahulikult olid möödunud mõned nädalad kaevikuis, sestsaadik kui Kārlis Zītarsi polk oli pärast puhkust sinna jõudnud. Vahel harva kõmises suurtükipauk, selgema ilmaga ilmusid soolagendike kohale lennukid, aga see käis positsioonisõja argipäeva juurde. Suuremast pealetungist ei võinud veel mõtelda ei üks ega teine pool, sest suured mudalagendikud polnud veel kinni külmunud, ligipääsetavad kohad aga olid sakslastel nii kõvasti kindlustatud, et iga rünnak oleks tagajärjetuks jäänud. Betoonist kuulipildujapesad, blokhauside read ja okastraataiad piki kogu eesliini lasksid sakslastel end kindlana tunda. Jäi mulje, et eelolev talv sarnaneb kahe eelmise sõjatalvega: mõni harv enda näitamine, harv pealetungikatse — ja kuud mööduvad jõude paigal seistes.

Läti kütipolkudes käis pingeline, kuid vaikne töö: sõdurid harjutasid okastraadi läbilõikamist, tegid punutisi sildade jaoks ja katserünnakuid üle traataia. Kord näidati sellist pealetungi ka armeekomandörile, kes oli tulnud läti sõjameeste lahinguvalmidusega tutvuma. Lavastus rahuldas kõrget kindralit. Ta pöördus sõdurite poole lühikese kõnega ja seletas, kui tähtis on traattõketest jagu saada ilma suurtükitule ettevalmistuseta: nõnda olevat võimalik vastast ootamatult üllatada ja kõige väiksemate kaotustega kõige suuremaid tulemusi saavutada. Võib juhtuda, et läti küttidel tuleb oma oskusi peatselt kasutada.

Midagi on tulemas, millekski valmistutakse — seda mõistsid kõik, aga millal ja kus midagi toimub, seda ei teadnud keegi, sest armeestaap hoidis seekord kõike ülimas saladuses. Öösiti käisid sõdurid luurel, uurisid tulevast pealetungitsooni hoolikamalt kui kunagi enne, jälgisid vaenlase liikumist ja tegevust ning püüdsid oma askeldustega mitte vastaste tähelepanu äratada.

Kārlis Zītars elas väikeses muldonnis koos lipnike Goba ja Dakarsiga. Dakars oli umbes kuus aastat Kārlisest vanem ja sõja algul võidelnud lihtsoldatina ühes siberlaste polgus, see-

järel töötanud mõned kuud staabis kirjutajana. Lipnike kooli oli ta lõpetanud pool aastat pärast Kärlist. Kuna ta eraelus oli olnud kooliõpetaja, ei suutnud ta pedagoogivõtteist loobuda ka soldatite hulgas, ja alguses noorsoldatid pahandasid tema õpetliku tooni üle: «Räägib meiega nagu titadega! Kus lapsehoidja väljas!» Ikka ja alati tahtis ta õpetada, ja kui keegi oli pahandust teinud, pidas pooletunnise jutluse ja lõpuks avaldas noomituse või karistas lisatoimkonnaga — suuremat karistust ei mõistnud ta määrata.

Goba oli noor poiss, vempe ja vigureid täis. Kogu oma vaba aja istus ta polgu klubis kaardimängulauas ja sai kiiresti populaarseks oma alatiste kaotustega. Ohtuti, mil Gobat tavaliselt muldonnis ei olnud, Dakarsi igav tõsidus aga oli ära tüüdanud, käis Kärlis teiste roodude ohvitseridel külas või otsis üles oma roodu soldatid ja viitis aega nende hulgas. Tegelikult tundis ta end siin oma poisina, see oli ju tema oma põlvkond — noorukid, kes vaatasid sündmusi tema pilguga ja tunnetasid ajastut samuti nagu tema.

Üsna mõnus oli elada soojas muldonnis. Soldat, kes oli oma nahal tunda saanud kõiki loodusjõude, külmetanud talvetuultes, ligunenud vihma käes ja sumbanud poristel teedel, tundis ennast siin nagu kodus. Üsna suured aknad lasksid päeval sisse küllaldaselt valgust. Ohtuti kõeti raudahi tulipunaseks ja ruumi täitis mõnus soojus. Võis riideid vähemaks võtta, rihma lahti teha, kuivatada märgi jalarätte, mis kuivamisel levitasid vänget lehka. Laual auras teekatel, joodi teed ja aeti juttu, pahandati korstna üle, mis vahel ei tahtnud tõmmata ja ajas kibedat suitsu sisse. Mõned lugesid ajalehte, teised kirjutasid kirju või paikasid midagi, räägiti möödaläinud päevadest, tuletati meelde lahinguid ja lõbusaid juhtumusi puhkuseajast. Kõigi jalus sõelus Franz Joseph — roodu koer, kelle karvane koon oli väga sarnane vana Austria keisriga. Väike lühikeste jalgade ja roostepunase karvaga kutsa oli kõigiga sõber ning tark nagu inimene: oskas õigel ajal minna polgu köögi juurde, kus kokad viskasid talle mõne maitsva kondi või lihanarma, tundis oma roodu poisse ja oskas ohvitsere soldatitest eraldada, osutades igaühele tema positsioonile vastavat tähelepanu ja austust. Koer oli roodu juurde ilmunud Surmasaarele tuleku ajal, tükk aega koos soldatitega saarel elanud ja kõigi sõjavälja müradega harjunud. Kord oli ta paar nädalat kadunud, soldatid juba arvasid, et fritsud on oma liitlasest monarhi nimekaimu maha lasknud. Polk läks teise kohta, puhkusele. Äkki ühel päeval ilmus Franz Joseph jälle ei tea kust välja, kõhnaks jäänud

ja porine, ning otsis oma roodu üles. Tema äraoleku põhjuseks oli ilmselt koerte tavaline jooksuaeg, mis sundis soldatite ustavat kaaslast tagalasse deserteeruma. «Noh, sõber, kui me kõik tahaks nõnda teha, siis jääks Riia varsti ilma kaitsjateta,» heitsid soldatid Franz Josephile ette, ja koer liputas häbelikult saba ning puges lavatsi alla, otsekui oleks etteheitest aru saanud.

Käest kätte käis polgu ajaleht, kus kaastöölisteks olid soldatid ise. Väheseid lehekülgi täitsid luuletused, lühipalad, mälestused ja mõtisklused. Lihtsate sõnadega, kuid tunderikkalt kirjeldati kõike, mis sõjas oli nähtud ja läbi elatud. Lugejad arvustasid kirjatükke, igaühel oli oma arvamine, igaüks sai loetust omamoodi aru — see, mis ühele näis tähtis ja ilus, ei tähendanud teisele mitte midagi. Keegi anonüümne autor kirjutas läti naistest, nende kergemeelsusest ja lodevusest ajal, mil sõjamehed ennast nii vaimselt kui kehaliselt võitlusele ohverdasid. See oli lühike lugu, ent Kärlis luges selle mitu korda läbi, sest oli just samal päeval saanud kirja Sarmītelt ja tütarlapse soojadest kirjaridadest liigutatuna ei tahtnud nõustuda tundmatu skeptiku kibedate järeldustega.

«Me nukrutseme...» — nõnda algas see lugu. «Sõda on meid lahingutandriga sidunud. Kuid meie mõtted rändavad ka tagalas, meie varasemas elus, inimeste juures, kes meile armsad... Me loodame, et suurest heitlusest tagasi tulles leiame oma naised, õed ja kallimad eest nõnda, nagu me nad maha jätsime. Kui suurel määral need lootused täituvad, see on küsimus, millele on ette näha üpris sünge vastus. Paljud meist on saanud kirju ebameeldivate sõnumitega, kirjutatakse meie neidude ja noorikute kergemeelsest elust. Peaaegu igaühel meist on olnud võimalus näitsikute kergemeelsust oma silmaga näha.

Kas see ei tee kurvaks? Me uskusime oma naistesse, ei lubanud endale mõtetki nende kõlbelisest langusest — aga elu on meid petnud.

Meie naised peaks endale aru andma, et kord jõuab kätte päev, kus võitlejad tulevad tagasi ning tahavad oma armsamatega kohtuda. Kas nad ei pea siis silmi maha lööma? Kas nad võivad veel meile silma vaadata?»

Kärlisele meenusid Galdiņši Vilma ja tema enda õde. Kahtlane flirt, paljude soldatinaiste sõbrustamine tagalakangelastega, meeletu lõbutsemine, mida ta oli märganud niihästi Riias kui provintsis, — kas see ei rääkinud selle ajaleheloo kasuks?

Aga Sarmīte? Kas tema võiks ka säärane olla? Eile surus end sinu vastu, unistas sinust, täna aga lõbutseb esimese võõra

mehega, kes vastu juhtub? Ei, peab olema erandeid, terve aruga inimesi, keda ei suuda mürgitada ajastu ving. Sest muidu poleks rahval enam tulevikku, helget jõudu, mis teda painajalikust ööst läbi kannaks. Küllap see nii ongi, sest Galdiņši Vilnade ja Zītari Elzade kõrval on olemas ka Sarmīted, armsad, päikeselised tütarlapsed, keda võib uskuda. Ja neid on palju. Neist valjusti ei räägita, nende kirju loetakse üksipäini, ja vaikne on sõjamehe rõõm nende üle. Need on homse päeva naised, nende aeg seisab veel ees — kui rahvas purustatud rusudele uut elu üles ehitab, kui alepõletajad lähevad metsa ja vabrikukorpused elustuvad tootvas töös. See kõik tuleb hiljem... Seepärast ära nukrutse, võitleja — suurvesi voolab minema, pori kuivab, ja maa ajab taas välja haljendavaid võrseid.

Kārlise roodus oli üks vanem soldat Cekuliņš, lobasuu ja latatara. Õhtuti lõbustas ta oma muldonnikaaslasi igasugu lugudega. Tema jutust ei võinud küll ühtegi sõna uskuda, sest Cekuliņši fantaasia töötas nagu purskkaev: üks seiklus ikka põnevam kui teine, iga uus sündmus veel uskumatum kui eelmised. Esimesel sõja-aastal oli ta olnud lõunarindel, ja kuna roodus polnud kedagi teist, kes oleks seal sõdinud, sidus Cekuliņš oma kõige jultunumad luiskelood sealsete lahingutega. Ühel õhtul kuulis ka Kārlis teda «täies tööhoos». Roodukomandöri juuresolekul Cekuliņš algul küll talitses oma keelt, pärast aga läks hoogu ja tõi lagedale ühe oma kõige eredamatest šedöövritest.

«Kui me Karpaatides seisime, oli meie roodus üks ukrainlane Zagibailo. Haruldane inimene: oskas näost välja lugeda, kes järgmises lahingus surma saab. Mõnikord, kui polk oli «poverkaks» üles rivistatud, näitas näpuga: see kaua ei kire, see langeb, see läheb mullatoidule... Alguses me ei pannud tähelegi, mis ta lobiseb, irvitasime Zagibailo üle, narrisime teda. Aga kui lahingusse läksime, langesid üksteise järel kõik need, keda ta oli näidanud. Sedaviisi mitu korda järjest. Pärastpoole hakkasime enne lahingut ise küsima, et ütelgu, mis on oodata. Tema viskab korra pilgu peale ja seletab nigu raamatust: «Sinul ei ole vaja peljata, sinuga ei juhtu midagi, aga sinu laul on lauldud.» Igaühele lõi jüsku templi otsaette, et kuul teaks, kellele pihta tulla ja kellele mitte. Ja lool lõpp. Pärast hakkas päris kõhe, et seesugune saatan on meie hulgas. Sa mõtled veel koju minna, seda ja teist teha, aga tema muudkui muigab ja tõmbab kõigele kriipsu peale. Kirjuta testament valmis, kui tahad. Brigaadikindral oli ka Zagibailost kuulda

saanud, alguses samuti ei uskunud, aga kui ukrainlane ära näitas, kes ohvitseridest langevad, ja see jälle täide läks, siis sai maruvihaseks. Keelas Zagibailol suud lahti teha, et mehi ära ei hirmutaks, aga katsu sa kurjavaimu vaos hoida. Lõpuks ohvitserid nõudsid, et olgu see nõid polgust kadunud, muidu ei saa keegi enam rahulikult elada. Ukrainlane viidigi üle teise kohta, tagalasse.»

«Kas sa ise ka seda usud, mis sa suust välja ajad?» naersid sõdurid.

«Ah, hakka siin teiega...» ohkas Cekuliņš. «Ise ei ole te kusagil käinud, seepärast imestate, suu ammuli.»

Niisuguseid lugusid etteaimamisest räägiti palju, aga lahingu eel tuletasid soldatid neid alati meelde.

Kārlis muigas sääraste juttude üle. Okultismiprobleemid teda ei huvitanud, saatust ta ei tunnistanud — juhtub ainult see, mis teatud kindlas olukorras võib juhtuda. Mõni juhus, eelaimuse ja tagajärje kokkulangemine võis küll imelik näida, kuid see ei tõesta veel meeltega tabamatute seaduste olemasolu.

«Juhtub ainult see, mis võib juhtuda ja millest ma võiksin hoiduda, kui tahaks ja püüaks. Kõik, mis juhtub, on vaid tagajärg põhjustele, mille olen loonud mina ise ja vastav olukord. Saatust ei ole olemas, kuid on olukorra saatuslikkus; ei ole midagi, mis oleks terviklik ja valmis, ainult kirevad kivikesed, mida me ise kokku kanname, et oma elu mosaiik kujundada.»

5

21. detsembril kutsuti läti polkude komandörid XII armee ülemjuhataja kindral Radko-Dmitrijevi juurde, kes oli tulnud Riiast oma sõjaväeosadega tutvuma.

«Kas kõik läti polkude komandörid on valmis pealetungi alustama?» küsis kindral.

Saanud jaatava vastuse, pöördus ta polgukomandöride poole lühikese kõnega:

«Ma olen palju tööd teinud, et läti küttide üksused pataljonidest ümber formeerida polkudeks ja brigaadideks. Suurtükiväge ei läinud korda praegu veel saada, aga ma luban seda edaspidiseks. Nüüd, komandörid, on teie kätes läti rahva tulevik. Teie polkudesse on koondatud kogu läti rahva noor põlvkond, nüüd ühendatud ja relvastatud. Te sepistate oma

tulevikku kangelastena, relv käes. Soovin teile kõige paremat edu. Pealetung algab 23. detsembril täpselt kell viis hommikul kogu rindel ilma ühegi pauguta.»

Ja kohe asusid staabid tööle. Lahingukäsud liikusid ülevalt alla, armeest korpustesse, korpustest diviisidesse, diviisidest polkudesse, ja üks päev enne pealetungi teatasid roodukomandörid eesseisvast rünnakust juba oma soldatitele.

Viimane päev ja viimane öö... Kaua oli seda oodatud, nüüd viimaks oli ta käes — tuisu ja tormiga. Päeval käisid luurajad veel vaenlast jälgimas, kuid midagi uut teada ei saadud. Sakslased vist aimasid midagi, sest paistsid olevat väga narvilised.

Sõjameeste tuju oli reibas. Keegi ei kahelnud pealetungi õnnestumises. Rohkem kui aasta oli vaenlane heitnud ähvardavat varju Riiale ja Liivimaa kubermangule, nüüd tuli ta hävitada, sünnimaalt välja paisata ning alustada uut elu, paremat kui seni. Kõik peab heaks tehtama, parunite võim peab igaveseks kaduma.

...Tīreli soo ja Lielupe jõe luidete kohal tiirlesid tuisukeerised. Kõik oli valgesse lumekohusse mattunud — teed, rabamännid, kaevikud ja okastraataiad. Soldatite muldonnidel olid aknad tuisulumega kinni mätsitud, kõrged hanged igal pool ümberringi. Korstnatest tuprus sädemesülemeid, mis segunesid lumekeeristega ja täppidena hõõgudes haihtusid õhku.

Soldatid konutasid muldonnides pinkidel ja nariservadel. Kõik täies mundris, kogu varustus kaasas, valmis välja minema. Ukse pragudes vilistab tuul, kisub sisse lumetriipe. Kuid keset ruumi hõõgub tuliseks kõetud raudahi. Nii mõnus on istuda soojas muldonnis, kui väljas märatseb talvine torm. Tahaks sinelli ära võtta, saapad jalast kiskuda ja narile pikali visata, kuid ei või — see öö pole puhkuseks lubatud, raske töö seisab hommikul ees. Kell kolm öösel peab polk minema kogunemiskohta, võib-olla veel varemgi.

Soldatid on Cekuliņši ümber kogunenud. «Puhu nüüd juttu, vana, aeg läheks rutem!» Kuid Cekuliņšil pole täna tuju luisata. Ta tukub, toetudes nariposti vastu. Mõtleb kodust, omastest, ikka madalamale vajub väsinud pea ja silmalaud langevad kinni. Ümberringi nohisevad noored sõjamehed, granaadid käepärast seatud, püssitoru sõrmede vahele pigistatud. Kaugemast nurgast kostab muretut norskamist. Keegi pomiseb läbi une, naerab, sonib, keegi sirutab kangestunud jalga ja kirub vaikselt. Noor Riia poiss kirjutab kirja, kastes keemilist pliiatsit suus märjaks, ja tema huuled on täis sinilillasid laike.

Korrapidaja kõnnib aeglaselt nariridade vahel. Ka temal kipub tukastus peale, tahaks pingile pikali heita, kuid ei tohi: vaja kaaslased õigel ajal üles ajada, ahju järele vaadata ja kolmandat öötundi oodata. Uniselt nohisevad soldatid, raudahjus praksuvad puuhalud, ja torm oigab soolagendike kohal.

Korrapidaja otsib välja tubaka ja keerab pläru. Siis avaneb käginal muldonni uks ja tuul paiskab ruumi pahmaka kuiva lund. Sisse tuleb roodukomandör, sinel lund täis tuisanud, peas lumenõeltest sädelev papaaha. Korrapidaja peidab pläru pihku, ajab end sirgemaks ja tahab tulla raporteerima. Kārlis Zitars viipab keelavalt käega: «Jätta... pole vaja...»

Vaikselt sammub ta laudade ja naride vahel, vaatleb magavaid soldateid, siis heidab pilgu kellale. Kaks tundi on veel aega...

Paar soldatit ärkavad, toibudes tunnevad roodukomandöri ära ja tahavad üles karata. Kārlis naeratab, viipab käega ja lausub tasakesi: «Magage aga magage, poisid, on veel aega.»

Siis süütab ta paberossi, seisab mõtlikult veidi aega ja vahib suitsunud pudelikest, mis täidab soldatitel lambi aset. Krõps-krõps näkitseb nari all hiir. Ukse kõrval, vana kraamikoti peal keras, nahistab Franz Joseph; aeg-ajalt põrkavad koera hambad plaksatades kokku. Kui Kārlis hakkab ära minema, jookseb koer rõõmsalt talle vastu ja ringutab haigutades, esijalad kaugele ette sirutatud.

Nii käib Karlis kõik oma rühmad läbi, see noor roodukomandör, vaatleb soldatite viimast puhkust enne seda pikka ja sügavat und, mis ootab paljusid neist külmadel lumelagendikel. «Magage, poisid, magage...»

Kui ta oma muldonni poole tagasi läheb, näeb ta okastraadi läbilõikajaid teele asumas. Juba ongi alanud suur töö, käsi on hoobi andmiseks rusikasse tõmbunud — veel paar tundi, ja see langeb magava vaenlase pihta. Vaikselt kui vaimud kaovad pimedusse luurajate valgetes hõlstides kogud, et teha valmis käigud, avada okastraataedades väravad pealetungivate kolonnide jaoks. Seejärel jääb granaatidest segitambitud männik jälle vaikseks, tuisk ulub ja vilinal keerleb lumi hangedesse tuisanud muldonnide kohal.

...Mustendavate majaridadena magab liivamägede vahel vaikne Mīlgrāvise eeslinn. Ei ühtki tulukest akendes, mitte inimesehingegi kitsastel uulitsatel. Tuisk tormab üle kinnikülmunud Daugava jõe, matab kõrgete lumevallide alla teed ja

õued ning sakutab katuseid. Ja hirmuäratavalt uluvad korstnad. Janka ärkab keset ööd üles, kuuleb tormihääli, tunneb, kuidas kogu maja vabiseb. See on viimane öö enne koolivaheaega. Homme tuleb isa talle järele ja viib poja koju. Viu-uu... viu-uu, laulab õhk, ja miski ronib kahinal mööda aknaruutu üles, raputab luuke ja lohiseb katusel.

Janka võtab palitu ümber ja läheb õue. Külma lumepihu lendab silma, tuul matab hinge kinni ja pea kohal vihiseks otsekui tuhat hiiglasuurt piitsa. See on põhjamaise looduse amokijooks. Niisugusel ööl ei leia metsloomgi enam oma rada kätte, laevad vajuvad põhja, teekäijad külmuvad lageda taeva all. Janka mõtleb venna peale. Seal idakaares seisab ta soo serval lumehanges. Ei ole tal tuulevarju, ei ole kuhugi tuisu eest varjule minna, kohusetunne sunnib teda vahipostil seisma.

Janka võbistab, läheb tuppa tagasi ja kisub end teki all kerra, kuid und ei tule. Mõtted uitavad kaugel, ekslevad Lielupe jõe luidetel ja Tīreli soo lagendikel, ja puhuti näib talle, et läbi tormi möirgamise kostab tuletormi kõmin, maa väriseb suurtükipaukudest ja kuulipilved vilisevad.

See on tõepoolest eriskummaline öö.

...Kell kaks öösel kuuleb kapten Zītars äratuskella tirinat. Vaja üles tõusta, hobune ette panna ja sõita Mīlgrāvisesse Janka järele. Heinakott ja kaeratorp on juba õhtul saani valmis pandud.

«Andrej, kas poleks parem hommikut oodata?» arvab Alvīne, kes on koos mehega õue tulnud. «Kuhu sa sellise koerailmaga lähed?»

«Pole midagi, metsa vahel on tuulevari,» vastab kapten ja ajab taosed hobusele kaela. Pikk lambanahkne kasukas seljas, vildid jalas, läkiläki kõrvad alla lastud — sel kombel võib ta julgesti tuisule vastu minna. Aga kuidas küll täna öösel kõiguvad luitemännid, ladvad painduvad päris maa ligi ja üle paljaks puhutud küngaste lendab vilinal liiv! Taamal tormitseb meri, peksab laineid luidete vastu, tõstab vee üha kõrgemale üle kaldaserva. Tuul kisub, varesegi oksalt lahti ja kannab minema, ning lind ei suuda tormi jõule vastu panna.

«Ei tea, kus küll Kārlis praegu on?» ohkab Alvīne ja mähib rätiku kõvemini õlgade ümber. «Võib-olla külmetab väljas nagu koer...»

«Mis Kārlisel viga, tema on kuival maal,» vastab kapten. «Aga kuidas käib praegu Ingu käsi, kui ta on laevaga merel?

Ja eks ta arvatavasti merel ole — pühade ajal kukub alati nii välja.»

Ta istub saani, katab jalad kinni ja nõõtab hobust.

«Sa, Alvīne, võiks Ernesti üles ajada,» ütleb ta veel ära sõites. «Las vaatab, kuidas paatidega on.»

Kõik jäljed on kinni tuisatud, kõikudes libiseb saan üle hangede ja jäine tuul kõrvetab kapteni nägu. Tahaks suitsu teha, aga kuidas sa sellise ilmaga suitsetad — tuul puhub tubaka minema. «Poisid, mu poisid,» mõtleb Andrej Zītars. «Kus te küll praegu olete?»

Ta on näinud põhjamaiseid ja lõunamaiseid torme, juhtinud oma laeva läbi äikese, kõigega harjunud, ja siiski on süda täna imelikult rahutu — nii tigedalt mühiseb mets, ähvardavalt kohisedes kihutavad lumepilved läänest itta, või ehk vastupidi — kes sellest pimedas aru saab. «Poisid, mu poisid...»

...«Äratus!» kõlab korrapidaja hõige. Justkui nähtamatu käe tõukel kargavad magavad soldatid üles. Uniselt nohisedes liiguvad hallid kogud. Kõlksuvad püssid, kägisevad rihmad, kui neid kõhu ümber koomale tõmmatakse, täägid helisevad kokku põrgates.

Allohvitserid loevad soldatid üle, kõlavad käsklused ja rood asub marsikolonni. Ohvitserid annavad veel viimaseid juhatusi, siis vaikne «Sammu — marss!» ja rood asub teele polgu kogunemiskohta. Koer, väike Franz Joseph, jookseb järele, kuid vajub hangedesse, ei jõua sammu pidada. Täna öösel pole kellelgi aega temaga tegelda. Truu loom ei taipa, miks keegi teda ei silita. Kuhu nad küll lähevad nii halva ilmaga, kui ometi oleks nii mõnus soojas muldonnis magada?

6

Karlis Zītarsi rood oli koos teiste roodudega asunud lähtepositsioonile, kust pealetung pidi algama. All orus, nähtamatud oma valgetes hõlstides, lõikasid luurajad okastraattõkkeid. Vaikselt, vilunud kätega tegid nad väravaid vaenlase kaitseliini sisse — otse saksa vahipostide nina all. Kuid kaugemal, julgustatud jõulupühade lähedusest ja vahipostide vaikimisest, magasid oma blokhausides ja blindaažides Wilhelm II diviisid, aimamata, et otse nende leeri seinte all seisab juba vastaste sõjavägi ning ootab ainult märguannet, et vaenlasele kallale

tormata, ajada ta minema oma maa pealt, oma metsadest ja väljadelt.

«Milleks me täna öösel siin oleme?» mõtleb Kārlis Zītars. «See pole ei nälg ega verejanu, mis on läti kütid sel tunnil kõik ühte kohta koondanud. Võib-olla on see seitsesada aastat piinatud rahva viha, põlvest põlve emapiimaga sisse imetud, ikka uuesti lõkkele puhutud uute ülekohtutegudega, ja nüüd on selle viimase võimaluseni üles kütnud esmakordne lootus rõhujaist igaveseks vabaneda? Võib-olla on kogu rahva kibestus täna öösel kokku voolanud neisse kaheksasse polku, kõik kubjaste kepihoobid kirvendavad hinges ja tormimõirgeis kostavad orjarahva oiged, rehepeksust vaevatud talupoegade ohked, 1905. aasta ohvrite kannatused? Liiga kaua on seda rahvast põlatud, maha rõhutud ja alla surutud, hambad pigistati risti, kuid ei julgetud tõsta relva piinajate vastu, nüüd on saatus ise piigi pihku surunud ja öelnud: «Minge ja tapke!» Aga võib-olla on see ainult enesepete, sünge eksitus, mille eest peaks kõrvale hoidma, eemale pagema?»

Üks läbilõigatud traat helises tugevamini. Sakslaste vahipost muutus valvsaks ja üksik pauk lõhestas õhku. Traadilõikajad surusid end vastu lund ja lamasid liikumatult, oodates, kuni ärevil valvur rahuneb, siis hakkasid jälle traati lõikama — rida rea järel, käik käigu järel. Tuisu varjus seisid tummad polgud.

Lõpuks!

All okastraattõkete käikudes lööd vad tulukesed vilkuma, rahutult liigatavad külmunud roodud — ei jõuta oodata, millal lahingusignaal teeb lõpu paigalseismisele. Kõik seisavad omal kohal, allohvitserid oma jagude ja rühmade juures, ohvitserid oma roodu kõrval, ja puurivad pingsal pilgul pimedust. Siis vihisevad õhku kaks punast raketti, kostavad vaiksed käsklushõiked, ja hallid kogud hakkavad liikuma, tume laine veereb edasi, hargneb käikudesse ja teisel pool okastraattõkkeid valgub nagu suurvesi paremale ja vasakule. Justkui läbi tammi sisse tekkinud augu tungivad nad kubinal võitlusväljale, uhavad pulbitseva vooluna üle nõgude ja tasandike, põrkavad inertsi jõul kõrge muldvalli vastu, ja kõike purustades, kõike suurveena ujutades tormavad üle kaitserinnatise, kolme meetri kõrguselt hüppavad alla, jahmunud vaenlasele otse pähe. Koos läti küttidega kihutavad rünnakuhoos ka siberi kütid. Vaikus on lõppenud. Juba okastraataedades on pealetungijate laviini hakanud kõrvetama püssikuulide sädemed ja kuulipildujate tulesülemid. Võitlushõigete vahele on kostnud haavatute oigeid ja

surijate korinat. Siin kukub üks kogu, seal katkeb poolelt sõnalt teise pealetungija hõige, otsekui oleks nähtamatu käsi järsku hõikaja suu kinni surunud, kuid inimorkaan mühiseb aina edasi.

Jooksust väsinud tuhanded rinnad ähivad, maa kõmiseb ründavate polkude sammudest, täägid helisevad, püssipärad kõlksuvad, kostab käsklusi ja needusi, õhku lõhestavad käsigranaatide plahvatused. Veriseid mulle üles ajades keeb lahingukatel. Püssikabad lõhestavad pealuid, täägid vajuvad elusasse ihu, mullasambad lendavad õhku koos küljest rebitud ihuliikmetega, hävitamise suurvesi ujutab üle blokhausid ja blindaažid. Üksteise järel jäävad vait sakslaste kuulipildujad, pimedas on näha poolpaljaid põgenevaid kogusid ja püssid sülitavad nelle järele tulelärakaid.

. . . Löök sakslaste esimesele liinile oli nii tormiline ja äge, et peagi oli see läti küttide käes. Füüsiline ja moraalne pinge lõdvenes, esimene joobumus läks mööda, ja pinge alt vabanenud närvid hakkasid võbisema, aju hakkas vähehaaval taipama, mis on toimunud, kuid ka hiljem tungis seostatud jutu sekka segaseid, sonimisetaolisi sõnu.

Kārlise rood oli rünnakule läinud keskmisest kolonnist vasakul pool. Täägivõitluse ajal ja siis, kui kaevikuid vaenlastest puhastati, oli rood laiali pudenenud, paljud olid eksinud teiste roodude, isegi teise polgu ridadesse, see-eest aga oli osa siberi kütte Kārlise rooduni läbi murdnud. Allohvitseride ja rühmakomandöride abiga hakkas ta oma soldateid kokku korjama ja rühmi edasiseks rünnakuks korda seadma. Ilmnes, et esimese liini äravõtmine polnudki eriti palju ohvreid nõudnud. Roodu koosseisust oli langenud kaksteist reameest ja lipnik Dakars — tema oli kokku varisenud juba poolel teel, okastraattõkete juures. Hiljem selgus, et ka haavatuid polnud palju rohkem.

Toibunud esialgsest paanikast, asusid sakslased kaitsele. Kuulipildujad hakkasid haukuma, patareid mürtsuma.

«Kolmandal roodul liikuda rohkem vasakule ja minna ümber sakslaste patarei metsa poolt!» sai Kārlis pataljoniülema käsu. Kārlis saatis teise poolroodu lipnik Goba juhatusel metsatukka, ise viis esimese poolroodu uuesti pealetungile.

Uus pealetung ei olnud enam nii tormiline kui löök esimesele kaitseliinile, kuid siiski küllaldaselt äge, et segipaisatud saksa üksused ka teiselt kaitseliinilt välja lüüa. Järkjooksudega, ahelikus, kuulipildujatule toetusel lähenes rood metsatukale. Vastu vihisesid sakslaste kogupaugud, koiduvalgel ilmus nähtavale vaenlaste ahelik, aga siis hakkas tiivalt pragi-

sema teise poolroodu tuli ja sakslased tõmbusid kähku metsa varju.

Poole tunni pärast tormas kolmas rood täägivõitlusse patarei kaitsjate vastu. Vist arvates, et ründavad suuremad jõud, sest ka paremalt kostis tihedat püssituld, jätsid sakslased suurtükid sinnapaika ning kadusid kuusetukka, mis varjas patareid selja tagant.

Ikka edasi sööstsid pealetungijate ahelikud. Väsinud sügavas lumes sumpamisest, liiv sinelite külge kleepunud, näljased. Üha nõrgemaks muutus sakslaste vastupanu, näis, et vaenlane on puruks löödud ja rinde läbimurre ootab ainult abivägesid, kes peaksid läbimurret laiendama ning süvendama kuni Jelgavani. Praegu oleks olnud õige aeg ratsaväel edasi tormata, segamini paisatud saksa väeosi taga ajada, mitte lasta neil toibuda, vaid kihutada nad lõunasse ja edelasse kuni Venta ja Neemeni jõgedeni. Oleks aeg olnud värsketel polkudel tulla ja teine osa tööst ära teha. Rinne on puruks rebitud, värav Kuramaa poole valla — kuhu jäävad nüüd ratsavägi ja lubatud abiväed? Kas neid tõesti ei olegi? Kas väejuhtidel jääb auahnust napiks? Miks nad ei rutta noppima samasuguseid loorbereid, nagu noppis Brussilov Austria rindel?

«Abiväge, abiväge!» nõudsid oma raportites ülemjuhatusele vene polkude ja läti küttide komandörid.

«Abivägesid ei ole. Ajage läbi oma jõududega!» kõlas vastus.

Ent aeg ei seisnud paigal. Väsinud läti ja siberi kütid ei suutnud üksipäini vaenlasi taga ajada. Need kogusid ennast, jäid seisma. Sakslased toibusid, koondasid värskeid jõude ja alustasid vasturünnakut. Abivägesid! Kas tõesti peab kõik jälle käest ära andma, laskma meie tormijooksust oimetul vaenlasel toibuda? Näe, ta liigutabki juba, elustub, ajab end jalule! Veel võiks teda maha paisata, vaikima sundida ja minema ajada, aga kus on tagavaraväed?

... Õhtupoolikul kella nelja ajal algas sakslaste vastupealetung. Järelejätmatult, visalt pressisid nad peale eest ja tiivalt, ähvardasid ümber piirata ja hävitada kogu esimese brigaadi, mis oli kõige kaugemale ette tunginud. Ning algas järkjärguline taganemine, veel verisem kui tormiline esimene rünnak läbi okastraataedade ja kindlustatud blokhauside rea. Visalt vastu pannes, viimseni võideldes, kibestunud südame ja meeleheitel hingega, nähes, kuidas haihtub juba täituma hakanud unistus võidust. Justkui särav ilutulestik oli sünnimaa taeva all sädelema löönud võitlejate kangelaslikkuse tulv ja talve-

õhus tuhaks põlenud, suutmata sütitada ja soojendada väejuhtide kivikõvu südameid.

Õhtu eel tõmbusid polgud sakslaste esimesele kaitseliinile. Need, kes eile naeratasid ja energiast pulbitsesid, vaikisid nüüd sõngelt. Neid oli petetud, reedetud!

Ja taas koitis hommik, uuesti elustus sõjatanner, mehed võitlesid, tapsid ja surid, kuid ei olnud enam seda heledat leeki, mis pani nad hõõguma esimese päeva hommikul. Lageda taeva all, tapvas tules tungisid roodud peale ja taganesid, uued haavad lisandusid vanadele; lahingukäras, poolnäljas ja unevaevas muutus aju tõntsiks, päevad libisesid mööda kui verine sonimine.

Kui Kärlise polk pärast üle nädala kestnud lakkamatuid lahinguid armee reservi viidi ja noor ohvitser omaste kirjad jõulutervitustega kätte sai, oli ta nii väsinud, et esimese kirja lugemisel ei taibanud üldse, mis seal seisab. Ei olnud tahtmist ei mõtelda ega rääkida — sellises seisundis ei tundunud isegi surm enam hirmus.

Ent Riias, katedraali juures esplanaadil, näidati rahvale jõululahinguis saadud sõjasaaki: suurtükke, pommiheitjaid ja kuulipildujaid, justkui tahetaks lohutada: näete, ega meie sõjamehed asjata surma läinud! Vaadake neid trofeesid — need on nüüd meie omad! Au langenuile!...

7

Polk paigutati puhkuse ajaks Riia Ülejõe linnaossa eramajadesse ja tühjadesse ühiskondlikesse hoonetesse. Kui mõned üksused neisse juhuslikesse ruumidesse ära mahtusid, siis ainult sellepärast, et nende read olid suures heitluses tublisti hõredamaks jäänud.

Ja jälle tulid marsiroodud tagavaraväest, uued sõdurid ja uued ohvitserid asusid langenute asemele — vilumatud algajad veteranide kõrvale, nii et meeste arv roodus sai küll täis, aga polgu võitlusvõimet ei suudetud enam endisele tasemele tõsta. Kaotatud sõjakaaslased olid läbi käinud Sloka rabad, Surmasaare ja Tireli soo — pikkade kuude jooksul karastunud tõelisteks sõjameesteks, nende kogemusi ja võitlusvaimu ei suutnud õppeplatsilt tulnud aigajad asendada.

Neil vähestel puhkepäevadel, mis polgule olid määratud, toideti sõdureid nii, nagu mitte kunagi varem, kuigi üldiselt hakkas juba toidupuudus ennast tunda andma. Rasvane puder,

rammusad supid, suurendatud leivaportsjon ja liha, liha... Füüsiliste vahenditega püüti kinnitada soldatite vaimu, panna täissöönud inimesi oma mõnus unustama kogu kibedust, mis pärast jõululahinguid oli südamesse kogunenud. Ajalehed üritasid toimunut kujutada suure edu ja võiduna, sest kas te siis ei näe: 20 000 langenu ja haavatu, 63 000 väljalastud suurtükimürsu ja 11 miljoni püssipadruni vastu on saadud kaks ruutkilomeetrit vaenlase territooriumi, tuhat vangi, kolmkümmend suurtükki ja kuuskümmend kuulipildujat. «Sõjamehed! liigne on ütelda, et kogu meie rahvas jälgis erutuse ja rõõmuga meie edu rindel, niisiis meie unistused ja püüded on ühised, jagamatult ühtsed kogu rahvale. Seda teades võime olla uhked ning tulvil helgeid lootusi, sest pole enam kaugel päev, kus meie võidukäik voogab üle kogu Kuramaa. Me oleme palju kannatanud, talunud nii valu kui külma, nii väsimust kui nälga, kuid selle kõik kaalub üles väike sõnake: võit. Ja nõnda, nagu langesid need vaenlase kindlustatud positsioonid, langevad ja purustatakse ka kõik teised tema kindlustused, kui aeg kätte jõuab. Sõbrad, pidagem pühaks langenute mälestust, mingem niisama julgelt ja vankumatult tulevastesse lahingutesse, maksekem kätte oma sõjakaaslaste eest, vabastagem isamaa, rõõmustagem kogu rahvast — siis on meie kohus täidetud!»

Nõnda kirjutati. Just nagu see, mis oli seljataha jäänud, polekski veel kõik, mida sõjamees suudab anda, justkui jõululahing olnuks ainult eelmäng mingile veel suuremale kangelaslikkuse palangule selles intriigidest ja äraandmisest mürgitatud sõjas. Inimesed, kes nõnda kirjutasid, ei tahtnud mõista või vähemalt tunnistada, et pinge haripunkt on juba mööda ning peab järgnema reaktsioon, mis on rahva moraalsele pingutusele niisama loomulik tagajärg nagu iga üksiku inimese füüsiline väsimus pärast ülemäära rasket tööd.

Ei ordenid ega auastmes ülendamised suutnud enam tagasi anda seda, mis oli haihtunud tuisukeeristesse Kuramaa väravat...

Kärlis Zitars jäi puhkuseajaks polku. Praegu ei olnudki võimalik koju sõita, sest roodus jätkus tööd koosseisu täiendamisega ja igasugu paberite täitmisega. Iga päev käis tema juures langenute ja haavatute omakseid. Isad ja emad tulid küsima, mis on saanud nende poegadest, kellelt pole enam mingit teadet tulnud. Nõor roodukomandör pidi pealt vaatama nende inimeste valu, rääkima, kus ja kuidas on langenud nende lemmik ja kus on see vennashaud, kuhu ta on sängitatud oma võitluskaaslaste kõrvale. See oli kurb ja raske kohustus — olla

ise elus ning lohutada neid, kelle poeg polnud lahingust tagasi tulnud. Aeg-ajalt tundis Kärlis isegi häbi, et ta on terve, ilma ühegi haavata kõigist lahinguõudustest läbi käinud, samal ajal kui tuhanded tema ümber olid surnuina kokku varisenud. Ta võitles ju täpselt samuti nagu nemad, ei hoidnud ennast, ei vältinud ohtu, ent kuul ei tabanud teda, granaadikillud lendasid mööda.

Kõige piinavam oli see, et pidi neid murest murtud inimesi trööstima, püüdma neid veenda, et kõik, mis toimus, oli vajalik, et nende ohvritega on midagi suurt saavutatud ja nad võivad uhked olla oma kaasosale rahva vereohvris.

«Milleks oli seda vaja? Ja mispärast peab selle üle veel uhke olema?» küsis Kärlis endalt, kuid vastust ei leidnud.

8

Kui Janka pärast koolivaheaega kooli läks, sai ta teel külma ja jäi angiini. Sõjapõgenikust arst, kelle juurde ta haigena läks, käskis mõned päevad voodis olla ja andis rohtu. Terve esimese koolinädala Janka peaaegu nälgis, sest söömine tegi valu, iga suutäie neelamine tõi pisarad silma. Aga teistelt poistelt oli ta teada saanud, et venna polk asub Zasulauksis. Kohe pärast jõule olid ajalehed täis surmateateid. Üks tuttav nimi teise järel — ohvitserid, sõdurid... Kärlisest ei olnud midagi teada — on ta langenud, haavatud või elus ja terve.

Niipea kui Janka end paremini tundis, otsustas ta Riiga minna. Oli käre külm, Daugava ja kõik harujõed kinni külmunud. Kuigi Janka oli soojalt riides ja paks sall ümber kaela mähitud, sai ta kõvasti külmetada, sest pidi jala minema kuni Sarkandaugava sillani, kust algas trammiliin. Elizabete tänava kohal läks ta maha, et vaadata esplanaadil jõululahingu sõjasaaki. Trofeede ümber tungles palju rahvast, linlasi ja maainimesi, võis kuulda nii- ja naasuguseid jutte sellest, kus ja kuidasviisi olid need suurtükid sakslastelt ära võetud. Keegi kõiketeadja näitas uudishimulikele patareid, mis olevat kätte saadud laetuna, kõigi granaatidega, sest tormijooks olnud nõnda hoogne, et sakslased polevat jõudnud isegi suurtükke tühjaks lasta. Imelik oli kuulda, kuidas vanad, tõsised inimesed rõõmustasid sõjasaagi üle justkui lapsed ja rääkisid «meie poistest, läti küttidest» nii liigutava uhkusega, nagu oleksid rääkijad ise selle lahingu maha pidanud, mitte põõnanud soo-

jal asemel ja kuuma truubi ääres sel tuisusel ööl, kui «mele poisid» läksid oma surmateele. Võib-olla oligi nõnda hea ja õige — võitlejate üle uhkust tunda ja nende vapruse pärast rõõmustada —, kuid Janka meel läks tigedaks seda vaimustusõhinat kuulates.

Esplanaadilt läks Janka mööda Lubja tänavat Daugava äärde. Siin nägi ta küttide salku kõrbenud sineleis — need olid ära põletatud nondel talveöödel metsas tule ääres, kus külmetavad sõjamehed end lahingute vaheajal soojendasid. Sõdurid käisid rühmiti ringi, jäid vorstinaiste juures seisma ja sõid kuumi siisikuid, hammustades kõrvale tumedat saia. Lobisesid muretult müüjatega, heitsid nalja mööduvate tüdrukutega.

«Kas need on tõesti nemad?» mõtles Janka soldateid vaadeldes. «Needsamad, kes surma põlates tegid imetegusid?»

Kaugel teisel pool Daugavat mürtsusid lakkamatult suurtükipaugud — seal käis jälle sõda, ja lahingukära tundus nii ligidal olevat, et nii mõnigi vaatas hirmunult lääne poole.

Jõesadamas nägi Janka mõningaid soldateid oma venna polgust ja sai neilt teada, et Kārlis on elus ja terve. Ta läks üle Daugava. Jäälè oli tehtud mitu lumest puhtaks aetud teed kelgulükkajatele, kes ise sõitsid uiskudega ja viisid soovijaid kahekümne kopika eest üle jõe. Zasulauksini oli tükk maad. Kui Janka lõpuks võõraste uulitsate labürindis venna roodu üles leidis, oli juba õhtupoolik käes.

Kārlis oli kuhugi ära läinud. Tema tentsik ei teadnud täpselt ütelda, millal ta tagasi tuleb.

«Pole viga, ma ootan,» ütles Janka. «Lähen ajan roodu poistega juttu.» Ta võis ööseks venna juurde jääda — kodus teati, kuhu ta läks.

Roodu asukoha uksel pidas teda kinni võõras korrapidaja — Janka polnud seda allohvitseri varem näinud.

«Kelle juurde?»

Janka ütles tuttava soldati nime.

«Sellist meie roodus ei ole. Võib-olla varem oli, ma ei tea.»

Janka nimetas kedagi teist. Kuid toda ei olnud samuti, ja kes teab, kas tal üldse oleks õnnestunud uksest sisse pääseda, kui sinna poleks juhtunud tulema üks kolmanda rühma jefreitor, kes teda tundis.

«Sina, vanapoiss? Tule aga sisse, mis sa siin kaupled!»

Paljud soldatid olid linna läinud, seepärast olid roodu ruumid pooltühjad. Ent paljud neist, keda Janka oli tundnud, olid läinud kuhugi veel kaugemale — nad ei tule enam kunagi

ohtusele loendusele ja nende naridel pikutasid võõrad poisid. Väike oli see salkkond, kes Janka ümber kogunes, pajatas talle ühistest tuttavatest ja lahinguelamustest. Ei olnud enam reibast jutuvestjat Cekuliņši, ei olnud rühmakomandöri, too ohvitser oli langenud, too lamab haigemajas — roodust olid järele jäänud ainult riismed. Kurvalt meenutas Janka sihvakaid, lõbusaid poisse, keda ta enam kunagi ei näe. Ei olnud nad talle vennad ega sugulased, aga ometi väga lähedased. Ta meenutas polgu uljaspead porutšik Vītiņšit, elegantset staabikapteniit Rodet — kõige ilusamat noormeest polgus. Mõni lamas Tireli soos, mõni Metsakalmistul, ja eales ei kosta enam nende naer, ei rõõmusta silma uljas kõnnak.

Üks sõdur, porutšik Vītiņši sugulane, oli alles hoidnud tema päevaraamatu ja fotode kogu. Ta andis need Jankale vaadata, ja üle tunni aja jälgis Janka kõike muud unustades noore ohvitseri elukäiku tema enda silmade läbi. Samuti nagu elus, ei saanud ta päevikuski läbi ilma naljata; kuni viimase päevani, 22. detsembrini, pildus tema vaim teravmeelsusi, nagu pragiseb ahjus toores kuusehalg. «Täna öösel ei saa magada, tuleb tublisti tööd. Aga ehk järgmisel ööl külalislahked Jelgava neiud soojendavad külmunud sõdureid. See oleks näitsikutele alles üllatus — täielik jõulukingitus!

Ei usu Peetrus ise ka —
Ventspilsist pärit olen ma.»

Järgmisel ööl lamas ta lumes diviisistaabi juures, sinel üle laotatud, seitsme teise langenud ohvitseri kõrval, keda sõdurid olid lahinguväljalt ära kandnud. Külalislahkete Jelgava neidude asemel silitas lõbusa poisi kollakat nägu jäine tuul.

Ohtu eel tuli korrapidaja ja ütles, et rooduülem on tagasi jõudnud. Janka jättis sõduritega hüvasti ja läks venna juurde. Kārlisel oli tuba kõrvalmajas. Sel ajal kui vennad juttu ajasid, keetis tentsik teed ja seadis õhtusöögi lauale. Jankat hämmastas venna muutunud käitumine. Kārlis oli küll varemgi vaiksevõitu olnud, nüüd aga pressis vaevaga sõna suust ja rääkimisel jättis tihtipeale lause pooleli. Võõrad, kannatamatud käeliigutused, järsk ja täiesti ootamatu peanõksatus tahapoole, nõo äkiline krimpsutamine valuliselt vihaseks grimassiks, mis kohe jälle kadus, lakkamatu trummeldamine sõrmedega põlvedele ning jalapõia närviline liigutamine paremale ja vasakule — see oli tema juures uus ja täiesti võõras. Kārlis oli närvi-

liseks muutunud, kärsituks, tema vaim oli vapustuse üle elanud. Paistis, et isegi venna külaskäigu üle ei tunne ta õiget rõõmu. Janka juttu kuulates vajus Kärlis omaenda mõtteisse, ja kui Janka midagi küsis, võpatas nagu unest ärgates. Janka pidi mitut puhku oma küsimust kordama.

«Millal sa koju külla tuled?» küsis Janka.

«Koju?» Kärlise pilk oli kuhugi toanurka puuritud. «Ei tea. Eks näis. Vist ei saa üldse minna.»

«Kas Valteri Ansis on . . . terve?»

«Ansis? Vist küll. Ah jah,» taipas ta lõpuks. «Ansis on terve, eile nägin teda. Ta on nüüd vanemallohvitser. Pidavat saama veel kolmanda Georgi. Mulle antakse vist Stanislav.»

Ja ta pahvatas miskipärast naerma, aga nii, et ei saanud aru, kas see on rõõm või iroonia oodatava autasu üle.

Ohtul tuli veel kaks ohvitseri. Ühel oli kaasas teab kust hangitud pudel benediktiini. Kolmekesi jõid ohvitserid selle ära. Seejärel Kärlis otsekui vabanes seesmisest pingest, muutus jutukamaks, ja kui tuttavad ära läksid, hakkas Jankaga südamlikumalt lobisema — nõnda, nagu ta vanasti oli heas tujus olles teinud. Näitas mõningaid trofeesid: sakslase kiivrit, pikksilma ja granaadikildu, mis oli tapnud tema roodu veltveebli. Pani lauale fotod, ülesvõtted ohvitseride grupist ja roodust, ning läks näost punaseks, kui teiste piltide vahelt vilksatas Sarmite lapselik nägu. Et Janka ei saaks tagaküljelt pühendust lugeda, pistis ta selle foto läbivaadatud piltide hulka ja pani kõrvale.

Oli kokku lepitud, et Janka jääb ööseks venna poole, seepärast ajasid nad rahumeeli pärast õhtusööki veel mitu tundi juttu. Ja just siis, kui nad olid juba soojaks läinud ja Kärlis hakkas avameelselt rääkima, tuli polgustaabi käskjalg roodukomandöri otsima.

Kärlis tõusis üles ja läks esikusse. Veidi aja pärast anti äratussignaal. Kärlis tuli tuppa, tõsine ja ärevil, ning tõmbas sineli selga.

«Polk peab ära minema.»

«Otsekohe?» ei tahtnud Janka veel õieti uskuda.

«Jah, tunni aja pärast peavad roodud kokku kogunema ja valmis olema.»

Tentsik pakkis kiiruga Kärlise asjad kokku, ta ise oli mõne minutiga täies mundris, valmis kohe roodu juurde minema.

«Näed, pole midagi parata, vennas,» ütles Kärlis. «Sa pead ära minema. Kuidas sa öösel pärale saad?»

«Küll ma saan, tee on teada. Aga sina . . , kas te tõesti juba täna öösel lähete eesliinile?»

«Mitte üksnes ei lähe — tuleb joosta. Hommikul peab kohal olema.»

Pöörase rutuga kihutasid käskjalad, otsisid ohvitsere, kogusid soldateid kokku. Tühjaks jäid soojaks aetud asemed, palaviksliselt topiti täis kraamikotid, katelokid kolisesid, püssid kõlksusid, ja rühmad asusid rivvi. Veidi aja pärast marssisid läbi aguli pimedate tänavate kaks kütipolku — tagasi sõjaväljale, kust nad alles nädala eest olid tulnud haavu ravima. Pelgalt mõni päev puhkust, lühike hingetõmme, ja taas kutsus sõjahüüd neid uutesse lahingutesse, veel palju ägedamatesse kui need, mis olid seljataha jäänud.

Vähe oli neid, kes tol ööl läti küttide äraminekut nägid. Kui agul hommikul ärkas, oli kõik vaikne ja tühi. Ei kõla siin enam roodude marsisamm ega laulud, sest need, kes veel täna varahommikul mööda kitsaid uulitsaid kõndisid, lamavad mõne tunni pärast soo peal lumes, lageda taeva all, ja nende peale sajab surmatuld.

Vastu hommikut jõudis Janka oma korterisse, läbi külmunud ja rampväsinud.

Seitsmes peatükk

I

Sõda oli kestnud juba üle kahe aasta. Majanduslikud reservid hakkasid otsa saama, kokkuvarisemine lähenes kiirel sammul. Saksa sõjavägi kasutas juba mürgiseid gaase ja lõhkekuule. Kaubalaevu lasti põhja.

«Sõda tuleb jätkata kuni lõpliku võiduni!» kuulutasid ajalehed. Millal see võit tuleb ja kes lõppude lõpuks võidab? Aastad lähevad, miljonid inimesed kaotavad elu, riikide majanduselu laostub, puudus ja nälg ahistavad rahvaid, ja tülpinud sõdur hakkab kodu järele igatsema. Üha selgemini sai nähtavaks suure tapatalgu mõttetus.

Kui pinge läheb väga tugevaks, peab kuskilt kärisema. Jõululahinguis oli üks siberlaste polk keeldunud rünnakule minemast, nõudes, et tehtagu kõigepealt armeestaabid nuhkidest ja äraandjatest puhtaks. Mitukümmend soldatit lasti maha, aga see ei aidanud midagi. Siin-seal toimus juba salajast vennastumist vaenlastega. Luurepatrullid, kes eikellegimaal kokku

juhtusid, andsid teineteisele teed ja paugutasid õhku, et teeselda «juhuslikku kokkupõrget». Mõnesid polke Riia rindel peeti mitteusaldusväärseks ja need viidi strateegiliselt tähtsamatest kohtadest tagalasse.

Tagalas oli sisse seatud toiduainete kaardisüsteem, poodide ees seisid «sabad», kroonu kraamiga äritseti täiesti avalikult.

Mārtiņš Zītars tegi endiselt soomust. Laane kõrtsis oli tal üsna suur saun. Seda köeti iga nädal sõjaväe jaoks. Ja iga kord, kui soldatite rühm sauna tuli, ostis kõrtsmik kokku saapaid, vatipükse ja pesu. Üks kingseppade komando varahoidja tõi paar korda nädalas tüki juhtnahka. Varastamise ja laostumise pahe levis epideemiana ülevalt alla. Suured intendandid tegutsesid laias mastaabis, väiksemad vennad nii, nagu olukord lubas. Riik kaotas, aga spekulandid võitsid, ja seesugused mehed nagu Mārtiņš Zītars ei tundnud vähematki igatsust rahu järele.

Tol ööl, kui Kārlise polk sõrksammul rindele ruttas, et varahommikul heita surmaunele Väike-Tīreli soos, peeti Laane kõrtsis pidu. Zītari Elza kurameeris ohvitseridega, tantsis palju, naeris palju ja hiljem tunnistas, et ammu pole olnud nii toredat õhtut. Uue austaja näopilt lisandus tema pildikogule. Varasemad sõbrad saatsid aeg-ajalt kirju lõhnastatud ümbrikes.

Mitu lipnikku, kaks alamporutšikut ja üks staabikapten... Kui Elza oleks soovinud, võinuks teiste hulgas olla ka polkovnik, kuid too oli keskealine mees ja mitte nii huvitav kui noored ohvitserid. Jah, Elzal oli lööki. Kuud ja aastad tõttasid mööda joovastava kiiruga, ühed sõjaväelased läksid, teised tulid, ja lahkumisnukrus vaheldus kohtumisrõõmuga. Mõni äramineja pani lahinguväljal pea mättale, kuid tema asemele tulid teised, ja sellel kummalisel karnevalil polnud mahti pisaratele ja leinale.

Noorus on ilus aeg!
Noorus ei tule iial tagasi...

Riia tänavail sõidutasid kõrgemad ohvitserid staabiautodega halastajaõdesid. Neeva kaldail lõbutses pealinn Petrograd. Voolas šampanja, sädelesid briljandid ja naiste paljas ihu rõõmustas tagalakangelaste südameid. Vahel kostis sekka mõni hoiatav hõige, orgiaist joobunud aristokraatidele tuletati meelde neid, kes kaevikutes täisid söötsid. Aga kellel oli aega kuulata ja selle peale mõtelda, kui suur on rahva kannatuse mõõt? Kolm aastat on nõnda vastu pidanud, küll peab veel. Varsti

alguse võidukäik Berliini peale ja Venemaa kahepäine kotkas võtab oma tiiva alla põlise Bütsantsi metropoli Konstantinoopoli. Hagia Sophia muutub mošeest jälle õigeusuliste kirikuks ... läheb täide slavofiilide ammune unistus.

Ühel päeval kadus jääauku kogu vaimupimeduse sümbol — ühekonna soolapuhuja ning peanõuandja Griška Rasputin.

Sellises sündmuste keerises muutus tähtsusetuks üksikindiviidi saatus, ja isegi selline sündmus kui vana kapteniemanda Anna Katrīna surm läks randlastest märkamatult mööda. Kui sureb inimene, kes on kogu aeg meie hulgas tegutsenud, siis tema surm üllatab meid, me tunneme järsku temast puudust ja teda tuletatakse veel tükk aega meelde. Anna Katrīnat oli viimastel aastatel ainult mõni üksik näinud, enamiku naabrite jaoks polnud teda juba elusast peastki enam olemas. Seepärast ei kogunenud matustele kaugeltki nii palju rahvast kui muidu kaptenite ja suurtalunike peietele. Ei tulnud isegi pojapoeg Kārlis. Peieteks tapetud orikast jäi suurem osa söömata. Anna Katrīna voodi ja kapp viidi pööningule, tuba tuulutati, põrand pesti puhtaks — vana ruum muutus kohe valgemaks ja värskemaks. Kuna Zītaril oli tube küllalt, jäi see ruum esialgu tühjaks.

2

Pärast jaanuarilahinguid oli Kārlise polgus rivvi jäänud vaevalt kahe roodu jagu mehi. Enamik oli hukkunud 12. jaanuaril Väike-Tīreli soos, kui polk pidi päev läbi lamama sakslaste turmtule all lagedal sootasandikul, kus ei olnud võimalik liikuda ei edasi ega tagasi. Küttides tugevnes veendumus, et neist on saanud mänguasjad tumedate, äraandlike jõudude käes ja et nende kangelaslikkusel, ennastsalgaval võitlusinnul pole selles räpases mängus mingit tähtsust.

Mõtlik oli ka vene soldat — mõtlik ja väsinud. Harjumuse sunnil võitles ta veel edasi, kaitstes oma relvakuulsust. 17. jaanuaril toimus Kuulipildujamäe all viimane äge lahing, kus langes nii mõnigi võitleja, kes oli õnnelikult läbi käinud Surmasaare, Kekava ja Tīreli soo lahinguist. Seejärel tekkis kogu rindel vaikus. Ja algas teine sõda, kodusõda, mille tulemusena varises tsaari troon ja tehti lõpp Romanovite dünastiale.

Kārlis Zītars oli 12. jaanuari lahingus põrutada saanud ja pidi jälle mõned nädalad hospidalis lamama. Selle aja paiku, kui polk Riiga puhkusele lasti, tuli ta hospidalist välja ning

läks tagasi oma roodu. Viimaste lahingute eest autasustati teda uue ordeniga ja ülendati porutšikuks.

Kohe esimesel päeval tuli tema juurde üks sõdur ja andis üle mõned asjad, mis olid kuulunud 17. jaanuaril langenud vanemallohvitser Ansis Valtersile — taskuraamatu ja paar-kolm kirja. Kārlis lubas need Ansise omastele kätte anda.

Koju ei saanud ta praegu minna, sest ohvitsere oli väga vähe rivvi jäänud. Liikus imelikke kuulujutte sündmustest Petrogradis. Riigiduuma saadikud pidasid tormilisi kõnesid, räägiti avalikult riigi seesmisest kokkuvarisemisest. Siin Riiaski võis märgata kummalisi sümptoome: kohmakatele kardavoidele drilliti koondrivi, igal pool sekeldas sandarmeid, soldatitel oli ilma roodukomandöri loata keelatud kasarmust lahkuda. Soldatid, eriti riialased, eisteinud keelust suurt välja, kuid sandarmipatrullid pidasid paljud neist tänaval kinni ja võtsid vahi alla.

Ühel hommikul veebruari lõpul, kui Kārlis oli oma rooduga väljas marssimas, nägi ta, kuidas sandarmid ajasid mööda tänavat rühma kütte, umbes paarikümmend meest, arvatavasti arestikambri poole. Kui rood arreteeritutest möödus, tekkis segadus, rivi läks segamini ja vahi alla võetud kütid pugesid roodu soldatite vahele. Sandarmid kisendasid ja tõmbasid mõõgad välja. Näis, et otsekohe läheb taplus lahti.

Nähes, et kokkupõrge on tulemas, andis Kārlis soldatitele käskluse: «Majadesse, joostes — marss-marss!»

Rood koos põgenikega kadus kähku Tornimäe väikestesse majadesse. Veidi aja pärast tuli sandarmirühm ohvitseri juhtimisel. Nõuti soldatite väljaandmist. Seepeale lendasid majade akendest sandarmite pihta katelokid supiga, leivakannikad ja puuhalud. Kostis püssipauke ühelt ja teiselt poolt. Nähes, et nad soldatite vastu ei saa, pistsid sandarmid plehku.

«No nüüd tuleb jant,» arutasid soldatid pärast kokkupõrget. «Oleme alles pudru kokku keetnud.»

Iga silmapilk oli oodata uue sandarmirühma või uurimiskomisjoni tulekut. Kuid midagi ei juhtunud. Ei tulnud ei sandarmeid ega komisjoni. Õhtul levis polkudes ja roodudes sõnum: tsaar on troonist lahti öelnud — Petrogradis on revolutsioon!

Rahva kannatuse mõõt oli täis saanud.

Nädal aega pärast neid sündmusi, mille kaja oli juba üle kogu suure Venemaa kohisenud, sai Kārlis lühikese puhkuse ja sõitis koju. Mere ääres Pärnust kuni Koiva jõe suudmeni seisis üks armee tagavaradiviis, ja muidugi oli üks selle diviisi

porutšikutest Zitaril lahket vastuvõttu leidnud. See kahe- või kolmeteistkümnes kavaler Elza kollektsioonis ei erinenud millegagi oma eelkäijatest. Nägus noormees, hoolitsetud välimusega, pisut sentimentaalne. Kogu sõjaaja oli ta tagalas manööverdanud. Karlisega võrreldes nägi ta välja dändina, ja Elzal oli esimesel hetkel lausa piinlik tutvustada kavalerile oma käkrunud venda, kelle ohvitserisinelil oli mitu paika, papaahas kuuliaugud, saapasäärad pikkadel rännakutel lõõtsmoonikuks vajunud, säärikute ninaotsad valgeks hõõrdunud. Ja Kārlis ise ei osanud enam üldse naeratada: kogu aeg sünge, vihane ja närviline, väljakutsuvalt järskude liigutustega, karmi jutuga — ühtne eesliinisoldat. Selle asemel et omastega kohtumise üle rõõmustada, valmistas Kārlis neile ainult pahameelt.

Toas võõrast ohvitseri märgates küsis Kārlis pahaselt:

«Kes see on?»

«Roodukomandör,» ruttas Elza seletama. «Niisama nagu sina. Isal on Moskva lähedal kaks suurt vabrikut.»

«Varsti enam ei ole!» Kārlis naeris sarkastiliselt. Ta läks vihaselt kööki ja istus aknalauale. Elza tuli talle järele.

«Kas ta elab siin?» küsis Kārlis.

«Ei. Niisama käib vahel. Väga sümpaatne inimene.»

«Ah nii. Ja mida ta siit otsib?»

«Kui veidralt sa küsid! Kas ei tohi siis tulla, on ju nii igav kogu aeg soldatitega õiendada. Intelligentne inimene . . .»

«Ah igav!» naeris Kārlis irooniliselt. «Las läheb rindele, küll seal lahutatakse meelt. Vaeseke, või temal on igav, ha-ha-haa! Ei tea, kuhu isa raha panna.»

Ka ema oli kööki tulnud. Kohmetult vahetas ta Elzaga pilke, kuid ei julgenud samuti midagi öelda. Kas see on tõesti Kārlis, vaikne, tasane poiss?

«Ja kes ta sulle on?» päris Kārlis edasi.

«Kes? Noh, tuttav!» vastas Elza mossitades. «Sinust ei saa enam üldse aru. Mis sa norid võõra inimese kallal? Oled sõdimisega upsakaks läinud.»

«Pole sinu asi, preili õde! Aga palun meeles pidada ühte: mind on ära tüüdanud iga kord, kui ma koju tulen, näha siin neid parasiite, neid igavlevaid tagalasaksu. Mul on neist kõrini. Ja nüüd emb-kumb: kas koristab tema end siit jalamaid minema, või lähen mina!»

«Mis te tülitsete, lapsed!» segas ema vahele. «Kas ei saa siis heaga, mis siin nii ära ei ole, tema ka inimene. Sina kohe turris!»

«Kas tema või mina!» nõudis Kārlis püsti tõustes.

Ema laiutas käsi ja läks välja.

Elza muigas üleolevalt:

«Sa oled lihtsalt ülbe, muud midagi!»

«Aga sinul ei ole häbi igasugustega läbi käia,» sähvas Kärlis. «Vabrikandi poeg, ha-haa!»

«Kui sa sedaviisi räägid, siis oleks parem, kui sa poleks koju tulnudki. Teadagi, ega sa ju meie pärast tulnud, sul on teised huvid. Noh, mida sa mulle ette heidad? Kas sa ise oled puust või? Kas sina ei jooksnud kurameerima oma kastanpruuni sümpaatiaga? Mis sa veel ootad, pole mõtet varjata, me kõik teame niikuinii. Mine rutu, ta on ennast halliks oodanud. On kodus küll.»

Kärlis punastas — kas pahameelest või häbist. Sõnagi lausumata läks ta vöörusesse ja trepist üles. Elza kuulis tema valju koputust Valterite uksele.

«Ei jõudnud enam kannatada! Aga teistele tahab hakata kõrgeks kohtumõistjaks!»

Olgu kuidas tahes, aga porutšiku pidi siiski siit ära toimetama. Teist väljapääsu leidmata võttis Elza nõuks poodi minna ja teenistusvalmis ohvitser pakkus ennast kohe saatjaks. Tagasi tuli Elza üksipäini. Kärlis polnud veel Valterite poolt alla tulnud.

«No on alles täitmatu, ei saagi enam tulema!» ütles Elza emale.

«Olgu nüüd peale,» rahustas Alvine teda. «Ole Kärlise vastu lahkem, ega ta nii halb ei ole, kui laseb välja paista. Eks ta ole palju kannatada saanud, vaene poiss!»

«Ärgu segagu ennast minu asjadesse, siis ma ei ütle midagi.»

Aga kui Kärlis lõpuks väikese Elga kutse peale alla lõunale tuli, ei pidanud Elza siiski vastu, vaid ütles:

«No kas lõpuks sai kurameerimisest isu täis? Näe, kell juba kolm.»

Kärlis vaikis tükk aega, lõpuks lausus ilmetu häälega:

«Jah, isu sai täis. Teatasin Sarmitele Ansise surmast ja andsin üle venna järelejäänud asjad. Ta langes seitsmeteistkümnendal jaanuaril Kuulipildujamäe all.»

Seejärel valitses Zitarite lauas kogu lõunasöögi ajal vaikus. Hiljem sai Elza oma trotsist jagu, läks Kärlise juurde ja ütles häbelikult:

«Sa oled vist pahane? Anna andeks, vennas, ma ju ei teadnud. Nüüd saan aru.»

Kärlis ei vastanud talle sõnagi.

3

1917. aasta kevad ja suvi... Lävepakk kahe ajastu vahel, seg täis teadmatust, oletusi ja revolutsiooniliste jõudude küpsemist. Ühest õigest või valest sammust olenes tohutu suurriigi tulevik, paljude rahvaste vabadus või hukkumine. Ühel pool purustatud monarhia tallalakkuja, Venemaa kapitalistide, reaktsiooni ja vaimupimeduse lootus ning Lääne-Euroopa imperialistide teenistusvalmis teener Kerenski, teisel pool revolutsiooni suur juht, uue maailma kartmatu ülesehitaja, töörahva suure võitluse geniaalne strateeg — Lenin... ja koos temaga miljonid töölised, talupojad, soldatid, kõik ausad Venemaa inimesed, kes igatsesid priiust ja õiglust.

«Sõda võiduka lõpuni!» kraaksus kähinal reaktsionääride mustendav parv.

«Maha sõda! Rahu ilma anneksioonide ja kontributsioonideta!» kohas üle kogu maa enamlaste partei ajalooline loosung.

«Lenin!» Kaevikust kaevikusse, ühelt rindelt teisele kajas suurematu nimi, äratades väsinud võitlejate südameis lootust ja usku uude elusse.

Kõlasid revolutsioonilised laulud, julgelt ja uhkelt lehvisid punased lipud. Kõik väärtused hinnati ümber, ajaloo ja õigluse kaaludel kaaluti kõik uuesti üle. Iskolastrel *... Iskosol **...

Riia kääris ja kohus. Esimese mai rongkäigust võttis osa tuhandeid inimesi — rahvas ja sõjavägi ulatasid teineteisele käe.

Läti kütte ei tundnud enam äragi. Talunud oma õlgadel kogu sõjakoorma raskust, kaotanud nii palju verd, vastasid läti polgud kõhklemata palavalt revolutsiooni juhi üleskutsele ja kinnitasid oma ustavust bolševike parteile, kes viis rahvast vastu nõukogude võimule.

Ohvitseride ja soldatite vahele tekkis järjest süvenev lõhe. Osa ohvitsere leidis soldatitega ühise keele ja hiljem käisid nad koos läbi kauged Kodusõja rinded, kaitstes ja valvates noort Nõukogude riiki; osa aga vajus reaktsiooni ja kontrrevolutsiooni rappa, ning nende edasine tee oli räpane ja häbi-

* Iskolastrel — Läti Kütipolgu Ühendatud Nõukogu Täitevkomitee, asutatud aprillis 1917. aastal läti küttide I kongressil. Mai lõpul valiti ümber ja see muutus bolševistlikuks.

** Iskosol — XII Armee Soldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomitee. Asutati Riias märtsis 1917, koosnes algul esseeridest ja menševikest. Novembris valiti uus koosseis, mis koosnes bolševikest. (*Tõlk. märkused.*)

väärne — nad pöördusid rahvast ära, tõusid üles rahva vastu, neist said rahva vaenlased.

Rindel algas avalik vennastumine.

Kärlis Zītarsit ei tabanud see aeg ootamatult, ja kui algas suur vahetegemine: kas poolt või vastu?, ei olnud tal vaja kahtlustes piinelda — ta asus samasse leeri kui tema soldatid. Teda oli juba ammu oma meheks peetud. Pärastpoole, kui algas sõjaväe puhastamine vaenulikest ja kahtlastest elementidest ning kui soldatid avalikel koosolekuil oma ohvitseride üle otsuseid langetasid — ühed hääletati maha ja saadeti polgust minema, teised jäeti komandöriametisse —, valisid soldatid Kärlise mahahääletatud alampolkovniku asemele ühel häälel pataljonikomandöriks.

Suve algul saadeti Kärlise polk jälle eesliinile. Ohvitseride autoriteet oli märgatavalt nõrgenenud, kuid polk käitus siiski distsiplineeritult ning täitis tublilt oma kohust. Rindel valitses vaikus — teisiti ei saanud ollagi, kuna kaevikutes käis vennastumine. Kärlis luges sel ajal läbi mitu Lenini teost; mõnikord õhtuti istus ta soldatite hulgas, võttis osa jutuajamistest, kus arutati revolutsiooni eesmärki, Asutava Kogu tegevust ja kõige värskemaid sündmusi riigi elus. Tihtipeale pidi ta tunnistama, et nii mõnigi neist lihtsatest poistest, kes olid ehk ainult paar aastat koolis käinud, taipas ajaloosündmuste mõtet ja olemust palju paremini ja sügavamini kui ohvitserid, kes olid oma pükksitagumikuga kunagi gümnaasiumi, reaalkooli või isegi ülikooli pinke nühkinud. Klassivõitluse ajaloolisi seadusi, mida olid inimkonnale täie selguse ja konkreetsusega arusaadavaks teinud Marx, Engels ja Lenin, oli Kärlis hakanud uurima juba reaalkooli ajal. Nüüd nägi ta nende seaduste mõjumist otse elus, ja see mõju oli just niisugune, nagu olid ette näinud marksismiteaduse rajajad. Tema süda värises rõõmust, aimates uue ajastu lähedust — nad kõik seisid juba selle lävel.

... Zītari talus oli see suvi väga edukas. Ammu polnud nii head räimesaaki olnud kui tänavu. Kogu mai- ja juunikuu tõmbasid kapten ja Ernest merest välja kuhjaga täis võrke ja suitsutuskoda suitses iga päev kuni hilise õhtuni. Räimed olid kogu aeg kõrges hinnas, sest turul polnud ei liha ega muid toiduaineid. Nii mõnigi hellitatud linlane pidi juba sööma hobusepraadi ja varsakotlette. Suitsuräimede järele tulid randa ülesostjad Riiast ja Cēsisest ning lausa kiskusid kaluritel kala käest ära.

Valteri Sarmīte töötas Zītari suitsutuskojas kalade nöörileajamisel, tema ema aga paikas peremehe võrke, sest Zītari

Elza oli nii peen preili, et temale oli liiast võtta kätte võrgu-ui või räimede nöörileajamise nõel.

Elza oli hiljuti astunud noorsooringi. Paar korda nädalas koguneti vallamajja, kus õpiti laulma revolutsioonilisi laule. Elza oli ülepea väga aktiivseks muutunud, kuigi see aktiivsus oli rohkem välist laadi. Ta ei suutnud jääda kõrvale, väljapoole, kui ühiskonna elus ja meeleolus oli muutust märgata. Kui lätlaste koorekiht pidas heaks tooniks sakslasi järele aimata, oli ta olnud püüdlik kadakasakslane. Sõja algul oli ta süda tulvil patriootilisi tundeid, sakslane Rutenberg sai hundipassi ja tema asemel kinkis Elza oma armastuse rikkused isamaakaitsjatele — sõduritele, allohvitseridele, ohvitseridele. Kas ta nüüd oleks pidanud oma kommetele truudust murdma? Muidugi mitte. Üleliia järjekindel inimene muutub naeruväärseks — see oleks sama kui kogu eluaeg kanda ühte ja sedasama, ammu moest läinud riietust. Elza arvates pidi inimene olema paindlik nagu vedru või kummi; tark inimene kohandab oma isiksuse värvi alati ümbrusega, kus tal tuleb elada. Mis sellest, kui teda nimetatakse kameeleoniks? Kes keelab teistel sedasama teha? Õnnelik on see inimene, kes suudab alati öelda «jah». Zītari Elza oli seesugune inimene.

... Ingu sõitis ikka veel kaubalaevadel — suvel Arhangelski ja Inglismaa vahel, talvekuudel Vahemerel, Port Saidi ja Dardanellide vahet. Kaks korda olid allveelaevad tema laeva torpedeerinud, kuid tal oli õnnestunud mõlemal korral põhjalastud laevalt pääseda ja kohe uut laeva leida. Viimasel ajal ei sõitnud ta enam Voldis Gandrisega ühes laevas, sest Voldis oli saanud kaptenikoha ühel väiksemal aurikul ja sõitis teistes vetes. Pärast jaanipäeva said Zītarid Ingult viimase kirja. Ingu kirjutas, et järgmisel reisil läheb ta teiseks tüürimeheks suurele Inglise kaubaaurikule «Canadian Importer» ja juuli lõpus sõidab Manchesterist üle ookeani Kanadasse viljalasti järele. Seejärel ei saadud temalt enam mingeid teateid kuni augusti lõpuni.

4

Laupäeval, 19. augustil 1917. aastal algas sakslaste suur pealetung Riiale. Päev enne seda oli kapten Zītars sõitnud linna müüdud kalade eest raha kätte saama. Koduteel mõtles ta rahulolevalt oma heast elust. Tänavu suvel paistis õnn olevat oma pale tema perekonna poole keeranud. Kalapüügist oli

kogunenud tubli patakas raha ja põlludki tõotasid sügisel rohket saaki. Kapten arvas, et nüüd võib Janka gümnaasiumi panna. Progümnaasiumi oli poiss hiilgavalt lõpetanud, pati oleks teda koju jätta. Hiljuti oli Zītars saanud odavalt osta mõningaid puumaterjale, mis kõlbasid purjelaeva ehitamiseks. Mis oleks, kui see töö sügisel käsile võtta? Sõda lähenes ilmselt lõpule, kogu suve jooksul polnud ühtegi suurtükipauku kuulda olnud. Võib-olla tuleb ka Ingu kogutud rahapatakaga kevadel koju ja lõpetab selle, mis isa on alustanud. Siis taastub jälle Zītarite perekonna varasem jõukus, nende purjelaevad seilavad taas meredel, ja lõpuks ostetakse ka oma esimene aurik. Sellele pannakse nimeks «Andrej Zītars». Mine tea, ega seegi võimatu ole, et vanusepäevil ei lange kaptenile osaks veel konsuliau. Panama või Kolumbia konsul! Konsul A. Zītars... Kõlaks päris kenasti!

Niisugused mõtted tegid tuju heaks. Koju jõudes oli tulevane konsul väga muhe, naljatas naisega ja õrritas Elzat, lastes mõistatada, mis kingitus talle on toodud. Teda oli haaranud lausa uhkusevaim.

«On vist kusagilt napsi saanud,» kahtlustas Alvīne, aga kui ta kapteni hingeõhku nuusutas, pidi selle mõtte kõrvale jätma.

«Mine sa tea, mis vanamehel arus! Tembutab justkui narri!»

Kuid see oli ka viimane päev, kus Andrej Zītars naeris.

Laupäeval ärkas kaua tukkunud koletis — rinne. Sajad patareid pistsid möirgama, Saksa sõjavägi tõusis jalule ja läks üle Daugava, et kiirmarsil liikuda Vene XII armee selja taha ja vangi võtta Riia kaitsjad — kolmsada tuhat sõjameest koos kogu suurtükiväega ja muu sõjavarustusega. See oli peadpööritav, kuid näiliselt hõlpsasti saavutatav eesmärk, sest Ikšķilest võis kiire pealetungiga ühe päeva jooksul mere äärde välja jõuda. Kui see plaan korda läheks, siis oleks siin uus Sedan ja kõige hiilgavam saavutus kogu suures sõjas, kuulsam isegi kui Tannenberg ja Samsonovi armee hävitamine Ida-Preisimaa metsades. Ja miks ei peaks see plaan korda minema? Tegelikult polnudki enam mingit sõda — paljalt sõjaväeline rännak vastase territooriumil, kuid sel marsil võisid olla väga tähtsad tagajärjed. Pimestav edu Riia rindel tõstaks kogu saksa rahva ja sõjaväe meeleolu. Tuhandeid trofeesid, terved korpused vange, ihaldatud «Baltimaade provints» sakslaste käes — isegi surnu peaks hakkama rõõmust karglema.

Kõik oli nii suurepäraselt läbi mõeldud, iga asjaolu kaalutud, kuid ometi täitusid Saksa ülemjuhatuse lootused ainult osaliselt, sest kõike purustavale ja tagasitõrjumatule Saksa

sõjamasinale jäi jalgu väike kivike, paar jalaväepolku, ja ta komistas selle otsa. Komistas ja lõi enda ära nii valusasti, et terve päeva ei suutnud üles tõusta ega edasi liikuda. Pärast, kui see õnnestus, oli juba hilja, sest saak — kaheteistkümnenda armee elavjõud — oli selle ajaga jõudnud juba piiramisrõngast välja minna. Ja Sedan ei kordunud, üks hiilgav lehekülg saksa sõjaajaloos jäi kirjutamata.

...Laupäeval köeti Zītaril nagu tavaliselt sauna, ent õhtul, kui pere pidi vihtlema minema, ilmusid randa esimesed vankrite voorid. Pikkamisi sammusid suured Ukraina härjad, teelt tolmupilvi üles tõstes. Puristades ja sabadega vehkides vedasid suurtükke toekad suurtükiväehobused. Põgenike karavanid, mis alguses olid üsna hõredad, muutusid hiljem lakkamatuks vooluks, järjest kiirustavamaks ja metsikumaks. Sõjaväeveokite vahele ilmusid erainimeste hobused ja vankrid, kariloomad, naised, lapsed, vanakesed. Närviliselt tuututades ruttasid ettepoole autod staabiohvitseride ja halastajaõdedega. Ratsaväeeskadronid ei pääsenud veokitest muidu mööda, kui keerasid hobused üle kraavi ja ratsutasid teeäärsetel nurmedel, sõtkudes porile kaera- ja rukkipõllud. Zītaritel tambiti segi kõik teeäärsed põllud. Kapten seisis tükk maad eemal, silmitses hävitustööd, kuid ei lausunud sõnagi. Vaatas pealt, kuidas soldatid kanu püüdsid, kuidas küüdimehed kandsid sardadest sületäite kaupa ristikheina ja kiskusid kartulipõllul kõik pealsed üles. See oli tema varandus, nii hoolikalt maha pandud ja haritud, ja kui eile oleks keegi põlde puutunud, poleks ta ealeski nii vaikselt siin seisnud. Ent täna... See kõik oli justkui halb unenägu, nagu kuri muinasjutt... Selline tunne peaks olema siis, kui maailma otš on käes. Kõik hävineb, tuli ja hobusekabjad hävitavad sinu töö vilja, kuid käsi ei tõuse protestiks. Ja ei olegi enam oleti millestki kahju. Ei ole pahameelt ega kadedust, mitte midagi ei ole enam. Ainult tuim imestus ja hämmeldus.

Tee müdises kogu öö. Hommikul värvis taevavõlvi ida pool metsa kohal verevaks tulekahjukuma. Ernest oli kusagilt kuulnud, et soldatid on mõisa põlema pannud ja praegu rüüstavad diviisi intendantuuri ladu. Pärast pidi see ka põlema pandama.

Ernest otsis kähku suure koti, mähkis selle rulli, pistis kaenla alla, ja kodustele sõnagi lausumata ruttas mõisa poole.

Sõrkides jooksis ta läbi metsa, ise üleni higine, ja joostes mõtles, mida võtta ja kui palju kotti mahub. Nõlvakul, pool kilomeetrit mõisast eemal, sõitis vastu hobuvanker, kuhjaga

kraami täis laotud. Ernest tundis ära oma lelle, kõrtsi-Mārtiņši.

«No kuidas on, kas sinna ka veel midagi jäi?» küsis Ernest.

Kõrtsmik noogutas lõbusalt.

«Niipalju kui kulub. Miks sa hobust ei võtnud?»

Ernest ei vastanud. Ei olnud mahti isegi vaadata, mis Mārtiņšil koormas on. Näe, seal ongi ladu. Aga küll on alles rahvast! Soldateid vähe, enamjaolt kõik kohalikud. Ernest trügis rahva hulka ja tahtis otsejoones küüni tormata, aga üks soldat lükkas teda tagasi.

«Tasem, sõbrake, kuhu sa nii kiirustad!»

«Kas ei või siis?»

«Muidugi ei või.»

Kuid paljudel olid juba käes soldatite saapapaarid, pükstepundid ja pesupambud. Kotiga ei olnud küll kedagi näha. Inimeste jutust sai Ernest aru, et lao tagavarad kallatakse petrooliga üle ja pannakse põlema. Võib-olla juba praegu kallatakse. Ta peitis koti pintsaku alla ja hakkas vähehaaval küüni ukse poole nihkuma. Naeratas sõbralikult vahisoldatile, pilgutas küsivalt silma ja pakkus paberossi. Valvur võttis kogu paki endale ja laskis Ernesti mööda. Ja siis oligi ta laos, terve mägi asju nina ees. Oli tunda naftaliinilõhna. Püksid, pluusid, säärikud, sinelid, poolkasukad, toiduainete kotid, vaskkatelokid ja tembeldatud pesu seisid suurtes virnades, mis osalt olid segi tuhnitud ja üle kogu põranda laiali pillutud. Siin-seal nurkades nahistasid marodöörid. Ernest ei teadnud, mida võtta ja mida jätta. «Kahju, et ma hobusega ei tulnud. Kõrtsi-Mārtiņš oli targem.» Lõpuks ta kogus ennast ja hakkas ahne kiiruga toppima kotti kõike, mis paistis väärtuslikum. Kõige alla pressis kaks sinelit, siis mitu paari säärikuid, seejärel toppis sisse soldatipluuse ja suurtükiväelaste musta värvi pükse. Peale pani veel ühe poolkasuka, aga siis ei saanud enam kotisuud kinni siduda, ja haleda südamega pidi ta kasuka välja jätma. Päris maha ta seda siiski ei visanud. Kui kott oli kinni seotud, ajas Ernest kasuka selga ja upitas raske kandami suure vaevaga õlale. Kott kaalus paar-kolm puuda. Annab tassida, eriti veel nii palava ilmaga, kus kõik teised käisid paljajalu, aga sinul on kasukas seljas.

Kott turjal, vantsis Ernest pikkamisi nõlvakuni. Ta leemendas higist, jalad vankusid ja raske kandam mattis hinge. Kuid ta ei andnud alla. Aeg-ajalt istus ta puhkama ja kompas läbi koti saapaninasid. Ja iga kord läbis tema südant rõõmuvärin.

Metsaservalt vaatas ta veel viimast korda tagasi mõisa

poole. Vanast lossist vasakut kätt pildus sädemeid uus tulekammas — põles ladu. Otsas kõik kraam, palju häid asju.

«Milleks oli neil vaja ära põletada?» arutas Ernest. «Kui ise ei tahtnud — andnud mulle!»

Kujutledes, mis kõik sinna maha jäi, torkas poisi südames kibe kahetsus. Talle tundus, et seal ei põle kroonu ladu, vaid tema enda omand, tema varandus, tema süda ja hing. Mis loeb tühine kotitäis, kui seda võrrelda terve küüniga!

Ta pidi tublisti vaeva nägema isegi selle kotiga, enne kui koju jõudis. Aga ta ei kurtnud, ainult sai veidi pahaseks, kui isa tunnustuse asemel naeris ta välja: «No on narr! Oma kraam tuleb maha jätta, aga tema tassib veel võõrast rämpsu kojul!»

Inimesed on tänamatud!

5

Sel ööl ei saanud Zītaril keegi silma kinni. Kapten kõndis ärevalt toast õue, õuest tee äärde. Laut ja ait olid lukku pandud, loomad ja linnud katuse alla aetud, ja siiski ei võinud end kindlana tunda nende tuhandete inimeste ees, kes põhja poole voogasid. See mass ei tunnistanud ei võimu ega seadust, tuima, metsiku karjana rutati instinkti sunnil üha edasi. Sõjaväeasutused ja suurtükivägi ilma suurtükkideta olid juba läbi läinud, nüüd tulid jalaväelased hajali rühmadena, väsinud, tusased, vihased, ja pooltel nendest polnud enam püsse.

Üks salkkond oli ööseks rannaäärsesse metsa jäänud ja tule üles teinud. Kuskilt olid nad kinni püüdnud härjavärsi. See tapeti sealsamas tee ääres, nüliti ja roogiti kähku ning kogu öö keedeti liha. Puid võeti Zītari riidast, süütepuudeks lõhuti vana lehmasõim, mis vedeles talli katusealuses. Igaüks tegi, mis talle meeldis, ja keegi ei proovinudki midagi keelata. Hommikul, kui soldatid edasi läksid, nuuskis Ernest tuleaseme ümbruse läbi ja leidis toore härjanaha, kaks kirvest ja härjavärsi pea. Ta korjas kõik kokku ja tassis koju.

Hommikul keeras Zītarile sisse rühm ohvitsere piima jooma. Nad olid oma väeosadest maha jäänud ega teadnud sakslastest midagi täpsemat. Üks ütles, et sakslaste eelväed olevat juba Cēsises ja üht ratsaväesalka märgatud Carnikava kandis, teine teadis rääkida, et öösel nähtud kaht tsepeliini, mis olid pildunud pomme maantee peale Ropaži lähedal. Täna pidavat

sapöörid kõik sillad rannaäärsel teel õhku laskma — kes ei jõua minema sõita, see peab sakslaste alla jääma.

Riia lähedalt tulnud põgenikud rääkisid sakslastest igasugu lugusid. Läti kütid olevat neid üles ärritanud, nad olevat lätlaste peale väga vihased — võtvat kõik kraami ära. Ja kui mõni kohalik kadakasakslane lätlase peale viha kannab, siis aitab ühest sõnast — kohe lasevad preisi sõdurid mehe maha. Teised vastupidi kinnitasid, et sakslased käituvad elanikkonnaga lahkelt, nende käest võib saada konjakit ja veini, nii palju kui iganes soovid. Keegi rääkis, et tema vend olevat kogu sõjaaja kangema märjukese järele igatsenud ja nüüd ainüüksi selleks Riiga jäänud, et saaks enda korralikult täis juua.

Kuipalju neis juttudes tõepära, seda ei osanud keegi ütelda. Nagu seeni pärast vihma, tekkis igasugu kuuldusi: mida üks ainult mainis, seda teine juba kinnitas, ja segadusse aetud inimesed haarasid kõigest aplalt kinni ning levitasid kõige fantastilisemaid jutte. Igaüks pidi ise otsustama, mida teha: siia jääda või põgeneda. Jugla kandis mürises suurtükikanonaad, siin-seal punetas tulekahjukuma, ja rahvalaviinil, mis mööda kõiki teid põhja poole rullus, oli niisugune külgetõmbejõud nagu suurel laeval, mis oma kiiluvees kisub kaasa kõik väiksemad esemed. Kes neid tuhandeid põgenikke ja lõputuid vankrivoore vaatas, sellele tundus, et kogu rahvas läheb minema, ja temalgi hakkas hirm, kui ta kujutles, et peab jääma üksipäini siia tühjale maale, mida praegu rüüstasid läbiminevad sõjaväeosad ja mille täielikult laastavad need, kes äraminejate kannul järgnevad.

Ja nõnda sündis, et kohe pärast pruukosti hakkasid Zitari naised ilma mingi kindlama plaanita seda-teist kompsudesse pakkima, mehed määrisid vankreid ja vaatasid rakmed üle. Nad ei mõelnud veel põgenemisele, sest ükski täie aruga inimene ei saagi mõtelda senise harjunud elu mahajätmisest ja teadmata hulkuriteedele minemisest. Nad ainult tegid igaks juhuks ettevalmistusi, et äkki teisiti ei ole võimalik, juhtub midagi, mis on tugevam nende tahtest ja mõistusest, mis sunnib ära minema. Midagi peab ju tulema, mingi väline jõud, saatuslik silmapilk, sest inimene ei või niisama heast peast maha jätta seda, mis on talle olnud kogu elu sisuks, mille pärast ta on muretsenud, higi valanud, millest on eluaeg mõelnud.

Aga seda erilist ei tulnud. Keegi ei öelnud otsustavat sõna: mine! Kõik juhtus päris märkamatult, iseendast. Kõigepealt haaras inimest ükskõiksus, apaatia ja vaimuväsimus. Ta ei taht-

nud mõtelda, sündmusi lõpuni mõista. Vähehaaval valdas teda massipsühhoos, vajadus liikuda, ja lõpuks jättis ta end voolu huoleks, instinktiivselt lootes, et see kannab teda kuhugi välja, temale ohust, vaenlasest, vihatud parunite võimust.

Sarmitel ja tema emal oli kergem otsustada. Nende juured olid välja kistud juba varem, esimese põgenemise ajal — Zitari ei olnud nende sünnipaik ega kodu. Siit ära minnes polnud neil midagi kaotada. Seesama saatus mis siin ootas igas teises kohas, ja kui praegu kohale jääda, siis polnud mõtet ka esimesel põgenemisel. Nad sidusid asjad kompsu, panid koormasse, ja kõik, mis neil oli, võisid nad kaasa võtta. Seda nähes hakkasid ka Zitarid väärtuslikumaid kompse vankrile kandma. Neil oli kaks head hobust, aga mis see loeb niisuguse majapidamise kohta, mida on kogunud ja kasvatanud kolm põlvkonda? Kogu elu alus, majad ja maa, jäi kohale, ja kui vankrid olid kuhjaga täis laotud, alles siis nad nägid, kui palju tuleb maha jätta. Vana peremees justkui ärkas korraks:

«Mis ma teen? See on ju hullumeelsus!»

Aga ta ei ütelnud seda valjusti. Segasena käis ta mööda õue, kergitas üht asja, puudutas teist ja vaatas küsivalt tee poole. Kuid tee vaikis, käginal kadusid põgenike karavanid tolmupilvedesse ja kusagilt ei tulnud vastust tema kõhklustele.

«Isa, mis oleks, kui me sõidaksime merd kaudu?» tähendas Janka. «Meil on kaks paati ja ilm on praegu päris vaikne...»

Meri... Tõepoolest, kuidas ta küll oli selle unustanud! Kahte paati mahub palju rohkem kraami kui kahte koormasse. Janka, Ernest ja Krišus võivad merd kaudu sõita, peremees ise koos naistega maitsi. Kuskil rannakülas saavad nad kokku. Aga süs peab kiiresti tegema.

Koormad veeti mere äärde ja asjad kanti paati. Kahe paadi peale kokku jäi veel koormajagu ruumi. Nüüd võis ka mõne mööblieseme kaasa võtta. Sel ajal kui mehed rannas askeldasid, pakkisid naised Sarmite ja tema ema abiga uusi asju pampudesse, tirisid õue kaste ja kirste, ladusid sisse lauanõusid ja söögikraami. Lõunaks olid mõlemad paadid ja vankrid täis laotud. Mõned naabrid olid juba minema sõitnud, teised kõhklesid veel, niisama nagu Zitarid, kuid lahkumine ei tundunud enam nii raske, kuna tuttavad inimesed olid juba eeskuju näidanud. Kaptenile tundus, et vastutus veereb tema turjalt ning langeb nendele, kes esimestena teele asusid.

Kell üks, kui naistel said lehmad lüpstud, asusid Zitarid ja Valterid teele. Viimasel minutil mõtles kapten ümber ja otsustas ise paadiga sõita, vankrite juurde jätta Ernesti, sest väär-

tuslikumad asjad asusid paatides ja merd mööda oli ohtlikum sõita. Lehmad, arvult neli, seoti vankrite külge, kaht kesikut ja nuumorikat ajasid naised niisama kaasa. Loomade tõttu ei saanud kuigi kiiresti liikuda.

Alvinel olid silmad punaseks nutetud, Elza näis rahulik olevat, Ernestil aga oli hobustega nii palju rahmeldamist, et polnud mahti tunnetele voli anda. Mõned suvilad põlesid. Müristesid aeroplaanid ja autod. Kui nad naaberkülla jõudsid, rääkis üks kalur, et lahes olla märgatud Saksa sõjalaevu, üks allveelaev olevat hommikul päris kalda ligidal nähtavale ilmunud.

«Issand jumal, ja meie omad sõitsid merd mööda!» hakkas Alvine hädaldama. «Lastakse kõige kraamiga põhja!»

«Kuula nüüd, mis keegi muliseb,» pomises Ernest. «Üksi sõjalaev ei saa sõita nii kalda lähedal kui paat. Ja kui on mõnd Saksa laeva märgata, eks siis meie omad võivad kaldale pageda. Nõõ, liiguta ennast, Ants!»

Nad sõitsid edasi.

Kaheksas peatükk

1

Zitaritel olid mõlemad koormad nii kraami täis laotud, et viletsamal teel suutsid hobused vaevu neid vedada. Kraaviservadel vedeles igasugu mahajäetud asju: soldatite rõivaesemeid, tühje soldatikotte, katelokke, tääke, padruneid — küll ühekaupa, küll terveid pidemeid, ja isegi püsse. Kuna sõideti aeglaselt, korjas Ernest üles kõik, mis aga sai. Kaks karabiini peitis ta koormasse. Siis riputas õlale soldati kraamikoti ja korjas sinna sisse padruneid. Nähes, et ka teised poisid korjavad taganeva armee mahajäetud asju, jättis Ernest vankrid naiste hoolde ja ruttas oma võistlejatest tükk maad ette. Ei raatsinud ta midagi võtmata jätta, olgu see helkiv tääk, presendist padrunitasku või soldati vatipüksid. Kahminud endale kaenla alla ja turjale igasuguseid asju justkui mõni harjusk, tuli ta koormate juurde ja peitis saagi vankrile. Lõpuks hakkas Alvine tõrelema:

«No on segane! Kõike rämpsu tahab kaasa vedada. Kui mõni ohvitser näeb, saad veel karistada.»

Ernestil ei olnud kahju maha jätta Zitari kodust vara —

rege, pikkvankrit ja niidumasinat —, aga kui pidi mööda minema võõrast saapapaarist või kuulipildujalintide kastist, hakkas tal kahju. Kaua vahtis ta tagasi, ja kui tagapool keegi selle asja üles tõstis, käis tal kadedusest torge läbi südame. Kui mõne visata koormast minema mõni oma kila-kola, näiteks lüpsik või vana jahukirst? Siis võiks jälle midagi üles võtta ja sõita läheks kergemaks. Areldi tegi ta sellest emaga juttu, aga sai kohe pragada. Ehk võtaksid Valterid mõne asja oma koormasse? Neil kraami vähem ja hobune suvel enda paksuks söönud — patt oleks võimalust kasutamata jätta.

«Sarmite, kas sa ei paneks seda padrunivööd oma vankrisse? Ega ta raske ole...»

Sarmite ema aga kuulis seda juttu ja pistis kohe tänitama:

«Padruneid? Oled sa peast hull või? Võivad veel plahvatada, kus selle õnnetuse ots!»

«Hani!» pahandas Ernest ja virutas hobusele vihaselt piitsaga. Oleks parem paadiga sõitnud, poleks vähemalt kiusatust olnud. Aga mis nüüd — jagele naistega. Mis need ka taipavad asjade väärtusest?

Mõne tunni pärast jõudsid nad kohta, kus suurelt teelt pööras ära väiksem kõrvaltee, mis viis piki mereranda põhja poole. Seda mööda pidid nad sõitma kalurikülla, kus oli ette nähtud kokku saada kapteni ja teistega. Sead ei jõudnud enam kuidagi käia ja nende pärast tuli väga aeglaselt liikuda. Keeranud välja suurest põgenikevoolust, mis mööda maanteed suundus Limbaži poole, jäid nad ilma teekaaslasteta. Siit polnud taganev sõjavägi läbi läinud, seepärast polnud tee ääres mingeid asju näha, ja vähehaaval Ernest rahunes. Kui puudus ahvatlus, siis polnud ka loobumispiina. Aga selle asemele tuli midagi muud, mis polnud vähem vastumeelt ja tüütu: iga talu juures ootasid neid külamehed ja pärisid, et kui kaugel on sakslased, kust nad on tulnud ja kuhu lähevad, ja nii edasi.

Mõned olid nii uudishimulikud, et tulid veidi maad kaasa ja muudkui pärisid. Ja kõigil olid ikka ühed ja needsamad küsimused. Igaüks tahtis nende kurba lugu algusest lõpuni kuulda. Esimesele-teisele võis ju rääkida, aga pärastpoole muutus see nii tüütuks, et kui eespool paistis jälle inimeste salkkond, siis ajas kohe südame täis. Vastused muutusid järjest napimaks, hiljem isegi teravaks, mõnele jäeti üldse vastamata või sähvati midagi nii sapist, et uudishimulikud solvunult imestasid. Need lihtsameelsed ei saanud aru, et sõjapõgenikel on rohkem kui küllalt oma muresid, ja seepärast neile tundus, et möödasõitjad on uhked ja suurelised.

Õhtul jäid nad metsaservale peatuma. Tehti tuli üles ja keedeti õhtusööki. Sead olid nii otsas, et edasiajamisest ei maksnud mõeldagi.

«Tuleb maha tappa,» ütles Ernest. «Muidu ei saa me viimsekspäevaks ka pärale.»

Ja kuna keegi vastu ei vaielnud, pistis ta täägi püssi otsa ning torkas mõlemad sead läbi. Suur nuumorikas ei tahtnud aga kuidagi surra, vingus kaua. Siis tegi Ernest talle kahe kuuliga lõpu peale. Sisikonna laskis maha, keskelt uhtis sooja veega üle, aga lihakehad pandi niisama kõrvetamata ja harjaseid võtmata koormasse.

Hommikul liikusid nad edasi ja õhtu eel jõudsid kaluriküla. Kapten ja teised olid paatidega juba lõuna paiku sinna jõudnud. Sõit merel oli igati hästi läinud. Janka oli küll oma jutu järgi näinud avamerel mingi sõjalaeva tulesid, kuid kapten ei uskunud: Janka arvatavasti pidas tähti laevatuledeks — seda juhtuvat mõnikord isegi vanade meremeestega.

Külas neil tuttavaid ei leidunud. Kalurite väikesed majad olid soldateid täis, sest siin paiknes üks väeosa Turkestani diviisist. Esimese öö pidid sõjapõgenikud mööda saatma rannametsas lageda taeva all. Ilm oli soe ja selge. Mehed tegid kõigepealt purjedest telgid. Siis käskis kapten vee keema ajada ja sead ära puhastada.

«Me oleme nüüd justkui mustlased või võsavennad,» ütles ta liha tükkideks raiudes, ja see võrdlus tegi kõiki lõbusamaks. Tõepoolest, olukord polnudki nii sünge, kui järele mõelda: söögipoolist esialgu jätkus, elamine lageda taeva all oli kalameestele harilik asi, ja meremehele-maailmahulgusele oli uni võõra taeva all niisama magus kui kodupaigas. Mis saab homme ja ülehomme, sellest ei tahtnud täna veel mõtelda. Aga hilja õhtul, kui kõik oli tehtud ja põgenikud istusid kustuva lõkke ümber, äratasid vaikus ja pimedus mõningaid mõtteid: nad tundsid end kodust väljaaetuina, ja kostis vaikne ohe, tasane küsimus, mis tulise söena nende hinge langes ja kibedat valukipitsust äratas:

«Ei tea, kuidas koduga praegu lood on?»

Kuuldused, et Saksa sõjalaevad asuvad Riia lahes, olid põhjendatud. Kord ühes, kord teises kohas nähti miinitraalereid või allveelaeva ja rannakülades polnud enam kuigi julge elada. See oli üks põhjus, miks Zītarid ja koos nendega Valterid paari päeva pärast kalurikülast minema sõitsid. Teine ja peamine põhjus äraminekuks oli see, et nad ei leidnud kuskilt ühualust. Kõik talumeeste ja randlaste majad olid sõjaväge täis, loomade jaoks ei leidunud karjamaad, aga lähenev sügis sundis mõtlema pöösaaluse elu vahetamisest millegi kindlama vastu.

Telgid võeti maha ja asuti teele sisemaa poole. Osa asju pidid Zītarid jätma rannakülasse võõraste inimeste juurde, kes lubasid need oma aita paigutada. Järgmisel päeval lõuna paiku jõudsid nad ühte mõisasse, kus valitsejal oli vaja töölisi põllusaagi koristamiseks, sest paljud moonakad olid sõjaväkke mobiliseeritud. Peremehele, kes eluaeg oli ainult oma talus töötanud, ei tundunud sulasetöö kuigi meelitav. Hambad ristis, omaenda silmis alandatuna võttis Zītars valitseja ettepaneku vastu. Nad asusid elama vanasse moonakamajja. Avara kodumaja asemel pidi kogu pere leppima üheainsa toaga lagunenud hoones ja pimeda, prussakaid täis köögiga, mida tuli jagada kahe võõra perekonnaga. Sarmīte ja ema said toa hoone teises otsas, ja kuna Zītaritel oli vähe ruumi, asusid Elza ja Elga ajutiselt nende juurde.

Igal perel lubati pidada üht lehma, see võis käia mõisa karjas. Teised lehmad müüs Zītars sõjaväele. Krišus hakkas töötama mõisa laudas piimamehe käealusena, Sarmīte ja Ernest aga läksid esmaspäeval põllule ja hakkasid koos moonakatega kupja järelevalve all vilja niitma. Kui raske see ka ei olnud, kuid lõpuks sidus ka uhke Elza rätiku töölisnaiste kombel pea ümber ja läks mõisatööle. Paistis, et üleelatud sündmused on tüdruku iseloomu mõjutanud: ta ei muianud enam teiste inimeste üle, ei hoidunud upsakalt kõrvale. Lõpuks sai isegi sõbraks Sarmītega, kellega oli juba kaks aastat Zītaril koos elanud. Jah, see väike kastanpruun Kuramaa neiu hakkas talle meeldima, vaatamata lihtsusele ja sõnaahtrusele. Kārlis armastab Sarmītet, järelikult on Sarmīte osalt oma inimene, kellega peab harjuma. Ent võib-olla olid sellel sümpaatial muud, lihtsamad põhjused: üksindus, sõbranna puudumine, ühesuguse saatuse mõju. Võõrsilolek lähendab inimesi, kellel on ühine kodupaik ja ühised mälestused. Ja eks ütle ju vanasõna: näljaga sööb kurat kärbseidki.

Kui pere oli ulualla saadud, sõitsid kapten ja Janka randa mahajäetud asjade järele. Siis hakkasid nad mõlemad käima hobusega mõisas tööl — vedasid vilja küüni, sõitsid küüdis ja ajasid kartulivagusid lahti. Nõnda töötades ja päev läbi inimeste hulgas liikudes ununes oma elu viletsus, polnud aega kurvastada.

Nad hakkasid oma olukorraga vähehaaval juba harjuma, kui saatus andis neile uue hoobi. Ühel päeval seisis ajalehes sõnum:

«Viimaste päevade tormid, mis märatsesid Atlandi ookeani põhjaosas, on laevandusele suurt kahju teinud. Iirimaa rannikul on mitu purjelaeva merehätta jäänud. Suur Inglise kaubaaurik «Canadian Importer», mis oli teel Manchesterist Montreali, on 1200 meremiili kaugusel New-Foundlandist ida pool põhja läinud. «Can. Importeri» SOS-signaalide peale ruttas appi Ameerika tanklaev «John Harding», kuid kõrge lainetuse tõttu ei olnud võimalik merehätta sattunud auriku meremehi päästa — kõik hukkusid.»

«Canadian Importer» . . . See oli ju sama laev, millest Ingu oli oma viimases kirjas kirjutanud. Sellel reisil oli ta tolle laeva pardal. Järelikult — Zitaritel pole enam vanimat poega . . .

3

Läbi mõisa läks Limbaži—Valmiera maantee. Peaaegu iga päev liikus seda mööda mõni sõjaväeosa. Sel ajal said liivimaalased näha nii siberi kütte kui kirgiisi töödružiinasid, nii Uurali kui Taga-Kaukaasia kasakaid, voorivankrite rodusid ja vahel isegi mõnd lendurit ilma lennukita. Kuhu nad läksid, mis eesmärgiga neid ümber paigutati ja mida see vägede liikumine tähendab, seda ei teadnud keegi. Jäi mulje, et enne täielikku laialiminekut lagunev armee defileerib veel viimast korda rahva ees, näitab kogu oma mitmepalgelisust, demonstreerib oma tõelisi mõõtmeid, et siis igaveseks Venemaa ääretutele avarustele kaduda.

Ühel päeval tõi mõisa kutsar teate, et naabermõisasse on asunud naiste «surmapataljon», ja polnudki vaja kaua oodata, kui need amatsoonid kohale ilmusid. Meeste mundris, juuksed lühikeseks lõigatud, püksitagumik ja frentši rinnaesine naiselikult kummis — nõnda ratsutasid nad mööda teed lähedasse raudteejaama ja tagasi. Igal sammul saatsid neid iroonilised muiged ja mürgised märkused: «Isamaa päästjad! Kerenski viimane lootus!»

Zitari Ernest õrritas õde:

«Kas sina ei taha kalifeesid jalga tõmmata? Sa oled alati olnud kroonumundrist sisse võetud. Nüüd on hea võimalus.»

«Sinuga ma üldse ei räägi,» kähvas Elza. «Suitseta parem siidi.»

See meeldetuletus nüüd enam ei ärritanud Ernestit.

«Siid on hea asi, aga kuidas ikkagi jääb selle pataljoniga? Vaata, kui toredad hobused neil on! Ratsuta nii palju kui süda soovib. Ratsa on kergem põgeneda kui jalgsi. Üks unter rääkis mulle, et neil seal pataljonis olevat igaühel kavaler. Täpselt pooleks, daame ja härrasid ühepalju. Huvitav teenistus, mis?»

«Sul on vist kahju, et sind seal ei ole?»

«Ega nende naistega igav ei hakkaks.»

«No eks siis mine ja avalda soovi, võib-olla võetaksegi vastu. Saad ka endale daami.»

«Arvad, et mul ei ole neid siingi küllalt. Äh, mõisas tüdrukuid jalaga segada.»

«Ainult sinu vastu ei tunne ükski huvi. Kas pole imelik? Nii peen noormees, suitsetab siidi, aga lööki siiski ei ole. Ei tea, mispärast küll nii?»

Nõnda nad nägelesid ilma erilise viha ja õeluseta, paistis, et selline aasimine meeldis mõlemale.

Varsti pärast «surmapataljoni» ilmumist paigutati mõisasse üks Turkestani diviisi polk. Soldatid ei täitnud enam mingeid korraldusi. Päeval lonkisid ringi, nuhkisid läbi lähemad talumajad, vaatasid järele, kus on kartuliaugud ja laudad, öösel mängis osa mehi raha peale kaarte, teised aga käisid röövimas. Kõigil oli raha taskus. Kust nad seda võtsid, see jäi mõistatuseks, aga hommikuti, kui arutati eelmise öö võite ja kaotusi, oli juttu suurtest summadest. Mõni näitas rahakotti, mis oli paberraha pungil täis topitud. Peaaegu iga kaardipartii lõppes tüliga, mõnel ööl kostis isegi pauke.

Kirglikumad kaardimängijad rüüsteretkedest osa ei võtnud, sest võisid raha eest osta seda, mis kaaslased olid öösel saagiks saanud. Püssid laskevalmis käes, tungisid nad julgelt igasse majja sisse, ütlesid, et nad on rekvireerijad, ja võtsid, mis aga meeldis. Tagasihoidlikumad leppisid kartulite ja mõne kanaga, jultunumad murdsid sisse lauta ja aita. Igal hommikul tuli talumehi mõisasse komandöridele kaebama: ühel siga ära varastatud, teisel võilännik minema viidud, kolmandal vasikas kadunud. Moepärast otsiti vahel läbi mõisa tallipealne ja suur

küün, kus turkestanlased elasid, aga kunagi ei leitud midagi. Mõisa pargis aga põlesid lõkketuled ja kateldes kees liha.

Zītari Ernest tundis turkestanlastes sugulashingi ja tegi nendega sõprust. Üks rühm asus aednikumajas, seal käis Ernest kõige sagedamini külas. Kui ta ühel päeval astus tuppa, kus olid õled põrandal ja igal pool vedeles soldatite asju, märkas ta nurgas suurt pesukaussi, mis oli mett täis.

«Maitse ka!» pakkusid soldatid, ja Ernest ei lasknud ennast kaks korda paluda.

Aga järgmisel päeval tuli üks peremees polgukomandöri juurde kaebama: vargad on tema mesipuud tühjaks teinud. Jälle otsiti läbi nii tallipealne kui ka viljaküün, aga ikka ei leitud midagi. Otsekui vastuseks ülemuste abitule kohmerdamisele demonstreerisid turkestanlased järgmisel hommikul avalikult oma julgust: päise päeva ajal, ohvitseride, moonakate ja mõisavalitseja silme all murti lahti mõisa puuviljakelder ja viidi minema kogu aasta õunasaak. Ohvitserid kadusid kähku silmapiirilt, valitseja vaatas pealt ega öelnud sõnagi, aedniku sõim aga pani marodöörid vaid lõbusalt naerma.

«Paruni vara ei maksa hoida!» ütlesid nad, tirides õunakotte oma elukohta. Nad ei olnud kitsid, jagasid heldelt ka mõisa tööinimestele, kes ise ei julgenud keldrisse minna. Ainult Ernest läks nendega kaasa ning tõi koju kandami õunu. Ema tõreles, isa sõimas, tema aga ei teinud väljagi: paruni vara ei tasu ju hoida.

4

Kui oli juba kuu aega võõras mõisas elatud, tundis vana Zītars järsku, et kauem ei suuda ta sellist olukorda taluda. Ta oli küll harjunud rasket talutööd tegema, kuid ka peret käsutama, laeva juhtima, ise otsustama, millal ja kuidas midagi teha, ja nüüd sulase-päevilise osas tundis end seotud tiibadega linnuna. Noored kohanesid kiiremini, aga kapteni selgroog oli liiga kange, et teiste tahtmisé ees painduda. Ent kõige suuremat puudust tundis ta merest. Ammune rahutus valdas vana merekaru meeli otsekui parandamatu haigus, tal oli vaja sisse hingata soolast mereõhku, kuulda lainete mühinat ja näha piiritut veevälja — avatud ust suurde maailma.

Zītars tegi juttu edasisõitmisest — Arhangelskisse, Odessasse, Vladivostokki... Kõik väga kaugel... Aga kas ta polnud veel kaugemalgi, lausa maailma otsas käinud ja ikkagi iga

kord leidnud tee tagasi koju? Nad ei lähe ju igaveseks, ainult sõja lõpuni, siis võib jälle kodupaika tagasi tulla. Iga päev oli uudata sakslaste uut pealetungi, aga nende ikke all elamine tundus Zītarsile kõige suurema alandusena.

Peamine asjaolu, mis sundis neid langetama otsust edasisõidu kasuks, oli ühe kaugema naabri Remesise jutt. Remesis oli põgenenud viimasel silmapilgul, kui sakslased olid rannarajooni juba sisse tunginud. Ta rääkis, et oli oma silmaga näinud, kuidas ratsaväelased olid Zītari talu hoonetele tule otsa pannud ja need olid maani maha põlenud. Kui see on õige, siis ei ole Zītaritel enam kodukollet, ei ole paika, kuhu igatseda palavamalt kui igasse teise kohta maamunal.

Peaaegu iga päev sõitis mõni põgenike perekond Venemaale. Mahajääjaid ähvardas nälg, mis iga päevaga märgatavamaks muutus. Eesseisev talv tundus kõigile sünge ja masendav. Aga siberlastest soldatid rääkisid oma rikkast kodupaigast ahvatlevaid lugusid: leiba olevat seal nii palju, et ei osata midagi peale hakata. Viljakas muld ootab pikisilmi uusi harijaid, maad võib saada igaüks viiskümmend tessatini mehe kohta ja selle eest pole vaja midagi maksta. Jõgedes on kalu nii palju, et suvel talumehed koeri ei toidagi, need võivad ise kalu püüda. Aga kellele meeldib rohkem jahipidamine, selle jaoks on Siberi metsad lausa paradiis: rebaseid, nugiseid, oravaid, ilveseid ja karusid lausa kubinal, jänestest ja igasugu lindudest rääkimata. Ja kõik on nii odav, et võileivahinna eest võib majapidamise rajada.

Igal õhtul peeti Zītarite toas kaua aru. Alguses oli kogu perekond Zītarsi plaani vastu, kuid tema ei lasknud sellel ennast häirida. Kannatlikult, üha uusi argumente esile tuues veenis ta naist ja lapsi edasisõitmise vajalikkuses, veel enam — lausa sütitas neid võõra maa ahvatlustega. Romantiline kaugus — Vladivostok Vaikse ookeani ääres, hõlbus äraelamine, looduse rikkus ja ilu — kus võiks pagulasel veel parem olla?

Jankat tiivustas mõte Vladivostoki merekoolist, kuhu ta astub, niipea kui pärale jõutakse. Suvel võib sõita laevadel — Kamtšatkale, Jaapanisse, Hiinasse. Ernestit huvitas Siberi mägedes ja jõgede liivas leiduv kuld: ta võttis nõuks tingimata kullaotsijate juurde minna ning mõne aasta pärast rikka mehena kodupaika tagasi tulla.

Sellele arutamisele ja unistamisele pani punkti Kārlis, kes ühel õhtul ootamatult mõisasse saabus. Hall ohvitserisinel oli ilma paguniteta, vasak käsi rippus sidemega kaelas.

«Kallis poeg, juba jälle oled sa haavatud!» hakkas ema kohe nutma. «Sa ei oska sugugi ennast hoida.»

«Kuul ei küsi, mitu korda sa oled juba haavata saanud,» vastas Kärlis.

«Sa ei kanna enam paguneid,» märkas isa. «Kas sind ka ... hääletati polgust välja?»

«Esialgu mitte.»

Kui esimene jällenägemisõhin mööda sai, seletas Kärlis, kuidas ta oli siia sattunud.

«Ega palju ei puudunud, et mõni nädal tagasi oleks soldatid ka mind maha hääletanud ja polgust minema ajanud ... koos terve karja teiste ohvitseridega. Riiast taganemisel juhtus meie polguga üks segane lugu, mis juba niigi vihased kütid päris marru ajas. Polgukomandör oli tookord haavata saanud ja lamas hospidalis, tema aset täitis üks kapten. Kas sihilikult või oskamatu juhtimise pärast — pigem tuleb oletada viimast võimalust —, aga meie polk eksis Liivimaa metsades ära ja oleks äärepealt sakslaste kätte vangi langenud. Kui soldatid hakkasid nurisema ja komandöride äraandmisest rääkima, kadus kapten äkitselt nagu tina tuhka, polgu jättis saatuse hooleks. Selleks ajaks oli Saksa sõjavägi meid juba kolmest küljest ümber piiranud. Teade polgu ümberpiiramisest oli juba vana polkovniku kõrvu jõudnud. Ta jättis välihospidali ja sanitaartranspordi kohe kus seda ja teisi ja ruttas ühe talumehe plaanvankril polgu juurde. Talumees tundis hästi ümbrust ja viis polgu mööda metsaradu kindlasse kohta. Midagi halba ei juhtunud, aga lõhe soldatite ja ohvitseride vahel muutus veel sügavamaks kui seni. Iga ohvitser pandi hääletusele. Mõned, kes tunnistati kõige hädaohtlikumaks, kõige vaenulikuma hoiakuga revolutsiooni vastu, võeti otsemaid vahi alla. Pooled hääletati polgust välja ja võeti komandörikohtadelt maha. Mind see aktsioon ei puudutanud ja mina kamandasin veel kaks nädalat pärast seda oma vana pataljoni rindel Riia lahe ranniku ja Cēsise vahel. Seal sain ma kolmandat korda haavata. Haav ei olnud eriti raske ega ohtlik, aga ma kaotasin palju verd. Arstlik komisjon tunnistas, et mul on vaja kolm kuud puhkust tervise parandamiseks. Kui see aeg täis saab, pean uuesti komisjoni ette astuma, aga praegu võin teha, mis tahan, kas või Kamtšatkale sõita.»

«Aga pagunid?» tahtis Elza teada.

«Need kiskusin ise maha. Paljud teevad nõnda.»

«Kuidas sa meid üles leidsid?» päris Janka.

«Ühel mu pataljoni jaokomandöril elavad vanemad selles

mõisas. Isa oli pojale külla tulnud — ei ole ju eriti kauge maa, paljalt kolmkümmend kilomeetrit — ja rääkinud, et ühed Zītarid mererannast olevat septembri alguses siia pagenud. Arvasin kohe, et need olete teie.»

Sel õhtul pidas pere kaua nõu. Kõik tahtsid teada Kärlise arvamist tähtsas küsimuses, mis neile viimasel ajal rahu ei andnud: kas jääda talveks siia või evakueeruda Venemaa kaugematesse kubermangudesse. Kärlis oli ärasõidu poolt.

«Saksa sõjaväe eesmärk ei ole Limbaži või Rauna, ta püüab iga hinna eest Petrogradini marssida. Küll Kerenski aitab meie vaenlastel selle sihi saavutamist kergendada, niisama nagu aitas ... Riiat ära võtta.»

«Kerenski? Arvad, et ta on ...» Kapten Zītarsil ei jätkunud julgust välja öelda hirmsat sõna: reetur.

«Mis seal arvata!» Kärlis kehitas tervet õlga. «Seda näeb pimegi. Aga meie ei ole pimedad. Kui võtta arvesse sündmusi Petrogradis ja siin meie Riias enne linna langemist, siis on selge, et Kerenski kardab oma sõjaväge — kui Vene sõjaväge ülepea võib tema sõjaväeks nimetada — rohkem kui Wilhelm Teise vägesid. Ei ole siin midagi mõtelda, tuleb minema sõita, enne kui talv kätte jõuab.»

Järgmisel hommikul kohtus ta Sarmītega. Veel päev hiljem istus kapten Zītars koos Kärlise ja Sarmītega Ainaži — Valmiera kitsarööpalise raudtee rongi ja nad sõitsid Valmierasse ennast evakuatsiooniosakonnas kirja panema. Nad arvati sõjapõgenike ešeloni, mis pidi nädala pärast ida poole teele asuma. Sihtpunktiks andsid nad üles Vladivostoki.

Kapten tuli koos Sarmītega järgmisel päeval mõisasse tagasi ja mõlemad perekonnad asusid kohe kaugeks teekonnaks ettevalmistusi tegema. Kārlis oli veel Valmierasse jäänud, et sõjaväeasutustes oma asjad korda ajada ning vajalikud dokumendid hankida.

Nädala jooksul müüsid Zītarid ja Valterid maha need asjad, mida ei saadud kaasa võtta. Seejärel sõideti Valmierasse, kus Kārlis juba ootas neid. Oli sajune, nukker sügisene õhtupoolik, kui nad vagunisse asusid. Linn oli täis soldateid ja sõjapõgenikke. Igal pool oli tunda erilist kõhevil ärevust, kõigi nägudelt võis lugeda väljaütlemata küsimust: mis nüüd saab? Sõjavägi lagunes, desertööride salgad hulkusid vaksalis ja tänavail, lõuna pool luurasid sakslaste väed, ja segadusse aetud rahvas ei leidnud enam kusagilt vastust oma kahtlustele.

Hilja õhtul hakkas rong liikuma ja mitusada inimest sõitis itta kaugesse pagendusse, vastu teadmata saatusele. Nad sõitsid rikkale maale, kus mägedes peituvad hinnalised kullaterad, kus seedrid kohisevad taigatihnikuis ning jääliustikelt algavad suured põhjamaa jõed. Rammusatesse steppidesse ja põlismetsadesse läks väljaaetud hõim. Kuid ei kõlanud laulud, naer vaikis, morn oli nende inimeste pilk sel vihmasel sügisõhtul.

KOLMAS OSA

KAUGETEL MEREDEL

Esimene peatükk

1

«Semjon Andreitš, uued tüürmanid on kohal!» hüüdis stjuuard Kampe, pistes pea kapteni salongi. Stjuuard oli pikk kõhn mees; tema selg oli kas sagedasest kummardamisest või mingil mõul põhjusel kühmu vajunud, laia suu nurgad ülespoole kistud, nii et kummalgi pool paistis kollane kihvhammas, kitsas nina oli punane ja märg. Ühel laeval olid madrused hakanud Kampet Pikaks Surmaks kutsuma ja nüüd rändas see sõimunimi tema kannul laevalt laevale, võiks peaaegu üteldá — üle kogu maailma, sest oma merereisidel oli Kampe kõik viis maailmajagu läbi rännanud. Välimus tal meeldiv ei olnud, mis tõsi, see tõsi, aga paremat majapidamise juhatajat ei võinud ükski kapten soovida, seepärast ei tehtud Kampe ebameeldivast välimusest suurt numbrit. «Pinegal» sõitis ta juba teist aastat. Kampet teenistusse võttes oli kapten Beldav imestunult pead vangutanud: nii kõhna stjuuardit nägi ta esimest korda. Võib-olla see sell on kaua ilma tööta logelnud ja kainühkija kesisel leival näljapäevi näinud? Aga kui Kampe ka «Pinega» heal toidul polnud poole aasta pärast grammigi juurde võtnud, küsis Beldav temalt otse:

«Mis sinuga lahti on? Sööd kahe eest, ei puudu sul ei praetud ega keedetud ninaesine, ka töö pole raske, aga kuhu see toit sul kaob?»

«Mul ei ole söömisest sutsugi kasu, Semjon Andreitš,» vastas Kampe, kes ise samuti oli mures oma kõhnuse pärast. «Teate, on kaht sorti kokki — paksud ja kõhnad. Esimesed võtavad juurde, niipea kui kõõgilõhna nuusutavad, teised võivad süüa mida tahes, ikka on kõhnad nagu näljavaresed. Mina olen ilmselt seda teist sorti.»

«Sa oled läbilaskja.»

«Just nii, läbilaskja, Semjon Andreitš.»

«See on halb. Häbiks mulle ja kogu laevakontorile.»

«Just nii, häbiks.»

Seesugusest kõnelusest võinuks järeldada, et stjuuard väriseb ja võbiseb kapteni ees, tema alandlikkus tundus piiritu, ilgi ei kaitsenud ta ennast ega vaielnud ülemuse arvamusele vastu. Ent see oli puhas peitepilt. Tegelikult see kuivetu kondikubu valitses kapteni üle ja tegi alati oma tahtmist, vaatamata välisele alandlikkusele ja Beldavi näilisele kangekaelsusele. Kuidas ta seda saavutas, see jäi «Pinegal» kõigile saladuseks, ent Pika Surma võimu sai tunda igaüks — laeva komandörist alates kuni kõige noorema tekipoisini. Isegi teine mehaanik, sünge jõmikas Ivanov, pärit Odessast, kelle ees väriseb kogu kütjate komando (seni kui nad teda veel õieti ei tundnud) — isegi tema andis stjuuardile teed, ja kui oli hädasti tarvis temaga rääkida, tegi seda nii lahke häälega kui iganes võimalik.

«Semjon Andreitš, tüürimehed on kohal,» kordas Kampe, pugedes kogu kehaga salongi. Kapten Beldav, keskmist kasvu turske mees, istus laua taga seljaga ukse poole ja luges ametlikke pabereid — laevakontori korraldusi, maaklerite teadaandeid ja lastipakkumisi.

«Ah et kohal?» sõnas ta lõpuks. «Juba ammu oli aeg. Mina siin maadlen üksipäini nagu Hiiob nii sakste kui sulastega.»

«Just nii, nagu Hiiob, Semjon Andreitš.»

«Pea suu, mis sina ka tead!» pomises Beldav ja silitas oma hallikirju habet. «Missugused nad on?»

«Noorukesed, Semjon Andreitš,» muheles stjuuard. «Ühel pole väga vigagi, aga teine on vist nüüdsama koolist tulnud. Mõlemad lätlased.»

«Sellest pole midagi, et noored, küll me nad välja õpetame.»

«He-he-hee, just nii, Semjon Andreitš, meie õpetame nad välja.»

«Mitte sina, vaid mina,» salvas Beldav. «Mis sina nii rõõmustad? Mis sinul sellega asja?»

«He-he-hee, Semjon Andreitš, meil on seekord «Pinegal» nii-öelda täielik Paabeli segadus: venelased, lätlased, eestlased, poolakad, soomlased ... igasugu rahvaid laeval. Nii-öelda huvitav olukord.»

«Nii-öelda ... välja!» Beldav näitas stjuuardile ust. «Las junga teeb tüürmanite kajutid korda, aga sina, nii-öelda, muretse neile midagi süüa, sest poistel on kindlasti kere hele ja ma ei taha, et «Pinegal» keegi toidupuudust kaebaks.»

Kampe pistis käteräti kaenla alla ja hõljus minema nagu linnukoer, ülakeha ette kallutatud. Beldav lükkas paberid hun-

nikusse, pani kapteni vormimütsi pähe ja heitis pilgu peeglisse. Väljanägemine oli üpris auväärne. Veel ainult pisut rangem pilk, teravam hääl ja iseteadlikum kõnnak, siis on esimene mulje säärane, milline peab olema, kui laeva komandör esimest korda oma uusi alamaid vastu võtab. Ei mingeid familiaarsusi ega nalju, ei mingit «Semjon Andreitš». Härra kapten — nõnda peavad noored tüürimehed teda edaspidi nimetama. Ja ärgu nad mõtelgugi spekuleerida kaasmaalasetunnetega.

Kui ka vuntsiotsad olid kikki keeratud, läks Beldav tekile. Noored tüürimehed, kellele see ametlik vastuvõtt oli mõeldud, seisid kaptenisilla trepi juures ja vaatlesid laeva asjatundliku pilguga. «Pinega» oli kuue tuhande lastitonniga aurik, ehitatud Inglismaal 1900. aastal, seega veel üsna uus laev. Tüüpiline oli pikk, veidi tahapoole kalduv korsten ja längus mastid.

«Raske laev lasti pealelaadimiseks,» arutas Voldis Gandris. «Poomid ei liigu korralikult, iga kandam tuleb pootshaagiga parda äärest luugini vedada.»

«Ega meie ei pea vedama,» vastas Ingu Zītars.

«Aga klopitud kauba eest peame vastutama. Jõuad ära tüdineda sadamatöölistega õiendamisest ja kapteni etteheidete kuulamisest. No aga mis parata, peab läbi ajama.»

Esimest korda asus Ingu tööle nii suurel laeval. «Pinega» laiad tekid ja sügavad, vahetekkidega laadungiruumid, kõrge kaptenisild ja mugav paaditekk päästepaatidega, päästevõõde kastiga ja masinaruumi pooleldi avatud ventilatsiooniluukidega viisid teda uuele tegevuspõllule, mis oli tunduvalt avaram ja mitmekülgsem kui too, kust ta oli tulnud. Igal pool raud, masinad, metallihelin; igal pool tehnika, abivahendid, suured mõõtmed, võrreldes isa purjelaevaga. Siin inimene justkui kadus, muutus pisitillukeseks ja tähelepandamatuks tehnika kõrval, aga seetõttu tõusis seda enam esile tema vaimujõud, millele see suur koloss kuuletus. Selle metallolevuse hingus oli võimas, kuid külm ja elutu; silma ei rõõmustanud purjede valevus, tundus isegi, et ka karge mereõhk polnud siin nii lõhnav kui purjekal. Ent võib-olla see ainult tundus Ingule nõnda, sest tema varased unistused merest olid seotud teise meremeeste maailmaga, mis nüüd oli pikkamisi hääbumas. Siin tundis ta end võõrana, ehkki oli juba paar suve aurikutel sõitnud. Ükskõikselt libises tema pilk üle tekkide, vintside ja mastide; kraanade kolin, talide ja hooratašte kriiksumine lõikasid teravalt kõrva, ning tahtmatult pöördusid Ingu silmad sadama poole: kas kusagil ei ole näha purjelaevade tuttavaid piirjooni?

Voldis Gandris tundis end siin nagu kodus. Vana mere-

romantika oli ammu tema peast välja auranud. Ta oli reibas, energiline teoinimene — tõeline mees, nagu oli vaja sellistel «roostekastidel». Pärast lõbusat ja seiklusrikast reisi olid nad nädal tagasi Arhangelskisse jõudnud. Ja kes teab, kuidas Ingul oleks kohasaamisega vedanud, kui tal poleks olnud säärast sõpra nagu Voldis. Paari päevaga oli Voldis kogu sadama läbi tuustinud, kõigis laevakontoreis käinud ja kogunud igasugu andmeid, mida iganes võis saada. Ja just siis, kui «Pinega» esimene tüürimees läks teisele aurikule kapteniks ja teine tüürimees lasti salakaubaveo pärast kohalt lahti, pakkus Voldis laevakontorile enda ja oma sõbra teeneid. Nende munsterdamisel mängis suurt osa Voldise kuldmedal, mille ta oli merekooli lõpetamisel saanud. Kapten Beldaviga rääkimata võttis kontor mõlemad noormehed oma firma teenistusse ning Voldis määrati esimeseks ja Ingu teiseks tüürimeheks «Pinegale».

Nüüd olid nad koos asjadega laevale tulnud ja tahtsid ennast kaptenile möllida. Madrused aitasid kohvrid üles tuua. Pikk Surm kõõritas tulijaid hindavalt silmanurgast ja läks kaptenile teatama.

«Härra kapten käskis veidike oodata,» ütles stjuuard tekile tagasi tulles. «Kas te ei soovi einetada?»

«Tänan, pole vaja,» vastas Voldis. «Me sõime kaldal. Aga ütelge madrustele, et meie asjad kajutisse viidaks.»

«Madrused seisavad vintside juures ja pootsman segab värve,» seletas stjuuard. Nahk tema silmade ümber tõmbus paljudeks peenikesteks kortsudeks — ta muigas. Voldis tegi näo, nagu ei märkakski seda, ning jätkas lahkelt: «Siis viige teiel»

«Ma pean kokale lõunasöögiks toiduained välja andma,» — Kampe hääles kõlas juba kärsitus.

Voldis vaatas taskukella, seejärel näitas seda stjuuardile ning ütles rahulikult, kuid rangelt: «Lõunasöögini on veel kolm tundi aega. Kokk alles hakkas kartuleid koorima. Näete, see on minu kohver, see pange esimese tüürimehe kajutisse, teine viige teise tüürimehe ruumi.»

Ja nagu oleks küsimus sellega täiesti otsustatud, keeras Voldis stjuuardile selja ning pani paberossi põlema.

«Oudne frukt,» ütles ta Ingule, viidates peaga lahkuva stjuuardi poole. «Ma ei salli neid salongikasse. Pugejad, intrigandid ja peenikesed vargad. Kapteni kõrval elades lähevad upsakaks, põrgulised, ja peavad ennast äärepealt teiseks kapteniks laeval. Aga selle tüübi ma koolitan välja.»

Täpselt samuti mõtles Kampe, kui ta Voldise kohvrit kajuti

poole tassis: «Küll sa, noorsand, hakkad varsti teist laulu laulma! Katsu sa mind puutuda! Beldavi endagi treenisin välja, küll õpetan sinugi sitsima. Teine paistab olevat korralik poiss.»

Kui kapten tekile tuli ja uued tüürimehed teda teretasid, märkas ta paberosse noormeeste sõrmede vahel. See polnud midagi erilist, et ohvitserid suitsetasid tekil salongi ukse ees, kuid punane hõõguv suitsuots lausa torkas Beldavi südant. «Pinega» ei olnud küll sõjalaev, aga distsipliin peab valitsema ka kaubalaevadel, ja niipalju peaksid need sellid ometi taipama, et ei sobi paberossidega uhkustada, kui ülem neid vastu võtab. «Küll ma neid veel õpetan!» mõtles Beldav, kõhatas, vastas mokaotsast tüürimeeste teretusele ja küsis:

«Uued tüürimehed?»

«Jah, härra kapten,» vastas Voldis, ulatades kontorist saadud tõendi.

Beldav heitis paberile lühikese pilgu, seejärel veidi pikema mõlemale noormehele ja ulatas käe, öeldes oma nime.

«Kui vana te olete?» küsis ta.

«Kakskümmend neli,» vastas Voldis.

«Ja teie?» Beldav vaatas silmanurgast Ingu otsa.

«Kakskümmend kaks,» vastas Ingu üsna vaikselt ja miskipärast punastas.

«Merd sõitnud olete?» jätkas kapten.

Voldis pilgutas Ingule silma ning hakkas oma varasemaid laevu ja ameteid üles lugema. Seejärel tegi sama Ingu, kellele see protseduur hakkas solvavana tunduma. Mis see vanamees õige arvab — kuulab üle justkui koolipoisse. Aga las ta tuleb tormi ajal purjelaevale, eks siis näe...

«No hea küll, seadke ennast sisse,» lausus Beldav. «Pärast lõunat võite tööle hakata. Aeg on raha, härrad, laeval rohkem kui kusagil mujal. Ma armastan kõigis asjades korda ja nõuan ka oma meestelt, et nad oleksid oma kohustuste täitmisel niisama punktipealsed, nagu olen mina ise.»

Ta kõhatas ja läks tagasi salongi. Noored tüürimehed vaatasid teineteisele otsa ja naeratasid.

«Vana kõdunenud känd,» lausus Voldis.

«Tuleb talle õpetust anda,» arvas Ingu. «Tea, kas ise oskab enam õieti laeva asukohta merel määrata, aga minult küsib, kui vana ma olen.»

See oli veider algus. Vanad ja noored, need, kes olid «Pinegal» ees, ja need, kes just tulid, — nad kõik kavatsesid hakata üksteist ümber kasvatama, õpetama, vanadest kommetest võõrutama ja uut vaimu sisse pookima.

2

Lõunani askeldasid mõlemad oma kajutis. Voldise kajut asus kapteni salongi kõrval. Ingu ruum oli ohvitseride söögitoa juures. Tekipoiss pesi põranda ära ja tõmbas niiske käterätiga üle koiservade. Seinad olid hiljuti värvitud ja veel üsna puhtad. Nurgas väikese riidekapi taga võis näha värsketest laudadest paika — seal olid tolliametnikud endise tüürimehe salakauba-hoiupaiga lahti murdnud. Stjuuard tõi uue madratsi, junga pani lambile silindri peale ja kallas karahvini vett, kõik muu tegi Ingu ise. Mis siin kitsukeses kambris teha oligi — lina laua peale, riided kappi, sahtlitesse pesu ja paberid, väikesele kirjutuslauale ja seinale mõned fotod. Ja ometi on nende pisiasjade sättimine oma maitse järgi üks tingimus, mis loob mugavust ja õdusust meremehe üksluises elus. Eemal kodupaigast, võõraste inimeste hulgas, võõras elus igatseb inimene väikest nurgakest, mis oleks tema pesa, mida ta ise võib sättida. Ta ei taha olla kellelgi jalus ees ega elada nagu võõrastemajas.

Inimesed, keda töö teistega ühte kohta kokku paigutab, ei muutu kuival maal ialgi nii lähedaseks kui merel. Siin väljendub kõik teravamalt, kirglikumalt — nii head kui halvad tunded.

Esimese päeva muljed «Pinegal» ei olnud Ingul kuigi meeldivad. Talle tundus, et nende inimeste ja tema vahel ei teki kunagi soojust ega sõprust. Kapten Beldav oli vana põlvkonna meremees, kade noortele tüürimeestele teoreetilise üleoleku pärast ja upsakas oma pikaajaliste kogemuste üle. Tal oli kombeks rohkem napsi võtta, kui organism karistamatult taluda suutis, purjuspäi oli lärmakas ja toores, pohmeluse ajal kogu maailmale vihane: karjus madruste peale, sõimas tüürimehi ja unustas kõige elementaarsemagi viisakuse. Ja siiski — päris halb inimene ta ei olnud, nagu suurem osa joodikuid üldse. Kui oli kellegi läbi sõimanud, kutsus mehe hiljem oma salongi ja pakkus viina. Madrustele Beldav meeldis.

Esimene mehaanik Dembowski — rahvuselt poolakas — oli ülbe ja väiklane mehike. Kütjad teadsid kõiki tema nõrkusi ja oskasid neid ära kasutada. Ta armastas sõjaväelist korda, sest nooruses oli sõjalaeval teeninud. Dembowskiga rääkides, kui oli vaja talle midagi teatada või korraldusi saada, püüdsid kütjad valveseisangu võtta ja sõjaväelist pöördumist kasutada. Mehaanik kandis laeval alati mundrikuube, mille kätistele olid ümmeldud hästi laiad tressid. «Pinega» ohvitseridest tunnistas

ta endaga võrdväärseks ainult kaptenit ja vana kombe kohaselt sõi salongis koos Beldaviga. Varem oli koos nendega söönud ka esimene tüürimees, nüüd aga ei võinud sellest juttugi olla — Voldis Gandris oli liiga noor, et talle säärast au osutada. Aga tema ei ihaldanudki seda: istuda lauas koos kahe upsaka, ennasttäis vanamehega, kes iga sõnaga lasksid oma üleolekut tunda, oli palju igavam kui süüa meeskonnaruumis endavanuste seltsis, kus Voldise naljasoont ja suurt eluröömu ei piiranud mingi etikett.

Teine mehaanik, odessalane Ivanov, oli seesugune mees, kelle iseloomust alguses jäi tavaliselt ekslik mulje. Alles aja jooksul, kui oli nädalaid või isegi kuid koos elatud, tulid ilmsiks tema tõeline loomus ja vaimne pale. Esimene mulje oli alati negatiivne. Ränga tööga oli ta end praegusele kohale üles võidelnud: alustanud kütjana, jätkanud dunkimanina * ja masinamäärijana, pikki aastaid elanud vööris, kütjate kajutis, robustsete, tugevate ja lihtsate meeste hulgas. Nõnda oli talle igaveseks peale kasvanud lihttöölise kõva kest. Väliselt sünge, tige ja toores, ei sallinud siidkäsi, noris iga väiksemagi lohakuse pärast, noori tekipoisse ajas taga lausa kupja karmusega. Ta teadis kõiki kütjate nõkse, sest oli ise need läbi teinud, sõimas ja irvitas, nii et isegi kivi läks vihast tuliseks, ähvardas söe ettekühveldajad maha tappa, imetlusväärse visadusega rookis meestest välja vähimagi kangekaelsuse varju, ja ometi pidasid kütjad teda kõige toredamaks ülemuseks Vene kaubalaevastiku mehaanikute hulgas. Ta oli oma poiss ja pidas lugu meestest, kes mõistsid juua kolme eest ja teha tööd nagu põrgulised. Raske oli Ivanovi tunnustust võita, aga kellel see oli korda läinud, see oli ka säärane «must», keda igatses iga ülemus, — niisugustega läks Ivanov koos kõrtsi ja raskel silmapilgul andis viimase rubla hinge tagant, kui mõnel poisil oli vaja pead parandada. Juhtkond austas teda tööoskuse pärast. «Pinega» masinate kiiduväärt seisukord oli Ivanovi teene. Kui sadamas või merel tekkis mingi tõrge, siis jäi esimene mehaanik üksnes Ivanovi peale lootma, ja tõepoolest, tema leidis iga kord ka kõige raskemast olukorrast väljapääsu.

Kolmas mehaanik, eestlane Mägi, oli ümarik vanem mees, dunkimanist meistriks ülendatud kauaaegse ustava teenistuse eest reederei laevadel. Haapsalus elasid tal naine ja kaks tütart, kellele ta saatis suurema osa oma palgast, jättes endale ainult tubaka- ja seebiraha. See oli üks neid vaikseid töörüga-

* Dunkiman (mugandus ingliskeelsest *donkey-man*) — vanemkütja. (*Tõlkija märkus.*)

jaid, keda võib veel leida vanema põlvkonna meremeeste hulgast. Laev on neile kodu eest ja nad armastavad seda vana peremehe hoolitseva kiindumusega. Ei nad loe töötunde, töötavad hommikust õhtuni, sest see on ju nende endi töö; nad peavad laeva omaks, unustavad, et on ainult teenrid, kes oma vaeva eest tööandjalt palka saavad.

Pootsmaniks oli lätlane Zirnis, noorepoolne mees läbikukkunud tüürimeeste hulgast. Kuna oli teada, et ta on mõned aastad merekoolis õppinud, kohtlesid laeva ohvitserid teda osalt kui omasugust ja vahel veeretasid Zirnise õlgadele isegi mõne oma kohustustest. Sadamas pidi ta tihtipeale lasti üle lugema ja vastu võtma. Oleks tal olnud pisutki rohkem auahnust ja energiat, oleks ta võinud saada mõnele suuremale aurikule kolmandaks tüürimeheks. Aga ta oli ükskõikne, flegmaatiline, ei kummardanud ülemuste ees ega mõistnud madrustele ühtegi käredamat sõna öelda. Kunagi ei kaotanud ta külma verd. Kui kõik viimseni olid närvis — tüürimehed jooksid tulise valuga edasi-tagasi, kapten sõimas, nii et maailm must, ja meeskond ei taibanud, mida teha, mida tegemata jätta, — siis tegi Zirnis rahumeeli, vaikne muie kõhnal näol, oma tööd edasi täpselt samuti, nagu ta oleks seda teinud ka kõige rahulikumas olukorras. Ta ei reageerinud ei sõimule ega kiitusele, ei saanud vihaseks ega tundnud vaimustust — justkui vintske, tugevasti maasse juurdunud puu, mis stoiliselt laseb endast üle käia kõigil tuultel ja tormidel. Võib-olla just selle välise ükskõiksuse pärast polnudki temast kaptenit saanud — laevaomanikele meeldivad energilised, algatusvõimelised ohvitserid. Zirnise flegmaatilisus tundus neile tõendina alaväärsusest.

Ülejäänud «Pinega» mehed olid samuti mitmest rahvusest.

Päev pärast Ingu ja Voldise laevaletulekut võttis Dembowski kütjateks kaks venelast ja ühe lätlase — väikest kasvu, kuid õlaka Behrise. Teda hakati peagi kutsuma Johnnyks ja väike kütja sai kiiresti kõige silmapaistvamaks meheks laeval.

3

Juba teisel päeval pärast Johnny tulekut algas «Pinegal» uus elu. Senisest polnud see juuksekarva võrragi parem. Paistis, nagu oleks Johnny näol kütjate kajutisse asunud riiu- ja tülivaimu kehastus. See viie jala ja seitsme tolli pikkune, kuid laiaõlgne ja rinnakas, vägimehe lihastega poiss kargas ühe ropsuga kütjate kamba keskpunkti ja ajas kõige suurematelegi

loikamitele hirmu nahka. Johnny oli kahekümne seitsme aastane, nägu ümarik, pruuniks päevitanud, juuksed tumedad ja kohevad, kulmud kokku kasvanud. Juuksed kammis ta igal hommikul lahku ja niisutas neid odekolonniga. Kui Johnny tegi seda esimesel hommikul enne tööleminekut, hakkasid kaaslased pilkama: seal all daame ei ole ja vana Dembowski nägusatele poisslastele silma ei heida. Sõnagi lausumata võttis Johnny hoogu ning paiskas irvhamba lühikese hävitava löögiga koissa istukile.

«Säh sulle daam ja säh sulle poisslaps! Kas tahad veel?»

Kütja, kellele olid sihitud see hoop ja need sõnad, pilgutas ainult silmi. Oleks tahtnud solvuda, Johnny peale käratada, kuid tal oli hing tükiks ajaks täiesti kinni lõõdud, ja pärast oli juba hilja nägelust alustada. Oh sa pagan, küll sellel väikemehel on alles raske rusikas!

Säärasega polnud mõtet tüli kiskuda, parem heaga läbi ajada.

Aga Johnnyga sõbrustamisest ei tulnud midagi välja. Ta oli nii ligipääsmatu, noriv ja väljakutsuv, et kõige rahulikumgi ei suutnud seda ükskõikselt taluda. See võõras inimene, esimest päeva võõral laeval, ei hoolinud sõprade leidmisest, vaid käitus nii, nagu oleks peremees, ammu tunnustatud autoriteet kütjate kajutis.

Esimene suurem kokkupõrge toimus hommikul. Pärast pruukosti viipas Johnny käskivalt ühele kolmest trimmerist — soomlasele Lehtisele.

«Sa korista oma kodinad koist minema.»

«Mispärast?» imestas Lehtinen.

«Mispärast, mispärast...» ahvis Johnny. «Sellepärast, et mina olen kütja, sina paljalt trimmer, söe ettekühveldaja. Ja sellepärast, et ei ole kena, kui trimmer magab ülemises kois, vanem poiss aga all.»

«Imelik,» kehitas Lehtinen solvunult õlgu. «Ei tea, kumb meist enne laevale tuli?»

«No see nüüd küll ei kõlba kuhugi,» nurisesid ka teised kütjad. «Siis ei ole enam õiget elu — teised tantsigu ühe mehe pilli järgi.»

Johnny libistas põlastava pilgu üle kogu seltskonna.

«Gentis lõin ma üksipäini kogu kõrtsi tühjaks. Seal oli vähemalt kakskümmend meest ja veel suuremaidki lõvisid kui teie siin. Lehtinen, kas ma pean sind aitama?»

Lehtinen, vibalik nooruk, vaatas abiotsivalt kaaslaste otsa, kuid kindluse mõttes võttis siiski padja koist ära. Kohe algas

ümberringi nurin. Nurasid kõik, nii kütjad kui trimmerid. Vahiti maha, pöörati pea kõrvale, pomiseti ebamääraseid ähvardusi ja proteste, kuid valjusti ei öelnud keegi midagi. Siis järsku oleks nagu pais eest murdunud, ning Ingu ja Ivanov, kes tulid mehi tööle kutsuma, kuulsid hirmsat lärmi. Kütjate kajutis möirati justkui lõvipuuris, üksikuid sõnu polnud võimalik eraldada, needused ja vandumine segunesid tohutuks märuliks, mida saatis puukingade klobin. Silmapilguks lärm vaibus, seejärel kostis selgesti nagu vasaralöök alasile Johnny võiduhüüe: «Kalkunid! Teiesuguseid on ennegi nähtud!» Ja jälle jätkus häälekas sagin.

«Siin paistab olevat õige palavaks läinud,» pomises Ivanov. «Tuleb ämbritäis külma vett kaela kallata.»

Ingu tõmbas madruste kajuti ukse lahti, teretas ja hüüdis hariliku: «Torn tu!», mille peale mehed hakkasid mütse otsima ja ennast tööleminekuks valmis seadma. Ivanov ei teinud kütjate kajuti ust lahti, vaid põrutas mitu korda rusikaga vastu seina: «Torn tu!»

Sellel hõikel polnud mingeid tulemusi. Võib-olla kütjad suure lärmi tõttu ei kuulnudki mehaaniku kutset või ehk mõtlesid, et koputab vana Mägi, keda keegi ei kartnud. Tavaliselt kutsus hommikul tööle kolmas mehaanik, ainult harva tuli Ivanov.

Ivanov ootas veidi aega ja põrutas veel kord. Nüüd vastas vihane hääl:

«Mis sa taod nagu loll, kui julged, tule sisse!»

«Kurat võtaks, mis see tähendab!» käratas Ivanov ja tõmbas kajuti ukse lahti. «Mis te mõõgite justkui vasikad? Marss kohtadele!»

Kajutis jäid kõik otsemaid vait, välja arvatud Johnny, kes otsekui raamatust puistas sõimusõnu mitmes keeles. Ivanovi märgates pöördus ta selle poole.

«Jõllitab justkui tont!» hüüdis Johnny, vaadates Ivanovist mööda. «On hullemaidki lõvisid nähtud! Meil on nii, et kes ülelija suud pruugib, see saab vastu lõugu ja lendab põrandale.»

See sõnavaling lõi Ivanovi alguses tummaks. Kõigepealt tahtis ta räuskavat poissi korrale kutsuda, kuid peagi sai aru, milles asi, ja valmistus teistlaadi revanšiks.

«Tööle!» hõikas ta kütjatele. «Tänaseks on mul teile varutud mõnus sants.»

Kui Ivanov lubas mõnusat tööd, siis tuli seda sootuks vastupidi mõista. Kütjad teadsid, kes seekord on selles süüdi, ja vahtisid süngelt kõige kurja juurt — Johnnyt.

Ivanov läks minema. «Mustad» sidusid kaela ümber puu-

villased higirätikud ja läksid katlaruumi. Enne kui Johnny teistele järele läks, seletas ta veel Lehtisele pikalt-laialt, kuidas tuleb lambisilindrit puhastada ja missugune peab olema meremeeste söögilaud. «Kui sa nüüd sedamaid pragudest leivaraase välja ei urgitse, siis lõunasöögi ajal lasen need sul keelega ära lakkuda. Ja et ahjust oleks tuhk välja roogitud! Ja et koialused oleks puhtaks pühitud! Ja katsu sa mul taldrikuid õlise nuustikuga nühkida!»

Kui ta oli oma õpetustega lõpule jõudnud, läks temagi tööle, jättes Lehtise süngeid mõtteid hauduma.

All katlaruumis ootas Johnnyt Ivanov.

«Kus sa nii kaua vedelesid?» käratas ta kurjalt. «Teised tulid juba ammu alla ja teevad tööd, aga sind oota justkui mõnd suurt saksa.»

«Ma õpetasin trimmerit, kuidas tuleb kajutit koristada,» vastas Johnny rahulikult. «Nemad siin «Pinegal» ei pea sugugi puhtust. Koide alla teevad varsti rotid pesa. Kui sanitaarpolitsei peale juhtub, siis . . .»

«Aitab!» katkestas Ivanov teda. «Oled enne ka merd sõitnud?»

«Samuti nagu sina.»

Ivanov pilgutas hämmastunult silmi.

«Kas me oleme koos seakarjas käinud või?» kõmises mehaaniku hääl läbi kõigi punkrite. «Mis sinasõber ma sulle olen? Kas sa ei tea, kuidas tuleb ülemustega rääkida?»

«Tean küll,» vastas Johnny külma rahuga, seades higiräti sõlme. «Aga ma tean ka seda, kuidas võõras ülemus peab minu poole pöörduma, seni kui me ei ole ühe laua ääres napsi võtnud. Neli aastat sõitsin ookeanilaevadel, ja seal ütlesid isegi kaptenid mulle «teie».»

«Ja sa arvad, et siin käiakse sinuga niisama ümber?» naeris Ivanov. Johnny käitumine meeldis talle, ta tundis, et on tegemist tõelise mehega, aga esialgu teeskles veel vihast ülemust.

«Kas sina arvad, et mitte?» kähvas Johnny iseteadlikult. «Mida ma pean tegema?»

«Vaatame, mis sa üldse oskad teha.»

«Näiteks?»

«Kõigepealt näita, kas sa oskad süsi ahju visata.»

See oli kõige suurem solvang, mida võis vilunud kütjale ütelda. Johnny nägu läks pahameelest punaseks, kuid ta ei lausunud sõnagi. Võttis labida ja astus söehunniku juurde.

«Millisesse ahju?» küsis ta.

Ivanov märkas rahulolevalt, et Johnny käed värisevad eru-

tusest. Tore, poisu, väga tore, närveeri aga, siis teed kohe midagi valesti. Põlised kütjadki, kui neid välja vihastatakse ja kui ülemus hindavalt nende liigutusi jälgib, ei suuda süsi korralikult ahju visata — kord jääb labidas liiga madalale ja söed varisevad ahju alla, siis jälle lendab liiga kõrgele ja pooled söed jäävad labidale.

Johnny tõmbas ahjuukse lahti ja alustas tööd. Juba esimesest viskest sai Ivanov aru, et tegemist on õppinud kütjaga. Süte labidale haaramine, hoovõtt ja tugev vise toimusid nii õigete liigutustega ja kergelt, et paremini ei saaks keegi teha. Iga kord läksid söed sinna, kuhu viskaja tahtis ja kuhu oli vaja.

«See oli paremalt poolt,» lausus Ivanov. «Nüüd lähme teise katla juurde ja vaatame, kuidas sa vasaku käega töötad.»

On palju häid ja vilunud kütjaid, kes ei suuda süsi vasakult poolt visata. Kui neil tuleb sellisesse ahju visata, siis nad pööravad ennast teistpidi ja viskavad parema käega, aga iga vise nõuab kaht liigset sammu ja pööret.

Johnny läks kütteruumi teise serva, tegi äärmise ahju lahti ja näitas, et ta oskab vasaku käega niisama osavasti töötada kui paremaga.

«Suurepärane sell!» rõõmustas Ivanov endamisi. «Katsun ta oma vahetusse saada.»

«Hea küll,» lausus ta valjusti üsna karmilt. «Kütta sa vist mõistad, aga kuidas on lugu ahju puhastamisega ja auru ülevalhoidmisega, seda näeme merel. Ütle, mispärast sa mind ennist sõimasid?» küsis ta äkitselt. «Sulle vist ei meeldi sellel laeval? Tahad ehk lasta ennast maha maksta?»

Johnny vaatas uurivalt mehaaniku otsa, siis pöördus kõrvale, sülitas vihaselt ja hakkas trepist üles ronima.

«Kuhu sa lähed?» küsis Ivanov.

«Oma merekotti kokku pakkima.»

«Mispärast?»

«Kuidas mispärast? Kas sa arvad, et ma ootan, kuni mulle öeldakse? Ma ju näen, et siia ei saa jääda. Parem õigel ajal oma seitse asja kokku korjata ja öelda «gudbai»!»

«Hullumeelne!» Ivanov hakkas vihastama. «Kes sind minema ajab?»

Johnny jäi keset treppi seisma ja vaatas mehaanikut imestusega: «Ei aetagi, tõesti või?»

«Nojah muidugi. Sa hakkad töötama minu vahetuses. Praegu aga tule masinaruumi ja aita mind treipingi juures. Viilida oskad?»

«Viilida? Ha-ha-haa!» Johnny naeris südamest. «Ühe taanlase peal parandasin dünamomasinat.»

Lõunani töötas Johnny masinaruumis, viilis, saagis metalli ja õlitas nagu vana lukksepp. Ivanovile oli peagi selge, et Johnnyl võib lasta mõne töö ka iseseisvalt teha. Heasüdamlikult torisedes õpetas ta poissi, laskis aeg-ajalt anda mõne mutrivõtme, kruvikeeraja või masinaosa, ja kunagi ei andnud Johnny talle vale asja.

Lõuna ajal tegi Johnny jälle skandaali. See juhtus tekil esimese mehaaniku kajuti akna juures. Sinna oli puistatud räbuhunnik, mis laeva sadamas seismise ajal kasvas järjest suuremaks. Tavaliselt hoiti räbu seni, kui laev läks merele, ja esimesel ööl viskas mõni trimmeritest hunniku üle parda. Kuna sadamas on keelatud prahti merre loopida, siis muutus räbuhunnik pikapeale päris prügikastiks, kuhu pilluti igasugust rämpsu: tühje konservikarpe, konte, katkisi lambisilindreid jne. Sooja ilmaga läks osa prahist mädanema, hakkas haisema, ja jäätmehunnik muutus nuhtluseks kogu meeskonnale.

Johnny astus just katlaruumi uksest välja, kui nägi, et üks madrus kallab räbu peale solgivett.

«Oota, vennas!» hüüdis ta ja astus madruse juurde. «Mis sa praegu tegid?»

«Kas sa siis ei näinud?» vastas madrus ja tahtis ära minna.

«Oota, sõbrake, ära jookse kuhugi,» haaras Johnny tal särgivarrukast kinni. «Kas siin on mõni solgiauk või? Kas «mustad» on teie põrguliste teenrid? Kes peab selle sodi üle parda loopima? Trimmerid. Aga kes nüüdsama siia solki valas? Sina. Niisiis hoolitse, et see hunnik oleks jalamaid siit kadunud.»

«Käi kuradile!» kähvas madrus ja tõmbas käe lahti. Johnny pihku jäi riba madruse särgivarrukast.

«See on veel teadmata, kumb meist kuradi juurde läheb, aga mul on kõva kahtlus, et see oled sina. Stopp, naaber!» Johnny haaras madrusel õlgadest kinni ja lükkas teda räbuhunnikule lähemale. «Tee kohe plats puhtaks!»

«Ei tule mõttessegi!»

Võimas kõrvakiil lennutas madruse tema enda kallatud solgi otsa istukile.

«Kas nüüd tuleb mõttesse?» küsis Johnny.

«Ma kaeban tüürmanile.»

Jälle kõrvakiil, mis kangekaelse madruse pikali maha virutas.

«Kas lähed veel kaebama?»

Madrus hakkas nägu krimpsutades rämpsu kokku korjama.

Mõned laevamehed vaatasid kaugemalt seda veidrat pilti, kajuti illuminaatorist aga jälgis esimene mehaanik Dembowski tähelepanelikult Johnnyt, kes kupja kombel seisis madruse kõrval ja ergutas teda vängete sõnadega. Lõpuks ei kannatanud Dembowski enam välja ning tuli tekile.

«Mis siin sünnib?» küsis ta Johnnylt kurja häälega.

«Koristamine, *chief*,» vastas Johnny hooletult, pannes käed rinnale risti. Sõjaväelise korra austajale tundus selline käitumine häbematu ja tema südames lahvatas viha.

«Aitab,» viipas ta madrusele. «Jäta järele. Küll tema koristab. See on kütja töö.»

Johnny pani madrusel tee kinni.

«Korista aga kõik ära, niikuinii pead seda kord tegema. Mina oma kätt selle hunniku külge ei pane, seni kui siin on kas või üks kübe, mis ei ole ahjust tulnud.»

Madrus ei teadnud, mis nüüd peale hakata. Esialgu, niikaua kui Dembowski siin on, ei saa Johnny talle midagi teha, aga mis pärast saab? Ega *chief*'i autoriteet saa teda kogu aeg kaitsta. Et lasta madrusel endal otsustada, astus Johnny mõne sammu kõrvale ja jäi vaatama. Madrus kõhkles veidi aega, siis kummardus hunniku kohale ja jätkas oma tööd.

«Ma ütlen sulle, ära tee seda!» sisistas Dembowski punetades.

«Pole midagi, härra mehaanik, ega see raske ole,» vastas madrus, kes oli näost veel punasem, ja ruttas lõpetama rämpsu kokkukorjamist, kuigi alles äsja oli ise keeldunud seda tegemast ja kuigi nüüd keelas seda teha ka Dembowski, tähtsuselt teine mees laevas. See paradoks, et inimene oli valmis tegema vastumeelset tööd ja et lihtsa kütja käsku kuulati rohkem kui *chief*'i keeldu, hämmastas Dembowskit. Ta heitis Johnnyle sünge pilgu ja läks kajutisse. Kui tema tahtmine oli täidetud, tahkus ka Johnny kokkupõrkekohalt ja sammus vööri. Jälle kaks vaenlast rohkem, üks neist üsna võimas — nii palju oli Johnny saavutanud. Aga ta ei kurvastanud selle pärast. Ei, tundus isegi, et kasvav vaenlaste hulk valmistab talle rõõmu. Mida rohkem vaenlasi, seda suurem au, seda raskem, seda kaasakiskuvam mäng.

«On hirmsamaidki lõvisid nähtud!» — see oli Johnny lööklause ja võitlushüüd juba kuuendat, seitsmendat, üheksandat aastat. Ja ikka oli ta võitnud. Miks seekord peaks olema teisiti?

Üle kahe nädala võttis «Pinega» peale lasti — mitmesugust puumaterjali. Viimastel päevadel oli tüürimeestel nii palju tööd, et ei olnud aega hingegi tõmmata. Laadungi ülelugemisel aitasid pootsman Zirnis ja üks madrus, aga peale selle oli veel palju muid kohustusi. Voldis Gandris täitis pealelaadimise raamatut ja joonestas lasti paigutuse plaani. Tema õlgadel lasus suur vastutus paljude kaubapartiide õige paigutuse eest, et Inglismaal saaks kindla korra järgi välja lossida ja üle anda kättesaajatele, keda oli suur hulk. Kui päralejõudmisel midagi puudub, on rikki või teiste partiidega segamini läinud, siis langeb vastutus esimesele tüürimehele. Kui laeva omanikele on selle läbi kahju tekitatud, kannatab esimene tüürimees: ta lastakse kohalt lahti või paremal juhul alandatakse teiseks tüürimeheks. Ja justkui sellest poleks veel küllalt tüli ja vaeva, pidi ta veel vastu võtma laeva tagavarakraami: värvid, presendi, köied, petrooleumi. Kapten Beldav ise oli enamasti kaldal, ja kui laevale tuli, jälgis vaikides Voldise tegevust, et eks me vaata, kuidas sa hakkama saad. Mina sind kaitsma ei hakka!

Õhtuti oli Voldis nii väsinud, et ei viitsinud ajalehtegi lugeda. Oma head tuju ta siiski ei kaotanud.

«Pea on justkui ämber ja paisub järjest suuremaks,» kurtis ta Ingule. «Tuleb vaskvitsad ümber panna, muidu võib ühel päeval lõhki minna.»

Ingul ei olnud nii palju muresid kui sõbral, aga kui laev laupäeva õhtul oli sõiduks valmis ja madrused lõpetasid tekilaadungi kinnitamist, tundis temagi kergendust.

Viimasel minutil, kui sadamaametnikud olid kõik formaalsused korda ajanud ja loots kõndis juba kaptenisillal, selgus, et üks kütja puudub. See oli jälle Johnny — kütjate kajuti kangelane, madruste nuhtlus ja laeva kuri vaim. Teda otsiti kõigist kohtadest, masinaruumist ja söepunkritest, vöörist ja kajutitest, kuid Johnnyst polnud kusagil jälgegi. Tema asjad olid laeval, niisiis jalga polnud ta lasknud. Dembowski saatis maale dunkimani ja ühe trimmeri. Need otsisid Johnnyt kogu sadamast, küsisid kõigist tuttavatest kohtadest, kus meremehed käisid napsitamas ja lõbutsemas, kuid keegi polnud poissi sel päeval näinud.

Mis parata, laev pidi teele asuma ilma ühe kütjata, sest nii lühikese ajaga polnud võimalik asetäitjat otsida. Beldav pahandas, Dembowski kaalus, keda trimmeritest võiks kütjaks ülendada, ja laeva otsad anti lahti.

Puksiir võttis «Pinega» trossi taha ja hakkas vööri avamere poole keerama, laeva korpus eraldus juba pikkamisi kaist ja kaptenisillalt anti mehaanikutele signaal: masinad käima. Sel momendil ilmus ühe maja nurga tagant välja väitest kasvu mees. Ta ruttas, jooksis lühikeste kärmete sammudega, ja tema vaaruv kõnnak tõendas, et poisil on magusa veini jõud latva tõusnud. Kõik tundsid kohe ära Johnny. Beldav käskis masinad seisma panna, kuid laev nihkus inertsi jõul kaist eemale. Auriku ahtrit eraldas muulist juba viis-kuus või isegi seitse jalga. Johnny jooksis, ühtelugu tagasi vaadates. Mõtsi oli ta ära kaotanud, sinisel kuuel oli pool kraed maha kistud ja triibuline särk rinna pealt ribadeks rebitud.

Kui muulini oli jäänud paarkümmend sammu, ilmusid tänava otsas nähtavale kaks kardavoid. Need olid tursked mehed, lakksäärikud jalas ja nagaikad peos. Joostes karjusid nad Johnnyle üksteise võidu: «Seis! Seis! Võtke jooksik kinni!»

Aga kõik toimus nii kiiresti, et kaile kogunenud inimesed ei jõudnud veel kummalise võidujooksu mõtet taibata, kui Johnny oli juba muulile jõudnud ja silmapilkugi mõtlemata tegi võimsa hüppe. Laeva pardani oli vähemalt kümme jalga ja pind, kuhu pärast hüpet tuli maanduda, ei olnud laiem kui kuus tolli — reelingu kitsas serv. Aga nagu öeldakse: joodikul on alati õnne. Uduste silmadega, valitsemata oma lõdva keha üle, hüppas Johnny reelingu servale ja haaras kinni trossist, millega tekilaadung oli kinni seotud. Ta puhkas pisut aega, ronis siis nagu kass mööda laadungi järsku, kahekümne jala kõrgust seina üles ja libistas end tugipostide najal tekile. Kui ta püsti sai, oli tema esimeseks teoks pöörduda kalda poole, kus mõlemad kardavoid nüüd muulil räuskasid ja nagaikadega vehkisid. Johnny näitas neile pikka nina ja pani rusika silma vastu.

«Kas maitses hästi?» hüüdis ta oma tagaajajatele. «Nägemiseni järgmisel korral! Toon teile väheke külakosti — larhviklopsi ja ninakotlette!»

Tugevate mootorite tõukel eemaldus «Pinega» kiiresti rannikust. Aga veel kaua võisid laevamehed näha, kuidas kardavoid kaldal vehklesid — nagaikad looklesid õhus nagu mustad maod.

Johnny kutsuti kohe kapteni juurde. Beldav kärkis kurjalt, ähvardas raudu panna ja lootsikaatriga tagasi maale saata, Johnny aga küsis rahulikult, kui palju on kell. Saanud teada õige aja, rõõmustas ta nagu laps:

«Siis on mul vahini veel kaks tundi aega. Ma ei ole oma vahikorda hiljaks jäänud.»

«Mis sa seal kaldal tegid?» küsis Beldav, kui oli veidi maha rahunenud, sest mõistis, et purjus inimest pole mõtet sõimata — niikuinii ei saa headest õpetustest aru.

«Läksin pesu järele,» seletas Johnny. «Mul oli pesusse antud neli särki, kolm paari aluspükse, kaks voodilina ja padjapüürid, peale selle . . .»

«See mind ei huvita,» katkestas Beldav teda. «Aga mis sa seal kokku keetsid?»

«Ei midagi erilist. Tagasiteel läksin Karpi juurde enne reisi topkat võtma, aga pärast hakkasid need kaks kõrilõikajat minuga norima. Et tulgu jaoskonda. Kuidas ma sain minna, kui laev sõidab kohe minema? Ma ütlesin neile, aga nad ei kuulanud.»

«Ja siis?»

«No siis ei jäänud mul muud üle kui rusikad käiku lasta. Ühele nii ja teisele naa, ja siis kähku minema. Nad tahtsid mind kinni püüda, aga kus nüüd säärased elevandid jaksavad minuga võidu joosta!»

«Sa oled huligaan, ei midagi muud,» pahandas Beldav. «Hallid juuksed tulevad mul sinu pärast pähe, ajad mu enneaegu hauda. Mine minema, ma ei taha sind näha!»

Johnny kuulas käsku ja läks ära. Aga kui ta kahe tunni pärast koos oma vahetusega katlaruumi läks, kutsus Beldav ta salongi, kallas õlleklaasi viina täis ja ulatas Johnnyle.

«Viska ära! Pea kohiseb sul vist justkui dünamo?»

«Nüüd enam mitte,» vastas Johnny ja pani tühja klaasi lauale. «Tänan väga, härra kapten, teie viin on üle prahi!»

«Ahaa, tahad vist veel? Enam ei saa. Mine nüüd ja tee tööd. Teinekord ära mul sääraseid vempe enam viska.»

«Püüan.»

Joodik saab joodikust aru ja tunneb kaasa, kui teisel on raske.

Johnny oli määratud teise mehaaniku vahti, sest Ivanov pidas oma lubadust. Kohe, kui ahjude valve oli üle võetud, asus Johnny nagu ikka temale määratud ahju puhastama. See on kõige raskem osa kütja nelja tunni pikkuse vahi jooksul: tuleb tuhk ja räbu välja kraapida, teiste ahjudega auru üleval hoida ja pooleldi kustunud ahi uuesti valge tulega põlema ajada. Just selle silmapilgu oli Dembowski välja valinud, et oma vaenlase võimeid töö juures proovile panna. Kui Johnny alla tuli, seisis *chief* juba katlaruumi uksel, kuigi ei olnud tema

vahi ja mehaanikud on ülepea valves masinate juures; kütjate ruumis käivad nad ainult siis, kui katlaruumis on midagi korrast ära — kas on aur langenud või midagi muud juhtunud.

Johnny ei teinud *chief*'i juuresolekust väljagi, võttis oma ahjud vastu, lõhkus suuremad söetükid peenemaks ja õhutas tuld kahes küttekoldes, mis pidid auru üleval hoidma, seni kui ta kolmandat ahju puhastab. Siis võttis ta kangi. Asjata jälgis Dembowski tema töötamist, asjata ootas mõnd eksimust või lohakust, millest võiks kinni hakata, — Johnny oskas oma tööd tausa virtuooslikult. Manomeetrinõel ei langenud puhastamise ajal kriipsuvõrragi, kuigi see polnud otseselt vajalik — ahju puhastamise ajal võib aur langeda. Sel ajal kui söe etteandja väljakistud räbutükke veega üle valas, pildus Johnny süsi kahte teise koldesse, murdis kangiga, sättis siibreid, ning valged leegid lakkusid taas katla seinu ja aurutorusid. Kümme minutit varem oma vahikaaslasest oli Johnnyl puhastamine lõpetatud ja kõigis kolmes ahjus tuli vuhisemas. Siis istus ta pumbakastile, pani käed rinnale risti ja vilistas vana meremeeste valssi.

Dembowski tuhnis veel tuhahunnikus, et ehk leiab mõne põlemata söetüki, kuid ei leidnud midagi ja läks pettunult minema.

Järgmisel hommikul, kui Johnny kohvikannu kambüüsi viis, tuli talle punkriluugi juures Dembowski vastu. *Chief* keeras Johnnyle selja ega vastanud tema teretusele.

«No kui nii, siis olgu nii . . .» arvas Johnny ja pärast seda ei teretanud *chief*'i enam mitte kunagi. Hiljem Dembowski küll kahetses oma käitumist ja püüdis seda heaks teha: igal hommikul valvas, millal Johnny tekile ilmub, vaatas talle peaaegu lahkelt otsa ja ootas, et Johnny mütsi kergitaks, aga see oli asjatu lootus. Kütja ignoreeris teda nii täielikult, nagu poleks teda laeval üldse olemas. Niisugune olukord oli Dembowskile väga ebamugav, sest teisi ohvitsere Johnny teretas ja tema boikotist *chief*'i vastu teadis peagi kogu meeskond. Aga mis sai Dembowski parata? Johnnyga ära leppida, vabandada, oma vigu tunnistada — seda ei lubanud tema uhkus. Pöörduda kapteni poole ja paluda tema abi distsiplinaarse viisakuse taastamisel? Sellega teeks ta enda vaid naeruväärseks ja tunnistaks oma jõuetust.

Selle mõru suutäie pidi Dembowski ise alla neelama, aga see oli raske, väga raske. Nii tühine asi, kui mõistusega võtta, aga ikkagi — kuidas see võib mehel elu ära rikkuda!

Reis läks hästi, ainult Nordkapi juures pidi laev paar päeva loodetormiga heitlema ja Inglismaa rannikul tuli järsku paks udu. Kaheksateistkümnendal päeval pärast Arhangelskist väljasõitu jõudis «Pinega» South Shieldsi.

Öösel enne sadamasse sissesõitmist tegi Ingu esimest korda lähemalt tutvust Johnnyga. Ingu oli vahi lõpetanud, ja nagu paljud meremehed reisi lõpul, koristas oma kajutit ja tegi ennast korda: otsis puhta pesu, ajas habet ja kirjutas isale kirja. Kui kõik oli tehtud, läks ta tekile värsket ööõhku hingama. Siin-seal kauguses vilkusid majakatuled, ulgumere pool sõitis mööda roheliste-punaste signaaltuledega aurik ja maapinna illuminatsioonile vastas siretav taevavõlv. Vaiksel merepinnal tantslesid fosforsed sädemed. Kusagil sõditi, granaadid lõhkesid ja tuhanded inimesed oigasid surmaagoonias, merel aga oli rahu, vaikne veeväli ja tähine taevas, kesköine vaikus ja üksinduse vabadus. Laeva sisemuses tuksus suure auriku süda, jõuline võbin vibreeris kogu tohutus metalses korpuses ja korsten paiskas välja hallikasmusta hingeõhku. Unistades vaatles Ingu fosforestsensi mängu, tuletas meelde lõunamerd, maalilisi saari teisel pool Atlandi ookeani ja «Merevaigu» hukkumist. Vana Kadikis, must Joe ja tekipoiss — kus te praegu olete, vanad sõbrad? Kuhu, millisele rannikule on Golfi hoovus teie elutud kehad välja uhtnud? Võib-olla lained loksutavad neid vastu üksildasi kaljusid saarte rannikul, võib-olla kiiguvad nad veel ookeaniavarustel ja ainult sügispäike silmitseb nende moondunud nägusid. Vana Kadikis, must Joe ja tekipoiss . . . ja pime Tseesar. Ei ole teid enam, kuid Ingu Zitars unistab «Pinega» tekil, mõtleb minevikust ja vaatab vastu tundmatule tulevikule. Eluvool kannab teda oma teed, ei ole tal võimu siduda minevikku olevikuga.

Kümmekond sammu paremat kätt kriiksus tuhavints. Trimmer keeras täis tuhanõusid pikkamisi üles. Ta oli juba mitu tundi töötanud, ajanud vaheteki punkritest sütt välja, purustanud suuri kivisöetükke, kastnud veega räbu, kraapinud tuhka ahjude alt ja toonud kütjatele värsket joogivett. Nüüd pidi ta alt katlaruumist üles tekile keerama oma vahi räbu ja tuha, nelikümmend rasket karratäit, ja kui see on tehtud, ei saa ta koisse pikali heita nagu tema kütjatest vahikaaslased, vaid ta peab veel kajuti puhtaks pühkima, nõud ära pesema ja kloseti üle uhtma, sest homme jõuab laev sadamasse ja sanitaarpolitsei kontrollib rangelt laeva puhtust. Võib-olla ei saa ta üldse

puhata, see noor poiss. Aga ta on nii väsinud, et silmad vajuvad kinni ja vintsi vänt püsib vaevu peos. Iga kord, kui räbunõu on üles keeratud, võtab ta selle sülle ja kannab üle teki tuhakasti juurde. Tuhk on veega üle valatud, sodine, märg, kuid räbutükid hõõguvad veel punastena, ja kui trimmer need merre raputab, siis need kraabivad ja põletavad tema sõrmi. Siis pistab ta söetolmuse sõrme suhu, imeb vere välja ja närib hammastega küünekisud maha. Selle eest saab ta mõne rubla kuus ja süüa, ja vana Dembowski ütleb kaptenile lõunasöögi ajal: «Trimmerid on laisad nagu kassid. Me võiks täiesti kahega läbi saada, las kolmas läheb maale karja hoidma.»

Uht karratäit kandes trimmer komistas väsimusest ja nõu lihises maha. Siis lohistas ta selle mööda tekki reelinguni ja pöördis tuhakasti augu juurde tõsta. Aga kard oli raske ja poiss väsinud. Kaua nägi ta vaeva, ent ei suutnud karda üles tõsta. Katlaruumis kõlksatas labidas närviliselt ja läbi tuulutustoru kostis tekile kütja kärsitu hõige: «Mis seal on? Mis sa kohmitsed nii kaua? Vaata, et vahi lõpuks on kõik üles hiivatud!»

Ingu ei unistanud enam. Ta nägi vaevatud inimest, kellel higiojad üle näo voolasid, märkas poisi pilgus meeleheidet ja mõistis, et midagi on siin korrast ära. Kui inimene ei suuda täita, mis temalt nõutakse, siis on nõudmine ülekohtune ja teise inimese kohus on talle appi minna. Impulsiivselt, unustades hetkeks oma ameti, nihkus Ingu trimmeri poole, tahtis talle läheneda, kuid tõmbus kohe tagasi, vaadates oma puhtaid riideid: sinist tüürimehevormi, valget päevasärki ja äsja pestud käsi.

Ta häbenes oma puhtust, kuid jäi sinna, kus oli. Kuid samal silmapilgul avanes katlaruumi uks ja tekile tuli vilistades keegi puhtas khakiülikonnas mees. See oli Johnny. Samuti nagu tüürimeest ja mõnd teistki «Pinegal», polnud puhtusemaania tedagi sel ööl magada lasknud. Lõpetanud oma vahi, oli ta läinud alla dunkikatla juurde, mis seisis eraldi, pesnud pesu, küürinud ka ennast sooja veega pealaest jalatallani ja pannud selga puhtad riided. Tekil märkas ta kohe trimmerit ja jälgis väheke aega, kuidas poiss asjata püüdis tuhanõu üles tõsta.

Sõnagi lausumata pani Johnny pesupambu punkriluugile, tõmbas khakipluusi seljast ja astus trimmeri juurde:

«Lase mina . . .»

Nagu kerge sulekoti tõstis Johnny raske nõutäie üles, raputas tuha ja räbu merre ning läks vintsi juurde.

«Aga kuidas siis nii . . .» püüdis trimmer protesteerida. See oli Lehtinen, kellega Johnny oli esimesel päeval ülemise koi

pärast tülli läinud. «Sul tuleb varsti ahjude juurde minna, mul aga on veel ainult tund aega töötada...»

«Mine vööri ja pese nõud puhtaks,» vastas Johnny, seadis tuhakarra vintsi konksu külge ja laskis alla katlaruumi. «Mul ei tule nagunii und.»

Nii lihtsalt, ilma pooside ja õilsate žestideta võttis ta enda peale teise inimese töö, ja see teine polnud sugugi ta sõber. Aga tema oli tugevam, tuhakarra kaal ei valmistanud temale lihastele mingit vaeva, ja teine oli väsinud.

Lõbusalt kriiksus nüüd vints, üks kard tuli teise järel mööda tuulutustoru üles ja vilistades kandis Johnny tuhanõud üle teki reelingu juurde. Kütja all jõudis hädavaevu teise nõu täis kühveldada, kui Johnny juba tühja karra alla laskis ja tagant õhutades hõikas: «Mis seal on, et peab ootama? Liiguta ennast kärmemini,- sa Jeruusalemma mahapõletaja! Vaata kui lasen sulle mõne šlakiprae pähe!»

Selle ajaga, kui ülejäänud kolmkümmend karratäit said üles keeratud, olid Johnny khakipüksid ja valge trikoosärk muutunud mustaks ja niiskeks ning äsja pestud nägu tuhkhallika tolmanud.

Kui Lehtinen nõusid pesemast tagasi tuli ja justkui vabandavalt sellest juttu tegi, naeris Johnny ta välja:

«Ah ära määritud? Oi kui kahju! Siis ei saa ju üldse enam puhtaks pesta. Jajah, mis ma siis vahi ajal teen? Joonistan seintele ahvipärdikuid või mängin sõetükkidega? Auru on siin nii kerge üleval hoida, et tööajal võiks kogu laeva puhtaks pesta.»

Auru hoidmine polnud «Pinegal» sugugi kerge, sellega Johnny liialdas. Kui tema tegi oma töö ära justkui naljatades, siis teised kütjad said kõvasti higistada ja pärast vahti langesid surmväsinult koisse. Johnny vastupidavust ja tööoskust ei saanud mõõdupuuks võtta. Kogu vöör teadis juba ammu, et Johnny oma vahi ajal aitab teist kütjat, mõnikord isegi puhastab tema eest ahju, ja et ainult tänu tema abile suudab too vahi lõpuni vastu pidada.

Ingu oli kuulnud Johnny seiklustest «Pinegal», tema tülidest, kaklustest, alatisest lobisemisest ja joomingutest, aga kui ta täna öösel seda veidrikku töö juures jälgis, hakkas tal häbi enda pärast: tema, Ingu Zitars, viivitas hädasolija abistamisega, hoidis oma puhtaid rõivaid, aga Johnny ei kõhelnud silmapilkugi, kui kaaslasel oli raske. Kas Johnny ei ole siis palju parem kui tema?

Ingul tekkis soov seda poissi lähemalt tundma õppida. Kui viimane karratäis tuhka merre langes ja Johnny tühja nõu

vintsi külge riputas, astus teine tüürimees tema juurde ja ulatas käe: «Te olete täitsamees! Saame sõpradeks. Nõus?»

Johnny vaatas imestusega kõigepealt tüürimehe kohmetut nägu, seejärel tema väljasirutatud kätt. Muigas irooniliselt, ümisüs peopesa pükste vastu ja lõi siis oma raske kämbla lingu pihku, kuigi tundus, et ta sellest sõprusepakkumisest vist eriti suurt lugu ei pea.

«Siis tuleb meil Shieldsis kõrtsi minna. *Pint bitter and bottle whisky — and I'll not be husky!*»*

6

South Shields, samuti nagu mitmed teised Inglismaa sadamad Põhjamere rannikul, oli sel ajal laevu täis. Suur osa aurikuid, mis tulid Arhangelskist, pöörasid siia sisse. Mereteed polnud enam kindlad, Saksa allveelaevad hulkusid piki Norra rannikut ja passisid laevu, mis pidasid ühendust Inglismaa ja Venemaa vahel. Seepärast ei sõitnud laevad enam harilikul kursil, vaid hoidsid rohkem põhja poole ja Nordkapi juurest läksid ringi lääne suunas kuni Šoti saarteni.

South Shieldsis oli palju lätlasi ja venelasi. Ingu polnud üheski Inglismaa sadamas enne näinud nii palju oma maa meremehi. Sõja puhkemisel olid paljud koos laevadega välismaale jäänud, paljud olid mitmesuguseid teid mööda sõjaohust eemale pagenud, kuid teiste hulgas oli ka 1905. aasta emigrante ja neid, kes olid tahtnud pääseda seitsme aasta pikkusest sõjaväekohustusest Vene laevastikus ja kunagi oma laevadelt deserteerinud. Mehed sõitsid enamuses merd või töötasid sadamas, mõned olid leidnud koha sõekaevandustes või tegelesid käsitööga.

Johnnyl oli siinsete lätlaste ja venelaste hulgas palju tuttavaid, kõigis *boarding-house*'ides ja trahterites oli ta oma inimeng. Isegi kohalikud politseinikud mäletasid hästi selle pöörase poisi nime — neil oli temaga aeg-ajalt olnud mitte just meeldivaid kokkupuutumisi.

Järgmisel päeval pärast South Shieldsi saabumist maksis kapten meestele avanssi. Õhtul pani Johnny selga sinise bostonülikonna, sidus lipsu ette ja küsis Ingult, kas ta on maaleminekuks valmis.

«Kuhu me läheme?» küsis Ingu, kui nad dokist välja jõudsid. «Mulle on see kant päris võõras.»

* Toop õlut ja pudel viskit — siis ei ole enam pahandust miskit. (*Ingl. k.*)

«Mulle mitte!» Johnny libistas ulja pilgu üle tänavate. «Iga poodnik tunneb mind ja mina tean siin peaaegu iga inimest, sest ülemineval talvel elasin Shieldsis neli kuud. Küsi ainult, ja ma seletan sulle kohe, mis siin on ja mida ei ole.»

Ingu muheles Johnny tohutu iseteadlikkuse üle ja osutas naljatamisi üht pruugitud rõivaste müügikohta, mille uksel seisis vanaldane mees, kühmninaga ja väikese musta habemetutiga — arvatavasti poe omanik.

«Kes see on?»

«See või?» Johnny tõstis sõrme sonimütsi noka juurde. «Hallo, Fridman!»

«Hallo, Johnny!» vastas kaupmees teretusele samuti inglaste kombel. «Kuidas käsi käib? Kas te ei tuleks mu uut kaupa vaatama? Mul on mitu uut ülikonda teie kasvule. Mineval nädalal ostsin madrustelt, kes läksid pikale reisile.»

«Indiasse või?»

«Ei, Austraaliasse. Astuge palun sisse, teile teen odavalt.»

«*Thank you*, Fridman, seekord pole aega. Aga ärge kõike maha müüge, mul on üht ülikonda vaja kaldal käimiseks.»

«*All right*, Johnny!»

«Nägid, ta tunneb mind!» ütles Johnny Ingule. «See Fridman on Venemaa juut, kuskilt Gomeli või Grodno kandist. Pärast üht pogrommi emigreeris Inglismaale ja elab Shieldsis juba kahekssandat aastat. Tema käsi käib siin hästi. Poisid toovad rõivaid poolmuidu siia, *mackintosh* — vihmamantel — antakse mõne šillingi eest ära, ja pärast Fridman muudkui ajab raha kokku. See kõrts seal on ühe eestlase käes. Aga juuksur on pärit Liepājast. Ja *boarding-house*'i pidaja on taanlane. Tema juures ma elasin mitu kuud. Tubli mees, annab sööki võlgu ja muretseb poistele kõige paremad santsud. Kahju, et seesuguseid pansionipidajaid rohkem ei ole.»

«Aga kes on need preilid, kes just kondiitriärist välja tulid?» küsis Ingu, näidates kaht nägusalt riietatud blondiini.

Johnny lõi hooletult käega.

«Ah, mis nüüd neist! Siinsamas ühes kõrtsis pesevad nõusid.»

«Kas tõesti?» ei tahtnud Ingu uskuda. «Inglannad?»

«Kes nad muud võiks olla. Käivad, justkui oleks küünrapuu alla neelanud. Kui kolmekümneseks saavad, astuvad Pääste armeesse ja laulavad tänavanurgal koraale või võtavad endale koera ja kutsuvad seda kallikeseks. Küll ma seesuguseid tean, kõik ühe vitsaga löödud.»

Selle jutu ajal olid nad naisterahvastele üsna lähedale jõud-

nud. Johnny muudkui lobises, kritiseeris blondiine pealaest jalatallani, jutustas nende eluloo algusest lõpuni ja tegi üliinimlikke järeldusi neidude kahtlase moraali kohta.

«Sellel ühel pole väga viga, aga teisega ma küll tegemist ei teeks, makstagu või peale.»

Neiud sammusid vaikides nende ees — ei tea, kas võõra keele kõlast kütkestatult või ei olnud neil endil millestki rääkida. Nad ei rutanud, ja mida kauem nende saledad kogud Johnny silme ees hõljusid, seda rohkem hoogu ta läks. Neidude tumm, passiivne juuresolek näis jutukat meremeest ärritavat. Oli nii põnev rääkida, mis iganes pähe tuleb, kui pole tarvis oma sõnade eest vastust anda. Lõpuks tüütas see siiski Johnny ära ja ta sülitas vihaselt:

«Ei tasu suud lõksutada. Neile meeldib kastrulite kolin rohkem kui inimese jutt.»

Ühel tänavanurgal jäid neiud seisma. Üks vaatas Johnny otsa, hädavaevalt naeru tagasi hoides, ka teise nägu oli allasurutud naerust punane. Siis ütles esimene puhtas läti keeles:

«Kas see oli kõik? Rohkem ei tule enam midagi? Meil oli nii huvitav kuulata.»

Ja mõlemad pahvatasid valjusti naerma.

«Kirevase pihta!» vandus Johnny, kes oli nagu puuga pähe saanud. «Põrgulik eksitus!»

Ka Ingul oli piinlik, sest Johnny jutt polnud kaugeltki galantne — väga halb ettevalmistus kaasmaalastega tutvumiseks. Ise näost punane justkui pahateolt tabatud poisike, pomises ta vabandussõnu: «Nagu näete, viltulöök! Minu sõber on siin elanud ja pidas teid oma tuttavateks. Oleks väga kahju, kui ta teid solvas.»

«Maailm pole nii suur, nagu teie arvate,» sõnas see, kes oli ennist juttu alustanud. «Ja South Shields pole tõepoolest seesugune koht, kus lätlane võiks valjusti öelda kõike, mis tal aga pähe tuleb.»

Jälle helises naer, neiud ei suutnud sellest enam jagu saada ja ruttasid minema. Paar maja edasi kadusid nad ühe ukse taha. Selle ajaga, kui Ingu nendega rääkis, oli ka Johnny kadunud, jättes kaaslase lahinguväljale üksi.

«Vaata paganat!» pahandas Ingu. «Ise keedab pudru kokku ja siis laseb teisel ära süüa.»

Ta heitis veel pilgu kõrvaltänavaisse, astus ühte trahterisse sisse ja jõi kannu õlut, kuid Johnnyst polnud jälgegi. Laevale ei tahtnud veel tagasi minna, seepärast läks Ingu kinno ja vaatas Ameerika detektiivfilmi.

Kui ta «Pinegale» tagasi läks, kuulis ta juba eemalt kõva lärmi laeva keskosas, kus asusid ohvitseride kajutid. Vahimadrus püüdis üht mustjat kogu esimese mehaaniku Dembowski ukse juurest ära kiskuda.

«Johnny, ära tembuta, mine kubrikusse ja maga ennast välja,» manitses madrus. «Kui kapten üles ärkab, läheb sul kehvasti.»

«Lase mind! Lase lahti!» karjus Johnny ja lükkas madruse eemale. «Kapten ei tee mulle midagi, ta on tubli vana. Peaparanduseks andis napsi. Aga Dembowski... Kui ma ta kätte saan!»

Kohe kostis metsik trummeldamine kajuti ukse pihta. Johnny raputas vihaselt linki ja tagus jalgadega vastu kajuti seina.

«*Chief*, lase sisse! Ma pean sinuga rääkima mõne sõna inglise keeles. Ainult mõne sõna. Kas sa teed ukse lahti või ei? Kui ei, siis ma lähen kotšegarkasse ja võtan suure kangi.»

Kajutis valitses sügav vaikus. Näost kahvatu, kohkunud Dembowski istus koi serval ja kuulas purjus kütja räuskamist. Värisevate sõrmedega otsis ta revolvri ja kontrollis padruneid. Kui ometi kapten üles ärkaks ja laseks selle hullu raudu panna! On sellel Beldavil alles karuuni! Pikk Surm ka ei kuule, mis siin sünnib. Ja kus on siis esimene tüürimees... või teine, kus on Ivanov, miks keegi appi ei tule?

«Lase sisse, Dembowski, ma ütlen sulle, lase sisse, muidu läheb sul kehvasti!» jätkas Johnny. «Belgias peksin ma üksi päini kõrtsi tühjaks, ja seal oli vähemalt kakskümmend meest. Kas sina mõtled mulle üksinda vastu hakata?»

Seepeale kuulis mehaanik nut häält. See oli vist teine tüürimees, kuid ta rääkis läti keeles ja Dembowski ei saanud midagi aru. Ent teise tüürimehe ligiolek vähendas siiski hirmu. Annaks jumal, et Zitarsil läheks korda seda segast taltsutada!

«Johnny, mis nalja sa siin jälle teed?» küsis Ingu karmi häälega.

«Ma tahan kakelda, ja Dembowski on juba ammu nahatäie ära teeninud.»

«Mispärast sul siis jälle küüned sügelevad? Ja mis ajast sa oled nii vapper?» jätkas Ingu. «Ennist kaldal ma nägin argpüksi, kes pistis plehku kahe nõrga naise eest, nüüd aga tahab vana mehe kallal oma rammu näidata.»

«Keda sa selle argpüksi all mõtled?» pöördus Johnny kohe Ingu poole.

«Sind. Sa ei ole täitsapoiss, vaid paljalt nolk. Pruugid julgelt suud, aga kardad oma sõnade eest vastutada.»

«Kas tõesti?» imestas Johnny.

«Oled juba unustanud?» tegi Ingu end kurjaks. «Kuhu sa läid, kui tüdrukud hakkasid läti keeles rääkima? Mina pidin üksipäini patuoinana tänaval seisma.»

«Kas nad tegid sulle midagi halba?» Johnny ajas keha sirgu, ilmutades valmisolekut kaaslasele tehtud ülekohtu eest kätte tasuda.

«Nad ütlesid, et nii arga meest näevad nad esimest korda elus. Nõnda võivad talitada ainult piimahabemed. Tänavanurga tagant näitavad rusikat ja pistavad plehku. Just nõnda nägi see välja.»

«Ega mina ei pistnud kuhugi plehku. Läksin juuksurisse, mul oli häbi nii karvase peaga naisterahvaste ees seista.»

«Arvad, et ma sind usun?»

«No vaata!» Johnny kiskus vihaselt mütsi peast, nii et võis näha korralikult pügatud juukseid. «Mul ei olnud nende ees kriipsuvõrragi hirmu, aga ma tean, et naistel on otsustav just esimene mulje, ja seepärast ma ei tahtnud kõike untsu ajada.»

«Ha-ha-haa! Toreda esimese mulje jätsid sa küll!» pilkas Ingu. «Tule vööri ja ära lärma. Inimesed tahavad magada.»

«Aga mul on Dembowskiga...»

«Pole sul siin midagi teha. Kui midagi on, siis aruta homme kaine peaga.»

«Ma olen täiesti kaine!» protesteeris Johnny.

«No siis sa oled küll üks hale kuju.»

«Irvitad minu üle või? Seda ei luba ma mitte kellelegi. Dembowski ka irvitas minu üle, nuhkis merel, kuidas ma kütan ja ahju puhastan. Kas see oli ilus tegu? Mind, vana kütjat, passis peale justkui poisikest! Ja teretusele ka ei vastanud.»

«Mis seilest? Sa ise ka pärast ei teretanud teda. No tule, ära mõlla!»

Johnny punnis vastu.

«Oota, nii ei saa ära minna. Mu au ei luba seda. Kui ma olen *chief*'i uksele koputanud, siis tuleb asi ka lõpule viia.»

«Kakelda ma sul ei lase.»

«See on halb, siis ma pean otsima mõne teise petise, keda läbi kloppida. Võib-olla sind ennast... Aga Dembowskiga... Oota, mul tuli just hea mõte pähe. Ära sa ainult vahele sega.»

«Ega sa lollusi ei tee?»

«Ausõna, ma ei tee Dembowskile midagi halba.»

«No eks näe, ma hoian sul silma peal.»

«Seda ma just soovingi. Ilma tunnistajateta pole huvitav. *Watchman*, jää sina ka siia!» viipas Johnny vahimadrusele. Siis

pani ta mütsi pähe ja koputas väga viisakalt Dembowski uksele.

«Kes on?» kostis seekord *chief*'i hääl.

«Kütja Bebris soovib teiega rääkida. Ainult üks silmapilk, *chief*, palun olge nii hea ja tehke uks lahti. Siin seisavad ka teine tüürimees ja *watchman*, teil pole tarvis karta.»

«Millest siin öösel rääkida?» pomises Dembowski. «Seda võib teha homme päeval.»

«No ikkagi, *chief*! On väga kiire asi. Uskuge mind, te ei kahetse.»

«Oota natuke!»

Dembowski tõmbas endale vihmamantli ümber ja tegi ukse lahti. Prao vahelt paistis tema paljas, läikiv lagipea.

«Mis vaja?»

«Tere õhtut, *chief*!» Johnny võttis mütsi peast.

«Tere õhtut!» Dembowski imestas Johnny ootamatu viisakuse üle: see oli esimene tervitus kolme nädala kohta.

«See oli kõik, mis ma tahtsin teile ütelda,» sõnas Johnny. «Mõtlesin pikalt meie vahekorra üle ja täna sain aru, et niisugust olukorda ei saa kaua taluda, kui kaks inimest ühel laeval teineteist ei tunne. Kas teile ei tundu samuti?»

Dembowski vaikis.

«Ja seepärast ma tulin täna õhtul seda pikaleveninud viga parandama,» jätkas Johnny. «Ma teretasin teid ja teie vastasite mulle. Nüüd on kõik korras, ja seni kui te ka edaspidi mulle vastate, seni ma teretan teid jälle. Head ööd, *chief*!»

Johnny võttis veel kord mütsi laia kaarega peast ja vaatas pinevalt, väljakutsuvalt Dembowski otsa. Sel silmapilgul otsustati nende edaspidine vahekord, sellest said mõlemad aru. Kui Dembowski solvub, siis jääb kõik vanamoodi ja *chief* ootab hommikul asjatult teretamist. Normaalseid tingimusi võib saavutada ainult sellega, et ei tee väljagi selle laamendaja pilkest.

Möödus tükk aega, enne kui Dembowski otsusele jõudis. Johnny nägi, kuidas tema vastane huuli näris, kuidas ta käed närviliselt värisesid ja põsesarnadele ilmusid pahameelelaigud. Tema seesmuses kees arvatavasti viha, kõige meelsamini oleks ta Johnnyle käratanud, et kasigu minema. Kuid ta hoidis end vaos, kõhatas ja ütles lahkelt:

«Head ööd!»

Johnny oli võitnud. Kui *chief*'i uks jälle kinni vajus, oli ka kogu võitlusind lahtunud. «Nüüd lähen magama. Üpris huvitav õhtu oli, mis?»

«Aga küsitav, kui meeldiv,» vastas Ingu. «Johnny . . .»

«Noh?»

«Sa oled imelik inimene. Mulle paistab, et sinu elus on inidagi korrast ära. Muidu sa ei oleks selline.»

«Võib-olla mul on kõik korrast ära. Mis siis?»

«Ma ei saa sinust veel hästi aru. Aga tahaksin saada. Kas sa ei räägiks mulle endast, oma varasemast elust? Sa ei ole säärane nagu enamik inimesi, ja ehkki sa teed palju halba, mille eest ei mina ega teised ei saa sind kiita, ometi sa meeldid mulle.»

«Tänan avameelsuse eest. Ühesõnaga, avameelsus avameelsuse vastu. Võib ka, kas mul kahju.»

«Lähme minu kajutisse.»

Johnny krimpsutas nägu, otsekui alluks ebameeldivale saatusele, ja kõndis tüürimehele järele. Tol ööl kuulis Ingu selle noore mehe elulugu.

Teine peatükk

1

«Kas sul ei leidu mõnd piisakest?» küsis Johnny, kui oli istet võtnud väikesel diivanil, mis oli koos teiste elutarbeliste asjadega kajutisse sisse ehitatud.

«Ei, sääraseid asju ma tagavaraks ei hoia,» naeris Ingu. «Rohuks pole mulle viina veel vaja.»

«Hm! Kehv tüürimees oled ilma viskita. Dembowskil on kois padja all alati varuks suur plasku. Peab ükskord katsuma ära näpata. Noh, ükspuha, kui sul ei ole, siis ei ole, saame niigi läbi, aga mina pidasin sind küll tsipa teistsuguseks.»

«Nii et pettumus? Võib-olla sa ei tahagi nüüd rääkida?»

«Ega mina ei kauple, ära sa seda arva,» krimpsutas Johnny solvunult nägu. «Aga ma ei taipa, mis võib minu elus nii huvitavat olla, et tasuks teistelgi inimestel teada. Kust otsast alustada — kas sündimisest? Seda ma õieti ei mäleta.»

«Alusta aga, kust tahad.»

«No hea küll, eks siis kuula. Olen sündinud väikeses provintsilinnas Põhja-Liivimaal. Minu isa oli kaupmees — keskmise kaliibriga kõrilõikaja. Tema poest käisid ostmas ümbruskonna talumehed ja tema trahteris jõid nii teelised kui ka linnarahvas, alates linnapeast endast ja lõpetades sissesõiduhoovi

tallipoisiga. Minu isa oli väikest kasvu mees, aga väga praktilise mõistusega. Tema trahteris juhtus tihti kaklusi, aga tema ise ei läinud kunagi kundedega kaklema. Ta müüs teistele palju viina ja õlut, aga ise ei joonud. Ja sellepärast, kui mõnel kundel oksjonipidaja kirjutas kogu vara üles ning oksjonihaamer kõlksus ligemal ja kaugemal, sai minu tark isa võileiva hinna eest igasugu asju kokku osta ja Riias kahekordse tasu eest maha müüa. Iga inimene teretas teda juba tüki maa tagant ja nimetas teda härra Bebriseks. Heale toidule vaatamata tuli talle lõpuks kallale mingi seesmine tõbi ja ta ei tõusnudki enam voodist.

Mina olin tol ajal viieteistaastane. Kevadel lõpetasin linna kreiskooli, ja kui isa poleks surnud, oleksin pidanud sügisel Riia kommertskooli astuma. Mina aga lugesin tollal Mayne Reidi ja Jules Verne'i ning mõtlesin rohkem laevadest kui kontoripuldist. Isale ei tohtinud ma sellest iitsatadagi, sest olin ainuke poeg ja pidin saama tema töö jätkajaks. Emale ma siiski rääkisin, ja temagi tõstis lärmi. Et visaku ma seesugused mõtted peast välja, tema tahab mind «anständig» kasvatada, saksaks, mitte mõneks ilmahulguseks. Millest mul puudust on? Kas meil ei ole olemas kõik, mis süda ihaldab? Mis minusugune poisike veel võib soovida?

Mõistlik meesterahvas ei hakka naisterahvaga tülitsema, eriti kui see on tema ema. Naiste juures ei saavuta loogikaga midagi, ainult selge ja kindla käitumisega. Nõnda ma ka tegin. Varsti pärast jüripäeva, kui jää merel sulas ja sadamad kogunesid laevu täis, panin ma oma seitse asja kompsu ja põgenesin varga kombel öösi kodunt minema. Riias sain ühe purjeka peale laevapoisiks ja sõitsin pikale reisile Lõuna-Ameerikasse. Algus oli raske. Keegi ei halastanud minu peale, aeti taga nagu orja, laoti kaela kõige vastikumad tööd, ja kõige väiksemagi eksimuse eest sain naha peale. Mind peksid kõik, kellel aga aega ja tahtmist oli: udis kokk, udisid madrused ja tüürimees, pootsman aga pidas lausa oma kohuseks vähemalt kord nädalas vemmeldada mind kõielinguga, sest aukartus peab olema. Kõis kõieks, ega sellega konti puruks lõö, aga pootsman mõistis seesugused sõlmed sisse siduda, millest jäid keha peale sinised laigud.

Küllap see oli karistus minu kergemeelse põgenemise eest kodunt — või ehk proovilepanek enne meremeheseisusesse vastuvõtmist. Mis ma sain teha? Vastu hakata ma veel ei jõudnud, olin liiga väike. Seesuguse vanaaegse meresõidukasvatusega tehti minust siiski peagi täitsapoiss. Nagu orav ronisin mööda

maste ja raasid, veriseks kistud sõrmedega rehvisin ja heiskasin purjesid, koristasin kajuteid, pühkisin tekki ja koorisin kambüüsis kartuleid. Mida selgemaks ma oma töö sain, seda rohkem kohustusi mulle kaela laoti. Sain väga hästi aru, et mulle tehakse ülekohut, aga ma ei ütelnud sõnagi, et mitte peksa saada. Ainult südamesse kogunes mul viha ja jonnakas otsus: oodake, kui ma suureks kasvan, siis teen teil kõigil kõrvad tuliseks.

Usu või ära usu, aga see otsus, see kättemaksujanu oli ainuke põhjus, miks ma sellelt laevalt esimeses välismaa sadamas jalga ei lasknud, vaid sõitsin seal tervelt kolm aastat. Selle aja jooksul oli nii mõndagi muutunud, mind peksti harvem ja madrused hakkasid mind juba endasarnaseks pidama. Ainult pootsman ja tüürimees pidasid Johnnyt ikka veel poisikeseks, ja ehkki ma juba ammu tegin kõiki madruste töid, pidin rahul olema laevapoisi palgaga. See oli suur ülekohus ja just see näris kõige rohkem mu hinge. Aga ma ei jooksnud veel ära. Minu lihased karastusid, ma olin painduv nagu kass, ja kord, kui ühes Hispaania kõrtsis tekkis meie meestel tüli Skandinaavia madrustega, tõstsin minagi esimest korda oma käe löögiks. Nägin ära, et rusikad on mul suur anne, sest sain üksipäini kolmest vastasest jagu. See veendumus andis mulle iseteadvust ja usku oma jõusse. Proovigu keegi nüüd mulle konnasilma peale astuda, küll siis näeb!

Hispaaniast läks laev üle Atlandi Riosse. Ja seal ühel laupäevaõhtul... Mu süda naerab veel praegugi, kui tuletan meelde seda esimest kläud. Teised madrused läksid kaldale, kõigil oli puhkus; pootsman, tüürimees ja kokk kõndisid tekil puhastes riietes, nägu siledaks kaabitud. Ka mina olin selga pannud puhta pesu ja uued tunked ning kaela sidunud rohelise siidrätiku, sest mul oli samasugune õigus laupäevaõhtul puhata kui kõigil teistel. Kokk aga mõtles teisiti, pootsman nõustus temaga, ja enda õnnetuseks ühines ka tüürimees nende seisukohaga. Minu puhas välimus vist ärritas teda.

«Džonka, sina võta ette ja pese heeringatünn puhtaks!» käsutas mind kokk. «Lehkab mis hirmus, ajab kogu proviandikambri haisu täis.»

See veel puudus! Mina jännaku räpase tünniga ja määrigu oma puhtad rõivad silgusoolveega kokku!

«Seda võid sa ise teha, koka!» kähvasin talle. «Ise lasksid tünni hukka, ise tee ka puhtaks, aga minul on laupäevaõhtu.»

«Sul vist selg sügeleb selle järele!» Pootsman näitas mulle sõlmilist «laevakassi».

«Seda veel ei tea, kellel sügeleb,» vastasin ja naersin väljakutsuvalt. «Sina, pootsa, ei ole ammu saunas käinud, sulle ehk kuluks kõige rohkem ära.»

Nüüd kikitas ka tüürimees kõrvu. Kõik kolm kogunesid kokku ja arutasid midagi. Nende näod ei tõotanud mulle midagi head. Vaesekesed, nad olid unustanud, et Bebrise Johnny ei ole enam viieteistaastane, vaid juba kaheksateist täis, ja et ta Hispaania kõrtsis lõi üksipäini kolm meest pikali. Pealegi oli laevatekk hoopis mõnusam kaklemiseks kui mehi täis kõrtsiruum. Tüürimees võttis naagli *, pootsman «kassi», kokk aga, nagu tema ametile kohane, tuli kallale ahjuroobiga. Ma ei teadnud, et kui kaklejal on mõni löögiriist käes, kannab ta suuremat vastutust tagajärgede pärast. Mina läksin neile vastu paljakäsi. Õnnetud, mõtlesin ma, kui nägin, et vastased püüavad mind kolmest küljest sisse piirata. Ma värisesin, kuid mitte hirmust, vaid rõõmust, sest teadsin, et läheneb arveteõienduse tund. Kõik kunagi saadud löögid justkui kipitasid mu kehaosadel, kõik sõimusõnad, millega mind oli kolme aasta jooksul õnnistatud, kõlasid nüüd kõrvus ja uimastasid otsekui kange džinn. Enne löödi mind, aga nüüd löön mina. Enne oigas Johnny, nüüd ägavad nemad. Ja keegi ei saa mind süüdistada, sest nemad ise alustasid.

«Kuhupoole sa tahad kukkuda?» hüüdsin pootsmanile. «Pane padi külje alla, muidu lööd enda ära. Ja sina, koka, ära kohku ja ära arva, et hobune virutas kabjaga, kui midagi juhtub.»

Ja kohe läkski lahti. Kokale aitas paarist sirakast. Inisedes haaras ta mõlema käega rinde alt kinni ja vajus tekile istukile, ninast hakkas verd jooksma. Tüürimehe naagel lendas kohe üle parda, pootsmani «kass» jooksis üles taglasesse ja jäi vantide külge rippuma. Ma kargasin trümmiluugile, haarasin tüürimehel ja pootsal juustest kinni ja lasksin neil puselda — otsmik otsmiku vastu, prauh ja prauh, nii et sõbrakestel sädemed silmist lendasid ja otsaesistele kerkisid suured muhud. Vahepeal raputasin neid kõvasti nagu hapupiimapudeleid või tolmuseid kasukaid, siis põrutasin jälle koludega vastamisi. Pärast iga pusklemist ähkisid mõlemad nagu puuraiujad. Lõpuks olid nad nii uimased, et kui ma lahti lasksin, siis nad taarusid, jooksid vastu masti ja lõid enda veel kord ära. Nende muhkudega ehitud otsmikud olid väga naljakad, ma pahvatasin valjusti naerma. Siis astusin sammu koka poole, aga too punus hirmuga kambüüsi ja palus läbi luugi: «Johnny, egas mina midagi, naljapärast ainult. Kas sa tõesti mõtled vana meest lüüa?»

«Kus mul vanake väljas!» hüüdsin kokale ähvardades. «Mees kui härg, aga kardab laevapoissi! Tule lagedale, muidu kisun su juukseidpidi välja!»

Aga ta oli ukse riivi pannud ja mul polnud aega kambüüsi sisse murda. Pöörasin kahe puskleja oina poole ja küsisin, kas nad veel tahavad mul lasta heeringatünni puhastada. Ei, säärast soovi neil enam ei olnud. Hambaid kiristades vedasid nad ennast oma kajutitesse, mina aga pakkisin oma merekoti kokku ja hämarikus läksin kaldale, sest sellele laevale ma enam jääda ei saanud.

Sel ajal, kui minu laev sadamas seisis, varjasin ennast linna teistes soppides, pärast sain trimmeri koha ühe inglase peale ja rändasin veel neli aastat selles issanda maailmas ringi. Selle aja jooksul vahetasin laevu mõni kuus või seitse korda, sõitsin belglaste, norralaste, hollandlaste ja taanlaste peal — mõnikord tekimadrusena, enamasti aga all, iseäranis talvel ja kui reis läks üle põhjapoolsete merede. Varsti olin täiskütja, seejärel dunkiman ja mõnd aega masinamäärija Hollandi liinilaeval. Ma ei andnud enam teed mitte kellelegi, olgu ta kuitahes tugev ja suur. Keegi ei julgenud enam mind lüüa ega sõimata. Niipea kui märkasin laeval mõnd upsakamat tüüpi, püüdsin kohe kiiresti tal sarvi murda. Muidugi, ega ma ingel pole olnud, küüned on alati sügelnud ennasttäis larhvi järele, tüli ja riid saatsid mind laevalt laevale. Kusagil ei kannatatud mind kuigi kaua välja. Pärast iga sõitu tuli mul jälle merekoti suu kinni siduda ja jalga lasta.

Harjusin sellega nii ära, et ei kavatsenudki kuhugi kauemaks jääda, tegin ennast nii kaaslastele kui ülemustele vastikuks ja elasin vabalt kui lind. Tol ajal olin veel üsna talutav poiss. Vahel unistasin kodust, vaiksest kenast kohakesest, kuhu võiks igal ajal tagasi tulla, raputada maailma tolm jalgadelt ja elada teistsugust elu. Seitse aastat oli võõrsil rännatud, olin üsna tüdinud oma rahututest seiklustest, oleks tahtnud hinge tagasi tõmmata ja puhata. Ja ma lootsin, et kodus ootab mind puhkus, soojus ja rõõm. Kujutasin ette, et seal on kõik samamoodi kui minu äratulekul. Ema oli oma kirjades mind juba ammu tagasi kutsunud, kirjutanud, et ei saa enam trahteriga hakkama, ja lubanud kõik minu juhtimisele anda.

Lõpuks andsin järele — vähem ema kutsetele kui oma koduigatsusele. Londonis istusin reisiaurikule ja sõitsin koju. Seitsme aasta jooksul polnud ma mingit raha kogunud, minu ainuke

---

* Naagel — rauast või puust pulk taglase pingutamiseks. (*Tõlk. märkus.*)

vara olid mõned ülikonnad, hea taskukell ja rohkesti kogemusi. Peale selle oskasin kolme võõrkeelt, ja kui seda väärtuseks tunnistada, siis peab ütlema, et ma päris tühjalt tagasi ei tulnud. Aga kujuta ette: ma olin väsinud, maailmas hulkumisest tüdinud, välismaade imed mind enam ei ahvatlenud, poisikese seiklushimu oli rahuldatud, rahutus maha käinud, ma tahtsin saada tõsiseks, tubliks tööinimeseks, auks oma perekonnale ja õnnistuseks kogu linnale. Kui oleksin koju jõudnud õnnelikumal tunnil, veidi varem või hiljem, siis ma ei kraakleks praegu «Pinega» *chief*'iga, vaid oleks naiseks võtnud mõne linnakese jõukama neiu ja käsutaks nüüd oma selle. Aga ei olnud mulle seda määratud. Tühine vahejuhtum tõmbas kõigile minu plaanidele kriipsu peale.

Sa tead isegi, kui kehv on ühendus meie provintsialevite ja väikelinnadega, kui need ei asu raudtee ääres. Riiast pidin tegema suure ringi põhja poole ja seal ümber istuma laiaroopaliselt rongilt kitsaroopalisele. Maha läksin väikeses jaamas, kust mu kodulinnani oli mööda maanteed veel kaheksateist versta. Suund jälle tagasi Riia poole. Suure vaevaga leidsin talumehe, kes oli nõus mind nelja hõberubla eest linnani viima. Kui teele asusime, oli juba videvik käes. Hobune polnud eriti virk, küüdimees lobises kogu aeg ja tüütas mind oma uudishimuga. Et tema pealetükkivust tõrjuda ja tähelepanu rohkem hobuse nõõtamisele juhtida, ei rääkinud ma endast midagi, sest mees oli kahtlemata minu isa tundnud ja austusest kadunu vastu oleks poega väiklase pärimisega piinanud. Minu tagasihoidlikkus ja lühikesed vastused siiski ei vähendanud küüdimehe uudishimu, ja nii me sõitsime neli tundi: üks lobises nagu harakas, teine pobises vihaselt mõne sõna vastu ja kirus endamisi, et oli sellise teekaaslasega kokku juhtunud. Nagu näed, minu tuju oli juba enne rikutud, närvid krussis, ja kui arvesse võtta minu iseloomu, võis väiksemgi erutus plahvatuse esile kutsuda. Võib-olla oleks parem olnud, kui see oleks juhtunud teel. Siis oleksin linnajõudmise ajaks enam-vähem maha rahunenud ja tiigri asemel oleks koduuksest sisse astunud talleke. Aga võta näpust . . .

«Kuhu siis noorehärra mõtleb elama asuda?» küsis küüdimees, kui linna tuled eespool vilkuma lõid.

«Eks näis,» vastasin kärsitult.

«Ma peaks ikke nigu teadma, kuhukohta sõita. Siin on üks võõrastemaja ja kaks sissesõiduhoovi . . .»

«Ma lähen sugulaste poole.»

«Ah teil on siin sugulasi ka? Ärge pange pahaks — mis uulitsal?»

«Suurel tänaval.»

«Või nii? Ja kuidas on teie priinimi?»

Ma tegin, justkui poleks küsimust kuulnud, aga ta kordas seda. Seepeale ütlesin talle mingi väljamõeldud nime ja Suure tänava otsa juures palusin hobuse kinni pidada.

«Siin on raha, suur tänu toomise eest ja head aega!»

«Suur tänu, noorehärra, aga ma oleks ju võind värava ette viia.»

«Pole vaja, see pole kaugel, lähen jala.»

Võtsin oma kohvri ühte kätte, teise kätte bambuskepi ja ruttasin teenistusvalmis mehest lahti saama. Aga ta sõitis veel tükk maad mulle järele, vist tahtis näha, missugusesse majja ma sisse lähen. Minu pingul närvidele oli see liigne katsumus. Äritatult nagu just nüüdsama ennast ketist lahti kiskunud koer tormasin mööda kitsaid laudadest kõnniteid edasi, tegin meelega ringi kõrvaltänavais ja peatänavale tulin tagasi alles oma isamaja läheduses. Aga samal silmapilgul, kui minu käsi juba uksekella puudutas, kostis selja tagant vankri kolin ja laternavalgel tundsin ära oma jälitaja. Mul oli hing nii täis, et tahtsin talle ligi minna ja sõidutamise eest veel peale maksta, aga hoidsin ennast vaos, sest kadunud pojal ei kõlba isakoju tagasi tulla skandaali ja lärmiga. Pahaselt tõmbasin kella käepidet. Minu ilme oli vist nii sünge, et teenija, kes ukse avas, kohkus ega tahtnud mind sisse lasta.

«Mis teil vaja?» küsis ta, kui oli ennast kogunud.

«Kas proua Bebra on kodus?»

«On küll, aga te peate eestoas ootama, kuni ma ta kutsun.»

«Pole vaja, neiuke!» Lükkasin ta kõrvale, panin kohvri nurka ja läksin korterisse sisse.

«Ei tohi, proua saab pahaseks!» hüüdis teenija mulle järele joostes.

«Ärge muretsege, ma ise vastutan selle eest.»

Mu meel oli üpris sõjakas ja iga takistus suurendas veelgi mu ägedust. Tahtes üllatust valmistada, vaimus nautides jällenägemise romantikat, tormasin koputamata tubadest läbi. Söögitoas nägin uut puhvetkappi, saalis oli kogu mööbel uus ja seintele riputatud hulganisti kirevaid, maitsetuid iluasjakesi, umbes sääraseid, mida meremehed ostavad *second-hand shop*'ist*. Ilmselt oli ema pärast isa surma oma maitsele voli andnud.

---

* Second-hand shop (ingl. k.) — pruugitud asjade pood, vanakraamikauplus.

Saali taga asus ema tuba. Läksin ukse juurde, koputasin kiiresti ja kutset ootamata astusin sisse, unustamata siiski ust enda taga kinni panna, sest saalis seisis teenija ja ma ei tahtnud, et minu jällenägemisrõõmul oleks tunnistaja.

«Kuidas te ... kuidas te julgete?» Need olid esimesed sõnad, millega mu proua ema mind teretas. Aga tükiks ajaks jäid need ka viimasteks, sest kohe tekkis säärane vaikus nagu merel tuuleseisaku ajal.

Minu silmadele avanes huvitav pilt, mida ma küll kõige vähem oleks lootnud näha: ema tõmbas kiiresti oma käe ära ühe vuntsidega isanda käpa vahelt ja mähkis õlad lillelise hommikukuue sisse. Vuntsidega isand, kes istus tihedalt tema kõrval diivanil, nihkus veidi kaugemale ja vabastas ema õlad, mille ümbert ta oli ühe käega kinni hoidnud. Ta oli vestiväel nagu oma maja inimene ja nende ees laual oli kandik jookide ja suupistetega. Aga mis mulle kõige rohkem silma torkas, see oli ema soeng. Kujuta ette vanaldast, hästi säilinud naist, kelle juustes on halle karvu rohkem kui musti. Põsed olid tal punase paberiga verevaks hõõrutud, juuksed lokitud ja niimoodi pealaele keeratud nagu noortel tüdrukutel. Mulle paistis, et ta oli just juuksuri juurest tulnud.

Selles olukorras oli minu jaoks midagi loomuvastast, midagi säärast, mis siin varem kombeks polnud, mis oli mineviku varemete peale midagi võõrast kujundanud.

Vuntsidega isand põrnitses mind süngelt altkulmu, ema seisis jahmunult paigal, mina aga, kui olin üllatusest toibunud, muigasin tummalt ja läksin saali. Käed seljal nagu Napoleonil, keerasin toale selja ja tegin, nagu uuriksin sentimentaalseid pildikesi, roosasid naisenägusid ning rohelise, sinise ja punase värviga plätserdatud litosid Alpi maastike ja jahivaadetega. Kuulsin, et vuntsidega isand läks vaikselt läbi saali välja, aimasin ema aeglaselt libisevaid samme ja tema ootavat ligiolekut.

«Nii et sa said jälle koju ...» sõnas ta arglikult.

Keerasin ägedalt ümber ja küsisin:

«Kes see säärane oli?»

Ema punastas ja lõi silmad maha.

«See oli härra Zēmanis.»

«Aga mida ta endast kujutab?»

«Ta on ehitustööde juhataja.»

«Hea küll, las juhatab, aga kes ta on?»

«Ma juba ütlesin, et härra Zēmanis ...»

«Seda ma tean, aga kes ta sulle on?»

«Niisama, tuttav inimene.»

«Ja mida ta siit otsib?»

«Kui imelikult sa räägid! Kas siis tuttavad ei tohi vahel tulla juttu ajama?»

«Ja see on kõik?»

«No muidugi kõik. Ma ei tea, mida sa mõtled ...»

Ma kummardasin, ütlesin head aega ja tulin kiirel sammul toast välja. Vihmamantlit ma polnud seljast võtnudki, kepp ja kaabu rippusid eeskojas varnas, seepärast kadusin minema, enne kui ema jõudis mind tagasi hoida. Mõne silmapilgu pärast olin juba tänaval ja pool tundi hiljem viis linna voorimees mu tagasi raudteejaama. Seal ootasin hommikust rongi ja õhtupoolikul olin juba Riias. Esimene laev, mis välismaale läks, võttis mind kaasa.

See oli minu teine põgenemine kodunt. Esimesest erines see selle poolest, et seekord ei piinanud mind mingid südametunnistuse etteheited. Tundsin ainult, et seljataha jääb tühi koht, võõrad inimesed ja võõras maailm, ja et sellest silmapilgust peale ei ole mul päikese all midagi lähedast, omast, mitte midagi sellist, mis kutsuks mind tagasi ja mille pärast peaksin oma käike piirama. Mine, kuhu tahad, ela, kuidas soovid, — mitte kellelegi pole sind vaja, ja sinule ei ole ka kedagi vaja. Ise oled sa enda ainuke kohtumõistja, maailma keskpunkt, hea ja halva mõõt. See on vabaduse ülim aste, ja inimene peaks rõõmustama, et ta on selleni jõudnud. Aga rõõmu asemel tundsin pahameelt, pimedat viha kogu maailma vastu. Ühesõnaga, ma olin avarii läbi teinud laev, mille vrakki tuul ja lained ajavad mööda elu Atlantikat siia ja sinna, nii nagu tuju tuleb. Võib-olla minu teine põgenemine oli palju lapsikum kui esimene, võib-olla on naeruväärne, kui kohtumõistja osasse hakkab säärane inimene nagu mina, kes ise ei tunnista mingeid kohtumõistjaid, kuid loogiline talitusviis pole kunagi mu loomuses olnud. Aga olgu mis oli, vanu vigu pole mõtet parandada, sest kunagi ei tea, kas sa neid parandades ei tee uusi vigu. Kui mõistusega võtta — ega nii ka halb ei ole, nagu praegu on. Mis oleks välja tulnud, kui ma ei oleks tookord vihastanud, vaid oleks koju jäänud? Ei minul ega teistel oleks sellest midagi kasu olnud. Vuntsiga poleks ma niikuinii läbi saanud, mul endal oleks ebamugav olnud ja teistelt oleksin oma sealolekuga kogu rõõmu röövinud. Praegu on kõigil hea. Nemad võivad elada, nagu neile meeldib, mina elan nii, nagu mulle meeldib. Eks ole, Ingu?»

«Tühi elu ja tühi süda!» lausus Ingu.

«Ja mis sellest? Eks teistele jääb rohkem sisu.»

Johnny jutustust kuulates oli Ingule üks mõte pähe tulnud. Ta soovis poisile head ja talle tundus, et kui ta oma mõttesähvatuse teoks teeks, siis on sellega kiiduväärt tegu korda saadetud. Kui Johnny oli oma jutu lõpetanud, hakkas Ingu rääkima:

«See elu, mida sa elad, Johnny, pole midagi väärt. Sul ei ole inimlikku väärikust, mitte põrmugi uhkust, kogu su bravuur on paljas trummipõrin, millega sa ennast uimastad ja petad. Mulle paistab, et sa ei ole üldse võimeline teistmoodi elama.»

«Ma ei tahagi teistsugust elu.»

«Aga kui praegune sind kunagi ära tüütab? Mõtle selle peale, et tuleb kord aeg, kus sa ei jaksa enam kateldes auru hoida. Kütjate kajutis ei ole sa enam lõvi. Sa oled väike ja must, pead pahameele alla neelama, kui nooremad mehed sind solvavad, sest sa ei saa enam kellelegi ninna karata. Sind ei karda isegi kollanokast trimmer, tekipoisid ei anna sulle teed ja iga kõrtsikraade võib karistamatult sind õrritada. Varem või hiljem muutud sa laeval teenimise tarvis kõlbmatuks, ükski *chief* ei võta sind tööle ja sa longid mööda kaisid justkui kodunt väljaaetud koer. Ütle, mis sa siis teed? Pesed sööginõusid võõrastel laevadel ja saad selle eest madrustest ülejäänud toitu? Otsid ulualust Päästearmee varjupaikades, kerjad, viksid teiste saapaid või hakkad öövahiks? Kui sa mõistaksid oma palka kokku hoida, siis ehk koguneks raha, et saaksid sadamas väikese kõrtsi lahti teha, aga seda ei juhtu kunagi.»

«Sa liialdad, tüürimees, sest sa ei tunne mind veel igast kandist. Mul on vaja ainult tahta, siis tulen kõigega toime. Kui see aeg kätte jõuab, kus vanamoodi ei saa enam elada, küll ma siis midagi ette võtan.»

Ingu naeris meelega, et Johnny enesearmastust riivata.

«Sa võtad midagi ette? Ha-ha-haa! Seda võiks kes tahes teine rääkida, aga mitte sina.»

«Sa ei usu?»

«Mitte üks põrm. Ära tee ühti nii pahast nägu. Sul pole seda mehelikku moraalset jõudu, mida nimetatakse tahtejõuks. Sa ei suuda olla isand enda üle, ei suuda Johnny Bebrisele vähematki käsku anda — ta teeb ikkagi seda, mida tahab, ja sina allud jõuetult kõigile tema tujudele. Mida kauem see kestab, seda halvemaks sa muutud. Lõpuks hakkab sul endalgi häbi enda pärast.»

«Mis õigusega sa minuga sedaviisi räägid?» Johnny hüppas

vihaselt püsti. «Kes sa mulle õige oled? Ma ise tean, mida teen, ega lase kellelgi ennast arvustada.»

«No näe, jälle tõend sinu jõuetusest!» lausus Ingu. «Sulle ei meeldi tõtt kuulda. Üks suur mõttetark on öelnud: tugev inimene ei karda tõtt teada saada.»

Johnny pomises midagi ja võttis jälle istet, oma ülesärritatud tundeid maha surudes.

«Sa ei tunne mind, ma pean seda veel kord ütlema. Kui ma tahaks, siis näitaks sulle sääraseid asju, et sul jääks suu imestusest ammuli.»

«Miks sa siis ei taha?»

«Seepärast, et seda pole veel vaja.»

«Ma ei usu sind.»

«No kurat võtaks, see on juba liig. Sa irvitad minu üle, aga seda ei anna ma kellelegi andeks.»

«Eks tõesta, et ma eksin, näita, et sa oled mees, et sul on tahtejõudu.»

«Seda on lihtsamast lihtsam tõestada.»

«No veame kihla. Ja kui sa endas nii kindel oled, siis lase kihlveo tingimused minul valida.»

«Mina ei karda. Ainult ära mine liiale nagu kuningas muinasjutus, ära sunni mind pudrumägedest käiku läbi sööma, sest ma olen ainult inimene.»

«Ma ei nõua sinult midagi sellist, millega ma ise toime ei tuleks,» vastas Ingu. «Kõigepealt — kui paljuga sa tahad riskida?»

«Kuupalk!» vastas Johnny järele mõtlemata.

«Hea küll, alguseks aitab. Mina omalt poolt panen samapalju vastu. Tegelikult on see küll alatu mäng, sest kõik väljavaated on minu poolt.»

«See on veel teadmata. Missugused on sinu nõudmised?»

«Niisugused: sa lubad, et sa terve kuu jooksul — tänasest päevast alates — ei võta tilkagi viina suu sisse, ei sõima, ei tülitse ega kakle ühegi inimesega, välja arvatud juhud, kus sa pead ennast kaitsma. See on kõik. Kas tingimused on sinu meelest liiga karmid?»

Johnny otsaesisele tõmbusid sügavad kortsud. Ta mõtles tükike aega, vaatas siis pidulikult Ingu otsa ja ütles:

«Kas sa arvad, et mu kuupalk on sul juba peos? Oota sa! Tingimused pole kerged, seda ma tunnistan, aga siiski vastuvõetavad. Mulle paistab isegi, et võiks tähtaega pikendada.»

«Mispärast?»

«Siis sa ei saaks pärast ütelda, et olukord aitas mul kihlvedu

tekile, justkui häbenes, hoidus madrustele ja juhtkonnale silma vaatamast ning ruttas jälle nii pea kui võimalik kajutisse või alla katlaruumi.

Sellest oleks ta siiski üle saanud, kui ainult mehed poleks kihlveost teadnud ega püüdnud tema olukorda ära kasutada. Johnny ei tohi sõimata ega kakelda, järelikult pole teda nüüd vaja karta. Ta peab ära kannatama kõik pilked ja solvangud — samuti nagu teised olid varem kannatanud temalt. Teda võib õrritada, kõike näkku öelda, mitte anda teed ja teha seda, mis talle ei meeldi, — ikkagi ei tohi ta rusikaid käiku lasta.

Esimesena ruttas uut vabadust ära kasutama pikk Putraims, lihtsameelne mehike, kes oli pähe võtnud mõtte õppida mandoliini mängima. Ise oli ta täiesti ebamusikaalne, see Putraims, ja tema kohmakad harjutused võisid isegi kurdile närvidele käia. Varem oli Johnny tal keelanud oma pilli kajutis pläristada ja Putraims oli õhtuti käinud pakil mängimas, kuni üks madrustest ta sealtki minema ajas. Nüüd võttis ta julgust, laskis jalad üle koi serva rippu ja plõnksutas väsimatult tundide kaupa. Johnny vähkres kois, justkui oleks tal tuhat kirpu kallal, püüdis mõtelda millestki muust, mis paneks vastikut plärinat unustama, surus kõrvad kinni ja tundis lausa kehalist piina.

«Putraims, kas sa ei võiks järele jätta, aitab juba küll,» palus ta.

«Ma tahan selle laulu selgeks õppida,» vastas Putraims ja pilgutas kaaslastele kavalalt silma.

«Aga ära unusta, et kajutis on peale sinu ka teisi inimesi ja neil on tüütu kuulata,» hoiatas Johnny.

«Kellele ei meeldi, mingu välja, ega mina kedagi kinni ei hoia,» irvitas Putraims.

«Muusikanti sinust kunagi ei saa!»

«Mis see sinu asi? Maga kois ja süga sääremarju, kui sul muud pole teha, mina aga mängin.»

Johnny toppis pea padja alla ning oli nii füüsiliselt kui hingeliselt lämbumas. Ta oli nagu puuri aetud lõvi, keda igat sorti narrid õrritavad, kuid tema ei tohi neid lõhki kiskuda, isegi ähvardavalt uriseda pole tal lubatud.

Iroonilisi, solvavaid märkusi tuli tal kuulda igal sammul. Nähes, kui vapralt ta vastu peab ja et teda pole tõepoolest vaja karta, kujunes «Pinegal» lausa spordiks Johnnyt vihale ajada. Näis, nagu oleks kogu meeskond — välja arvatud Zirnis, mõned ohvitserid ja vana kütja Juhanson — sõlminud vandenõu, et teda provotseerida kihlvedu lõhki ajama. Nad osatasid Johnny

kõige hellemaid kohti, torkisid justkui pahast kolli, püüdsid tema nõrkusi ära kasutada ja teda skandaali tegema ahvatleda.

Ühel päeval tulid mõned kütjad maalt tagasi, kaasas pudel viskit. Nad istusid laua ümber, panid pudeli laua peale ja kutsusid Johnnyt kampa.

«Tule võta üks lonks. Kas sulle ei kõlba või, vanapoiss?»

«Aitäh, ei taha.»

«Mis sa vastu punnid!» ütles Putraims, kallas klaasi täis ja tõi selle Johnnyle koi juurde. «Säh, viska ära. Maru hea naps.»

«Jäta mind rahule, ma ei joo.»

«Kas sulle peab piima tooma?» naeris keegi. «Seesuguse väikese pudeli, lutt otsas, et pisike Johnny saaks imeda?»

Johnny keeras talle selja. Ta kuulis, kuidas kaaslased viskit jõid, suud matsutasid ja joogi häid omadusi kiitsid. Kuulis, kuidas arutati teisi jooke, et kui oivaline õlu oli kõrtsis ja missugust kokteili andis *barman* meremeeste trahteris. Nad manasid Johnny vaimusilma ette nii ahvatlevaid pilte, et teda hakkas piinama lausa reaalne janu. Mis oleks, kui vaikselt välja hiilida ja trahterisse putkata? Ei jooks palju, ainult tilgakese, kastaks huuled märjaks ja leevendaks pisut seda põrgulikku janu, mis kuivatas kõri justkui tuli. Keegi ei saaks teada ja kihlveo tingimustest poleks avalikult üle astutud.

Ei, ei ja veel kord ei, sellest ei maksa mõeldagi. Johnny jättis napsitajate kamba sinnapaika ja läks katlaruumi — jälle midagi pesema. Kajutisse tuli ta tagasi pärast keskööd, kui kõik juba magasid. Aga järgmisel hommikul nimetati teda baptistiks, Päästearmee trummilööjaks ja Sinise Risti liikmeks. Sunnitult naeratades naljatas ta kaaslastega kaasa. Rinnas aga kihises justkui paisu taha suletud tulemägi ja aeg-ajalt lõõmatasid silmades sünged tulukesed.

Ingu jälgis Johnnyt kogu aeg. Nägi, kui mehiselt ta raskusi talub ja endaga võitleb. Ajuti hakkas tal poisist kahju, pärastpoole tekkis isegi hirm: mis siis juhtub, kui see tõkestatud jõud välja murrab ja vabadusse pääseb?

4

South Shieldsis sai Ingu kirja Kurzeni Lilijalt. See oli teine kiri pärast nende lahkumist. Need kirjad kandsid Ingu iga kord kaugesse kadunud maailma. Mõtteis uitas ta ammustel radadel, ja niisuguses kauges perspektiivis omandas iga

väiksemgi asi sõnades väljendamatu, peaaegu hingestatud külgetõmbejõu. Ta teadis, kuidas kõik oli tookord toimunud, mis oli tunnetes läbi elatud, mõeldud ja tahetud; praegu, mälestuste prismas, tekkisid tal teistsugused tunded, tema mõtted, meeled ja tahe reageerisid tollastele elamustele teistmoodi.

Seda, mida oli talle pakkunud Kurzēni Lilija, oleksid talle võinud pakkuda loendamatud teised naised. Miks ta siis, kui poolteise aasta pikkuse lahusoleku järel rannasõidulaeval Lilijat kohtas, otsekohe unustas kõigi teiste naiste olemasolu, miks mõistis, et see on paljude teiste hulgast ainuke, õige, eriline? Kuhu jäi tema hämar hirm, millest selline muretu valmisolek kaotada vabadus, sõltumatu elu eelised? Võib-olla ainult looduse kavalus, enesesisenduse uim või midagi muud niisama keerulist?

Selget vastust ei suutnud Ingu neile küsimustele leida, kuid ta ei otsinudki seda, tunnistas vaid, et see on üks maailma suuri mõistatusi.

Ta elas enda loodud kujude maailmas ja mõtteis kudus oma tulevikule vikerkaarevärvilisi unistusteloore. Mõne aasta pärast sõda lõpeb, ja need, kes on katsumustele vastu pidanud, võivad täita oma soove — nii tolmukübeme moodi tillukesi, kui võrrelda kogu inimkonna saatusega, aga maailmatu tähtsaid, kõikehõlmavaid, kui üksiku inimese seisukohast vaadata.

Nõnda mõtles Ingu mitu päeva pärast Lilija kirja saamist. Seejärel kujutluste eredus tuhmus ja asjad omandasid tavalise värvingu. Vaim näis pilvedelt alla maa peale tagasi laskuvat ja ta mõistis, et on noor, et tema elu on üksluine, isegi tühi, ning et ei saa elada üksnes unistustest ja tulevikuplaanidest — ka tänasel päeval on omad nõudmised.

Voldis Gandris oli sel ajal justkui Ingu silmapiirilt kadunud. Niisama nagu Johnny, tegi temagi läbi tuleproovi, ehkki see oli puhtpraktilist laadi. Ta oli nii tööst hõivatud, murede ja vastutuse koorma all lookas, et elas vaimse kõrgepinge all. Adressaatidele kauba väljaandmisel oli Voldise aju kahe nädala jooksul täis tuubitud arve, kaubapartiide nimetusi ja hoolt laadungi seisukorra pärast. Ükski asi ei tohtinud puududa — ja ei puudunudki. Igaüks pidi oma jao kätte saama — ja igaüks saigi. Aga see polnud sugugi lihtne. Et selles väärtuste hulgas ja operatsioonide segadikus kord valitseks, ohverdas esimene tüürimees oma öörahu, une, kõik inimlikud vajadused. Ingu aitas teda, niipalju kui jõudis, kuid ta ei suutnud Voldise koormat kuigivõrra kergendada. Kapten Beldav aga, selle asemel et esimese tüürimehe püüdlikkuse ja saavutuste üle rõõmustada,

muutus aina müredamaks ja tujukamaks. Süüdi oli vist Voldise noorus. Vana kade mees ei suutnud leppida faktiga, et kahekümne nelja aasta vanune noormees saab eeskujulikult hakkama esimese tüürimehe keerulise tööga. Kui Voldis poleks hakkama saanud, kui ta ühel ja teisel puhul pidanuks Beldavilt nõu küsima, siis oleks nende vahekord arvatavasti paremaks kujunenud. Inimesed andestavad hõlpsamini oma ligimeste vigasid kui üleolekut. Aga kõik laabus libedasti, firmad said oma kaubad kätte ja tänasid hea korra eest, ja kui «Pinega» lossimise lõpetas, sai Beldav aru, et on asjata oodanud põhjust laevakontoris Voldise peale kaevata. Enda maharahustamiseks hakkas ta jooma rohkem kui seni. Ja see oli viga, mille eest Beldavi organism kurjalt kätte maksis.

«Pinegal» polnud kellelegi saladuseks, et Beldavil oli varem mitu deliiriumihoogu olnud. Kord oli ta omadega nii läbi, et pidi pool aastat närvikliinikus ravil olema. Osaliselt terveks arstituna, alkoholiviirastustest mõnevõrra toibununa põgenes ta kliinikust minema ja jõi enda arukaotuseni täis. Kui ta kliinikusse tagasi jõudis, tegi ta seal hirmsat mürglit: peksis mööbli puruks, kolkis põetajaid ja arste ning keeras oma palati pahupidi. Selle peale oli ta kliinikust välja kirjutatud ja Beldav oli kuhugi mujale ravile läinud. Kui ta laevale tagasi tuli, polnud ta veel päris terve. Jõi ikka edasi ja langes kiiresti kroonilise alkohooliku haletsusväärse seisundini, kus alkohol muutub vajaduseks. Hommikuti värisesid tal käed nii kõvasti, et ta ei saanud oma nime paberitele alla kirjutada. Siis kallas Kampe õlleklaasi täis erilist kokteili, mille joomise järel Beldav mõnevõrra rahunes ja suutis jälle töötada. Purjuspäi ta märatses, mitu korda oli vette hüpanud ja teda oli tulnud päästa. Kainelt (kui selleks võib nimetada lühikesi selgemaid silmapilke) palus ta stjuuardit, et see teda vaos hoiaks, ei laseks laamendada, kui tal jälle hull tuju peale tuleb. Stjuuard käiski temaga üsna omavoliliselt ümber. Kuid Beldav oli suurem, tugevam ja metsikum kui tema, nii et Pika Surma vapper vaev kaptenit ohjeldada ei andnud iga kord tulemusi. Kapten peksis stjuuardi läbi, murdis kajutist välja ja tegi kõike, mida käskis tema ürgne loomus. Pärast palus andeks, kui Kampe oli kõvemini kannatada saanud.

Seekord tuli deliirium väga ebasobival ajal — kohe pärast «Pinega» merelesõitu. Kapten pandi kajutisse kinni ja tema kohustusi hakkas täitma esimene tüürimees. Nõnda siis juhtus, et kahekümne nelja aastane Voldis Gandris oli kaks päeva ja kolm ööd kuue tuhande tonnise auriku komandör ja *chief*

Dembowski ajutiselt allus talle. Mõistes, kui suur vastutus tema peal lasub, viibis Voldis päeval ja ööl kaardikambris, kuhu ka toit talle järele viidi. Ei ole raske korralikult tüürimehe-vahis seista ja teise mehe korralduste järgi laeva juhtida, aga ise käske anda ja vastutada kõige eest, mis laevaga ja meeskonnaga juhtub, — see oli niisugune koormus, mille all noore meremehe õlad kühmu vajusid. Suur au, aga ka suured mured. Seepärast oli Voldis päris õnnelik, kui Beldav kolmandal päeval toibus, tuli kaptenisillale ja käskis logiraamatut näidata. Kõik oli korras, sõit edenes hästi, kurss oli õige ja ühtegi miili polnud ülearu sõidetud. — Beldav pidanuks olema tänulik, et esimene tüürimees on ta plindrist päästnud. Tema aga muutus Voldise vastu veel tigedamaks. Võib-olla sellepärast, et haistis temas võistlejat, meest, kes kunagi võib tema asemele astuda. Avalikult ta küll tänas Voldist eeskujuliku teenistuse eest, endamisi aga arutas, kuidas leida Voldise töös mõnd viga, et Voldise edu laevakontori silmis tühjaks teha.

5

Tagasisõit Arhangelskisse oli raske. Juba enne Nordkappi algas torm — vastik põhjamere sügisraju, mis saatis «Pinegat» piki kogu Murmanski rannikut ning taltus väheke alles Valgesse merre jõudmisel. Reis kestis terve nädala.

Meeskonnale oli see ränk aeg. Madrused said märjaks ja külmetasid arktiliste tuulte käes, kütjad higistasid rohkem kui suvise kuumusega, punkrid said tühjaks ja trimmerid suutsid hädavaevu katlaruumi küttega varustada. Kõik olid pikast reisist kõrini tüdinud, alatasa küsiti tüürimeestelt, mitu miili on eelmise vahi ajal ära sõidetud, vastused polnud aga kuigi rõõmustavad.

Sel ajal näis Johnny kihlvedu kõigil ununevat ja ta jäeti rahule, ehkki just nüüd, kus igal kütjal olid ülejõukäiva töö tõttu närvid nii pingul, et väiksemgi ärritus võis plahvatuse esile kutsuda, oleks võinud Johnnyt kõige hõlpsamini ahvatleda kihlveo tingimustest üle astuma. Kuigi ta oli viimase võimaluseni üles kruvitud, füüsiliselt kurnatud, ei tohtinud ta esimest korda oma kütjaameti ajal *chief*'i halva söe pärast sõimata ega madruseid oskamatu roolimise eest kiruda. Ta oli sünge, tusane ja torssis — justkui oleks tema otsatu elurõõm ja jõud katsumuste tules tuhaks põlenud. Mitte kunagi enne polnud ta seesuguse himuga mõelnud vahutavast õllekannust ja unustusest

viina tulemõllus kui noil raskeil päevil. Johnny teadis: kui laev sadamasse jõuab ja meestele antakse avanssi, ruttavad kõik Karpi trahterisse, loputavad alla läbielatud piinade viirastused ja kustutavad janu. Kõik lähevad minema, tema aga peab laevale jääma ja veel kaks nädalat ootama, enne kui «Pinega» vangile lööb vabadusetund. See on karistus uhkuse eest, tema uhkuse hind. Kas ta kahetses oma tõtlikku lubadust? Ei, ainult sai aru, et kogu see lugu on naeruväärne ja rumal, sest seda pole tal vaja. Mis mõtet on mõni nädal elada oma loomuse vastaselt, nii et teistel oleks mugav, endal aga piinarikas, kui pärast läheb kõik ikkagi vanamoodi? Ärgu Ingu mõelgugi, et pärast kihlvedu hakkab Johnny elama nii nagu praegu. Ta ei sunni endale peale liigset, segavat, tarbetut iket, ei ohverda teiste mugavusele oma heaolu ja vabadust. Kui keegi seda loodab, siis eksib rängalt. Johnny pole tita.

Kõik läks nii, nagu ta oli ette näinud. Vaevalt oli laev sadamasse jõudnud, kui kajutikaaslased jätsid Johnny üksipäini. Mõnedel olid linnas omaksed, paljud leidsid teistelt laevadelt tuttavaid, aga kellel polnud ei ühtesid ega teisi, see leidis raha eest igas kohas seltsilisi. Pärast põhjalikku pummeldamist tulid nad laevale tagasi hilja öösel, mõni alles järgmisel päeval, ja kõigil olid silmad peas punased ning pilk udune.

Kui merevaevadest oli veidi puhatud, tuli neile jälle Johnny meelde ja teda hakati uuesti õrritama. Pikk Putraims tõmbas kastist välja mandoliini, mida reisi ajal polnud kordagi kätte võtnud, ja kajutit täitis arutu kassikontsert. Leivaraasud vedelesid laual, sakusmendinõudes roostetasid noad-kahvlid päevade kaupa, lõuna- ja õhtusöögi ajal käis jutt peamiselt Sinisest Ristist ja baptistidest. Kord üks madrus, kes parajasti tekki uhtis, keeras voolikuotsa meelega Johnny poole ja tugev veejuga kastis ta üleni märjaks. Seda nähes tegi isegi vaikne pootsman Zirnis suu lahti ja noomis madrust.

«Pole midagi, ega külm ole,» muigas Johnny. «Ta on midagi ära unustanud.»

«Mida nimelt?» küsis madrus.

Johnny ei vastanud. Mitte ainult see madrus, vaid paljud «Pinega» mehed olid midagi ära unustanud, üksnes Johnnyl oli see igal katsumuste momendil meeles: nimelt, et kihlveo tähtaeg saab varsti täis. Johnny imestas, kuidas võivad inimesed olla nii hajameelsed ja lasta end kaasa kiskuda spordist, mis peatselt neile endile kibedasti kätte maksab. Las aga koguvad

tuliseid süsi oma pea peale — veel ainult kümme päeva. Aga siis . . .

Selles «aga siis» peitus lubadus, mis andis Johnnyle jõudu katsumustele lõpuni vastu pidada. Muret tegi talle vaid väljavaade, et tolle aja paiku võib laev ehk uuesti merele minna, sest lossimine edenes kiiresti. Põhjamaise talve varast lähenemist aimates oli «Pinegale» aegsasti varutud tagasisõiduks laadung — kaks tuhat sülda titse. Kontor kiirendas pealelaadimist kõigi abinõudega: võeti laadijaid juurde, lasti teha ületunde. Johnny luges päevi ja tegi rõõmuga kindlaks, et laev siiski ei jõua enne kihlveo lõppu merele minna. Halvemal juhul jääb tema käsutusse üks päev ja üks öö. Sellest jätkub talle.

Oktoobri algul võttis Johnny välja eelmise kuu palga ja väikese jäägi varasematest kuudest. Kuid ta ei ostnud midagi.

Reede hommikul pidas Johnny laevalael Ingu kinni ja küsis, ega ta ei ole unustanud, et täna öösel täpselt kell kaksteist saab kihlveo tärmin täis.

Ei, Ingu polnud unustanud.

«Vaata siis, et selleks ajaks oleks sul kuupalk taskus. Mina võidan kihlveo ja sa pead kaotuse kinni maksma. Pikendust ma ei anna.»

«Raha pärast ära muretse, see on mul juba praegu valmis pandud,» vastas Ingu. «Aga ei või veel teada, mis kesköö juhtub.»

«Ei saa enam midagi juhtuda, ära hellita asjatult lootust,» muheles Johnny. «Mul on juba välja mõeldud, mis võidetud rahaga teha. Õhtul läheme mõlemad Karpi juurde, kutsume poisid kaasa, ja siis ma käristan kõigile välja. Kulutan viimase kui penni ära, sest sellise rahaga ei ole muud peale hakata.»

«Mul ükspuha,» vastas Ingu.

Õhtul sai kogu võõr kutse tulla Karpi juurde. Kuni kesköö hoolitseb igaüks ise enda eest ja maksab arved, edasine jääb Johnny mureks.

Väljavaade tasuta joominguks ahvatles paljusid. Need, kellel oli veel mõni rubla alles, läksid maale varsti pärast õhtusööki. Kokkuhoidlikumad ja rahast lagedad mehed konutasid laeval kella kümneni, siis läksid teistele järele. Kui kõik olid kadunud, sidus ka Johnny siidrätiku kaela, tõmbas selga hiljuti pestud vihmamantli ja otsis Ingu üles.

«Hakkame nüüd minema.»

Tund aega enne keskööd jõudsid nad Karpi juurde. Salajane joomakoht, mis oli sisse seatud teemaja omaniku eluruumidesse, kubises juba kundedest ja kõik tervitasid hiliseid tulijaid rõõmsalt.

Kellelegi polnud saladuseks, et Karpi teemajas müüakse mitmesugust teed ja et need, kes tema asutusse paraaduksest sisse astusid, ei saanud kunagi seda, mida said teised kunded, kes koputasid õuepoolsele uksele. Aga keegi ei seganud teda selle kahtlase äri ajamisel, sest altkäemaksuvõtjad vaatasid paljule läbi sõrmede.

«Mida härrad joovad?» küsis kelner, kui Ingu ja Johnny olid istunud laua äärde, mis asus teistest veidi eraldi.

«Anna seltersit . . . ei, teed,» ütles Johnny.

Ingu muigas. Ka kelner muigas, sest Johnny soov ei vastanud selle asutuse traditsioonidele.

«Missugust teed härra soovib, harilikku või kanget?» küsis ta.

«Ha-ri-lik-ku!» vastas Johnny rõhutades. «Aga kõige parem, kui teil leidub, siis keeda klaas piima. Tahaks sooja saada,» lisas ta lihtsameelselt ja pöördus Ingu poole. «Sina ära pane mind tähelegi. Joo, mida ise tahad.»

Ingu tellis õlut. Peale «Pinega» meeste oli Karpi juurde kogunenud meremehi ka teistelt laevadelt. Need sosistasid omavahel imestunult, kui kelner pani Johnny ette lauale klaasitäie keedetud piima. Pinegalased muigasid ja tegid ka võõrastele teatavaks Johnny kummalise maitse põhjuse. Nüüd irvitas kogu kõrts, mehed müksasid üksteist küünarnukkidega, siit-sealt kostis naerupahvatusi. Ainult Johnny rüüpis tõsise näoga piima ja pärast iga suutäit matsutas mõnuga suud.

«Väga maitsev piim. Neil siin põhjas on head lehmad. Tuleb veel teine klaas võtta. Ingu, kas sina ei taha?»

«Ei, Johnny, Karpil on hea õlu.»

«Ah nii. No joo aga joo, mina jään esialgu piima juurde.»

Kesköö oli veel ligi tund aega. Kõik teadsid, et praegu toimub ainult eelmäng mingile suuremale etendusele, seepärast tundus see tund otsata pikk, ja et seda lühendada, püüdsid mehed end lõbustada. Mõni küsis Johnnylt pilgates, kuidas ta tervisega lood on, kas kõht on korras ja kas piim ei ole tema organismile liiga raske seedida. Teised soovitasid head rohtu kõrvetiste ja kõhuvalu vastu, üks teadis patenteeritud vahendit hirmu ja julgusepuuduse arstimiseks.

Johnnyl hakkasid kõrvalestad hõõguma ja piimaklaas väriseva sõrmede vahel, kuid ta naeratas lahkelt kõigile norijatele ning lükkas piimanaha lusikaga ettevaatlikult kõrvale. Asjata pilgutas Ingu poistele silma, et jätku õrritamine. Kõigil oli

juba väike kilk peas, tüürimehest ei tehtud enam väljagi. Kalnemad arvasid koguni, et nad Johnnyt provotseerides teevad Ingule teene: kui Johnny vastu ei pea, võidab kihlveo tüürimees.

Pool kaksteist tõusis lauast ühe võõra laeva kütja ning astus Johnny juurde, käes täis õlleklaas.

«Kas lubatakse istuda?» küsis ta, kui oli juba Johnny kõrvale istunud ja luba üleliigseks muutunud. Johnny ei vastanud.

Võõras kütja, üks neid mere-Herkulesi, kellel katlaruumi palavus ja läppunud õhk ei suuda värvi näolt võtta ega keha kuivetuks muuta, toetas mõlemad küünarnukid lauale ja laskis lõua lõdvalt rinnale langeda. Ta oli kõvasti purjus, silmad kirjud suurest joomisest.

«Sa oled tubli poiss,» lällutas ta pehme keelega. «Ma tahan sinuga kokku juua.»

«Proosit!» Johnny kergitas võõra poole oma piimaklaasi.

«Ei, sõber, nii küll mitte! Kelner! Tule rutem, va aeglane lehm! Minu arvel kaks pitsi viina!»

Kui kelner tõi, mis oli tellitud, lükkas võõras kütja ühe pitsi Johnny ette, teise võttis ise ja tõstis kokkulöömiseks üles.

«Sina peale, vanapoiss, eks ole?» küsis ta. Ingule tundus, et mees polegi nii purjus, kui välja näitab.

«Veidi hiljem,» vastas Johnny ja lükkas klaasi endast kaugemale. «Pärast kahtteist löön ma sinuga klaasid kokku, löön kokku igaühega, kes soovib, aga praegu mitte.»

«Mis, sa põlgad mind ära?» Võõras ajas end tuikudes püsti. «Ma olen sinu jaoks liiga prosta või? Sõbrad, tulge tunnistajaks,» pöördus ta kogu seltskonna poole. «Ma tahan temaga sõbra kombel kokku juua, tegin viina välja, aga tema ütleb ära. Mis säärasel korral teha?»

«Vastu lõugu, vastu lõugu!» krigises kusagilt nurgast võõras peenike hääl — ilmselt keegi kütja laevakaaslastest.

«Oige, vastu lõugu säärasele!» möirgas kütja. «Aga kõige pealt ta joob, kui ma seda tahan. Säh, ära punni vastu, piima vasikas! Saad sa aru, imik, missugust au sulle üles näidatakse?»

Johnny vaatas meelelheites seinakella. Veel kakskümmend viis minutit... Pagan võtaks, nii loll olukord... Võõras meremees vist teadis, et Johnny ei tohi kakelda, seepärast tikkus ligi justkui tüütu kärbes. Aga... Johnnyle tuli järsku midagi meelde ja ta küsis Ingult valjusti: «Kui mulle kallale tungitakse, siis ma ju võin ennast kaitsta, tüürimees? Oli ju nõnda kokku lepitud?»

Ruumis tekkis momendiks täielik vaikus. Kõik ootasid Ingu vastust.

«Jah, kui sind ähvardatakse ja keegi lööb sind esimesena, siis sa võid ennast kaitsta,» vastas Ingu valjusti. «Ja ma arvan, et kui keegi sind ilma põhjuseta solvab, siis kõik pinegalased, kes siin on, tulevad sulle appi.»

«Oige, oma poissi ei või teiste naeruks jätta!» kostis siit ja sealt «Pinega» meeste hõikeid. Ingu märkus oli kollektiivsusvaimu äratanud ja järsku taipasid kõik — pikk Putraims, Lehtinen ja pootsman Žirnis —, et Johnny solvamisega iga võõras meremees solvab kogu «Pinega» meeskonda.

Võõras kütja märkas kohe, et olukord on tema kahjuks muutunud, ja viimased kaine aru jäänused tema ajus käskisid taktikat muuta. Ettevalmistatud rusikahoobi asemel krimpsutas ta põlastavalt nägu, ja et auga taganeda, kallas oma viina Johnny piimaklaasi ja tõstis siis ebatavalise kokteili tema poole.

«Seda sa ikka võid juua?»

«Ei, solki ma ei joo,» raputas Johnny pead.

Järgmisel silmapilgul läigatas kütja klaasi sisu Johnnyle näkku. Sogane vedelik voolas kleepuvate tilkadena üle põskede alla, jättis näole valged siksakilised rajad ja imbus Johnny kaelaräti sisse. Võõras kütja läks oma laua juurde, rind uhkelt õieli nagu võitjal kunagi, ja istus toolile. Johnny võttis taskuräti ning pühkis hoolikalt oma nägu ja riideid.

Ingu tõusis otsustavalt püsti.

««Pinega» meeste kohus on nüüd häbematule õpetust anda,» ütles ta nii, et kõik võisid tema sõnu kuulda.

«Istu rahulikult maha!» surus Johnny ta istmele tagasi. «Jäta see minu hooleks. Niipalju õigust mul ehk ikka veel on, et endale hüvitust nõuda.»

Möödus veel veerand tundi. Viis minutit enne kahtteist tõusis Johnny püsti, kutsus kelneri ja küsis temalt midagi tasakesi. Kelner justkui imestas Johnny küsimuse üle, kuid Johnny ei andnud järele, käis mehele peale. Kõneluse tulemusena andis kelner Johnnyle mingi võtme ja näiliselt juttu jätkates keeras Johnny tähelepandamatult ruumi ainukese ukse lukku. Seda nägid ainult kaks inimest: Ingu ja kelner. Teised mõtlesid, et Johnny arutab kelneriga lubatud kostitamist ja vaatasid viisakusest mujale. Jah, Johnny tõepoolest valmistas neile ette kostitust, kuid hoopis teistsugust, kui nemad ootasid.

Kui uks oli kinni, tuli Johnny laua juurde tagasi ja istus Ingu vastu. Kesköösst puudus veel kolm minutit. See oli üpris väike ajavahemik, kuid siiski nii pikk, et selle jooksul jõudis

toimuda tragikoomilisi sündmusi. Kõigepealt ütles võõras kütja oma kaaslastele, et tal on vaja veidikeseks välja minna, tõusis lauast ja sammus ukse poole. Leides, et see on lukus, pöördus ta tagasi ja vaatas erutatult Johnny suunas. Too muigas sõngelt ja trummeldas sõrmedega vastu lauda. Kütja istus kaaslaste juurde ja näpitses närviliselt klaasi.

Siis ütles Putraims, et ta on tüdinenud umbses ruumis istumisest ja läheb välja end värskes õhus tuulutama. Ukse juures tema punetav nägu kahvatas ja alahuult närides tuli ta oma kohale tagasi. Ka teda saatis Johnny irooniline, kurjakuulutavalt leegitsev pilk. Kesköö lähenemine tõi veel mõnele teiselegi unustatud asjatoimetusi meelde, kuid suletud uks sundis kõiki oma laua juurde tagasi tulema. Otsivalt vaatasid nad ringi, uurisid seinu ja aknaid, ja nende pettumuse muutsid veel suuremaks suletud luugid. Sellest ruumist polnud muud väljapääsu kui uks, aga see oli lukus ja võti Johnny taskus. Nüüd said võõras kütja, Putraims ja veel mõned teisedki aru, et nad on suletud ühte ruumi vihale aetud kiskjaga. Ka Ingu märkas äikese lähenemist.

«Johnny,» sõnas ta sõbra kätt puudutades, «ega sa rumalusi ei tee? Sul endal on pärast halb.»

«Ole rahulik, kõik on korras — hunt söönud ja lambad terved!» Johnny muigas salapäraselt.

Siis lõi seinakell pikkamisi kaksteist pauku. Kui viimase löögi kaja oli kustunud, tõusis Johnny laua tagant püsti ja küsis Ingult valju häälega:

«Kas sinu kell näitab ka kaksteist?»

Sel ajal kui Ingu oma taskukella kontrollis, kostis nurgast Putraimsi lipitsev hääl:

«Mis tõsi, see tõsi, Johnnyl on õigus — kell on akuraat kaksteist.»

«Sinult ei küsi keegi, oota oma aega,» käratas Johnny talle.

Ka Ingu kell näitas kesköötundi.

«Järelikult tuleb välja, et ma olen kihlveo võitnud?» jätkas Johnny.

«Tuleb nii välja jah,» vastas Ingu. «Ja luba nüüd, et ma soovin sulle õnne kui tõelisele mehele, kes suudab tegudega tõestada seda, mida suuga räägib. Tahan loota, et see ei ole ainult erand ja et sa ka edaspidi niisama hiilgavalt valitsed oma tunnete ja tahtmiste üle.»

«Liiga pidulikult, Ingu, liiga pidulikult!» ütles Johnny. «Mul ei ole juubel ja keegi pole surnud. Pane raha lauale!»

Ingu ladus oma kuupalga lauale, Johnny kinnitas, et on kõik

viimase kopikani kätte saanud ja et tal ei ole teise tüürimehe vastu enam mingeid nõudmisi. Siis läks ta ruumi keskele ja kääris pikkamisi, kuid tähendusrikkalt käised üles.

«Siin üks mees tahtis minuga kokku juua. Kus ta on, kas ei võiks endast märku anda?»

Võõras kütja oli pea lauale pannud ja tegi, nagu magaks.

«Kelner!» hüüdis Johnny. «Pool klaasi piima ja pits viina! Siin on võti, võid nüüd ukse lahti keerata. Kui kellelgi kipub midagi püksi tulema, las läheb välja ega riku siin õhku.»

Nii mõnigi oleks Johnny luba kasutanud, kuid teiste ees oli häbi, seepärast ei tõusnud keegi äraminekuks. Kelner tõi, mis oli nõutud. Johnny tõstis klaasid kõrgele õhku ja kõigi nähes kallas viina piima sisse. Loksutas segu läbi, siis äratas kütja tugeva müksuga üles ja ulatas talle klaasi.

«Joo nüüd sina!»

Kutset ootamata tõusid kõik «Pinega» mehed laudade tagant püsti, nüüd äkitselt valmis igati Johnny meele järele olema, ja moodustasid ähvardava sõõri võõraste meremeeste laua ümber.

«Ma loen kolmeni,» ütles Johnny kütjale, kes end piiramisrõngas nähes muigas virilalt, kuid võttis siiski klaasi.

«No oled sina alles naljatilk!»

«Üks . . .» raius Johnny justkui kirvega.

«Ja selle pean ma ära jooma?» naeris kütja. «Mina pakkusin sulle puhast kraami . . .»

«Kaks . . .» Johnny küünarnukid liikusid tahapoole ja käistest vabadel küünarvartel mängisid võimsad lihastekämbud.

Kütja nuusutas klaasi, pilgutas koomiliselt ümberseisjatele ja otsekui naljatamisi valas valkjassogase vedeliku kurgust alla.

«Pole viga, ega küll küllale liiga tee,» ütles ta ja pühkis huuli, kuid mehe rindealune kiskus juba kramplikult kokku.

«Jah, hea siga sööb kõike,» kiitis Johnny järele. «Aga kuna siin ei ole laut, siis käi nüüd välja.»

Kütja oleks käskimatagi läinud, sest piima ja viina segu tõi kiiresti lähemale haigushoo, millel on suur sarnasus merehaigusega. Kohe pärast joomist hakkas tal paha. Üles tõustes ta juba öökis ja hoidis ühe käega suud kinni. Kaaslaste toel läks ta ruumist välja ja sellest ajast peale pole teda Karpi juures enam nähtud.

«See oli alles number!» rõõmustas Putraims. «Johnny, sa oled ikka pagana poiss!»

«Aga sina ei ole,» vastas Johnny külmalt. «Või ehk mõtled sa teisiti? Siis tule astu välja mees mehe vastu ja tõesta, et sa oskad rusikatega niisama hästi tegutseda kui keelega.»

Johnny pani mõlemad rusikas käed puusa, nii et nägi nüüd välja nagu suur kahe kõrvaga vaas, ja vaatas väljakutsuvalt oma kaaslasi.

«Üks, kaks, kolm . . . neli, kuus . . . ainult üksteist . . .» luges ta nad üle ja krimpsutas kahetsevalt nägu. «Ainult üksteist! Ei tasu õieti peale hakatagi. Gentis lõin kakskümmend meest välja, ja need ei peitnud ennast sugugi teiste selja taha nagu meie vapper Putraims.»

«Ega mina ka ei peida,» protesteeris Putraims, «aga kõik ei mahu ette seisma.»

«Ah nii! Ah kui kahju! No laske ometi Putraims ette. Tema vaeseke ju nii kangesti kipub.»

Putraims aga libises veel kaugemale teiste selja taha, kadudes täielikult Johnny pilgu eest.

Kaua silmitses Johnny oma kaaslasi.

«Argpüksid olete, ei muud midagi,» sõnas ta lõpuks. «Üksteist meest, aga kardavad ühtainust.»

Vaikus.

«Vaikimine pidavat tähendama nõusolekut,» jätkas Johnny. «Nii et te kõik tunnistate endid argpüksteks.»

Järsku tegi ta ähvardava liigutuse, kargas küljetsi sammu ettepoole, kõik kümme sõrme harali justkui kinnihaaramiseks. Üksteist pinegalast astusid instinktiivselt sammu tagasi, arglikumad isegi kaks. Ingutki üllatas, et terve salkkond värises ühe inimese ees, ehkki too polnud kasvult hiiglane ega ohtlike relvadega varustatud. See oli psühhoos, kummaline tunnete liikumine, mis tekitab paanikat ja pimestab mõistuse. Igaühele neist üheteistkümnest oli Johnny kunagi eraldi aukartuse sisse ajanud ja nüüd nad unustasid, et neid on palju ja Johnny võib igaühte neist ohustada vaid üheteistkümnendikuga oma jõust. Võib-olla ta isegi oli kättemaksuõhinas selle unustanud.

Nähes, et tema pealetung kaaslasi kohutab, võbistas Johnny õlgu, sülitas vihaselt ja lõi käega.

«Argpükstega ei tasu käsi määrida. Kelner, too viina, õlut ja suupistet. Las nad joovad, ehk siis tuleb julgust juurde.»

Teise tüürimehe kuupalk võimaldas üsna kõva joomingu meestele, kellest enamik oli juba enne hoolega kangeid jooke pruukinud. Viin leotas laudlinu ja meremeeste rõivaid, õlu voolas vahutades üle kannu ääre põrandale. Sentimentaalsemad purjutajad kippusid ligi, et ära leppida ja Johnnyt suudelda, upsakamad õigustasid ennast mehisel moel, Johnny aga ei tahtnud teadagi ei ühtedest ega teistest.

«Ingu, mul on kahju . . .» sosistas ta tüürimehele, kes oli ka joomingule jäänud.

«Millest sul kahju on?»

«Endast. Ma ei kõlba enam kuhugi. Sa oled mind igaveseks ära rikkunud.»

«Mis mõttes?»

«Ma ei ole enam õige poiss, vaid kissell. Jah, just kissell. Kas sa siis ei näinud? Kuidas ma selle suure kütja minema lasksin? Mitte kordagi ei virutanud talle vastu hambaid. Ja need lakardid — kas nad on niisugust käitumist ära teeninud? Mitte viina poleks tarvis neile anda, vaid vastu pläsu nii mis matsub. Aga ma ei saa enam, ma ei taha enam kakelda. Kõik on mulle vastik, tahaks kogu maailma peale sülitada ja mitte ühtki sõna enam öelda. Näed, mis sa oled minuga teinud! Kuhu ma nüüd veel kõlban?»

Johnny mure rikutud iseloomu pärast oli nii suur, et vastu hommikut, kui Ingu oli juba ära läinud, maksis ta vaikselt arve kinni ja jättis kaaslased sinnapaika.

Kaua hulkus ta mööda Arhangelski tänavaid. Öö oli külm, põhjatuul kangestas Johnny liikmeid ja tagatipuks kukkus ta veel sadama muulilt vette. Lähedal seisva laeva vahimadrus tõmbas ta välja, näitas, kus asub «Pinega», ja käskis ruttu sooja kätte minna. Johnny aga komberdas «Pinegast» mööda, istus kusagil planguvirnale ja jäi magama.

Tunni aja pärast ajas öövaht ta üles. Veidi kainemana, jäätunud riietega, külmast kangena vedas Johnny end oma laevale. Pärast öist joomingut norskas kogu kütjate kajut nagu meri pärast tormi. Johnny langes kõigi riietega koisse ja jäi magama. Keegi polnud tema tulekut märganudki.

Kolmas peatükk

1

Selleks et laev ei peaks esmaspäevani sadamasse jääma, alustati laadimistõid laupäeval tund aega varem kui tavaliselt. Kütjatel algas kohe hommikul merevaht, seepärast läks pärast pruukosti tööle ainult järjekordne vahetus: kaks kütjat ja üks sõe etteandja. Teised jäid kajutisse. Need, keda pohmelus kõige hullemini vaevas, ei tõusnud üldse koist üles, tervemad sõid

vaikides oma portsjoni ära ja logelesid niisama. Sellel vaikselt käitumisel oli oma tagamaa. Üleüldse toimus sel hommikul veel mõndagi teistmoodi kui enne.

Harilikult oli nii, et kui söe etteandja — trimmer — kohvi tõi, ajasid mehed end ähkides-puhkides koidest üles, istusid aluspesu väel laua taha ja lasksid toidul hea maitsta, seejärel otsisid riided üles, õngitsesid koide alt tuhvleid, kirusid, kui ei leidnud neid kohe kätte, ja üleüldse kraaklesid vihaselt. Sel hommikul aga tehti kõike vaikselt. Pikk Putraims, kes tõusis ühel ajal Lehtisega, pani oma mandoliini ära sumadani. Lehtinen pühkis hoolikalt põrandat, korjas konid kokku ja nühkis lambisilindrit. Kui ta läks kambüüsi kohvi tooma, loputas ta kannu kaua nii seest- kui väljastpoolt, seni kui viimanegi kohvipaksuraas oli minema uhutud ja kann oli üle hulga aja oma loomuliku värvi tagasi saanud. Sel hommikul läiklesid taldrikud, krussid ja noad puhtamaina kui kunagi enne ja asusid söögiajal igaüks oma kohal. Kui esimese vahi mehed üksteise järel üles ärkasid, panid nad vaikides riidesse, sama vaikselt söödi, püüdes mitte kolistada nõude ja nugadega. Ning aeg-ajalt heitis mõni ikka ja jälle pilgu Johnny koi poole. Seal ta lamas, see uutmoodi käitumise ja lärmist hoidumise põhjus — asemel kummuli, märgade, läppunud haisu levitavate riietega, palavikuliselt õhetava näoga.

«Tasem, Juhanson,» hoiatas Putraims oma vahikaaslast. «Las poiss magab ennast välja, eks ta ole kõvasti väsinud.»

«Ära kolista nii palju oma kottadega,» tõreles teine Lehtist. «Kolksutab justkui koer konti.»

Tundus, nagu oleks kuri peremees pärast pikka eemalolekut tagasi tulnud ja nüüd pere ootab rahutu südamega tema ärkamist. Mis ta ütleb, kas ehk ei pahanda korralageduse pärast, ei karista lohakaid, ei tõmba käestlastud teenijaid liistule? Ei saa nüüd enam nii elada nagu eile ja üleeile, iga sammu jälgib peremehe valvas silm ja kõik peab jälle minema tema tahtmise järgi. Tasem, Putraims, tasem, Juhanson! Ta võib iga silmapilk üles ärgata.

Ent Johnny ei ärganud. Väljas kriiksusid juba ammu vintsid ja kõlasid sadamatööliste hõiked, kütjate esimene vahetus tuli katlaruumist välja ning teine läks asemele, tema aga magas ikka sügavas unes. Lõuna ajal puudutas keegi kergelt Johnny õlga:

«Johnny, kas sa süüa ei taha?»

Johnny pomises midagi läbi une ja keeras teise külje.

«Võta vähemalt riidest lahti, sokid maha,» soovitas kaaslane, kuid Johnny ei vastanud. Möödus veel mitu tundi. Kell neli tegi Johnny silmad lahti ja vaatas pilgutades ringi.

«Kas oled ennast hästi välja maganud, Johnny?» küsis Putraims sõbralikult.

«Mis kell on?» küsis Johnny.

«Neli. Me läheme varsti merele.»

«Kas siis ei ole juba merevaht?»

«Kogu päeva, Johnny. Juhanson läks just alla. Aur on peal.»

«Juhanson läks alla?» Johnny justkui võpatas, siis ajas end pikkamisi istukile ja ronis koist välja. Pea põles justkui tules, põskedel õhetas palavikupuna, silmis oli palavikuline läige. Johnnyle kippus aevastus peale, ja iga aevastuse ajal tundus talle, et keegi lööb terava haamriga vastu meelekohti.

Vaarudes läks ta vööri nurka, otsis tööriided ja hakkas ümber rõivastuma.

«Sööd midagi, Johnny, kuidas sa tühja kõhuga . . .»

Johnny püüdis süüa, aga ükski suutäis ei läinud alla. Ta jõi ainult kruusitäie külma kohvi ja läks siis katlaruumi. Niikaua kui laev kai ääres seisis, suutis Juhanson hõlpsasti ka üksipäini auru üleval hoida, kuid Johnny ei tahtnud kajutisse tagasiminekust kuuldagi. Pea rusikate vahele surutud, istus ta pumbakastil, vahtis tuimalt küttekollete lõõmavaid tulesid, aeg-ajalt heitis pilgu manomeetrile ja iga viie minuti järel tõstis joogiveetopsi suu juurde.

«Poisil on kõva pohmell,» arvasid kaaslased.

Kuid see ei olnud üksnes pohmelus, mis praegu Johnny pead põletas. Tugev nohu ja kõha teatasid haiguse lähenemisest. Kui olnuks ainult joomiseviga, siis oleks raske töö kiiresti viinavingu välja ajanud ja Johnny poleks enam vaarunud. Ta ei öelnud kaaslastele, et ta pea lõhub valutada. Kui laev merele sõitis, puhastas ta oma ahju ära ja tõstis auru manomeetri punase kriipsuni. Aga see ei olnud talle kerge, ja kui ta sellega hakkama sai, siis ainult seetõttu, et tundis kütmiskunsti peensusteni. Nähes, et ta saab tööga hakkama, arvasid kaaslased, et Johnnyga on kõik korras ja järgmise vahi ajaks on ta täiesti terve. Aga see oli eksitus. Haigus arenes edasi, üha sagedamini ajas Johnnyt aevastama ja kõha muutus piinavamaks.

Kell neli hommikul, kui Johnny pidi teist korda vahti minema, sõi ta vastutahtmist ära väikese võileiva ja lontsis loiult katlaruumi. Töötades ta pisut toibus ja üleinimliku pingutusega tuli oma kohustustega toime. Kogu aeg tundis ta kerget

peapööritust, mis sarnanes joomise alguse uimaga, kõrvades vilistas ja keha oli muutunud tundetuks valu vastu. Kui ta oli labida süsi täis võtnud, suutis ta hädavaevu tasakaalu hoida, vaarudes pöördus ta küttekolde poole ja viskas sisse. Tihtipeale läks vise viltu, labidas põrkas ahjuukse vastu ja söed varisesid maha. Räbutükke välja kiskudes krahmas Johnny mõnikord tuliseid süsi — silmamõõt polnud enam õige. Kõik asjad justkui põgenesid tema eest: kord põikasid kõrvale, kord libisesid kaugemale; seal, kus oli üks, paistis olevat kaks, ja kus näis olevat kaks tükki, seal haaras käsi tühja õhku.

Vana Juhanson jälgis Johnnyt kogu aeg kahtlustavalt. Pärast vahti rääkis ta Ivanoviga, see omakorda Dembowskiga, ja varsti jõudis teade Johnny haigestumisest kapteni kõrvu.

«Miks te varem ei öelnud?» vihastas Beldav. «Siis ma oleks ta Arhangelskis haiglasse saatnud. Kust ma talle nüüd asetäitjat võtan, meil pole ühtki üleliigset meest.»

«Ta ju töötab veel,» ütles Dembowski. «Viimase vahi pidas üsna kenasti vastu. Gripi saab mõnikord just tööga kõige kiiremini välja ajada. Kui pikali heita ja alla anda, siis põed ei tea kui kaua, aga kui vastu sudid, siis saad hõlpsamini jagu.»

«Arvate?» küsis Beldav *chief*'ile otsa vaadates. «No minugipärast, las aga töötab, kui jaksab. Ma ütlen esimesele tüürimehele, las annab Bebrisele pulbreid peavalu vastu.»

Sellega oli probleem esialgu lahendatud. Johnny sai Voldiselt pulbreid ja käis veel kaks korda katlaruumis. Pärast viimast vahti nägi Ingu teda tekil. Johnny väljanägemine tegi teda murelikuks. Ta läks vööri ja sundis Johnnyt palavikku mõõtma. Kraadiklaas näitas 39,2°.

«Sa pead koisse pikali heitma,» käskis Ingu. «See on hullumeelsus — lasta haige inimene ahjude juurde.»

«Aga kuidas Juhanson hakkama saab?» vaidles Johnny vastu.

«Ma räägin kapteniga, Juhansonile antakse mõni abiline.»

«Ja mina pean kois vedelema sel ajal, kui kaaslased töötavad?» Johnny tahtis naerda, kuid jäi kohe vait, sest naer kajas ajus vastu raskete, valusate löökidena ja rinnus torkas teravalt.

Kui Johnny oleks end aegsasti arstima hakanud ja asemel lamanud, võib-olla oleks tugev organism siis mõne päevaga haigusest jagu saanud. Aga rasked vahid ahjude juures, töötamine suures kuumuses, tugev tõmbetuul ja jäine õhk tekil soodustasid haiguse ägenemist. Aeg-ajalt ta juba sonis.

Kui Johnny oleks järgmine kord pidanud vahti minema, ei ajanud kaaslased teda üles. Lehtinen läks Juhansonile appi ja söe etteandjaks pandi üks madrus. Johnny ärkas pool tundi

pärast vahetuse äraminekut. Tema pilk otsis äratuskella, mis rippus seinal otse Johnny koi vastas. Pool viis...

«Juhanson!» oigas ta nõrga häälega. Vastust ei tulnud. «Lehtinen!» Ümberringi vaikus. «Läksid ära... ilma minuta...» Johnny mõistis kõike, ka läbi palavikusonimise. Pikkamisi ajas ta end istukile, koist üles, ja kaaslaste keelamist kuulamata komberdas vaarudes katlaruumi. Tekk oli pime, puhus jäine tuul ja laev kõikus Põhja-Jäämere voogudel. Kedagi kohtamata jõudis Johnny katlaruumi trepini ja ronis alla. Sõnagi lausumata võttis ta Lehtise käest labida ja lükkas küttekolde ukse lahti. Nagu unes haaras ta süsi, viskas ahju, murdis räbutükke lahti ja lükkas siibrit koomale. Kui kõigisse ahjudesse oli sütt pillutud ja kõik muud kütmisega seotud tööd tehtud, jäi ta tuulutustoru alla seisma ja surus otsaesise soojenenud raudseina vastu, lastes külmal õhuvoolul jahutada lõõma, mis hõõgus ja põles tema haiges rinnas.

Nemad tahtsid teda hoida, tahtsid petta, aga näe, ei läinud korda. Ta on liiga uhke, et elada teiste inimeste armust, tal ei ole vaja kaaslaste haletsust. Niikaua kui tema kehas on kübekegi jõudu, võitleb ta oma koha pärast päikese all. Aga uh pagan, küll rinnus valutab ja kõrvades heliseb tulikuum verevool... Ja kui pimedaks läheb katlaruum, justkui oleks kõik ahjud ära kustunud...

Johnny vajus pumbakastile. Lehtinen ruttas kohe jooginõuga ligi. Johnny jõi mõne sõõmu ja toibus pisut. Pimedusest ujus välja kuus purpurpunast valguskobarat ja tema pilk kohtus jälle küttekollete punaselt hõõguvate silmadega. Need vahtisid teda näljastena ning aplatena, ootasid midagi. Ta teadis, mis neile vaja on, ning haaras labida.

2

«Pinega» sõitis Nordkapist mööda ja võttis kursi edelasse. Öösel püüdis raadiotelegrafist kinni hoiatuse: Lofoodi saarte läheduses on Saksa allveelaev ühe Inglise auriku põhja ajanud. See ei olnud esimene laev, mida sakslased olid pärast sõja algust torpedeerinud.

Beldav käskis muuta kurssi rohkem lääne suunas, ja kui päev koitis, asus «Pinega» tükk maad Norra rannikust eemal. Hoolikamalt kui muidu jälgisid valvetüürimees ja lukaudi-madrus merd, kapten ise viibis tundide kaupa komandosillal ja uuris ümbrust läbi tugeva pikksilma.

Päev oli vaikne, kuid sombune, nagu polaarjoonest põhja pool sel aastaajal tavaline. Kahkjas meri ja kahkjas taevas, päikese kaar madal ja lühike; mõõdukas tuul rullis väikesi, kuid teravaid laineid, ja tuul oli nii külm, nagu puhuks jääkeldrist.

Kell neli pärast lõunat, minnes Voldiselt vahti üle võtma, pani Ingu selga sooja meremehekuue ja oma vana merekooli sineli, mis oli hästi säilinud. Lakkamatult kõndis ta mööda komandosilda ühest pardast teiseni ja vaatles binokliga ookeani. Veteväli oli justkui välja surnud. Kuni silmapiirini mitte ainustki suitsujuga, mitte ainustki purje, isegi linde oli selles veekõrbes vähe näha. Roolis seisis madrus Kijukvin. Pootsman Zirnis oli koos nooremmadrustega tekil, kus poisid kraapisid vanadelt tuulutustorudelt roostet maha ja värvisid roostest sööd ud kohad miinikollasega üle. *Chief* Dembowski, paks sall ümber kaela mähitud, kõndis messi ukse ees ja vaatas eemalt, kuidas trimmer tuhka merre puistab. Tuul puhus paremalt poolt ja ajas osa tuhka komandosilla suunas, salongi valged seinad olid juba tuhaga koos.

Ingu tahtis juba trimmerile ütelda, et puistaku tuhka vasakult pardalt. Samasugune korraldus, ainult pisut karmimal kujul, mõlkus mõttes kapten Beldavil, kui tuul talle salongist väljatulekul tuhajoa vastu nägu puhus. Aga ei üks ega teine ei jõudnud oma kavatsust teoks teha. Süüdi oli vahimadruse hüüe pakilt:

«Valaskala! Otse ees!»

Ingu sillal ja Beldav salongi ukse ees tõstsid mõlemad korraga binokli silmade juurde. Umbes poole miili kaugusel «Pinegast» võis lainetel märgata mingit tumedat, kumerat, piklikku keha, millel oli tõepoolest mõningane sarnasus vaalaga. Ainult selle keha mõlemad otsad olid teravad nagu puutumata sigaril ja keskel kerkis kühm väikese ümariku torni kujul.

See oli allveelaev.

Edasine toimus kiiresti, pöörase kiirusega. Allveelaevalt anti signaal aurik kinni pidada. Pikergune metallsigar tuli «Pinegale» nii lähedale, et ruupori abil sai rääkida. Kõik märgid tõendasid vääramatult, et laev on sisse kirjutatud Arhangelski sadamasse, kuulub Vene laevakontorile — ega asjata seisnud korstna peal firmamärk.

Allveelaeva komandör andis «Pinega» meeskonnale viiteist minutit aega aurikult lahkumiseks ja teatas, et seejärel lastakse välja torpeedo. Algas palavikuline askeldamine.

Poolpaljalt jooksid kajutitest välja vahist vabad meremehed

Madrused kiskusid päästepaatidelt katted maha, püüdsid roostetanud taaveteid liikuma saada. Beldav ruttas salongist tooma laeva dokumente ja raha, Dembowski tiris paaditekile suure sumadani, stjuuard Kampe pildus proviandikambrist tekile kaste kuivikute ja jookidega. Ingu jõudis ainult kajutisse joosta ja kahmata sealt väikese käsikohvri dokumentide ja kirjadega. Voldis Gandris polnud pärast vahti magama heitnud, seepärast jõudis sineli selga tõmmata ja oma paberid võtta. Kütjad, kes ahjude juures seisid, ei saanud ülepea minna vööri riideid vahetama, vaid nad tulid paati niisama poolalasti, õhukestes töötunkedes, hõredast riidest higirätid kaela ümber.

Viimasel silmapilgul, kui kõik olid juba päästepaatidesse roninud ja roostetanud taavetid hakkasid neid käginal tekilt maha keerama, märkas Ingu, et Johnny puudub.

«Kus on Johnny?» hüüdis ta kütjatele.

«Jäi alla katlaruumi,» vastas vana Juhanson. «Ei tulnud meiega kaasa.»

«Stopp!» pidas Ingu oma paadi kinni, kui üks ots oli juba taavetist mööda keeratud. «Me ei või Johnnyt laevale jätta.»

«Meil ei ole aega oodata!» mõiratas Beldav. «Veel viis minutit — ja sakslased lasevad torpeedo välja. Kui ta ei tulnud, las jääb siis laevale!»

«Õige,» nõustus Dembowski. «Ühe mehe pärast ei tohi nii paljude elu kaalule panna.»

«Paat alla lasta!» käsutas Beldav.

Ingu hüppas välja paaditekile.

«Mõnedel laevadel on kombeks, et kapten tuleb päästepaati viimasena või ei tule üldse!» torkas ta Beldavile ja jooksis ise katlaruumi poole.

«Seal, kus kapten ei ole argpüks,» täiendas Voldis Gandris. Beldav põrnitses Voldist maruvihaselt, kuid ei öelnud midagi.

Samal ajal ruttas Ingu trepist alla, libistades ennast mööda käsipuid, ja jäi imestusest kangeks: Johnny kraapis rahulikult roobiga ahju, kuigi ise seisis vaevu jalul.

«Kõik jooksid minema, aur langeb ja *chief* tuleb sõimama, et masinad ei liigu,» pomises ta tigedalt. «Mina pean siin üksipäini rabelema.»

«Johnny!» hüüdis Ingu. «Otsekohe üles tekile! Laev läheb põhja!»

Johnny muigas kavalalt.

«Valetad, nii et suu suitseb, sõber! Tahad mind petta nagu kõik teisedki. Nad ei ajanud mind üles, aga ma ärkasin ise. Ahjude juurest ma ära ei lähe, enne kui vaht lõpeb.»

Ingu kiskus tal roobi käest ning hakkas Johnnyt meelitades ja kirudes trepist üles tõukama. Alguses Johnny pani vastu, pärast vihastas ja lubas kaptenile ära kaevata, et tal ei lasta tööd teha.

«Kaeba aga, Johnny, kapten juba ootab sind, ainult rutem, rutem!»

Vaarudes, rohkem Ingu tõugatuna kui omal jõul jõudis Johnny tekile. Iga viivitatud minut võis elu maksta, paadisoolajad tõstsid juba nurinat, aga viivitust kasutades olid Voldis Gandris ja Zirnis tassinud paati mõned kastid kuivikute ja jookidega, mis esimese kiiruga olid tekile jäetud.

Mitu kätt sirutus Johnnyle vastu, ta lausa kisti paati, ja kohe hakkasid plokid kriiksuma. Üks paat, kus olid Voldis ja Zirnis, oli juba paarkümmend sülda «Pinegast» eemale sõitnud, kui teine paat talitrossid lahti haakis ja laeva pardast eemale tõukus. Madrused haarasid aerud pihku, paadid eemaldusid laevast ja sõitsid «Pinega» ahtrist mööda. Veel pool minutit, nelikümmend, kakskümmend sekundit... Paadid meremeestega asusid hukkumisele määratud laevast umbes viiekümne sülla kaugusel, kui täpselt etteõeldud ajal eraldus allveelaevast peenike pikergune ese ja sööstis otsejoones nagu nool läbi lainete «Pinega» poole. Suur aurik seisis otsekui reidil ankrus, oodates stoiliselt oma saatust. Lipp lehvis tasakesi ja keerdus masti ümber, korsten suitses ja õhtuhämarikus säratasid kompassi ja komandosilla telegraafi messingrautised. Veel viimasel silmapilgul tungis korstnast pahinal välja aurupilv enne laeva seismajäämist olid katlad tugevasti kuumaks aetud, ja kuna masinad seisid, kerkis aur iseenesest üles. Osalt oli see Johnny teene, ja nüüd kukkuski nii välja, et tema oli viimasena «Pinegal» auru välja lasknud. Kuid see oli ka viimane kord, kus Johnny ülepea mingi katla liigset energiat korstnasse laskis.

Kostis kõrvulukustav plahvatus. Otse «Pinega» kõrval paiskus õhku tohutu veesammas ja vigastatud laev vajus pikkamisi külili. Varsti järgnes esimesele plahvatusele teine laeva sisemuses — katlad lõhkesid ja suur aurik murdus keskelt pooleks. Vesi pulbitses suurte keeristena, meri justkui keesel kohal — ja polnudki enam «Pinegat». Veepinnale jäi ainult suitsupilveke, ahjude viimne hingus, mis ei tahtnud koos oma loojaga põhja minna. Kummaline oli näha seda suitsukoonalt, mis tuule tõukel libises lõuna poole nii madalal, otse mööda laineharju — justkui pardiparv, kes õhtusel järvel ruttab kõrkjastikku varjule.

Lähenes öö. Kaks päästepaati sõitsid lõuna poole.

3

Kummaski paadis oli viisteist meest, ankur läppunud joogivett ja paar kasti laevakuivikuid, mis kauase seismise tõttu olid usse täis läinud. See proviant nimelt seisab alaliselt igas päästepaadis. Vastavalt mereseadusele peaks tagavara aeg-ajalt uuendama. Joogivett peaks vahetama enne iga reisi, samuti kontrollima, mis seisukorras on paadid ja kas allalaskmisseadeldised töötavad korralikult. Aga kuna laev saab põhja minna ainult üks kord ja päästevahendeid tuleb meeskonnal kasutada samuti üks kord, siis tööga koormatud meremehed tihtipeale unustavad päästepaate kontrollida ja provianti uuendada. Kuivikud seisavad aastate kaupa, vesi läppub ankrutes, päästepaadid kuivavad sõelapõhjaks, ja kui lõpuks tuleb see saatuslik juhus, siis selgub, et miski ei kõlba enam. Siis tüürimehed süüdistavad kaptenit, kapten tüürimehi, meeskond juhtkonda ja nii edasi. Süüdi on kõik — ja mitte keegi.

Laeva puusepp, kes sõitis ühes paadis koos Voldis Gandrisega, sai nii mõndagi ebameeldivat kuulda, sest paat lekkis paljudest pragudest imbus vett sisse, kaks meest jõudsid hädavaevalt välja loopida. Puusepp õigustas ennast liiga suure töökoormaga ja sellega, et keegi pole tal käskinud päästepaate parandada. Et lekki vähendada, harutas ta vana trossijupi lahti ja toppis mõned suuremad praod kinni. Riknenud proviandi pärast oli selles paadis vähem nurinat, sest Voldis oli jõudnud kahmata mõned kastid värskeid toiduaineid Kampe tagavaradest. See-eest oli suur teise paadi meremeeste pahameel, kui vee asemel leiti ankrust sogane haisev vedelik ja kuivikud kihisesid ussidest. Nende paat lekkis vähem, sest seda oli kasutatud sadamas ja reidil, seepärast aeg-ajalt korrastatud. Nii et kummalgi paatkonnal oli põhjust nii rahul olla kui nuriseda.

Et paadid pimedas teineteisest eemale ei kanduks, pandi tormilaternad põlema ja tõmmati üles masti otsa. Purjesid ei heisatud, sest paadid istusid sügavalt vees — tugevam tuulepuhang võinuks need ümber tõugata.

Vastu õhtut tekkis Beldavil Inguga tüli sõidusuuna pärast. Beldav nõudis, et tuleb hoida veel rohkem lääne poole, sest pärast teadet allveelaevade rünnakust võtavad kõik laevad kursi kaugemale ulgumerele. Ingu aga arvas, et samuti nagu «Pinega», ei lähe ka teised laevad enam kaugemale läände, sest egas keegi ei taha Gröönimaale välja sõita. Ta soovitas teha katset jõuda Norra rannikule. Kui ilm halvemaks ei lähe, siis jõuavad nad ka ainult aerudega kahe päeva jooksul randa, aga kui hea

õnne peale mereseljal ringi sõita, võib mööduda nädalaid, enne kui nad mõne laevaga kokku juhtuvad. Beldav sai Ingu plaani eelistest väga hästi aru, aga puhtast upsakusest ei võinud välja näidata, et see kollanokk on taibukam kui tema. Seepärast jäi kurss endiseks — SSW.

Mehed külmetasid, kõige rohkem kütjad, kes olid paati tulnud poolpaljalt, otse katlaruumist. Meelsasti istusid nad aerudele, et sooja saada, aga kui poole tunni pärast aerutajad välja vahetati, otsisid nad asjatult tuulevarju ning istusid kangestunult kaaslaste vahel. Aeg-ajalt kastsid lained neid külmade veejugadega ja põhjatuul kõrvetas lakkamatult nägu, paljast rinda ning käsi.

Johnny lamas kägaras paadi põhjas kaaslaste jalge vahel ja sonis. Aerutada ta ei suutnud, pingil istuda ka mitte. Vesi, mis oli pragudest sisse tunginud ja üle serva loksunud, kastis ta küljed märjaks. Kui mõlemad paadid hommikul kõrvuti sõitsid ja Voldis osa jookidest teise paadi meestele andis, sundis Ingu Johnnyt jooma mõne sõõmu rummi. Kuid Johnny oksendas selle kohe välja. Talle laotati present peale ja pandi tühi kast pea alla.

«Sellest ei saa elulooma,» arvas Beldav. «Talle endale oleks parem, kui . . .» Ta jättis lause pooleli, hirmsa mõtte välja ütlemata.

Vastu õhtut jäid haigeks vana Juhanson ja üks madrus. Kõik olid läbi külmunud ja isegi kõige tugevamad ei tahtnud enam raskeid tammepuust aere tõmmata. Loiult, apaatselt, tõntsilt, ükskõikse pilguga istusid nad oma kohtadel ja jäid magama, aer pihus. Väsimus ja habemeharjased külmunud, sinakal näol andsid neile metsiku väljanägemise. See oli nagu vaimude sõit, õudne odüsseia külmadel vetelagendikel.

Ainult kaks meest pidasid katsumustele vastu, jäid samasugusteks, nagu nad olid olnud varem, harilikes tingimustes. Need olid Voldis Gandris ja pootsman Zirnis. Näis, nagu oleks Zirnisele ükspuha, mis teda ootab. Niisama rahulikuna, vaiksena ja flegmaatilisena kui laeval istus ta nüüdki paadirooli taga, vahetades aeg-ajalt Voldise välja. Kaaslaste oiged ja needused, lootusetu olukord ja füüsilised kannatused otsekui ei puudutanudki teda. Vahel tagus ta külmunud käsi vastu külgi, toppis tubakat piipu ja popsis seda samasuguse muheda, ilmetu mõnuga, nagu oleks popsinud soojas kajutis pärast kõva kõhutäit.

Voldis pajatas meestele lõbusaid lugusid oma varasematest elamustest, tempudest merekoolis ja seiklustest sadamais.

Vahel õnnestus tal kaaslasi isegi naerma ajada. Ta demonstreeris oma vana kunsti — jäljendas kasside purelemise lärmi ja rääkis, kuidas ta oli kunagi sellega ebausklikke naisi hirmutanud. Kui Kljukvin aerutades magama jäi, kummardus Voldis tema kõrva juurde ja hüüdis valjusti: «Kikerikii!» Niipea kui Kljukvin silmad lahti tegi, hõikas Voldis talle lõbusalt: «Tere hommikut!» Kõik naersid laginal.

Mõnikord, kui miski muu ei aidanud, võttis Voldis abiks fantaasia ja kirjeldas meestele ahvatlusi, mis neid Inglismaal ootavad: kuidas neid vastu võetakse, kuidas pannakse linade vahele magama ja söödetakse, ajakirjanikud teevad intervjuusid ja kirjeldavad lehes nende juhtumusi. Nad pannakse pansioni elama — laevakontori kulul muidugi —, neile makstakse kaotsiläinud asjade eest raha ja nad võivad lõbusalt lulli lüüa.

Kas ta ise ka nii muretult mõtles, see oli teine küsimus, aga kui tal jätkus jõudu kaaslaste vaimu virgutada, ega tal siis endagi elurõõmu tagavarad veel päris otsas polnud.

Samal ajal teise paadi mehed olid naeratamisegi unustanud. Süngete nägudega nagu vihavaenlased istusid nad üksteise kõrval. Omaenda kannatustest mõeldes olid nad teiste kannatuste vastu tundetuks muutunud. Haigete oiged ja sonimine, hüsteerikute nutt ja palved, et neid maha lastaks, ei liigutanud enam kedagi. Poolsurnuina lamasid paadi põhjas vana Juhanson ja Johnny. Haige madrus suri kolmanda päeva hommikul ja visati ilma igasuguste tseremooniateta merre.

Paksu palitu sisse mässitud Beldav vahtis kogu aeg Johnnyt ja pomises aeg-ajalt: «See ei jää elama . . . See ei jää elama . . .» Tema ajju oli juurdunud mõte, et Johnny ongi juba surnud, ainult teeskleb, et on veel veidike elus. Kuidas ta lamab seal ribilisel põrandal — täpipealt nagu laip, liigutamata; rind ei kerki tal enam, ja kui suu veel aeg-ajalt virildub, siis see on rohkem surmajärgne kramp kui elusa inimese grimass.

Kogu kolmanda päeva võitles Beldav aimdusega, et paadis on surnu ja see tuleb merre visata, kuid tal polnud julgust seda teistele öelda. Nii möödus veel üks öö. Vastu hommikut vahetas Beldav roolis Ingu välja. Kui teine tüürimees oli magama jäänud, kummardus Beldav koiduelses hämaruses Johnny kohale ja kompas tema nägu. Ta ei saanud aru, kas see on soe või külm, aga kuna ta tahtis, et see oleks elutu ja kustunud, mõtlesi ta nii.

«See on otsas,» ütles ta Dembowskile.

«Jah . . .» vastas *chief* automaatselt.

«Tuleb üle parda visata,» jätkas Beldav.

«Jah . . .» pomises Dembowski silmi avamata.

Beldav äratas stjuuardi, kutsus paar ärkvel olevat madrust ja käskis Johnny merre visata. Need täitsid mehaaniliselt käsku, midagi küsimata, isegi taipamata, mispärast peab nii tegema. Kolmekesi tõstsid nad Johnny paadi serva kõrgusele, lükkasid mõned magavad kütjad kõrvale ja veeretasid passiivse, vastupanuta keha merre. Veesulpsatus äratas Putraimsi ja Lehtise. Nad vaatasid kära suunas ja nägid mingit võõrast, ent otsekui nähtud nägu, mis samal hetkel sügavusse vajus. See oli elusa inimese nägu: pärani silmad väljendasid imestust, nad kuulsid kiiret hingetõmmet ja nägid selgesti, kuidas kaks kätt paadi serva poole sirutusid. Ja siis ei olnud enam midagi imelikku. Lained lõid Johnny pea kohal loksudes kokku, paat libises edasi ja paremat kätt silmapiiril mängles taevaserval rohekashall koidukuma.

«Mis seal oli?» küsis Putraims uniselt.

«Bebris suri ära, ta visati merre,» vastas Beldav.

«Aga ta oli ju elus . . .» sosistas Putraims.

Keegi ei vastanud talle.

Kahe tunni pärast jõudis üks Inglise aurik «Pinega» paatidele järele ja võttis kakskümmend kaheksa merehädalist pardale. Laev tuli Bergenist ja läks Manchesterisse, tehes ringi ümber Šotimaa saarte. Kõik kakskümmend kaheksa päästetud meremeest toibusid, isegi vana Juhanson, kelle paranemist kõige vähem loodeti. Oli kaotatud ainult kaks meest — üks madrus ja väike Johnny. Sest nemad olid ära surnud ja seepärast merre visatud.

Beldav arvas, et nad on hõlpsalt pääsenud: sel aastaajal oleks võinud hullematki juhtuda. Aga ta eksis. Kõige hullem seisis tal veel ees . . .

4

Inglise aurik oli poole väiksem kui põhjaläinud «Pinega», see-eest aga uhiuus ja ehitatud selliste praktiliste mugavustega, mida vanadel laevadel ei tuntud. Reisijate veoks polnud see siiski ette nähtud, seetõttu valmistas kahekümne kaheksa juurdetulija paigutamine laeva juhtkonnale mõningaid raskusi. Ohvitseridele leiti vaba ruumi omaette kajutites, mis olid määratud juhuslikele reisijailc. Igasse kajutisse pandi kaks meest: ühte Beldav ja Dembowski, teise Voldis Gandris ja

Ingu, kolmas anti Ivanovile ja Mäele. Ülejäänud mahutati oma ametikaaslaste ruumidesse — madrused madruste juurde, kütjad kütjate kubrikusse.

Soojas kajutis kaetud laua taga toibusid pinegalased peagi oma kohutavatest üleelamistest. Nüüd tuli kõigile meelde igaühe tühja-tähja, millele ohu ajal polnud tähelepanu pööratud, mõni fakt sai ootamatu tähenduse ja pani mõtlema kõrvalistele asjaoludele. Kõige keerulisem tundus lugu Johnnyga. Kõigile oli teada tema haigus; teati, et ta oli haigena tööle läinud ja et tal oli töötada lastud. Meenutati ka seda, et Johnny oleks äärepealt uppuvale laevale jäänud, kui teine tüürimees poleks vahele seganud. Neist faktidest, millele muus olukorras oleks kergesti õigustust leitud, punus Ingu nüüd süüdistusvõrku kapten Beldavi vastu. Süüdi polnud Johnny haigus, ka see mitte, et Johnny oleks peaaegu laevale jäetud, — süüdi olid pikk Putraims ja Lehtinen oma kummalise nägemusega koidikuhämus enne Inglise auriku saabumist. Putraims rääkis sellest tasakesi Ingule, Lehtinen kinnitas tema sõnu, ja nõnda oli Ingul tekkinud veendumus, et Johnny oli elusana merre visatud.

Ta rääkis sellest Voldisega, Ivanovi ja Zirnisega, kõigi «Pinega» meestega, välja arvatud Beldav, stjuuard ja esimene mehaanik. Üldine järeldus oli, et Johnny hukkumine oli teadlik kuritegu. Süüdlane selles aga Beldav.

Mehed hoidsid Beldavist kõrvale, saatsid teda süngete pilkudega, kui tekil kokku said, ei rääkinud temaga, vaid boikoteerisid. Ei tea, mis teel, aga Beldav sai boikoti põhjuse peagi teada. Alles nüüd ta mõistis, kui suure vea ta oli teinud, et käskis Johnny merre visata. Ja paradoksaalne: nüüd ta kahetses, et Inglise aurik nii kiiresti kohale ilmus. Kui «Pinega» merehädalised oleks päästetud mõni päev hiljem, oleks saanud ennast õigustada, et Johnny poleks laeva tulekuni niikuinii vastu pidanud.

Kuna ta ise meestega jutule ei saanud, kasutas Beldav Kampe abi. Stjuuard käis iga päev ruhvis madruste ja kütjate juures ning püüdis kaptenit igati õigustada. Beldav olevat katsunud Johnny pulssi, mitu korda kindlaks teinud, et süda enam ei tööta, ja kutsunud ka teda, Kampet, kontrollima. Enne merreviskamist olevat Beldav Dembowskiga nõu pidanud ja alles seejärel otsuse teinud. Kui Johnny oleks elus olnud, oleksid seda märganud madrused, kes aitasid Kampel teda üle parda visata. Neli meest võisid kapteni väidet kinnitada, aga ainult kaks tõendasid vastupidist — Putraims ja Lehtinen. Kas neid kahte võib rohkem uskuda kui nelja?

See ei aidanud midagi. Meeste kahtlusi ei saanud enam hävitada, ja sünges meeleolus jätkus päästetud merehädaliste-rets kuni Liverpoolini.

Liverpoolis pandi nad maale ja anti Vene konsuli hoole alla. Merehädalised paigutati meremeeste pansioni. Mõne päeva pärast toimus merekohus, mis vaatas läbi «Pinega» asja. Saksa allveelaevaga kokkupõrkamises mõisteti Beldav õigeks, sest süüdi oli sõjaseisukord. Ka Johnny küsimuses pääses ta juridiliselt vaid noomitusega — tema liigset kiirustamist seletati äärmiselt raskete katsumustega ja üldise ärritusega, mis oli tol momendil vallanud niihästi kapten Beldavit kui ka kõiki teisi laevamehi.

Aga millega ei saanud hakkama merekohus ja seadusetähi, selle tegid ära «Pinega» mehed ise: kogu meeskond, välja arvatud stjuuard ja esimene mehaanik, teatasid kategooriliselt, et kapten Beldaviga nad enam ühel laeval ei sõida. See oli moraalne kõrvakiil, tõend umbusaldusest, ja kuna ajalehed sellest pikalt ja laialt kirjutasid, leidis see meremeeste hulgas laialdast vastukaja. Beldav ei leidnudki endale järgmise laeva peale meeskonda. Hiljem kuuldi, et ta oli vastu võtnud esimese tüürimehe koha Vene transpordiaurikul, mis kogu sõjaaja sõitis Vahemerel Marseille, Egiptuse ja Dardanellide vahel. Ent sinnagi järgnes talle vari, varem või hiljem jõudis sõnum juhtunust Beldavi uute laevakaaslaste kõrvu ja tal ei olnud kusagil asu.

5

Torpedeeritud «Pinega» mehed elasid poolteist nädalat Liverpoolis. Kohe pärast merekohut said nad kätte tasu kaotsiläinud asjade eest ja saadaoleva palga. Raha kulus kiiresti, sest oli vaja osta uued rõivad ja muud vajalikku nipet-näpet. Ingul oli vaja muretseda uus ülikond ja mantel, Voldisel nii samuti, lisaks aluspesu, voodilinu, suur kohver ja väiksemaid asju, ilma milleta ükski meremees läbi ei saa. Seepärast võisid tüürimehed rõõmuga vastu teate, et neil tuleb sõita Manchesterisse ja asuda tööle uuele Vene laevale. Koos nendega sõitsid ära pootsman Zirnis ja mehaanik Ivanov.

Teised pinegalased läksid laiali, üks sinna, teine tänna. Beldav, Dembowski ja mõistagi ka Kampe olid juba varem sõitnud Newcastle'isse, osa mädruseid ja kütjaid paigutati siinsamas Liverpoolis laevadele, kolmas mehaanik Mägi ja kaks

suomlast saadeti aga Cardiffi. Meremeestel oli tol ajal vähe valikuvabadust. Nad kõik olid registreeritud, neid loeti samahästi kui sõjaväeteenistuses olijaiks, kes ei tohtinud keelduda tööst pakutud laevadel. Pärast laevahukku või torpedeerimist anti päästetuile paar nädalat puhkust oma asjade korraldamiseks, siis saadeti nad jälle merele.

Ingu polnud Manchesteris kunagi käinud, see-eest Voldis tundis seda suurt sisemaa sadamat üsna hästi juba varasematest reisidest. Dokkide rajoonis Salfordis oli tal vanu sõpru, ta teadis siinseid lõbustusasutusi, kinosid, parke, turuplatse ja baare nagu vana manchesterlane.

Nende uut laeva, nelja tuhande kahesaja lastitonniga aurikut «Taganrog», remonditi kuivdokis. Tüürimeestel oli esialgu vähe tööd. Ivanov, kes «Taganrogil» esimest korda *chief*'ina sõitis, pidi remonditöid jälgima. Kapten polnud veel Londonist kohale jõudnud. Ingu ja Voldis seadsid end oma kajutites sisse ja olid seejärel mõne päeva täiesti vabad mehed. Kirjad koju ja mujale, kuhu oli kombeks saata, olid nad juba Liverpoolis posti pannud. Mida peavad kaks noormeest võõras linnas peale hakkama? Ei tahtnud niisama jõude logelda, ei rahuldanud ka kann õlut sadamakõrtsis, ja aeg oli nii ärev, et ei suutnud raamatute lugemisse süveneda.

Kui «Taganrogil» oleks töö täie hooga käima pandud, kui kapten oleks varem kohale jõudnud ja Kurzeni Lilija neljas kiri oleks saabunud paar päeva varem, siis ehk oleks Ingu elus nii mõndagi teistmoodi välja kukkunud. Tol õhtul, kui Voldis kutsus teda kaasa suurele jalgpallivõistlusele Inglismaa kahe parima meeskonna vahel, poleks ta läinud, ja tema elus oleks jäänud olemata üks suur ja sünge saatusemängu käik. Ent õhtud laeval olid nii üksluised ja kuivdoki seinad nii ära tüüdanud, et Ingu ei suutnud minemata jätta.

Sündmuste kulgu mõjutasid tugevama meeskonna väravavahi valutav kõht, kesktormaja ülijulge tribling ja kokkupõrge teise meeskonna poolkaitsjaga, nõrk barjäär väljaku ümber, kellegi jalgpallihaige provotseeriv hõige ning — vist kõige rohkem — ebatavaliselt soe novembripäev, mille tõttu nii mõnedki inimesed olid tulnud võistlust jälgima suvises riietuses. Nii peenelt konstrueeritud olukordade lõksuga võitlemine käis inimesel üle jõu, seepärast juhtus kõik nii, nagu pidi juhtuma.

Nad jõudsid jalgpalliplatsile pool tundi enne võistluse algust. Küll jala, küll trammi ja autodega voolas staadionile linna igast kandist tuhandeid inimesi. Kassaluukide taga seisid hiljaksjäänud piletiostjad pikkades järjekordades. Kõrgele piletihinnale vaatamata olid kõik paremad kohad juba välja müüdud. Tungluse keskel trügisid spekulandid, kes pakkusid paremini rõivastatud inimestele «kaht viimast» istekohapiletit, nõudes nende eest muinasjutulist hinda. Neil polnud tarvis oma pakkumist korrata. Maksku mis maksab, aga sisse peab saama! — nii suur mängunälg oli vallanud hiljaksjäänud džentelmene ja leedisid. Seni kui Ingu ja Voldis veel kaalusid, kas maksta viisteist šillingit viimase rea istekoha eest või mitte, olid needki piletid otsas ja lõpuks olid nad õnnelikud, et said kaheksa šillingi eest seisupileti.

On tarvis tõepoolest suurt spordikirge, et oma kaheksa šillingi eest kaks tundi püstijalu seista, pressituna sadade teiste rahutute, käratsevate, kogu aeg nihelevate ja žestikuleerivate inimeste vahele. Ja kui kogu selle kannatlikkuse eest saaks veel korralikult midagi näha! Ees seisavad mitmes reas varem kohale tulnud pealtvaatajad, selja tagant pressivad peale kärsitud naabrid, mängu otsustavatel momentidel tõuseb rahvamass kikivarvule — tahes-tahtmata peavad kõik sedasama tegema. Kes on väikest kasvu, see pahandab kõigi pikkade peale — nood varjavad rohelise platsi tema eest ära; kes on pikem kui teised, see kuuleb selja tagant väiksemate sõimu — teda nimetatakse kaelkirjakuks. Su uusi kingi sõtkuvad võõrad kontsad, varbad jäävad kangeks ja kisuvad krampi kikivarvul seismisest ja kaelasooned valutavad pea õieliajamisest. Vahel harva näed mõne jalgpalluri triibulist kogu, veel harvem juhtud nägema palli, ja kui sa pärast võistlust koju lähed, oled närviline ja tige. Alles järgmisel päeval saad ajalehest teada, mis platsil õieti toimus ja kui tähelepanuväärse sündmuse «oma silmaga» pealtnägija sa oled olnud. Sa pole näinud, kuidas väravaid löödi, aga sa kuulsid, kuidas teised plaksutasid. Sa kuulsid, kuidas teised vilistasid, kui mängijatel midagi viltu läks, ja vilistasid kaasa, ise teadmata, mille peale ja mispärast. Lõpuks ütled: «See lõbu nüüd küll kaheksat šillingit väärt ei olnud!»

Mõningaid momente mängust õnnestus Ingul ja Voldisel siiski näha. Kuna Ingu oli pikem, oli ta ses mõttes sõbrast õnnelikum.

Võistluse käigust ja publiku käitumisest sai ta niipalju aru: võistlevad kaks ekstraklassi meeskonda; need, kes alustasid mängu päituult ja vastu päikest, olid manchesterlased ja neid peeti paremaiks, teine meeskond esindas Cardiffi. See oli üks viimaseid ülemaalise turniini võistlusi ja ülepea üks viimaseid tõelisi võistlusi, sest paljud jalgpallurid pidid sõjaväkke minema — mõne aja pärast on nende võitlustandriks Flandria madalmik, kus jalgpalli asemel lendavad suurtükikuulid.

Ehkki Manchesteri meeskonda peeti vastastest tugevamaks ja nende väravavaht oli rahvuslik spordisangar, kaldus publiku sümpaatia juba esimesel poolajal külaliste — Cardiffi meeste poole. Enne võistlust oli sõlmitud palju kihlvedusid, enamik uskus manchesterlaste võitu ja kihla veeti kolm ühe vastu nende kasuks. Võib-olla see oli üks põhjusi, miks publiku pahameel nii kiiresti oma favoriidi vastu pöördus: too pettis lootusi, ähvardas oma poolehoidjatele materiaalset kahju tuua ja kodulinnale häbi teha. Kui Cardiffi kesktormaja esimest korda manchesterlaste kaitseliinist läbi murdis ja kuulus väravavaht suutis palli ainult platsi nurka suunata, kostsid esimesed viled. Kohe järgnes Cardiffi meeste nurgalöök ja äärepealt oleks värav tulnud. Väravavaht kukkus, püütud pall libises käte vahelt välja ja ligi jooksnud poolkaitsja suutis selle hädavaevu auti lüüa.

Kohe lõi tribüün kohama. Publik trampis jalgadega, vilistati, mõirati ja platsile pilluti kõike, mis kellelgi käes juhtus olema. Manchesteri mängijate peale langes niisugune pilke- ja vihavihm, et poisid kohmetusid ega suutnud tükil ajal õiget mängu üles võtta. Kõige õnnetum inimene väljakul oli manchesterlaste väravavaht. Nii palju ilusaid ja kuulsaid võistlusi oli tal seljataga, loendamatuid kordi oli teda platsilt kätel ära kantud, aga täna valutas tal kõht. Valutas nii hullusti, nagu oleks luupainaja sinna sisse pugenud ja kogu sisikonna känkrasse keeranud. Iga kummardus mõjus talle nagu noahoop. Enne võistlust oli ta meeskonna kaptenit palunud teda teise väravavahiga asendada, aga kapten ei tahtnud sellest kuuldagi, sest just väravavaht oli meeskonna peamine lootus. Ristipigistatud hammastega seisis ta väravas, jälgides murelikult palli lendu.

Veidi enne poolaja lõppu tuli häbiväärne silmapilk, kui Cardiffi mängija tugev ning kõrge löök saatis palli esimest korda manchesterlaste väravasse. Õnnetu väravavaht teatas, et ei suuda mängida, ja publiku mõirgamise saatel läks välja-

kult ära. Vaatajate kired olid viimseni üles kõetud, oli tarvis veel vaid pisinatuke — ja kõik on hukas.

See pisinatuke, üsna oluline küll, tuli teise poolaja alguses. Kohe pärast kohtuniku vilet tormasid manchesterlased ilusale rünnakule, et kaotust tasa teha. Kesktormaja murdis Cardiffi kaitsjatest läbi ja ilusa soolotriblinguga ligines väravale. Näis, et miski ei saa enam viigivärava löömist takistada, publik jälgis mängu hinge kinni pidades. Veel paar hetke — ja pall lendab võrku. Kuid äkki ilmus nagu maa alt tormaja teele ette cardiflaste vasaku poolkaitsja triibuline kogu ja tõkestas rünnaku kaheksateistkümne meetri kaugusel väravast. Sel kohal, kus mõlema mängija tee ristus, oli ründaja valmistunud otsustavat lööki tegema. Kogu tema olemus oli selleks ette valmistatud, et jalahoop toimuks siin, sellel ruutmeetril, ja ta lihtsalt ei suutnud enam midagi muud teha. Füüsiline inerts, parema jala hoovõtt ja teadvuse pinge — kõik oli keskendatud sellele silmapilgule, ja kui see kätte jõudis, pidi värav tulema, sest muidu olnuks see kõigi füüsikaseaduste vastu. Rauavabriku raske haamer ei või alasile langemata jääda, kui ta on juba kukkuma lastud. Ja löök toimus, kuid palli asemel tabas kesktormaja saabas cardiflaste poolkaitsja jalga. Ainult kümnendik sekundit kiiremini oli too ründeliini ületanud, kui tormaja oli arvestanud, ent sellest mikroskoopilisest ajavahemikust piisas, et kindla värava asemel lõppes manchesterlase rünnak ränga katastroofiga.

Poolkaitsja vajus murtud sääreluuga maha. Kohtuniku vile teatas mängu katkestamisest. Meeskonnakaaslased jooksid vigastatud jalgpalluri ümber kokku ja platsi serval seisis õnnetusehunnik, pea norus. See oli manchesterlaste kesktormaja.

Sel silmapilgul kostis kusagilt seisukohtade tunglusest kile, kaugele kuulduv hüüe:

«Triibuline seebra, bengali tiiger! See on juba kolmas, kelle ta vigaseks lööb!»

Järgmisel silmapilgul kohises üle staadioni võimas vihakisa. Tribüünid lõid liikuma, otsekui magneti tõmbel hakkasid tuhanded pealtvaatajad platsi poole trügima. Seisukohtade juures ragises kõdunenud barjäär ja kirev, kohuv inimvool vajus igast kandist staadioni keskpaiga poole. Seda liikumist ei suutnud enam miski kinni pidada, ei olnud maailmas jõudu, mis suutnuks seda vääramatut, pikaldast, ähvardavat edasiliikumist peatada. Kümme tuhat inimest olid silmapilkselt muutunud üheks olevuseks, ühtse tahte ja ühesuguse stiihilise püüdlusega. Kui selles marruläinud massis leiduski mõni indiviid, kelle teadvus ei

allunud pimedale karjainstinktile, siis oli ta vastu oma tahtmist sunnitud massi füüsilisele liikumisele järele andma. Kellelgi polnud võimalik paigale seisma jääda, kõrvale astuda või sellest kohutavast voolust välja murda. Kõik traditsioonid ja viisakusreeglid varisesid selles ürgsete instinktide orgias põrmuks. Olgu vana või noor, naine või mees — kõigist ühiskonnakihtidest ja igasuguse ühiskondliku positsiooniga inimesi kiskus kaasa see toores, metsik raju: pressiti üksteisele otsa, mahakukkunud trambiti jalge alla, kisendati, oiati, teiste hääli ei kuulatud, millestki aru ei saadud. Võõrad inimesed hõiklesid familiaarselt ja vehkisid rusikatega, tundmata muret, kas rusikas tabab tühja õhku või naabri keha. Mõne minuti jooksul astuti siin üle kõigist tsivilisatsiooni reeglitest, sest koos väljaku barjääriga olid maha murtud ka kõik konventsionaalsuse tõkked. Tundus, justkui oleks Manchesteri kesktormaja oma õnnetu jalahoobiga tabanud iga pealtvaatajat eraldi ning kõik nad kisendavad omaenda valu ja pahameele tõttu.

Juba liikumise alguses oli Ingu Voldisest lahku surutud. Neid kiskusid endaga kaasa mitmed peamise hoovuse alavoolud, mis neid teineteisest üha kaugemale kandsid. Neil polnud ei aega ega võimalust isegi pilguga teist inimmeres üles otsida. Ingule tundus, et inimmassi surve lämmatab ta ära. Mida ligemale rahvamass staadioni keskpaiga poole nihkus, seda tugevamaks muutus surve. Ruum, kuhu need tuhanded inimesed pidid ära mahtuma, muutus iga sekundiga kitsamaks, magnet aga, mis neid kõigist staadioni servadest nähtamatu intsidendi poole kiskus, töötas edasi; celväed olid juba kokku põrganud, selja tagant surus neile peale massi välimine osa ja inimhulk suruti järjest tihedamini kokku.

«Ei tohi tasakaalu kaotada!» kordas Ingu endale lakkamatult. See oli praegu eluküsimus. Paremalt ja vasakult kuulis ta naiste karjeid ja vigastatute oigeid, igalt poolt pressisid talle peale trügivad kogud ja meeleheites pressis ta ise kogu oma keharaskusega peale teistele, et võidelda oma rinnale ruumi hingamiseks.

Ta tõepoolest ei kukkunud, kuid mitte niivõrd oma osavuse tõttu kui seepärast, et selles tungluses ei olnud üldse võimalik kukkuda, niisama nagu ei oleks saanud enam üles tõusta, kui oleks kukkunud.

Ja just sel silmapilgul mängis olukord välja oma suure naljaga Ingu Zitarsi vastu. Pooleldi lämbununa, liikmed võõraste inimeste käte ja jalgade vastu surutud, elusa niheleva kere väikese osakesena märkas ta järsku, et tema vastu on tihe-

dalt pressitud noore naise keha. Ingu oli mõlema käega neiu õlgade ümbert kinni võtnud, selle teadmata ja tahtmata kaissu haaranud. Neiu põsk oli Ingu rinna vastu surutud ja otse tema lõua all oli neiu paljas õlg, sest rüsinas oli tema kerge suvekleit katki rebitud. Neiu juuksed puudutasid Ingu nägu, ta nägi nende kuldset läiget, tundis magusat lõhna ja neiu hingeõhku, kuid nägu jäi tema pilgu eest varjule.

Instinktiivselt püüdis ta neiut massi surve eest kaitsta, pingutas lihaseid, moodustas oma kätest raudse rõnga ja võitles sentimeeterhaaval vaba ruumi sellele sõõrile, mille keskel neiu oli kaitstud ümbruse ähvarduste eest.

Ingu ei teadnud, kui kaua see kestis, kuid äkitselt tundis, et massi surve nõrgeneb, selja taha tekkis üha rohkem vaba ruumi ja liikumine hakkas keskpaigast suunduma tagasi väliäärte poole. Rahvamass hargnes lahti nagu tohutu rõngasse keerdunud madu: esimestena vallandusid välimised rõngad, seejärel keskmised, ja lõpuks võis ka mao pea platsi keskel end vabalt liigutada. Depoost olid tuletõrjujad kohale rutanud ja veevoolikud käiku lasknud. Tugevad külmad veejoad jahutasid vähehaaval kuumi päid, paistis, et veel on pehmendav mõju ka psüühilises mõttes, sest tihe rahvamass hakkas kohe laialt lagunema, igaüks mõtles enda peale ja trügis sinna, kus vastupanu väiksem.

Uus ülikond üleni kortsus, seisis Ingu Zitars laialipudenevas rahvahulga keskel, hoides käte vahel minestanud naist. Lõpuks tabas ka neid veejuga ja see oli hea, sest varsti tegi neiu kergeohkega silmad lahti. Esimene, mis ta nägi, oli võõras mees, kelle rinna vastu ta oli surutud. Ingu vaatas teda murelikult, tema ümbert mõlema käega kinni hoides.

«On teil nüüd parem?» küsis Ingu ja laskis ühe käe lahti.

Neiu vaatas võõrast meest imestunult, otsekui oleks just sügavast unest üles ärganud. Lõpuks hakkas ta olukorda taipama. Järsult kiskus ta enda Ingu käte vahelt lahti ja hakkas riideid kohendama.

«Kuidas te niiviisi... Ma ei mäleta, et me oleksime varem kohtunud,» sõnas ta.

Ingu seletas lühidalt, mis oli juhtunud. Neiu tänas abi eest ja tahtis ära minna, ent alles nüüd märkas, kui haletsusväärses olukorras on tema õhuke kleit: vasak õlg paljas, mõlemad varrukad lõhki rebitud, lisaks oli ta tungluses oma käekoti ära kaotanud.

«Kuidas ma sedaviisi tänavale lähen?» muretses ta ja püüdis sassiläinud juukseid siluda.

«Elate kaugel?» küsis Ingu.

«Market Streetil. Pean trammiga sõitma.»

Ingu kahetses, et pole ühtegi haaknõela kaasas. Aga ta leidis peenikest traati, millega sai neiu kleidi hädapärast ära parandada. Meremehe osavate sõrmedega tõmbas ta lahtihargnenud õmbluse õla peal kokku ja keeras traadijupi otsad sõlme. Kogu aeg ei suutnud ta pilku kõrvale pöörata neiu noorelt ilusalt näolt ja kehalt, mille piirjooni võis läbi suvekleidi selgesti aimata. Keskmist kasvu, pigem täidlane kui sale, suurte helesiniste silmadega, nina all karvaudemed, mis andsid näole pikantse ilme. Neiu käed olid valged ja õrnad, abitult väikesed, ja ainult hääl, milles kõlas ajuti üsna karme noote, ei sobinud välimusega hästi kokku.

Neiu polnudki sellest loost eriti häiritud. Peagi võttis ta seda huumoriga.

«Me oleme justkui kaks päästetud meremeest pärast laevahukku,» ütles ta naeratades, kui nad Inguga kõrvuti staadioni värava poole sammusid.

«Õnnelik õnnetus, kui eluga pääsed,» vastas Ingu. «Mul on see juba kolmas.»

«Te olete meremees?» küsis neiu.

Ingu ütles oma nime ja teenistuskoha. Väikese viivituse järel ütles neiu ka oma nime.

«Maud Fencher.»

Tänaval istusid nad taksosse ja sõitsid Market Streetile — see oli Manchesteris üks suuremaid ja paremaid tänavaid. Maud tänas Ingut osutatud abi eest, ja kui kuulis, et tema laev seisab veel paar nädalat Manchesteri sadamas, andis talle oma aadressi ja kutsus mõnel järgmisel õhtul endale külla.

«Kõige parem ülehomme,» ütles ta hüvasti jättes. «Ma ootan teid. Olen kogu õhtu kodus.»

«Kui tore ta on, kui tore, tore!» mõtles Ingu, kõmpides jala Salfordi dokkide poole, sest autoga sõitmiseks ei jätkunud raha. Õnnelik õnnetus, õnnelik õhtu...

7

Järgmisel päeval saabus «Taganrogi» uus kapten — Ozolinš. Oma ameti kohta oli ta veel noor mees — kolmekümne seitsme aastane — ja hoopis teist sorti inimene kui Beldav. Enne sõda oli ta mitu aastat kaugesõidupurjekatel kaptenina sõitnud.

Voldis tegi juba esimesel päeval kindlaks, et uue ülemusega on hoopis teine läbisaamine kui vana kadekopsu ja joodikuga Beldaviga. Muidugi, Ozoliņš, kes ise oli karske ja töökas, nõudis sedasama ka oma abidelt, kuid selles mõttes polnud Voldisel vaja muretseda, sest egas temagi polnud tulnud laevale päevavarast mängima.

Kapteni tulek andis tööle uut hoogu. Remondiga kiirustati, laev varustati proviandiga ja vabanenud töökohtadele võeti juurde uusi mehi, sest «Taganrogil» olid sõlmitud prahilepingud mitmeks reisiks.

Pärast jalgpallivõistlust oli Voldise ja Ingu vahel toimunud laeval lühike jutuajamine.

«Sa oled nüüd vist minu peale maruvihane?» küsis Voldis.

«Hm, ei tea . . .» pomises Ingu salapäraselt ja muigas.

«Palju sa oma uuest ülikonnast maksid?» päris Voldis.

«Kaheksa naela.»

«Praegu saad selle eest kõige rohkem neli. Kui veel kaheksa šillingit pileti eest juurde arvata, siis läks see lõbu üsna kalliks.»

«Ma arvan siiski, et tasu ei olnud sugugi liiga kõrge,» lausus Ingu.

«Kas sulle seal siis nii meeldis?» Voldis vaatas nurivalt sõbrale otsa.

Ingu naeratas uuesti salapäraselt. Millegipärast ta seekord ei rääkinud Voldisele oma seiklusest, ehkki nad tavaliselt olid teineteisega avameelsed. Ta ei maininud Maud Fencheri nimegi järgmisel päeval, ent lõuna ajal puhastas ja pressis hoolikalt oma ülikonda, kuni see sai enam-vähem viisaka väljanägemise. Õhtupoolikul tuli kapten agentuurist ja tõi posti. Ingule oli kiri. Ta ei rebinud seda lahti, ehkki tundis käekirjast, et see on Kurzeni Lilijalt. Aga nõnda tegi ta alati: kallid ja oodatud kirjad peitis lauasahtlisse, et pärast rahulikult omaette lugeda ja sellest täit mõnu tunda.

Õhtul pani Ingu end riidesse, pistis taskusse kogu oma raha, niipalju kui seda veel oli, ja läks salakesi maale, nii et Voldis ei näinud. Ta kartis, et Voldis hakkab muidu pärima, ent esialgu ei tahtnud ta Maudist rääkida, veel vähem valetada, seepärast oli kõige mugavam väljapääs: kõnelusest kõrvale hoida.

«Ma ootan teid,» oli Maud öelnud. Ja nii see oligi. Ta ise laskis Ingu sisse ja viis oma tuppa.

«Ikka tulite . . .» olid neiu esimesed sõnad, peaaegu imestus ja samal ajal iseteadlik järeldus: ei suutnud tulemata jätta.

See oli moodsa naise eluruum, kus ilu oli ühendatud kasulikuga, kus ei olnud midagi liigset ja siiski ei puudunud midagi. Helesinine sirm varjas toa ühes nurgas voodit. Väike daami kirjutuslaud, rohkem büroolaua kui luksuseseme moodi, riiul raamatutega, seina sisse ehitatud riidekapp, väike diivan, tualettpeegel, kohvilaud, kaks pehmet tooli ja üks tumba, mõned fotod ja miniatuursed reproduktsioonid seintel. See oli kõik. Seda polnud palju, kuid rohkem polnud vajagi, sest asjadele andis väärtust nende omanik.

Ingu kuulis teistest tubadest samme, järelikult Maud ei elanud siin üksi. Aga ta ei jõudnud veel midagi küsida, kui neiu ise olukorda tutvustas. Maudil oli üüritud tuba tuttavalt perekonnalt. Ta töötas suure tekstiilivabriku kontoris. Vanemad elavad laevakanali ääres poolel teel Liverpoolist Manchesterisse. Maudi isa on lüüsitehnik, tema ainuke vend teenib sapöörväeosas leitnandina.

Maud oli lõpetanud kaubanduskooli, oskas prantsuse ja saksa keelt, pidas lugu Kiplingi ja Joseph Conradi teostest ning käis kolm korda nädalas kinos. Kord nädalas käis ta tantsusaalis, kord kuus pühapäevasel ekskursioonil linnast väljas maal või naaberlinnades, armastas sporti ja üle kõige vihkas kööki. Ta sõi väljas. See oli kõik — ei midagi erilist, sest nõnda elasid paljud noored naised, kuid see siin oli Maud, Maud Fencher, ja kõik, mis oli temaga seotud, tundus Ingule tähelepanuväärne. Neiu lähedus, tema lähkus oli väärtus omaette; istuda tema toas, rääkida saatuslikust jalgpallivõistlusest, kuulata tema sõnu ja näha, kui tähelepanelikult tema kuulab sinu jutustust kokkupõrkest Saksa allveelaevaga, «Merevaigust» ja kaugetest lõunamaadest, kus sa oled viibinud, — see oli midagi enamat kui paljas ajaviide huvitava naisega.

«Very interesting,» ütleb ta, kui sa oled lõpetanud. Siis meenub talle, et külalisele peaks teed pakkuma, kuid ta peab vabandama, sest ta ei hoia kodus söögikraami.

«Palun ärge muretsege sääraste pisiasjade pärast,» tõttad sa punastades ütlema. Ja siis sa märkad, et kell on täpselt seitse, ja sulle tuleb meelde, et Maud käib väljas söömas. Ta pole ju veel õhtustanud.

«Preili Maud, kui te lubate, ma tahaks paluda . . .» alustad sa süüdlaslikult.

Ei, tal ei ole midagi sinu kutse vastu, ja nii te lähetegi restorani. Kuid kell on alles seitse, järelikult aeg õhtusöögiks liiga varajane. Maud jääb kuulutustulba ette seisma ja näitab õhtukinoreklaami.

«Seda filmi ma pole veel näinud. Olevat väga hea . . .»

«Kui teil ei ole midagi selle vastu . . .» sõnab Ingu jälle. «Muidugi mitte, meil on ju veel aega.»

Seejärel istuvad nad kinos punase plüüšiga ülelöödud lõõžis ja vaatavad, kuidas moodne härra elab unes läbi oma mereröövlitest esivanemate kangelaslikke seiklusi, lahinguid hispaanlaste ja hollandlastega, ta võtab ilusa printsessi vangi ja vallutab tema südame. Aga see printsess on äravahetamisem sarnane härra ühe tuttava neiuga, ja kui ta üles ärkab, ruttab ta seda kosima. Seejärel elavad nad õnnelikult.

Aeg-ajalt film katkeb, ja kui tuli põlema pannakse, näeb Ingu parteris paljusid paarikesi, kes istuvad õrnalt nagu tuvipaarid — kavaleri käsi ümber daami õlgade. Nad ei võta kätt ka valges ära, ei häbene teiste ees oma õrnust, ja mitte keegi ei pööragi neile tähelepanu. Need on teadagi lihtsad inimesed, vabriku- ja sadamatöölised, nendel pole tarvis muret tunda teiste arvamise pärast, kuid Maud . . . Ah, mispärast pole ka Maud ainult vabrikutööline, kuduja, poolija või muud taolist!

Kui elekter kustub ja film edasi jookseb, tunneb Ingu, et Maudi õlg toetub kergelt tema õla vastu. See on kindlasti juhus, sest neiu vaatab tähelepanelikult filmi ja on end lõdvaks lasknud. Kuid see on meeldiv juhus, Ingu soovib, et film kestaks kaua-kaua . . . Maudi õlg, nii meeldivalt tuntav, toetub veel tugevamini tema õlavarre vastu, kord neiu isegi liigatab ja seab ennast samas asendis mugavamalt istuma. Kas ka see on kogemata? Joovastav kuumus lahvatab Ingu rinda, ta ei usu, kuid siiski loodab. Maud Fencher, kõige toredam tütarlaps, keda ta on maailmas ringi hulkudes kohanud, ja tema . . . kas see võib tõsi olla? Maud on nii peen, intelligentne, ilus, Ingu käed on karedad, nägu tuultest pargitud — kas seda võib üldse uskuda?

Saagu mis saab! Ingu sirutab ettevaatlikult käe istme seljatoe tagant läbi ja veel ettevaatlikumalt paneb selle Maudi õlgade ümber. Neiu ei tõmbu eemale, ei vaata imestunult Ingu otsa, vaid rahulikult, isegi vastutulelikult nõjatub selle käe najale. Nõnda on mugavam istuda, ja film on nii huvitav, et Maudil pole aega Ingu käitumisest mõelda. Niipea kui valgeks läheb, laseb Ingu oma käsivarre mööda seljatuge alla, aga kui valgus kustub, tõstab jälle üles. Nõnda jätkub see kuni filmi lõpuni. Kord Ingu ise unustab ennast ja surub Maudi tugevamini enda vastu. Ka siis ei ütle neiu midagi, ei imesta, ei tõmbu kõrvale, just nagu oleks see endastmõistetav.

Pärast kino läksid nad restorani. Maud valis söögid välja

ning Ingu oli vaimustatud, kui vabalt ja sundimatult neiu tellimuse esitas. «Ma soovin seda, seejärel seda, magustoiduks . . .»

Ohtusöök maksis veerandi Ingu kuupalgast. See-eest oli Maud õhtuga väga rahul ja soovis pärast restorani veidi veel pargis jalutada. Talle maitses väga šokolaad ja Ingu ostis seda kohe. Juveliiriärist mööda minnes näitas Maud vitriinis üht paari kõrvarõngaid: «Minu sõbrannale kinkis need tema peigmees, kes on samuti meremees, tüürimees nagu teiegi. Väga huvitav inimene.»

Kõrvarõngad maksid kolm naelsterlingit (hind oli juures), ja Ingu kahetses, et äri on juba kinni. Ta nägi, millise naudinguga Maud ilusat ehet vaatles, — arvatavasti soovis endalegi samasuguseid. Ta saab need, kui mitte homme, siis ülehomme — see kõige toredam neiu maailmas.

«Millal ma teid jälle näen?» küsis Maud, kui nad olid jõudnud Market Streetile Maudi maja ette.

«Millal te lubate mul tulla?» küsis Ingu vastu.

«Kella seitsmeni olen igal õhtul kodus, välja arvatud pühapäeval, siis sõidan mõnikord ära. Kas teil homme õhtul ei ole aega?»

Maudi jaoks ei ole Ingul aega!

Nad leppisid kokku, et kohtuvad järgmisel õhtul kell seitse linnapargis purskkaevu juures. Lahkumisel sai Ingu kõige suurema ja meeldivama üllatuse osaliseks oma elus: kätt ulatades sirutus Maud temale vastu, ülespoole — Maud ise pakkus suudlust. Neiu nägu oli rahulik, tõsine, ükski ilmevirvendus ei andnud tunnistust erutusest ega tundepalangust, aga suudlust ta pakkus, ja Ingu, joobunud õnnest, võttis pakkumise vastu. Kohe seejärel läks neiu ära, kadus majaukse taha. Ingu aga seisis veel kaua väljas ja vahtis tumedat ust, mille taha oli kadunud see imetabane neiu, kelle päralt olid nüüd kõik tema mõtted. Ingu unustas, et selle juhtumi üle pole põhjust imestada, et see suudlus ei tähendanud erandit, erilist heasoovlikkust, vaid üksnes vana inglise kommet: inglise tüdrukud pakuvad suudluse sellele, kes neid koju saadab. Ka Maud oli inglanna ning Ingu saatis teda, ja Ingu teadis sellest kombest, kuid Maudi ootamatu suudlus oli tema mälu ähmaseks teinud.

Hommikul luges ta Lilija kirja. See oli niisama soe, armsalt lihtne nagu kõik varasemadki kirjad, kuid noore meremehe vaim ei vajunud enam mitmeks päevaks unistuste hoovusesse. Ta ei mõelnud ei minevikust ega tulevikust, ei lugenud teist, kolmandat ja neljandat korda üle iga rida, vaid kirjutas rahulikult vastuse, südamliku ja üsna hella, ning saatis kirja kohe

minema. Sellega oli see asi kombes, ning edaspidi kuuluvad tema mõtted jälle Maud Fencherile.

Ohtul läks ta Voldise juurde.

«Kas sa ei saaks mulle paar naela laenata? Mul oleks vaja, aga kaptenilt ei taha veel küsida.»

«Tahad midagi osta?» päris Voldis raha otsides.

«Jah, nägin üht kena asjakest kingituseks.»

«Kas me ei läheks õhtul teatrisse?» küsis Voldis. «Ei ole ammu midagi mõistlikku näinud.»

«Mul ei ole täna aega. Võib-olla homme.»

Kuid ka homme ei olnud Ingul aega, sanuti mitte üle homme. Tal oli järsku väga palju tegemist. Voldis ei pärinudki eriti — kui Ingu ise ei taha rääkida, siis pole mõtet pinnida. Kuid ta aimas niigi, mis sõbraga lahti on. «Ei tea, missuguse kari otsa ta nüüd jälle on jooksnud?» mõtiskles ta Ingut silmitsedes. «Pagan, küll on salalik! Vaata aga, et varsti ei saada SOS . . .»

Neljas peatükk

I

Maud Fencher sai ihaldatud kõrvarõngad, Ingu Zitars sai nende eest kaks . . . ei, tervenisti kolm suudlust, mis olid teistmoodi kui tavaline hüvastijätumusi, ja seejärel tuli neil lahku minna. Muidugi, enne vahetasid nad veel fotosid ja lubasid teineteisele kirjutada. Viimasel õhtul paistis Maud oma tavalisest rahust välja murdvat — ta näis olevat erutatud, tahtis nagu midagi tasa teha, mis oli tegemata jäänud, oli nii hell, armsalt tujukas, et Ingu süda sulas teda vaadates.

«Mis ma teile Oriendist kingituseks kaasa toon?» küsis ta.

«Idamaa naiste näoloori,» vastas Maud silmapilkugi mõtlemata.

Ingu lubas, ise aga mõtles ühest teisest loorist, mis seda neiut tema eest varjas. Loori polnud Maudile üldsegi vaja, tema tõelist nägu ei suutnud Ingu näha ka ilma loorita. Kõige õrnematelgi hetkedel oli neiu reserveeritud, ka kõige vallatumas hullamishoos suutis ennast valitseda; ta oli küll naiselik kõigis oma olemuse üksikelementides, kuid kunagi ei ilmutanud naise

kütkestavat haprust, järeleandlikkust, väikesi armsaid nõrkusi, mis paljudele meestele väga meeldivad. Kumb ta on — kas liiga tark ja rafineeritud, või täiesti süütu, lihtsameelne laps? Kas teadlikult või alateadlikult, kuid igal momendil suutis Maud Ingut piinava pingeni üles kruvida, hoida teda sellises seisukorras tundide, päevade ja nädalate kaupa — ja samal ajal ohjeldada, äratada enda vastu seesugust austust, et Ingu ei söandanud isegi mõttes oma kirele voli anda. Maud ajas ta kummaks nagu hõõguv süsi — ja jahutas justkui jäätükk. Neiu ei rääkinud armastusest, ei erutunud tundetormidest, kuid pakkus suudlusi — ja milliseid suudlusi! — noormehele, keda oli kohanud jalgpallistaadionil. Mida ta soovib ja mida mitte, seda ei võinud küll ükski kurat teada!

Nii et Ingu sõitis ära ega näinud Maud Fencherit üle poole aasta. Aga ta mõtles neiule kogu aeg, ja mida rohkem mõtles, seda vähem mõistis seda naist, ent ihaldas veel tugevamini. Kevadeni jäi «Taganrog» Vahemerre, sõitis Touloni ja Väike-Aasia vahet ning vedas liitlasarmeele sõjavarustust. Ingu nägi paljusid Lähis-Ida linnu ja sadamaid, käis mitu korda Port Saidis ja Aleksandrias, peatus reididel Kreeka saarte lahtedes, millega oli seotud palju muinasaegseid lugusid ja müüte. Aga see geograafiline ja ajalooline ilu libises temast mööda, see oli pagendus, sunnitud eemalolek, sest Manchesteris elas Maud Fencher . . .

Kevadel, kui vabanes jääst tee Arhangelskisse, viidi «Taganrog» üle Arhangelski liinile. Toulonist sõitsid nad Hartlepooli ja võtsid peale sõjavarustust Vene sõjaväele. Laadimistöid tehti suure kiiruga, töötati mitmes vahetuses. Laeva ohvitserid olid kogu aeg ametis, ja kukkus nii välja, et Ingu ei jõudnudki sõita Manchesterisse Maudi juurde. Idamaa naiste näoloori saatis ta postiga ära ja sealsamas Hartlepoolis sai kätte ka Maudi tänukirja. Maud avaldas kahetsust, et Ingu ei saatnud kolte telegrammi, kui ta Hartlepooli jõudis, siis oleks Maud pühapäeval tema juurde sõitnud. Maud avaldas ainult kahetsust, Ingu aga piinas ennast ränkade etteheidetega. Nüüd tuli oodata veel poolteist või isegi kaks kuud. Aeg aga läks edasi, kevadjoovastus voogas üle põhjamaade ja kõiki elusolevusi valdas taas klimaatiline erutus. Elada! elada! — hüüdis iga keharakk. Maa lõhnas, õhk väreles päikesepaistes, kõik uinuvad jõud ärkasid, pakatasid mahlast, Ingu laev aga sõudis lagedatel veeväljadel. Talle tundus, et sellel sõidul ei tule kunagi lõppu, tema soovid kihutasid kiiremini valguskiirestki, ja vaene tubli «Taganrog» oma üheteistkümne sõlmega tunnis

(küllaldane kiirus kaubalaevale) jäi igavesti maha, Ingu ei suutnud teda kaasa kiskuda.

Ingu kärsitusele ja tema mõtete pimedale ühekülgsusele vaatamata kujunes see sõit üheks tähelepandavamaks tema meremeheelus.

Kõik sai alguse juba Hartlepoolis. Vana kokk oli hajameelselt kondikillu kurku neelanud ja üks päev enne väljasõitu viidi ta haiglasse. Järgmisel päeval tuli «Taganrogile» uus köögimeister, Ainažist pärit Zirdziņš, keda lätlastest meremehed hakkasid kohe Suksuks kutsuma. See hüüdnimi oleks talle arvatavasti antud ka ilma samakõlalise perekonnanimeta *, sest koka raske, nurgeline keha, suured punnis silmad ja hirnumise moodi naer tõid niigi meelde tuttava kodulooma.

Zirdziņš oli neljakümne kolme aastane, laia, täiskuutaolise näoga, punaste hülgevuntside ja sama värvi juustega, mida ta laskis lõigata kaks korda aastas. Kuna tol momendil puudus lõikamise tähtajast veel terve kuu, võib igaüks ette kujutada, kuidas nägi välja see kasimata, ilmast ilma takkus lakk. Peas elutsesid tal satikad ja koka rasvased sõrmed kadusid tihti peale sellesse tokerdanud padrikusse. Mõnikord rippusid juuksekahlude küljes valged rasvatükid, mõnikord punased verepiisad, aga kõike kattis läikiv, rasvane rooste. Ta oli justkui lihuniku koer — lihakarni veriste jäätmetega kõrvuni kokku määritud. Aga oma tööd mõistis ta hästi. Biifsteek, kotletid, supp, kompott — ükski teine kokk ei oleks neid nii maitsvalt valmistanud kui see räpakäi.

Zirdziņši iseloom sobis imeväärselt kokku tema füüsilise kestaga. Ta oli seltsimatu, alati tusane, tema suured jõllsilmad luurasid ja kõõritasid, ohvitseridega ta lipitses, stjuuardile virutas juba teisel päeval vastu kõrvu, madrustel ei lasknud jalgagi kööki tõsta. Kui vööris laual puudus sool, siis pidi tekipoiss kõigepealt ära kuulama piksemürina taolise sõimuvalingu, ja soola sai ta kätte alles siis, kui Zirdziņšil räuskamisest isu täis oli. Koos stjuuardiga varastasid nad mõlemad toiduaineid nagu kaarnad, ja kapten Ozoliņš kuulis peagi meeskonna nurinat, et «Taganrogil» on apteek sisse seatud.

«Mis nad õige arvavad, et ma neid tapmiseks nuuman või?» ütles Zirdziņš, kui stjuuardilt meeste kaebustest kuulis.

Selline ta oli ja selliseks jäi, sest eks ole õige vanasõna: vana hobust enam ümber ei õpeta. Kokk, kes on paarkümmend aastat köögis töötanud, läheb ennast täis ega tee igasugu poi-

* «Zirdziņš» on läti keeles deminutiiv sõnast «zirgs» — hobune. (*Tõlk. märkus.*)

sikeste tahtmisest väljagi. Kui teda rahule ei jäeta, läheb asi veel hullemaks — tal on ju nii palju võimalusi, kuidas nolkidele kätte maksta.

Ja selle mehe tõttu juhtus «Taganrogil» sündmusi, mida kapten Ozoliņš kogu oma meremeheelu jooksul polnud enne läbi elanud — kriminaalkuriteod, kohtuskäimine, ülekuulamised.

2

«Taganrog» vedas sõjavarustust. Allveelaevade ohule lisandus veel teine oht, mitte vähem kardetav: laev vedas omaenda trümmides surma ja hävingut, mis ühevõrra hõlpsasti võis surma tuua nii vaenlastele tulevastel lahinguväljadel kui ka kahekümne kaheksale tööinimesele — meremehele. Laev oli kindlustatud, ohtliku laadungi vedamise eest maksti omanikele hästi, kindlustatud olid ka meremehed, see tähendab, nende asjad, rõivad, jalatsid, pesu, ja kui laeval oli midagi kindlustamata jäänud, siis see oli kahekümne kaheksa inimese elu. Selle eest ei võinud keegi midagi pakkuda, sest sel juhul tulnuks ära hinnata ja kinni maksta ka nende miljonite inimeste elud, kes olid sõjaväljal hukkunud. Kellel oli nii suurt rikkust, nii suuri kullamägesid, et oleks suutnud kõik kinni maksta?

«Taganrog» oli üks esimesi aurikuid, mis tol suvel Inglismaalt Arhangelskisse sõitis. Saksa allveelaevad olid jõudnud kaks varem merele sõitnud laeva põhja lasta. Paistis, et sel laevasõiduhooajal kujuneb võitlus merel veel vihasemaks kui mullu. Kui palju on neid, kes sügiseni vastu peavad? Millal lööb «Taganrogi» tund ja kui mitu korda tuleb veel hukkumisele määratud laevu vahetada? Kas mõni torpeedo ei või olla see viimane, saatuslik, mille järel ei ole enam vaja sõita — ei ole laevu, ei ole merd, ei sadamaid ega inimesi, ei ole mitte midagi, ainult suur vaikus? Kellele Kurzēni Lilija siis veel kirju saadab ja keda Maud Fencher pikalt reisilt tagasi ootab? Ah, kas tasub sellest üldse mõtelda! Sinu mõtted saatust kõrvale ei pööra, sinu aimdused ei tee seda kergemaks. Mine vahti, Ingu, jälgi neli tundi silmapiiri ja kontrolli kurssi, ning seejärel maga neli tundi. See on surmaloterii, kus mõni üksik siiski võib võita. Ainult ära küsi, kas see oled sina. Kakskümmend kolm aastat — muidugi, pole kuigi palju elatud, üht-teist jääb tõndma õppimata, kuid on teisi, kes surevad veel varem. Sa oled unistanud, armastanud, mõnikord isegi õnnelik olnud, niisiis midagi oled sa oma elus siiski näinud. Paljud võivad

sind kadestada. Isegi kui järgmine tund oleks viimane, ka siis kadestataks sind — maailmas leidub inimesi, kellele sinu saatus tundub ilus. Surra voodis või merel — kumb kõlab ilusamini? Surra vanadusest nõdrana või murduda haljendava puuna, mis on kindlalt seisnud maailma suurte sündmuste keskel?

Jah, käis sõda. Sõda maal ja merel, laevade kajutites ja inimeste südameis. Pool aastat oli «Taganrog» sõitnud Vahemerel ja Kreeka saarestikus, ja kõik oli nii, nagu heal laeval peab olema: kapten rahul meeskonnaga, meeskonnaliikmed rahul üksteisega ja kapteniga, igaüks austas iseenda ja teiste tööd, kõik tundsid end ühe perena. Aga nüüd, pärast Hartlepoolist väljasõitmist, pole enam nii nagu varem. Mehed käivad ringi tigedaina, sõnaahtraina — jah, jah ja ei, ei. Kapten on kitsi, toit halb, töö raske, stjuuardid laisad — kari vaenulikke inimesi ühes kohas koos. Ingu meenutas Johnny aegu «Pinegal». Ka siis oli valitsenud vaen, tüli, viha ja kaklus. Kuid tookord oli kõik toimunud avalikult, mindi kokku ausas võitluses ja võideldi ausate abinõudega: mees mehe vastu, silm silma vastu. Nüüd aga käis kõik kusagil pimedas: tagaseljajutud, salajane suskimine, näo ees nii, seljataga naa — keegi ei uskunud enam teist.

«Ei ole õhku hingata, kui kapten on nii ihnus . . .» ohkas Zirdziņš, kui kallas suppi madruste tirinasse. «Kõik ahnitseb endale. Ei täi meestele korralikult süüagi anda.»

«Pootsman!» sosistab ta veidi aja pärast Zirnisele. «No küll see esimene tüürman viskab teie peale villast! Kolm meest — teie ja kaks nooremmadrust — olevat terve päevaga kraapinud roostet ainult kahelt plaadilt varttekil. Tema üksipäini oleks neli puhtaks teinud.»

«Härra tüürimees, no mispärast te selle Zirnisega niimoodi teete — lasete tal ainult värvide ja luudadega askeldada?» seletab ta peatselt Voldisele võltsi naeratusega. «Tema-mehike arvab, et mõistaks palju paremini kurssi välja arvestada kui teie ja ka kapten ise. Et teie töö võiks iga poisike ära teha, ja kui laeval läheb reisiks üks päev rohkem aega, siis selles olevat süüdi need uued koolitarkused . . .»

«Mister chief!» sosistab kokk saladuslikult Ivanovile. «Kütjad praalivad, et annavad reederitele kaebuse sisse. Te kapteniga olevat punkritesse süte asemel sõnnikut võtnud, aga arvetes näidanud esimese sordi antratsiidiks. Et nemad seal all higistavad nagu koerad, teie aga topite taskusse paksu rahapataka. Ega mina ei tea, kuidas see asi õieti on, aga nii nad räägivad . . .»

«Hei, Anton!» teeb ta kütjatele joogivett pumbates musta mehega juttu. «See *chief* räuskab justkui hull, ähvardab kõik maale kihutada. Et te ei vaata üldse, mis on süsi ja mis šlakk, suured söetükid topite karda ja kallate üle parda. Sedaviisi laev ei jõudvat süte rahagi tasa teenida.»

Kahtlustusi, tigedust ja umbusku puistas ta lausa kamaluälte kaupa. Tugevatega lipitses, nõrgemaid õssitas tagant ja ise sulistas selles sogases vees nagu part. Aga talle ei aidanud sellest, et mehed nüüd vihkasid üksteist. Ta põlgas neid kõiki igaüht eraldi ja kõiki koos, seepärast et nad pidasid endid temast paremaks. Ei aidanud sellest, et ta varastas nende toitu, näljutas ihu ja kuivatas elumahla ning elurõõmu nende hinges, tal oli tarvis veel ka füüsilist rahuldust, ja seda võis anda vaid meeste füüsiline kannatus. Kuid kogu meeskonnast allus koka võimule ainult laevapoiss, viieteistaastane junga. Seda ajas ta taga hommikust õhtuni, laskis tal koorida kõik kartulid, pesta kõik kööginõud ja katlad, hommikuti kihutas poisi kambüüsi ka tuld alla tegema. Poisi kõige suurem nuhtlus oli aga see, et ta pidi elama Zirdziņšiga koos ühes kajutis. Kuna poiss pidi kogu aeg koka käske täitma, ei jäänud tal aega ohvitseride kajuteid koristada, mis oli tema peamine kohustus, ja selle pärast hakkasid ohvitserid tema kallal norima. Nähes, et ka juhtkond jungat ei salli, lubas Zirdziņš endale veel rohkem vabadust — ta hakkas poissi peksma, kui aga mahti sai. Laksatas musta nõudepesulapiga vastu nägu, andis võmmu ribidesse ja ähvardas kõik hambad kurku lüüa, kui poiss kellelegi kaebab.

Aga sellega pingutas kokk üle. Ta oli unustanud, et poiss on pärit Arhangelskist ja et laeva peal on tal mitu omakandimeest. Nõnda juhtus, et ühel päeval, kui koka märg nõudelapp jälle junga põsele laksatas, virutas kütja Samoilov Zirdziņšile kohvikannuga vastu pead. Kõige hullem oli see, et kannus oli kuum kohv, mis kõrvetas koka nina ära. Zirdziņš röögatas valust ja haaras suure kööginoa.

«Ma lõigun su tükkideks, must saatan!» möirgas ta ja tormas Samoilovile kallale. «Mõlemad kõrvad lõikan maha, soolikad lasen välja, sa röövlinägu!»

Samoilov läigatas talle rahumeeli teise sortsu kohvi vastu silmi. Pime nii sõna otseses mõttes kui vihast, viskas Zirdziņš noaga. See vihises kütjast mööda, peaaegu põske riivates.

«Ah sa sunnik!» hüüdis Samoilov. «Ja veel kord sunnik! Kui sa poissi rahule ei jäta, siis me nülime sul elusalt naha

maha ja su enda topime ahju. Nüüd kalla siia uus kohv, ja ei kann oleks ääreni täis!»

Kui kütja oli ära läinud, saatis kokk junga kajutisse põrandat pesema, ise läks järele ja pani ukse seestpoolt lukku. «Ah sina lähed mul ruhvi kaebama! Säh, nuusuta rusikat! Kuidas mekkis? Säh veel! Ja kui sa nüüd veel kaebama jooksed, siis enne Arhangelskit teen su külmaks. Jaokaupa kisun su näruse elu seest välja!»

Niisugune oli Zirdziņš — õel, julm ja arg. Ka ebausklik ta uskus vaime ja mõnikord isegi nägi neid. Ühel ööl äratas ta junga üles, värises, higistas ja pomises nutuselt:

«Vaata, poja, kas ta ei ole kappi pugenud! No mine nüüd vaata järele, kulla poiss! Ma aitan sul homme juhtkonna taldrikuid pesta.»

«Kes tema?» küsis poiss, unest segasena.

«Nüüdsama oli siin, ma nägin selgesti.»

Poiss vaatas kappi. Seal polnud kedagi.

«Võib-olla on koi alla pugenud?» ei saanud kokk rahu. «Kummarda maha, sa oled noorem.»

Ka koi all ei olnud kedagi. Kuid Zirdziņš ei suutnud veel kaua rahuneda. Keeras illuminaatorite kruvid kõvemini kinni, pani ukse lukku, võttis soome pussi kätte ja istus öö läbi koi serval, lõdisedes nagu läbikülmunud koer.

See juhtum sai laevas peagi kõigile teatavaks. Ja mõni nädal hiljem sai ebausk Zirdziņšile saatuslikuks.

3

«Taganrogil» oli ka üks eestlane — kahekümne kolme aastane trimmer Madisson. Ta oli laevale tulnud juba Mancheste-ris, koos esimese meeskonnaga, ja praegu kuulus laeva raudvara hulka. Poisil oleks ammu olnud aeg kütjaks saada, kuid ükski vanadest kütjatest ära ei läinud ja Madisson polnud ka proovinud mõnel teisel laeval paremat kohta saada. Ta oli vaikne, sõbralik poiss, karske ja kokkuhoidlik. Oma palgast saatis ta suurema osa koju, endale jättis ainult taskuraha kõige vajalikumate kulutuste jaoks.

Millegipärast püüdis Zirdziņš esimesest päevast peale Madissoniga sõprust sobitada. Nad olid ühest kandist pärit — Madisson oli sündinud ja kasvanud Ainaži lähikonnas —, järelikult võis neil olla nii mõndagi, millest vabal ajal jutelda. Kuid Madisson oli sõnaaher, rohkem kuulas teisi kui rääkis ise,

seepärast oli Zirdziņšil temast vähe rõõmu. Ta püüdis Madissoni meelitada mõningate koka käsutuses olevate abinõudega: aeg-ajalt andis mõne parema pala juhtkonna laualt, lihatüki, kotleti või taldrikutäie suppi. Madisson häbenes lisatoitu võtta, pärastpoole isegi hoidis köögist eemale. Kogu meeskond ei sallinud Suksut ja Madisson teadis seda. Kui ta kokaga sõbrustama hakkaks, arvaksid kaaslased, et ta kogub intrigandile andmeid ja räägib kõik edasi, millest mehed ruhvis kõnelevad. Nüüdki märkas ta, et tema juuresolekul ei räägi kütjad enam nii avameelselt kui varem. See on halb märk laeval, kus inimesed on sunnitud hulganisti koos olema, seepärast tegi Madisson kõik mis võimalik, et kaaslaste usaldust tagasi võita. Oma kidakeelsusest hoolimata oli ta esimene Suksut kiruma ja lootust avaldama, et kapten üle ühe sõidu seda tüüpi laevas välja ei kannata.

Kuid ta ei tahtnud ka Zirdziņšit solvata ega vihastada. Ikkagi vana merekaru, kes on näinud pisut rohkem laevu ja maailma kui noor söe etteandja. Kuidas sa ära ütled, kui Zirdziņš Arhangelskis kutsus maale kaasa, külla tuttavate juurde, kes olid siin sõja-aastail soetatud? Kuidas sa ütled ei, kui kokk on hea sehvti välja nuhkinud ja kutsub sind kambameheks, eriti kui on võimalus teenida kena kopikas — rohkem kui su aastapalk? Ei, seda Madisson ei suutnud, ja arvatavasti poleks suutnud ka ükski teine meremees «Taganrogil», kui Zirdziņš oleks kampa kutsunud.

«Säärane ots juhtub üksainus kord paljude aastate kohta,» kinnitas kokk. «Ma olen palju merd sõitnud ja igasugu vigureid näinud, aga midagi seesugust juhtub küll esimest korda. Kolmsada rubla sulle ja kolmsada mulle — ilma igasuguse vastutuse ja riskita.»

Jah, kolmsada rubla... See raha lubati neile ilma kaupleemata. Zirdziņš arvas, et võiks välja pressida tervelt viissada, kui laev on juba merel ja sellil tee igast kandist ära lõigatud. «Seda me teeme, lase mina ajan kõik sirgeks.»

Asi oli üsna harilik, ebatavaline oli vaid see, et selle eest pakuti nii palju raha. Varsti pärast seda, kui «Taganrog» alustas tagasisõiduks laadungi pealevõtmist, hakkas üks mees laeva ümber luusima — üsna peen härra, ilmselt mõni intelligent. Ta tuli isegi laevale ja kõneles Zirdziņšiga. Õhtul kohtusid nad kaldal. Seejärel võõras sadamasse enam ei tulnud, Zirdziņš aga otsis üles Madissoni ja rääkis talle, kuidas lugu on.

Peenel härral oli tingimata tarvis välismaale pääseda.

Legaalsel teel ei saanud ta minna, sest dokumendid polnud korras, seepärast soovis ta sõita salaja — jänesena «Taganrogi» punkris. Punker on trimmerite riik, ja kui keegi tahab seal peidus olla, siis peab vähemalt üks trimmer sellest teadma, muidu võib toimuda ootamatu kokkusattumine, teadaanne kaptenile — ja salajasel reisimisel on ots peal. Sellepärast oligi Zirdziņšil Madissoni vaja. Mitte sõprusest ei pakkunud ta poisile head teenistust, vaid sellepärast, et ilma trimmeri abita poleks ta ka ise saanud midagi teenida.

«Sa peidad ta punkrisse ja viid toitu, mina muretsen söögikraami,» ütles kokk. «Üks sööja vähem või rohkem, seda ei pane keegi tähele. Ainult mitte kellelegi sõnakestki — sellel isandal on põhjust ennast varjata, egas ta muidu nii röögatut raha ei maksaks.»

Madisson oli nõus salareisijat varjama. Ta teadis punkri põhjas kindlat nurka, kust pole vaja sütt ajada ja kuhu keegi jalga ei tõsta. Ühel õhtul läksid nad mõlemad Madissoniga linna ja leppisid võõra härraga lõplikult kokku. Too maksis kummalegi kohe sada viiskümmend rubla, teise poole lubas maksta reisi lõppsadamas. Zirdziņš tõi laevale paki «jänese» riiete ja pesuga, et mehel oleks Inglismaal midagi selga panna. Madisson tegi järgmisel päeval peidiku korda. Vaheteki otsa kohal aeti söed ühes kohas kuni laeni välja, taha jäeti kuupsülla jagu vaba ruumi. Et reisija ei peaks magama kandilistel söetükkidel, tassis Madisson peidikusse kaks vana luuki ja laotas nende peale õlgmati, mida kasutati õrnemate asjade pakkimiseks.

Viimasel ööl enne mereleminekut hiilis põgenik laevale. Kokk oli kõik peenelt läbi mõelnud, et keegi tulekut ei märkaks. Tekipoiss lasti õhtul kaldale sugulasi külastama, vahimadruse meelitas kokk kajutisse ja pakkus talle viina, mis oli reisija arvel just selleks otstarbeks muretsetud. Madisson pesi kogu õhtu katlaruumis pesu ja kokkulepitud ajal ootas põgenikku maabumissilla juures. Vaikselt tulid nad vahetekile ja ronisid üle söehunnikute peidiku juurde.

«Istuge vaikselt, sest otse pea kohal on *chief*'i kajut,» õpetas Madisson põgenikku. «Pärast, kui laev on juba merel ja masinad töötavad, võite ka veidike jalutada. Ma tulen järgmisel ööl. Jook on siin kannus.»

Ära tulles toppis ta käigu kuni laeni kinni, ja põgenik jäi üksipäini pilkasesse pimedusse, üksi oma mõtetega ja laeva rottidega, kes piiksudes vaheteki nurkades purelesid.

Madisson astus korraks Zirdziņši kajutisse sisse.

«Tehtud,» ütles ta tähendusrikkalt. «Kõik on korras, võib magama heita.»

«Mis on korras?» küsis vahimadrus, ise hinnates, mitu sõõmu pudelipõhjast veel saab.

«Ma pesin pesu ära,» vastas Madisson.

Kokk tuli koos temaga tekile.

«Kas tal midagi kaasas ka oli?» küsis ta vaikselt.

«Ei, ainult üks väike kohver.»

«Väike kohver...» kordas Zirdziņš mõtlikult. Tema silmis süttis rahulolev läige. «Jah, Madisson, siis on kõik tõesti korras. Nüüd võime magama heita.»

4

«Taganrog» alustas jälle sõitu. Ingu Zītars luges päevi ja vahte, mis olid veel Manchesterini jäänud — seekord sõitsid nad tõepoolest Manchesterisse. Sügiseni oli ette nähtud mitu sõitu Arhangelski ja selle suure tekstiilitööstuse linna vahel.

Punkri põhjas söehunnikute taga istus salareisija, kelle laevalolekust teadsid ainult kaks meest. Kord päevas, õigemini öösel, pakkis Zirdziņš söögikorvi täis ja Madisson viis selle põgenikule. Nad toimetasid kõike nii osavasti, et keegi ei märganud neid käike. Tekipoisi vastu oli Suksu nüüd palju lahkem kui alguses. Kööginõud pesi kokk ise, õhtuti laskis poisi vööri sõpradega juttu ajama ega pahandanud, kui ta veidi kauemaks sinna jäi. Mõnel õhtul läks Zirdziņš vahetekile kõõgi jaoks süsi võtma. Madrused arvasid, et Suksule on mõjunud Samoilovi ähvardused ja mees kardab naha peale saada.

Ühel ööl, kui tekipoiss juba magas ja trimmer Madisson tuhka merre puistas, seadis Zirdziņš söögid korvi ja läks ise punkrisse «jänese» juurde. Muretsemata selle pärast, et oma khakiülikonna ära määrib, ronis ta peidikusse ja pani taskulambi põlema. Reisija magas vanadel luukidel, väike kohver pea all. Ta ärkas kohe üles, ajas end istukile ja surus kohvri instinktiivselt kaenla alla.

«Ärge kartke, see olen mina,» sosistas kokk. «Ma tõin sööki.»

«Oo, tänan väga, vanagi küll veel söömata.» Võõras naeratas rahunenult. Kuue päevaga, mis ta oli punkris veetnud, oli tal habe kasvanud ja nägu söetolmust üleni mustaks määrdunud, nii et Zirdziņš ainult veel häälest tundis ära endise peene

härra. «Ma arvasin, et tullakse otsima. Ennist käis mehaanik vahetekil. Nuuskis kõik sopid läbi.»

«Ma tean,» ütles Zirdziņš. «See oli Ivanov. Ta mõõdab süsi ja arvestab, kui kauaks veel jätkub.»

«Ja kui ei jätku?»

«Siis me sõbraga viime teid julgemasse kohta. Laeval on veel palju pimedaid urkaid. Aga nüüd võtame pisut einet. Seda te vist küll ei osanud oodata?» Zirdziņš tõstis korvist välja konjakipudeli.

««Martel» või?» Võõra silmis lõi särama asjatundja rõõm.

«Jah, mul oli varasemast ajast alles jäänud. Teate, mul on täna sünnipäev ja ma teen väikselt välja. Ma ei saanud ka teid unustada. Andke see kohver, käib laua asemel.»

Võõras võpatas, lükkas kohvri kõheldes keset luuki ja nihkus ise sellele lähemale.

«Mis teil seal on?» viipas kokk ükskõikselt kohvri poole, pudelil korki pealt kiskudes.

«Paberid, igasugu dokumendid.»

«Ah nii. Noh, mis see minu asi. Ma pole teie nimegi küsinud ja ka muu on mulle ükspuha. Ma viin teid pärale ja sõõdan, teie maksate selle eest korralikult, ja punkt. Ma ei ole uudishimulik. Jooge, härra!»

Võõras rüüpas tubli sõõmu.

«Kahju, et ei ole veel tassi musta kohvi,» naeratas ta, ulatades pudeli kokale. «Aga mis parata, ega siin ole restoran. Teatud mõttes on veel huvitavamgi.»

«Tsst!» Zirdziņš kuulatas. «Mulle tundub, et seal kõnnib keegi.»

«Need on rotid,» seletas võõras. «Ma tunnen neid. Igal ööl käivad mul külas. Näete seda auku pükstes — selle nad närisid möödunud ööl. Vist pahameelest, et ma oma õhtusöögist midagi neile ei pannud.»

«Jooge, härra,» õhutas kokk. «Ma muretsen teile lõksu.»

«Jaa, konjak lööb vere keema,» rõõmustas põgenik, kui oli teist korda pudeli sisu kahandanud. «Kondid jäävad siin kangeks, kui pead kükitama justkui kana munadel. Ütelge, kui kaua me veel sõidame?»

«Oma poolteist nädalat. Te peate katsuma laevalt maha minna juba Liverpoolis, kui me kanali otsa juures seisma jääme. Seal on kergem kaldale pääseda kui dokkides.»

«Õige küll, ma teen seda Liverpoolis. Aga miks te ise ei taha seda suurepärast jooki maitsta?»

«Mina, härra, olen täna juba küllalt maitsnud. Jooge aga

terviseks. Ma istun niisama siin ja ajan juttu, sel ajal kui te pudeli tühjaks teete. Kuidas biifsteek maitseb? Ega ei ole vintske?»

«Ei, see on suurepärane. Teile tuleb täit austust avaldada. Kui mul on kunagi kokka vaja, siis võtan teid heameelega oma teenistusse.»

Suksu õhutusel jõi võõras pudeli tühjaks. Täiesti loomulik, et sama võrra kui pudel tühjenes, jäi jooja järjest rohkem täis. Ta muutus energilisemaks, julgemaks ja jutukamaks. Hakkas ka hooplema, nagu teevad peaaegu kõik purjus inimesed.

«Ah, kuidas sai kunagi elatud!» vajus ta mälestustesse. «Küsige Petrogradi suurtest hotellidest, pärige ühelt ja teiselt. No olid alles joomingud! Kui peale hakati — terve nädal järjest . . .»

«Te vist teenisite hästi?»

«Teenisin? Panin taskusse tuhandeid, kümneid tuhandeid — nii palju, kui oli vaja ja kui palju tahtsin. Minu käsutuses olid pangad ja ärid, sularaha ja kõige kallimad kaubad. Oli tarvis ainult julgust ja tahtmist, ja muidugi mõista veidike ka oskamist. Nagu näiteks tookord, kui vürst Davõdovi veksliga . . . Hm, hea konjak, tõepoolest hea! Mina juba tunnen marki!»

«Seda ma usun,» kiitis Zirdziņš järele. «Aga ütelge, härra, kui teil käsi nõnda hästi käis, miks te siis nii suured sissetulekud sinnapaika jätsite ja ära sõitsite? Välismaal pole elu odav.»

«Arvate, et ma sõidan tühjalt?» Võõras silitas mõnuga kohvrit. «Kui jalgealune läheb tuliseks, siis otsid jahedamat kliimat. Ohuvahetus on tervisele kasulik, kõik arstid soovitavad.»

«Ja siiski — paljuke jõuab nüüd kaasa võtta,» jätkas Suksu. «Pooleks aastaks, aastaks . . . Raha kulub kiiresti. Paari tuhandega te kaua läbi ei saa.»

«Paar tuhat, ha-ha-haa!» naeris võõras kavalalt. «Selle peale ma sülitan! Näete seda pangaraamatut — see on rohkem väärt kui kuuekordne maja, kui kogu see laev.»

«Ja kohvris on teil vist ka midagi?»

«Kohvris . . . hm . . .» Reisija tõmbas kohvri kohe endale ligemale ja toetas küünarnuki kaitsvalt luku vastu. «Minu elu on kindlustatud, aga esialgu tahan ma loorberitel puhata.»

«Te jääte Inglismaale elama?»

«Ei, seal pole midagi peale hakata. Mul on suured plaanid. Sõidan üle suure lombi Lõuna-Ameerikasse, ostan mõisa . . . kaks mõisat, mitu tuhat karilooma, ja palkan tööle mitusada töölist. Mul peab olema oma loss, ratsahobused, auto ja tont

teab mis veel. Või ehk valin tööstuse, ehitan vabrikuid, ostan kaevandusi.»

«Kas teid seal ... ei otsita taga?»

«See on kaugel. Arhangelskiski ei leitud üles, kus siis veel ookeani tagant.»

Pudel oli tühi, söök söödud. Mehel tükkis uni peale. Ta pomises midagi segast, vajus kohvri peale kägarasse ja jäi magama. Veel uneski kaitses ta oma varandust — hoidis kahe käega ümbert kinni justkui pruudil.

Vööra vastas istus söetükkidel kokk, pööramata pilku magajalt. Laeva parraste vastu löksusid lained, all katlaruumis kolksusid roobid ja labidad, kriiksudes tõmmati ahjuuksi lahti ja lükati kinni. Üleval ja vahetekil valitses vaikus. Purjus mees hingas kähinal. Kokk mõtles joobudes:

«Pangaraamat ja väike kohver ... Palju-palju raha ... Ainult kaks inimest teavad «jänesest» ... Ja praegu on öö ...»

5

Järgmisel õhtul pani kokk jälle toidu korvi ja ootas, kunas Madisson tuleb nõude pesemiseks sooja vett võtma. «Vii nüüd sõbrale. Ja ütle, et me toidame teda nagu kaptenit. Kui ta nüüd ka veel aru ei saa, mis vaja teha, siis poleks parem maksnud kaasa sõitagi!»

Madisson teadis, et Suksul mõlgub mõttes tasu suurendamine, aga tema ennast rahaasjadesse ei seganud — paneb juurde või ei, tema on igati rahul. Kolmsada rubla on ka patakas raha. Madisson ootas, kuni tekil polnud kedagi näha, läks kähku punkriluugi juurde ja luugist vahetekile. Pani taskulambi põlema ja ronis üle söekuhjade peidikuni.

«Hallo!»

Ei mingit vastust. Reisija vist magab. Madisson lükkas mõned söekamakad kõrvale ja ronis all mustendavasse auku. See oli tühi. Oli kadunud niihästi vööras mees kui ka kõik, mis oleks võinud tõendada, et siia oli peidik tehtud. Mõlemad rasked trümmiluugid olid veetud üle kogu vaheteki vasakpoolse ukse juurde (Madisson leidis need hiljem sealt); paberossikonid, söögijäänused, leivakoorikud ja paberitükid — kõik oli ära koristatud, öönsus poolenisti sütega kinni aetud. Võib-olla söed hakkasid laeva kõikumisest varisema ja matsid magaya põgeniku enda alla? Madisson otsis kühvli ja kraapis öönsuse põrandani tühjaks. Ei, siin polnud küll kedagi.

Võib-olla vööral hakkas igav ja ta läks vahetekile jalutama? Madisson jättis toidukorvi peidikusse ja hakkas kõiki punkri soppe läbi otsima. Ta teadis siin iga nurka, kõiki käike ja laealuseid tühemikke. Ta vaatas igale poole, kuhu inimene iganes mahtus pugema. Kõik asjata — vööras oli kadunud.

See oli imelik. Isegi kui vööras oleks pimedusest tüdinenud, poleks ta ealeski julgenud peidukohta vahetada, sest saladusse jäämine oli talle endale hädavajalik. Kui keegi oleks ta avastanud, siis teaks sellest juba praegu kogu laev, — seesuguseid asju ei vaikitud kunagi surnuks. Madisson läks üles tekile ja pöördus koka poole.

«Noh, korras?» küsis Suksu ükskõikselt. «Mis ta ütles pannkookide kohta?»

«Ta on kadunud ...» sosistas Madisson jahmunult. «Ei leia kuskilt.»

«Mine nüüd!» imestas kokk. «Kuhu põrgusse ta võis pugeda? Viimati kukkus kõrvalpunkrisse? Teil on see väike luuk alati lahti. Ma ise oleks äärepealt läbi kukkunud.»

«Ei ole, ma käisin juba all.»

«Siis on küll imelik.»

«Mis me nüüd teeme?»

«Ootame, ehk ilmub kusagilt välja. Stopp!» Suksule kargas pähe mingi kahtlus. «Äkki peitis enda meelega ära, et poleks vaja maksta.»

«Tal pole ju midagi süüa.»

«Süüa? Häh, kas sa arvad, et ta sõi kõik ära, mis me talle tassisime? See on lihvitud sell, paljakäsi ära mine ligigi. Kõigepealt kogus tagavara ja uuris laeva läbi, siis laskis jalga. Ja meie jääme nüüd pika ninaga.»

«Ei taha uskuda ...»

«Jah, aga mis võis siis juhtuda? Läks hulluks ja hüppas merre? Võib küll olla, möödunud öö! jõi enda kõvasti purju.»

«Zirdziņš ... Võib-olla sina siiski tead midagi?» Madisson vaatas uurivalt koka otsa.

«No näe, kuidas sa räägid! Olen ma mõni selgeltnägija või? Tsst, poiss tuleb. Mine praegu ära ja hoia keel hammaste taga.»

Nõnda jäigi. Reisija oli kadunud, asjata uuris Madisson laevas kõik sopid läbi. Suksu kinnitas, et tema ei tea õhkagi. Ta ei tahtnud sellest asjast üldse rääkidagi ja soovitas ka Madissonil vaikida. «Võib-olla juhtus õnnetus, aga keegi ju ei tea sellest. Meile endile parem, kui ka edaspidi teada ei saada.»

Madissoni rõhus hirmus aimdus, aga kuna tal mingit pidepunkti polnud, võis ta ainult mõtelda ja vaikida.

Siis tuli see juhtum Saksa allveelaevaga.

Allveelaev ilmus nähtavale õhtu eel, pool tundi enne päikeseloojangut, umbkaudu kakskümmend meremiili «Taganrogist» ida pool. Kapten Ozoliņš oli just õhtust sööma asunud, kui esimene tüürimees saatis madruse talle sellest teatama. Ozoliņš käskis kohe kurssi muuta ja tuled kustutada. Meestel kästi kõigeks valmis olla. Päästepaatidesse kanti toiduaineid ja meeste isiklikud asjad, kütjatele saadeti abilisi. «Taganrog» võttis peale kõige suurema kiiruse, mis tal võimalik — kakskümmend sõlme tunnis. Algas meelcheitlik võiđujooks vaenlase ja pimedusega. «Taganrogile» tuli kasuks pilves ilm. Kui allveelaev päikeseloojanguks laevale järele ei jõua, siis võib see pimeduse varjul jälitajate silmist kaduda.

Kogu meeskond oli tekil, välja arvatud masinamehed. Kõik rääkis selle poolt, et allveelaev saab neid kätte, ja siiski kõik lootsid veel. Erutatult, pinevalt vahiti merd, loojuvat päikest ja halli kummitust, mis järelejätmatult «Taganrogile» järgnes. Viimaks päike loojus ja pilvelasud kustutasid ehapuna. Vee varjud sulasid juba taeva hämarusega kokku, ikka pimedamaks muutus sügavate vagudega lainetepõld. Ja siis välgutati allveelaevalt morsesignaali: «Laev peatada!»

Kokk jooksis nagu segane kajutist tekile ja tekilt jälle kajutisse.

«Oh jumal, oh jumal, mis nüüd küll saab! Härra tüürimees, kas meie pihta tõepoolest lastakse torpeedo? Härra kapten, kas need päästevööd on head? Kas need hoiavad mind vee peal? Kallis Madisson, tule nüüd aita, tule ja aita!»

Ta pakkis oma asjad suurde puldankotti. Oma pesu ja rõivaid ei võtnud, jättis maha jalatsid, jättis maha uue mantli, aga midagi kandilist mähkis palaka sisse ja peitis koti põhja. Madisson nägi, kuidas koka huuled liikusid: mees luges palvet.

«Ma olen halb inimene, ma tean küll, minu pärast sa laeva ei päästa. Aga siin on palju häid inimesi. Oh, tuleta meelde, kuidas oli omal ajal Soodomas ja Komorras, kui sinult küsiti: «Aga kui seal oleks üksainus õiglane inimene?»»

Mis see on? Ere valgus! Ega ole ometi hommik? Ei, ainult prožektor. Kaks, kolm prožektorit. Mis, allveelaev ei jälita enam? Põgeneb? Inglise ristlejad?

«Hei, sitikas, kuhu sa olid kadunud, kui sind otsiti?» käratas Zirdziņš tekipoisile. «Otsekohe tee kajut korda! Küll on pärdikud, löövad vedelaks üheainsa Preisi laevukese ees! Seisavad tekil oma pampudega justkui harjuskid! Mina ei jõudnud selle peale veel mõeldagi. Oijah!»

Ega kedagi, kokk oli mees kui kalju. Ainult Madisson, kes oli kuulnud teda palvet lugemas, mõtles teisiti. Ja kui erutus oli vaibunud ning päästetud laev jätkas teed õigel kursil, otsis ta üles esimese tüürimehe. Kaua rääkis Madisson talle midagi. Pärast tuli nende juurde ka teine tüürimees, ja siis kõik kolm noort poissi arutasid kellegi neljanda asju. Lõpuks ütles Voldis Gandris: «Jah, selle nõksuga püüame ta kinni. Laske mul tegutseda. See onkel on hullem kui mõni vana eit. Ingu, tuleta meelde, kuidas ma seal alevikus...»

«Millal sa mõtled seda teha?» küsis Ingu.

«Homme õhtul. Aga sina, Madisson, tee nüüd säärane nägu pähe, nagu ei teaks sa midagi.»

Siis mindi lahku. Zirdziņš ei aimanudki, millist lõksu valmistas talle «Taganrogi» esimene tüürimees, see lõbus poiss, kes mõnikord mõistis ka tõsist nalja teha.

6

Järgmisel päeval toimusid laeval kummalised sündmused. Kuigi ilm oli jahe, higistas kokk kõvasti ja võttis mitu naela kaalust maha. Põhjust esialgu paljud ei aimanudki.

Hommikul võttis Madisson söepunkris vahikorra üle. Juba poole tunni pärast ruttas ta tekile ja otsis koka üles.

«Mulle paistab, et nüüd ma tean, kus ta on,» sosistas Madisson.

«Kes ta?» uratas kokk, kes parajasti pliidi all süsi segas.

«See põgenik, meie reisija,» seletas Madisson. «Ma ajasin nüüdsama vahetekil süsi. Äkitselt kuulen, et all nurgas keegi krabistab. Justkui kraabiks seinu, justkui koputaks. Vahel oli kuulda isegi ohkeid ja oigeid. Mul hakkas halb, jooksin minema. Tule ka kaasa, lähme kuulame!»

«Mina?» pahvatas Zirdziņš, ise märgatavalt erutatud. «Mul ei ole aega, peab kohe hakkama lõunasööki tegema.»

«Jah, aga mis ma siis teen?» küsis Madisson murelikult. «Seal on nii pime, et laternaga ei näe mitte kui midagi, aga ta koputab. Kostab, justkui oleks ta pugenud veetanki. Kas ei peaks juhtkonnale rääkima?»

«Hull peast, see veel puudus!» ärritus kokk. «Sa tahad meile mõlemale häda kaela tõmmata. Kes teab, mis müra seal on, võib-olla rotid.»

«Ma tänaksin jumalat, kui rotid. Oudne kuulata. Mulle tundus isegi, et ta hüüdis midagi, ainult ma ei saanud aru. Tõsi-

jutt, Zirdziņš, siin on midagi korrast ära. Kas sa ei kuule?»

Ei, kokk ei kuulnud midagi ja mõistagi ei kuulnud ka Madisson. Aga temal polnudki vaja kuulda. Tagasi punkrisse minnes oli talle selge, et soovitud tulemus on saavutatud: Suksu oli erutatud, nüüd keerleb tal peas vaid üks mõte.

Veidi hiljem, kui kokk oli kajutisse läinud, juhtus uus mõistatuslik sündmus: kajuti põranda alt kostis salapärast müra. Kop... kop... kop... koputas keegi selgesti vastu vaheteki lage. Mõni aeg vaikust, seejärel jälle see võigas, salapärane koputus. Zirdziņši nägu läks higist märjaks. Ta tormas kajutist välja ning hakkas köögis valjusti nõudega kolistama. Täristas plekk-karpe, kääksutas pliidiust, lükkas kolinal padasid ja panne, kõhis, vandus, puristas ja klabistas kottadega — ühesõnaga, tegi niisugust lärmi, et see kõik muud helid enda alla mattis. Aga siis oli tal vaja võtta jahu sousti jaoks ja natukeseks ajaks tekkis köögis vaikus. Ja justkui oleks seda oodatud, kostis kambüüsi põranda alt otsekohe kolmekordne koputus.

«Palav nagu põrgus, tapvalt palav...» pomises kokk ja pühkis küünarvarrega higi.

Lõunani oli seejärel rahu neist koputustest. Aga kell kaksteist, kui mehed tulid kööki söögi järele, kostis see uuesti, ja seekord märkas seda ka üks madrus:

«Kes seal klopib?»

Kop... kop... kop...

«Pump vist klobiseb,» ütles dunkiman. «Praegu pumbatakse kateldesse vett.»

See seletus rahuldas kõiki teisi peale Zirdziņši. Kui söök oli välja jagatud, läks ta oma kombe kohaselt kajutisse ja heitis koisse, aga kohe kõlas jälle imelik koputus ja koka uni oli nagu peoga pühitud. Ta tõusis üles, pani ukse lukku ja pomises palveid, kuid halastamatu koputaja ei jätnud järele. Mis ta seal klopib, mida teatab pimedusest? Mis tal vaja on?

Lõpuks jäi koputamine vait. Veidi aja pärast tuli vöörist Madisson.

«Ei, Suksu, mina seda kauem välja ei kannata,» kurtis ta. «Vahetekile ei või enam jalgagi tõsta. Talle ei aita enam kraapimisest ja ohetest, hakkab juba rääkima ka.»

«Mis ta ütles?» pööras kokk oma piinatud näo Madissoni poole. «Said sa sotti?»

«Ennist, kui ma käruga sõsi külgpunkrisse ajasin, tundsin korraga, et keegi puhub mulle peale külma õhku. Vaatasin ringi — ei kedagi. Ma hõikasin: «Kui siin on keegi, siis tule

välja, näita ennast!» Ja kas tead, mis ta siis ütles? «Päev ei ole veel lõppenud, kui te mind näete. Ühe mehe saatusekell on löönud.» Jah, ja veel midagi, Suksu. Meie kütjad räägivad, et on näinud pruune süsi, sestpeale kui ma neid vahetekilt ajan. Mõned tükid olevat päris märjad. Samoilov tahtis ühte *chief*'ile näidata. Laitsin tal selle mõtte maha, aga ega ma kindel ei tea olla, viimati ikkagi näitab. Mis sa selle peale ütled?»

Zirdziņš istus kangestunult koi serval ja vahtis tardunud pilgul maha. Vastust ootamata läks Madisson minema.

Ohtupoolikul kostis aeg-ajalt veel saladuslikku koputamist, lõpuks see lakkas. Kokk paistis olevat surmväsinud ja küsis stjuuardilt peavalupulbreid. Kohe pärast päikeseloojangut kutsuti ta salongi järgmise päeva toidu üle nõu pidama. Tekil polnud tulesid veel põlema pandud. Hämarikus nägi kokk kaptenit, kes tuli komandosillalt alla. Teine tüürimees seisis vahis, paar madrust logelesid tuhakasti kõrval, nõjatudes reelingu vastu. Kokk tahtis neist mööda minna, kuid üks madrus pidas teda kinni.

«Oota, Suksu, ma tahan sulle midagi üteldal» hüüdis ta valjusti ja haaras koka käsivarrest.

«Räägi ruttu, mul pole aega.»

«Jajah, Suksu, ainult paar sõna. Mis see on?» Madrus laskis järsku koka käsivarre lahti ja näitas kohkunult vaheteki lahtise luugi poole.

Kokk vaatas ka sinna, samuti teine madrus, tüürimees ja isegi kapten. Luugist ilmus nähtavale pea, kriitvalge nägu, seejärel õlad, keha — kõik valgesse linasse mässitud. Võigas ilmutis ronis pikkamisi tekile. Ühe käega lina kinni hoides, teisega teed kobades lähenes ta kokale.

«Anna mu elu tagasi!» kostis tontlik hääl ja üks käsi sirutus koka poole. «Anna mu elu tagasi!»

Zirdziņš rõõgatas ja tema keha kohta ebatavalise kärmusega kargas kõrvale. Õudsest hirmust pärani silmil vahtis ta kummitust, kes pikkamisi temale järgnes. Ta lõi risti ette ja vehkis tõrjuvalt kätega: «Püha taevas, aidake! Appi, mehed!»

«Mis siin lahti on?» hõikas kapten.

Kokk sööstis kapteni juurde, surus end värisedes tema vastu ja haaras otsekui uppuja kahe käega tema kuuest kinni. «Päästke mind, kapten, ärge laske tal mind ära viia! Ta tuli mulle järele. Kapten, kallis kapten, teil on ju revolver, tulistage, ärge andke mind tema kätte! Ma räägin teile kõik viimseni ära!»

Lärmi peale kogunes tekile üha rohkem mehi. Tontlik valge

kogu, halisev kokk ja revolver kapteni pihus võtsid kõige tõsisemateigi meestel südame ööpsaks. Nähes, et juhtumil võib olla ekslik tulemus, jooksis Ingu komandosillalt alla ja sosistas midagi kaptenile kõrva sisse. Ozoliņš pistis revolvri taskusse ja raputas koka enda küljest lahti.

«No räägi siis, kelle käest ma pean sind päästma? Mida sa oled teinud? Mis ta sinust tahab?»

«Minu elu, kapten!» halises Zirdziņš. «Ärge minge ära, ärge jätke mind maha! Ma räägin kõik ära, ärge teda ainult ligidale laske!»

Kummitus jäi keset tekki seisma ja vahtis koka poole.

«Annan sulle ühe minuti aega. Räägi, mis sa mulle tegid, muidu võtan su kaasa.»

Tekkis täielik vaikus, oli kuulda ainult koka kähiseval hingamist. Lõpuks kostsid sõnad, katkendlik, segane kogelemine.

«Vahetekil, kõige taga, masinaseina ääres... Ma varjasin teda... Madisson ja mina... Öösel viisin sööki... Tal oli palju raha, terve kohvritäis... Ta jõi ennast purju ja jäi magama. Ja ma võtsin labida... Ta oli otsemaid vaga... Aga ma viskasin ta ju merre, seal Nordkapi juures. Miks ta ei jäänud Nordkapi juurde? Kallis kapten, ütelge talle, las ta läheb tagasi!»

«Kuhu raha jäi?» küsis kapten, kombates jälle revolvrit.

«Kajutis, minu kotis — kõik on alles. Ma ei ole kopikatki puutunud.»

«Kutsuge Madisson siia!» ütles kapten.

Madisson oligi juba kohal.

«Kas see on õige, mis Zirdziņš rääkis?»

«Jah, härra kapten, me vedasime jänest. Aga siis ta kadus jäljetult.»

«Ja sina tapsid ta?» küsis kapten kokalt.

«Kukkus nii välja, kapten. Ta oli otsemaid vaga. Raha, väike kohver on minu merekotis.»

«Tooge Zirdziņši kott!»

Kott toodi tekile. Kõige alt, asemelinade ja vanade tunkede sisse mähituna leitigi väike kohver. Lukk oli lahti murtud.

«Mehed!» pöördus Ozoliņš juuresolijate poole. «Pidage meeles, mis te nüüdsama kuulsite ja nägite. Teil tuleb kohtus tunnistajaks olla. Ja nüüd, pootsman Zirnis, pange Zirdziņši käed raudu ja viige ta vööri. Te olete vahistatud, Zirdziņš! Aga teid, härra kummitus, tänan teravmeelse teene eest ja palun näidata oma surelikku palet.»

«Hea küll, härra kapten!» Kummitus viskas valge lina ült ja pühkis kriidi näolt. Jõllis silmil, poolenisti lämbunud vihast ja häbist, vahtis kokk esimest tüürimeest.

«Pagan võtaks, sa tõmbasid mind haneks!» mõirgas kokk ja kippus Voldisele kallale. «Ma teen sinust tõelise kummituse!»

Aga ta ei saanud oma ähvardust täide viia, sest kolm meest hoidsid teda raudses haardes.

«Ära rabele, Suksu, sinu mäng on mängitud!»

Nõnda lõppes see lugu. Kokk pandi vööris luku taha ja kuni Inglismaale jõudmiseni valvas ukse ees madrus püssiga. Väikesest kohvrist leiti Inglise panga hoiuraamat kümne tuhande naelsterlingi peale ja mitu tuhat sularahas. Tapetud põgenik osutus tuntud kriminaalkurjategijaks, keda Venemaa politsei ammu taga otsis. Hiljem viidi Zirdziņš Venemaale tagasi ja Arhangelskis peeti tema üle kohut. Talle mõisteti kaheksa aastat sunnitööd. Madisson mõisteti õigeks, kuid «Taganrogile» ta enam ei jäänud, sest söepunkris, kus surm oli külas käinud, vaevas teda hirm. Voldis Gandrise maskeraadist räägiti laevadel mõni aeg üsna palju, isegi lehes kirjutati, kuid ega see poisikeselik vemp tema kuulsusele kahju ei teinud.

Viies peatükk

1

Oli reede õhtu, kui «Taganrog» Manchesteri dokis ankrusse heitis. Kapten teatas vastavatele asutustele Zirdziņšist ja laevale tuli peagi politseikomissar. Pärast meeskonna ülekuulamist viidi Zirdziņš kaldale ja pandi arestikambrisse, et mõne Vene laevaga paari-kolme päeva pärast Venemaale saata.

Ingu ei läinudki esimesel õhtul maale, ja seda mitmel põhjusel. Esiteks oli liiga hilja Maudi külastada, teiseks — ta ei olnud veel raha kätte saanud, kuid kogemustest teadis, et Maudi juurde ei või tühja taskuga minna. Viimasest asjaolust ei tahtnud ta eriti mõtelda ja oleks vihastanud, kui keegi oleks seda talle meelde tuletanud. Maud ja raha! See oli ju Maud, ilus, tore, õrnemast õrnem Maud, ja kuigi tasku jääb igal kohtumisel kergemaks, ei või selles neiut süüdistada. Ta ei nõua midagi, ta ei kasuta ära, sa ise oled õnnelik, kui võid oma raha raisata ja talle sellega rõõmu valmistada. Aga kui sul raha ei

ole ja sa seetõttu pärast pooleaastast eemalolekut kogu pika õhtu laeval konutad, siis see on üksnes sinu enda upsakus.

Agent oli kirju toonud. Ingu sai kaks kirja — Lilijalt ja Jankalt. Lilija kirja järgi otsustades elati Kurzēnite peres praegu hästi, paremini kui iial enne.

«Tänavu on kalapüük hästi läinud. Ja kalad on nii hinnas, et hirmu ajab peale. Ema ütleb, et peaks meie naabri Klūga maja ära ostma. Sa vast enam ei mäleta — vana, kivikatusega maja, suur küün, laut ja mõnikümmend vakamaad maad. Saaks odavalt kätte, ja ega raha ei tohi praegu ka uskuda. Aga Fricis on sõjaväes ja ma ei tea, mis me kahe majaga peale hakkame. Ega Sinust ju ka maameest saa, aga kui arvad, et omaette maja kahju ei tee, siis ma lasen isal ära osta. Klūgadel on hea õunaaed ja meri on lähedal — üsna kena koht. Mul on kodus praegu palju tööd, ma olen nüüd õigupoolest perenaine, ema käib kogu aeg kaladega turul. Aga nii ongi parem — vähe vaba aega ja ei hakka igav, muidu oleks elu üsna tühi. Kas Sa ei võiks kirjutada veidi pikemaid kirju, muidugi kui Sul leidub aega ja huvi? Ja saada mõni pilt, tahaks näha, kas oled juba päris inglase nägu . . .»

Armas, lihtne süda! Ta elab tulevikulootustest — mõtleb sinust ja kaugest unistuselust. Maja mere ääres, kolmkümmend vakamaad krunti ja õunaaed, kus merekündja võib pärast kauget reisi puhata. Sa poogid noori õunapuid, söögiisu äratamiseks kaevad peenraid, ja sinu õuel kerkib lipumast, otsas raapuu ja purjekas — samuti nagu Zītaril. Oma palkonilt näed sinist lahte, seal purjetavad laevad, kaluripaadid hüplevad lainetel ja ūdus huilgavad aurikute sireenid. Kuni oled veel noor, sõidad vahel merele, seejärel jääd kuivale maale, pahvid suuri piipu ja pajatad poisikestele passaattuultest ja soojadest maadest, kus kasvavad banaanid. Ja sul on pesa, sul on armas sõber, kes hõõrub selga, kui sind vaevab kondivalu, — ta ei nõua midagi, lase tal ainult enda kõrval elada.

Jah, nii võis kunagi mõelda, kui isa oli sulle veel kõiges eeskujuks, ja nii võib jälle mõelda, kui sa ei ole kahekümnekolmene, vaid üle neljakümne. Praegu elad sa kärarikastes dokkides vaid käesolevale päevale, ootad hommikut, mil kapten toob raha ja sa lähed Market Streetile selle juurde, kes ei luba sulle mitte midagi. Ja et öö ei tunduks nii pikk, kirjutad sa kirja paarile-kolmele lehele, sest paber on odav. Sul ei ole kahju armsatest sõnadest, need ei maksa midagi, kuid valmistavad teisele inimesele rõõmu. Ja võib olla, et sa üldsegi ei valeta, sest inimese süda on avar — seal jätkub ruumi paljudele. Sa

ütled «kallis Lilija», ja nii see ongi. Kord sa põlesid, võib-olla süttid jälle, põgened ja pöördud tagasi, elu Golfi hoovus voolab mööda niihästi jahedatest kui ka soojadest randadest. Kuidas käis see laul vabast merelinnust kajakast?

Oh, the white sea-gull, the wild sea-gull,
a joyful bird is he . . .*

Samasugune õnnelik, eluröömus lind oled sina. Lendudest väsinuna pöördud sa tagasi kaldale ja puhkad liivaluitel.

Öö on pikk, veel pikem on järgnev päev. Miks sa ei saa ainuda? Sa kirjutad valmis ühe kirja, siis kirjutad teise oma väikevennale, kes on samasugune unistaja nagu sina. Iga kuu saadad talle raha, et ta saaks koolis käia, ja pahandad, kui ta sind sellise tühise asja eest tänab. Tänada raha eest! Täielik mõttetus! Siis peaks ju ka Maud . . . Tänu on rõõmu vari, miks me ei või oma sõpradele head teha, koormamata neid tänutundega?

Kell on juba kaks. Dokid on vaikseks jäänud, laevad magavad, ainult sina üksipäini konutad ärkvel nagu narr. Kui sa oleksid tõepoolest üksipäini, siis sa võtaksid oma bajaani, oma uue ilusa pilli, mille sa ostsid pärast «Pinega» hukkumist. See on väike orel, puhta ja maheda häälega, ja sa oskad seda mängida nii, nagu mõni harv peale sinu. Kui sa ei oleks tüürimees, siis võiks sinust saada muusikant. Sadamais, laevadel, madruste kõrtsides . . . Sinu kübarasse visataks raha, sind kutsutaks lauda, võib-olla oleks sul ka väike ahvipärdik või koer, kes kõnnib tagakäppadel. Ühes kohas võetaks sind vastu kui head sõpra, teises kihutataks minema, aga Maud Fencheri juurde sa bajaaniga ei läheks. Kui palju maksavad need kõrvarõngad? Idamaa naiste näoloor? . . .

Õhtul kell seitse Market Streetil . . .

2

Maudi kohtas ta trepikojas. Neiu ei olnud üksi, vaid koos sõbrannaga. Kui Ingu trepist üles läks, nägi ta neid alla tulemas, neiud aga ei märganud teda enne, kui tuli trepil teed anda. Nende väheste silmapilkude jooksul nägi ta Maudi teistsugusena kui seni. Sõbranna sädistas ja naeris millegi üle, Maud aga muigas põlglikult ja pillas pahaselt mõne terava

* Ah, valge kajakas, metsik kajakas, kui rõõmu täis on see lind. (*Ingl. k.*)

sõna. Tema pilk oli loiult sünge, hääles kõlasid võõrad, mehelikult karedad toonid. Ta näis olevat millegi pärast pahane — sõbranna ehk ärritas teda?

Ingu kõhatas valjusti ja pani neidudel tee kinni.

«Tere õhtust!»

Maud heitis talle silmanurgast terava, peaaegu vaenuliku pilgu, siis vaatas terasemalt — ja äkitselt muutus. Näoilme mahenes, põlglikult kokkupigistatud huuled justkui sulasid lahti, kulmud kerkisid ülespoole — silmapilkselt omandas tema nägu selle leebe ilme, mis oli Ingut kütkestanud pool aastat tagasi.

«Teie! Missugune üllatus!» Ka Maudi hääl kõlas nüüd nii nagu varem, kogu tema keha võttis plikalikult õrna hoiaku, ta isegi punastas pisut.

Sõbranna juuresolek vajutas jällenägemisele korrektse tagasihoidlikkuse pitseri. Ingu pidi rahulduma käepigistuse ja sõbraliku naeratusega. Maud ruttas teda tutvustama Dolly Colestone'iga — see oli tema töökaaslane, kõhn brünett tüdruk, kitsaste õlgade ja pisitillukese näoga. Rääkides naeratas ühtepuhku, kuid tema käed ei seisnud kuidagi paigal. Küllap ta oli Maudilt Ingu kohta üht-teist kuulnud, sest silmitses noormeest varjamatu huviga, ehkki too ei pööranud talle rohkem tähelepanu, kui viisakus nõudis.

«Ega ma ei pea teid kinni?» küsis Ingu.

«Mitte sugugi,» raputas Maud pead. «Tahtsime õmbleja juurde minna. Aga seda võib edasi lükata, eks ole, Dolly?»

«Ma lähen üksi proovi,» vastas Dolly. «Ütlen, et sa ei saa täna õhtul tulla.»

«Sõidad üksi?» küsis Maud, vaadates tähendusrikkalt sõbranna otsa.

«No muidugi, milleks edasi lükata.»

«No siis head teed! Tervita kõiki minu poolt ja ütle, et ma mõtlesin ümber.»

Ingu taipas, et on oma tulekuga mingi plaani segamini ajanud ja Maud peab millestki loobuma. Vaikne uhkus valdas teda, nähes, et Maud suudab tema pärast millestki loobuda, kuid samal ajal ta tundis, et ei suuda olla nii egoistlik ja ohvrit vastu võtta. Kuigi ta oli armunud ja seetõttu egoistlik, ei tahtnud ta siiski kellelegi tänu võlgu olla, seepärast ütles, mõtlemata, et röövib endalt kauaigatsetud õhtu koos Maudiga.

«Astusin ainult möödaminnes sisse. Ma pean õhtul laeval olema, olen vahis.»

«No siis ju...» alustas Dolly, kuid jättis lause lõpetamata,

sest nägi Maudi käskivat pilku. «Hea küll, ma hakkan nüüd minema.»

Kiiresti jättis ta hüvasti ja läks ära.

Maud pöördus Ingu poole ja naeratas irooniliselt.

«Valet ma ei usu.»

«Mina ka mitte,» vastas Ingu. «Asjatult rikkusite ära oma plaanid selleks õhtuks endal ja oma seltskonnal.»

«Tahate öelda, et ma ei pidanud õmbleja juurde minema?» küsis Maud tõsiseks muutudes.

«Niisama vähe, kui mina pean öösel laeval vahis olema.»

«Kas teile ei tundu, et see kõlab üsna taktitult?»

«Muidugi, kui seda ütleks üks võõras inimene teisele. Mulle paistab, et sõpradel on õigus olla avameelne. Aga võib-olla ma eksin, kui kujutlen ennast sõbrana? Sel juhul on kõik selge — ja mul jääb üle ainult vabandust paluda.»

Ta kergitas mütsi, kummardas kergelt ja hakkas allapoole astuma. «Kui rumal ja teatraalne... naeruväärne ja julm...» mõtles ta. «Tulin armsa inimese juurde, rinnas südamlikud sõbratunded, ja lähen tülli, asja ees, teist taga. Kuidas võib olla säärane idioot?»

Mõistes olukorra koomikat, teades, et tema käitumisel pole vähimatki mõtet, ei soovinud ta siiski midagi parandada. Enesekindlus, vea eitamine, võib-olla ka uhkus, midagi sellest plahvatuslikust energiast, mis varasematele põlvkondadele dikteeris nende avaliku, kõhklematu talitusviisi? Vale? Muidugi, vale oli olemas ja Maud valetas esimesena. Kes teadlikult laseb end petta, see on argpüks või lihtsameelne — haletsusväärne nii ühel kui teisel juhul. Õige, Ingu, sa talitasid kui mees, sa ei ole ennast veel täielikult selle naise seeliku külge sidunud. Kindlamal sammul ja mitte tagasi vaadata, et Maud ei arvaks, nagu ootaksid sa midagi. Sel silmapilgul peab selgeks saama, kes sa talle oled.

Üks aste teise järel, alumise korruse trepipealne, siis pööre ümber liftišahti.

«Henry!»

Ära liiguta pead, sa pole midagi kuulnud!

Väikesed kiired sammud.

«Henry!»

Ingu pööras ümber ja ootas Maudi järele. Võit, võit! vasardas süda, ja sellest aitas. Ta ei mõelnud, kui vähe on see võit väärt, ei tunnistanud endale, et kui Maudil olnuks rohkem uhkust ja tõelisi tundeid, poleks ta niiviisi talitanud.

«Te olete pahane?» küsis Maud, asetades käed talle õlga-

dele. «Ma tegin ju ainult nalja. Kuidas te võite nii tühiseid asju südamesse võtta?»

«Mis õigusega mina, võõras inimene, tohin pahandada?» vastas Ingu, kuid tema hääl ei suutnud varjata kibestust, rõõmu, armunu igatsust.

«Kas te tõesti arvate niimoodi?» oli nüüd Maud omakorda kibestunud. Ta pöördus kõrvale, justkui peaks varjama silmi, kuhu kohe võivad ilmuda pisarad. Nad mõlemad olid tehtult erutatud, kuid uskusid teineteise ja osalt ka iseenda mängu, tundenärvid olid valusalt elevil ja miski meeldivalt valus hoidis neid mõne hetke oma kütkeis.

«Kas ta tõesti armastab mind nii väga?» mõtles Maud.

«Kas ma tõesti tegin talle ülekohut?» küsis endalt Ingu.

Kergelt, paitavalt puudutas ta neiut, võttis ta käe alt kinni, teise käega embas ta õlgu, suudles juuste kullakat sõlme.

«Maud... Unustame need rumalused, oleme samasugused kui varem. Kuhu me täna õhtul läheme?»

Pikkamisi, vajaliku aeglusega sulas Maud üles, pöördus Ingu poole ja naeratas talle läbi pisarate — tal oli tõepoolest õnnestunud kummastki silmast pisar välja pigistada ja need andsid talle seesuguse abituse võlu, et Ingu peas läks kõik segamini. Ta suudles Maudi sõrmi, sosistas kinnisilmi õrnu sõnu, kuni neiu järeleandlikult lõtv keha üha kõvemini tema vastu liibus. Ingu käsi surus Maudi keha tugevasti enda vastu, ning võimukana, tagasitõrjumatuna ja julgena suudles ta neidu huultele. Seejärel laskis lahti otsekui võlutud linnu, teades, et see enam kuhugi ei põgene.

Maud kohendas kleiti, naeratas talle viiliti võltsilt ja justkui sõbraliku etteheitega ning ütles:

«Lähme üles... Siin ei kõlba...»

Ingule tundus, et lõpuks on ta murdnud üle selle piiri, mis neid varem eraldas. Kuid üleval Maudi toas, kus kõik oli samuti nagu pool aastat tagasi, kus tuli rääkida poolsosinal ja võõraste inimeste nähtamatu juuresolek pani vaimule päitsed pähe, haarasid teda taas kahtlused.

«Pakuksin teile teed, kuid ma ei hoia kodus midagi sööda-vat,» ütles Maud samuti nagu esimesel korral.

«Kui te ei peaks seda solvanguks, võiksime minna restorani,» lausus Ingu.

Kui oli veidi aega istutud, hakkasid nad restorani minema, aga kuna õhtusöögiks oli aeg veel varane, läksid enne kinno. Kõik kordus, üks sündmus teise järel, ainult kordusel polnud enam esmakordsuse värskust.

Pärast restorani tunnistas Maud, et oli täna õhtul kavatsenud koos mõnede tuttavatega sõita väikelinna, mis asus Morecambe'i lahe ääres, ja veeta seal kogu homse päeva.

«Aga kui meie sõidaksime homme?» tegi Ingu ettepaneku.

«Ei tasu, me saaksime seal olla ainult neli tundi. Parem sõidame kusagile lähemale. Sinna võiks sõita järgmisel pühapäeval. Te ju olete veel nii kaua sadamas?»

«Nähtavasti jah.»

Järgmisel päeval — see oli pühapäev — sõitsid nad linnast välja, mingis jaamas läksid rongilt maha ja hulkusid õhtuni väljadel ringi. Seal olid talud, lambakarjad haljendavatel mäenõlvakutel, väike tööstusasula ja palju vabrikuid. Kõige toredam paik oli asula surnuaed — tõeline lilleaed paljude mälestussammaste ja osava aedniku kujundatud põõsarühmadega. Eilne vahejuhtum oli unustatud. Mida kauem nad hulkusid, seda taltsamaks ja järeleandlikumaks Ingu muutus. Maudi kätes oli ta justkui pill, millelt neiu võis iga silmapilk vajalikke akorde välja meelitada. Kui ta tahtis Ingut ohjeldada, aitas ühest sõnast, pilgust, alateadlikust vihjest — ja noormees kuulas sõna, ise teadmata, et kuuletub. Maud mängis temaga, sütitas ja jahutas, tõmbas ligi ja tõukas eemale — Ingul ei olnud enam oma tahet.

Kord tegi Maud väikese vea. Kui nad võõrastemajas lõunat sõid, tõi ettekandja lauale magustoidutaldrikud. Maud märkas taldrikuserval prügikübet ja käskis tuua teise. Sellegagi ei jäänud ta veel rahule, vaid kontrollis ka klaase ja nõudis laudlina vahetamist. Kõik korraldused esitas ta nii teraval toonil ja käskivalt, et ettekandja kohmetus. Ingul hakkas piinlik ja ta vaikis kogu lõunasöögi aja. Tal oli häbi ettekandja ees. Maudi pärast tundis ta ennast süüdlasena, et oli sellele võõrale naisele ebameeldivusi põhjustanud, ja sel hetkel tundus Maud ise talle võõras ja ebameeldiv. Puudus ehk veel pisinatuke, et ta oleks Maudi näinud loomulikus valguses, ilma enda loodud hingestatuse oreoolita — ja sellega olnuks kõigel lõpp. Kuid Maud taipas kohe, et tema aktsiad langevad, ja arvas ära ka põhjuse. Ta muutis oma käitumist, ei kirtsutanud enam nina nõude pärast ja tähendas vabandavalt:

«Selline on meie provints. Teie ei tunne seda veel.»

Aga veel kaua ei kadunud Ingul ebameeldiv mulje, ja puhuti tabas ta end imelikult mõttelt: «Kas tasub? Kes Maud lõpuks ôieti on?»

Kaine mõistus nägi kohe varjukülgi. Kui palju see päev maksma läheb? Mida Maud minust tahab? Kui mul raha ei

oleks... Talle tundus, et Maud üksnes kasutab teda ära.

Aga seejärel alustas Maud kaotatud positsioonide tagasivõitmiseks jälle võitlust, väga osavasti, lastes käiku kogu oma naiseliku petmisoskuse ja sarmi, nii et peagi oli Ingu veel tugevamini neiuga seotud kui enne. Kas neil oli ühiseid vaimseid huvisid? Võib-olla üsna veidike, tähtsusetul hulgal. Kõige aluseks ja sisuks oli vaid pime kirg. Võib-olla just seepärast ei suutnud noor Zītars neiust vabaneda. See oli orjus, enese-alandus, naisterahva irvitav despotism, aga Ingu allus sellele vabatahtlikult. Maudi suudlus, huulte kokkupuude, mis midagi ei maksa, milles ei olnud tunda südamehõõgust, tundus talle jumalate autasuna ja selle eest oli ta valmis ohverdama kõik, isegi oma uhkuse — kõige väärtuslikuma, mis meile kuulub. Kui Maud oleks sellest vähemalt arugi saanud!

3

Kui Ingu jälle laevale jõudis, ärkas ta justkui sügavast uimast ja teda hakkas piinama moraalne kassiahastus. Maudi läheduses suutis ta mõtelda vaid neiust. Maud alistas teda, tegi õnnelikuks, küttis kireleeki ja sundis teda üha palavamini neidu ihalema. Üksipäini, füüsiliselt Maudist lahutatuna, vabanes ta neiust ka vaimselt. Mõistus otsis Maudis puudusi, seadis kahtluse alla väärtused, mille pärast ta oli igatsusest piinelnud, ja puhuti tärkas temas põlgus oma nõrkuse vastu. Kümneid kordi oli ta neiut oma mõtteis pjedestaalile seadnud ja jälle maha paisanud — nii madalale, et ta ise tundis ennast neiu kõrval suurena. Ta põimis oreooli selle argipäevase inimese ümber, laskis ennast pimestada ja alandas ennast pimesi ettekujutatud jumalanna ees, et kõike kohe laiali ajada nagu sädelevat udupilve, mis hetkeks on pilgu eest varjanud tõelise ilu ja tõelised väärtused. Aga üks äärmus oli niisama ekslik nagu teine. Moraalse reaktsiooni erutuses võis ta Maudi põlata nii palju kui tahtis, ent tema võlust vabaneda siiski ei suutnud. Ja et kapitulatsioon tunduks endale paratamatu, et kuigivõrra päästa väärikust iseenda silmis, harjutas ta end tunnistama, et Maud on tagasitõrjumatu. Kell seitse Market Streetil — see oli juhtmotiiv, mis kõlas läbi Ingu elu ja tegevuse kogu selle aja, mis laev Salfordi dokis seisis.

«Härra kapten, kas ei võiks saada pisut raha?» — see oli juhtteema, mis kindla vaheaja järel kordus mitu korda nädalas.

Ingu käis Maudi juures igal vabal õhtul, kui polnud tarvis

laeval vahikorras olla, ja iga kord oli ta enne kohtumist kärsitu ning selle järel pettunud. Tüürimehepalgast jätkus hädavaevalt nende õhtute kulutusteks, Maudil soove leidus ja Ingu hoolitses selle eest, et kõik neiu soovid saaks täidetud. Aegajalt tuli mõni nael Voldiselt laenata. Aga kui sõber kord naljatamisi küsis, mis hüään see on, kes nii põhjalikult tema taskut tühjendab, sai Ingu vihaseks ega rääkinud sõbraga kaks päeva. Nähes, et seesugused märkused ajavad Ingul kopsu üle maksa, jätkas Voldis sõbraõiguste najal Ingu õrritamist. Ta avaldas igasugu arvamusi selle tundmatu Dulcinea kohta, ennustas Ingu romaanile kõige banaalsemat lõppu, ja korduvalt viidates liiga suurtele väljaminekutele (mida Ingu eitada ei saanud), ajas sõbra vahel päris marru.

Sel juhul see ilmselt ei olnud õige rohi armupimeduse vastu. Selgematel silmapilkudel mõõnis Ingu isegi, et mürgi vastu saab võidelda ainult vastumürgiga. Kui siinsamas oleks Maudi kõrval keegi teine, armas, päikesepaisteline tütarlaps — Maudi sära kahvataks, kogu tema saatuslik mõju muutuks tühjaks ettekujutuseks. Sellistel silmapilkudel mõtles ta Lilijast. Kuid Lilija oli kaugel, kirjad jõudsid kohale suurte vaheaegadega, ning kui armsad ja oodatud need ka ei olnud — paljad sõnad ei suutnud esile manada tunnete õrnust. Ingu pidi üksipäini võitlema.

Voldisele olnuks ükspuha, mis Inguga juhtub, kui nad oleksid olnud vaid töökaaslased, kaks kaasmaalast, kes on juhuslikult ühele laevale sattunud. Kui ta Ingut siiski silmist ei lasknud ega ükskõikselt pealt ei vaadanud, kuidas reibas, elurõõmus poiss muutus raskemeelseks surmavarjuks, siis ainult tänu nende ammusele sõprusele, kuid ka ühele teisele asjaolule, mida Voldis Ingu eest varjas, samuti nagu Ingu varjas tema eest kõike, mis oli Maud Fencheriga seotud: Voldis ei olnud päris ükskõikne Zītari Elza vastu. Nad pidasid kirjavahetust, vahetasid pilte ja kergelt varjatud kujul andsid teineteisele mõista, et see ei ole ainult kahe tuttava inimese sõbralik flirt, vaid midagi enamat. Voldisel endal polnud küll selge, mis tulemusi ta sellest kirjavahetusest ootab, veel vähem võis seda loota Elzast, siiski tundis Voldis Elza ees mõnevõrra vastutust Ingu saatuse pärast.

Voldisel polnud kahju, et Ingu oma palga võõra naise tujude peale raiskab, isegi mõttes ei olnud tal kavatsustki Ingule seda vahekorda ette heita (hoidku jumal — kahekümne viie aastaselt hakata moraalilugejaks ja eestkostjaks!), kuid ta mõistis, et sõber on langenud egoistliku, ahne ja alatu naise küüsi.

Jätta Ingu saatuse hooleks, anda oma parim sõber vampiiri saagiks — seda ta ei suutnud.

Aga kuidas sai ta Ingut aidata? Äratada temas kahtlusi, lasta tal endal järele mõtelda ja kõike uuesti hinnata? Seda oli ta juba püüdnud teha, kuid tagajärjetult — Ingu läks trotsi täis, sulgus endasse ja teda ei saanud kuidagi avameelsusele keelitada. Kõige kurja juur paistis olevat kriitikameele puudumine Ingu loomuses. Ta võttis kõike liiga kirglikult, tema jaoks polnud keskmist mõõtu, vahepealset olukorda. Kui ta oli midagi ette võtnud, arvestas ta kohe äärmustega — ta ei olnud suuteline järele mõtlema, ootama ja kontrollima.

Meremeeste elutingimused aitasid igal teisel õigele äratundmisele jõuda ja oma tundeid sügavamalt mõista. Perioodiline lahusolek, üksindus väljaspool ohtliku isiku otsest mõjupiirkonda soodustas kõige kunstliku, enda väljamõeldud arvamuste hajumist ning vaimse vabaduse tagasisaamist, kui see oli vajalik. Mitte aga Ingul. Lahusolekuaeg kustutas isegi need kahtlusesädemed, mis vahel harva Maudi juuresolekul tekkisid. Eemalt vaadates ei näinud Ingu enam neiu vigu ja puudusi, ja iga kord, kui ta Maudi juurde tagasi tuli, oli ta neiu oma ettekujutustes juba sillerdavaks kalliskiviks lihvinud. Mis mõne teise neiu puhul oleks miinuseks olnud, see tuli Maudile aina kasuks.

Kogu 1915. aasta laevatushooaja sõitsid nad Arhangelski ja Inglismaa vahet. Arhangelskisse oli palju lätlasi kokku sõitnud, terve koloonia. Paljud töötasid sadamas ja saevabrikuis, paljud sõitsid jäämurdjatel. Kui kaasa arvata meremehed, keda võis leida peaaegu igal Arhangelskisse sõitval laeval, siis oleks võinud öelda, et see oli rohkearvuline ja kirju lätlaste seltskond. Paguluses hoidsid nad tihedamini kokku kui kodumaal, iga uus kaasmaalane tundus armsa omaksena.

Voldis ühines reipalt läti koloonia eluga, pärast iga sõitu otsis suguvennad üles ja vedas ka Ingu kaasa, lootes, et siinsete läti neidude hulgas leidub mõni, kes sunnib teda Manchesteri luupainajat unustama. Kuid asjata, päästmine oli hiljaks jäänud, Ingul seisis peas vaid Maud, ühelgi teisel neiul polnud jõudu temas uusi tundeid äratada. Suguvendadel oli mornist tüürimehest vähe rõõmu. Haaratud oma mõtetest, tundis ta igavust ka kõige lõbusamas seltskonnas. Lõpuks loobus Voldis ka sellest lootusest ja jättis Ingu iseenda hoolde.

«Sa oled justkui vette kukkunud kana, ausõna,» ütles ta Ingule näkku. «Minupärast jookse krokodillile kurku!»

1915. aasta suve lõpupoole sai Ingu kirja Kärliselt. Niipalju

kui sõjatsensuuri eeskirjad lubasid, kirjutas Kärlis oma elust läti kütipataljonis. Kirja lõpus mainis ta kedagi Edgar Alksnist, kes töötavat Arhangelskis ühes suures saevabrikus kontoriametnikuna.

«Me õppisime reaalkoolis paar aastat koos. Teatud asjaolude tõttu oli Alksnis sunnitud koolist ära minema, viimane klass jäi lõpetamata. Võib juhtuda, et ta kunagi tuleb Sinu juurde laevale ja palub mõnd teenet. Kui Sul on võimalik, aita teda. Ta on tubli poiss. Võid teda usaldada niisama, nagu usaldaksid mind.»

Nõnda kirjutas Kärlis. Paari päeva pärast tuligi Alksnis laevale Ingu juurde. Noorele meremehele hakkas vaikne, peaaegu häbelik poiss kohe meeldima. Kui nad olid pool tundi juttu ajanud, sai Ingu aru, miks Kärlis oli Alksnisega sõbrunenud: nad mõlemad olid ühesuguse iseloomuga, võimalik, et neil oli palju ühist ka noorusunistustes ja elu eesmärkides. Ja kui Alksnis lõpuks rääkis oma vajadusest: kas Ingu ei viiks Newcastle'isse ühe kirja, mida ei saa postiga saata, vastas Ingu kõhklemata:

«Hea meelega.»

«Minu kohus on juhtida teie tähelepanu sellele, et selle kirja pärast võib teil tulla suuri pahandusi ja sekeldusi, see tähendab, kui politsei selle teie juurest leiab,» tähendas Alksnis. «Just sellepärast ei saa me seda postiga saata.»

«Ei leia!» kinnitas Ingu. «Seda pole veel nähtud, et Inglise tolliametnikud Vene kaubalaevastiku ohvitserile käed taskusse topiks.»

«Kui kõik hästi läheb, kas te oleksite nõus tooma ka vastuse sellele kirjale või selle, mis nemad teile kaasa annavad?» küsis Alksnis.

«Endastmõistetavalt. Mul on meeldiv oma venna sõpru aidata.»

«Tänan teid!» lausus külaline vaikselt.

Üks päev enne laeva mereleminekut said nad kaldal kokku ja Alksnis andis Ingule üle saadetise — paksu kirja. Ümbrikule oli aadressi asemel kirjutatud:

Kallile vennale nimepäevaks.

Aadress oli kirjutatud eraldi siidpaberiribale.

«Kõige halvemal juhul,» ütles Alksnis, «kui politsei teid kinni peab ja tahab läbi otsida, neelake see leheke aadressiga alla. See ei tohi, saate aru, mitte mingil juhul ei tohi politsei kätte sattuda.»

«Saan aru,» vastas Ingu. «Püüan selle aadressi pähe õppida. Siis pole mul pabeririba enam tarviski.»

«See oleks kõige parem,» nõustus Alksnis.

Kuid suur ettevaatus osutus täiesti asjatuks. Newcastle'is andis Ingu saadetise ilma mingite sekeldusteta adressaadile — ühele sadamatöölisele — üle ja paari päeva pärast peitis laevale üsna suure paki, mille kirja saajad läkitasid vastuseks oma Arhangelski sõpradele. Kirja jaoks oli pakk liiga suur ja polnud vaja erilist taipu mõistmaks, et seal on sees midagi keelatut, arvatavasti välismaal trükitud revolutsiooniline kirjandus.

Seejärel vedas Ingu veel mitu korda Arhangelskist Inglismaale ja Inglismaalt Arhangelskisse salajasi saadetisi. See tegevus hakkas teda lausa kütkestama nagu kaasakiskuv, riskiohuga sport — aga mitte rohkem. Kui kaaslased vedasid igal reisil salakaupa, et mõni rubla lisa teenida, miks siis tema ei võiks vedada mõnd muud keelatud kaupa, saades tasuks vaid südamliku tänu ja mõne võõra inimese sõpruse? Ta tundis, et on kokku puutunud uue, iselaadse maailmaga, sõlminud sidemed varjatud, ühiskonna enamikule tundmatute jõududega, aga see kokkupuude tähendas Ingule vaid ülemeelikut seiklust. Selle abiga võis osaliselt täita tühjust, mille tekitas sunnitud lahusolek Maudist. Seepärast ta ei püüdnudki mõista selle mõtet, mida ta teeb, ei katsunud lihtsast käsutäitjast saada teadlikuks osavõtjaks selles võitlejate armees, kes kangelaslikult täitis oma ajaloolist missiooni. Kui ta oleks seda teinud, võib-olla oleks Maud Fencher kaotanud oma piiramatu võimu Ingu Zitarsi üle, ta oleks neiut näinud tõelises valguses, saanud lahti tema nõiakõidikuist ja tema elu oleks ehk hoopis teistsuguseks kujunenud. Kuid ta ei teinud seda, sest oli ikka veel unistaja, romantik, seiklusjanuline meremees, kelle unistused ei suutnud oma lennukaarega tõusta üle isikliku elu pisitillukeste ja tagasihoidlike soovide.

4

Nii möödus jälle üks aasta. Talveks saadeti «Taganrog» Vahemerele, 1916. aasta kevadel aga määrati jälle põhjareidile. Saksa allveelaevad olid palju laevu põhja lasknud ja oli hukkunud palju tuttavaid meremehi, kellega Ingu oli kunagi koos õppinud, merd sõitnud või sadamates kohtunud. Rohkem kui kord oli ka «Taganrog» ohus olnud, aga tema tund lõi alles

1916. aasta suvel. Teel Arhangelskisse sõjavarustuse laadungiga sai Saksa allveelaev ta kätte kolmsada meremiili Lofootidest lääne pool.

Oli vaikne päikesepaisteline hommik, kui ilus laev puhus oma viimse tervituse merele. Kaks päeva ja kaks ööd ekslesid laevamehed Põhjamere avarustel, enne kui väike Norra aurik nad üles korjas ja Aberdeeni viis. Kolm nädalat elasid nad kaldal, seejärel paigutati meeskond laiali mitme laeva peale, niisama nagu pärast «Pinega» hukkumist. Ingu ja Voldis jäid veel kord kokku, kuna kapten Ozoliņš kogus meeskonda uuele laevale. Seekord olid nad ettevaatlikumad olnud ja «Taganrogile» kaasa võtnud ainult kõige hädavajalikumad asjad, osa paremaid rõivaid jätnud Manchesterisse tuttava *shipchandler*'i (laevavarustaja) juurde. Nüüd polnud neil tarvis kogu laevahukutasu eest uut garderoobi muretseda. Kui paradoksaalne see ka ei olnud, aga mõni meremees, kelle all üks laev teise järel põhja läks, kogus neist kahjutasudest kenakese summa. Üks lätlasest pootsman, kes kahe aasta jooksul oli kuus torpedeerimist läbi teinud, näitas kord hoobeldes Voldisele hoiuraamatut, kus tema nimel oli üle kahesaja naelsterlingi. Just nagu oma «õnnele» kaasa aidates murdis ta varsti pärast seda tormi ajal vasaku küünarvarre ja sai sada naelsterlingit töövõime osalise kaotuse eest. «Minu eluks jätkub,» arvas ta. «Ostan maale talu ja pärast sõda pean peremehepõlve.»

Et võõrsiloleku aastaid tulusamalt ära kasutada, hankis Voldis endale Inglise merekooli õppekava ja valmistas ennast pisitasa eksamiteks ette. Talvel, kui laev sõitis Vahemere sadamate vahet, lõi ka Ingu temaga kampa ning teineteist õhutades ja toetades suutsid nad kevadeks oma teadmisi märgatavalt täiendada. 1917. aasta kevadel õiendasid nad lõpueksamid ühes Inglise kaugsõidulaevanduse koolis ja said diplomi, mis andis õiguse töötada ohvitseriameteis Inglismaa kaubalaevadel.

Selline võimalus avaneski peatselt. 1917. aasta kevadel alustasid sakslased halastamatut allveesõda kõigi riikide kaubalaevade vastu, tegemata vahet, kas need kuuluvad sõdivate või erapooletute riikide laevastikku. Laevaehitusdokid töötasid palavikulises tempos, uusi laevu vorbiti valmis muinasjutulise kiirusega, ent ometi ei suutnud need täita lünka, mille liitlaslaevade tonnaažile lõid sakslaste torpeedod. Loomine ja hävitamine pidasid meeleheitlikku võitlust. Varsti tuli siiski tunnistada, et laevaehitusfirmad ei suuda nii palju uusi aurikuid ehitada kui sakslased vanu põhja lasta. Siis esitas Inglismaa neljale erapooletule riigile — Norrale, Rootsile, Hollandile ja Taa-

nile — ultimaatumi toonis nõudmise: anda oma kaubalaevastikud tema käsutusse.

Seetõttu tekkiski olukord, et väljaõpetatud meremehi otsiti tikutulega taga, ja kui mees midagi oskas, siis lasti tema võimed kohe käiku. Ainult sellepärast võis juhtuda, et kahekümne kuue aastane Voldis Gandris ülendati kapteniks kahe tuhande neljasaja tonnisel kaubalaeval «Elizabeth». See oli peadpööritav karjäär, haruldane isegi tol erandlikul ajal. Nii noor «vana» aurikul oli üpris harjumatu asi. Omajagu aitas kaasa kapten Ozoliņši soovitus. Kahe ühise tööaasta jooksul oli ta veendunud, et Voldis ei tee endale häbi ka kõige vastutusrikkamas meremeheametis.

Nüüd läksid sõprade teed lahku. Voldis sõitis oma laevaga Prantsusmaa Biskaia lahe sadamaisse, Ingule avanes võimalus saada esimeseks tüürimeheks suurele Inglise kaubaaurikule «Canadian Importer». Esimene tüürimees üheksa tuhande tonnisel välismaa laeval! See kõlas väga ahvatlevalt ja paljutõotavalt.

Laev pidi varsti asuma teele üle Atlandi Kanadasse. Ingu kirjutas juba kirjad koju ja Lilijale ning andis uue aadressi — tundus, et asi on täiesti otsustatud. Ent ometi ta ei läinud «Canadian Importerile», ei elanud läbi hirmsat tormi ega läinud merepõhja koos laeva ja kogu tema meeskonnaga.

5

See juhtus nii.

Seoses eelseisva munsterdamisega «Canadian Importerile» oli Ingu tulnud Manchesterisse, kust sõitis merele ka Voldis Gandrise uus laev. Järgmisel hommikul pidi Ingu minema sadamavalitsusse lepingule alla kirjutama. Sel päeval läks ta Inglise meremeeste ühingusse sisseastumisformaalsusi korraldama, et saada Suurbritannia kaubalaevastiku täieõiguslikuks töötajaks. Ühingus kohtas ta suure kaubaauriku esimest tüürimeest Janovskist, kellega oli kunagi merekoolis pisut kokku puutunud. Janovskis oli lõpetanud merekooli kaks aastat enne Ingut ja otsekohe putket pannud — hakanud sõitma «välismaalastel». Ta oli osav, energiline mees, oskas elus edasi jõuda ega keelanud nõu ka teistele. Kuuldes Ingu kavatsusest võtta vastu sants kanadalasel, kirtsutas Janovskis skeptiliselt nina.

«Ei tasu. Seal ei saa midagi kõrvalt teenida. Kui sa ei oleks lausa joovastuses oma tulevasest *chief*'i aust, siis ma

soovitaks sul tulla teiseks tüüriks minu laevale. «Southern Prince» on kaheksa tuhande tonni suurune ning sõidab korrapäraselt Lõuna-Ameerika ja Inglismaa vahet. Praegu lõpetame poolkapitaalremondi ja kohe komplekteerime meeskonna. Kui sul on Inglise tüürimehediplom, siis võin kindlasti ütelda, et vana võtab sind avasüli vastu. Endine teine tüür sai santsu teisel laeval.»

«Aga mis eelised on «Southern Prince'il» kanadalasega võrreldes? Seal saaksin esimeseks tüüriks . . .»

«Ja sa ei saaks pennigi rohkem kui ainult tüürimehepalga. Aga meie võiksime teha seesugust äri, et ühe reisiga tuleb sisse rohkem kui aastapalk. Montevideo, Buenos Aires — need on lausa kullaaugud salakauba vedamiseks. Kas sul on kuigivõrra raha?»

«Kolmekümne naela ringis.»

«Kui sa need mängu paned, siis pärast esimest sõitu on sul sada viiskümmend, teise järel — seitsesada, ja pärast ei vea sind väevõimugagi «Southern Prince'ilt» ära. Ma tean poisse, kes oleks nõus ilma palgata sõitma, et ainult selle laeva peale saada.»

«Aga risk?» kahtles Ingu veel.

«Riski pole mingisugust. Ma tunnen ostjaid, mul on head suhted mõnede tolliametnikega. Väike pistis, viis protsenti teenistusest — ja kõik läheb nagu lepase reega. Ja kui sa räägid riskist, siis ära unusta, mida teevad sakslased põhjapoolsetel teedel. Ajavad laevu põhja nii et mulin taga. Aga meil seal on julge sõita. Kui tahad, ma räägin kapteniga. Ta usaldab mind.»

Nad leppisid kokku, et Ingu annab lõpliku vastuse homme, ja lahkusid.

«Sada viiskümmend naela, seejärel seitsesada . . .» mõtiskles Ingu, hulkudes Salfordi tänavail. «Poole aastaga oleksin jõukas mees ja võiksin tulevikule mõelda.»

Täiesti loomulik, et kohe mõtles ta Maudi peale. Kui taskus on seitsesada naela, siis võib rääkida hoopis teist keelt kui kolmekümnega. Ingule tundus, et see raha on tal juba käes, ja tema südamesse uhkas julgus, ettevõtlikkus, kibelev kärsitus. Maud . . . imeline Maud . . .

Ohtul läks ta tuttavasse majja Market Streetil kindla otsusega selgust saada. Poolteist aastat olid nad teineteist tundnud — küllaldane aeg, et oma tunnetes ja soovides selgusele jõuda. Poolteist aastat oli Ingu elanud romantilises uimas — vaimustunud, unistanud, kannatanud, ja nüüd lõpuks oli käes kõigi

igatsuste täitumise tund. Ta teadis, et armastab Maudi, ega soovinud midagi muud kui oma tulevikku neiuga siduda. Aga kuidas on Maudiga? Kas ka neiu armastab teda või ainult sallib kui head, võrdlemisi rahutut, kuid kasulikku sõpra? Täna peab see selguma. Kui Maud ütleb «jaa», siis munsterdab ta end «Southern Prince'ile», kui lükkab tagasi, siis sõidab Kanadasse ega mõtle enam sellele neiule.

Nüüd istusid nad ligistikku Maudi toas diivanil ja lehitsesid mingit ajakirja.

«Imetore õhtu,» ütles Maud. «Me võiks pisut väljas jalutada.»

«Kas ei võiks hiljem, tunni aja pärast?» küsis Ingu. «Ma pean sulle midagi rääkima.»

«Ükskõik,» nõustus Maud apaatselt. «Miks sa siis ei räägi?»

«Ma ei tea, kuidas alustada,» vastas Ingu punastades.

«Vaat nii!» Maud võttis tal ajakirja käest ja pani lauale. Nad naeratasid ühekorraga ja Ingule tundus, et märkab Maudi naeratuses arusaavat ergutust. Ta ei tahtnud kaua kõhelda, nagu kass ümber palava pudru käia, teiselt poolt aga kartis, et liigne kiirustamine rikub kõik ära. Et saatuslikku jutuajamist veel momendiks edasi lükata, süütas ta sigareti.

«Noh? Räägi ometi! Aeg läheb, aga sa ei ole veel sõnagi lausunud.»

«Hea küll, kohe alustan.» Sunni all kogus Ingu kogu oma julguse kokku. «Aga kõigepealt on mul sulle üks suur palve: mida ma sulle ka ei räägiks ja kuidas sa selle peale ka ei vaataks, sa pead lubama, et ei naera minu üle.»

«Veider mõte!» Maud hakkas naerma, kuid jäi kohe vait ja muutus tõsiseks. «Ma luban, ehkki sinu nõudmine on täiesti liigne.»

«Maud...» Ingu võttis neiu käe ja rääkimise ajal hoidis seda kogu aeg oma pihus. «Mulle tundub, et tunneme teineteist küllalt hästi. Mõlemal on teisest mingi arvamus kujunenud ja ma arvan, et me võiksime küll juba oma arvamust ka valjusti avaldada.»

«Õige! Jätka!»

«Kui see nii on, siis jääb mul üle vaid öelda, et pean sind naiseks, kellega jääksin meelsasti eluksajaks kokku. Mul pole tarvis ütelda, et ma armastan sind — seda tead sa juba poolteist aastat. Ja kui mu mõistus mind ei peta, siis olen kindel, et ka sina tunned minu vastu rohkem kui vaid sõprust. Meie sajandil, samuti nagu oli kõigil eelnevail põlvkondadel, on komme, et sel juhul kaks inimest abielluvad, kui on seaduses

ettenähtud vanuseni jõudnud. Mina olen kahekümne nelja aastane, sina...»

«Kakskümmend kaks...» ütles Maud ette.

«Niisiis väliseid takistusi ei ole. Kui sa imestad, et ma just täna ja nii äkitselt sellest juttu teen, siis ma tunnistan, et mul on teatud põhjused, mis sunnivad seda tegema, hoopiski rääkimata sellest, et pärast poolteist aastat pole kerge ikka veel kahevahel kõikuda. Kas sa oled nõus mulle oma arvamist ütlema?»

«Kohe praegu?»

«Oleks parem küll kohe, sest homseks pean tegema tähtsa otsuse, mis oleneb ka sinu vastusest. Võid julgesti rääkida, ilma igasuguse keerutamiseta. Ja et sul oleks hõlpsam vastust kujundada, aitan sind kahe... kolme küsimusega.»

«Mis on esimene?» Maud vaatas Ingule kelmikalt silma. «Kas sa armastad mind?»

«Jah,» järgnes üsna kiire ja kindel vastus.

«Kas oled nõus minu naiseks saama?»

«Seda ei oska ma nii selgesti öelda.»

«Nägin seda ette, seepärast luba esitada kolmas ja viimane küsimus: mispärast?»

«Sellepärast, et kõigepealt tuleb selgitada ja kaaluda mõningaid asjaolusid.»

«See on ka minu soov. Väliseid takistusi meil ei ole. Oleme täisealised ja iseseisvad inimesed. Seadus ja ühiskond ei keela meil abielluda. Me armastame teineteist, järelikult langeb ära ka kõige suurem takistus. Mis siis veel võiks olla?»

«Kuidas me elama hakkame?»

«Mina olen tüürimees ja teenin kindlat palka, millest jätkub kahele inimesele viisakaks äraelamiseks.»

«Sa ei soovi ometi, et ma ka pärast pulmi veel büroos tööta?» küsis Maud.

«Muidugi mitte.»

«Sa arvatavasti nõustud, et meil oleks vaja omaette korterit, vähemalt kolm tuba. Tuleks ka teenija võtta. Kas me võime korteri üürida, mööbli muretseda ja kas meil pärast seda jääks veel raha elamise jaoks?»

«Poole aasta pärast on mul seitsesada naela.»

«Aga praegu?»

«Mitte rohkem kui kolmkümmend.»

«Niisiis tahad pulmi pidada poole aasta pärast?»

«Jah, siis kui on küllalt raha.»

«Mulle paistab, et sel juhul toimub see jutuajamine veidi liiga vara. Me peaksime rääkima poole aasta pärast.»

«Aga ma pean sinu otsust juba täna teadma, sest muidu läheb see pool aastat mööda niisama tulutult kui seni poolteist aastat.»

«Mispärast?»

«Maud . . .» Ingu naeratas piinatult ja surus kõvasti nelu sõrmi. «Ainult sinu pärast tahan ma raha teenida. Muidu poleks mul seda üldse vaja. Sinu pärast ajan veel rohkem kokku, see pole mul raske. Ma ei või pimedas kobada, ma pean kohe teadma ja eesmärki nägema. Pool aastat teadmatuses ja pool aastat helget lootust — saad ju aru, kui suur vahe seal on.»

Kas tema meeltheitev ilme või midagi muud liigutas Maudi ja ta otsekui muutus teiseks. Kadus tema tõsidus, asjalik, peaaegu ärimehelik toon, ta kallutas end ligemale ja liibus Ingu vastu.

«Kallis, kas sa tõesti veel kahtled?»

Järgnes tore, idülliline õhtu. Nad ei läinud kuhugi, istusid hilise ööni toas, unustades valguse põlema lülitada. Lähestikku, kaelakuti kudrutasid nad vaikselt nagu tuvipaar, õnnelikud selle läheduse üle, mida ei varjutanud enam mingid kahtlused. Nad unistasid tulevasest kooselust, plaanitsesid korteri sisseseadmist, nägid vaimusilmas juba mööblit ja arvestasid, kui palju kõik maksma läheb. Ikka ja jälle korrati truudusevandeid, lehitseti kalendrit ja valiti pulmapäev välja. Nii palju õrnust, nii palju avameelsust ühelt ja ka teiselt poolt, esimest korda avanes Ingu ees Maudi naiselikkus täies õieehtes. Ja ometi, kui selle õhtu kõneluse sisu lühidalt kokku võtta, kõlaks see üpris proosaliselt: Maud ootab Ingut kuus kuud. Ingu teenib selle aja jooksul seitsesada naelsterlingit. Kui ta kuue kuu pärast seitsmesaja naelaga tagasi tuleb, siis nad abielluvad. Kui mitte, siis ei loe see õhtu ja kõik praegu räägitud sõnad mitte kõige vähematki.

See oli põhjuseks, miks Ingu ei läinud esimeseks tüürimeheks «Canadian Importerile» ega hukkunud merel.

Kaks nädalat pärast seda kõnelust asus «Southern Prince» kaugele reisile Lõuna-Ameerikasse, ja teine tüürimees Zitarsviis kaasa kaupa kolmekümne Inglise naela eest. Kallis . . . Nõnda oli lahkumisel öelnud üks naine. Seda sõna ei unusta ta surmani.

Kuues peatükk

1

«Southern Prince» vedas lõunasse kirevat laadungit. Ülemine vahetekk oli täis tükikaupa — mitmesuguseid Inglismaa tööstuse tooteid, mis üks suur firma saatis kaubaproovideks Argentiina kaupmeestele. Küllap sellepärast oli saatjana kaasas firma esindaja mister Smollett. See oli jäik, ennasttäis tüüp. Pikk, kuivetu, kollane justkui sidrun, prillid kitsal ninal. Ehtsa pedandina ja oma leivaisa ustava teenrina muretses ta kogu reisi ajal firma saadetise pärast, kuid tema mure väljendus peamiselt umbusus laeva meeskonna vastu. Olles veendunud, et meremeestel pole meeles midagi muud kui vaid igasugu tumedad plaanid firma omandi suhtes, ei teinud ta katsetki isegi tüürimeestega sõbruneda. Kapteniga sõi ta ühes lauas ja tema vastu oli ta viisakalt tagasihoidlik. Madruseid aga pidas silmas otsekui valvas detektiiv.

Kui nad troopikasse jõudsid, kuivas Smolletti sidrunkollane nägu paari päevaga veel rohkem kokku ja nägi nüüd välja nagu pruun kortsus tubakakott. Ehkki ta oli esimest korda lõunas, talus ta kuumust üsna hästi ja higistas harva, võib-olla sellepärast, et kogu liigne mahl oli Smolletti kehast juba ammu kuivanud.

Laeval ei sallinud teda mitte keegi. Madrused irvitasid avalikult tema üle, ahvisid tema kanget, upsakat kõnnakut ja põlglikku näoilmet. Ohvitsere solvas Smolletti ülearu eemalehoidev käitumine ja nad soovisid talle kõige hullemat, mis merel võib juhtuda.

«Kahju, et Biskaia on seekord nii rahulik,» kahetses esimene tüürimees Janovskis. «Võiks kõigutada nii, et see tüüp jääks merehaigeks, las siis koristab ise oma reostatud kajutit.»

«Küll stjuuard mõne šillingi eest puhtaks teeks,» arvas vanemmehaanik.

«Ma annaks stjuuardile kaks šillingit, et ta ei puhastaks,» ägestus Janovskis.

«Võib-olla tal oleks šillingist kahju ja ta koristaks ise,» tähendas Ingu.

«Seda näeme ekvaatoril,» ütles Janovskis. «Kui ma ei pea sel ajal vahis seisma, siis võtan pastori osa heameelega enda peale. Noh, olgu nii või teisiti, aga seekord peame Neptuni ristsed nagu kord ja kohus.»

Ekvaatorile lähenemisel rääkis Janovskis juba aegsasti madrustega ja valis selleks meremeeste rituaaliks kõige sobivamad poisid välja. Kuna ei olnud teada, kas ta ise saab ristsetest osa võtta või ei, valmistas ta kindluse mõttes ette endale väärilise asetäitja puusepp Svenssoni isikus. See oli noor heledapäine rootslane, lõbus ja energiline poiss. Oma ülesandeks valmistus ta suure rõõmuga, justkui seisaks ees haruldane nauding. Kogu meeskond teadis, mis ekvaatoril toimub, ainult vaesel Smollettil polnud sellest aimugi. Kuigi ta kogu aeg umbusklikult kõiki jälgis, siiski ta ei märganud, et on üldise tähelepanu keskpunktiks muutunud, või kui märkas, siis vist mõtles, et laevamehed hauvad salaplaani tema varanduse vastu.

Ikka palavamaks ja lõõskavamaks muutus troopikapäike. Laeva metallosad läksid nii tuliseks, et kätt ei tohtinud ligi panna, kuumus tungis läbi saapataldade ja põletas jalgu, paaditekil lauavahedes sulas tõrv vedelaks, ja kui Smollett päikesepurje all kõndis, jäi ta kingadega põranda külge kinni justkui kärbes liimipaberile.

Lõpuks jõudis suurpäev kätte. Ekvaatori ületamine pidi toimuma kell kolm pärast lõunat. Peale Smolletti oli laeval veel teinegi ristitav — üks tekipoiss. Paar tundi enne tähtsat momenti hakkasid tseremoonia osalised ettevalmistusi tegema. Laeva ahtris laotati varttekile suur õliriidetükk ja kallati vett täis. Kuus meest tegid ennast neegriteks: määrisid keha mustaks ja panid vastavad rõivad selga. Pootsman kleepis endale ette takutordist habeme, nagu Neptunil peab olema, üks noorem madrus riietus daamiks — Neptuni tütreks. Ka teistel oli igaühel oma amet: üks oli Pastor, teine Advokaat, kolmas Arst, neljas Juuksur.

Kui sekstant näitas, et laev on ekvaatorile jõudmas, teatas kapten sellest meeskonnale ja saatis ristitava tekipoisi laeva vööri, andes talle kaasa suure liharaiumiskirve.

«Vaata hoolega, kohe tuleb see joon, mis põhjapoolkera lõunapoolkerast lahutab. Sa raiu see puruks, muidu me ei pääse edasi.»

Poiss jäi laevaninas seisma ja vahtis hoolega vette. Kõik vahist vabad mehed olid tekile kogunenud ja jälgisid poissi muigelsui. Ka Smollett oli kajutist välja tulnud. Ta ei taibanud õieti, miks kõik on nii elevil, ja hakkas samuti vööri poole vahtima.

«Mis seal on — maa või haikala?» küsis ta ühelt madrusselt.

«Kohe, kohe,» vastas madrus kärsitult.

«No kuidas on, kas sa ei näe veel midagi?» hüüdis kapten poisile komandosillalt.

«Ei ole midagi näha, härra kapten!» vastas poiss.

«Siis sa oled maha maganud.»

Kapten läks sireenikangi juurde ja andis kolm pikka, võimsat huiget, mis tõendasid, et laev sõidab ekvaatorist üle. Poiss sai lõpuks aru, et tema arvel on nalja tehtud, ja tuli võõrist tulema. Aga niipea kui ta tekile astus, haarasid kaks «neegrit» tal kätest kinni ja viisid ta laeva ahtrisse ristimisvanni juurde, mille ümber oli kogunenud kogu vabavaht. Smollett oli juba seal ees — samuti nagu poisil, hoidsid temalgi kaks «neegrit» kätest kinni. Laevameeste suureks rõõmuks ilmnes, et see mees on naljasoonest ilma jäetud. Ta rabeles, püüdis end lahti rebida ja protesteeris omavoli vastu. Ähvardas sadamas kaevata, et reisijaga on toorelt ümber käidud, ja hüüdis kaptenit appi, aga too kehitas ainult muiates õlgu ja ütles, et selline on mereseadus, ta ei saa vahele segada.

«Kumb enne ette tuua?» küsis Pastorilt üks «neegritest», kes Smollettist kinni hoidsid.

«Külalisel on eesõigus!» lausus Pastor pidulikult.

«Siis palume, mister Smollett!» Neegrid vedasid vihase agendi pihiisa ette ja surusid ta põlvili maha.

«Ärge tembutage, laske lahti!» Smollett vehkles ja rabeles, nii et prillid kukkusid maha. «Seda te veel kahetsete kibedasti!»

«Ärge ise tembutage!» sosistas üks neegritest talle kõrva. «See on traditsioon, millest te nagunii ei pääse. Seepärast andke heaga alla.»

Smollettil olid jalas valged püksid ja seljas tennissärk. Mehed naersid, nähes ette, mis juhtub nägusa riietusega, kui see on kõigist katsumuste staadiumidest läbi käinud.

Pastor tõstis käe õhku märgiks, et kõik vait jääksid. Siis hakkas ta Smollettit piduliku häälega üle kuulama.

«Sinu nimi?»

«David Smollett,» pressis agent neegrite pitsituse peale suust.

«Millal ja kus sündinud?»

«1892. aastal Newcastle'is, Tyne'i jõe ääres.»

«David Smollett, praegu on kätte jõudnud tund, kus merede valitseja Neptun katsub sind järele, kas sa oled väärilise tema riigis reisima ja kas sind võib lõunapoolkerale lasta. Halbu asju on meile sinust räägitud, väga halbu, ja ma kahtlen, kas sa Neptuni silmis armu leiad. Aga ei maksa lootust kaotada; võib-olla ta halastab sinu peale, kui sa praegu pead

ennast üleval nii, nagu mehele kohane. Sa pead oma patte pihtima, olgu need nii mustad kui tahes, ja mulle tõtt rääkima. Räägi, mu poeg, tee oma süda lahti!»

«Ah, misasja te siin vigurdate, tehke kiireminit» pahutses Smollett.

«Sa ei taha üles tunnistada — see on halb märk. Sul on kuri südametunnistus, uhkuse- ja upsakusekurat hoiab su suud kinni. Ütle, mu poeg, kas sa ei ole olnud uhke oma reisikaaslaste vastu, kes sinu heaks tööd teevad ja su isanda kaupu üle mere veavad?»

Smollett raputas närviliselt üht kätt, seejärel teist, aga neegrid hoidsid teda justkui tangide vahel.

«Vaikimine on nõusolek,» jätkas Pastor. «Ja nüüd ütle, kas sa ei ole haudunud halbu mõtteid oma ligimeste kohta? Kas sa võid näidata kedagi neist, keda sa armastad? Seitse surmapattu on su otsaesisele kirjutatud: sa oled arg, egoist, upsakas, varaahne, ihne, sa ei tea, mis on sõprus ja rõõmus meel. Ära püüa seda salata, ma näen sind läbi ja olen kindel, et merede valitsejal ei ole säärast alamat vaja. Ma olen rääkinud.»

Neegrid tõstsid Smolletti jalule ja viisid ta Advokaadi juurde.

«Halb klient oled sa mul, aga minu ametivanne ei luba mul keelduda sind kaitsmast,» alustas Advokaat. «Ära lase pead norgu, David Smollett! Ma teen su jälle valgeks nagu tallekese. Ei saa salata, sa oled palju pattu teinud ja tõeliste meeste seadusest üle astunud, aga see kõik on juhtunud su kaasasündinud rumaluse pärast. Seda asjaolu rõhutan ma criti — su kohtumõistjad ei tohi sind karistada selle eest, et sa oled oma vanematel nii äbarik välja kukkunud. Vähemalt ühe hea omaduse leian ma sinus: sa oled häbelik, sa ei armasta oma tegudest jutustada. Oletame, et sa vaikid hirmust maailma hukkamõistu ees, aga ka siis jääb sulle tähtis õigustus: kes inimestest ise sõimaks ennast, ja kas see oleks mingi au, kui sa hakkaks kiitlema oma halbade tegudega? Vaikimise voorus on sinu kõige ilusam ehe. Sa ei ole kartlik, nagu teised ütlevad, vaid ettevaatlik, sa ei ole upsakas, vaid iseteadlik, sinu enesearmastus on tarkuse märk; see, mida teised nimetavad varaahnuseks, on ainult ettenägelik hoolitsus oma heaolu eest; sinu ihnsus näitab, et sa ei ole pillaja, aga see, et sa sõprust ei tunne, annab tunnistust sinu peenetundlikkusest, sest ükski ausameelne inimene ei pressi oma igavat ja ebameeldivat isikut teistele peale. Kui sulle heidetakse ette lõbusa meele puudumist, siis see on vananenud eelarvamus — tark

ei naera valjusti, vaid muigab omaette ja põlgab oma sõprade kui ka vaenlaste vigu. Nagu ma juba ütlesin, sinu peamiseks õigustuseks on ja jääb su rumalus, ja selle põhjal ma nõuan, et sind kõigist süüdistustest priiks mõistetaks.»

Kõigi silmad pöördusid nüüd Neptunile. Vana merekuningas porises ja torises kaua, kuid Advokaat oli Smollettit nii tuliselt ja veenvalt kaitsnud, et Neptun lõpuks tema ilukõnele alla vandus.

«Hea küll, ma teen erandi ja luban David Smollettil üle ekvaatori sõita, kui ainult Arst tunnistab ta täiesti terveks ja kui ta meeldib minu tütrele.»

Nüüd anti Smollett mõneks minutiks Arsti käsutusse. See hakkas teda igast kohast muljuma ja kuulama. Kui Smollettit oli laial pingil põhjalikult siia ja sinna pööratud, pani Arst ta toolile istuma ja ütles, et kontrollib ta nägemist. Ise agendi selja taga seistes pani ta mehe silmade juurde kaks pudelit.

«Vaata läbi pudelite ja ütle, mis täht see on, mis ma sulle näitan.»

Niipea kui Smollett näo pudelitele lähemale nihutas, keeras Arst pudelisuud allapoole ja tušijoad voolasid üle agendi näo alla ning määrisid selle üleni mustaks.

Meremeeste naer ajas Smolletti marru. Teadmine, et ta praegu näeb tõepoolest välja naljakas ja haletsusväärne, tahtis teda pahameelest lämmatada.

«Ma kaeban teid kõiki kohtusse! Buenos Aireses te veel kahetsete seda! Võite kindel olla, kapten, see on teie viimane reis! Edaspidi te enam laeva ei juhi!»

Nõnda rõõkivana ja vihast vahutavana anti ta Juuksuri kätte. Juuksuril oli valmis terve ämbritäis vahtu, milleks oli kasutatud kartulijahu, rohelist seepi ja valget õlivärvi. Kokku segatuna moodustasid need üpris kummalise segu. Suure maalripintsliga võõpas Juuksur seda Smolletti näole, tõmbas ka üle silmade, ja seejärel võttis kätte tohutu puust habemenoa ning kaapis seni, kuni agendi nägu oli suuremast saastast puhas. Oma tööga valmis saanud, kummardas ta Smolletti ees ja palus üles tõusta. Järgmisel silmapilgul haarasid kaks neegrit, kes kogu aeg polnud Smolletti kõrvalt sammugi taganenud, mehel õlgadest ja jalgadest kinni ning viskasid ta vanni. Seepeale käärisid nad käised üles ning hakkasid vaest agenti pesema ja küürima, rohelist seepi kokku hoidmata, sest õlivärv ei tulnud hõlpsasti maha. Soojas vees läkastades püüdis Smollett sõimata, kuid neegrid toppisid ta pea kohe vee alla ja sundisid kirgliku needuse vaikima.

«Kannata ometi, see kõik tuleb sulle kasuks. Kui sa ei ole puhas ja kena, siis sa ei meeldi Neptuni tütrele ja ta ei lase sul lõunapoolkerale sõita.»

Lõpuks oli ka veeproov läbi ja märg Smollett tõsteti vannist välja. Neptuni tütar nagu daam kunagi uuris vastristitut eputades ja koketeerides, püüdis isegi flirti alustada, kuid Smollett oli nii sünges meeleolus, et sellest ei tulnud midagi välja. Pärast kõiki piinu ja alandusi, mida see naljavaene mees ei mõistnud kuidagi teisiti võtta kui solvanguna, tuli veel kapten traditsioonilise konjakipitsi ja sigariga, mida pakuti igale uuele Neptuni kogudruse liikmele.

«Ma ei joo ega suitseta!» vastas Smollett karmilt. «Aga ega asi sellega lõpe. Te maksate mu rikutud püksid ja särgi kinni.»

«Kui palju need maksavad?» küsis Janovskis.

«Kaks naela ja kümme šillingit.»

Janovskis pöördus muiates meeste poole: «Mehed, klapime mister Smollettile püksta ja särgi ostmiseks. Muidu peab vaeseke ihualasti ringi käima.»

Tüürimehe mütsi sisse kukkus šillingeid ja kuuepenniseid. Paari minutiga oli vajalik summa kokku kogutud ja meremeeste delegatsioon Janovskise juhtimisel ilmus vihase agendi ette, kes oli vahepeal jõudnud kuivad rõivad selga tõmmata. Janovskis puistas raha kajutis lauale ja palus Smollettil üle lugeda.

«Mis te nüüd . . .» pomises Smollett häbenedes. «Ega ma siis nii ei mõelnud . . .»

«Aga meie saime nõnda aru ja seepärast palume raha vastu võtta,» käis Janovskis peale. «Kaks naela ja kümme šillingit.»

«Ah, lõpetage ükskord oma naljad!» püüdis Smollett naeratada.

«Naljad olid enne, aga praegu on tõsine asi. Uskuge mind,» Janovskis vaatas Smollettile pingsalt silma, «meremehed peavad seda solvamiseks, kui te keeldute raha vastu võtmast.»

«On teil siin alles kombed!» Smollett ohkas ja hakkas peenraha kokku korjama.

«Jah, veidi teistsugused kui kuival maal,» nõustus Janovskis. «Kui te ka edaspidi tahate laevadega reisida, siis peate nii mõnegi asjaga harjuma.»

Seejärel püüdis Smollett kuni Buenos Aireseni igati laevameeste sõprust võita, kuid tagajärjetult. Kõik hoidsid temast kõrvale. Lõpuks sai Smollett jälle vihaseks ja tasus neile samasuguse ükskõiksusega, nagu tema vastu üles näidati. Buenos

Aireses asus ta võõrastemajja elama, ja kui kaubad olid lossitud, ei näidanud laeval enam nägugi. Kõige suurem üllatus ootas Smollettit aga advokaadi juures, kellele ta kurtis oma kurba lugu ristsetega ekvaatoril: advokaat keeldus seda asja ajamast, kuigi Smollett lubas head honorari.

Merel valitsesid tõepoolest imelikud kombed.

2

Peamine salakauba ostja, kellega Janovskis Ingut tutvustas varsti pärast Buenos Airesesse jõudmist, oli üks sadamapolitseinik, itaallane. Sadamaametnikuna pääses ta alati vabalt dokkidesse. Janovskise kinnitus läks kuhjaga täide: ohtlikku ärisse paigutatud kolmkümmend naelsterlingit kasvasid saja kuuekümneni. Veel üks kord riskida — ja Ingu on saavutanud, mida soovis. Risk polnudki nii suur, nagu ta oli kujutlenud. Kui laev sadamasse sisse sõitis, otsisid tolliametnikud küll kajutid läbi ja käisid ka punkrites, kuid erilist agarust ei ilmutanud. Kõige mugavam oli see, et salakauba toojal endal polnud tarvis kaupa kaldale viia. Politseinik tuli laevale, võttis, mis võtta oli, maksis siinse kursi järgi ja edasise eest hoolitses ise. Ta oli ühe suurema äritsejate organisatsiooni varustaja ja kauba hulk ei mänginud mingit rolli. Mida rohkem, seda parem. Järgmiseks korraks tellis ta mõningaid uusi kaupu, mille järele lõunas oli suur nõudmine. Galanteriitooted, lõhnaõli, arstimid, relvad, isegi riidekaup — kõigega võis hästi teenida.

Kuid järgmisest korrast ei tulnud midagi välja, sest «Southern Prince» polnud veel laadungit maha lossinud, kui kapten sai laevakontorilt telegraafi teel korralduse: minna Argentiinast Ühendriikidesse sõjatranspordi käsutusse. See oli kogu meeskonnale suureks üllatuseks, sest «Southern Prince» polnud mõni tramplaev, mida juhused ajasid ühest maailma kolkast teise, vaid kindla liini laev. Aastate kaupa, peaaegu vettelaskmisest saadik oli ta sõitnud korrapäraselt Inglismaa ja Lõuna-Ameerika vahet. Ja nüüd äkitselt — Ühendriigid. Salakaubaäri tuli unustada ja koos sellega mugavad, julged reisid. Põhjapoolkeral möllas sõda, allveelaevad uputasid aurikuid, rahuliku töö asemel ootasid meremehi võitlus ja ohud.

Pärast kolm aastat kestnud nõupidamist ja viivitamist oli ka jänkide riik võitlusareenile astunud, et aidata oma võlgnikel võita ja sel kombel võlgade tagasimaksmist kindlustada. Mida ei suutnud paigast nihutada tunded, patriotism ja verevendlus,

seda saavutasid ärilised kaalutlused. Vana liiakasuvõtjate seadus: ei või lasta võlgnikul laostuda. Ühevõrra hästi kõlbas see nii börsil, pankurite kontoreis ja vürtspoodides kui kaheriikide omavahelistes tehingutes.

Liini muutmine oli kõige ebameeldivam Ingule, sest see ähvardas kõik tema plaanid segi lüüa. Ei olnud teada, kui kauaks «Southern Prince» Ühendriikide liinile jäetakse. Võib-olla aitab ühest sõidust, aga võib-olla läheb kevadeni. Aeg veereb edasi, tulevad jõulud, aga Ingu ei saa raha koguda. Kas Maud annab talle veel pikendust?

Enne Buenos Airesest väljasõitmist kirjutas ta Maudile kirja:

«Seni on kõik hästi läinud, pool lubadusest on täidetud ja loodan, et jõuludeks saan kõik kombesse. Ainult veel üks reis Argentiinasse — ja siht on käes. Kahju, et meid praegu saadetakse USA-sse — see on üsna viljatu vaheaeg.»

Koju ja Lilijale ta veel ei kirjutanud, sest ei olnud viimastele kirjadele vastuseid saanud. Ainult Karliselt oli tulnud sünge kiri, millest võis aimata, et sõja käik tõotab halba Riiale ja Liivimaale.

Juuli lõpul lõpetas «Southern Prince» lossimise ja asus ballastiga teele põhja poole. Kahekümne päeva pärast keeras ta ühte Venetsueela sadamasse punkreid täiendama. Kapten sai koos postiga suure paki ingliskeelseid ajalehti, mis ta pärast läbilugemist andis tüürimeestele vaadata. Õhtul tuli Janovskis Ingu juurde ja ulatas talle ühe «Daily Mail'i» numbri.

«Loe põhjalikult läbi ja siis ütle, kas sa pole mulle tänu võlgu,» lausus ta.

«Mis imet seal võib olla?» küsis Ingu.

«Loe aga loe, siis saad aru, mida ma mõtlen.»

Janovskis läks ära ja Ingu hakkas hoolega ajalehte uurima.

Peagi leidis ta, mida otsis. See oli teade «Canadian Importeri» hukkumisest.

«Kogu meeskond hukkus . . .» sosistas Ingu ja tema kehast käis värin läbi. «Ka mina oleks surnud, kui ma ei oleks «Southern Prince'i» peale tulnud. Janovskisel on õigus — ma olen talle tänu võlgu. Aga võib-olla saatus kaitseb mind? Mispärast? Mille jaoks?»

Kohe meenus talle Maud. Neiu pärast oli ta selle laeva valinud ja ellu jäänud. Niisiis — veel rohkem kui Janovskisele oli ta tänu võlgu Maudile. «Maud, kallis, minu elu hea haldjas! Saatus ise näitab meile õiget teed. Sinu pärast on mind hoitud ja hoitakse ka edaspidi.»

Hiljem meenusid talle ka teised asjaolud ja tema mõte läks

kodustele. Oma viimases kirjas oli ta neile teatanud, et läheb «Canadian Importerile» ja sõidab Kanadasse. Nad ei tea, et ta läks teisele laevale, ja kui lugesid lehest teadet laevahukust, arvasid, et Ingu on hukkunud. Kui palju muret ja kannatusi mitte millegi pärast! Elavat inimest leinatakse taga nagu surnut!

Et traagilisele eksitusele kiiremini lõpp teha, kirjutas Ingu otsemaid kirjad emale, Karlisele ja Lilijale ning viis samal õhtul postkasti. Ühtlasi saatis ta kodustele pisut raha.

«Southern Prince» jäi sadamasse ainult üheks ööpäevaks. See oli sünge koht, üks ohtlikumaid malaariapesi kogu Lõuna-Ameerika rannikul. Veidi aega enne mereleminekut levis hirmus kuuldus: sadamas on hakanud möllama koolera. Kapten kontrollis kohe selle tõelevastavust sanitaarpolitseis. Saanud kinnitava vastuse, katkestas ta süte pealevõtmise ja pooltühjade punkritega asus «Southern Prince» teele, eemale ohtlikust kohast.

Kuid tõveeod olid juba laevale veetud. Järgmisel hommikul haigestus üks madrus, õhtuks lisandusid talle veel stjuuard ja kolmas mehaanik. Õnnekombel nende kolmega piirduski. Nad eraldati muust meeskonnast ja paigutati laeva ahtrisse, vartekile. Curaçao saare juures heitis «Southern Prince» reidil ankrusse ja tõmbas üles karantiinilipu. Varsti tuli sanitaarkaater ja viis haiged maale, laev aga jätkas reisi Galvestoni.

«No nüüd tuleb paksu pahandust,» ütles Janovskis Ingule. «Peame karantiinis kopitama.»

Kõige rohkem oli mures kapten.

«Oli meil vaja sinna põrguauku ronida,» pahandas ta. «Oleksime võinud punkrid täis võtta Pernambucos või Bahias. Nüüd seisame Galvestoni reidil ankrus ja ootame, millal jänkid suvatsevad meid sadamasse lasta.»

Ainuke lootus oli veel see, et laevade nappuse pärast ei lase sõjaväeasutused pikka karantiiniaega määrata. See lootus läks täide — laeva ja tema omanike õnneks, õnnetuseks aga neile seitsmele kollasele mehele, kes söevõtmise sadamas olid «Southern Prince'i» pardale hiilinud ja ennast vahetekile peitnud. Seitse hiinlast sõitsid Ühendriikidesse, kuid nende laevalviibimisest ei teadnud aurikul mitte keegi.

3

Nad hiilisid «Southern Prince'ile» öösel, kui laeva söetagavara täiendati. Neli neist töötasid söe kandmisel, ülejäänud kolm lonkisid niisama kaldal, kuid kõigil seitsmel oli palav soov Ühendriikidesse pääseda.

Oma isamaal polnud nad naabrid olnud. Neid oli kokku viinud ühesugune saatus: nälg, tööpuudus, tahtmine vaesusest välja rabelda. Kuus aastat tagasi olid nad end kirja pannud kulide rühma, mida Šanghais värbasid Havai istandusomanike agendid. Lepingule tuli alla kirjutada neljaks aastaks — see leping muutis nad neljakümne kaheksaks kuuks orjadeks, valge istandusomaniku omandiks, samasuguseks nagu muul, ader või lüpsilehm. Nemad aga mõtlesid ilusatest dollaritest, mida saavad teenistusaja lõpul, ja kõigist neist toredatest asjadest, mis selle raha eest võib saada. Neli aastat ori, seejärel vaba, jõukas mees elu lõpuni — see väljavaade sundis vähenõudlikke mehi unustama kõiki raskusi ja kannatusi võõrsil. Jõukus on suhteline mõiste ja paarsada dollarit ei tähenda mõnel juhul ehk midagi erilist, aga kui inimene lepib vähesega, ajab läbi mõne sendiga päevas, kui ta ei nõua endale rohkem kui peotäit riisi ja bambusevartest onni, siis see summa tähendab juba tervet kapitali.

Igaühel neist oli tulevikus oma eesmärk. Mõni tahtis osta lapikese maad, ehitada hüti ja hakata põldu harima, mõni avada linnas poe ja kaubelda, mõnedel seisis mõttes mingi amet, töökoda, meistri- ja peremeheau. Kui üks mõte oli pähe võetud, ei lastud sellest enam lahti, vanu plaane ei vahetatud uute vastu — ja seetõttu mõnikord isegi saavutati, mida oli igatsetud.

Kui lepinguga ettenähtud aeg täis sai, sõitis suurem osa kulide rühmast Havai saartelt tagasi Hiinasse. Ei sõitnud ainult need seitse ja veel mõned teised. Mitte sellepärast, et nad oleks oma varasemad eesmärgid unustanud, ka sellepärast mitte, et neil poleks jätkunud raha nende saavutamiseks, vaid sellepärast, et nad olid rühmas kõige nooremad, võisid veel teist neli aastat võõrsil teenida, oma rikkuse kahekordistada ja auväärsete meestena kodupaigas midagi suuremat ette võtta.

Just tol ajal jõudsid saartele kuuldused muinasjutulistest teenimisvõimalustest Lõuna-Ameerikas. Isegi Havai istanduste teenistus kahvatas selle kõrval. Puuvillapõldudel, Peruu guaanolademetel, kakaoistandikes ja Venetsueela sadamais maksti hiinlastele peaaegu pool valgete tööliste palgast.

Tegelikult oli teenistus isegi parem kui valgetel töölistel, sest valged kulutasid osa palgast riietele ja toidule ning osa jõid kõrtsis maha, kuna hiinlane hoidis suurema osa palgast alles.

Nad sõitsidki Lõuna-Ameerikasse ja hulkusid kaks aastat ühest töökohast teise. Mõned lõid hiljem rühmast lahku ja läksid Boliiviasse, kaks surid Kolumbia soodes, järele jäi seitse, kes hoidsid kokku ja lõpuks jõudsid Venetsueela väikelinna, kus leidsid tööd sadamas kandjatena. Nende rahatagavara oli kõvasti kasvanud, nii mõnigi mõtles juba kodumaale tagasiminekust, kuid nagu saartelgi ahvatlesid neid taas uued teenistuse pakkumised, mis kaugelt ületasid kõiki eelmisi. Nüüd räägiti Ühendriikidest, kus suure sõja tõttu oli alanud tööpalavik. Vabrikud töötasid päevad ja ööd läbi, igal pool oli töökätest puudus, ja kõige lihtsamagi töö eest maksti muinasjutulist palka — mitu dollarit päevas. Seda võimalust ei võinud nad mööda lasta. Ainult seekord veel, mitte rohkem — siis lähevad nad koju ja elavad külluses elu lõpuni.

Kuid Ühendriigid olid kaugel. Oleks hullumeelsus raisata hulk raha laevapiletite eest, kui võis odavalt pärale jõuda. Nad püüdsid pugeda igale laevale, mis põhja poole sõitis, kuid neil ei olnud õnne. Mitu korda leiti nad üles ja aeti kaldale. Nad lasksid hooaja mööda haciendadesse sõitmiseks, konutasid kannatlikult väikeses sadamas, kus hädavaevu sai söögiraha teenida. Ja siis nagu nuhtluseks puhkes selles malaariapesas veel koolera. Sisemaale polnud mõtet sõita, sest maal olid hooajatööd lõppenud ja juhuteenistusele ei maksnud loota. Just siis tuli sadamasse «Southern Prince». Seekord läks neil korda laevale pääseda. Söekotte punkrisse kandes vaatasid nad välja vahetekil hea peidukoha ja öösel jäid kõik seitse oma väikeste kraamipampudega laevale.

Laev sõitis merele, paari päeva pärast peatus kusagil ja sõitis jälle edasi. Kariibi meres tabas laeva tugev torm. Kõik seitse põgenikku jäid merehaigeks, kuid talusid stoiliselt kõiki kannatusi, millel oli ka oma hea külg: haiguse ajal ei tahtnud keegi süüa ja võis toidutagavara kokku hoida, muidu oleks see juba poolel teel otsa saanud.

Nad ei lahkunud kunagi oma peidukohast, isegi mitte kõige pimedamatel öötundidel; nad ei julgenud juttu ajada, ja kui kellelgi tuli kõhahoog peale, sidusid kaaslased ta suu rätikuga kinni. Ometi, kõigele ettevaatusele vaatamata, avastati nad... Avastajateks olid kaks trimmerit. Tormi ajal oli vaheteki ventilaatoritesse läinud vett, mis laeva kõikumise ajal vastu punkri luuke loksus. Mehaanik oli saatnud trimmerid vett välja ammu-

tama ja nad käisid, eredad karbiidilambid käes, kogu vaheteki läbi. Hiinlaste õnneks olid nad tublid poisid. Naersid veidi «jäneste» üle, naljapärast hirmutasid vangimajaga, kuid ei teatanud juhtkonnale oma avastusest. Üks oli isegi nii lahke, et tõi põgenikele pangetäie joogivett. See vahejuhtum tõstis hiinlaste tuju ja nad hakkasid juba lootma, et seiklus lõpeb niisama õnnelikult, kui oli alanud. Lootus on hea asi, vaimse ja isegi füüsilise jõu allikas, aga mis see aitab, kui laev tuleb sadamast, kus möllas nakkushaigus. Sa unistad teepõldudest kaugel esiisade maal, nälgid rõõmuga ja loed sente, aga teel heidab laev ankrusse ja tõstab üles kollase plagu. Ja siis on kõigel lõpp. Kõige hullem, et sa ise seda ei tea ega saagi kunagi teada . . .

4

Koidikul heitis «Southern Prince» ankru Galvestoni reidil. Tunni aja pärast sõitis auriku juurde sadamakutter ja kaptenile anti edasi teade, et meeskond peab otsekohe laevalt lahkuma ja nad paigutatakse mõneks päevaks karantiini. Galvestoni asutustes teati juba, kust «Southern Prince» oli tulnud. Jänkidel polnud vähematki soovi seada oma tervist ohtu ohtlike lõunamaiste tõbedega — malaaria ja kooleraga.

Erakorralise olukorra tõttu ei saanud praegusel juhul kasutada sanitaarkaitse aeglasi vahendeid. Teisel pool ookeani nõudis sõjatanner uusi laskemoonakoguseid, suurtükke, tanke ja mehi, kaheksa tuhande tonnist aurikut ei tohtinud lasta nädalate kaupa jõude seista.

Meeskond viidi kaldale ja laevale tuli desinfektsioonisalk. Kõik käis nii kähku, et mehed jõudsid hädavaevu kõik lubatud asjad kaasa võtta, kui nad asusid juba sanitaarpolitsei kutril ja poole tunni pärast karantiinibarakis.

«Mis laevaga tehakse?» küsis üks trimmer Janovskiselt.

«Sedasama mis meiega, ainult pisut tooremal kujul,» vastas esimene tüürimees. «Kõik eluruumid ja asjad uhetakse desinfitseeriva lahusega üle, mujale lastakse gaasi.»

«Ka punkritesse ja vahetekile?» päris trimmer, kes oli millegipärast märgatavalt erutatud.

«Muidugi. Lõppude lõpuks tuleb see operatsioon laevale kasuks. Küll näete, et pärast pole laeval enam mitte ühtegi rotti.»

Trimmer astus kõrvale ja otsis üles oma töökaaslase.

«Kuulsid?» küsis ta tollelt tasakesi.

«Jah . . .»

Esimene trimmer jätkas veel vaiksemini:

«Aga mis saab nüüd meie seitsmest hiinlasest?»

«Pagan võtaks! Neid ei olnud mul enam meeleski!» muutus nüüd ka teine rahutuks.

«Nad ei tea, mis laeval sünnib. Aga gaasikomando arvab, et kõik inimesed on kaldal . . .»

«Saan aru. Jõle loll number!»

Nad läksid nurga taha ja pidasid nõu, mida ette võtta, et õnnetust ära hoida. Peale nende ei teadnud keegi, et laeval on «jänesed». Eeskirjade kohaselt oleksid nad pidanud oma avastusest otsekohe kaptenile teatama, aga hiinlased olid tublid poisid ja nende varjajad veel tublimad. Puhtast headusest olid nad siiani vaikinud. Nüüd sundisid vaikima teised asjaolud: hirm töökohta kaotada, aga veel rohkem hirm kaaslaste etteheidete ees, kui hiinlastega midagi juhtub.

«Võib-olla ei ole asi nii hull,» rahustasid nad ennast. «Nad ju tunnevad, et midagi on lahti, ja hakkavad karjuma.»

«Vast sanitarid otsivad enne gaasilaskmist ruumid läbi.»

«Minu arvates peaks see olema nende kohus.»

Pikapeale nad rahunesid ega rääkinud enam sellest.

Laeval aga läks kõik oma rada, mitte täpselt nii, nagu trimmerid lootsid. Desinfektsioonikomando tegi kõigepealt ära oma töö meeskonnakajutites, alustades salongist ja lõpetades vööri ruhvidega. Seejärel desinfitseeriti kambüüs, kaardikamber, komandosild, telegrafistiputka, proviandikambrid ja klosetid. Lõunaks saadi sellega valmis. Siis alustati gaasitamist. Masinaruumi aknad kruviti kinni, suleti kõik uksed, tekiluugid, topiti kinni ventilaatorid, nii et kogu vahetekk koos punkrite ja masinaruumiga muutus isoleeritud kambriks.

Kell kaks algas gaseerimine. Nähtamatute lainetena voogas sürmatoov ving suletud ruumi, hargnes kõikidesse käikudesse ja vahejaotustesse, tungis pikkamisi, kuid tagasitõrjumatult kõige varjatumatesse soppidesse — igale poole, kus oli õhku ja õhuruumi.

Vahepeal kuulsid desinfitseerijad teki alt justkui kraapimist, süte kriginat ja vaikseid oigeid, aga nad olid oma tööga ametis ega saanud mahti neid hääli terasemalt kuulata.

«Rotid. Tunnevad viimase tunni lähenemist ja otsivad väljapääsu.»

Nad eksisid ainult poolenisti. Tõepoolest, rotte oli seal ka.

Pärast jäi kõik vaikseks. Õhtul sõitis desinfektsioonikomando kaldale — nende töö oli tehtud. Laevale jäi ainult paar valvurit.

Pärast nii energilist võitlust batsillidega lõpetati karantiin juba kolmandal päeval. Gaasitatud ruume tuulutati, aknad ja uksed tehti pärani lahti, et tõmbetuul surmava gaasi täielikult välja puhuks. Kui vaheteki luugid lahti kruviti, avanes vapustav pilt: igal pool vedeles sadade kaupa lõpnud rotte, kõik kanged, imelikult üles tursunud, ja kõik nad lamasid selili, jalad püsti, justkui oleks mingi tundmatu loodusseaduse järgi nende keha raskuskese seljale üle kandunud. Aga sealsamas vaheteki luukide juures lamas kaseitse inimkogu — kõik näoli, justkui vastukaaluks rottidele. Nad ei lamanud kõik ühes kohas, vaid hajali üle kogu vaheteki, kõigi väljapääsude, uste, luukide ja ventilaatorite all. Sellest võis aru saada, et kui gaas sisse tungis, olid nad ärkvel ja viimase silmapilguni võitlesid oma elu eest, otsisid väljapääsu, värsket õhku.

«Traagiline õnnetus... Veel üks üleliigne hoiatus seikluseotsijatele...»

See oli ainuke vastukaja sellele katastroofile. Teepõllud kauges Hiinas ootasid asjata harijaid.

5

Galvestonis sai laev peale poole laadungist, teise poole järele tuli sõita Baltimore'i. Nüüd selgus, et «Southern Prince'i» järgmine reis läheb Beirutisse ja Smürnasse. Kas ta pärast seda lastakse oma kindlale liinile või jäetakse sõja lõpuni tramplaevaks, seda ei teadnud keegi. Ettevõtlik Janovskis hakkas juba uurima, mis äri võiks siin ajada. Varsti oli ta sõlminud sidemeid Baltimore'i «sadamarottidega» ja teada saanud, et kõige paremini tasub salakaubana vedada Smürna vaipu. Risk oli küll suurem kui lõunapoolkeral, ka tulu oli oodata «ainult» kakssada protsenti algkapitalist, kuid ikkagi parem kui tühjalt sõita ja paljast tüürimehepalgast elada.

Nii Galvestonis kui ka Baltimore'is oli palju lätlasi. Enamik oli Ühendriikidesse rännanud paaril viimasel aastal — enamjaolt meremehed. Nad töötasid laevaehitustehastes ning maalritena ja teenisid nii suurt palka, et sellega võis muretult elada. Mõned püüdsid Ingutki pehmeks rääkida, et tulgu laevalt ära ja jäägu maismaale — laeval ei teeni ta pooltki sellest, mida saaks mõnes Baltimore'i laevatehases või maalriartellis. Võiks ka otsida tüürimehekohta Ameerika laevale või

heapalgalist tööd sadamas. Tööd oli siin küllaga, puudus oli tegijatest.

Ingu oleks sel juhul pidanud «Southern Prince'ilt» deserteerima, ja sõjaolukorras tähendanuks see, et ta ei tohiks enam oma nägu näidata Inglismaal, kus Maud teda ootas. Kas Maud on nõus sõitma Ameerikasse? Seda küsimust tuleb hoolega kaaluda, kõigepealt Maudi arvamus välja selgitada, ja kui ta sellise plaaniga nõustub, siis järgmisel sõidul võiks midagi ette võtta.

Baltimore'is sai Ingu kätte Maudi kirja. Maud teadis juba, et laev on teisele liinile üle viidud ja seda pole niipea Manchesterisse oodata, kuid ta suhtus sellesse ilma erilise pettumuseta: «Mis parata! Me peame olukorraga leppima ja sellega harjuma, et elus kukub nii mõnigi asi teisiti välja, kui meie lootsime. Kes teab, mis veel võib juhtuda. Sina elad ühes maailma otsas, mina teises, jõulud tulevad ja lähevad, tulevad uued päevad uute sündmustega, mille eest eilne päev ei vastuta...»

Nõnda kirjutas Maud. Ilmselt oli ta juba leppinud mõttega, et jõulu ajal ei tule pulmadest midagi välja. Ingu oma vastuses mainis ettevaatlikult, et tema laeva võidakse ehk kevadeni võõrsil kinni pidada, aga neile tasuks see end ära: tal on väljavaateid neil Palestiina-reisidel hästi teenida, ja ega see halb oleks, kui kooselu alguseks on loodetud seitsmesaja naela asemel tervelt tuhat või isegi veel rohkem. Praegu läheb tal kogutud raha veel käibekuludeks vaja, aga sügisel võiks Maud hakata pisitasa korterit sisse seadma — Ingu saadab osa raha tema kätte. Kas neile ei sobiks võõrastetuppa ehtne Smürna vaip? Ta võiks ühe ära osta ja postiaurikuga Manchesterisse saata.

Kodunt ja Lilijalt polnud ta terve kuu jooksul mingit teadet saanud. Kahekümne teisel augustil, kui Zitaril rakendati hobused vankri ette ja Ingu omaksed alustasid sõjapagulaste teekonda, sõitis «Southern Prince» merele. Tervelt kuu aega ei saanud Ingu ühtegi ajalehte lugeda ega teadnud, mis oli sel ajal sünnimaal juhtunud.

Seitsmes peatükk

I

Baltimore'ist Gibraltarini sõitis «Southern Prince» kakskümmend päeva. Ilm oli kogu reisi ajal vaikne. Ka suurema osa Vahemerest läbis laev peaaegu täielikus tuulevaikuses. Tasane siseveekogu, mida mõõtmete pärast kutsuti mereks, meenutas neil päevil rohkem suurt järve. Pärast pikka hulkumist ookeani lõpututel veelagendikel oli meremeestel mõnus tunda ranna lähedust. Maa ei kadunudki vaateväljalt, päeval tähistasid silmapiiri rannatriibud, linnad ja saared, öösel särasid tuletornid ja paljude vastusõitvate laevade tuled. Inimene ei tundnud end enam mahajäetuna, üksildasena, abituna nagu tuulest kantud võilille-ebe taeva ja maa vahel. Maismaa ja teiste laevade nähtav lähedus lõi uue tundetooni, julgustas, tõstis meeleolu. Üksi olles tundis inimene, et ta on allutatud loodusjõudude toorele võimule, tema mõtetes muundusid ookean, tuuled, päike ja pilved võimsateks elusolevusteks, kelle tahe ja tujud mängisid inimeste saatusega. Miks muidu leidub nii palju tarku ja haritud meremehi, kes rannast eemal olles manitsevad kergemeelset kaaslast, kui too söandab vilistada:

«Vilista aga vilista, vaata kui ei vilista tormi välja!»

Ingule tuli meelde, kuidas ka tema isa, vana, karastatud kapten, oli lõunamerel pika tuulevaikuse ajal varttekil kõndinud, vilistanud ja masti kõigutanud, täiesti tõsiselt uskudes, et nende viguritega võib tuult kohale meelitada, loodusjõude mõjutada ja tukkuvaid ürgelemente äratada. Hiljem kaldal ta ise naeris ja pööras kõik naljaks, aga katsugu keegi merel selle üle irvitada!

Jaffani oli veel poolteist päeva sõita, kui öösel hakkasid tormi käskjalad laeva taglases kannelt mängima. Süngelt kõmisesid metallvandid, nukralt ja kirvendavalt tinises raadioantenn. Ja tukkuv järv ärkas, tõendas, et ta on meri, piiras laeva võimsate lainevallidega. «Southern Prince» oli kümneid rajusid välja kannatanud ja võitjana isegi Biskaia orgiatest läbi sõitnud, seepärast Vahemere ähvardused poinud talle kuigi kardetavad. Väheke ebamugavust, laineis kiikumist ja pisut pikem reis — see oli kõik, mis torm võis laevale teha. Võibolla mõni madrus lööb ennast ära, väänab jala või käe jätkust välja või kisub tuul tekil mõne asja lahti — meremeeste silmis pole see midagi iseäralikku.

Tegelikult ei juhtunud ei seda ega teist neist võimalikest äpardustest, vaid midagi ettenägematut, mis ühe ööga hävitas «Southern Prince'i» kapteni pikkade aastate tööga saavutatud navigaatorikuulsuse.

Kui laev oli esimese öö ja kogu järgneva päeva edukalt tormiga heidelnud, ligineti õhtu eel Palestiina rannale. Et kiiremini sadamasse saada, tegi kapten vea — juhtis laeva rannavete ohtlikku vööndisse. Ta lootis laeva masinate jõule ja merekaartidele, kuid jättis oma arvestustes kahe silma vahele ühe võimaluse: ootamatu ja vääramatu juhuse, mis musta kassi kujul julgetel rännumeestel üle tee jookseb.

Kell üksteist õhtul läks roolimasin rikki. Avamerel, kus pole lähedast kallast ja sügavik ei peida endas mingit lõksu, olnuks see võrdlemisi tühine äpardus, sest masina võis paari tunniga ära parandada ning seni käsirooliga tüürida. Siin oli lugu palju ohtlikum. Nii paremal kui vasakul olid madalikud, ja kuna suur aurik oli manööverdamisvõime kaotanud, võis ta kergesti sattuda rannaäärsete karide otsa. Tormi jõud tundus järjest kasvavat. Nende väheste minutite jooksul, mil madrused käsirooli korda seadsid, oli «Southern Prince» küljega vastu tuult keeranud ja kaheteistpalline raju triivis terashiiglast kiiresti kalda poole. Aga sealsamas lähedal pulbitsesid ja kohisesid madalike labürindis ristlainete hanged.

Kapten mõistis, et laeva ei suudeta küllalt kiiresti vööriga avamere poole pöörata, seepärast käskis ankru sisse heita. Äikesena mürises väljalastud kett läbi klüüsi, tõmbus hetkeks pingule ja võples, siis äkitselt andis järele ja jäi lõdvalt peaaegu püstloodis üle laeva vööri sügavikku ripendama.

Visati teine ankur vette, kuid seegi ei aidanud.

«Ankrud sõidavad!» hüüdis Janovskis läbi ruupori pakilt kaptenile.

«Täiskäik tagasi!» telegrafeeris kapten masinistile. Aga enne kui masin jõudis ettepoole libisevat laeva kinni pidada ja uuesti vastassuunas liikuma panna, sundis tugev tõuge auriku korpuse vappuma ning paiskas tekil kõik mehed pikali.

«Southern Prince» oli madalikule aetud, nii põhjalikult kinni aetud, et omal jõul ta sealt lahti ei saanud. Ja see oli juhtunud tõusu ajal, kui veepind on kõrge. Mis saab laevast mõne tunni pärast, kui algab mõõn ja madalik muutub väikeseks saareks?

Kapten käskis radistil välja saata SOS-signaali.

2

Kaugel eemal sellest mereõnnetuse kohast seisis Punase ja Araabia mere vahel Adeni sadamas üks imeline laev. Ta polnud just suur — midagi tubli puksiiri ja väikese auriku vahepealset. Ehkki tal oli tekil vints ja vööris lastiruum, polnud teda kunagi nähtud kaupa vedamas. Laev oli tugeva ehitusega, stabiilne, hästi hooldatud, oma tonnaaži kohta ülemäära võimsate masinatega. Kuude, isegi aastate kaupa seisis ta jõude sadamas. Laeva vöör ja pardad olid paksude vendritega polsterdatud, tekil seisid rõngasse keeratuna tohutud pumbavoolikud, inventarikambreis hoiti tuukriülikondi ja muid sukeldustarbeid. Aasta läbi seisis laev sadamas paali küljes, ja aasta läbi tossas selle imeliku laeva korsten nii päeval kui ööl. Kateldes hoiti kogu aeg aur üleval, et laev võiks iga silmapilk merele sõita. Sel laeval oli kaks meeskonda. Üks oli tekil vahikorras: tehti tavalisi meremehetöid, seisti vahis ja köeti ahje, justkui oldaks kogu aeg sõidus. Üks radist viibis kogu aeg vastuvõtja juures, kuulas valvsalt kogu maailma salapäraseid sosisklemisi, ja tüürimees istus roolikambris, ees nelja mere avatud kaardid. Teine meeskond elas samal ajal kaldal — puhati, võeti napsi ja mängiti kaarte. Kindla ajavahemiku järel vahetasid meeskonnad oma osad. Ja iga kuu said mehed palka, väga korrapäraselt, ilma viivituseta.

Nii nad igavlesid päevast päeva justkui pealetungiks valmis sõjamalev. Välise loiduse peale vaatamata olid nad kogu aeg häireolukorras ja pideva pinge all. Ja siis ühel ööl, kui merel mõllas troopikaorkaan, andis kummaline laev otsad, hiivas ankru ja sõitis merele. Seda tegi ta isegi siis, kui suured aurikudki otsisid sadamast tuulevarju, — olgu raju milline tahes, see laev ruttas merele ning kadus mõnikord nädalateks ja isegi kuudeks.

Meremehed ja sadamarahvas kutsusid laeva moodsaks mereröövliks, ametlikult aga kandis ta nimetust «päästelaev». Tema nimi «Sea-hawk» — «Merekull» — oli kõige sobivam, mis võinuks talle anda. See oli tõesti ehtne kull, kiire, valvas ja julm. Kui ta oli saaki märganud, sööstis ta juurde nagu nool, haaras oma terasküünte vahele ja kandis rahulikku kohta, kus põhjalikult kitkus oma ohvri sulgi. Ainult mõni üksik suutis kallaletungist kõrvale hoida, sest merekull oli visa ning jälitas põgenikku haikala kombel sadamani.

Tol ööl, kui «Southern Prince» madalikule jooksis ja radist SOS-signaali välja saatis, olid «Sea-hawki» mehed kõik oma

kohtadel. Metsik torm oli nagu tavaliselt neis lootust äratanud. Kapten vaatles rahulolevalt raju märatsemist ja uuris ilmateateid. Masinistid olid masinate juures valvel, radist ei lahkunud sammugi aparaadi kõrvalt ja proviandikambreis oli toidutagavara kaheks kuuks.

Terve aasta polnud «Sea-hawk» merel käinud, kuid see ei teinud kellelegi muret: kui juhtub hea saak, teeb see vahepealse jõudeelu kuhjaga tasa.

Ja ennäe, keset ööd hakkas raadioaparaat piiksuma. Radist haaras pliiatsi ning värisevate sõrmedega kirjutas üles teate — ainult paar rida. Minuti pärast koputas ta juba kapteni kajuti uksele.

«Kõik kohtadele! Trapp üles tõsta ja otsad andal»

Veerand tunni pärast sõitis «Sea-hawk» merele. Kiirusega kakskümmend kaks sõlme tunnis kihutas ta põhja poole, läbi kogu Punase mere, läbi Suessi kanali Palestiina rannikule, kus liivaleetel raples meeleheitlikult suur «Southern Prince» justkui lõksu langenud elevant. Piraadid ruttasid, lugesid tunde ja rõõmustasid, et torm ei mõtlegi veel raugeda. Neil oli vaja merehätta sattunud auriku juurde jõuda esimestena, enne kui Genovast või Marseille'st pole kohale tõtanud teised päästelaevad. Võib-olla neil endil on mõni saak kodule ligemal ja «Southern Prince» jääb üksnes «Sea-hawkile».

«Aur kõrgemale! Mitte kütet kokku hoida! Me peame veel täna avariipaigale jõudma!»

Las meri mässab, las lained löövad üle teki — rühi aina edasi, laevade kaitseingel, üha põhja poole! Praegu seisab sul ees töö, seejärel jälle puhkepäevad.

Suessi kanal pidurdas hetkeks pöörast tormamist, ent siingi kasutas «Sea-hawk» oma päästelaeva-eesõigusi ning sõitis kiiremini, kui teistele laevadele oli lubatud. Väljaspool järjekorda lasti ta läbi lüüside ja kell üks pärast lõunat ligines ta juba õnnetuskohale.

«Ah, on alles saak, on alles suutäis!» Kapteni silmis lõi särama ablas läige, kui ta läbi pikksilma «Southern Prince'i» võimsat keret silmitses. Laeva mastidesse oli heisatud merehädasignaal. «Sea-hawki» meeste näod väljendasid rõõmsat üllatust. Kaheksa tuhande tonnine uus aurik täislaadungiga, millest kolmandik kuulub seaduse järgi päästjatele, — see on tõepoolest rasvane röövsaak. Niisuguseid pole rohkem tarviski kui üks aastas, et kahe meeskonnaga laev võiks täisauru all rahulikult sadamakai ääres tukkuda ning omanikele rohkem kui viisakat sissetulekut anda.

3

Jah, röövsaak oli nüüd leitud, aga see tuli veel kätte saada, ning see polnud sugugi lihtne. Aga egas «Sea-hawki» kapten Robertson asjata juba kaksteist aastat päästelaevu juhtinud. Oma töös oli ta nii mõnegi kõva pähkli katki hammustanud. Laev kinni püüda — see oli peaasi. Lahti ei saanud seejärel Robertsonist enam keegi, olgu merehätta sattunud laevade kaptenid kuitahes kavalad ja ettevaatlikud.

Et võitlus ei ole seekord kerge, seda tõendas «Southern Prince'i» komandöri Jeffreysi sünge uratus, mis tema suust kuuldavale tuli, kui ta «Sea-hawki» liginemas märkas.

«Raisakull ruttab juba ligi! Tundis eemalt raipelehka. Vaata ainult ette, õgard, et sul saak kurku kinni ei jää, see suutäis on isegi sinu jaoks liiga suur.»

Pärast seda kui «Southern Prince» madalikule jooksis, polnud meeskond silmapilkugi puhata saanud. Enne mõõna algust oli kapten lootnud veel omal jõul lahti pääseda. Kui ilm olnuks vaiksem, võib-olla oleks see isegi korda läinud, praegu aga ei maksnud mõeldagi paadi vettelaskmisest ja ankru väljaheitmisest. Ainuke, mida sai teha — lasta masinatel töötada täiskäigul tagasi. Aga see ei aidanud. Laev vajus üha sügavamale pehmesse pinnasesse ja mõõna ajal tõusis peaaegu kogu korpusega veest välja.

Alguses Jeffreys lootis, et «Southern Prince'ile» ruttab appi mõni sõjalaev, sest nad ju vedasid toiduaineid, arstimeid ja relvi liitlaste sõjaväele. Kuid ainuke, kes enne «Sea-hawki» nähtavale ilmus, oli üks sadamakutter. See oli saadetud merehädas auriku olukorda kontrollima, et kõige halvemal juhul meeskond kaldale tuua. Tõhusamat abi see mutukas suurele aurikule anda ei saanud.

Lõuna paiku hakkas tuul väsima, lained jäid väiksemaks ja «Southern Prince'i» meeskonna elu otsene oht ei ähvardanud. Tundus, et laev ise pole ka eriti kannatada saanud, kui välja arvata lekk eesmistes lastiruumides. Selle pärast poleks maksnud eriti muretseda, sest trümmide põhjas asus selline laadung, mida vesi ei võinud kahjustada. Kuid lekk oli pisut liiga suur, laeva pumbad ei suutnud kogu liigset vett välja pumbata. Veepind alanes ainult paar sentimeetrit tunnis. Kõige selle tõttu võttis kapten Jeffreys päästelaeva üsna vaenulikult vastu.

Kahe auriku kohtumine kujunes üpris koomiliseks. «Sea-hawk» kihutas ulgumerelt osava manöövriga otse «Southern Prince'i» kõrvale. Jeffreysilt midagi küsimata kavatses kapten

Robertson merehädas laeva oma hoolde võtta ja talitada nii, nagu ta ise heaks arvab. Vendritega polsterdatud päästelaev surus end julgelt vastu «Southern Prince'i» külge. Madrused seadsid otsi valmis, tirisid pumbavoolikuid ja tahtsid juba üles auriku tekile ronida. Siis aga segas Jeffreys ägedalt vahele:

«Mitte kedagi ei tohi üles lasta! Ärge laske otsi visata! Ilma minu loata ei tohi mingeid päästetöid alustada!»

Kapten Robertson viipas muiates oma abile: «See ei ole eilne! Tahab kaubelda. Aga olgu peale, meil on aega rohkem kui neil.»

Kui «Sea-hawki» esimene häbematu rünnak oli tagasi lööd, alustas kapten Jeffreys diplomaatilisi läbirääkimisi. Ta tahtis päästelaeva komandöriga nelja silma all kõnelda. Robertson oli sellega nõus ja tuli «Southern Prince'i» tekile. Kapteni salongis konjakiklaaside ja lõhnavate Havanna sigarite taga toimus säärane vestlus.

R o b e r t s o n: Te saatsite välja SOS-signaali, mille peale me Adenist appi ruttasime. Kedagi teist pole veel ilmunud ja teie laeva olukord pole paremaks muutunud. Järelikult pole teil õigust meie abist keelduda.

J e f f r e y s: Ma ei kutsunud nimelt teid ja võin oodata, kuni ilmub abi mujalt. Minu laev on sõjatranspordi teenistuses, seepärast on mul põhjust loota, et mõni liitlasriikide sõjalaev tõmbab «Southern Prince'i» madalikult lahti. Mister Robertson, meil pole esialgu mingeid kohustusi.

R o b e r t s o n: Merekohus otsustab teisiti.

J e f f r e y s: Ärge unustage, et praegusel juhul ei ole teil tegemist erafirmaga, vaid riigiga. Pealegi — sõjaaja eriolukord...

R o b e r t s o n: Lubage küsida, kellega ma sel juhul pean rääkima — sõjatranspordiametiga või teiega? Kas te olete laeva omaniku täieõiguslik esindaja või vastutusvõimetu ametisik?

Jeffreys mõistis, et talle on lõks üles seatud: kui ta eitab oma iseseisvust ja täieõiguslikkust, siis võib Robertson temaga üldse mitte arvestada, vaid võtta laeva puksiiri ka ilma kapteni loata, aga kui ta kinnitab oma iseseisvust, siis tuleb tunnistada ka kohustusi päästelaeva vastu. Seepärast ta ei vastanud üldse Robertsoni küsimusele, vaid alustas kohe praktilise külje arutamist.

«Kui palju te nõuate laeva madalikult lahtipäästmise ja sadamasse toimetamise eest?»

«Ainult seaduslikku tasu. Kolmandik laeva ja laadungi

väärtusest. See on endastmõistetav, kui meil on selline seadus olemas.»

«Ma ei ole sellega nõus. Kui «Southern Prince'i» ähvardaks otsekohe täielik põhjaminek, siis tuleks mul teie tingimused vastu võtta. Aga laevale ei ole midagi halba juhtunud. Me võime kas või kuu aega madalikul istuda, ja ka siis ei oleks meeskonnal ega laadungil mingit ohtu karta. Selle kuu ajaga — silmas pidades, et sadam on lähedal — võime lasti rannasõidulaevadele, pargastele ümber laadida ja kaldale vedada. Ümberlaadimistööd tulevad kindlustusühingule palju odavamad kui kolmandik laadungi väärtusest. Ja kui laev on tühi, pääseb ta ilma teie abita madalikult lahti.»

Robertson kirus endamisi kapten Jeffreysi taibukust. Ilmselt kogenud merekaru, seda ei saa nii lihtsalt haneks tõmmata. Aga ta vist ei tunne siinset olukorda — Robertsonil on veel mõnevõrra lootust.

«Kui palju te lubate?» küsis ta.

«Ma arvan, et meil oleks kõige otstarbekam teha kaup päevade peale. Laeva madalikult lahtitõmbamine võib kesta kõige rohkem kaks päeva. Oletame, et läheb terveit kolm. Arvestame juurde ühe päeva sadamasse viimiseks, kaks sõidu eest Adenist siia ja kaks päeva sõiduks sinna tagasi. Kokku kaheksa päeva. Te teate, kui palju läheb maksma teie laeva ülalpidamine päevas. Lisame neile korrapärastele väljaminekutele veel kindla ning seejuures väga soliidse summa, ja meie arve on klaar.»

«Kui suur võiks olla see summa?»

«Ma arvan, tuhat naela päevas teeks iga ettevõtja õnnelikuks.»

«Tänan.»

Kapten Robertson võttis oma mütsi, kummardas jahedalt ja pöördus minekule. «Siis ei ole meil midagi rääkida.»

«Ja missugune oleks teie ettepanek?» küsis Jeffreys.

«Te unustate meie erilise olukorra,» seletas Robertson. «Päästelaev leiab tööd heal juhul paar nädalat aastas. Kui talle makstakse ainult selle paari nädala eest, siis öelge, millest me peame muul ajal elama? Ma kordan veel kord: ma ei nõua rohkem, kui seadus ette näeb. Kolmandik päästetu väärtusest, see on kõik.»

«Siis ei ole ka minul midagi rääkida,» vastas Jeffreys.

Kapten Robertson läks tagasi oma laevale, sõitis paarsada meetrit «Southern Prince'ist» eemale ja käskis ankru merre heita. Nüüd seisid mõlemad laevad — ohver ja kallaletungija — teineteisest hääleulatuse kaugusel. Robertson varus kannatust ja otsustas oodata, kuni Jeffreys ise oma jõuetust tunnistab. See sarnanes passiivse piiramisega. Kui torm vaiksemaks jäi, võidi «Sea-hawki» tekil kuulda ja näha, kuidas vana Jeffreys sõimab ja päästelaeva suunas rusikat raputab.

«Ahne haikala, mispärast sa minema ei sõida, mis sa tiirled justkui raisakull raipe ümber?»

«Märatse aga märatse, vanapoiss, küll sa vaikseks jäädl» muigas Robertson rahulikult. Jeffreysi raev ja närvilisus tõendasid, et «Southern Prince'i» olukord on halvenenud.

Kaks päeva seisis «Sea-hawk» teise laeva lähedal ankrus, siis otsustas Robertson, et on tulnud aeg uusi mõjutusvahendeid kasutada. Ohtuhämarikus sõitis ta «Southern Prince'i» juurde ja küsis, kas kapten Jeffreys ei soovi ehk temaga rääkida.

Jeffreys soovis. Koos Robertsoniga tuli «Southern Prince'i» tekile ka tema abi. Ja sel ajal kui kaptenid salongis päästehinna pärast tingisid, ajas Robertsoni abi laevameestega juttu. Salongis toimus omapärane vägikaikavedu: kumbki püüdis teist altkäemaksuga ära osta. Jeffreys lubas Robertsonile tuhat naela eraldi tasu, kui too tema tingimustega nõustub; Robertson lubas Jeffreysile täpselt samapalju, kui Jeffreys lubab tal talitada kooskõlas mereseadustega. Sel päeval neil veel ei õnnestunud emba-kumba ära osta. Rohkem õnne oli Robertsoni abil. Ka tema pakkus altkäemaksu, väiksemaid summasid küll, kuid parema eduga. Ta tegi kindlaks, et kümne naela eest on pootsman valmis mõnd teenet osutama. Samapalju oli vaja vanemkütjale ja paarile teisele vajalikule mehele. Kõrgemaid ametimehi esialgu asjasse ei segatud.

Tunni aja pärast sõitsid nad «Sea-hawkile» tagasi ja ootasid rahumeeli hommikut, mil pidi uuesti läbirääkimisi alustama, kuid juba hoopis teises toonis.

Hommikul toimus «Southern Prince'il» mõningaid tähtsaid sündmusi. Kõigepealt — öö jooksul oli lekk märgatavalt suurenenud. Vastu hommikut läks laeva kõige suurem pump rikki ja mehaanikutel ei läinud korda seda parandada. Kapten Jeffreys märatses otsekui hullumeelne, aga ei saanud midagi teha. Vesi tõusis kiiresti ja ähvardas peagi niiskust kartva laadungini jõuda. «Sea-hawkil» teati juhtunust paremini kui Jeffreys ise, seepärast ei kiirustanud Robertson läbirääkimiste alustamisega.

Seda polnud tal ka vaja, sest «Southern Prince'i» olukord muutus üha viletsamaks ja lõuna paiku andis Jeffreys lõpuks teada, et soovib kapten Robertsoniga rääkida.

Jutuajamine toimus suure saladuskatte all ega väldanud kauem kui pool tundi, sest rohkem polnud ka aega. Kui suurt altkäemaksu õnnestus Jeffreysil välja pressida, seda ei teadnud keegi, aga kui mõlemad kaptenid tekile tulid, oli Jeffreys Robertsoni vastu väga lahke ja õhutas päästetöödega kiirustama, Robertson aga muutus rahulikust flegmaatikust äkki toimekaks komandöriks.

«Otsad anda alltuulepardal! Kõik pumbad tööle! Tuukril olla valmis «Southern Prince'i» põhja ülevaatuseks!»

Mõne minutiga oli tal kogu laev jalule aetud. Ja siis algasid päästetööd — kõige suurem komöödia, mida Ingu Zītars eales näinud. Aga ega temagi päris ilma jäänud, seepärast vaatas toimuvale läbi sõrmede, samuti nagu Janovskis, Jeffreys ja teised, ehkki see maksis laeva ja laadungi omanikele kolmandiku kogu väärtusest.

4

Kaks tundi paiskasid «Sea-hawki» pumbad merre võimsaid veejugasid ning likvideerisid kiiresti leki kahjustused. Samal ajal vaatas tuuker üle laeva põhja. Kapten Robertson veendus, et hea tahtmise korral võiks «Southern Prince'i» ühe päevaga madalikult lahti tõmmata. Aga teatud põhjustel polnud see soovitav. Kui laev liiga kiiresti päästa ja päästetööd on nii hõlpsad, siis tunduks kindlustusühingule ja laeva omanikele ülekohtune nii suurt tasu maksta. Tuli luua mulje, et «Southern Prince» oli tõesti väljapääsmatus olukorras ja «Sea-hawk» on teda päästes tõelise kangelasteoga hakkama saanud.

Ja sellepärast möödus kaks nädalat lakkamatus töös, enne kui suur aurik tagasi sügavamasse vette saadi. Tuuker teatas, et laeva põhi on ohtlikult kahjustatud ja mitmesse kohta tuleb panna tsementplaaster. Tundide kaupa askeldas ta vee all, paikas seal, kus polnud midagi paigata, ning jättis kapten Jeffreysile mulje, et ilma tuukri abita oleks kõigi teiste vaev asjatu.

Veel suurem komöödia toimus vee väljapumpamisel. Kui «Sea-hawki» pumbad oleksid töötanud nii, nagu ette nähtud, siis olnuksid trümmid juba esimesel õhtul kuivad, laev tulnuks trossi otsa võtta ja madalikult lahti tõmmata. Ka see polnud soovitav, seepärast käis pumpamine lakkamatult päevade kaupa. Kui lastiruumides sissetulnud vett enam ei olnud, pandi üks pump seda merest sisse pumpama, teine samal ajal pumpas

välja. Nii oleks see võinud kesta lõpmatuseni, sest mõlema pumba võimsus oli võrdne. Muidugi ei võinud see mahhinatsioon laevameeste tähelepaneliku pilgu eest varjule jääda, aga et nood teisale vaataksid, ei olnud Robertsoni abi kitsi väikeste sõprusavaldustega. Naelsterling siia, teine sinna — ikka tasuks meeskonnale päästetööde eest, ja keegi ei näinud enam, mis trümmis sündis. Igaüks sai oma veeringu, alates kapten Jeffreysist ja lõpetades tekipoisiga, sest Robertson oli õiglane mees. Ja oli ka põhjust, mille eest anda. Laev ise oli umbkaudu sada tuhat naelsterlingit väärt, laadung vähemalt neli korda rohkem. Niisiis tuleb päästetasuks üle saja viiekümne tuhande naela. Mis see siis ära ei ole, kui paar protsenti sellest summast äri laabumise heaks kulutada?

Kui sääraste võtetega oli päästetöid kaheksa päeva võrra pikemaks venitatud, võttis kapten Robertson «Southern Prince'i» esimest korda trossi otsa. Tervelt tund aega püüti liiva sisse vajunud aurikut kohalt liigutada, kuid muidugi asjatult, sest «Sea-hawki» mootorid töötasid ainult poole võimsusega. Lõpuks rebiti tross osava järsu tõmbega puruks ja näidati veenvalt, et laeva ei ole võimalik lahti tõmmata.

«Tuleb siiski osa laadungist kaldale viia,» teatas Robertson Jeffreysile.

Laadung võeti välja esimesest ruumist, et laeva vööri kergemaks muuta, sest see oli kõige sügavamale põhjamutta vajunud. Laadung laaditi ümber «Sea-hawkile» ja veeti väikeste partiidena kaldale, iga sõiduga sadakond tonni. Kui nõnda oli umbkaudu tuhat tonni maha laaditud, kordas Robertson lahtitõmbamise katset. Seekord õnnestus. «Southern Prince» andis üsna hõlpsasti «Sea-hawki» tõmbele järele ja libises madalikult ära. Nagu truule kavalerile kohane, jäi päästja päästetu kõrvale ja saatis teda justkui haiget daami sadama poole, kogu aeg usinasti ruumidest vett välja pumbates. Ka sadamas ei jätnud «Sea-hawk» aurikut maha, kuigi see oli juba kai äärde paigutatud, vaid seisis hoolsa valvurina kõrval, valmis iga hetk abistama.

Vahepeal olid ajalehed pikalt-laialt piraatide kangelastegu kirjeldanud. Päästelaeva dramaatilist sõitu Adenist Vahemerre, kogu meeskonna ennastohverdavat tegutsemist, nädalatepikkust tööd ööd-päevad läbi ja eriti kapten Robertsoni teeneid oli romantilise seiklusena kujutatud. Robertson võis mingit autasu loota.

Kogu selle aja jooksul polnud Ingu ühtegi kirja saanud. Ka Maud ei kirjutanud ja Ingu hakkas juba muretsema, kas

neiuga pole midagi juhtunud. Miks Lilija ja kodurahvas ei kirjuta, seda ta nüüd teadis — Riia oli langenud ja kodukülaski sakslased sees, järelikult side kodumaaga on mõneks ajaks katkenud. Kuid Maud... mispärast Maud vaikib?

5

Jõulupühad ja uusaasta võttis Ingu vastu merel, teisel reisil Ühendriikide ja Palestiina vahet. Smürna vaipadega polnud midagi välja tulnud, sest Jaffas ja Port Saidis, kust laev tagasisõitu alustas, oli saada ainult järeletehtud fabrikaate, millega ei tasunud jänkidest asjatundjaid tüssata. Tänu Janovskise andele salakaubaveo alal ei olnud neil siiski vaja päris tühjalt sõita, sest mõned teised Lähis-Ida kaubad käisid ka asja eest, kuigi tulu oli väiksem.

Pärast teist reisi kaotasid nad lootuse enne sõja lõppu vanale liinile tagasi saada. Kevadel pidanuks laev minema dokki poolkapitaalremondiks, kuid praegu ei maksnud sellest mõeldagi. Klassifikatsioonitähtaega pikendati ilma remondita poole aasta võrra. Kui pool aastat oli möödas, pikendati tähtaega veelgi kuni 1919. aasta kevadeni, ja kui sõda poleks 1918. aasta sügisel lõppenud, oleksid need pikendused võinud otsatult jätkuda, kuni aurik tõepoolest poleks enam sõidukõlblik olnud või kuni mõni Saksa torpeedo oleks selle põhja lasknud.

Nii möödus jälle üks aasta. Ingu polnud kodunt mingeid teateid saanud, ka Maud vaikis möödunud sügisest saadik, ehkki Ingu oli talle pärast iga reisi kirja saatnud. Ainuke, kes kirjadele aeg-ajalt vastas, oli Voldis. Temal oli elus õnne. Kaheksa kuud oli ta sõitnud kaptenina väikesel aurikul, ühekssandal aga juhtis juba uut, just ellingult tulnud kuue tuhande tonnist kaubalaeva. Aga kui Ingu teda pisut kadestaski, siis mitte tulusa koha pärast. Ei, seda oli Voldis rohkem ära teeninud kui ükski teine Ingu tuttavatest. Ent Voldis sõitis oma laevaga vahel Manchesterisse... Ajuti tekkis Ingul soov kirjutada Voldisele Maudist ja paluda neiu üles otsida, kuid Ingu polnud veel Voldise iroonilisi märkusi unustanud ega jõudnud mõttest kaugemale. Teda kammitses Voldise imelik eelarvamus tundmatu neiu vastu ja tume aimdus, et Voldis võiks Maudi ebameeldivates värvides kirjeldada. Ta eelistas mälestustes ja unistustes edasi elada, pigem mitte midagi teada kui näha vikerkaarevärvilist seebimulli purunemas.

30. oktoobril 1918. aastal kuulutati välja Türgi kapitulat-

sioon. Sellega oli sõda siinmail otsas. Teade vaherahust jõudis «Southern Prince'ile» merel, keset Atlandi ookeani. Ent egas laev võinud sellepärast veel kurssi muuta ja põhja poole rutata, nagu tüürimees Zītars oleks ehk soovinud. Laadung tuli Palestiinasse viia, seal mitu nädalat teadmatuses konutada, seejärel lossiti laadung sadamaladudesse ja taas oodati sõjatranspordiameti korraldusi. Alles detsembri alguses sai «Southern Prince» laevakontorilt käsu Inglismaale tagasi pöörduda ja kaua edasilükatud remonti alustada.

Terve aasta hiljem, kui ta ise oli lootnud ja Maudile lubanud, jõudis Ingu taas Manchesterisse — otse jõulupühadeks. Tal oli selleks ajaks kogunenud ümmarguselt tuhat naelsterlingit. Niisiis — Maudile antud lubadus oli täidetud. Hilinemise eest peavad vastust andma sõjasaksad, vallutatud Mesopotaamia ja okupeeritud Dardanellid.

Kaheksas peatükk

1

Kuivdokk, kus «Southern Prince'ile» oli ette nähtud remont teha, ei olnud vaba, seepärast pidi laev ühes kõrvalises sadamasopis otsad kinnitama. Niipea kui tolli ja sadamaametnikega olid kõik formaalsused klaariks tehtud, piirasid laeva ümber igasugused teenistusvalmis inimesed: kaubitsejad, proovireisijad, kelle tohutu suurtes sumadanides oli nii kõlblikke kui ka kõlbmatuid imeasju, pesumajade agendid, kingsepad, rätsepad riideproovidega, meremeeste misjoni saadik, kes kutsus jõulupuule, ja mitu sõjainvaliidi. Kõik nad kiitsid oma kaupa või teenuseid, ei lasknud äsja merelt tulnud meestel ennast pesta ega korda seada. Lõpuks esimene tüürimees Janovskis vihastas ja kihutas kõik kaldale.

«Ilma minu teadmata mitte kedagi üles lasta!» ütles ta vahimadrusele. «Ehtsad haid! Teavad, et meie poistel on raha veel kulutamata, seepärast tiirutavad ümberringi.»

Varsti pärast seda karmi korraldust tuli vahimadrusel eemale tõrjuda noormeest, kes vägisi pardale kippus. Ta oli juba *gangway* keskpaika jõudnud, kui valvur teda märkas ja hõikas: «Tee, et sa kaod!» Noormees, kes ei olnud keegi muu kui

Voldis Gandris, kehitas õlgu ja taganes kaldale. Sealt alustas ta püüdliku laevavalvuriga diplomaatilisi läbirääkimisi.

«Kas teine tüür on laeval?» küsis ta.

«On küll, esimene samuti ja kapten ise ka,» vastas madrus pilklikult.

«Mul oleks vaja teise tüüriga kokku saada,» seletas Voldis. «Olge nii lahke ja kutsuge ta siia.»

«Mis teil teise tüüriga asja?»

«See ei puutu teisse,» vastas Voldis juba teravamalt. «Mis ajast on mõnedel laevadel nii uudishimulikud ja tahumatud madrused?»

«Sestsaadik, kui igasugu hulgused üles tekile kipuvad,» ei jäänud madrus vastust võlgu.

Mine tea, kui kaua see vastastikune aasimine oleks kestnud, kui Janovskis ise poleks juhtunud tekile tulema. Ta tundis kunagise koolivenna, kellest ka Ingu oli viimasel ajal tihti rääkinud, kohe ära ja teretas teda rõõmsalt.

«Tule aga üles, härra kapten, ja ära tülitse mu poistega.»

«Sa oled ehtsa Kerberose *gangway* otsa juurde pannud. Mis te veate, teemante või kulda, et sedasi valvatakse?»

«Ei, ainult öökulle ja ahvel» naeris Janovskis.

«Kus Ingu on? Ega ta ei ole veel jõudnud maale tormata?»

«Ei, aga minekuõhin on juba sees küll.» Koomilise uudishimuga mõõtis Janovskis Voldist pealaest jalatallani. «Peab järele vaatama, kuidas näeb välja mees, kes on poolteist aastat kaptenina sõitnud. Hm! Sellel ametil on üks omadus, millest ei pääse mööda kõige osavamadki mehed. Sina ka mitte.»

«Mis see peaks olema?»

«Vaata oma kõhukest,» ütles Janovskis. «Kõigest poolteist aastat, aga juba hakkab jumet võtma.»

Voldis oli tõepoolest märgatavalt ümaramaks muutunud, ühtlasi üleni justkui väärikamaks.

«See on ametitunnus,» naljatas ta. «Noor võid veel olla, aga noor ja kõhn — see ei kõlba kuhugi, poistel pole aukartust.»

«Mispärast sul ei ole küllast kellaketti üle kõhu?» küsis Janovskis, kui viis Voldist Ingu kajuti poole. «Kui sa meie vana näeks! Uurikett nii jäme justkui laevakõis.»

«Vana mood . . .»

Ingut tegi Voldise külastus ühelt poolt rõõmsaks, teiselt poolt murelikuks. Meeldiv oli poolteise aasta järel oma parimat sõpra näha, kuid mitte praegu, kus ta kibeles Maudi juurde

minema. Ei olnud lootagi, et Voldis niipea ära läheks, ja endal on ka piinlik esimesena minna.

Aga Voldis oli küllalt taktitundeline ning taipas, mis mure Ingut närib. Ta küsis kohe, kas Ingul pole vaja õhtul kuhugi minna.

«Tõtt-öelda oli küll plaanis, ma ei võinud ju sellist külalist ette näha. Aga kõik muu võib edasi lükata,» vastas Ingu.

«Täiesti ülearune,» ütles Voldis. «Ma jään kogu pühade ajaks sadamasse, meil on aega küllalt kõigest lobiseda. Millal sa pead maale minema?»

«Oli mõeldud kella seitsmeks.»

«No meil on siis veel üle poole tunni aega. Esialgu aitab. Asume kohe asja juurde. Kas sa oma kodustest oled midagi kuulnud?»

«Mitte kui midagi. Üle aasta ei ole ma neilt ühtegi kirja saanud. Nüüd ei ole mina ise ka enam kirjutanud.»

«Pole ka mõtet. Keegi sulle niikuinii ei vastaks.»

«Tõesti? Kas sina oled midagi kuulnud?»

«Muidugi. Tead, võib-olla sa mäletad, minul oli ka mõnevõrra kirjavahetust sinu omastega. Aga ühel ilusal päeval ei tulnud kirjadele enam vastust, samuti nagu sulle. Ootasin mõne aja, kuni okupatsioonikord seal kanda kinnitas, siis kirjutasin jälle. Vastust ei tulnud. Ootasin veel ja kirjutasin uuesti — endiselt sama tulemus. Siis sain teada, et teised lätlased siiski on kodumaalt kirju saanud, ja hakkasin pead murdma, miks meile kahele ei vastata. Lõpuks jõudsin järeldusele, et ei ole mõtet vastust oodata, kui seal ei ole kedagi, kes sinu kirju kätte saaks ja vastaks. Paljud on ju Venemaale sõitnud, ekslevad teab kus ringi. Miks ei võinud sinu omaksed samuti teha?»

«Arvad, et nad ei ela enam Zitaril?»

«Ma tean seda täpselt. Viimaks saatsin tähitud kirja sinu koduvalla valitsusele ja kuu aja pärast sain vastuse. Zitarite perekond oli enne sakslaste sissetulekut põgenenud Põhja-Liivimaale ja hilisemate andmete järgi 1917. aasta sügisel sõitnud Venemaa kaugematesse kubermangudesse.»

«Aga talu? Kes seal nüüd siis elab?»

«Selle vastu ma huvi ei tundnud ja seepärast mulle midagi ei teatatud. Arvatavasti seisab tühjalt ja laastatult nagu paljud teised.»

«Nii et ma olen nüüd ihuüksi jäänud ega teagi, millal jälle omastega ühendust saan. Võib-olla mitte kunagi . . .»

«Kõik võib juhtuda, Ingu!»

«Ja mis me nüüd siis teeme? Sõda on lõppenud, võiks koju sõita, aga kui seal keegi ei oota . . .»

Voldis vaikis tükk aega, mõteldes oma mõtteid, siis sõnas:

«Ma arvan, et peaksime mõni aeg veel ootama ja vaatama, kuidas elu seal kujuneb. Kui ajalehti uskuda, siis on seal päris pudru ja kapsad. Ega muidugi ei või võtta puhta kullana kõike, mis lehed patravad, aga üks on selge: Venemaal on palavad päevad. Tsaar koos trooniga on üle parda visatud. Bolševikud lõhuvad kogu vana elu varemeiks, panevad mõisnikud ja vabrikandid värisema. Paistab, et bolševikel on õiged ja targad juhid — ega neid asjata nii hirmsasti sõima Londonis, Pariisis ja New Yorgis kogu see suur kõrilõikajate bande: ühel kaarnal on kael kahekorra käänatud, eks nüüd kraaksu kogu see must parv.»

«Arvad sa, et nad jäävad rahule ainult kraaksumisega?» küsis Ingu. «Lepivad Vene revolutsiooniga ja lasevad seal uue korra sisse seada?»

«Võib-olla proovivadki midagi ette võtta, aga mis sellest välja tuleb, seda ei oska küll ära arvata. Liiga vähe on meil teada, Ingu, mis praegu Venemaal tegelikult toimub. Ainult igasugu kuulujutud.»

See oli tõsi. Suure Oktoobrirevolutsiooni kaja oli küll nendenigi kandunud, kuid kapitalistliku maailma ajakirjandus tegi kõik, et Lääne-Euroopa ja Ameerika rahvamassid saaksid Venemaa sündmuste tõelise pildi asemel üsna moonutatud ettekujutuse. Ei Ingu ega Voldis ei olnud vilunud poliitikud. Läbi reaktsiooni koori kakofoonilise räuskamise kuulsid nad aegajalt küll ka mõnd selgemat akordi, mõnd objektiivset teadet sealtkandist, kuid seda oli liiga vähe, et kindlaid järeldusi teha ja vastavalt nendele oma hoiakut kujundada. Rõõmuga võtsid nad vastu teate, et vana elu on kokku varisenud. Aga nad ei teadnud, missugune on see uus elu, mis on vana asemele astunud, ja seepärast ei teadnud ka, kuidas nad peavad sellesse suhtuma: kas omaks võtma kui lähedase ja omase või eemale tõrjuma. Neile tundus, et ei jää muud üle kui oodata ja vaadata, kuni sündmuste käik kodumaal selgineb ja klaarub.

Nõnda nad otsustasidki teha.

Kolmveerand seitse lahkusid nad laevalt üheskoos. Voldis näitas, kus tema laev seisab, ja tuletas meelde, et ootab Ingut homme külla. Siis läksid nad lahku. Voldis pidi õhtul oma laeval olema — oli oodata külla laevakontori saksu. Ingu läks trammile ja sõitis Market Streetile. Ta ei olnud unustanud kaasa võtta ka kingitust Maudi jaoks.

2

Vahemerelt oli Ingu kaasa toonud ühtlase tumeda päevituse, millega põhjamaalastel pole võimalik talvel uhkustada. Suvel, kui kõik terved inimesed on enam-vähem pruunid, ei oleks ta tuhandetest teistest nägudest suurt erinenud, aga praegu, jõulupühade eel, oli ta Manchesteri tänavatel justkui valge vares. Tuul, päike, soolane mereõhk ja töötamine vabas õhus olid kogu tema olemusele oma pitseri vajutanud. Iga tema liigutus, pilk, nõtke keha — kõik väljendas tervist, noorust, jõudu ja elurõõmu. Ei osanud mõeldagi, et sellises kestas võiks pesitseda nukrus, raskemeelsus ja mure. Ometi oli see nõnda. Mida ligemale Ingu teatud kohale jõudis, mida kiiremini peatse jällenägemise võimalus tema südame tuksuma pani, seda rohkem valdasid teda ebamäärane hirm ja halvad eelaimused. Jalad justkui valgusid tina täis, tal tuli äkitselt tahtmine pargipingile istuda ja puhata.

Miks Maud oli vaikinud?

Kas neiu üldse ootab teda, kas Ingu külaskäik on talle meeltmööda?

Ta meenutas möödunud päevi, lähedust neiuga ja viimaste kirjade südamlikku tooni. See kõik tundus andvat õiguse pikast vaikimisajast üle astuda ja võtta purunenud lõng taas üles samast kohast, kus selle otsad olid viimast korda kokku puutunud. Kui Maud on mõtteid muutnud, siis oleks ta ju võinud sellest Ingule teatada — geograafiline vahemaa võimaldab mugavasti korda ajada kõige piinlikumaidki asju, sest pole tarvis teisele inimesele silma vaadata ega tema kannatusi näha. Kõige aremgi naine leiaks sedavõrd julgust ega jätaks meesterahvast kahevahele, Maud aga polnud kaugeltki arg. Niisiis, midagi sellist ei või olla.

Võib-olla on Maudiga midagi juhtunud, äkki teda ei olegi enam?

Raskel sammul läks ta trepist üles, justkui roniks järsku mäkke, tuttava ukse ees tõmbas hinge, enne kui helistas. Maud peaks praegu veel kodus olema. Kui ta ainult ei ole pühadeks vanemate poole sõitnud. Ah, miks ei jõudnud laev sadamasse üks päev varem!

Võti krabises. Ingu taganes uksest kaugemale ja võttis kingituspaki vasakusse kätte, et paremaga saaks teretada. Ukseprao vahele ilmus keskealise mehe pea.

«Tere õhtust, sir!» teretas Ingu. «Vabandage, et tülitan. Kas miss Fencher on kodus?»

«Sellist missi siin ei ela,» vastas inglane kärsitult, ilmselt oli millestki häiritud.

«Kas ta ammu siit ära läks ja kas te ehk ei tea, kuhu?» küsis Ingu kiiresti, kartes, et mees võib ukse kinni lüüa, enne kui ta kõik vajaliku teada saab.

«Küsige majahoidjalt. Korter number kaks. Sissekäik teisest uksest.»

«Tänan, sir! Head aega!»

Majahoidjalt sai Ingu teada, et Maud Fencher on korterist lahkunud möödunud aasta novembris, järelikult üle aasta tagasi. Kuhu ta kolis, seda majahoidja ei teadnud.

... See oli kõige üksildasem ja nukram jõuluõhtu Ingu Zitarsi elus. Ta hulkus mööda tänavaid ja parke, kõikjal, kus ta oli kunagi koos Maudiga käinud; otsis üles pingid, kus nad olid jalutuskäikude ajal istunud. Ta läks kinno ja valis looži, kus ta esimest korda oli joobunud Maudi liibumisest tema vastu. Astus sisse restorani ja istus nende laua taha. Igalt poolt, igast kohast otsis ta Maudi jälgi, tema kunagise seaoleku kajastust. Võib-olla lootis ta mööda harjunud radu käies Maudi ennast kohata? Kõik oli peaaegu niisama kui ennegi: muusika mängis, inimesed tulid ja läksid, armunud paarikesed surusid end pargi pimedamates nurkades teineteise vastu, poisid ajasid naljajuttu ja tüdrukud lõkerdasid naerda, ja kusagil, juba sadama värava ligidal, kostis jõululaada tingeltangelilärmi, karusselihelisid.

Kõik oli samamoodi, võib-olla veelgi lõbusam ja rõõmsam kui muidu, ent Maudi ei olnud. Üksildane pruuni lõunamaalasenäoga noormees vaid hulkus tänavail ning otsis taga eilset päeva.

Lõbusate salkadena möödus temast meremehi; ranged *policeman*'id vaatasid täna õhtul läbi sõrmede, kui vintis poisid valjemini oma elurõõmu väljendasid — oli ju pühadeaeg. Kõigil olid jõulupühad, suur linn naeris ja rõõmutses, üle mitme aasta oli ta jälle heledasti valgustatud — sõda oli ju lõppenud. Ja kusagil selle linna sügavuses peab pühi ka Maud. Katsu teda üles otsida neist tuhandetest majadest ja inimmerest! Elanikke on siin kaheksasada tuhat, terve eluaeg võid siin elada, ilma et seda ainsamat inimest kohtaks. Võib tõepoolest juhtuda, et sa teda iialgi kätte ei saa. Linn on mets, pimedamast pimedam tihnik — kui sa õiget rada ei tea, siis ei leia sa kunagi seda, mis sul vaja.

Võib-olla Maud ei elagi enam Manchesteris? Kord oli ta

maininud, et tal elab Kanadas rikas tädi, kes kutsub teda enda juurde. Äkki on Maud tädi kutset kuulda võtnud?

Hilja õhtul jõudis Ingu tagasi dokkidesse. Peaväravast paremal lõõmasid jõululaada tuled. Ta läks sinna. Väikesed, kiiruga kokkulöödud putkad tihedalt kobaras koos; seal oli ka telke ja suur karussell. Kellukeste helinal keerlesid ringi kirevad saanid ja paadid, kusagilt tuli loomaaiahaisu, inimsumm trügis ja tõukles porisel platsil. Visati märki kookospähklite pihta, lasti püssist karglevaid palle, prooviti jõudu mitmesuguste aparaatide juures ja sadamatüdrukud flirtisid purjus meremeestega. Need olid lihtsad, hellitamata poisid, neile polnud palju tarvis. Nad olid üle mere sõitnud ja ostsid siin mõne šillingi eest rõõmu illusiooni. Äri ja silmapete, fakiir maoga ja värvitud põskedega naine — kõik peenraha eest.

Ingu käis kogu lõbustusplatsi läbi, kuid ei jäänud ühegi putka juures seisma. Ta ise ka ei teadnud, milleks ta siia tuli, ja läks peagi jälle minema.

Kell oli kolmveerand kaksteist, kui ta Voldise laevale jõudis. Kapteni salongis olid külalised — mõned laevakontori härrad koos daamidega. Ingu polnud sellega arvestanud, seepärast tahtis kohe ära minna, kuid Voldis ei lasknud.

«Sa oled vist kõvasti kärakat visanud?» küsis ta muheldes ja vaatas Ingut uurivalt.

«Sa eksid, ma pole täna õhtul tilkagi joonud.»

«Seda hullem,» arvas Voldis. «Tule aga sisse ja tee kõik tasa. Täna joome reederite arvel, sa oled minu külaline.»

Sel ööl Ingu ei läinudki oma laevale. Esimesel jõulupühal keskpäeva paiku ärkas ta Voldise kajutis, kuid ei mäletanud, kuidas ta oli sinna sattunud. Ununenud oli ka palju muud: sõit Market Streetile ja hulkumine tänavail, ent kui stjuuard ulatas Ingule kuhugi mahajäetud paki, kus oli kingitus Maudile, tuli talle kõik jälle meelde.

Ja siis hakkas tal talumatult raske.

3

Meremees saab harva sadamas pühi pidada, sest iga jõude seistud päev maksab laevaomanikele raha, seepärast mõistavad nad nii seada, et laev enne pühi merele läheks. Vahel siiski juhtub, et see nõks ei lähe läbi, ja siis on meremehel mõni päev puhkust ning ta püüab kõik varem kaotatud pühad tasa teha.

Ka Ingul ja Voldisel olid need esimesed tööst vabad jõulupühad nelja aasta jooksul. Puhkuse hinda tõstis veel sõja lõppemine ja uue, rahulikuma elu algus. Kui tore oleks praegu pärast pikka aega olla jälle omaste keskel, kuuske põletada ja rääkida kõigest, mis lahusoleku ajal juhtunud. Kadedusega jälgisid nad oma inglastest töökaaslaste rõõmu, kui need sadamasse läksid või oma kodulinnadesse sõitsid, et alles pärast pühi tagasi tulla. Neil olid perekonnad, neil oli siin kodumaa — võõramaalane mõistis, mida see tähendas.

Sellisel silmapilgul on juhuslikult kohatud sõber kõige armsam maailmas. Ta on rohkem kui vaid tuttav inimene — tema tähendab sulle ja sina temale kõike seda lähedast, omast, armast, mis on seotud oma perekonnaga ja lapsepõlvemaaga. Ärkavad ellu unustatud tunded, vait jäänud pillikeeled hakkavad helisema ning mälestused kannavad sind üle merede ja saarte kaugele päikesepaistelisele maale, mille sarnast sa ei ole leidnud kogu suurest maailmast.

Esimesel jõulupühal pidi Ingu laeval vahikorras olema. Keegi ei heitnud talle midagi ette, et ta alles õhtupoolikul kohale jõudis. Õhtul tuli Voldis ja jäi sõbra juurde hilise ööni. Nendega lõi kampa ka veel Janovskis ja viskipudeli taga jooksis jutt vanast ülemeelikust merekooliajast. Nii mõnigi koolivend oli suures sõjas hukkunud, mõni võõrsile läinud, paljud silmist kadunud. Voldis, kuidas see lugu sul õieti oli tookord tolle apteekri köögipiigaga? Janovskis, kas sa mäletad, mis sul juhtus lõpuekṣamil deviatsiooniga? Ingu, kas sul käib veel kirjavahetus tolle pisikese totsiga?

Aeg möödus märkamatult, päev lõppes ja algas uus. Teisel jõulupühal käis Ingu jälle Voldisel külas. Ta kadestas sõpra: kui kergelt too mõistab elu võtta. Miski ei masendanud teda, ei piinanud teda kahtlused ega täitumatud igatsused. Kui töö, siis töö, kui pühad, siis pühad. Miks Ingu niiviisi ei saa? Kui vähe on vaja, et see nõnda oleks! Veidi asjalikumalt elu peale vaadata, mitte lasta ennast sisse võtta jalgpallistaadionil kohatud tüdrukutest ja sülitada mälestustele, kui keegi Maud enam ei vasta su kirjadele. Peale Maudi on leegion teisi naisi, kuskil kodumaal, kodulahe ääres ootab sind üks piiga juba viiendat aastat, ootab seni, kuni sa tuled, — miks oled sa nii sünge, noormees? Viski on kange, bajaan laulab uljalt, ja ükskord saab sinust kapten omaenda laeval . . .

Võib-olla see polnudki enam armastus, vaid jonn, kangekaelsus ja solvatud uhkus? Kumbki neist, nii Ingu kui Maud, tahtis viimast sõna öelda, ei suutnud sellega leppida, et teine

varem selja keerab. Ise tüdineda ja teisele tüütuks muutuda — seal on suur vahe. Maud oli taibanud esimesena «ei» ütelda, kui Ingu alles hakkas selle peale mõtlema. Tema päralt oli võit. Aga ka Ingu tahtis võitja olla ja rüüstatud sõjaväljalt auga lahkuda. Teades Maudi nõrkust materiaalsete väärtuste suhtes, võis ta oma tuhande naelaga taskus julgesti loota, et neiu ei pea ahvatlusele vastu ja võtab oma solvava otsuse tagasi. Maud tahab jälle ainult teda, aga siis ütleb Ingu «head aega!» ja tuleb jäädavalt tulema.

Kolmanda pühа õhtul läks Ingu kaldale ja hulkus jälle kõigis kontades, kus võis loota Maudi kohata. Kõik oli asjata. Seejärel tegi ta sama igal õhtul. Ingu ei tahtnud uskuda, et Maud ei ela enam Manchesteris, seepärast küsis kaptenilt endale vaba päeva ja läks juba hommikul linna. Kingituspaki võttis kaasa nagu tavaliselt. Ta otsis üles kontori, kus Maud oli kunagi töötanud, küsis linna aadresslauast, kuid ei saanud midagi teada. Järelikult Maud siiski ei ela enam siin. Sellega peab vist leppima, istuma trammi, sõitma sadamasse ja harjuma mõttega, et maailm on kadunud inimese ülesleidmiseks liiga suur.

Ingu aga läks jala ja seepärast ei olnud ta kell kaks pärast lõunat veel laeval, vaid kahe suure tänava ristmikul. Ja seal märkas ta üle tänava Maudi. Maud oli üksi ja kandis käes turukorvi. Ingu ei saanud kohe üle tänava minna, sest ristmikul oli elav liiklus, aga kui tee vabaks sai, läks Maud ühest uksest sisse ja kadus tema pilgu eest. Ta läks üle tänava, laskmata ust silmist. Trepikojas kuulis ta Maudi samme kaks korrust kõrgemal — teisi inimesi trepil ei olnud. Siis kuulis ta, et Maud keerab ukse lukust lahti ja läheb ühte korterisse. Minuti pärast seisis Ingu juba kolmanda korruse trepiplatvormil ja luges kordamööda üürnike nimesilte kõigil neljal uksel — nii palju kortereid oli kolmandal korrusel. Aga ühelgi neist polnud Maudi nime. Missuguse ukse taga tema elab?

Ingu ei raisanud aega, vaid hakkas järjest kõigi korterite uksekella helistama. Esimeses ei avanud keegi, teises ilmus nähtavale vana leedi kortsus nägu. Kolmanda ukse avas Maud.

«Sina!» hüüatas Maud ja taganes jahmunult ukse juurest kaugemale. Tema hääletoon oli nii ebamäärane, et seda hüüatust võis ühevõrra edukalt tõlgitseda niihästi ülima rõõmu ja üllatuse kui ka suure kohkumise ja pettumuse väljenduseks.

Ingu jälgis naeratades neiu kohmetust ja tihedat puna põskedel ning mõistis seda omamoodi. Jälle hõljus tema ümber midagi magusat, ta hingas õhku, mis oli joovastavam kui kõik muud maailma lõhnad. Kõik kibedad ja trotslikud mõtted olid ununenud, otsatu rõõm ja hellus lükkasid teda lähemale, aina lähemale sellele olevuselé, keda võis ühel ja samal ajal vihata ja armastada, ja mõlemat moodi oli hea.

«Tere, Maud!» sosistas ta, sest hääl ei kuulanud sõna. «Nagu näed, olen ma jälle siin.»

Maud ulatas käe üle läve. Ingu ei rahuldunud üksnes käega, vaid nagu varemgi tahtis Maudi emmata ja suudelda. Maud puikles vastu, püüdis kõrvale hoida, kuid Ingu kirglikku pilku märgates sirutas end kiiresti ja tõtlikult talle vastu.

«Tule sisse!» kutsus Maud pärast lühikest kõhklust. Aga ta ei palunud mantlit ära võtta, ja väikeses esikus oli Ingul endal nii palju taipu, et ta ilma palumata seda ei teinud. Poolteist aastat seisis nende vahel, pikk vaikimisaeg. Üksainus jällenägemissuudlus ei suutnud tagasi tuua varasemat õrnust, lähedustunnet ja enesekindla armastaja julgust. Ingu tundis, et selles võõras korteris on ta ainult külaline, ilma eriliste eeliste ja õigusteta. Siin võib ta teha üksnes seda, mis perenaine lubab.

«Istu sinna!» ütles Maud, ja Ingu istus taltsalt ning kuulekalt näidatud kohale.

«Sa võid ka suitsu teha!» Ingu tänas vaikselt loa eest ja võttis kohe portsigari, justkui oleks vaid Maudi luba oodanud.

Maud istus tema vastu väikese diivanilaua taha, väärikalt, unustamata juukseid ja pluusi kohendada.

Kas see on kõik? Kas tõesti muud midagi ei ole oodata? mõtles Ingu, vaadeldes salamisi neiu jahedat ilu. Kunagi oli Ingu ometi neiu põlema pannud, neisse hallikasrohelistesse silmadesse tule ja sädemed meelitanud. Ja nende mõtted olid üht rada käinud.

«Kuidas elad, härra Zitars?»

«Tänan, preili Fencher, väga hästi. Aga sina?»

«Proua Watson!» parandas Maud.

Lõpuks ometi midagi muudt Maud Fencherit ei ole enam.

Ingu on külas proua Watsonil. Kuidas ta küll kohe seda ei taibanud! Maudil on ju laulatussõrmus sõrmes ja ta on kätt kogu aeg nähtaval hoidnud.

Ingu pahvis ühe paberossi teise järel, justkui tahaks end sinise suitsupilve taha varjata. Nagu läbi udu nägi ta valget, jääna rahulikku nägu ebamäärases kauguses, sest pilgul polnud enam õiget perspektiivi. Ta tundis, et peaks midagi ütlema, kuid mõte ei töötanud.

Kas ta tõesti ei reageeri Maudi teatele? Kas tal on mingit õigust?

«Millal see juhtus?» küsis Ingu lõpuks.

«Möödunud talvel.»

«Millal?» käis ta peale, märgates Maudi hääles kõhklust.

«Novembris,» vastas Maud laudlina siludes.

Ingut haaras julm rõõm, kui ta nägi, et Maud — alati rahulik ja tasakaalukas Maud — ei suuda kohmetust varjata. Kohmetuvad ainult need, kes ei ole kindlad, et nad on õigesti talitanud.

«Novembris . . .» kordas Ingu. «Ma ei saa hästi aru.»

«Mispärast?» küsis Maud.

«Väga lihtne. Mulle on alati tundunud võimatu, et inimene ei pea antud sõna, kui teda just erilised pahandused ei ähvarda. Kui novembris üks kokkuleppe osaline asub Manchesteris ja teine kusagil Vahemeres, siis pole ju võimalik, et see teine võiks äkitselt kohale lennata ja uutele plaanidele kriipsu peale tõmmata. Eriti siis mitte, kui talle annab selleks õiguse vaid kindel majanduslik tsensus, ütleme, seitsesada naelsterlingit.»

«Henry, ma näen, sa oled pahane . . .» Maudi hääl muutus pisut soojemaks. «Aga see polnud nii, usu mind. Kui sa teaksid kõiki asjaolusid . . .»

Ingu ei tahtnud oma kohtumõistjapositsioonilt nii hõlpsasti taganeda. Ta oli juba ülekohtukannataja osasse sisse elanud ja teatraalsele jahedusele lisandus nüüd tõeline pahameel.

«Mul pole vaja midagi teada ja sul pole tarvis ennast õigustada,» katkestas ta teravalt Maudi jutu. «Ma konstateerisin vaid fakte ja seejärel tegin oma järelduse. Istu rahulikult,» viipas ta, märgates Maudi tahtmatut liigutust. «Mingit hüsteeriat ei tule, sest ma olen ju meesterahvas, pealegi meremees, kes elus on harjunud aeg-ajalt niikuinii igasugu ohtlikesse olukordadesse sattuma. Kas sa tead, kuidas talitavad ausad inimesed?»

Maud vaatas ärevalt tema otsa.

«Nad ei valeta, ei püüa oma nõrkusi ja vigu varjata,» jät-

kas Ingu. «Nad ei katsu süüd teiste kaela veeretada ja ennast iga hinna eest puhtaks pesta. Kui nad tunnevad, et ei suuda teisele antud lubadust pidada, siis nad ütlevad seda avameelselt ja õigel ajal, jätmata teist eksiarvamusele, ekslike illusioonide valda. Ja kui see teine on terve mõistusega ja enamvähem aus, siis ta on sellise avameelsuse eest isegi tänulik ega tee miingeid takistusi, läheb teelt eest ja võtab sellest inimesest kaasa kõige paremad mälestused. Kannata veel pisut ja ära katkesta mind. Meie kokkuleppes oli ette nähtud kaks tingimust: jõulupühad ja seitsesada naelsterlingit. Seda võiks võrrelda veksliga, mis on kindla summa peale määratud tähtajaks välja antud. Väljaostmise tärmin sai täis möödunud aasta jõulude ajal. Kui sul polnud julgust mulle oma uuest olukorrast teatada, siis puhtärilise kaalutluse tõttu — sest oma olemuselt sa oled äritseja — oleksid pidanud selle tähtaja ära ootama. Aga sa ei teinud seda. Sa andsid veksli enneaegu protesti, et võiksid oma kapitali kõrgema protsendiga varem käiku lasta. Ja seda polnud sul õigust teha. See tähendab, et nüüd on minul õigus sind vääritu käitumise pärast vastutusele võtta. Seda olen ma ka otsustanud teha.»

Ta ei olnud midagi otsustanud, kuid Maudi kasvav kohmetus õhutas teda sellele julmale mängule.

«Henry!» alustas Maud veel kord, kuid Ingu katkestas teda jälle, pani juba teise sigareti ette ja jätkas oma ähvardava kujutluspildi maalimist.

«On mitmeid viise, kuidas seda korraldada, olenevalt asja olemusest ja kujunenud olukorrast. Kui mõistukõnes rääkida, siis ma võiksin nõuda, et kohus määraks minu kasuks teenistuse vahe, mis sa oma äritehinguga oled saanud. Aga ma ei ole varaahne ega taha teise inimese arvel rikastuda. Loosse on segatud veel kolmas isik — sinu mees. Vanal ajal, kui olid moes rüütliseadused, peaks ta sinu tehtud vea eest hüvitust andma. Olen väga hea laskur ja poleks ime, kui teeksin sind leseks. Aga säärased võtted on praegusel ajal moest läinud. No ja nende tunnete pärast, mis mul kunagi olnud ja mis veel praegugi on ehtsamad kui sinul, võin ma . . .» Pikkamisi tõmbas ta taskust revolvri ja pani lauale. «Saad aru? Karjuda pole mõtet, sest mul pole kavatsust ennast ellu jätta. Seni kui uks maha murtakse ja sulle appi tullakse, on kõik juba tehtud. Nüüd võid sina rääkida.»

See ei olnud küll kuigi õilis — sundida naist rääkima püstolitoru ees, kuid kas säärasel momendil sai veel välisele viisakusele rõhku panna!

«Henry, kuidas sa võid nii . . .» alustas Maud, kes täielikult uskus seda mängu. «Ma ju armastasin sind ja praegugi ei ole sa mulle ükskõikne, aga mis ma sain teha, kui olin juba varem lubaduse andnud teisele — oma praegusele mehele.»

«Miks sa seda mulle kohe alguses ei öelnud? Miks sa üldse minuga alustasid ja kahele lootust andsid?»

«Oh, see on nii keeruline lugu,» nuuksus Maud õnnetuna. «Mul oli temaga kokku lepitud, aga siis läks ta sõtta ja ma ei teadnud, kas ta üldse koju tuleb. Seejärel tutvusin sinuga. Sa olid nii armas, nii . . . ma ei teagi, kuidas seda väljendada . . . ja ma armusin sinusse. Millegipärast arvasin, et Watson ei tule kunagi tagasi, ja kas mul sel juhul poleks olnud õigus sinuga abielluda? Häbi tunnistada, aga ma pean ütlema: tookord ma isegi soovisin, et Watson ei tuleks tagasi. Sa läksid ära, ja paari kuu pärast lasti ta sõjaväest lahti, sest ta oli raskesti haavata saanud. Kas ma võisin talle ära öelda? Ta oli ju esimene, pealegi sõjas kannatada saanud. Ütle, kas ükski aus naine oleks seda teinud?»

«Mis tal viga on?»

«Lonkab. Parem jalg on täiesti kange. Aga ta töötab vabrikus insenerina, lonkamine tööd ei sega.»

«Aga ütle, mis siis oleks saanud, kui ma tookord jõulude ajal oleksin tulnud oma seitsmesaja naelaga ja Watson poleks veel tagasi jõudnud?»

«Ma ei tea. Siis oleksin vist sinule läinud.»

«Ja mis oleks saanud hiljem, kui ta oleks tagasi tulnud?»

Maud näppis kohmetult laudlina. Ingu võttis kingituspaki sülle ja keerutas seda käes. Maud muidugi otsekohe aimas midagi ja piilus tema poole.

«Mis sul seal on, Henry?»

«Vaata!» Ta ulatas paki Maudile.

Jälle süttis neiu silmis ahne tuluke, mida Ingu varasemast ajast nii hästi tundis. «Alanda ennast, Maud!» mõtles ta põlgliku rõõmuga. Kuidas ta särama lööb, kui ahne on ta üllatus, sõrmed lausa värisevad saamahimust, kui ta peegli ees passitab kallist riietuseset, millel on kaelaväljalõike ümber hermeliinnahast garnituur. Maud ihaldab seda juba ja uhkust pole tal üldse. Ja säärast naist oled sa kunagi armastanud, Ingu Zītars!

Kui veider ja kauge see kõik praegu paistab!

«Kellele sa seile tõid?» küsis Maud, imetledes peeglist oma toredat väljanägemist.

«Ühele naisele muidugi,» vastas Ingu.

«Ta on kindlasti väga tänulik. Sul on arvatavasti õde?»

«Ei, õele pole see mõeldud, sest ma ei tea, kus ta praegu asub.»

«Siis ehk ... pruudile?»

«Pole sellist ... enam. Paistab, et tuleb kinkida mõnele lahkele tüdrukule, kui juhtub säärast kohtama.»

Ei, Maudil ei ole üldse uhkust. Kui Ingu selle kingituse ära võtab ja minema läheb, ei tule tal mitu ööd und ja vaene mister Watson peab nii mõndagi inetut stseeni kannatama. Nii peen kangas ja väärisnahast garnituur, ja Maudile nii paras, justkui oleks tellimise peale tehtud.

«Henry ... kas sa oled juba leidnud ... selle tüdruku?» sosistas Maud lämbuval häälel, vältides noormehe pilku.

«Ta ise peab mind leidma.»

«Kas sul on ükskõik, kes ta on?»

«Peaaegu. Kui ta ainult ei ole rumal ...»

«Ei, rumal mitte! Oleks totter, kui selline ese satub kellegi kätte, kes ei oska selle väärtust hinnata.»

«Sul on võimalik hoolt kanda, et seda ei juhtuks.»

«Arvad?»

Mõne hetke Maud kõhkles veel, siis heitis Ingule koketeeriva pilgu ja läks akna juurde. Tärinal laskus alla tumeroheline eesriie. Toas võttis maad leebe hämarus.

«Henry, miks sa mantlit ära ei võta?»

Ingu tõusis, pistis revolvri taskusse ja läks esikusse. Rinnas võbeles vaikne naer. Hüvitus oli saadud, Maud oli valmisolekut näidanud, ja sellest aitab. Ta võttis mütsi ja läks toaukse juurde tagasi. Tegi hämaruses Maudi poole kummarduse. Maud istus diivanil.

«Head õhtut, proua Watson.»

«Sa lähed ära?» Maud hüppas püsti. «Aga kingitus?»

«Selle võid rahumeeli endale jätta, kui see sulle meeldib. Sa olid minu vastu küllalt lahke. Oma ülejäänud lahkus hoia härra Watsonile.»

Ja ta läks minema. Ust kinni pannes märkas Ingu trepil tüsedat meest, kes puhkides üles ronis. Möödudes heitsid mehed teineteisele uuriva pilgu, ja kui Ingu oli sinna jõudnud, kus võõras kõigepealt oli olnud, vaatas ta tagasi ja nägi, et paks mees läheb sisse samast uksest, mille kaudu tema oli just väljunud. Võib-olla see oligi mr. Watson. Ta küll ei longanud ega näinud üldse sedamoodi välja, et oleks võinud sõjas olla, kuid see ei tähendanud midagi. Üks vale vähem või rohkem ...

Kas Maud jõudis eesriide üles tõmmata ja kingituse ära peita? mõtles Ingu trepist alla sammudes.

5

Ingu hing oli nüüd tühi ja kõle nagu läbikaevatud sõešaht. Ingu läks tänavale ja liitus käijate vooluga, märkamata, kuhu see teda kannab. Väljas hämardus, ärides pandi elektrilambid põlema ja rahvas tungles vitriinide ees, kust jõulupühade dekoreeringuid polnud veel ära korjatud. Ingu ühines uudistajatega ja vahtis kaua kirevaid asjakesi.

«Kõik on läbi, kõik on otsas ...» kordas ta mõttes loendamatuid kordi. Ajuti haaras teda häbi, sihitu tigedus, siis jälle rõõm selle üle, et temagi on nüüd lõpuks vaba kõigist igatsustest ja võib teiste kombel täielikult eluhoovusele anduda. Üksindus? Kas ta ei olnud kogu see aeg palju üksildasem olnud, kui mõtles ainult Maudist ning läks kõigist teistest tüdrukutest ükskõikselt mööda? Maudi kaotamisega oli ta võitnud kogu maailma, inimkonna, elu kõigi ta rikkustega — ta oli inimühiskonda tagasi pöördunud ja jälle saanud osaks sellest. See oli ju vabadus, nooruse elluärkamine pärast kataleptilist olekut, milles ta oli elanud kõik need painajalikud neli aastat. Kahekümne kuue aastane ... Alles nüüd võib hakata tõeliselt elama; alles nüüd, kui on üle elatud esimene pettumus, suudab ta elu üle otsustada ja endale õige tee valida. Vähem unistada ja rohkem kahelda — see on tõeline tarkus. Siis ei lähe sul kunagi liiga raskeks. Voldis mõistab seda ammu, ja tema ei ole kunagi nii masendatud kui sina.

Sõda on lõppenud. Sa oled elus ja terve. Sul on kogutud tuhat naelsterlingit, millega võib hakata uut laeva ehitama. Paari aasta pärast saab sinust kapten ja sa käid konsulitel külas. Mereranda luidete ja roheliste niitude vahele kerkib su maja ... Stopp, Ingu, kas sa ei otsi jälle ahelaid?

See oli kummaline reaktsioon, vastuoluliste mõtete ja tunnete segu, ja kõik selle segas kirevaks kokteiliks Ingu ükskõiksus, apaatne rahu ja vastumeelsus. Mitte miski ei kõlvanud, kõige peale tasus vaid sülitada, ja siiski polnud tahtmist isegi sülitada.

«Kui saaks magada kakskümmend neli tundi järjest karuund, siis ärgata ja enam mitte midagi mäletada! Pesta end pealaest jalatallani puhtaks ja alustada uut elu. Äh ...»

«Härra, ostke üks leht!» sirutas käe välja puujalaga mees. Ingu kobas taskus ja ulatas mehele šillingi. Nüüd oli tal pihus trükitud paberitükk, mõned salmid inglise keeles, sissejuhatuseks manguv lause:

«Kas saate anda endisele sõdurile tööd või aidata teda selle lehe ostmisega?»

I have seen my comrades falling,
Midst the storm of shot and shell,
And have laughed and sung whilst standing
At the very gates of hell! *

Jah, sa oled vapper olnud, puujalaga endine sõdur! Naersid põrguvärava ees, aga nüüd pead seisma tänavanurgal ja nutuse häälega armuandi paluma pehmema südamega kaaskodanikelt. Enne naer, siis pisarad, või vastupidi — elu hoolitseb alati tasakaalu eest. Sina loomulikult ei mõtlegi selle üle kurta. No muidugi:

Yet, in spite of sacrifices,
I am told that once again:
Both my King and Country need me —
I shall not let them call in vain.**

Ingu oli võõrasse linnaossa jõudnud. Siin olid madalamad majad, kõik punastest telliskividest, räpane tänav ja tahmane õhk. Ouedel lehvis räbaldunud pesu ja määrdunud nägudega poisikesed tagusid jalgpalli. Siin sündis, kasvas ja vireles kogu elu suurlinna proletariaat. Siit võrsusid tööstuse elustooraine, puujalgadega mehed ja müüdav armurõõm. Siin oli see mustmuld, mille rammus, toores jõud lõi imetoredaid, hapraid ja peeni luksustaimi. Ent siin asus vaid juur, jõuimeja, õis lõhnas mujal, kõrgel ja kaugel, ja mida ilusam see oli, seda kaugem ja võõram oma eluallikatele. Ei, siin on liiga sünge. Ingu otsis nende vaesusekasarmute vahelt teed välja. Siis tulid jälle sileda sillutisega tänavad, värvitud majad ja rohkem valgust. Ja kui kusagil juhtus olema mõni pimedam sopp, naeratasid sealt kohe vastu värvitud huuled ja koketeeriv pilk kutsus järgnema.

«Lähme, härra... neli šillingit... viis...»

Oh teid, šillingikorjajaid! Kui madalalt te ennast hindate! Ma tean tüdrukut, kes oli samasugune kui teie — ka teda võis osta, aga tema nõudis rohkem. Seitsesada naelsterlingit. Kuid ma kahtlen, kas ta seepärast on rohkem väärt kui teie, odavad. Nõuda ju võib...

* Olen näinud oma võitluskaaslasi langemas püssikuulide ja granaatide vihinas, ma naersin ja laulsin isegi põrgu väravas seistes. (Ingl. k.)

** Aga kui ma jälle kuulen, et mind on vaja mu kuningale ja isamaale, siis ei hooli ma ohvritest, vaid ütlen, et nad võivad minu peale loota. (Ingl. k.)

Lõpuks sattus ta ühte kõrtsi ning jõi palju veini ja viskit. Ta meel läks rõõmsamaks, muusika mängis, oleks tahtnud tantsida, kuid see polnud niisugune koht. Isegi laulda ei lubatud. Siis tuli tal tahtmine oma kogunenud viha ja jõud millegi peale välja valada ja ta noris tüli mõningate kõrtsikülastajatega, kes kõrvallauas istusid. Ta pildus neile näkku solvavaid ja väljakutsuvaid märkusi, kuni neil kannatus katkes. Kähku läks lahti kaklus, täiesti sobimatu selle asutuse soliidse tooniga. Sel ajal kui inglased varrukaid üles käärisid ja rusikaid ehtsaks poksiks valmis seadsid, oli Ingu juba jõudnud primitiivsete rusikahoopidega mõne mehe parketile istukile virutada. Seejärel viskasid kelnerid ta välja.

Rohkem instinktiga kui mõistuse abil jõudis ta pärast pikki eksiteid dokkidesse ja leidis oma laeva üles. Oli hiline öö, kõik laevas magasid ammu, ainult vahimadrus seisis maabumissilla juures.

«Tüürimees, kuidas te välja näete!» vangutas madrus imestunult pead.

«Mis mul siis viga on?» küsis Ingu ja vaarus oma kajuti poole.

«Vaadake peeglist!» hüüdis madrus talle järele.

Ingu läks kajutisse ja pani elektrilambi põlema. Vankudes astus ta peegli ette. See, mis ta nägi, kainestas teda pisut. Üks põsk oli marraskile hõõrutud ja verine, ülahuul paistes, lõug üleni must tänavaporist.

«Põhjalik töö, Ingu!» naeris ta tõntsilt. «Justkui oleks sõjaväljalt tulnud. Aga ega me seda nii ei jäta. Hommikuks peab kõik korras olema.»

Kobamisi otsis ta seebi ja käteräti ning läks masinaruumi, võttes köögist kaasa ämbri. Sealt alt võis alati kuuma vett saada. Masinaruum oli pime. Kuna Ingu ei tahtnud, et mõni mehaanik teda sellisena näeb, ei pannud ta elektrit põlema, vaid läks pimesi, hea õnne peale kondensaatorite juurde. Kaua kobas ta ventiile ja kraane, ei leidnud kuidagi õiget, siis sai ühe kätte ja arvas, et see peakski olema. Paar pööret — ja juhtus midagi arusaamatut. Valge välgunoolena paiskus Ingule näkku aur, sisistas ja purskas keevat vedelikku, mis lakkus põski ja puurdus silmadesse. Kuskile lõi valu, kuskil kõrbes midagi ja silmalauge torkisid tuhat nõgest korraga.

Seejärel ei mäletanud ta enam midagi.

SISUKORD

Esimene osa

VANA MEREMEESTE PESA 3

Teine osa

ŞODA 119

Kolmas osa

KAUGETEL MEREDEL 273

Вилис Лацис. СЕМЬЯ ЗИТАРОВ I. На эстонском языке. Перевод с латышского В. Хельде. Художник-оформитель К. Тормис. Таллин, изд-во «Ээсти раамат». Toimetaja E. Siimson. Kunstiline toimetaja E. Loopere. Tehniline toimetaja M. Tammes. Korrektorid T. Tiiman ja V. Pihei. ИБ № 5335. Laduda antud 20. 10. 86. Trükkida antud 31. 03. 87. Formaat 60×88/16. Raamatu- ja ajakirjapaber. Kirj: literaturnaja. Ofsettrükk. Trükipoognaid 27,0. Tingtrükipoognaid 26,46. Tingvärvitõmmiseid 26,46. Arvestuspoognaid 26,08. Trükiarv 35 000. Tellimus nr. 4776. Hind rbl. 1.90. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. H. Heidemanni nim. trükikoda, Tartu, 202400, Ülikooli 17/19. II.